De Tweede Ronde. Jaargang 28

bron
De Tweede Ronde. Jaargang 28. Mouria, Amsterdam 2007

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_twe007200701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

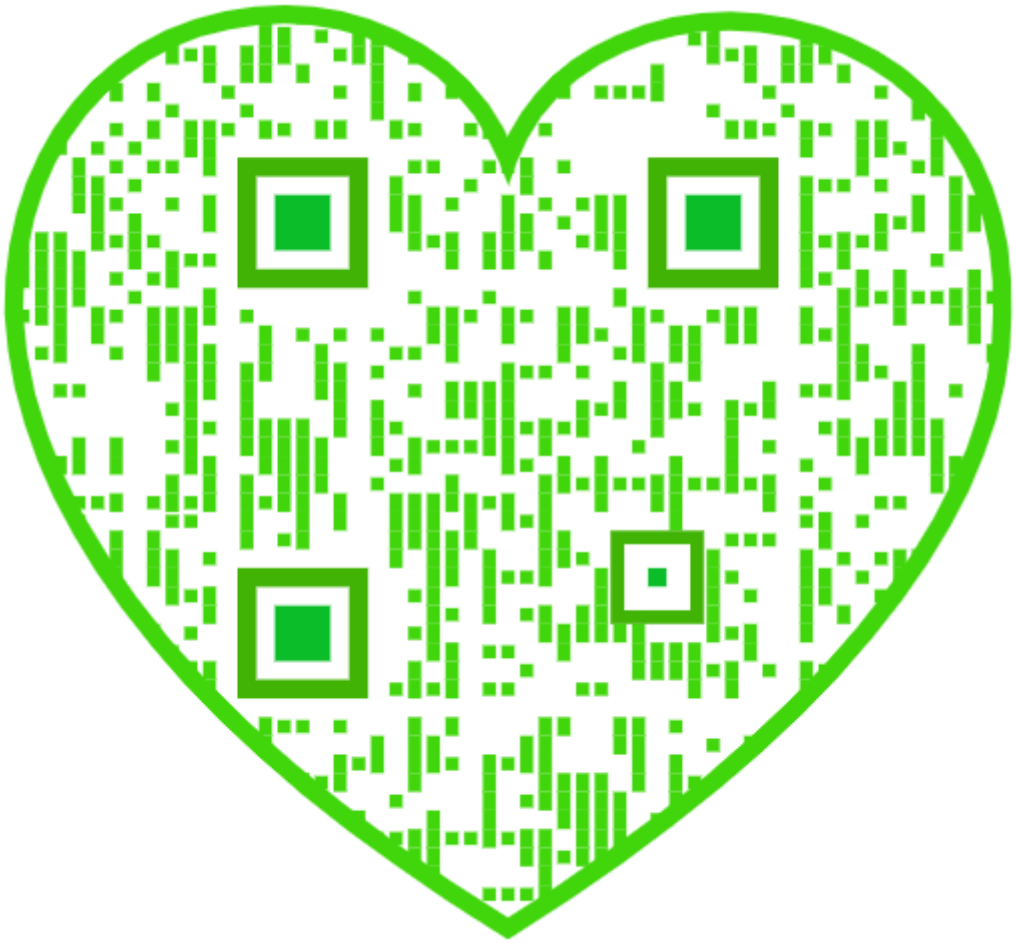

[Nummer 1]

Voorwoord

Dit Lentenummer is gewijd aan India, vanwege het zestigjarig bestaan van de staat, na de bloedige Deling in 1947. India is een fascinerend conglomeraat van een miljard inwoners, verdeeld over tientallen volkeren met hun eigen taal. Het kent extreme tegenstellingen: in de schaduw van kerncentrales wandelen naakte sadhoes, er zijn gigantische metropolen maar ook 500.000 dorpen waar de tijd stilstaat en de os de voornaamste krachtbron is. India is het land van vredesapostel Gandhi maar ook van duizenden bruiden die jaarlijks worden omgebracht omdat de bruidsschat tegenvalt. Het beschamende kastenstelsel lijkt onuitroeibaar.

In Vertaald proza zijn bijdragen bijeengebracht van acht Indiase auteurs, van Thakazhi Pillai tot Vikram Seth, en in Vertaalde poëzie werk van acht dichters. Dankzij Lodewijk Brunt en Dick Plukker - van het India Instituut - is een deel van de poëzie vertaald uit het Hindi en Urdu; de overige dichters Kamala Das, Nissam Ezekiel en Gieve Patel bedienden zich van het Engels; sommige verhalen moesten worden vertaald uit het Engels in plaats van de landstaal. Graag signaleren wij speciaal het aangrijpende essay ‘Bloed’ van Urvashi Butalia, over de blijvende gevolgen van de Deling, twee fragmenten uit de laatste roman van Vikram Seth, en het verhaal ‘Kralen’ van Manjula Padmanabhan, over de tegenstelling Oost-West in een geheel nieuwe setting.

Het Light Verse in dit nummer staat in dienst van het thema. In Nederlandse poëzie bijdragen van zes dichters. In Nederlands proza een ouderwets mooi kattenverhaal van Frans Pointl, twee verhalen over India, van Jan Hontscharenko - die het effect van India beschrijft op de hedonistische westerse toerist - en van Frans van Mastrigt, die schrijft vanuit een diepe persoonlijke vertrouwdheid met het subcontinent; tenslotte is er een hoofdstuk uit een nooit gepubliceerde roman van Hans Warren. In Essay een beschouwing van Mario Molegraaf, ter inleiding van Warrens romanfragment, twee essays van Narayan over het Indiase dorpsleven en een informatief artikel over de Indiase letteren van Jeroen van Kan.

Redactie

Nederlands proza

Ik zag een olifant in Palolem

Jan Hontscharenko

In Mumbai ontmoet ik hem: de goeroe Baba. ‘Jij zult lang leven in voorspoed,’ dat is het eerste wat Baba tegen mij zegt. Hij danst alleen met zijn gezicht. ‘Let op mijn woorden, ik voorspel je Lucky Day's in India. Eén van die dagen is vandaag.’

Baba staat 's avonds bij een muurtje in de Madame Cama Road, vlakbij de National Gallery of Modern Art. Hij biedt aan iedereen een krantenpagina aan waarmee je op het muurtje kan gaan zitten. Als je wilt kan je je laten wegen op een weegschaal die Baba speciaal heeft meegebracht voor de nieuwe westerlingen. Baba wenkt mij, hij wil mijn gewicht weten. Ik laat me wegen, hij geeft zijn zegen over mijn gewicht. Baba ontvangt een kleine financiële bijdrage mijnerzijds, tien roepies zijn al genoeg, ik geef hem het dubbele bedrag.

Meer doet Baba niet tijdens deze straatbijeenkomsten waar goeroeshoppers uit de hele wereld naartoe trekken. Baba is een wijze man volgens de Indiase traditie van Goddelijke Dwazen. Hij ziet er heel gewoon uit, loopt op flipflops zoals alle andere Indiase mannen. De mensen bezoeken hem om te zien welk betoverend effect hij zou hebben, want ondanks zijn gewoonheid heeft Baba een wel heel bijzondere achtergrond: hij is verwekt door buitenaardse wezens. Een keer is hij meegevlogen naar de planeet waar Boeddha woont en daar zijn eeuwige leven heeft. Boeddha had Baba verlicht en Baba mocht op aarde het woord voeren namens Nirwana.

Maar Baba zegt niet veel, hij straalt je alleen maar toe, als een bron van rust in Mumbai's chaotische centrum.

Ik zit op het muurtje te genieten van Baba's zwijgzame gezelschap en kijk naar het krankzinnige lawaaiige verkeer. Een smogwolk hangt boven Mumbai. De stad stinkt, riekt naar verderf. Een oude straatkoe slentert voorbij, op zoek naar een eetbare doos of ander afval. Midden op straat hurkt een junkie-achtige jongeman neer en ontlast zich. Talloze auto's rijden toeterend om hem heen, maar hij stoort zich er niet aan, pist en poept, staat op en loopt verder. Zijn uitwerpsel wordt meteen platgereden.

Ik kijk Baba aan. Wat vind Baba van dit tafereel? Baba merkt iets goeroe-achtigs op: ‘Lichaam en geest,’ zegt hij, ‘zijn organismen van hetzelfde.’

‘Blabla, Baba,’ zeg ik vriendelijk spottend.

‘Ja,’ zegt Baba lachend, ‘ik ben Blabla-Baba.’

*

De treinreis van Mumbai met de Konkan Railway naar de stad Margao in Goa duurt ongeveer dertien uur. Ik heb een slaapcoupé bemachtigd, eerste klas en lig de hele reis op mijn edele rug te dommelen. Vanaf Margao neem ik de bus naar het dorp Chaudi, even voor Chaudi stap ik uit en neem daar een riksja naar het dorp Palolem, het palmbomenstrand. Ik heb geluk en mag meteen een huisje huren (van een lokale inwoner) dat op steenworp afstand staat van het strand, met een hangmat gespannen tussen twee palmbomen in de schaduw. Ik neem een duik in de Arabische Zee, zwem tot in het diepe troebele water, ga daarna op de hangmat liggen om uit te rusten van de heftige reis in blakende hitte. Maar de rust is mij niet vergund: dringende stoelgang. Ik ben overmoedig geweest en heb net voordat ik vertrok uit Mumbai kip-kerrie gegeten.

Ik hol naar het toilet, een manshoog houten huisje met een krakende deur, een half vergaan achterschot en op de vloer een gapend strontgat. Ik hurk erboven en knal los, tot mijn schrik zie ik achter mij een varken knorren. Mijn eerste ontmoeting met Lucy. Mijn drollen belanden rechtstreeks in haar bek. Zij schranst de drollen smakkend naar binnen. Een klein biggetje, haar baby, probeert ook een hapje te bemachtigen, maar Lucy wil niets missen van het kruidige feestmaal, helemaal meegebracht uit Mumbai. Vandaag is het niet mijn Lucky Day maar de Lucky Day van Lucy.

Ik heb de diarree.

Welkom in India.

In het holst van de nacht spoed ik mij met heftige maagkrampen weer naar het toilet. Barrevoets in het zandpad, als een blinde op de tast, zoek ik mijn weg in het bos van palmbomen. Morgen een zaklantaarn kopen.

Lucy schrikt uit haar slaap wakker en komt uit haar kuil omhoog. Haar baby volgt haar. Dankzij het maanlicht vind ik het schijthuisje net op tijd! Ik open de krakende deur en hurk op goed geluk boven het strontgat. Een explosie volgt, als pulp sputtert de brij uit mijn billen. Bijna verlies ik het evenwicht, kan mij nog net vastklampen aan de deurpost.

De deur staat open. Ik zie Lucy staan. Ze kijkt belangstellend toe, met pretoogjes, de snuit omhoog gericht, een onverholen sardonische

grijns erop. Lucy is zichtbaar geprikkeld door mijn stank en begint van ongeduld te trappelen, met haar koddige korte pootjes.

Uiteindelijk voel ik mij leeggepoept. Geen toiletpapier. Ik pak het kommetje uit de plastic emmer die meestal vol met water naast het strontgat staat, maak mijn rechterhand nat en veeg daarmee mijn anus af, spoel vervolgens mijn hand schoon en met een zucht van verlichting en een natte kont, verlaat ik het huisje, terug naar mijn sterfbed.

Lucy en haar baby lopen met snelle opgewonden pasjes in een boog om mij heen; als ik achterom kijk zie ik ze verdwijnen in het huisje.

Geknor en gesmak.

Dankzij het rustgevende ruisende geluid van de aldoor aanspoelende golven val ik in slaap. In de ochtend krijg ik weer een aanval. IJsklompen lijken zich in mijn maag te vermengen met vuurvlammen. Het huisje is volledig schoongelikt door het varkensspul, geen spatje overgebleven. Weer hurk ik boven het strontgat en begin met kracht te persen. Nu produceer ik slechts een sijpelend stroompje. Ik heb de dunne. Lucy en haar baby tillen zich weer uit hun kuil omhoog en hollen naar het huisje. Je zou denken dat ze verzadigd waren van hun nachtelijke maaltijd, maar kennelijk lusten ze ook het toetje wel.

In mijn koorts zag ik mezelf in de lucht zweven boven de hindoetempels, steden en oerwouden van India, gezeten op de rug van Lucy. Baby Lucy zweefde gewoon mee, onder het motto: waar moeder gaat, daar ga ik ook.

De diarree duurde enkele dagen, vele reisjes had ik met Lucy gemaakt. Toen ik hersteld was bleef ze consequent achter mij aan lopen, voor haar pikante maaltijden. Een keer volgde ze mij op de hielen helemaal over het strand en pas toen ik een eind de Arabische Zee in zwom, keerde ze terug. Buiten kijf: Lucy was hopeloos op mijn anus verliefd geraakt. Ik was daar niet ongevoelig voor en overwoog voordat ik in het restaurant ging eten eerst wat Lucy lekker zou vinden. Ik at met het exclusieve genoegen om haar de volgende dag mijn maaltijd als geurige uitwerpselen te kunnen aanbieden. Kip wisselde ik af met vis. Lucy at zich rond. Ook haar baby gunde ze nu een paar hapjes. Nu ik close met ze was geworden nam ik mij voor in de toekomst nooit meer varkensvlees te eten.

Op een gammele stroeve huurfiets rijd ik rond in de omgeving van het treinstation Canacona, op de grens van Goa en Karnataka. De

weg ligt iets hoger dan het landschap en dat wekt de indruk dat ik thuis in Holland op een van de dijkweggetjes fiets door de polder. Maar ik fiets in India, langs nattige groene rijstvelden waar de basmati wordt verbouwd, de koningin van de rijst. Het weggetje meandert door het landschap en wordt soms overschaduwd door reusachtige bomen waar blonde aapjes in rondklauteren. Ik stap van mijn fiets af om de aapjes te bekijken, ze springen van tak tot tak, zoals aapjes eigen is. Wanneer ze mij zien staan beginnen ze onrustig te kirren en te krijsen, loeren mij nieuwsgierig aan. Zo wil je aapjes zien, zonder tralies, vrij in hun eigen habitat.

Het is vandaag mijn Lucky Day. Dank je goeroe Baba. Want daar komt Judith aanfietsen, het Israëlische meisje dat ik uit het dorp Palolem ken van het strandvolleyballen. Zij is betoverend mooi, mooier dan Miss Universe. We hebben op vluchtige wijze met elkaar kennis gemaakt. Judith rust uit van haar diensttijd in het Israëlische leger. Ze kent India goed, is vaker in India op vakantie geweest. Zij is volgelinge geweest van goeroe Osho, die vele boeken heeft geschreven, Judith heeft ze allemaal in haar bagage. Zij groet mij glimlachend en stopt voor een praatje.

‘Dag Jan, leuk je te zien, waar ga je naar toe?’

‘Zomaar wat aan het fietsen.’

Judith lacht. Haar gebit straalt in de zon. Ze is bruin als een negerin en draagt een zwarte beha, een dun hip gebloemd kleedje gedrapeerd om haar heupen, blote voeten, de teennagels scharlakenrood, sexy.

‘Zullen we even daar in de schaduw van die struiken een sigaretje roken?’ vraagt ze.

‘Natuurlijk,’ zeg ik. We leggen de fietsen opzij en gaan verderop in de schaduw op de grond zitten, allebei in de lotushouding.

Judith kijkt als in opperste verrukking naar de weelderige omgeving: ‘Mooi hè,’ zucht ze en haalt uit haar rugzakje een joint tevoorschijn, een flinke toeter propvol marihuana. Ze neemt een paar teugen en overhandigt de joint aan mij, ik inhaleer diep en blaas de rook omhoog. We delen de toeter totdat ie opgerookt is.

Judith begint ritmisch uit haar onderbuik te ademen, als in een yogaoefening, ze sluit haar ogen, ik volg haar voorbeeld, ontspan helemaal, het wordt zwart voor mijn ogen, de wereld kantelt, ik zie mij niet meer als middelpunt ervan, ik voel ruimte, veel ruimte om mij heen, dichtbij en veraf, mijn geest dwaalt af, wordt opgezogen in

de stilte van het universum, alles glimlacht, de bomen en de hemel, ik strek mijn hoofd dat vederlicht is geworden naar achteren en plof neer op mijn rug.

Ik ben high.

Judith is high.

‘Ha,’ zegt ze met een zwoele bijna fluisterende stem, ‘ik houd van India, jij ook Jan?’

‘Ik ook,’ zeg ik en voel tintelingen, snuif de lichaamsgeur van Judith op. Zij komt boven op mij liggen, neemt mijn gezicht tussen haar twee handen en kust mij.

‘India is liefde,’ zegt ze en drukt haar lippen op mijn borst. Ik kreun van genot, sla mijn ogen open naar de hemel waar ik zo koortsachtig heb rondgezweefd met Lucy en haar baby.

‘Liefde,’ denk ik, ‘ja, liefde...’ puntje puntje puntje, verder kom ik niet met mijn gedachten. Het puntje moet het zonder het paaltje stellen. Judith opent mijn gulp en begint mij liefdevol en bekwaam te pijpen. ‘Hmm, hmm,’ kreunt ze met volle mond alsof ze fijnproeft.

Met uitbarstende geilheid, daar ga ik. Judith slikt het sperma door en likt als een hondje mijn geslacht schoon. Ik kronkel in het gras, weer kust ze mij, duwt haar tong diep in mijn gehemelte, ik proef het sperma. Ze glimlacht en kijkt met haar trotse, triomfantelijke oogjes in mijn ogen. Als in een toverspiegel zie ik zelf hoe gelukkig ik op dit moment ben. Dit moment, denk ik, wil ik nooit vergeten.

Opeens horen we kraaien schreeuwen, oorverdovend, lelijk. Even verderop ziet het zwart van de kraaien, wel honderd krijsende opgewonden fladderende kraaien. Nieuwsgierig lopen we naar de plek waarboven ze heen en weer vliegen. Afgerold van een helling ligt daar een lijk. Van een oude magere man, niet groter dan een kind. Een vuilwit kleed als een babyluier om zijn geslacht gewikkeld, verder is hij naakt. En al een tijdje dood, zo te zien. Stijf. Opgezwollen buik. Gedroogd schuim rond zijn mond. Starre ogen. Een oude Sikh, die hier plotseling zijn laatste adem uitblies? Judith jaagt de kraaien weg, die als gekken in de lucht heen en weer vliegen, bijna tegen elkaar opbotsen, niet onder de indruk van het zwaaiende meisje uit Israel.

Ik voel koude rillingen over mijn rug gieren. God, de dood. ‘Wat te doen?’ vraag ik aan Judith. ‘Niets,’ zegt ze. ‘De man is dood, al in de andere wereld. Einde verhaal.’

Ze wrijft met een routineus gebaar zijn oogleden dicht en bedekt hem van top tot teen met haar hippe bloemenkleedje. In een bedrukte

rouwstemming verlaten we het lijk. ‘De kraaien zullen het lichaam opeten en vannacht zullen de honden ervan smullen, daarna doen de maden de rest.’

Op zoveel Israëlische nuchterheid heb ik geen antwoord. We stappen op onze fietsen, zij keert terug naar het dorp Palolem, slechts gekleed in beha en slipje. Ik besluit nog wat rond te fietsen richting Chaudi. Achter ons hebben de kraaien zich weer krijsend geworpen op het lijk. Ik mijn verbeelding zie ik hoe ze met hun snavels in het vlees van de oude man pikken.

*

Ik probeer thuis te komen van het restaurant Sun & Moon, waar ik de hele avond gin en tonic heb gedronken in geanimeerd gesprek met brallende Engelse toeristen, nomadische hippies die elkaar elk jaar ontmoeten in wat ze noemen Hammock-city. Daar liggen ze zes maanden in hun hangmatten hun thrillers te lezen en de hele dag te dagdromen, koelen ze af en toe af in de zee, roken ze joints en drinken ze wanneer de zonsondergang komt een paar biertjes.

Ik heb een paar trekken van een joint gehad en het is feest in mijn hoofd. Ik heb een zaklantaarn gekocht, woon nabij het restaurant en Hammock-city, meestal weet ik in het donker mijn weg te vinden tussen de dicht op elkaar staande palmbomen, maar vannacht ben ik mijn zaklantaarn vergeten en ik loop de verkeerde kant op. Ik ben volkomen verdwaald tussen de palmbomen. Oost? West? Ik heb geen clou waar ik ben. Ja, in India. Ook mijn innerlijke kompas laat het afweten. Maar ik voel geen paniek. Integendeel. Verdwaald, dat lijkt me juist leuk. Ik lach de duisternis tegemoet. Zonder oriëntatie. Ik zie geen hand voor ogen, maar strompel voort.

Opeens stuit ik op een olifant, die onbeweeglijk tussen de palmbomen staat en geen poot verzet wanneer ik bijna tegen zijn kolossale lijf opbots. Ho, een olifant. Wauw. Ik sta stil en probeer de olifantoogjes te ontwaren maar zie ze niet. De olifant krult zijn slurf om mijn middel en werpt mij als een luchtballon omhoog, daar ga ik, ik vlieg in de lucht, zweef en spreid mijn armen; bovenin de palmbomen maak ik een zachte landing, veer op en neer op de takken, lig op mijn rug en bewonder de sterrenhemel, wauw! Wat een uitzicht. Hoe ik heelhuids naar beneden kom, daar maak ik mij geen zorgen over. Komt wel goed, daar bovenin de palmboom, tussen de kokosnoten, val ik in slaap.

Ik ben klaarwakker wanneer vroeg in de ochtend de zon opkomt, ik zie twee dolfijnen opduiken in de baai van Palolem, een paartje, zij aan zij. De Arabische zee is onstuimig zo vroeg en vissersbootjes trekken erop uit, aangemoedigd door een joelende menigte toeristen met digitale camera's. Ik klauter naar beneden, voetje bij voetje, de stam van de palmboom omklemmend, wonderwel raken mijn voeten uiteindelijk de grond, het rulle strandzand. Ik ren op de golven af en neem een duik, richting dolfijnen. Al ver in zee gezwommen zie ik ze niet meer, de dolfijnen, ze zijn alweer vertrokken. Ik zwem terug naar het strand, daar loopt de dikbuikige Sanchez voorbij, de baas van het restaurant Sun & Moon, bezig met zijn dagelijkse ochtendwandeling.

‘Hi Jan,’ zegt hij.

‘Hi Sanchez,’ zeg ik.

Ik vertel hem mijn avontuur met de olifant die mij een slaapplaats gaf hoog in de palmboom.

Hij lacht en zegt: ‘Jan, we hebben hier geen olifanten. Je hebt gedroomd.’

*

De volgende dag vlieg ik terug naar Amsterdam. Ik val met mijn neus in de boter: een literaire party. In de ochtend aangekomen op Schiphol, in de avond meteen een feestje. Fantastisch. Mijn leven had tempo gekregen, was van lijzig bruisend geworden, dynamisch. Dankzij India.

Terwijl ik mij omkleed voor de party, waar ik in acceptabele outfit wil verschijnen, zonder de flipflops die ik gewend was te dragen in India, vind ik een godje in mijn sok. Ja, in mijn sok vind ik een godje.

Ik vraag aan mijn sok: ‘Hoe heet jij, godje?’

‘Ik heet Boeddha,’ zegt het godje.

‘O, dan is het goed. Blijf je in de sok?’

‘Ik ben overal.’

Ik begrijp het godje onmiddellijk en zeg tegen m'n sok: ‘Waar ik ga, daar ga jij.’

‘Of,’ zegt het sokgodje: ‘waar ik ga, daar ga jij.’

‘Nou, over de volgorde struikel ik niet, gaan we toch fijn samen.’

‘Oké.’

‘Kijk, ik doe even wat talkpoeder in mijn schoenen, hoef je niet in het zweet te zitten.’

‘Dat is attent van je. Een feestje vanavond?’ vraagt het godje wan-

neer hij eenmaal in de gepoederde schoen zit.

‘Klein feestje, een receptie bij een uitgever die een nieuw boek lanceert, non-fictie. Een wijntje en een hapje. C est tout. Taxi heen, taxi terug.’

Boeddha zwijgt. Ook ik zwijg, bereid mij voor op het feestje dat ik met de nodige lichtzinnigheid wil tegemoet treden.

Wanneer ik eenmaal in het gewoel sta in het kapitale uitgevershuis, met een glas wijn in de hand, in de andere hand een Japanse gamba, en ik mij geanimeerd laat informeren over ditjes en datjes die iedereen bezighouden, denk ik even weer aan het godje dat zich in mijn sok schuilhoudt.

‘Proost Boeddha! Ben je daar nog?’

‘Ja hoor. Ga jij maar even pissen. Als je terugkomt wacht je een verrassing,’ zegt het sokgodje op alleswetende toon.

Ik smikkel de gamba op en ga naar het toilet waar ik langer dan gewoonlijk nadrup. Ik keer terug en zie tot mijn verbazing dat iedereen een groot wit laken over zich heeft getrokken, van top tot teen. Men staat als spoken in de zaal, de mannen en vrouwen, iedereen staat stil als gefixeerd in een schimmenrijk, als objecten uit een spookhuis. Een cameraman loopt op de tenen langs de spoken en filmt de sfeer, die plotseling unheimisch is geworden.

Ik ben de enige die niet in een laken is gehuld. Ik consulteer mijn sok: ‘Wat is dit, Boeddha? Wordt er nu iets van mij verwacht?’

Maar het godje zwijgt, is verdwenen en de spoken veranderen in gewone mensen. Keurig worden de lakens opgevouwen.

Ik ga naar huis en besef dat ik nog steeds enigszins bedwelmd ronddool in de geest van India.

As

Frans van Mastrigt

‘Benares is de hel,’ had zij wel eens gezegd, vroeger, toen hij en zijn Indiase vrouw pas getrouwd waren en samen het hele land door reisden. En nu, na vijfendertig jaar huwelijk, afwisselend in Nederland en India wonend, stond hij hier alleen. Hij draaide haar as, die temidden van witte en oranje bloemen steeds sneller met de modderige stroom meedreef, de rug toe. Vanwaar hij stond zag hij twee koelies aankomen die een in rood katoen gewikkelde bundel tussen zich meezeulden. De bundel was op drie plaatsen omwoeld met touwen, waarvan de uiteinden waren vastgeknoopt aan een lange bamboestaak, die zij over de schouders droegen.

‘Ram, Ram,’ daar kwam er weer een.

Ze verlieten het plaveisel en kwamen het modderige pad op dat naar de *ghat* leidde. Bij elke slippende stap zwaaide de rode bundel wild heen en weer. Rechts was de rivier, links waren de halfduistere stegen, die naar de oude stad voerden en recht vooruit het opstapje en het smalle betonnen pad, met aan weerskanten het ijzeren hek dat toegang gaf tot de *ghat* met zijn twee tempelachtige torentjes. Wat verder weg stonden een paar mensen bij een grote stapel hout te sjacheren met een handelaar.

Priesters scharrelden op blote voeten door de modder en boden zo hier en daar hun diensten aan. Dicht bij de *ghat* lagen stukken zwartgeblakerd hout en een uitgemergelde tempelkoe knabbelde aan een halfverkoold bot. De koelies klommen ongeïnteresseerd en met een afwezige blik een paar treden op. Het lichaam sleepte even over de met as en modder besmeurde grond. Voor de koelies was het gewoon weer een vrachtje.

Dit was geen rijke begrafenis. Een armzalig brandstapeltje, want hout - zo wist hij nu - is duur in Benares. De hoeveelheid *ghee* zou moeten goedmaken wat men aan hout tekort kwam. De koelies knoopten de touwen los en rolden ze zorgvuldig op. Per slot was het hun broodwinning. Een paar roepies wisselden van eigenaar en een jonge man in een keurig wit overhemd stak de boel aan.

Toen de zaak eenmaal flink brandde slenterden een paar van de familieleden alweer terug naar de stad. Hij wrong zich op het nauwe pad tussen een afval etende koe en het ijzeren hek door. Vlak bij het eigenlijke begin van de *ghat* zat een man, balancerend op een dunne

ijzeren stang van het hek, een biri te roken. De *ghat* rees hier steil vanuit de rivier omhoog. Er hing een onbeschrijfelijke weeë stank van rottend, brandend vlees, die hem deed kokhalzen. Een met as en modder besmeurd duiveltje met lange, wilde haren kwam naar hem toe rennen en plotseling stond hij daar midden tussen de brandende lijken. Met een soort onwezenlijke nuchterheid registreerde hij: éénentwintig. Achter hem plofte door een plotselinge verhitting dof een schedel uit elkaar. Links van hem staken, uit een traag walmende stapel, halfverkoolde ribben omhoog tegen de grauwe moessonlucht.

Toen hij zich half omdraaide, keek hij tegen een lichaam aan dat onregelmatig had gebrand. De bovenste helft was al haast verdwenen, maar uit de onderste helft puilden nog sissende ingewanden. Bruine mannetjes met kleine, smerige lendendoeken om pookten links en rechts in de brandstapels. Beenderen vielen uiteen en ribben knapten onder het geweld van hun ijzeren staven. Half versuft door de weeë, zoete stank liep hij terug naar het hek.

Hij had niet gedacht hier ooit nog terug te komen, maar de combinatie van haar laatste wens en een congres had hem bij het eerste licht op deze plek gebracht. Het congres werd georganiseerd door de Benares Hindu University en zou gaan over zo'n onderwerp dat uitsluitend Indiërs kunnen verzinnen: ‘Dimensionless Space as Eternal Silence.’ Hoewel veel van zijn collega's - her en der in de wereld - er niet naar toe gingen vanwege het opkomend hindoefundamentalisme en de kernproefboycot, maar niet in de laatste plaats natuurlijk ook vanwege de absurde vaagheid van het onderwerp, had hij zelf de uitnodiging wel aanvaard. Het bood hem de gelegenheid oude vrienden te ontmoeten en familieleden weer te zien. Ook omdat het een van haar laatste wensen was om haar as hier aan de rivier toe te vertrouwen, kwam de uitnodiging hem goed uit. Zonder dit excuus had hij misschien wel nooit de trein genomen naar Benares en had hij Rishikesh gekozen, of Hardwar, plaatsen waar zij zulke goede herinneringen aan hadden gehad vanwege hun huwelijksreis. Veel liever had hij haar as verstrooid vanaf de zwaaiende, wankele voetbrug over de kloof aan de bovenloop van de rivier. Daar was het water nog zuiver, snelstromend en vitaal. In Benares was het als het einde van het leven zelf; traag en vervuild. Maar als het dan toch hier moest, leek het onderwerp van het congres hem zeer toepasselijk: ‘Dimensionless Space as Eternal Silence.’

Aan de kant van de stad vielen de tempelbellen stil. Vanachter de

huizen kwam onverwachts de zon toch nog bloedrood op. Opeens hoorde hij ze, de duizenden blote voeten die met een geluid als van ritselend papier de brede trappen afschuifelden. Vrouwen, anders de ingetogenheid zelve, renden het laatste stuk en sprongen in extase met kleren en al het water in. De mannen volgden langzamer. Iedereen dronk van het water, vulde koperen kannetjes, voor minder fortuinlijke familieleden thuis misschien, of voor ingewikkelde rituelen, later, bij de brahmanen in de tempels en plotseling, midden in de kolkende stroom lijven, zag hij haar. Het was niet mogelijk, zo leek het hem, maar zij was het echt. Met duim en wijsvinger haar neus dichtknijpend ging zij keer op keer kopje onder. Precies zoals zij vroeger deed, in Egmond, met de kinderen, in de zomervakantie. Zij kon niet goed zwemmen maar zó kopje onder durfde zij wel, als het niet te diep was. Hij dacht even dat hij gek geworden was. Hij keek weer en zij was het echt: ‘instant reïncarnatie’ schoot het door hem heen.

Achter hem waren de as en de bloemen al lang niet meer te zien in de laaghangende nevel boven de rivier. Hij klauterde van de *ghat* naar de badplaats om te trachten dichterbij te komen, maar de massa's aangolvende pelgrims liepen hem eenvoudig onder de voet. Toen hij zich overeind probeerde te worstelen, drukten ze hem zo stevig tegen de granieten voet van de *ghat* dat hij letterlijk moest happen naar adem. Paniek raasde door hem heen en angst voor deze blinde massa. Centimeter voor centimeter kon hij zich weer omhoogwerken tot op *de ghat*. Panisch van angst om haar weer kwijt te raken zochten zijn ogen de oever af. Daar was zij weer. Met trillende handen graaide hij naar de camera in zijn schoudertas. Goddank, er zaten nog twee afdrukken op. Hij zette zijn automatische zoomlens aan en richtte deze op de plek waar zij het laatste was ondergedoken.

De man met de biri, die tot dan toe rustig had zitten roken, gleed van zijn hek af en schuifelde naderbij.

‘Geen foto,’ zei hij nors, wijzend op een groot bord, waarop in het Hindi en Engels stond: VERBODEN TE FOTOGRAFEREN.

Er kwamen meer mannen aangeslenterd.

‘Ik fiksen, ik fiksen. Foto vijftig roepies,’ riep een van de bruine duiveltjes, terwijl hij aan zijn arm rukte. De mannen kwamen nu dreigend dichterbij. Ze hadden een fanatieke blik in hun ogen en hij zag de kaakspieren verharden. Ondanks de reële dreiging die van hen uitging, drukte hij snel twee keer af en rende vervolgens naar de uitgang van de *ghat*.

Niemand volgde hem, maar hij trof het slecht, want de weg omhoog van de badplaats lag precies aan de andere kant van waar hij zich bevond en daartussenin stroomde die ondoordringbare massa naar omlaag. Hij moest proberen haar op de weg naar boven op te vangen, maar daarvoor moest hij zich wel eerst een weg banen langs onafzienbare rijen bedelaars met of zonder handen of benen, met etterende wonden en ogen als uienvliezen van de staar, langs kaalgeschoren witte weduwen die van de tempel leefden en langs de tempels zelf met priesters en *saddhoes*, waarvan sommigen gekleed gingen in saffraangele gewaden en anderen, naakt en met as besmeurd, dreigend hun drietanden naar hem uitstaken.

Toen hij zich eindelijk tot bij de uitgang van de badplaats had geworsteld was zij natuurlijk nergens meer te bekennen. Hij nam een fietsriksja en bood de man honderd roepies om hem zo hard als hij kon door alle stegen in de onmiddellijke omgeving van de *ghats* te rijden, in de hoop ergens een glimp van haar op te vangen. Natuurlijk kwam daar niets van terecht, maar hij was al lang niet rationeel meer en hij beloofde de inmiddels uitgeputte en zwetende *riksjawallah* nog eens honderd roepies om hem in een wijdere cirkel door de stad te racen, maar die liet het liever aan een collega over.

Acht uur en tien riksja's verder liet hij zich moe, hongerig en wanhopig bij zijn hotel afzetten. Ergens onderweg had iemand zijn portemonnee gerold, maar het filmrolletje had hij goddank nog. Hij gaf het af bij de receptie met het verzoek het te laten ontwikkelen bij een van de ‘in 1 uur klaar’-fotolabs, die nu ook in de meer toeristische oorden van India de kop op staken.

Hij nam een douche en at wat. Vegetarisch natuurlijk, nu de fundamentalisten in de heilige plaatsen het heft in handen hadden genomen. Vervolgens haalde hij de foto's op en ging naar de tuin van het hotel om ze te bekijken. Over de hele stad hing de avondnevel als een koepel met de scherpe geur van curry en brandende koemest.

Alle foto's waren gelukt, behalve de laatste twee.

De opening van het congres, later die avond, was ook precies wat hij zich daarvan had voorgesteld: ‘Dimensionless Drivel, instead of Eternal Silence.’

Kat en de liefde

Frans Pointl

Vier jaar geleden had Otto een anderhalf jaar oude cyperse kater uit het asiel gehaald. De eerste weken was ook zijn vrouw Ada ermee verguld geweest - uit hun vreugdeloze omarmingen waren geen kinderen voortgekomen. Toen bleek dat de kat het meest naar hem trok had ze het dier volkomen genegeerd, ze gaf hem zelfs niet meer te eten; dat moest Otto maar doen.

‘Kat’, zoals Otto hem had gedoopt, was niet vet maar wel buitenproportioneel. Vanaf zijn snuit tot aan het uiteinde van zijn weelderige staart mat hij zo'n honderdentien centimeter en als hij zich uitrekte wel honderdentwintig centimeter. Vaak kuste Otto de grote kop met de brede neusrug. Kats goudgroene ogen met kleine of grote zwarte pupillen - al naar gelang van het licht - keken hem dan zacht en begrijpend aan. Kat was het enige levende wezen aan wie Otto zijn affectie kwijt kon. Betrapte Ada hem op die handeling, dan wees ze met een wijsvinger naar haar voorhoofd.

In de buurt waar Otto en Ada woonden, beweerde men dat het echtpaar een tijger als huisdier hield. Anderen maakten er een hyena, vos of wolf van. Als verstokte stedelingen konden ze de verschillende soorten kat- en hondachtigen niet van elkaar onderscheiden.

Als Otto in zijn bed stapte volgde Kat hem en sprong op zijn hoofdkussen. Omdat het dier zo groot was geworden had Otto een speciaal kussen laten vervaardigen dat éénennegentig centimeter lang en éénenvijftig centimeter breed was. Toen Ada en hij in aparte kamers gingen slapen had hij een twijfelaar voor zichzelf aangeschaft.

Meestal lag hij voor het slapen nog even te lezen. Nadat hij het leeslampje had uitgedaan en het kamertje nagenoeg in duisternis was gehuld, placht Kat zijn warme vacht met kracht tegen zijn hoofd te duwen. Tegelijkertijd begon hij zo nadrukkelijk te spinnen dat het resoneerde in Otto's hoofd.

Het duurde altijd even voordat het dier zijn draai had gevonden; hij ging staan en besnuffelde uitgebreid gezicht, haar en oren van zijn baas. De aanraking van Kats koude en enigszins natte neus en het gekriebel van zijn snorharen ervoer Otto bijna als iets erotisch. Daarna ging Kat weer liggen, zijn warme vacht tegen Otto's hoofd aandrukkend.

Eens had Otto gedroomd dat Kat enorm was en hijzelf dermate klein dat Kats voorpoten hem als zuilen voorkwamen. Ada kwam de kamer binnen; ook zij was gekrompen.

‘Grijp haar, Kat!’ riep hij.

Onmiddellijk stak Kat een van zijn imposante zuilen uit en haalde Ada met uitgestoken naaldscherpe klauwen naar zich toe. Overal waar zijn nagels in haar vlees drongen begon het hevig te bloeden. Haar gezicht was in doodsangst verwrongen en ze gilde dat het een lieve lust was. Met voldoening bezag Otto het tafereel. Uiteindelijk verorberde Kat haar luid smakkend met huid en haar, jurk en schoenen.

Met wellust dacht Otto vaak terug aan die droom, die hij koesterde. Kat haatte Ada. Hoe vaak zwierf hij niet hongerig en dorstig door het huis en door de tuin als Otto naar zijn werk was? Doordat Kat zo log was geworden, kostte het hem veel meer moeite nog een muis, pad of vogeltje te vangen. Geheel beneden zijn waardigheid begon hij zelfs vuilniszakken open te scheuren als hij door het plastic heen de geur van vlees of vis bespeurde.

Het bedrijf waar Otto werkte ging failliet. Voor een nieuwe betrekking werd hij te oud bevonden. Tenslotte belandde het echtpaar in de bijstand.

De man die zijn vrouw al jarenlang haatte, liep gearmd met haar door de drukke Amsterdamse Kalverstraat. Hoe kon dat mens zo langdurig kwebbelen zonder ook maar iets van relevantie te melden, dacht hij. Soms fantaseerde hij dat hij haar de tong uitsneed. Het was een klein hapje, maar misschien zou Kat haar gekookte tong wel appreciëren.

Voor menige etalage bleef ze staan. Met haar enigszins puilende ogen en een trek van woede bekeek ze de artikelen die buiten haar bereik lagen. Hij, die volgens haar daaraan debet was, stond naast haar.

Hij verafschuwde de materialistische, computergestuurde maatschappij die steeds doordringender de geur van ontsmettingsmiddelen begon uit te wasemen.

‘Waarom neem je geen baantje als vakkenvulster of caissière bij een supermarkt? Dan kun je eindelijk de dingen kopen die nu onbereikbaar voor je zijn,’ had hij haar eens voorgesteld. Woedend had ze hem aangekeken.

‘Ik een baan nemen? Jij hoort voor me te zorgen, slampamper die je bent.’ Op een druilerige zondagmiddag zat ze bedragen in haar huishoud-

boekje te bestuderen.

‘Nu moet het maar eens uit zijn met dat zorgen voor die smerige zwerfkat, Kat kost ons al genoeg. Dat bakbeest is veel te duur voor ons wat voeding aangaat.’ Hij was net verdiept in een interessant krantenartikel. Zelfs in rust zijn krantje lezen was hem niet gegund. In de grote rommelige tuin van het pakhuis waar ze tegenover woonden, verzorgde hij al enkele maanden een haveloze, kleine zwerfkat. Hij of zij - het dier liet zich niet aanhalen - had een muisgrijze vacht en een grappige witte neuspartij. Soms, voor hij naar bed ging, liep hij in pyjama en kamerjas met een schaaltje melk en een bakje brokjes nog even die tuin in.

Ada bleef doorrazen.

‘Heb je eigenlijk wel eens uitgerekend wat alleen die stomme zwerfkat ons per maand kost? Al die blikjes Whiskas, al die pakken kattenbrokjes. Er wordt verdomme meer geld aan die rotkatten besteed dan aan mij, en ik ben een mens.’

‘Meen je dat nou?’ reageerde Otto, die zich tevergeefs op zijn krantenartikel trachtte te concentreren. Maar ze wist van geen ophouden.

‘Of jij belt de gemeente, of ik doe het. In het buurtblad van deze week staat dat ze binnenkort grote opruiming onder de zwerfkatten gaan houden, dat fokt maar aan.’ Hij zweeg en zette zich schrap. Als ik voor de keuze zou worden gesteld liet ik jou opruimen, dacht hij. Maar de hysterica in haar was nog steeds niet uitgeraasd. ‘Kat en die zwerfkat zijn belangrijker voor je dan ik, hè?’ gilde ze. Ze greep de bijna lege theepot en smeet die tegen de muur.

Misschien wordt ze echt gek omdat ze in de overgang zit of omdat ze al jarenlang seksueel onbevredigd is, ging het door zijn hoofd. Hijzelf had al heel lang geen behoefte meer aan seks, althans niet met zijn wettige echtgenote.

Zich met moeite beheersend stond hij op.

‘Ik ga naar bed.’

Met neergeslagen oogleden verliet hij de huiskamer. Kat, die zoals altijd trouw naast zijn stoel had gezeten, volgde hem.

‘Ga Kat maar neuken!’ gilde Ada.

In de slaapkamer sprong Kat meteen op zijn bed en keek hem verwonderd aan, voorzover dat bij katten mogelijk is. Met zijn koude, nattige neus besnuffelde hij Otto's wangen, die hij even later al spinnend met zijn raspige tong begon te likken. Kat hield wel van iets zoutigs.

Uit: *Om het behoud der eenzaamheid*
Hans Warren

Josquin schonk wijn. We gingen er echt voor zitten en hij begon: ‘Ik moet allereerst bekennen dat ik niet meer zo jong was, ik was ruim negentien, en ik werd naar Duitsland getransporteerd om daar te gaan werken. Er was geen ontkomen meer aan, ze hadden me gevangen in een dorpje in Touraine. Passons ... ik kwam in Hamburg.

Ik zat op een hoop witte bakstenen en rookte een sigaret. De stad stak donker af tegen de avondhemel, en het herfstige lover van de bomen ruiste vochtig bij elke windvlaag. Heller werd de dofrode, rokerige brandgloed boven de oostelijke stadswijk, waar de vorige nacht honderden brandbommen waren neergevallen. Telkens vlogen troepen kerkkraaien, hun zwarte schimmen afstekend tegen de rosse walm boven de daken, verder de stad in. Een kind stond te huilen, middenin een grasveld.

Ik dacht aan huis, waar moeder om die tijd haar boek zou wegleggen om te zeggen: ‘Het begint donker te worden, ik zal de bloemen nog even water geven.’ Met een langgetuit, bleekgroen gietertje begoot ze de gelig uitgeslagen aarde in de potten. De cyclamen kregen lauw water in hun schotel, en bij de varens en de donkerbladige aspidistra in de plantenbak zou ze, bijziend in de snel vallende schemer achter in de kamer, over de potrand schenken. Het zou plassen, trrrt, tik-tik-tik op de zinken bodem van de binnenbak. Misschien mikte ze vader die nog zat te lezen voor het westerraam plagend een vinnig koud straaltje in de nek, en hij zou opstuiven: ‘Dat moet je nóóit doen, je zou iemand zich dood laten schrikken.’

Hij zou boos zijn, en moeder een beetje bedroefd omdat de dagen in het dorp zo eentonig en zonder belevenissen voorbijgingen. Eensgezind zouden ze weer de overgordijnen toetrekken, moeder in de voorkamer, vader in de achterkamer, en ze zouden met z'n tweeën gaan eten, stil en eenzaam in hun nu te grote huis in het bos. Hun vier kinderen waren weg, getrouwd, op zee, in den vreemde.

Een jongen die me om vuur vroeg, onderbrak mijn overpeinzing. Ik duwde mijn halve sigaret tegen de zijne. Hij trok. Zijn Duits had een zwaar Slavisch accent. ‘Pool?’

Hij knikte, scheen dankbaar voor mijn toenadering, maar zweeg. ‘Ik ben Fransman,’ zei ik, en zweeg verder ook.

Nog steeds vlogen kauwen de stad in om in de hoge gebouwen te

gaan slapen. Dan loeiden de sirenes, maar daar we ons dichtbij een schuilkelder bevonden, bleven we rustig waar we waren. De mensen repten zich in de straten, kinderen werden aan hand of arm meegesleurd. Het volk torste aan pakken, angstig, driftig, ruziënd.

Over het platgetrapte aarden pad langs de steenhoop kwam een jonge vrouw, wat scheef lopend, met uitgestoken balancerende linkerarm, omdat haar rechter een zwaar valiesje droeg. Het paadje was smal tussen het verwaarloosde grasperk van de buitenwijk en de opslagplaats van allerlei bouwmaterialen. Ze raakte ons bij het passeren, ik trok m'n benen in en de Pool maakte zich klein tussen de stenen. Door zo'n klein embarras ontdooit vaak iets. Omdat de sirenes nog steeds waarschuwden, zei ze: ‘Gaan jullie maar gauw mee, jongens!’

Er was iets in haar dat mij sterk aantrok. Misschien haar keurige frisheid, want ze was mooi noch chic. Haar gezichtje was eenvoudig, even blozend, jong, met vriendelijke grijsblauwe ogen achter brilleglazen met fonkelende gouden stangetjes. Haar rimpel- en kleurloos voorhoofd werd even overschaduwd door de uitspringende bontrand van de donkerbruine capuchon die vastzat aan haar wollen winterjas. Haar stevige kousebenen verdwenen in hoge laarsjes, ook met een bontrandje afgezet, en haar zwaaiende en torsende handen waren geschoeid. Ze leek een fris verpleegstertje dat met vacantie naar huis gaat. Ik sprong verrast van de steenhoop. ‘Ja, laten we meegaan.’

Ik liep naast haar en nam het koffertje. We sloten spoedig vriendschap. Na het afblazen van het alarm, toen we de bedompte sfeer van de kelder verlieten, was het volkomen donker geworden. Als een scheef brandend wrak hing nog een grote kerstboom-lichtparachute langzaam zinkend boven een verwoeste stadswijk.

Ik bracht haar thuis. Ze woonde slechts enkele straten van mij vandaan. Het was een nieuw gebouwde straat, met huizen waarvan men steeds het nummer moest raadplegen of op de gordijnen letten om niet bij zijn buurman binnen te lopen. Ze aarzelde voor ze de sleutel in het slot stak. Boven haar capuchon zag ik in het rossige licht dat af en toe oplaaide vaag een naamplaat met grote zwarte letters: S. Haslauer, en een beroep. Ik draaide me half om, en vroeg, want we hadden niet de moeite genomen ons voor te stellen: ‘Is u mevrouw Haslauer?’

‘Ja, bent u Frans of Belgisch?’

‘Frans,’ zei ik, en ik noemde mijn naam. Ze drukte me de hand:

‘Tot ziens, ik moet even naar binnen en dan vlug aan het werk,

ginds' en ze wees naar de vuurgloed. 'Mijn man is al vier jaar in het leger, en ik help bij de hospitaaldienst.'

'Tot ziens,' zei ik ook. En even later, omkijkend in de straat, zag ik haar wegfietsen als een donkere schim in de richting van de brand. Het was de tijd dat Hamburg iedere dag werd aangevallen. De volgende avond zat ik weer op de stenen te roken, te turen naar de kauwen die de stad in vlogen en onbewust te wachten op het alarm en het verschijnen van Frau Haslauer.

Vanaf die dag werd het gewoonte dat ik haar afhaalde zodra het eerste alarm klonk en haar naar huis bracht na het afblazen. Ze moest er bijna altijd op uit om ergens hulp te bieden, zo beperkten onze gesprekken zich tot de haastige gang naar en van de schuilkelder. Maar op een avond vroeg ze mij te eten voor de komende zondag.

Ik werkte al enkele maanden op een kleine bloemkwekerij en tuinderij aan de zuidkant van de stad. Mijn baas was een oude, tanige kerel met een grote liefde voor bloemen en warmte. Hij was dan ook elke morgen te vinden in de lange, verwarmde kas waar de potplanten werden gekweekt. Het was een wonder dat nog steeds voldoende kolen werden toegewezen voor zoiets nutteloos als een bloemisterij, maar baas Siebert was tevreden als de kolenloods en de opslagplaats vooroorlogs waren gevuld. De temperatuur in het glazen huis was meestal tropisch. Zijn geliefde theorie was dat een mens op zijn oude dag naar de tropen zou moeten om daar rustig zijn leven te eindigen in dezelfde warme weelde die hem als embryo had omgeven.

Ik keek nijdig naar binnen door de ruiten waar het condensatiewater af stroomde, als hij peuterig precies bezig was cactussen te stekken of Latijnse namen met inktpotlood op smalle gele houtjes schreef, genoeglijk met zijn pijp in de warmte, terwijl ik met blauw en oranje gevlekte handen bevroren spruitjes plukte of andijvie inkuilde, mijn adem als stoom om mijn stijve rode wangen. Een even tanige zuster deed de huishouding. Door allerlei clandestiene transacties hadden we nergens gebrek aan.

Op een dag dat Siebert voor zaken naar de binnenstad was, werd die zwaar getroffen, en hij kwam niet terug. De zuster huilde aldoor, en ik zag geen kans haar wat op te monteren. Tenslotte stelde ik voor te gaan kijken. Vele straten waren afgezet en het huis waarin hij had moeten zijn was een smeulende puinhoop. We werden ruw gesommeerd door te lopen of de handen uit de mouwen te steken. Juffrouw Siebert ging alleen naar huis, en ik bleef helpen.

Rijen slachtoffers lagen naast elkaar op de vloer in een naburige, halfverwoeste school. De meeste waren geïdentificeerd. De oude man was er niet bij. Ik bekeek met allerlei andere sombere mensen de rest van de merendeels zeer verminkte lijken, vergeefs. Tegen de avond, toen geen hulpgeroep meer klonk en in de straten weer een smal doorgangspad was ontruimd, liet men de zaak voorlopig zo. Voor zover ik weet, is er nooit een kruimel van de man teruggevonden.

Van die dag af nam de oude juffrouw met energie de leiding. Ze deed de administratie, ik kreeg een dubbel salaris en meer vrijheid, en er werd een knechtje bijgenomen, sterk als een beer, maar getroebleerd van geest. Ik was baas over de kassen, wat me best beviel. Ik heb altijd een voorliefde gehad voor het kweken van bloemen, speciaal grote planten, en dit werk lag me. Waarschijnlijk heb ik dat van moeder. Spijtig bedacht ik hoe ik haar toen de prachtigste bloemen had kunnen geven waarvan zij hield: fluweelpurperen cineraria's met witte hartjes in hun schermen, madeliefbloemen, geurige rozengeraniums, cyclamen in flamboyante en tedere tinten, pantoffelplantjes met hun bibberende gele, roodgestipte opgeblazen muiltjes aan dunne stengels. Strenge palmen, nietige Chinese sleutelbloemen met franje, tientallen soorten.

Ik had het heel druk. De verwarming moest steeds onderhouden, de ventilatie geregeld; in de broeiwarme sfeer schoten onkruid en ijle paddestoeltjes ongelooflijk snel op uit de vruchtbare, zandigzwarte teelaarde. Uitgebloeide bloemen moesten worden verwijderd om, als ze bruikbaar van vorm en substantie waren, te worden verguld of verzilverd voor de talloze grafkransen die werden besteld.

Meestal maakte ik 's middags kransen - een korf herfstig en bosachtig geurende chrysanten naast me. Tegen drieën kwam juffrouw Siebert me een thermosflesje thee brengen, een gebloemd kopje en een paar biscuits. Schraal en zwart leek ze een spook tussen de kleuren en het verwende kasgroen. Ze zette haar knobbelige, ouderwets geschoeide voeten keurig in het zandige geharkte middenpad, en bleef soms wat praten, terwijl haar bedrijvige, rossig-blote handen met tot op het leven afgeknipte nagels de papieren linten strikten met een groter sierlijkheid dan ik het kon. Soms ook hielp zij sparappels dopen in zilver, of koos ze met een onfeilbare smaak kleuren bijeen voor een nieuwe combinatie. Haar zakelijk oog zag altijd wanneer nieuwe distels, laurieren of beuken moesten worden besteld. In haar dunne grauwe haar, als gordijntjes strak weggestreken langs de slapen

tot een knotje in de magere schildpadnek, bleven rossige bloempjes hangen die neervielen uit de asparagushangers.

Op een dag zei ze droog: ‘Je moest maar hier blijven, Josquin, als Heinz (dat was haar broer) nooit meer terecht komt. Je hebt het hier toch goed?’

Ik wist niet wat te antwoorden, ik wilde haar niet kwetsen. Een beetje aarzelend ging ze heen, met het lege theeblaadje tegen haar platte borst gedrukt. Ik kende niemand buiten haar, en ik had ook niet veel gelegenheid met iemand kennis aan te knopen. Overdag het werk, vaak genoeg onderbroken door de luchtaanvallen. Soms een praatje met de rare slungel die het buitenwerk deed. De maaltijden met de oude juffrouw die over het bedrijf en het wereldnieuws sprak met een krakerige, berustende stem, en die gelukkig nooit familieconfidenties deed, iets zeldzaams. Zij ging sinds de dood van haar broer altijd in een schuilplaats slapen.

Was het eens rustig dan schreef ik brieven naar huis of ik probeerde wat te lezen, hoewel de vertalingen van Hamsun en Engelse klassieken me niet erg lokten, evenmin als Goethe of Schiller wier eindeloze rijen, verguld en trouw afgestoft, in een mahonie kastje prijkten. Mijn Duits was vrijwel accentloos geworden. Slechts een enkele maal liep ik naar buiten en zo'n avond had mij Emmi Haslauer gebracht. Zij was het enige wezen waartoe ik me voelde aangetrokken.

De oude baas was aardig geweest, voor zijn zuster had ik een respectueuze genegenheid als voor een oude verdorde tante. Bij Emmi, lief, zacht-vrouwelijk, voelde ik me een beetje als thuis. Ik kon er bepaald sentimenteel van worden. Ze deed me heel even denken aan mijn zusje, aan moeder toen ze jong was, aan kindervriendinnetjes. Altijd was ze fris, keurig, glimlachend en toch flink. Eens werden door de luchtdruk een paar mannen neergeslagen die buiten de ingang van de schuilplaats waren blijven kijken. Met bewonderenswaardige handigheid had ze verbanden gelegd, gezorgd dat de slachtoffers zo snel mogelijk werden weggehaald.

Toen we die nacht voor haar deur afscheid namen, trapten we in glasscherven. Enkele van haar ruiten waren gebroken, en het was me een vreugde geweest haar de volgende morgen broeiramen te kunnen geven zodat ze niet achter de planken hoefde te zitten. Haar voorstel om 's zondags te komen eten gaf mijn leven inhoud, ik dacht er hele dagen aan. Ik neuriede terwijl ik clivia's verpotte en bamboezen stokjes bij de zware chrysantenstengels plaatste.

Die zondag deed ik lang over mijn toilet. Ik had niet veel aards bezit van huis meegebracht en betreurde dat nu. Ik had één donkerblauw pak. Juffrouw Siebert zorgde wel dat mijn linnen pijnlijk helder was, maar ze kon de slijtage niet weren. Nu heb ik gelukkig een lichaam waar alles nogal gemakkelijk aan past en prettig zit, zodat ik eenmaal gekleed toch niet ontevreden was over mijn uiterlijk. Het grootste karwei was om mijn handen schoon te krijgen. Langdurige dagelijkse aanraking met grond en plantenstengels had ze gegroefd en donker gemaakt, zodat zelfs bleekwater tekortschoot.

Juffrouw Siebert schudde geheel in stijl berispend haar grauwe gordijntjes toen ik me kwam laten monsteren, over mijn afspraak vertelde en zij de rose kleur van de langstengelige kasrozen door het dunne vloeipapier zag schemeren. Ze moest eraan wennen dat ik in het vervolg elke zondagmiddag verdween, uitgelaten en fluitend de trap afspringend.

Emmi verwende me erg als ik bij haar was. Haar kamers waren als zij zelf, bescheiden, proper. Alles was er modern en nieuw, geen enkel versleten of antiek voorwerp vertederde of wekte vertrouwde herinneringen. Haar interieur was pretentieloos, misschien zelfs karakterloos, hier en daar bedenkelijk van smaak, maar wanneer zij erin bewoog werd ik getroffen door iets onbedorvens, iets van geluk bijna. Op de schoorsteen stond een portret van een jongeman met een politiepet, in chroomlijst en met gebogen glas natuurlijk. Een gewoon Duits gezicht met een wat verwaande, schuin wegstarende blik boven een confectieglimlach. Er was een portretje van dezelfde man ten voeten uit als Feldwebel.

Meestal speelde de radio opgewekte wijsjes. Marika Röck zong, of Rosita Serrano floot, dun gerekt als een nachtegaal. Daar hield Emmi van. Altijd zette ze de bloemen die ik meebracht direct in een vaas die er niet goed bij paste. Soms was het boeket van de vorige week nog goed, omdat ze het dagelijks verzorgde en de stengels bijknipte.

Toen kerstdag naderde, moest ik kiezen. Emmi had me natuurlijk uitgenodigd, maar ook de oude juffrouw Siebert probeerde beslag op me te leggen. Ik vond het pijnlijk haar teleur te stellen, en ik opperde dat ze haar zuster in Altona eens op ging zoeken, ik zou me wel redden. Ik moest vele bezwaren weerleggen, maar tenslotte scheen ze verheugd met die oplossing en vroeg in de morgen vertrok ze, schraal, zwart en lang, haar bontkraagje kouwelijk tegen haar door emotie even gerode wangen gedrukt.

Ik droeg haar bagage tot aan het station. Na me nog een heleboel vermaningen te hebben gegeven stapte ze schichtig door de noodingang van schots en scheef getimmerde planken, haar knobbelvoeten voorzichtig plaatsend op het ongelijke, omgewoelde plaveisel. Opgewekt doordat een vrije dag voor me lag, slenterde ik door de stad terug. Het was drukker dan gewoonlijk, veel militairen waren met kerstverlof thuis. Ondanks de beklemming van het vele puin, de dichtgespijkerde ramen in grauwe gevels, de lucht van brand die steeds over de verwoeste stad hing, was er iets feestelijks en plechtigs in de straten. De etalages, vele slechts een klein kijkkastje achter een planken schot, waren versierd met rood, sneeuwstrooisel en sparregroen, en de banketbakkerijen toonden aanlokkelijke uitstallingen van koeken en gebak.

In de kas maakte ik een grote mand voor Emmi. De grootste rode kerststerren, de zilverigst glanzende kerstrozen plantte ik erin. Voor de geur nam ik witte hyacinthen en harsig groen, en ik knoopte de laatste zijden strikken die we hadden aan het tenen hengsel. Ik voelde me mee opgevoerd in de Duitse kerstsfeer en het vooruitzicht op het samenzijn met Emmi stemde me warm en week. Ook dacht ik vaag aan thuis.

Zij had een klein boompje opgetuigd. Het wiegelde zijn zilveren belletjes flonkerend op het tafeltje tussen de ramen. Er hing voor mij een klein pakketje aan een zijden lint aan een van de onderste takken. Daarin zat een Zweeds polshorloge, een fabelachtig geschenk in die tijd. Zij was opgetogen met de mand en een traditionele fles reukwater.

We gaven elkaar, dankbaar en gelukkig, voor het eerst een zoen. Op de wang. Die was zo zacht onder mijn lippen dat ik nauwelijks voelde dat ik haar raakte. Ik dacht: houd ik van haar? Ik heb me aan haar gehecht. Ze is getrouwd, haar man komt niet met verlof. Ze is achtentwintig, ik ben negentien. En zelfs dacht ik, lach me niet uit: wat zou moeder zeggen als ze wist dat ik van een getrouwde Duitse vrouw hield?

De radio speelde de vereiste muziek. Ik had zitten lezen en denken. Emmi, uit de keuken gekomen, zat stil in een leunstoel bij de haard. Duister was snel gevallen op die regenachtige winterdag en het flakkerend schijnsel van de vlammende houtblokken danste grillig rood over haar stille gezicht. Ze had haar bril op de schoorsteenmantel gelegd en haar onbeschermde ogen gesloten, rossige schelpen in de donkere holten die de schemering in haar gezicht groef.

Er kroop iets in mijn keel naar boven. Ik zoende haar, voor ze de ogen had opengeslagen. Even hield ik mijn gezicht tegen het hare, en toen ik mijn ogen opende zag ik de hare stralen, groot en blauw en vragend. Heel onschuldig leken ze. Waar ik al de onzinnige woordjes vandaan haalde, weet ik niet. Diep uit haar keel klonk haar stem: ‘Ik dacht dat ik te oud was, en dat je alleen vriendschap voor me voelde.’

Vanaf dit ogenblik wordt mijn liefdesverhaaltje nog banaler. Het sentimentele geluk van ons klein diner was volkomen. Emmi duwde me van haar stoelleuning, sloeg haar jurkje glad en stak de kaarsen aan, de kleine gedraaid-spitse van het boompje en de dikke rode in de kandelaars. Vlug had ze gedekt. Wit en zilverig tafelgerei tussen gestrooid groen. Ik volgde haar in de gebak- en braadgeuren van de keuken en zoende haar in de nek toen ze gebogen bij de oven stond. Zij duwde plagend een warme soes stuk onder mijn neus, we braken een glas, je weet het wel.

Op de divan vertelde ze me wat ik half had geraden. Dat haar huwelijk was mislukt omdat ze geen kinderen kon krijgen, dat haar man vrijwillig dienst had genomen en al twee jaar niet thuis was gekomen. En ook iets wat waarschijnlijk niet waar was, maar dat me heerlijk in de oren klonk: dat ze al een tijdlang van me hield. Pas later ontdekten we dat die kerstnacht zonder luchtalarm voorbij was gegaan.

Nederlandse poëzie

Vier gedichten
Bernd Bevers

[Altijd weer de volle agenda]

Altijd weer de volle agenda
van een sterfgeval, de kleine
bureaucratie van een sterfgeval, de
lege apotheek van een sterfgeval.
Kamers als rekeningen leeggehaald en
opgedoekt, sporen gewist, sleutels verkocht,
papieren getekend in zijn naam
die van nu af aan de jouwe is.
Altijd weer de verloren handel van een sterfgeval
tussen de dagen.

[Nu ben je dus oud.]

Nu ben je dus oud.
Het moest er van komen, vroeg of laat.
Met een gezicht dat alle dagen
later opstaat uit zijn sterfelijke slaap,
zijn magere vlees, door geen honger gewekt.
Met een hoofd vol namen en dingen
die je niet meer gebruikt.
Je bent nu dus oud.
Een krimpende schaduw, een dorp zonder kerk.
De schoothond van je gezelschap.

[Zoveel profeten]

Zoveel profeten
verschenen en vergeten
met en zonder baard
hongerscheel of volgevreten
op de knieën, te paard
recht van lijf en leden
mooie mannen, lelijke mannen
boeren, vissers, timmermannen
dieven, beulen, wolven, schapen
die hun god in elke grasspriet ontdekten
in miljarden druppels, de ogen van vrouwen
kinderen, ezels, zoveel profeten
verschenen, verdwenen
in eeuwen zonder licht
en psychiatrie.

[Markt in de kleine stad]

Markt in de kleine stad
is een gouden oogst. Sokken,
niets dan sokken, bergen sokken,
tafels vol sokken die we doorzoeken,
soort bij soort, kleur bij kleur,
links bij rechts leggen
als de resten van een massagraf.
Wat is het heerlijk zoeken in dit licht,
het koele, scherpe licht van april,
het licht dat zo goed bij kleine steden past
en de grote verwachtingen die ze wekken.

Twee gedichten
Kees Hermis

Buitengebied 1

Het was zo'n avond die wel kwam
maar niet op gang wilde komen

alsof de tijd bleef hangen in een
soort wachten dat niet weet waarop

iemand vroeg of je er nog was en
of je wist dat het geregend had

je keek, zag onder bomen door
een tuimelende verte

alles was onbegrijpelijk waar
voltrok zich in een waas van

ongeschreven wetten, toen
een vleug wind je schouder schampte

en je werd aangeraakt door
bodemloosheid onder dit bestaan

Buitengebied 2

Er doemden woorden op als dwaas,
bizar, je zocht zoals op water

een vlonder, kade, trap omhoog,
een vaste wal die niet bewoog

massieve grond onder je voeten,
geen schommelende horizon

geleidelijk aan keerde je terug
in je met nacht doorvloeide tuin

je zat daar nog, hoorde een egel
tussen verdorde bladeren snuiven

zag hoe de maan zich spiegelde
in het verstilde vijverwater

en onverwacht was daar de geur
van kamperfoelie

ja, de aarde was er nog en goed

De bulderende lach van François Rabelais

Willem M. Roggeman

Zwelgend in een eeuw van overvloed
leeft hij gulzig, tuk op al wat nieuw is,
zowel voor de geest als voor de maag.

Het vet blinkt op zijn ronde volle kin
terwijl hij in de ene hand de gebraden kip houdt
en met de andere hand de roemer wijn opheft.
Dan buldert de lach van François Rabelais
over de lange tafel met de vele disgenoten.

Hij, die de buik heeft uitgevonden, viert
het feest van eten, drinken en sterven,
want de dood zit graag mee aan tafel.

De erudiet die de klassieken leest,
boert en kent ook alle grollen waarin
hij de dwaasheid in haar kooi herkent.

Hij is ooggetuige van zijn geboorte
in La Devinière nabij Chinon in 1483,
gebakerd in een mand vol humanisme.

Na zijn studies aan de universiteit
van Montpellier wordt de monnik
geneesheer in het Godshuis van Lyon
en krabt er geduldig aan de schilferige huid
van de zieken tot hij het wit van de ziel bereikt.

Wanneer hij schrijft over de reus Gargantua
of over zijn zoon Pantagruel weerklinken
er regelmatig kleine explosies in de taal.
Zo viert hij vroom het carnaval der woorden.

Lyon ziet cultuur in de Rhone voorbijstromen.
In deze stad vol drukkerijen en boekhandels

zwemmen dichters onder de bruggen door.
Hier verschijnt in 1532 ‘Gargantua’,
een jaar later door de Sorbonne
veroordeeld wegens obsceniteit.

Intussen schildert Jeroen Bosch,
spelend met erotische symbolen,
op houten panelen ‘De tuin der lusten’,
waarin broeder Rabelais twee kinderen,
François en Munnie verwekt,
die door de Paus worden erkend.

De eetlust verslindt het verstand.
De lach en de wijn worden symbolen
voor een ethica die men met open ramen
vol licht luidop moet lezen
omwille van de klankrijkdom.

De drie centra die de mens leiden,
de hersenen, het hart en de buik
komen samen in de topografie van Rome,
de stad met het hangslot van het geloof.

Over het Mare Nostrum van zijn zinnen
zwerft de arts Nostradamus in Saint-Rémy
vertwijfeld tussen pestilentie en profetie.

En in 1541 bereikt ‘de lange wandeling’
van Paracelsus in Salzburg zijn eindpunt.

In de buik van Gargantua verstommen
de vele verwijzingen naar Odysseus,
de grootmeester onder de leugenaars.
Panurge weet een antwoord op alle vragen
en is net als Odysseus een sofist bij uitstek.

Een windvlaag jaagt door de woorden.
Reikhalzend gebruikt Rabelais de allusie
als een samenzwering met de lezer.

Hij verzamelt ouderwetse soorten schrifturen
en schimmen dwalen langs de trage afwisseling
die dwars door al zijn cryptische teksten trekt.
Zo wordt zijn Pantagruel een reflexie over
de plaats van de waarheid in de geschiedenis.

In de proloog gebruikt hij ontleningen
aan de retorika van Aristoteles,
zoals ‘De lach is eigen aan de mens’,
maar hij hoort reeds het geblaf
van de hondse magistraten.

Vrolijk verwijst hij naar oude teksten,
zowel poëzie als proza,
parodieert bepaalde modellen,
gebruikt woorden uit diverse dialecten,
uit vergeten of zelf uitgevonden talen
zoals de taal van het land Utopia.

De deur van de wereld staat op een kier.
Het dronken spook Renaissance wankelt naderbij.
Van overal komen geleerde stemmen aangewaaid,
maar ook ziekte en ouderdom naderen hun nest.

In het ziekenhuis van Meudon
vraagt hij zijn overbrenging naar Parijs
waar op 9 april 1553 zijn lach stokt.
Hij is zeventig en ziet vol welbehagen
de zeven visioenen van de stervenden.

Twee gedichten
Thom Schrijer

[Uiteindelijk gaf de vrouw]

Uiteindelijk gaf de vrouw
hem haar jawoord, legde
haar koele bedenkingen in
zijn handen en glimlachte
witjes naar de fotograaf.

Wij, de gasten hoorden hoe
de mannen van de muziek
verstrikt raakten in de
toepasselijke gezangen.

Intussen boden wij elkaar
drank aan en de bedenkelijke
grappen, poseerden
groepsgewijs in de vijver
met de zwanen,

terwijl onze vriend stukken
uit het gelaagde gebak sneed
om in de onderhandelingen
met zijn bruid in te brengen.

fanfare

Ik greep niet in toen de fanfare over ons
terrein begon te bewegen, randen van
de bloembedden vertrappend, het net
ingezaaide siergras, de aardbeien.

Ook niet toen hun koperen instrumenten
ten hemel schreiden, zodat de in het rond
zingende vogels een hooggestemd
heenkomen zochten en de oude beuken
langs de oprijlaan niet langer fluisterden
met elkaar.

Zelfs niet toen het richtinggevoelige meisje
met de stok haar jakje losknoopte, de
amechtige blazers hun adem benam en ze
een voor een begon te ontstemmen.

Drie gedichten
Cornelia Stoel

Zuster Anna

Een maretak, een haneveer, een scharlaken doekje,
een hoestbui, een inktpot, een driedubbel gevouwen brief,
ik plakte alles in een hoekje en lijmde met spuug,
daar gruwde je van, dat moest anders, je miste venijn.
Vergif en liefde, zij zijn de twee handen op één buik,
zij kozen elkaar, fraai ontluiken hun bloemen, gevreesd
is hun dodelijke vrucht. Vanuit de torenkamer
zag ik ze komen mijn broeders, tot de tanden bewapend,
op vurige paarden. In een vloek en een zucht kwam hij klaar.
Vóór hij vertrok gaf hij me een doosje met een verbod.
Dat liet ik me geen twee keer zeggen, ik zag hem nog lopen
toen ik het opende, de sleutel liet vallen in bloed.

De oogjes op de soep

Wij hebben lange dagen gemaakt
met het hoeden van geiten, het splij-
ten van atomen e.a. bezigheid

Eenoogje waak je?
Eenoogje slaap je?

Droogte heeft de aarde geloogd dit jaar,
de oogst is mislukt, de leugen verdient
geld als water

Wat hebben wij aan gouden vruchten
appelboom, dat lenigt de nood niet,
wij willen zwelgen in sap

Tweeoogje waak je?
Tweeoogje slaap je?

Ik heb niets gezien moeder-mijn
Hoor toch haar wanhopig klagen -
lege hoofden, lege magen,
vergeten wat nooit is geweten

Drieoogje waak je?
Tweeoogje slaap je?

Honger knaagt zich een weg door het brein.

Zinsbegoocheling

Het doet er niet zoveel toe of een konijn
uit de hoed komt of een tuil bloemen, taboes
dienen bevestigd, de middelste jasknoop
gesloten, een keurige kraag op het bier,

dan zie ik jou stappen met die kantige
kuiten, hooggehakt en gemazzeld, grillig
de glimlach om je woestrode lippen,

je vader zat al over je in, schudde
het hoofd en sneeuw dwarrelde achter zijn bril,
grijp je kans, zei hij en poetste de glazen,

hoe bonter de vogel hoe harder gekrijs,
laat haar niet lopen, maar ik, dwaas die ik ben,
danste in het rond, juichte, droomde mij wijs,

de duif bleek gebraden, vloog dood in de mond.

Twee gedichten
Jos Versteegen

Koeriers

Indian Express, Amazing Thai,
Ming Dynasty, Pronto Italia -
de avond valt,
het gonst weer van de brommertjes
vol kruidige jongens
met warmhoudkistjes achterop:
kip, soep, rijst of pizza.

Geslagen worden ze, bedreigd
door andere kruidige jongens
op gonzende brommertjes,
lees Het Parool.
Hun munten zijn nog warm
wanneer ze in andere handen
overgaan.

Koeriertjes aan de deur,
te laat, maar ja, beroofd,
je zou ze willen vragen om mee te eten.
Die koude tandoori chicken, tom yam,
nasi speciaal of pizza Margherita,
die warm je dan toch even op.

Nooit meer een lauwe avond in de stad.

Moestuin op de Dam

Dat ik een moestuin zou beginnen op de Dam,
wellicht met startsubsidie
en gratis schop en schoffel van de Plantsoenendienst,
om voor het oog van de wereld
spruitjes, prei en boerenkool te zaaien,

dat ik zou wieden en duiven weg zou klappen,
geholpen door het zwarte kind,
de vrouw in sluiers en de man op spitse muilen,
die daarna wafels zouden eten bij het pierement,

dat ik in februari, na een maand van sneeuw en vorst,
zou oogsten en een Jordanese in een kraampje
dagschotels zou bereiden, met spekjes van gemeentewege,
en dat de koningin daarbij zou zijn,
dat droomde ik.

En dat er toetjes waren, dat ook,
op ronde schalen aangedragen,
per tram, uit oost en west en zuid:
dadels, papaya, Turkse yoghurt.

Light Verse

Acht elftallen over Indiase wijsheid
Jaap van den Born

De Bhagavad Gītā XII, 1-5

Arjuna sprak: ‘Wie heeft de kennis Heer:
Die U bemint als Iemand Die Mij Kent
Of die Het Ongeuite Al vereren?’

Śrī Bhagavān sprak: ‘Persoonlijk; Transcendent:
Wie biddend met het hart zich concentreren
Staan trouwverbonden aan mijn rechterhand

Maar zelfs al dien je onbekende Heren
Mij onbekend, dan ben Ik nog coulant
Het gaat meer om de geest dan om de leer

Wie steeds beheerst zijn buur heeft liefgehad
Bereikt Mij ook, maar langs een ander pad’

Bhagavad Gīta, Onbekende auteur ergens tussen de 5e en 2e eeuw v. Chr.

Het langste epos uit de wereldliteratuur (drie maal zo lang als de bijbel) is de Mahābhārata en behandelt alle aspecten van de Indiase cultuur, geschiedenis en filosofie in het verhaal over de strijd tussen twee takken van de familie Bhārata: de Kaurava's en de Pāndava's.

Het ‘Lied van de verhevene’ (de Bhagavad Gītā*), het belangrijkste deel, is een gesprek tussen Arjuna, die zich afvraagt of het niet beter is zelf te sterven dan zijn familie en de vrienden te doden die hij bij zijn tegenstanders ziet, en zijn wagenmenner Krishna wiens antwoord (Dood ze maar, want ze zijn reeds lang door mij gedood; je doet niets anders dan gebeuren moet) een complete filosofie inhoudt over de vraag wat de beste manier van aanbidden is: de weg der kennis of de weg van de devotie*.

Het meest fundamentele aan het ‘Lied van de verhevene’ is dat het niet expliciet een zienswijze steunt maar de nadruk legt op Krishna als de belichaming van universele tolerantie: ‘Hoe mensen ook nader tot mij komen, ik verwelkom ze, want het pad dat ze vanuit alle richtingen volgen, voert naar mij’.

Wie weet?

Misschien is het en mísschien is het *niet*
Het is *misschien* en ook wel niet misschien
Misschien zijn er voor het totaal geen woorden

Misschien *is* het en zijn er *bovendien*
Geen woorden voor: wie, die het ooit aanhoorden?
Misschien zal het er wel totaal *niet* zijn

En kan het niet vertolkt met klankakkoorden
Het is misschien *en* misschien is het schijn
En onverwoordbaar als een ver verschiet

Het staat wél vast dat als ik niet meer eet
Ik er toch echt geweest ben als asceet

Vardhamāna (ca. 540-467 v. Chr.)

Stichter van het jainisme: alle zienswijzen zijn een deel van de waarheid; als blinden een olifant betasten zal degene die de staart voelt verklaren dat hij op een touw lijkt; degene die de slurf voelt zegt dat hij op een slang lijkt; die met de poot meent dat hij op een boomstam lijkt, enz. Niettemin bestaat de olifant.

Verwierp de veda's en een Godsbestaan.

*Centraal in zijn ethiek staat geweldloosheid (*āhimsa*); hij meende dat de gebonden zielen zich van het lichaam dienden te bevrijden door het strengst denkbare ascetisme en het zich onthouden van alle activiteiten die het doden van leven met een ziel met zich meebrengt, inclusief insecten en groenten*.

Hongerde zich dood.

Het idee van āhimsa *is door veel hindoes overgenomen; denk aan Gandhi*.

Allemaal voor niets

Ik kan er echt niet bij met mijn verstand
(En dat behelst niet enkel maar het brein
Maar ook fysieke en gevoels-aspecten)

Maar door het steeds met yoga bezig zijn
Bereik je wonderbaarlijke effecten
Door ferme zelftucht en een stalen wil

En is je geest dan één met de objecten
Dan liggen breinactiviteiten stil
En ben je nog één stap van Niemandsland

Pas dan komt er verlossing voor de geest
En blijkt het allemaal voor Niets geweest

Patanjali (2e eeuw v. Chr.?)

Auteur van de Yoga Sūtra's *die, als aanvulling van Kapila die via kennis verlossing wilde bereiken, een praktische manier bood door fysieke en geestelijke oefeningen. Deze dienden om de aandacht zo volledig te concentreren door lichaamshouding, ademhaling, zelftucht en meditatie dat alle intellectuele activiteit stopt. Dan is de achtste stap bereikt van het Achtvoudig Pad; de eenwording van de geest met het object van aandacht*.

*Zelfs dat moet daarna nog overstegen worden om het Zelf te ontwarren van het geestelijk/lichamelijk organisme en totale verlossing te bereiken: de scheiding van het bewuste Zelf (*purusha*) en de onbewuste natuur (*praktiti*)*.

Regelgeving

In den beginne was het Woord? Welnee:
Het Woord dat kent geen aanvang en geen slot
‘Er is’ betekent steeds: ‘Er is geschreven’

Het Woord was niet bij God: het Woord *is* God
In Eeuwigheid met het Heelal verweven
Het Grote Werkwoord kende geen begin

Het rituele Woord bepaalt het leven
De zin van het bestaan is dus de zin
Elk woord draagt het mysterie met zich mee

Het universum is voor mij een open boek:
Ik breng mijn tijd alleen met regels zoek

Jaimini (ca. 400 v. Chr.)

Aanhanger van de activistische filosofie Mīmāmsā *die in plaats van bezinning het handelen (*dharma*: ‘plicht’ of ‘juist handelen’) als de eerste werkelijkheid ziet en nauw verbonden is met de Brahmanen. Regels en rituelen staan voorop: uitspraken van de heilige boeken (de* veda's*) hierover zijn primair en absoluut gezaghebbend; zij zijn de volmaakte en onbetwistbare waarheid. De klank van de woorden, de betekenis en het effect op wie ze hoort zijn voor eeuwig met elkaar verbonden*.

Elk woord heeft betekenis en elke letter, ook als geluid; als we die niet begrijpen komt dat door onze onvolkomenheid. Het werkwoord is het hoofddeel van de zin, het belangrijkste deel de optativus die aanspoort tot actie, zoals het uitvoeren van een ritueel of offer.

*De lexiconistische filosofie (*Nairukta*) ging nog verder: het* ātman *(de enige werkelijkheid, de grote stilte, de diepte, het Al) werd hier gezien als een eeuwige activiteit: het Grote Werkwoord in de zin of het boek van het universum*.

Leeg

Het universum om ons heen bestaat
Zoals de vierkantswortel uit -1
Het is er niet, al valt er mee te werken

U ziet dus niets dan leegte om u heen
Al denkt uw geest ook heel wat op te merken
Maar het concept van geest is ook al leeg

Slechts hij die zijn niet-zijn zo kan beperken
Nooit zag, dacht, hoorde, voelde en steeds zweeg
Begrijpt waar het in wezen over gaat

De ware kennis is dus kort gezegd
Slechts voor de ware leeghoofd weggelegd

Nāgārjuna (ca. 150-250)

Schrijver van de Verzen van het fundamentele middenpad *en de* Weerlegging van Bezwaren. *Nam afstand van het Kleine Voertuigboeddhisme, dat te elitair was en wilde het volk via het Grote Voertuig het boedhisme invoeren. Stichter van de School van het Middenpad (de middenweg tussen totale bevestiging en ontkenning).*

Het sleutelbegrip is leegte: het brahman, *het Zelf en de Natuur kennen geen zelfbestaan, maar zijn leeg. Onder het web van de 'afhankelijke oorsprong' van oorzaak en effect bestaat slechts leegte. Ook de leer van Boeddha is slechts leegte.*

*Er is geen verschil tussen het cyclische bestaan (*samsāra*) en* nirvāna. *Door deze leegte wordt het bestaan van alles ontkend en daardoor het* nirvāna *bevestigd: de leegte is de hogere waarheid van Boeddha.*

Boeddha onderwees twee waarheden: een lagere uit compassie, om ons op het ware pad te brengen naar de ultieme waarheid, waar die lagere geen betekenis meer heeft.

Het is juist de leegte die dingen mogelijk maakt: een reëel, eeuwig en volmaakt universum staat geen verandering toe. Dus kent het geen zelfbestaan en slechts een voorwaardelijke werkelijkheid waardoor verandering mogelijk is.

Afijn, u moet Hume nog maar eens lezen; als u maar beseft dat u dat alleen maar kunt doen omdat er niets is.

Voorbeschikking

Miljoenen zielen zijn hier afgedaald
Elkeen als een apart individu
En allen zijn geborgen in Gods handen

We leven allen in het hier en nu
Maar zullen strakjes in de grond belanden
Ja, onafwendbaar is ons aller lot

De een gaat naar de hel en moet daar branden
De ander is voor eeuwig één met God
En dat is van de aanvang zo bepaald

U denkt nu vast verbaasd als u dit leest:
'Hé, is Calvijn in India geweest?'

Madhva (1197-1276)

Madhva predikte het dualisme: de Dvaita Vedānta *en werd door sommigen gezien als een goddelijke incarnatie die het kwaad van Shankaras leer kwam bestrijden. Zo zou hij over water gelopen hebben en een menigte gespijzigd hebben met brood en vis. Meer christelijke invloeden in zijn leer zijn merkbaar: God, het Zelf en de materiële wereld zijn echt, gescheiden en verschillend*.

Alleen Vishnu is onafhankelijk en reëel; alle andere dingen zijn van hem afhankelijk voor hun bestaan. Vishnu is de directe oorzaak; de materiële oorzaak (de natuur of prakriti*) is zijn gemalin Lakshmi en hun contact bezielt de schepping*.

Zielen beginnen hun cyclus met een vooraf bepaalde karmische dispositie en uiteindelijk lot. Voor sommigen is dat eenwording met Vishnu in de hemel, voor anderen het vagevuur in de vorm van eeuwige wedergeboorte en voor weer anderen eeuwig lijden en verdoemenis.

Eén pot nat

O zoekenden, o luister naar mijn stem!
Twee soorten kennis zijn er: wetenschap
(Die kan op zich ook wonderen verrichten)

Wat daar bedacht wordt dat is zeker knap
Maar wilt u naast het brein de ziel verlichten
Omdat je soms op levensvragen stuit

Dan kan alleen maar godsdienst mensen stichten
Wát je gelooft dat maakt niet zoveel uit
Want alle wegen leiden tóch naar Hem

Waarmee ik dus het spreekwoord wil bestrijden
Dat alle wegen slechts naar Rome leiden

Vivekānanda (1863-1902)

Pas de laatste 250 jaar is het Indiase denken op grotere schaal in het Westen bekend geraakt met een stroomversnelling in de laatste 30 jaar en de swami's *en* avatars *zijn momenteel niet van de lucht. Ook de* Maitreya *schijnt zich al onder ons gemengd te hebben*.

De eerste was Swami Vivekānanda die het wereldparlement van de religies in Chicago in 1893 toesprak en de zaal in vervoering bracht met zijn simpele boodschap dat wetenschap en religie twee soorten van kennis vertegenwoordigen en dat alle religies in wezen één zijn.

De door hem opgerichte Ramakrishna- *en* Vedānta*scholen floreren nog steeds, evenals de honderden organisaties die erop volgden, zodat gezegd kan worden dat hij geslaagd is in zijn formulering van een hindoeïsme dat aan een wereldwijde spirituele behoefte tegemoetkwam*.

Arbeidsvreugde

Met zweep en bullepees sla ik erop
Als straatagent verricht ik trouw mijn taak
Tot laat nog over al dat werk gebogen

Ik sla, en als ik sla dan sla ik raak!
Het is een klus, zo'n meute af te drogen
Secuur bewerk ik elke demonstrant

Ze zitten daar maar vreedzaam te betogen
Het is een ware plaag hier in dit land
Dankzij die kerel met die kale kop

Tevreden sluit ik 's avonds het gordijn
Een waar genot om hier sadist te zijn!

Mohandas Gandhi (1869-1948)

*Ontwikkelde een methode van geweldloos verzet: 'het zich houden aan de waarheid' (*satyagraha*). 'Alleen Waarheid is eeuwig, al het andere is tijdelijk.'*

*Hij voegde het principe van geweldloosheid (*ãhimsa*) toe aan de* Advaita-*filosofie en leerde dat Liefde, Waarheid en God onderling verwisselbare begrippen waren*.

Het Utilitarisme (het grootste geluk voor het grootste aantal) verwierp hij en stelde hier 'het welzijn van het al' tegenover dat hij wilde verwezenlijken via kleinschalige economie.

Hij verzette zich tegen de welvaartsstaat en snelle industrialisatie omdat die ontmenselijkten en persoonlijke verantwoordelijkheid wegnamen.

Twee gedichten
Hendrik Jan Bosman

Woef

Eindelijk wildernis!
Mowgli in Junglebook!
Eén met de welpen!
Een oerkreet klonk op

Op het betegelde
Padvinderijterrein
Werd dat: ‘Akela, wij
Dob dob dob dob.’

Perspectief

'k Ben Brahman, maar we zitten zonder meid
Die Dèr Mouw had nogal een moeilijk leven
Hij heeft dan ook een mooi gedicht geschreven
Van hoe een hoge ziel aan zoiets lijdt

Een Indiër denkt, in zijn hut van leem:
'k Ben Brahman, ja, maar doe mij jóúw probleem!

Drie ollekebollekes
Frits Criens

Symbool

Leve de ratio
Duidelijk taalgebruik
India koestert
Een dierbaar taboe

Dankzij een heldere
Prioriteitenkeus
Is er de heilige
Koe ook een koe

Willekeur

Weg met het bijgeloof
Hemelse willekeur India's goden zijn
Minzaam en zuur

Lokkend of dreigend met
Reïncarnatieleer
Sturen ze hindoes
Van kaste naar muur

Oproep

Licht in de duisternis
Godsdienst op maat, mevrouw
Kies voor uw zekerheid
Volg onze leer

Word nu als hindoese
Wedergeboortelijk
Steeds weer herleven
Wat wilt u nog meer

Twee sonnetten

Quirien van Haelen

Plan

Er zit een mooie foto bij zijn brief
Hij wil mijn ouders voor hun steun bedanken
Mijn Indiase broer lacht véél te lief
Het witte bloesje staat hem té sportief
Ik moet van zijn volmaaktheid bijna janken

Ik zat meer in de kroeg dan in de banken
Zijn puntenlijst maakt mij dus depressief
Ook staat het sterretje graag op de planken
Daar produceert hij veel te hoge klanken
Hij stuurde zelfs een tape voor ons archief

Wat is hij goed en god wat kan hij slijmen
Hoe kan ik tegen die perfectie op
Ik zweer dat ik meteen met dichten stop
Wanneer mijn fosterbroer begint met rijmen

Bollywood

De basis is gewoonlijk een verhaal
Nog dunner dan het dunste rijstpapier
Juist daarom is het genre geniaal

En mij bezorgt het dan ook veel plezier
Te kijken naar zo'n film vol dans en zang
Waar alles wat gebeurt, gebeurt met zwier

Ook als er weer eens sprake is van dwang
Een meisje dat moet trouwen met een boef
Zelfs dan ben ik nog geen seconde bang

Ik ga niet plassen als ik niet echt hoef
Want ik vertrouw het genre helemaal
Haar echte liefde heeft vast nog een troef

In bollywoodfilms is men consequent:
In Bombay zweert men bij het happy end

Twee gedichten

Kees Jiskoot

Paria

‘Ooit word ik uit de vaart genomen,’
verklaarde mij een hindoestaan,
‘en vangt er een nieuw leven aan.
Wat wacht mij, minste van de vromen?
Als koning uit de kaste komen.’

India

Indus, Ganges, Brahmapoetra,
Boeddha, Bhagwan, Nehroe, Gandhi,
Sikhs met tulband, Kamasoetra
(Standjeshandboek, ars amandi);

koeien, kasten, contemplatie
kent dit land en, dankzij Shiva,
ongeremde procreatie,
weinig anticonceptiva.

Wat nog meer? o ja, nirwana,
fakirs, mantra's, Vishnu, Brahma.
Krishnamurti, Ramayana,
en, als gast de Dalai Lama. -

Nimmer werd dat land me eigen,
godsdienst, zede noch folklore.
Dieper inzicht zal ik krijgen
pas als hindoe. Daar herboren.

Twee gedichten

Drs. P

[Hij werd de hoogste burger van zijn land]

Hij werd de hoogste burger van zijn land
Maar bleef zijn volk en idealen trouw
Terwijl men tussendoor ook signaleerde

Dat hij bij hoge gasten (man of vrouw)
Graag naar hun *bowel movement* informeerde:
Die moest, vond hij, volstrekt in orde zijn

Hij oogde niet als vorst of groot geleerde
Maar volgde een zeer lange, strakke lijn
En bracht tenslotte zelfbestuur tot stand

Mohandas Gandhi (vast wel van gehoord?)
Bewonderd ook in 't Westen. Toen vermoord

[Belinda Craig had India bezocht]

Belinda Craig had India bezocht
(Met ouders, of een echtgenoot misschien)
Dit speelt een kleine tachtig jaar geleden

Er was daar overstelpend veel te zien
Wel honderden bezoekenswaardigheden:
Paleizen, torens, tempels... eeuwenoud

Madras, Calcutta, Bombay - mooie steden!
Alom juwelen, weefsels, marmer, goud...
Het was een overgetelijke tocht!

Maar 't mooiste was, zo gaf ze te verstaan
‘The setting sun behind the Aga Khan’

Liedie over de zielsverhuizing

Vladimir Vysotski
(Vertaling Meindert Burger)

De een gelooft in Mohammed, in Allah of in Jezus
De ander is agnostisch of satanisch of zeloot,
Een Hindoe-vondst geniet de voorkeur van vertolker dezes:
Wanneer het einde komt, dan gaan we helemaal niet dood.

Kijk - heeft je ziel omhooggestreefd
Dan zal je droom beklijven,
Maar heb je als een zwijn geleefd
Dan zul je dat ook blijven.

Hoe scheef ze je ook aankijken, je hebt het te verteren.
Ben je het zat? Nou en - reïncarneer als misantroop.
En zag je in dit leven reeds je vijanden kreperen,
Dan krijg je in het volgende een heuse telescoop.

Leef blij je eigen leventje,
Want daar is reden voor, man!
Je brengt het zo maar eventjes
Tot manager of voorman.

Ben je een vuilnisman? Je wordt als opzichter herboren;
Misschien dat je wel doorgroeit en het tot minister schopt...
Maar word je wegens slecht gedrag als baobab geboren
Dan groei je duizend jaren door, totdat je leven stopt.

* *Vladimir Vysotski (1938-1980) was de Russische 'superbard' in de hoogtijdagen van de Sovjetunie. Hij was podium- en filmacteur en als hij niet op de planken stond om te acteren deed hij dat wel met zijn duizenden meestal geestige liedjes.*
Uit een interview: '...Soms zit je een liedje te schrijven, en opeens merk je: het wijst zich vanzelf. Terwijl ik het "Liedje over de zielsverhuizing" schreef, bijvoorbeeld, zat ik naar een hond te kijken. Dan denk je opeens: zou dat beest vroeger niet een ronzwervende muzikant geweest zijn? Of je ziet bepaalde katjes en denkt, dat het vroeger zekere dames waren. Met deze gedachten sla je dan al een andere weg in.'

Gaat het als hoogbejaarde slang
Of papegaai vervelen?
Ik kan, al duurt het niet zo lang,
Het mensdom aanbevelen.

Dus wat is wie en wie was wat? We zullen het niet weten.
Genetici slaan door, de genen vliegen in het rond.
Die kale kat daar heeft misschien een moord op zijn geweten,
En deze lieve man was vroeger vast een brave hond.

Ik kan wel dansen! Ik behoef
Geen dogma's, geen doctrine, -
Een puik geloof, een gouden troef
Van Hindoe-origine.

Песня о переселении душ

Кто верит в Магомета, кто - в Аллаха, кто - в Иисуса,
Кто ни во что не верит, даже в черта, назло всем.
Хорошую религию придумали индусы:
Что мы, отдав концы, не умираем насовсем.

Стремилась ввысь душа твоя, -
Родишься вновь с мечтою,
Но, если жил ты, как свинья, -
Останешься свиньею.

Пусть косо смотрят на тебя, - привыкни к укоризне.
Досадно? - Что ж, родишься вновь на колкости горазд.
Но если видел смерть врага еще при этой жизни,
В другой тебе дарован будет верный, зоркий глаз.

Живи себе нормальненько,
Есть повод веселиться,
Ведь, может быть, в начальника
Душа твоя вселится.

Пускай живешь ты дворником - родишься внов прорабом,
А после из прораба до министра дорастешь.
Но, если туп, как дерево - родишься баобабом
И будешь баобабом тыщу лет, пока помрешь.

Досадно попугаем жить,
Гадюкой с длинным веком...
Не лучше ли при жизни быть
Приличным человеком?

Так, кто есть кто, так, кто был кем, - мы никогда не знаем,
С ума сошли генетики от ген и хромосом...
Быть может, тот облезлый кот был раньше негодяем,
А этот милый человек был раньше добрым псом

Я от восторга прыгаю,
Я обхожу искусы,
Удобную религию

Придумали индусы.

Essay

Bloed

Urvashi Butalia
(Vertaling Jan Fastenau)

De politieke Deling van India en Pakistan leidde tot een van de grootste menselijke catastrofes in de geschiedenis. Nooit ervoor en nooit erna wisselden zoveel mensen zo snel van huis en land. In een tijdsbestek van enkele maanden trokken ongeveer twaalf miljoen mensen van het nieuwe, geknotte India naar de oostelijke en westelijke vleugel van het net gecreëerde Pakistan, en vice versa. Verreweg het grootste deel van de vluchtelingen - meer dan tien miljoen - stak de westgrens over die de historische staat Punjab in tweeën deelde: moslims vluchtten westwaarts naar Pakistan en hindoes en sikhs oostwaarts naar India. Soms was hun migratie het gevolg van slachtpartijen en soms ging ze ermee gepaard; vele anderen kwamen om door ondervoeding en besmettelijke ziekten. Schattingen van het aantal doden lopen uiteen van 200.000 (de toenmalige Britse schatting) tot twee miljoen (een latere gissing van Indiase zijde), maar algemeen wordt nu aangenomen dat er ongeveer een miljoen mensen zijn omgekomen. Zoals altijd was er ook sprake van seksueel geweld: zo'n 75.000 vrouwen zouden zijn ontvoerd en verkracht door mannen van een ander geloof.

Duizenden families werden gescheiden, huizen werden vernield, oogsten gingen verloren en dorpen raakten ontvolkt. Verbijsterend genoeg waren de nieuwe regeringen van India en Pakistan niet op die catastrofe voorbereid. Ze hadden niet voorzien dat het trekken van grenzen op grond van een hoofdelijke telling per religieuze groepering - zoveel hindoes en sikhs versus zoveel moslims - zo'n angst en onzekerheid zou oproepen dat de mensen zich gedwongen zouden zien om naar de vermeende ‘veilige gebieden’ te vluchten, waar ze omringd waren door geloofsgenoten. Mensen reisden per bus, auto en trein maar de meesten te voet, in uitgestrekte colonnes die kafila's werden genoemd en soms tientallen kilometers lang waren. Bij de langste colonne, die naar verluidt uit 800.000 vluchtelingen bestond en vanuit het westelijke deel van Punjab oostwaarts naar India trok, duurde het acht dagen voor de gehele stoet een willekeurig punt langs de route was gepasseerd.*

* *Urvashi Butalia (1952) is een van de oprichters van* Kali for Women, *Indias eerste feministische uitgeverij in Delhi. ‘Bloed’ is een van de persoonlijke kronieken die zijn verzameld in haar boek* The Other Side of Silence: Voices from the Partition of India *(1998) over de deling van India en Pakistan in 1947*.

Dat zijn de globale feiten van de Deling zoals ze in publicaties openbaar zijn gemaakt. De persoonlijke feiten zijn moeilijker te achterhalen; die liggen verscholen in de privé-verhalen die binnen tal van huishoudens in India en Pakistan de ronde doen. Ik ben ermee opgegroeid. Als zoveel voormalige Punjab-bewoners in Delhi kom ik uit een familie van vluchtelingen. Mijn vader en moeder woonden in Lahore, een bruisende stad die werd geroemd en geromantiseerd door zijn inwoners en maar dertig kilometer van de grens ligt, in Pakistan. Mijn moeder vertelde over haar twee riskante reizen naar Lahore, om haar jongere broers en zus naar India te halen. Mijn vader herinnerde zich het geknal van geweerschoten en het geknetter van vuur tijdens de vlucht. Ik luisterde met mijn broers en zus naar die verhalen maar liet ze nauwelijks tot me doordringen. Wij behoorden tot de Indiase middenklasse en groeiden op in een periode van betrekkelijke rust en welvaart, toen verdraagzaamheid en ‘secularisme’ de bovenhand schenen te krijgen. De verhalen - plundering, brandstichting, verkrachting, moord - kwamen uit een andere tijd. Ze deden me niet veel.

Toen werd in oktober 1984 de premier, Indira Gandhi, vermoord door een van haar lijfwachten, een sikh. Daarna werden sikhs in heel India dagenlang het slachtoffer van een orgie van geweld en wraak. Veel huizen werden verwoest en duizenden mensen kwamen om. In voorsteden van Delhi werden meer dan drieduizend sikhs omgebracht, vaak door ze met petroleum te overgieten en in brand te steken. Zwarte brandplekken gaven aan waar hun lichaam had gelegen. De regering onder leiding van Indira Gandhi's zoon Rajiv hield zich afzijdig maar een aantal burgerorganisaties bundelden hun krachten om bijstand te verlenen en voor voedsel en onderdak te zorgen. Ik was een van de honderden mensen die actief waren in die organisaties. Elke dag deelden we voedsel en dekens uit, stelden we lijsten op van doden en vermisten, hielpen we met claims om schadevergoeding te krijgen en luisterden we naar de verhalen van mensen die het slachtoffer waren geworden. Oudere mensen, die in 1947 als vluchteling naar Delhi waren gekomen, wisten vaak nog heel goed dat ze al eerder een dergelijke verschrikking hadden doorstaan. ‘We hadden niet gedacht dat het ons in ons eigen land kon overkomen,’ zeiden ze dan. ‘Dit is weer net als bij de Deling.’

Hier aan onze kant van de Yamuna-rivier, een paar kilometer van waar ik woonde, hadden doodnormale, vredelievende mensen hun buren uit hun huizen gejaagd en vermoord, om geen andere aanwijsbare reden dan dat ze tot een ander geloof behoorden. De verhalen van de

Deling leken niet langer zo ver van mijn bed; mensen uit hetzelfde land, dezelfde stad, hetzelfde dorp lieten zich nog steeds scheiden door de politieke gevolgen van hun godsdienst, en eenmaal gescheiden konden ze elkaar vreselijke dingen aandoen. Twee jaar later werkte ik voor een Britse televisiezender aan een film over de Deling en begon ik verhalen van overlevenden te verzamelen. Veel van die verhalen waren gruwelijk en van het soort dat me, toen ik jonger was en ze hoorde uit de tweede of derde hand, nogal ongeloofwaardig had geleken: vrouwen die in een waterput sprongen om te verdrinken, liever dan dat ze werden verkracht of gedwongen tot bekering, vaders die hun eigen kinderen het hoofd afsloegen om eenzelfde schandelijk lot te ontlopen. Nu hoorde ik deze verhalen van ooggetuigen die me door hun verbittering, woede en haat - angstaanjagend als die eenmaal aan de oppervlakte kwamen - overtuigden dat ze de waarheid spraken.

Hun verhalen maakten diepe indruk op me. Voor zover ik wist was er in mijn eigen familie niets voorgevallen dat zo schrijnend en barbaars was geweest, maar het begon tot me door te dringen dat de scheiding tussen India en Pakistan ook in mijn familie geen afgesloten hoofdstuk van de geschiedenis was, dat we nog steeds gemanipuleerd en uit elkaar gedreven werden door die simpele, genadeloze politieke geografie. Het was in die tijd dat ik besloot om mijn oom Rana te gaan zoeken, Ranamama, zoals we hem noemden, al kwam hij niet vaak ter sprake.

Bijna veertig jaar lang had niemand iets van Ranamama gehoord Hij was de jongste broer van mijn moeder. In 1947 was mijn moeder, die werkte in het deel van Punjab dat Indiaas werd, teruggegaan naar Lahore om haar jongere broer Billo en een zus, Savita, daar weg te halen. Later ging ze voor de tweede keer terug om haar moeder en Rana op te halen (haar vader was overleden). Rana weigerde echter om mee te gaan en wilde ook mijn oma niet laten vertrekken. In plaats daarvan beloofde hij dat hij haar later naar India zou brengen. Ze zijn nooit gekomen en mijn familie kreeg schokkend nieuws te horen.

Rana was moslim geworden.

Mijn familie geloofde niet dat God er een grote rol in had gespeeld. Ze waren ervan overtuigd dat Rana weloverwogen geweigerd had te vertrekken, en zich had bekeerd, om het bezit van mijn opa - een huis met grond, boomgaarden - te kunnen erven wanneer mijn oma overleed. Er werden korte tijd brieven gewisseld, maar dat begon de aandacht te trekken van de politie en de inlichtingendienst. De brieven werden geopend en vragen werden gesteld. Pakistan en India hadden zoveel

gemeen - weliswaar niet hun godsdienst maar wel taal en levenswijze - dat de afgrenzing van de nationale staten voor hun regering van groot belang werd, als bewijs van hun eigenheid en status als zelfstandige natie. Reizen tussen de twee landen werd nagenoeg onmogelijk voor de mensen die er woonden. Mijn moeder gaf de hoop op om terug te gaan naar Lahore en zette al gauw een punt achter de correspondentie. Wat had het voor zin te proberen contact te onderhouden met iemand die zo geldbelust was? En zo bleef Rana in het huis van mijn opa in Lahore wonen, een stad die minder dan vijfhonderd kilometer van Delhi ligt, veertig minuten met het vliegtuig, al had hij net zo goed op een andere planeet kunnen wonen. We hoorden geruchten dat mijn oma was gestorven maar niemand wist er het fijne van. Mijn moeders verdriet om het verlies van haar huis, haar moeder en haar broer sloeg om in verbittering en wrok en uiteindelijk in onverschilligheid. De jaren verstreken, Pakistan en India vochten twee oorlogen uit en Ranamamas lot bleef ongewis.

Toen, in de zomer van 1987, wist ik een reisje naar Pakistan te regelen, naar Lahore. Ik zei tegen mijn moeder dat ik haar broer wilde ontmoeten. Ze was sceptisch. Waarom? Wat had het voor nut? Ik had het gevoel dat ik verraad tegenover haar pleegde en toen ik eenmaal in Lahore was, had ik drie dagen nodig om mijn moed te verzamelen en naar het huis van mijn opa te gaan. Ik zag het voor het eerst 's avonds laat - een oud, vervallen herenhuis dat in een grote kale tuin stond - en vond het moeilijk te geloven dat dit het huis was waar we zoveel over hadden gehoord. Door een raam zag ik hoe een kaal peertje zijn fletse licht op groene muren met scheuren wierp. Ik belde aan en drie vrouwen kwamen naar het getraliede raam.

Ja, zeiden ze, dit was Rana's huis, maar hij was niet thuis: hij was ‘onderweg’ en werd later die avond thuis verwacht. Ik zei dat ik de dochter van zijn zus was en uit Delhi kwam. Deurgrendels werden weggeschoven en ik werd binnen genodigd. De vrouwen waren Rana's echtgenote - mijn tante - en haar dochters - mijn nichten. Een uur lang hielden we een behoedzaam gesprek gaande en dronken we coca-cola in een opzichtig ingerichte woonkamer, en toen kwam mijn kennisje Firhana me met haar auto ophalen. Ik had haar zus in Delhi leren kennen en logeerde bij haar thuis.

Om middernacht ging de telefoon. Het was mijn oom. Hij noemde me *beti*, dochter. ‘Wat doe je daar?’ vroeg hij, doelend op het huis van mijn kennis. ‘Dit huis hier is jouw huis. Je moet meteen thuiskomen en hier logeren. Geef me je adres dan kom ik je halen.’

Dit was een man die ik nog nooit had gezien en die mijn moeder vijf

jaar voor mijn geboorte het laatst had gezien. We kibbelden. Ten slotte wist ik hem van zijn voornemen af te brengen, maar de volgende dag ging ik naar zijn huis waar ik een week bleef logeren.

Rana zag eruit als een onvervalste Pakistaanse burger. Hij was ruim 1,80 m lang, stevig gebouwd, en ging altijd gekleed in een lang katoenen hemd en een pyjamabroek, een stijl die Zulfikar Ali Bhutto, de. door het leger afgezette en geëxecuteerde ex-premier, had ingevoerd als de awami ofwel het volkstenue. Hij had een diepe, prettige stem en ik hoorde die week weinig anders. Ik stelde vragen en hij gaf antwoord. Er kwamen wat feiten aan het licht: mijn oma was in 1956 overleden (de zeven van haar acht kinderen die in India woonden, hadden haar dood beurtelings in 1949, 1952 en 1953 gedateerd) en Rana was met een moslima getrouwd.

'Waarom was hij bij de scheiding van India en Pakistan niet met zijn broers en zussen meegegaan?

Nou,' zei Rana, als zoveel anderen had hij nooit verwacht dat de Deling zou verlopen zoals was gebeurd, 'velen van ons dachten: goed, er gaan dingen veranderen maar waarom zouden we moeten verhuizen?' Hij had niet gedacht dat zijn leven door politieke beslissingen beïnvloed zou kunnen worden en toen hij doorkreeg dat hij het mis had, was het te laat. 'Ik was amper twintig. Ik had weinig scholing gehad. Wat had ik in India te zoeken? Ik had geen diploma's, geen werk, niets wat als aanbeveling kon dienen.'

Ik had genoeg fantasie om die argumenten te begrijpen. In Lahore hadden moslims, hindoes en sikhs eeuwenlang naast elkaar geleefd. Wie had kunnen voorzien dat het als Pakistaanse in plaats van Indiase stad zo uitsluitend islamitisch zou worden dat de 'normaliteit' nooit zou weerkeren? Maar hoe hij met mijn oma was omgegaan was moeilijker te vergeven. Ze had na de scheiding nog negen jaar geleefd - negen jaar waarin haar zes dochters niets van haar hadden gehoord - verscholen, eenzaam, geïsoleerd. Waarom had hij haar gedwongen om bij hem te blijven?

'Ik had er grote moeite mee dat jouw moeder de last van een oude moeder op zich zou moeten nemen, net zoals ik er moeite mee had toen ze aanbood om me mee te nemen naar India. Ik vond dat ik mijn steentje moest bijdragen en voor haar moest zorgen.'

Ik geloofde hem niet. En hoe zat het met zijn besluit om moslim te worden?

'Eigenlijk was dat niet echt een keuze. Ik kon alleen maar hier blij-

ven als ik me bekeerde. Ik ben met een moslimmeisje getrouwd, van godsdienst veranderd en heb een moslimnaam aangenomen.'

Maar geloofde hij er echt in? Kwam de verandering voort uit overtuiging of omdat het beter uitkwam?

Hij zei dat hij in veertig jaar geen nacht had geslapen zonder spijt, van zijn besluit te hebben gehad. 'Niet één nacht. Want weet je, mijn kind,' zei hij, en dat werd zijn refrein in de dagen die we samen doorbrachten, 'het wordt een bekeerling nooit vergeven. Je wordt door je verleden achtervolgd; het laat je niet met rust. Voor mij is het nog erger omdat ik op mijn oude plek ben blijven wonen. Zelfs vandaag de dag hoor ik nog vaak mensen "hindoe, hindoe" fluisteren als ik naar de markt ga. Je hebt geen idee hoe het is.'

Dat laatste antwoord bedrukte en vertederde me. Er is een woord in het Punjabi dat een enorme gevoelslading heeft: watan. Het is lastig te vertalen: het kan huis, woonplaats, land betekenen, al die dingen. Als mensen uit Punjab het over hun watan hebben, dan weet je dat ze een hunkering verwoorden naar de plek waar ze voor hun gevoel thuishoren. Voor de meesten die door de Deling waren ontheemd lag hun watan in het huis dat ze hadden achtergelaten. Bij Rana was het tegenovergestelde het geval: hij bleef in het huis van de familie in Pakistan wonen maar zijn watan was India geworden, een land dat hij maar één keer kort had bezocht. Hij keek elke dag naar het televisienieuws uit India, hij was voor het Indiase cricketteam, vooral als dat tegen Pakistan speelde, hij volgde Indiase televisiesoaps.

Aan het einde van mijn week met hem had ik een beeld van zijn leven. In de loop van die veertig jaar had hij zich in zichzelf teruggetrokken. Zijn vrouw en kinderen, moslims in een moslimstaat, maakten zich zorgen om hem; ze konden zijn hunkering en zijn stiltes niet begrijpen. Misschien had zijn vrouw wel iets van zijn dilemma begrepen. Ze had vroeg in hun huwelijk besloten - wijselijk, vond ik - dat ze niet zou toestaan dat hun kinderen ook met zo'n identiteitscrisis te kampen zouden krijgen. Haar zoons en dochters werden als goede moslims grootgebracht; de meisjes bleven afgezonderd en kregen thuis les van een mullah. Een van zijn jongste dochters vertelde me eens: 'Apa, jij bent oké, je bent net als wij, maar we vonden hén echt verschrikkelijk, weet je.' Ze doelde op een paar verre verwanten die het eens hadden klaargespeeld om op bezoek te komen en die zich als orthodoxe hindoes hadden gedragen. Ze hadden zich laten leiden door het idee van 'onreinheid', zoals hindoes in de regel doen als ze in gezel-

schap van moslims verkeren: ze hadden erop gestaan hun eigen eten te bereiden en weigerden ook maar iets te eten wat door Rana's gezin was klaargemaakt. Dat waren de enige hindoes die zijn dochter ooit had ontmoet. Hoe kon je het haar kwalijk nemen dat ze hen niet mocht?

Op een dag, toen Rana en ik tot diep in de avond vertrouwelijk hadden gepraat, alleen onderbroken voor een hapje of een kopje thee, begon ik me geïntimideerd te voelen. ‘Waarom praat u zo tegen mij?’ vroeg ik. ‘U kent me niet eens. Als u mij op de markt was tegengekomen, was ik gewoon een vreemde geweest.’ Hij keek me lange tijd aan en zei: ‘Mijn kind, dit is de eerste keer dat ik met mijn eigen bloed spreek.’

Ik was geschokt. Ik protesteerde: ‘En uw gezin dan? Zij zijn uw bloed, niet ik.’

‘Nee,’ zei hij, ‘voor hen blijf ik een vreemde. Jij begrijpt waar ik het over heb. Daarom ben je hier. Ook al gebeurt er verder nooit meer iets, ik weet dat jij bent gestuurd om mijn last te verlichten.’ En in zekere zin, veronderstel ik, was dat waar.

Ik ging terug naar India met geschenken en boodschappen, waaronder een lange brief van Rana aan zijn zes zussen (zijn broer was toen al overleden). Ze kwamen bijeen in ons huis en gingen in de woonkamer op een rij zitten, benieuwd maar wrokkig. Toen pakte iemand de brief en begon te lezen, en weldra ging hij van hand tot hand. Ze moesten huilen, en daarna sloeg hun stemming om en werd er veel gelachen toen herinneringen werden opgehaald en verhalen opnieuw de ronde deden. Vertel eens hoe het huis er nu uitziet, vroegen ze. Staat de guaveboom er nog? Wat is er met het chaukhat-spel gebeurd? Wie woont er tegenwoordig aan de achterkant? Rana's brief werd gelezen en herlezen. Opeens hadden mijn moeder en mijn vijf tantes er een familie over de grens bij.

Daarna hielden we contact. Ik ben diverse keren bij Rana op bezoek geweest. Hij schreef eens aan mijn moeder: ‘Ik wou dat ik Urvashi in een kooi kon stoppen en hier houden.’ Op een gegeven moment zei mijn moeder, vlak voor een van mijn bezoeken: ‘Vraag of hij mijn moeder heeft begraven of gecremeerd.’

Moslims begraven hun doden. Hindoes verbranden ze. Ik keek haar verrast aan. Ze heeft zich nooit erg aangesproken gevoeld door het hindoeïsme; ze is geen atheïst maar ze moet niet veel hebben van orthodoxie.

‘Wat maakt dat u uit?’ vroeg ik.

‘Vraag het maar gewoon.’

Toen ik in Lahore was vroeg ik het hem.

‘Hoe had ze hier onder haar eigen naam kunnen blijven?’ vroeg hij. ‘Ik moest haar dwingen om zich te bekeren. Ze kreeg de naam Ayesha Bibi. Ik heb haar begraven.’

Aan het einde van 1988 nam ik mijn moeder en haar oudste zus mee naar Lahore. Een van Rana's dochters ging trouwen en we begonnen opgewonden plannen voor het bezoek te maken. Ze hadden hun broer, hun huis en Lahore meer dan eenenveertig jaar niet gezien. Ze hadden Rana voor het laatst als een jongen van twintig gezien. De man die hen afhaalde van het vliegveld bij Lahore was in de zestig, kalend en grijzend, en het weerzien verliep moeizaam. In de auto praatten we over koetjes en kalfjes tot we bij Rana's huis kwamen, dat vroeger het huis van zijn zussen was geweest maar nu door vreemdelingen werd bewoond, dus moesten ze het welgemanierd tegemoet treden, als elk ander huis. De geforceerde beleefdheid tussen broer en zussen hield twee dagen stand, tot ik ze op de derde dag samen in een kamer aantrof, huilend en lachend. Rana gaf zijn zussen een uitgebreide rondleiding door het huis: ze keken in hun oude kamers, vonden hun lievelingsbomen terug en haalden zich het gezin voor de geest zoals het vroeger was geweest.

Maar terwijl Rana en zijn zussen naar elkaar toe groeiden, werden zijn vrouw en kinderen steeds terughoudender. Ze maakten zich grote zorgen over onze aanwezigheid en dat was te begrijpen. Er ging een meisje trouwen. Stel dat haar toekomstige schoonouders bezwaar hadden tegen hindoes in de familie? Stel dat die hindoes hun grond kwamen opeisen? Stel dat we iets deden waarmee we de familie op de bruiloft in verlegenheid zouden brengen? Er vielen gespannen stiltes tussen de twee kampen. Het trof me hoe makkelijk het was om de grenzen die we net hadden doorbroken weer te sluiten.

Daarna is het me nog wel gelukt naar Pakistan te reizen om Rana weer op te zoeken, maar het was niet makkelijk. Hij begon zich zorgen te maken dat hij door de politie in de gaten werd gehouden. Zijn brieven werden schaarser en bleven toen helemaal uit. Een tijdlang bleef mijn moeder hem brieven en geschenken sturen maar ten slotte hield zij er ook mee op. Ik ging door met het sturen van berichten via kennissen tot een van hen terugkwam met een boodschap van hem. Probeer geen contact te houden, zei hij, dat maakt het alleen maar

lastiger. De druk op hem kwam niet alleen van de autoriteiten maar ook van zijn gezin. Zijn zoons drongen er bij hem op aan de band met zijn familie in India te verbreken. En toen werd de verhouding tussen India en Pakistan, die in de jaren tachtig minder gespannen was geworden, weer stroever en werd het moeilijker om tussen de twee landen heen en weer te reizen.

Het is nu vele jaren geleden sinds ik Ranamama voor het laatst heb gezien. Ik weet niet of hij nog leeft of dood is. Ik denk dat hij nog in leven is. Ik wil dat hij nog in leven is. Ik houd mezelf steeds voor dat iemand van zijn gezin het ons vast wel zou laten weten als er iets met hem was, maar ik weet niet zeker of ik dat wel geloof. Jaren geleden, toen hij vertelde dat hij mijn oma had begraven, vroeg ik of hij me naar haar graf wilde brengen. We stonden aan zijn hek in de vallende schemering. Het was geloof ik de eerste keer dat hij antwoord gaf zonder me aan te kijken. Hij schraapte met zijn voet over de stoffige grond en zei: ‘Nee, mijn kind, nog niet. Ik ben er nog niet klaar voor.’

In de nacht van 14 augustus 1996 brachten ongeveer honderd Indiase burgers bij Wagah in Punjab een bezoek aan de grens tussen India en Pakistan. Ze gingen erheen om een lang gekoesterde wens van actiegroepen in beide landen in vervulling te doen gaan: inwoners van India en Pakistan zouden in ongeveer gelijke aantallen aan weerszijden van de grens liederen voor de vrede gaan zingen. Ze meenden dat de grens gesymboliseerd werd door een wachtpost en dat ze elkaar aan weerszijden zouden kunnen zien. Ze kwamen teleurgesteld terug

De grens was gecompliceerder dan ze dachten - met een strook niemandsland - en ook pompeuzer. Aan de Indiase kant staat een triomfboog met neonlicht en de tekst *mera bharat mahan* in grote letters - er gaat niets boven India, mijn land. Aan de Pakistaanse kant staat een soortgelijke triomfboog met neonlicht en de woorden *Pakistan zindabad* - lang leve Pakistan. De mensen komen hier picknicken en verstrooiing zoeken.

De misère en het leed van de Deling worden niet herdacht aan de grens, en trouwens nergens publiekelijk in India, Pakistan of Bangladesh. Er mogen dan een miljoen mensen zijn omgekomen maar ze hebben geen enkel monument. Verhalen zijn het enige wat de mensen hebben, verhalen die zelden de grenzen van familie en geloofsgemeenschap te buiten gaan; verhalen van mensen die zich richten tot hun eigen bloed.

Jokers op stelten
Over de absurditeit van de Indiër die buiten India over India schrijft

Jeroen van Kan

In 1997 nodigt de British Council in New Delhi drie jonge Indiase schrijvers uit om voor te komen lezen uit eigen werk: Sunil Khilnani, die de essaybundel *The Idea Of India* heeft geschreven (‘Een rijke analyse van hedendaags India’, oordeelt de Nobelprijswinnende econoom en essayist Amartya Sen); Ardashir Vakil, debuterend met de zeer goed ontvangen roman *Beach Boy*; en Vikram Chandra, wiens *Love and Longing in Bombay* dat jaar door zowel *The Guardian* als *The Independent* is uitgeroepen tot Boek van het Jaar. Drie Indiase schrijvers; twee uit Engeland en één uit de Verenigde Staten.

Khilnani leest als eerste voor, waarna de zaal vragen mag stellen. ‘Hoe kunt u in het buitenland wonen en over India schrijven?’

Als tweede is Vakil aan de beurt. In zijn coming of age-roman wordt het verhaal verteld van Cyrus Readymoney, een achtjarig jongetje dat opgroeit in Bombay en gefascineerd is door films, meisjes en lekker eten. In het deel dat Vakil voorleest wordt uitgebreid beschreven hoe een *bhelpuri* wordt klaargemaakt, een populaire Indiase snack die bij een stalletje langs de weg gekocht kan worden en wordt bereid waar je bij staat.

Na afloop is er opnieuw gelegenheid tot het stellen van vragen. ‘Waarom weidt u zo lang uit over hoe *bhelpuri* wordt klaargemaakt? Wij Indiërs weten toch hoe dat in z'n werk gaat. Is dat de nostalgie van een immigrant? Of is het geschreven voor westerlingen die niet weten wat *bhelpuri* is?’

Dan is Vikram Chandra aan de beurt. Als hij klaar is met voorlezen staat een vrouw op in de zaal. ‘Waarom hebben de verhalen in uw bundel allemaal namen als *Dharma, Artha* en *Kama*?’ vraagt de vrouw. ‘Uw verhalen zijn zo concreet en de titels zo abstract.’ Chandra antwoordt dat dat precies de reden is waarom hij ze zo goed vindt passen bij de verhalen. Verstofte Sanskrietbegrippen die opnieuw betekenis krijgen als je ze van toepassing verklaart op het alledaagse. *Dharma*, plicht; *Artha*, gewin; *Kama*, verlangen. ‘Nee,’ werpt de vrouw tegen. ‘Die titels zijn nodig om uw verhalen te verindiasen voor de westerse lezer.’

De gemoedelijke literaire avond verloopt anders dan de deelnemers

verwachtten. Ze hadden op vriendelijke vragen gerekend, op bewondering misschien zelfs, maar niet op een kruisverhoor. Vanwaar deze vijandigheid?

Zowel Khilnani als Vakil en Chandra zijn NRI's en IWE's. Twee acroniemen die opduiken in elke discussie over Indiase schrijvers die in het buitenland wonen maar over hun moederland. NRI staat voor *Non-Resident Indian*, IWE voor *Indian Writing in English*. Terminologie die wordt gebruikt om de Indiase literatuur overzichtelijk mee te verkavelen.

De vrouw die Chandra tegensprak na afloop van zijn voordracht blijkt Meenakshi Mukherjee te zijn, als professor verbonden aan het Centrum voor Linguïstiek en Engels van de Jawaharlal Nehru Universiteit in New Delhi. Schrijfster van toonaangevende boeken over de Indiase roman. Haar voornaamste stellingname in het debat: de NRI-schrijvers misbruiken hun moederland. Ze exotiseren India omdat de westerse markt daarom vraagt en geven een vertekend beeld van het land. In hun fictie wordt India voorgespiegeld als exotisch paradijs, als het land waar een gelukkige jeugd werd doorgebracht alvorens een geprivilegieerd lid van de internationale gemeenschap te worden. In al die boeken is nooit ruimte voor de echte thema's, voor het arme India, het rurale India, of desnoods voor het moderne India van de grote steden. Het echte leven kan er niet in doordringen omdat al die NRI's geen deel uitmaken van dat echte Indiase leven. Ze fabuleren een nep-India bij elkaar achter hun tekstverwerker in hun Londense of New Yorkse penthouse. En tot overmaat van ramp zijn juist zij het die in het westen bekend worden als vertegenwoordigers van de Indiase letteren. Hun valse beeld wordt het valse beeld van de westerling. Het echte beeld dringt niet door. De regionale schrijvers komen niet verder dan de landsgrenzen. En dan hebben ze nog geluk; in de meeste gevallen reiken hun boeken niet verder dan de grenzen van de staat waarin ze wonen.

Ziedaar de ressentimenten die leven tegen de NRIWE's, de *Non-Resident Indians Writing in English*.

Het meest recente voorbeeld dateert van vorig jaar. Kiran Desai krijgt voor haar roman *The Inheritance of Loss* de Booker Prize. Ze voldoet aan alle eisen om door puristen gehaat te worden. Ze woont sinds haar veertiende al niet meer in India en schrijft toch over het land. Ze heeft met succes gestudeerd aan drie Amerikaanse universiteiten en is bovendien de dochter van de eveneens zeer succesvolle

schrijfster Anita Desai. Zij belichaamt kortom alles wat er mis is aan de succesvolle Indiase auteur die in het westen woont. Waarom draagt zij geen sari bij de prijsuitreiking, terwijl ze toch zo graag een Indiase schrijfster wil zijn? En waarom moeten alle woorden uit het Hindi cursief gedrukt worden in haar roman? Spreekt ze die taal soms niet? Of is dat om het westerse publiek te behagen?

Literair critica M. Prabha, even belangrijk in het Indiase literaire debat als Meenakshi Mukherjee, trekt in haar boek *The Waffle of the Toffs* ('Dat rijkeluisgeklets') fel van leer tegen het geprivilegieerde type schrijfster dat Desai is. Zij die in het Engels wensen te schrijven, en dus kennelijk een elitaire opleiding hebben genoten - het Engels is eerder een elitetaal dan een lingua franca in India - kunnen nooit iets zinnigs schrijven over het land. Ze leven niet in de omstandigheden waarin normale mensen zich bevinden. In hun boeken komt geen onderdrukking voor, geen honger, geen kastenconflict, geen opstand tegen het systeem.

Ook hier weer diezelfde preoccupatie met authenticiteit. Niet alleen de hoogopgeleide, Engels sprekende NRI weet van niks, ook de in India wonende hoogopgeleide schrijver kan niet door de beugel in Prabha's visie: 'Het sociaal-culturele milieu waar een schrijver uit voortkomt is bijna omgekeerd evenredig aan de kwaliteit van het werk dat hij voortbrengt. Hoe rijker de schrijver, hoe minder belangrijk zijn werk.' In haar rigide opvatting dient literatuur dus uitsluitend gebruikt te worden als middel om sociale misstanden mee te beschrijven, en dan liefst door iemand die alleen een lokale taal spreekt en weinig opleiding heeft genoten.

Wordt dat standpunt serieus genomen? Ja. Ook al werd haar boek hier en daar geridiculiseerd, Prabha is vaak te horen op de radio en publiceert regelmatig in diverse kranten.

De Indiase literatuur bestaat niet. Het begrip veronderstelt een eenheid die er niet is. Of misschien ligt dat aan ons perspectief. Voor een Amerikaan bestaat er waarschijnlijk zoiets als een Europese literatuur. Voor een Indiër waarschijnlijk ook. Maar wij zien onze boeken toch liever als de producten van ons land dan als die van ons werelddeel.

Er bestaat een Indiase literatuur zoals er een Europese literatuur bestaat, of een Afrikaanse. De literatuur van de 28 landen die we India noemen.

De big bang van de Partition, zoals bekend dit jaar zestig jaar gele-

den, liet het continent in een hele andere constellatie achter. Het India dat het kroonjuweel was geweest van *The British Empire* viel uiteen in een seculiere staat die India bleef heten en twee Islamitische flanken die zich Pakistan noemden (veel later ontworstelde Oost-Pakistan zich aan het gezag van West-Pakistan en doopte zichzelf Bangladesh).

De nieuwe grenzen in het nieuwe India werden getrokken langs de taalgrenzen. Bengalen werd een land, Kerala werd een land, Tamil Nadu werd een land. Nou ja, landen; deelstaten met een zekere mate van autonomie.

Al die landen hebben hun eigen taal, hun eigen cultuur en literatuur. De eerste Indiase winnaar van de Nobelprijs, Rabindranath Tagore, schreef in het Bengaals, niet in het Engels of het Hindi, de taal die bestemd was om alle lokale talen te overvleugelen maar in die missie faalde. De befaamde verhalenverteller Pillai schreef uitsluitend in zijn eigen taal, het Malayalam, de taal van Kerala. Wie hem buiten zijn provincie wilde lezen was aangewezen op het Hindi of het Engels. Maar de meest befaamde verhalenverteller van het land, R.K. Narayan, afkomstig uit Karnataka, schreef niet in zijn lokale taal, het Kannada, maar in het Engels. Een *Resident Indian* weliswaar, maar wel een IWE.

U ziet, er ontstaat een nogal diffuus beeld. De kans is groot dat u na lezing van dit essay nog minder weet wat Indiase literatuur precies is dan ervoor. Mocht dat het geval zijn, dan beschouw ik dit essay als geslaagd.

Om het beeld nog wat diffuser te maken: de meeste Indiase schrijvers die buiten India zijn doorgebroken, zijn geen Indiase schrijvers. Als we in de termen van Meenakshi Mukherjee zouden blijven, de professor die vond dat Vikram Chandra zich alleen aan antieke Indiase begrippen vergreep om zijn verhalen de juiste exotische tint te geven, dan zouden we zeggen dat zij het rookgordijn vormen dat u het zicht op de echte Indiase literatuur belemmert. Op de regionale schrijvers die publiceren in het Tamil, het Telugu, het Kannada, de schrijvers die in het stof van de rurale provincie zijn achtergebleven en het authentieke India vertegenwoordigen.

De drievoudig voor de Engelse Booker Prize genomineerde Rohinton Mistry, schrijver van de even gruwelijke als geweldige roman *Een wankel evenwicht*, is een Canadees; Salman Rushdie, in 1993 winnaar van de Booker of Bookers, is een Brit die in New York

woont; Jhumpa Lahiri, in 2000 winnares van de Pulitzer Prize, is een Amerikaanse; Vikram Seth, schrijver van de romans *Een goede partij, Verwante stemmen* en de roman in verzen *De Golden Gate*, woont in Salisbury, Engeland; Suketa Mehta, die het alom bejubelde non-fictieboek *Bombay: mateloze stad* schreef, is een New Yorker; de eerder genoemde Kiran Desai, die met haar roman de Booker Prize van 2006 won, woont in Amerika, net als haar voorheen nog veel beroemdere moeder Anita Desai; de enige hedendaagse Indiase schrijver die de Nobelprijs won, V.S. Naipaul, is geen Indiër, maar geboren en getogen op Trinidad.

De geglobaliseerde wereld vraagt om een herdefinitie van het begrip identiteit. In zijn essaybundel *Identity and Violence* signaleert essayist en econoom Amartya Sen - ook een Indiase Nobelprijswinnaar die niet in zijn moederland woont - dat het begrip identiteit steeds nauwer wordt gedefinieerd. Terwijl de wereld complexer wordt, nemen wij onze toevlucht tot smallere definities van onze medemens. Sen noemt dat ‘de enkelvoudige benadering’ die ‘elk mens ziet als een lid van precies één groep.’ Die enkelvoudige definitie van identiteit is volgens hem ‘een goede manier om vrijwel iedereen in deze wereld verkeerd te begrijpen. In ons dagelijkse leven zien we onszelf als lid van een heel scala van groepen. (...) Dezelfde persoon kan, zonder enige tegenstrijdigheid, een Amerikaan, van Caribische afkomst, van Afrikaanse voorouders, een christen, een liberaal, een vrouw, een vegetariër, een langeafstandsloper, een historicus, een schoolmeester, een romancier, een feminist, een heteroseksueel, een gelovige in homorechten, een theaterliefhebber, een milieuactivist, een tennisfan en een jazzmusicus (...) zijn.’

Zo is Rohinton Mistry weliswaar een Canadees, maar schrijft hij wel over de Parsengemeenschap in Bombay (afstammelingen van Iraniërs die de leer van Zarathustra aanhingen en gevlucht zijn voor de islamisering van hun moederland); Jhumpa Lahiri mag dan een Amerikaanse zijn, haar boeken wortelen stevig in het Calcutta van haar voorouders.

Datzelfde geldt voor Salman Rushdie. Hij is een New Yorker, een Brit en een man uit een moslimfamilie in Bombay. Aan overlappende identiteiten in zijn geval geen gebrek.

Die meervoudige identiteit geldt dus als suspect in sommige kringen. De zuiverheid van het Indiase is in het geding zodra andere identiteiten zich met de oorspronkelijke mengen. Het blijft wonderlijk dat

dat soort opvattingen wordt gehuldigd in een land dat het product is van overlappende identiteiten, dat is opgebouwd uit minderheden.

Om nog even bij Rushdie te blijven: Vikram Chandra beschrijft in zijn essay waaruit ook de anekdote afkomstig is over de voorleesavond in Delhi, dat een vriendin van hem was uitgenodigd voor een vergadering van het syllabus comité van de universiteit. De vraag ter tafel: welke Engels-Indiase roman moet aanbevolen worden aan studenten tijdens de cursus Moderne Indiase Literatuur? *Midnight's Children* van Salman Rushdie, oppert Chandra's vriendin. Haar suggestie wordt onmiddellijk weggewuifd. Rushdie is niet Indiaas genoeg!

Voor wie het boek niet kent: de roman beschrijf de *Sternstunde* van India; het land wordt om middernacht onafhankelijk. Rushdie vertelt het verhaal van de eerste dertig jaar onafhankelijkheid door de ogen van een middernachtskind. De Indiase roman bij uitstek, zou je zeggen. Maar ja, wel geschreven door een man die niet in India woont en het Engels verkiest boven een lokale taal.

Maar goed, het is ook vreemd om de kraamkamer van je nationale literatuur zo ver van huis te hebben. Alsof Van der Heijden, Mulisch en Campert niet in Amsterdam wonen maar in Singapore, maar wel over Nederland schrijven. Wat zou dat met ons zelfbeeld doen?

Onlangs organiseerde het opinietijdschrift *Outlook* een discussie over de NRIWE's. Wat vonden de lezers? Waren ze het eens met de kritiek dat Indiase schrijvers in het westen geen Indiase schrijvers meer zijn? De antwoorden zijn veelzeggend. ‘Als ik iets over India wil lezen, dan lees ik het werk van regionale schrijvers. Ze zijn echter, minder gekunsteld,’ schrijft een jongen, helemaal in het straatje van Prabha en Mukherjee. Weer iemand anders schrijft: ‘Naipaul, Roy en Rushdie zijn allemaal komedianten.’ Waarop iemand anders weer protesteert. Die drie mag je niet over een kam scheren. Naipaul is geen Indiër, Rushdie woont in New York, en alleen Arundhati Roy, schrijfster van de megaseller *The God of Small Things*, woont nog in India. Wie van de drie mag zich straffeloos over een Indiaas thema ontfermen? Alleen Roy, is het oordeel.

Om aan te geven hoe abnormaal hij het fenomeen vindt schrijft een man: ‘Indiase schrijvers die Indiase fictie in het Engels schrijven en in het buitenland wonen zijn als jokers op stelten. Ze zijn niet hier en ook niet daar.’ Je plaatst jezelf dubbel buiten de gangbare orde als je die keus maakt. Een anomalie even groot als een joker op stelten.

The Guardian deed hetzelfde, maar stelde de vraag aan ervaringsdeskundigen. Altaf Tyrewalla, een schrijver uit Bombay wiens boek *No God in Sight* vorig jaar uitkwam en goed werd besproken, zegt dat hij het onmogelijk vindt om te schrijven als NRI. ‘Ik weet niet hoe ik zou kunnen schrijven vanuit het perspectief van, bijvoorbeeld, een poelier als ik niet net als hij zou lijden onder de vochtigheid en het lawaai van een getto en net als hij zou proberen in die oncomfortabele omgeving, in die kakofonie, te blijven nadenken.’ Toen hij aan zijn roman werkte ging hij naar New York ‘in de hoop daar het werk voort te kunnen zetten. Ik dacht dat ik overal kon schrijven, dat ik mijn verbeelding ver genoeg kon oprekken om de afstand van duizenden kilometers te overbruggen. Ik was binnen twee maanden terug in Bombay. Een heel duur misverstand.’

Tishani Doshi, een dichteres uit Madras van wie binnenkort de roman *The Pleasure Seekers* verschijnt, deelt die ervaring: ‘Ik heb meer vrienden in Londen dan in Madras, maar de kwaliteit van mijn werk is veel helderder, veel puurder in India dan in Engeland.’

Puurheid, echtheid, authenticiteit, je zou zeggen dat er iets mis is met een land waar dat soort begrippen het literaire debat domineren.

Dat er diepgewortelde angsten schuilgaan achter alle ressentimenten en alle zoeken naar echtheid, wordt duidelijk als je deze reactie leest: ‘De wereld is verder naar het westen opgeschoven.’ Alle hysterie ten spijt, er is een eigen identiteit in het geding. Hoe dichter het westen nadert, hoe feller India zich afzet. Dat dat tot ridicule discussies over literatuur voert, wil nog niet zeggen dat de angst ongegrond is. Wat is onze cultuur nog als de vaandeldragers daarvan deel zijn van het westen? Alsof je kind opgroeit bij de buren en op den duur niet meer weet wie jij bent, anders dan een sympathieke buurman.

De map van mijn erflater

Mario Molegraaf

Over Hans Warrens roman *Om het behoud der eenzaamheid*

Een portret van een jongen: ‘Grote, blauwachtig bewaasde dierenogen glansden in dat vreemde gelaat. Zijn korte broek liet stevige bruine benen bloot tot aan de opgerolde sokken. Zijn gezicht en lenige gestalte waren een bron in de woestijn van mijn verveling.’

Een meisje dat zo wordt getekend: ‘Haar grijsgroene ogen, vonkend als pas in de avond uitgekomen sterren, leken een nog geheimzinniger raadsel dan vroeger te verbergen. Een soepele, bleekrode zomerjurk accentueerde even de welvende vorm van haar volle heupen en de kleine borsten. Haar benen, edel van lijnen als Griekse vazen, glansden wellustig en loom, spannend in een ragdun weefsel.’

Passages uit een nooit verschenen roman. Passages die dus niemand kan herkennen, maar die toch heel herkenbaar zijn. De onbekende roman heet *Om het behoud der eenzaamheid*, de schrijver ervan is Hans Warren. Natuurlijk is het Hans Warren. Wie anders heeft zoveel aandacht voor het menselijk lichaam? Wie anders kan vergelijkingen maken als deze: ‘Hij was aangenaam en verkoelend om naar te kijken, het gaf het behaaglijke gevoel van een zeebriesje of een glas limonade op een zomerdag.’

Er is maar één schrijver die zo kijkt. Naar mensen kijkt of het verkwikkende landschappen zijn. En naar landschappen kijkt of het begeerlijke mensen zijn. Zo ervaart hij een prachtig wild meisje in de Parijse metro: ‘Ze was overal erg bruin, en ze droeg oosterse sieraden, hoewel haar gezichtje Europees van vorm was (...). Twee smalle, gefranjede stroken stof over haar schouders, en dan verder naakt tot aan de punt van haar volmaakte borsten, die nog net in de stof nipten.’

En zo ervaart hij Zeeland: ‘Zonwarm fruit, wat heb ik het lief, en schelpen, rinkelend in de branding, vogels, de in de wind klapperende, golvende staart van een blinkende boerenhaan.’ Er is alleen buitenkant, zeggen zijn critici. Het mysterie van Hans Warren is hoe buitenkant binnenkant wordt, zíjn binnenkant. Zelfs een landschap kan zijn diepste zelf weerspiegelen.

Heel verschillende landschappen, ze kunnen zich ook in een stad

bevinden. Er valt veel te vertellen over Hans Warren en Parijs, de stad waar hij enige jaren woonde. Over Hans Warren en Griekenland, het land waar hij maar tachtig dagen is geweest maar dat hem tachtig jaar bezighield. Of over Hans Warren en het Oosten, dat hij alleen in zijn verbeelding bezocht. Maar het meest kun je zeggen over Hans Warren en Zeeland. Bijvoorbeeld in zijn *Geheim dagboek 1942-1944* is de Zeeuwse natuur veel meer dan een decor. De kreken, schorren en polders zijn bijna een hoofdpersoon, naast Hans Warren zelf en de door hem aanbeden jonge vrouw die 'Sibylle' wordt genoemd.

In 'Portret van Sibylle', een gedicht uit zijn laatste bundel *Een stip op de wereldkaart*, zou hij een leven later schrijven: 'Met haar wandelde ik / over het Nisse-pad, de Goese / lovers lane. Een onmogelijk paar, / schooljongen naast godin.' Een godin die met haar familie een groot huis aan de Kreukelmarkt in Goes bewoonde. Een godin Maria de Roo geheten. Maar ongetwijfeld een godin, want de sterrenogen en de benen als Griekse vazen waren de hare. Hans Warren was niet de enige auteur in wiens leven ze een rol zou spelen. In 1947 trouwde Maria de Roo met Jan Wolkers, toen een beeldhouwer in opleiding, de schrijver in zichzelf zou hij pas tien jaar later ontdekken. Zij stond model voor zijn beelden, bijvoorbeeld voor het beeld uit het gedicht 'Portret van Sibylle', door Jan Wolkers geschonken aan Hans Warren.

Een schooljongen naast een godin, zo kun je de liefde van Hans en Sibylle zeker zien, onervaren knaap naast zelfverzekerde vrouw. Het was oorlog, hij had geen toekomst, zij hadden geen toekomst. Maar hij schreef gedichten voor haar, heel veel gedichten. De beste ervan staan in zijn debuut *Pastorale* (1946). 'Dus zei ik heel tedere dingen, die je / misschien je leven lang hebt onthouden, / en schreef ik sierlijke, bevende verzen, / maar wat je wou dat ik deed, dat deed ik niet,' zei hij er zelf over in de dichtbundel *'t Zelve anders* (1975), een unieke poëtische onderneming. In het boekje voorzag hij zijn breekbare en bewogen jongensverzen van stevige en sarcastische bedenkingen. Maria na dertig jaar: 'Eens noemde men je de Sibylle van Goes. / Het stadje ligt nu verzonken in een / eeuwige zonneschijn, altijd bloeien de linden, / scheren er zwaluwen over de vesten.'

Sibylle in *Geheim dagboek 1942-1944*, Sibylle in *Pastorale*, Sibylle in het poëtisch commentaar daarop, drie maal hetzelfde anders. Het blijken nog meer malen te zijn. Zo houdt het verhaal van Sibylle en Hans hem ook bezig in de roman met de prachtige titel. Die wordt voor het eerst in Hans Warrens dagboek vermeld op 11 augustus 1948: 'Ik heb

mijn eerste roman herschreven, hij heet nu voorlopig *Om het behoud der eenzaamheid*.' De roman is nooit een boek geworden, en wat mij betreft zal de roman ook nooit een boek worden.

Ik besloot wél *Een vriend voor de schemering* postuum uit te laten geven, een roman die na meer dan een halve eeuw geen gebruiksaanwijzing behoefde. De schrijver probeerde de twee werken gepubliceerd te krijgen, maar dat mislukte. Geert van Oorschot had, zo noteerde Hans Warren op 14 februari 1952 in zijn dagboek, geen goed woord over voor *Om het behoud der eenzaamheid*: 'slecht geschreven, ouderwets, vol stoplappen, retorisch.' Alfred Kossmann zou zich in dezelfde tijd hardvochtig uitlaten over *Een vriend voor de schemering*. Hij zei iets wat Hans Warren zelf 'kostelijk en raak' vond, 'namelijk dat het boek wanneer het vrouwen betreft op een modeblad en wanneer het mannen betreft op een anatomieatlas lijkt.'

Maar er was vermoedelijk een reden áchter de reden, men deinsde terug vanwege de inhoud van beide romans. Op 24 april 1952 vermeldt Hans Warren in zijn dagboek een brief van de uitgever G.W. Breughel over *Om het behoud der eenzaamheid*: 'zeer waarderend maar zonder beslissing of hij het manuscript wil publiceren of niet. De kernzin luidt ongeveer: zeer graag zou ik het doen, maar de sterk homoseksuele inslag van het boek maakt me wat huiverig.'

De titel gebruikte Hans Warren wél, voor een van de laatste uitgaven waarvoor hij verantwoordelijk was, een keuze uit veertig jaar *Geheim dagboek*. Een beetje alsof deze woorden een testament waren, een motto voor het bijna voorbije bestaan van de eenzaat die hij was, zijn streven voor het leven.

'Om het behoud der eenzaamheid', zo wilde hij bestaan. Hij zette de toverwoorden ook op een archiefmap. De map van mijn erflater, net zoiets als *Die Mappe meines Urgrossvaters*, zijn geliefde boek van Adalbert Stiffer. Hans borg het typoscript van z'n roman zorgvuldig in de map op en schreef de titel op het roze karton: Om het behoud der eenzaamheid. Het is heel zichtbaar zijn handschrift als oude man, de woorden zweven. De boodschap is duidelijk: hij heeft de roman weliswaar niet laten verschijnen, maar hij hoopte dat die niet zou verdwijnen. Misschien is niet alleen de titel, maar heel dit werk zoiets als een literair testament, een zelfportret in woorden.

Hans Warrens oeuvre lijkt één immense poging te doorgronden wat hem drijft. Hij mocht hard voor anderen zijn, hij is het hardst voor zichzelf. Dit is geen zelfkritiek meer, dit is zelfhaat. Dit is geen

twijfel meer, dit is vertwijfeling. Angst voor het falen, angst voor de mislukking, angst vooral om ‘een naamloze in de drom der naamlozen’ te blijven. Zo noemt hij het in de roman, zo noemt hij het in zijn dagboeken. Het copyright op het gezegde berust trouwens bij J.C. Bloem. Diens gedicht ‘Grafschrift’ begint zo: ‘Een naamloze in den drom der namelozen, / Aan de gelijken schijnbaar zeer gelijk, / Door geen vervoering stralend uitverkozen / Tot heersen in een onaantastbaar rijk -’. Hans Warren wilde wél heersen in het onaantastbare rijk van de onsterfelijkheid. Niet vergeten worden, iets nalaten, een kerf in een boomstam, een kras op een rots, Hans Warren is hier geweest.

In *Om het behoud der eenzaamheid* zien we hem in duizend scherven compleet. Een man met allerlei talenten en met één grote vrees: ‘Ik was niets en ik zou nooit iets bereiken, spoorloos verdwijnen in de massa, iemand, die altijd kinderlijk hoge aspiraties had gehad en niets had verwezenlijkt.’ De hoofdpersoon van de roman heet eenvoudig Hans, Hans Warren, net als die andere Hans, Hans Warren. De verteller van het boek zegt over zichzelf: ‘Ik was dertig geworden, mijn haar viel uit en bijna al mijn tanden waren gevuld.’ Hij is opgegroeid in Zeeland, maar hij woont al een tijd in Parijs. Vooral de wereld of de onderwereld van Pigalle is hem vertrouwd.

Als jongen kon hij aardig schilderen, aardig schrijven, aardig musiceren. Hij had een grote kennis van vogels, bloemen en schelpen. In de familiekring is beschikt dat hij naar het conservatorium moet en pianomeneer wordt. In de roman geeft hij pianoles. ‘Een goed en toegewijd leraar en een dromerig speler in de eenzaamheid van ons appartement,’ zegt hij zelf. ‘Mijn grootste liefde is schrijven,’ voegt hij eraan toe, ‘al zijn mijn verwachtingen om in die richting ooit iets te bereiken niet groot meer. Toen ze het nog wel waren, gaf ik een paar bundeltjes gedichten uit en schreef ik wel eens een verhaal, maar het bleef allemaal zo goed als onopgemerkt.’

Hij is nu bezig met een literair experiment, met een boek zonder doel. ‘Kun je,’ vraagt de auteur zich af, ‘een boek schrijven zonder motief, beginnend hier en daar, niets afmakend, stijl zus, stijl zo, alles dooreen?’ Een boek als de dagen van het leven dus. Zo heette de roman aanvankelijk ook, *Het dagelijks leven*. Het eerste hoofdstuk werd in juli 1950 onder die titel afgedrukt in De Gids.

Aan het slot, zestien hoofdstukken verder, explodeert de roman, het dagelijkse leven wordt op onalledaagse wijze doorbroken. Hans en zijn halfbroer Nous, met wie hij het leven deelt, verruilen Parijs

voor Algerije. Hun dromen worden realiteit: ‘Deze avond heeft Raouf zich mooi gemaakt, hij heeft de oogleden met antimonium geverfd, zich met muskus geparfumeerd en een bloem naast het oor gestoken.’ Het exotische slot van de roman heeft Hans Warren opnieuw gebruikt voor de in 1993 uitgekomen novelle *Indigo*. In *Demetrios*, voor het eerst verschenen in 1976, verwerkte hij het verhaal van de jongen die zich als dame verkleedt en het relaas van de reis in het voetspoor van de schrijver Alain-Fournier. Kannibaliseren is, geloof ik, het woord. Onderdelen van de ene machine gebruiken om de andere machine in bedrijf te houden. *Om het behoud der eenzaamheid* is een gekannibaliseerd boek, voor mij een van de redenen om de roman niet te publiceren. Beroofd van de titel, beroofd van het slot, zo kun je lang doorgaan. Vooral in de dagboeken wordt veel herhaald van wat hij in deze roman vertelt. Zo lijkt dat tenminste, omdat pas in 1981 zijn Geheim dagboek begon te verschijnen. In werkelijkheid heeft hij de cahiers met zijn aantekeningen gekannibaliseerd.

Door dit alles wordt *Om het behoud der eenzaamheid* een spil waaromheen het werk van Hans Warren draait, het verborgen centrum van zijn oeuvre, met veel verwijzingen naar vroegere en latere geschriften. Waardoor ook de ontstaansgeschiedenis van het boek dat nooit een boek werd van belang is.

In Hans Warrens nalatenschap bevindt zich heel wat materiaal dat verband houdt met de roman. Het vroegste stuk is een manuscript, ‘Om het behoud der eenzaamheid’ geheten, afgesloten op 13 augustus 1948. Dat stemt overeen met de dagboekaantekening van twee dagen eerder: ‘De werklust komt terug (...) Het weekend 6-9 aug. in Leiden heeft me gestimuleerd. Natuurlijk had ik zelf al lang in de gaten dat ik in dit dorp geestelijk aan het verzanden was. Maar dat Jan Vermeulen me dat nog eens extra deed voelen, gaf me een striem.’

Het is dan ook geen toeval dat het manuscript in een envelop zit, verstuurd aan dezelfde Jan Vermeulen, Hyacinthstraat 5, Wassenaar. Vermeulen, dichter, boekontwerper, redacteur van een uitgeverij, heeft de tekst van kritische kanttekeningen voorzien. ‘Wees vooral niet te plechtig,’ adviseert hij zijn vriend op bladzijde 14. ‘Zo'n zin past alleen maar in een derderangs katholiek boekje!’ laat hij op pagina 68 weten. En bij een sentimentele dialoog op bladzij 85 moppert Vermeulen: ‘Hoe kun je zoiets schrijven, godverdomme.’

Het deerde Hans Warren vast niet. Wél zullen hem de opmerkin-

gen op pagina 77 en 78 van het manuscript hebben geraakt. ‘Hij lachte om zijn vrees homosexueel te zijn. Die gevoelens kwamen voort uit een geweldig gemis aan het ware,’ schrijft hij. Waarmee hij zichzelf verloochende. Jan Vermeulen ziet de grote leugen als grote waarheid: ‘Hier raak je eindelijk de kern.’

Er wordt in de roman een dokter bezocht die het probleem snel oplost: ‘De vrees, het denken impotent te zullen zijn, maakt impotent. U zult zich in Uw leven nog wel eens door een man aangetrokken voelen, maar dan moet U zich verzetten, dan zal het voorbijgaan.’ Hans Warren geeft aan dat zulke raad niet baat, maar Jan Vermeulen tekent aan: ‘Jammer dat je de nuchtere woorden van deze man niet méér ter harte genomen hebt.’

Het manuscript is gebaseerd op de geschiedenis van Hans Warren en Sibylle zoals die wordt beschreven in *Geheim dagboek 1942-1944*. Soms worden de dagboekaantekeningen letterlijk aangehaald. Alleen heten de personages anders: ‘Als schooljongen kreeg Adriaan Maria lief.’ Hun nachten zijn een ‘vreemde mengeling van geluk, verlangen en wrang verbergen.’ Zijn passie lijkt komedie. Maar tenslotte komt dan Adriaans bekentenis: ‘Ik ben bang dat ik homosexueel ben, en mijn enige hoop was dat jij me had kunnen helpen.’ Het lijkt goed te komen tussen hem en Maria: ‘Door de nacht naar huis reizend voelde hij zich ouder geworden, een man.’ Maar uiteindelijk gaat het toch fout.

De afscheidsscène is ontleend aan een persoonlijke notitie van Hans Warren. Daaronder staat de datum 3 januari 1945, maar het betreft gebeurtenissen van 30 december 1944. De auteur vond deze aantekening láát terug. Daarom staat die pas sinds de achtste druk in *Geheim dagboek 1945-1948* en zal ze menige lezer van de serie onbekend zijn. Het relaas begint aldus: ‘Haar vader begroette mij met gedempte stem en gaf me met omzichtigheid een hand. Dat deed hij de laatste tijd wel vaker en ik had geen voorgevoelens. Alleen de kat Peet was er niet, de fluwelig zwarte met zijn ogen van lichtend vuur. Ettie snelde de trap op om Sibylle te roepen. Ze kwam binnen, bleek, er sprong niets over, het was de sleur. Ik vroeg alleen: “Waarom heb je niets van je laten horen?”’

Tijdens een kille wandeling geeft ze uitleg. Hij reageert eerst met een hees: ‘Sibylle, hoe kún je dit doen.’ Maar al snel doorstroomt gelijkmoedigheid hem: ‘Hoog, bevrijd liep ik naast haar.’ Het is geen schooljongen meer naast een godin, maar ‘een koning naast een sla-

vin.' Ze maakt haar kapsel in orde en hij kijkt toe: 'Voor het laatst. Achter het glas de winterse, zwarte magnolia. "Moeder heeft Peet laten afmaken." De zwarte kat met de groene ogen. Ook voorbij.'

In sterk gewijzigde vorm keert het verhaal van Adriaan en Maria terug in een volgend handschrift, daterend uit 1950 en 1951. De titel is *Het dagelijks leven*, maar het manuscript vertoont grote overeenkomsten met het definitieve typoscript van *Om het behoud der eenzaamheid*. De schrijver besluit nog tot één belangrijke ingreep, ook weer goed te volgen in de bewaarde documenten. Hij zal in het typoscript de bladzijden 158 tot en met 174 schrappen. De paginanummers worden veranderd. Er blijven honderdtweeënnegentig pagina's *Om het behoud der eenzaamheid* over.

Deze kroniek van het dagelijks bestaan kan maar op één manier slagen, zo houdt Nous zijn tien jaar oudere halfbroer voor. Door niet te ver van de eenvoud af te dwalen: 'Je stijl van schrijven moet als je stijl van leven oprecht kunnen zijn.' Daarvan komt weinig terecht. Een roman schrijven kan nu eenmaal niet terloops, bijna onbewust. En dit is ondanks alle goede voornemens een heel gewilde roman, overladen met literaire verwijzingen, overladen met literaire voornemens.

Het begin van hoofdstuk 4: 'Nous weet dat ik probeer een stuk van ons leven om te zetten in een prozawerk. Ik ben het met Connolly eens dat het er enkel op aan komt een meesterwerk te maken, en het woord van Gide, "Je n'écris que pour être relu", zou ik als devies boven mijn werk willen zetten. Ik wil dat men herleest, zoals ik herschreef.' Een wegwijzer die een kant opwijst tegengesteld aan de weg van de vanzelfsprekendheid.

De hoofdpersoon van de roman heeft het ergens over 'altijd op je qui-vive' zijn. Daaraan wil de auteur van dit journaal van een jaargetij, zoals hij het geheel zelf omschrijft, ontsnappen. Welk jaargetij zou het trouwens zijn? Wie Hans Warren kent, kent het antwoord. In zijn poëzie duiken de woorden 'herfst' en 'najaar' minstens driehonderd keer op. De roman begint met een bezoek van Hans en Nous aan de bouquinisten aan de Seine. Ze snuffelen 'in de honderden boekenkisten die bij dit heldere Octoberweer nog dagelijks opengaan'. De roman eindigt kort na kerstmis, Hans en zijn halfbroer zijn vertrokken naar een land waar het altijd zomer is: 'Ineens weer de brandend warme zon die leven en zorgen lichter maakt. De avonden in de oasedorpen van Oud Biskra, de lucht zacht en warm als liefkozende vrouwenhan-

den.’

Dáár hoef je niet meer op je qui-vive te zijn. Leven zonder alles te voorzien, leven zonder jezelf altijd aan de teugel te houden. Er bestaat ook zoiets als op je qui-vive schrijven. Daaraan probeert Hans Warren in deze roman te ontkomen. En juist daardoor loopt hij in de val. Vergelijk de verhalen over Sibylle uit *Geheim dagboek* met de verhalen over Sibylle uit *Om het behoud der eenzaamheid,* en je ziet een romancier die voortdurend op z'n qui-vive is, die wrikt en wringt. Zij is niet meer de Sibylle van Goes, maar de Sibylle van Luzern. Het liefdesverhaal wordt van Zeeland naar Zwitserland verplaatst, terwijl aan allerlei details wordt vastgehouden. Dat heeft gecompliceerde consequenties, bijvoorbeeld voor de wijze waarop de oorlog moet worden benaderd, in het neutrale Zwitserland natuurlijk heel anders dan in het bezette Zeeland.

De ingewikkeldste ingreep is dat in de roman Sibylle niet door Hans wordt bemind maar door diens halfbroer Nous. Na de dood van hun gemeenschappelijke vader is Nous met zijn moeder naar Zwitserland vertrokken. Pas sinds kort hebben ze elkaar weer gevonden, de pianoleraar Hans en de kunstenaar in opleiding Nous. Ze bewonen een appartement aan de Quai du Louvre, met uitzicht op de Seine. ‘Er gaat niets boven de ongegeneerde liefde en het gemakkelijke, mousserende leven van de Seineboorden om de Cité,’ schrijft Hans Warren. Deze roman begint pas tegen het slot te bruisen. Eerder valt er niets van gemakkelijk leven te bespeuren, laat staan van ongegeneerde liefde. Integendeel, juist in dit opzicht is het boek dat ongedwongen wil zijn verwrongen.

Wie is Nous? Naar wie is hij gemodelleerd? ‘Nous’: het Franse woord voor wij. Zou dat een verwijzing zijn naar de splitsing van de schrijver en diens halfbroer, twee verschijningsvormen van één man? Of verwijst de naam naar het Griekse woord ‘Nous’, dat verstand of geest betekent? In Hans' leven heeft iemand een rol gespeeld die Nous werd genoemd, uit te spreken als ‘Nauws’. In het *Geheim dagboek* heet hij Florus, een tijdlang aanbad de schrijver hem. Samen met zijn jonge dorpsgenoot maakte hij een reis naar Zwitserland. Hans Warrens moeder zag weinig heil in hun omgang, ze zegt zelfs: ‘Een kind van zestien jaar! Ik begrijp niet hoe zijn ouders het goed vinden.’ Het ging om Aarnout van Westen, hij is inmiddels overleden, toevalligerwijs ligt hij nog geen vijf meter van Hans Warren begraven op het kerkhof in Borssele. Halfbroers dus in de roman, maar ook kame-

raden, geestverwanten. Soms spreken ze nog Zeeuws met elkaar. Als Nous te veel heeft gedronken, stapt hij in bed met de woorden: ‘'k Bin mier dan ollef zat Jewannes.’

Meer dan eens blijkt hoe geforceerd de transformatie is. Dan zie je in de roman geen halfbroer meer, maar de begeerde knaap. Hans Warren verlustigt zich in beschrijvingen van Nous Warren. Hij bezingt de schoonheid van deze ‘zeer mannelijke engel van Botticelli’. Zó vloog hij ook het *Geheim dagboek* binnen. Voor het eerst op 11 juli 1948: ‘Een jongen gezien van buitengewone schoonheid. (...) Zijn gezicht is fijn besneden als dat van een meisje, maar zonder iets weeks, het is als van een Botticelli-engel, een mannelijke, prachtige engel.’ De notitie van 1 augustus 1948: ‘Zondagmorgen. De engel van Botticelli bij het zwemmen gezien: tenger, toch stevig, mooi bruin, al donkere plukjes haar in de okselholten.’

De verteller in de roman geniet van de aanblik van z'n halfbroer, van ‘het spel van zijn wimpers die als zwarte vleugeltjes wieken boven de donzige ronding van zijn wang’ en van ‘de sleutelbeenderen (die) zich recht aftekenen boven zijn bruine borst. Daarboven zijn volle, gezonde hals en het knapste jongensgezicht dat ik ken.’ Ik heb nóóit zo naar mijn broer gekeken, een volle broer, en wie eigenlijk wel?

Hans en Nous maken een tocht naar Sologne, het land van Alain-Fournier, de bewonderde auteur van *Le Grand Meaulnes*. In de hotelkamer vertelt Nous over zijn even grote als ongelukkige liefde: ‘Ik kreeg Maria lief in de derde klas van de Oberrealschule.’

In hoofdstuk elf van de roman is Nous Warren toe aan de afscheidsscène, een getrouwe kopie van Hans Warrens dagboekaantekening. Uiteraard waren een paar aardrijkskundige en taalkundige aanpassingen noodzakelijk. Hans noteerde op 3 januari 1945 de betekenis van het woord ‘uitgeschreven’ niet onmiddellijk te hebben gevat. In het relaas van Nous wordt dat: ‘Ik vatte niet dadelijk de betekenis van het woord “ausgeschrieben”.’ Ook bij Nous' binnenkomst ontbreekt de kat, ‘een fluwelig zwarte met ogen als lichtgroen vuur.’ Het slot van het hoofdstuk klinkt eveneens bekend: ‘Dit was dus voorgoed. Achter de vensters beneden in de tuin drupte de winters zwarte magnoliaboom, ik heb sindsdien een hekel aan die bomen. Van voor de spiegel zei ze, haar oorbellen vastmakend: “Moeder heeft Peter laten afmaken.” Peter was de mooie zwarte kat. Ook dat brak af.’

Hoofdstuk negen van de roman is een verwrongen weerspiegeling van Hans Warrens dagboekaantekening van 31 juli 1944. Hans en

Sibylle gaan volgens die notitie naar Zeeuwsch-Vlaanderen ‘om daar vijf dagen vakantie door te brengen’. Ze slapen de eerste nacht op het hooi in een boerenschuur: ‘De schuur gonsde van de muggen, elk ogenblik werden we gestoken. Ik lag op mijn rug, links naast Sibylle en wist dat ik weer volkomen impotent zou zijn.’ Na deze mislukte liefdesnacht komt hij met zijn bekentenis: ‘Ik vertelde het haar zo kies mogelijk, ook dat vrijwel alle pollutiedromen op jongens betrekking hadden.’

In de roman vertrekken Nous en Maria voor vijf dagen naar Tessino, waar ze belanden in een door muggen geteisterde schuur: ‘Nu had ik haar op moeten nemen en naar ons leger moeten dragen, om haar daar na een innig spel en een storm van liefkozingen m'n vrouw te maken. Maar ik liet haar los om onnodig aan kleren en toiletgerei te scharrelen. Ik wilde elke minuut tot een uur rekken.’ Nous bekent: ‘Ik verlang niet naar het intieme met je, niet dat ik niet zou willen, maar iets weerhoudt me, ik kan het niet, ik hoop dat ik duidelijk genoeg ben.’ Hij vertelt haar ook over zijn avontuur met Köbi, een jongen met wie hij omgaat.

De problemen met de Sibylle van Luzern zijn dezelfde als die met de Sibylle van Goes. Nous kan niet wat Maria zo graag wil. ‘Angst beklemde mijn borst en mijn hele lichaam deed pijn.’ Zo reageert hij op haar omhelzing. Met Köbi verloopt de lichamelijke liefde juist moeiteloos: ‘En daar liepen we dan naar elkaar toegebogen en omringd door een intimiteit van glimlachjes zodat zelfs de linden en kastanjes zich medeplichtig fluisterend over ons schenen te buigen.’

Deze liefde in zulk uitbundig proza verheerlijken en die dan toch kleingeestig afwijzen. Want hoe luidt Hans' broederlijke vermaning aan Nous? Hij raadt hem ten sterkste af ‘om aan die verkeerde neiging toe te geven. Want niemand kan mij ooit uit het hoofd praten dat een het leven lang durende voorkeur voor jongens of mannen geen afwijking is, een Spielerei, die dan ook prompt in zichzelf doodloopt.’

Die woorden van Hans Warren in wat ik als een literair testament zag, ik schrok ervan. Hier zei hij wat de wereld van hem wilde horen over dit precaire onderwerp. Hij had een excuus. Hij was, begin jaren vijftig, hopeloos in het nauw gedreven. Zoals hij wilde schrijven over de jongensliefde, mocht hij niet schrijven. En zoals hij wilde leven, mocht hij niet leven. Hij verraadde zichzelf. De grootste ontrouw: dat hij trouwde met de vrouw die in de dagboeken en in de roman Mabel heet. In *Om het behoud der eenzaamheid* wordt hun verhouding in

bittere bewoordingen beschreven. Met de woorden ‘Tussen Mabel en mij was het voorgoed uit’ wordt zij afgevoerd. In de roman van Hans tenminste, in de roman van Hans' leven zou zij terugkeren. Het huwelijk hield bijna een kwarteeuw stand, maar van Hans Warren was weinig meer over.

Het grootste wonder in zijn bestaan is de wederopstanding. Hij ging weer beminnen wie hij beminnen moest. Hij ging weer schrijven wat hij schrijven moest. Als je *Om het behoud der eenzaamheid leest*, begrijp je dat deze bevrijding niet uit kon blijven. De hoofdpersoon mag Nous en zichzelf dan sussende theorieën over homoseksualiteit voorhouden, hij méént er niets van. Een dopje op een vulkaan. Op bladzijde 109 van het typoscript praat Hans nog over een verkeerde neiging. Op pagina 144 deelt hij het bed met een zestienjarige Arabische jongen, vereerd in het enige echte Hans Warren Proza: ‘Zittend op de rand van het bed, knoopte hij de sandalen los en dan liet hij zich achterovervallen met een onweerstaanbare gratie en de schaduw van een lach om zijn mond en in zijn half gesloten ogen. Zijn donkere hoofd had nauwelijks het kussen aangeraakt, of hij viel in een diepe, gezonde slaap. Ik dekte hem onder en begroef mijn gezicht even in de warme kuil tussen zijn hals en schouder.’

De hoofdpersoon bemint overigens eveneens vrouwen. Zelfs de Sibylle van Luzern moet eraan geloven, zij woont inmiddels ook in Parijs. Nous en Hans bezoeken een tentoonstelling van jonge kunstenaars: ‘Opeens, bij het binnengaan van een nieuwe zaal, verbleekte Nous onder zijn donkerbruine huid. Ik volgde zijn blik, en zag aan de achterwand een zeer groot, magnifiek schilderij. Een lange jonge vrouw. (...) Alle aandacht concentreerde zich op haar gelaat dat de beschouwer raadselachtig en hautain aanzag, met lichtende, groengrijze ogen onder een korte, bruinblonde poney. (...) Ik begreep onmiddellijk dat dit Maria zijn moest.’

De catalogus bevestigt het: ‘Josquin Poisioux, Paris: Portrait de Maria Lichtsteiner.’ De naam Poisioux komt Hans bekend voor: hij heeft die gezien op een van de naambordjes van ‘de artistenflat’ waar een bevriend echtpaar woont. Zo kan het contact worden gelegd, want Poisioux is de echtgenoot van de mooie Maria. Ook Hans raakt even in haar ban. Maar dergelijke passie wordt zonder enige passie beschreven. Zo-klaar-proza. Een achteloze daad in achteloze woorden: ‘Al sloegen we ettelijke stadia van de Kamasutra over, we amuseerden ons best.’ Vergelijk zo'n passage met het verhaal over Amarante.

Nous en Hans dineren bij Josquin en Maria. Zij vraagt alle aanwezigen te vertellen over ‘een intieme gebeurtenis (...) met de eerste geliefde die men heeft gehad.’ Hans begint, met de historie van zijn buurmeisje en haar huwelijk. Waarbij hij niet als bruidegom maar als gast aanwezig is. Hij gaat naar de boerenbruiloft in het gezelschap van Amarante, een jongen die zich voor de gelegenheid verkleedt als vrouw: ‘Temidden van uitgepakte dozen, kleerstanders en vloeipapier stond een coquette, onpeilbare gestalte, een exotische vrouw, geraffineerder en raadselachtiger dan ooit een echte vrouw kan zijn, in grote eenvoud van zwart en zilverbrocaat. Amarantes gang van lenige zuiderling was zwierig en licht op de hoge hakken.’ Bezoekers van het feest geven in plat Zeeuws hun commentaar: ‘Zo, Warren, en is dát noe je meid?’

Is dit nog dagelijks leven? De schrijver van het boek over het dagelijks leven heeft ontdekt: ‘De dagen leverden onvoldoende stof.’ De verbeelding doet steeds meer het werk in de roman. Maar de werkelijkheid wordt er niet volledig door overstraald. In Josquin Poisioux herken je Jan Wolkers. Zeker als je weet hoe die op 1 januari 1948 in het *Geheim dagboek* wordt geïntroduceerd. Hans Warrens eerste woorden tot hem: ‘Mag ik Tarzan zó begroeten?’ Want wat krijgt hij te zien? ‘Een mooie naakte jongen, nog bruin van de zomer, met een goedgebouwd lichaam, de borst ruig behaard tot aan de keel.’

Josquin Poisioux wordt in de roman voorgesteld als ‘een in Parijs verdwaalde bosgeest, een woudloper, origineel, onstuimig. Men voelde hem verwant met planten en dieren, met regen en bladergeruis, met vochtige aarde en rivieren. Hij had de hoorn van Roland kunnen blazen, lang en hartstochtelijk gedempt als een mistsein door het woud, en ik kon me voorstellen hoe hij zich veranderde in een rijkbe-bladerde heester met verwrongen takken of in een demon met lang, mossig haar.’

Aan Josquin Poisioux waren ook de oorspronkelijke bladzijden 158 tot en met 174 gewijd. Oorspronkelijk was Josquin als eerste aan de beurt geweest om over zijn vroegste liefde te vertellen. Zijn relaas verdween ten slotte uit het typoscript. Het eerste stuk ervan, pagina 158 tot en met 168 van het typoscript, volgt hierna. Maar hij blijft in een nieuw hoofdstuk nog een poos aan het woord, Jan Wolkers. O nee, ik bedoel Josquin Poisioux.

Als hij zijn glas leeg heeft, wordt de kerstidylle zo voortgezet: ‘De wurgende wellust die me verlammend naar de keel sloeg toen ik haar

steeds verder ontkleedde, en later, in bed het genot te mogen spelen met een warm, naakt lichaam, en je eigen lichaam te voelen liefkozen. Het heerlijke slapen aan elkaars schouder, de tederheid van een slapend wezen in je armen. En 's morgens het rode schijnsel van de winterzon over de lakens, door een ruit, stralend als een dunne schijf berijmd ijs, want het had gevroren. De weelde van een rustdag. Emmi, die het bed uitgleed na veel vruchteloze pogingen vrij te komen uit mijn plagende handen. Het ruisen van water in de wastafel, haar lange, bruine haar, los uit de vlechten, golvend als een manteltje over haar smalle rug. Haar blauwe kimono en muiltjes. Het fluiten van de ketel: het eerste warme water. Opstijgende, warme doom van thee, de laatste, lang bewaarde. 's Middags fietsten we de stad uit door de tintelende winterlucht. Vorst had de landwegen verhard, de plassen bedekt met dun wit ijs, dat weg spetterde onder onze hard gepompte banden. De dennebossen waren rossig, vol geruis als van een verre zee, met af en toe het kloppen van een specht of de schelle, hoge kreet van grote, donkere valken. De naalden geurden harsig, en in het ritselend eikenhakhout dat weerbarstig zijn dorre bladeren vasthield zong waterdun een roodborst zijn winterliedje. Over brede betonwegen en viaducten reden we terug, wind in de rug, naar de stad waarvan het silhouet schemerde onder de poeierige stofgloed van de ondergaande zon. Die nacht was er alarm, en uitgestrekte stadswijken brandden dagenlang.’

Al snel volgen minder idyllische verwikkelingen die Josquin van Emmi vervreemden. Zij blijkt behalve een echtgenoot ook nog een vasthoudende minnaar te hebben. Het is kerstmis wanneer Josquin over zijn kerstliefde vertelt. Jazeker, *Om het behoud der eenzaamheid* wordt een kerstverhaal, mogelijk het gekste, onheiligste, opwindendste kerstverhaal dat onze literatuur had kunnen hebben. Nous en Hans vieren kerst met Maria en Josquin, en het wordt het treurigste feest dat je je voor kunt stellen. Maar er is een kerstkind, er is de belofte van een ander bestaan.

Op de vlucht. *Om het behoud der eenzaamheid* is ook een vonnis. ‘We strijden onbewust om het behoud van onze eenzaamheid’, zegt de auteur. Het strijden blijkt ontlopen te zijn: ‘De enige remedie is de vlucht, telkens weer, verder ontwijken, langer uitstellen, rekken.’ Vluchten voor de waarheid en vluchten voor de liefde. Vluchten voor het leven en vluchten voor de dood.

Hans Warren ging niet dood in Parijs, in Griekenland, in het Oosten, maar in Goes. De stad van Hans Warren, al is er nog steeds geen straat

naar hem genoemd. De drieëntwintig jaren dat hij en ik samen waren, ze speelden zich af in Goes. De drieëntwintig minuten van zijn sterven, ze voltrokken zich in Goes. Hij zei niets, hij kon niets meer zeggen. Misschien zegt hij het in deze roman. Die leek hij in de roze map te hebben opgeborgen om snel gevonden te worden. Gevonden te worden door zijn erfgenaam. Een uitnodiging, lees mij, ken mij, vergeef mij. Het was op een woensdagmorgen. Ik zag ze, die ogen die niets meer zagen. Grote, blauwachtig bewaasde dierenogen. Ze glansden niet meer in dat vertrouwde gelaat. Ik heb ze zelf gesloten.

Twee essays

R.K. Narayan[*]

(Vertaling Antonia Bolweg)

De wereld van de verhalenverteller

Hij is een onmisbaar onderdeel van de Indiase dorpsgemeenschap, die zich nogal aan de periferie van het moderne leven bevindt. Het dichtstbijzijnde station ligt een kilometer of honderd verderop en is alleen bereikbaar als er toevallig een bus langskomt over de grote weg, die vanaf het dorp weer een uur lopen is, als je de kortste weg neemt langs het kanaal. Zo'n weggestopt dorp bestaat uit nog geen honderd huizen, verspreid over zes, elkaar kruisende straten. De rijstvelden strekken zich uit naar het westen en gaan over in de beboste hellingen van de bergen. Elektriciteit wordt binnenkort aangelegd, of is inmiddels aangelegd in een ander plaatsje, een paar kilometer verderop, en water kun je halen uit een put onder de blote hemel, in het midden van het dorp. De hele dag zijn de mannen en vrouwen op het veld bezig met spitten, ploegen, verplanten of oogsten. Om zeven uur (of ergens in de middag als er een mensen etende tijger wordt gesignaleerd) zijn de dorpelingen thuis.

Een buitenstaander zou kunnen denken dat het hun ontbreekt aan het comfort van het moderne leven, maar in werkelijkheid hebben ze niet het idee dat ze veel missen; integendeel, ze wekken de indruk in een staat van geheime betovering te verkeren. De bron van die betovering is de verhalenverteller in hun midden, een eerbiedwaardige oude man, die zich in vast stramien beweegt over het lapje grond achter zijn voorvaderlijk huis aan de rand van het dorp en waar hij zijn groenten kweekt rond de paar kokospalmen in zijn voortuin. Zelden verlaat hij zijn huis, behalve in het bijzondere geval dat iemand in het dorp

* *R.K. Narayan (Madras, 1906-2001) is India's belangrijkste Engelstalige auteur van de twintigste eeuw. Hij debuteerde in 1936 met zijn roman* Swami and Friends *en schreef behalve veertien romans en vijf verhalenbundels veel non-fictie en de autobiografie* My Days. *Andere bekende titels zijn* The English Teacher *en* The Man-Eater of Malgudi. *Hij is vergeleken met Faulkner, omdat zijn boeken gesitueerd zijn in de fictionele Zuid-Indiase stad Malgudi, en met Tsjechov vanwege de eenvoud van zijn stijl en verteltrant. Hij was bevriend met Graham Greene, die hem de raad gaf zijn naam (Narayanaswami) in te korten. Geen andere Indiase auteur is zo veelvuldig vertaald.*

zijn priesterlijke hulp inroept. Je kunt hem elke middag kaarsrecht en met gekruiste benen zien zitten op de koele lemen vloer van zijn huis, waar hij verdiept is in een lijvig boek, geschreven in het Sanskriet, dat hij op een houten lessenaar heeft geplaatst, of je ziet hem staan in de deuropening waar hij een oud handschrift op palmblad in het zonlicht houdt. Als mensen een verhaal willen, na een dag werken op het veld, komen ze zwijgend samen voor zijn woning, vooral op avonden dat de maan door de kokospalmen schijnt.

Bij dergelijke gelegenheden verkleedt de verhalenverteller zich voor zijn rol door heilige as op zijn voorhoofd te smeren en zich in een groene shawl te hullen, terwijl zijn assistenten een ingelijste, met jasmijnkransen versierde beeltenis van een god in de voorgalerij op een standaard zetten en er wierook bij aansteken. Als de verhalenverteller na deze voorbereidingen binnenkomt om zijn plaats voor de lampen in te nemen, heeft hij de situatie door zijn imposante verschijning geheel onder controle. Hij opent de bijeenkomst met een gebed dat hij laat duren tot meer mensen zich bij hen voegen en het dal weergalmt van de gescandeerde spreuken die het gehuil van jakhalzen overstemmen. Er was een tijd dat zijn verhalen werden begeleid door muziekinstrumenten, maar nu komt het op hem alleen aan. Alle vioolspelers en zangers van vroeger werken bij de film, die hebben tegenwoordig geen tijd meer om achter een oude verhalenverteller te gaan staan en zijn pauzes op te vullen met muziek,' zegt hij dikwijls. Maar het ontbreken van een vervanger of begeleiders kan hem niet echt deren, omdat hij alle 24.000 regelparen van de *Ramayana*, de 100.000 regelparen van de *Mahabharata* en de 18.000 regelparen van de *Bhagavata* uit zijn hoofd kent. Hij heeft weliswaar een boek met de tekst in het Sanskriet voor zich liggen, maar dat is meer om zijn publiek te laten zien dat zijn vertelling op autoriteit berust.

De *pandit* (zoals hij wordt genoemd) is een zeer oude man die in zijn gewoontes en gedrag een duizendjarige traditie voortzet en zich nooit kleedt in meer dan twee langwerpige katoenen lappen. (Maar soms geeft hij blijk van een verbluffende kennis van het moderne leven, dankzij het pak kranten dat de 'wekelijkse' postbode elke donderdagmiddag bij hem aflevert.) Als hij zijn hoofd scheert, alleen op dagen die de almanak voorschrijft, laat hij bovenop een klein toefje zitten, omdat de oude geschriften, de *Shastra's*, voorschrijven dat een man zijn haar niet voller mag dragen dan wat door de zilveren ring om zijn vinger past, en u kunt er zeker van zijn dat hij een zilveren

ring om zijn vinger draagt, want ook dat wordt voorgeschreven door de *Shastra's*. Elk detail van zijn leven wordt voor hem bepaald door wat er in de *Shastra's* staat, zodat het voor hem niet mogelijk is om in een moderne stad te wonen en zijn huis te verlaten, waarin zijn voorvaderen zich streng hielden aan de wet die vastligt in de *Shastra's*. Hij baadt zich tweemaal daags bij de put en bidt driemaal daags, terwijl hij zijn gelaat, afhankelijk van het uur van de dag, naar het oosten of westen keert, hij kiest zijn voedsel volgens de voorschriften van de almanak, onthoudt zich om de twee weken een dag geheel van eten en drinken en beëindigt de vasten door in zout water gekookte groenten tot zich te nemen. De uren die hij niet besteedt aan meditatie of gebed worden alle gewijd aan studie.

Zijn kinderen konden zijn levenswijze natuurlijk niet overnemen en gingen hun eigen weg om in een verre stad aan de kost te komen. Hijzelf leeft van de opbrengst van zijn bescheiden lapje grond en de kokostuin, en van de giften die hem worden gebracht voor zijn vertellingen - vooral na de gelukkige afloop van een lang vervolgverhaal, of als God zichzelf incarneert in een baby van deze wereld of in de loop van een vertelling huwt met een godin. Hij is volkomen in harmonie met zichzelf en zijn omgeving. Hij gelooft heilig in de geldigheid van de *Veda's,* die hij begon te leren toen hij zeven jaar oud was. Het kostte hem twaalf jaar om de kunst van het reciteren van de *Veda's* onder de knie te krijgen. Hij moest zich ook grondig verdiepen in de grammatica, de lettergreepverdeling en de woordbetekenissen van het Sanskriet.

Zelfs zijn familieleven is gebaseerd op het gezag van de *Veda's,* die behalve gebeden en poëzie ook richtlijnen voor minder belangrijke zaken bevatten. Als hij bijvoorbeeld vindt dat zijn gehoor te lang en te luid lacht, citeert hij onmiddellijk een puntdicht dat aangeeft dat lachen waardig en verkwikkend moet zijn, nooit demonstratief. Hij zal lieden die hij aan hun hoofd ziet krabben openlijk berispen en een autoriteit citeren die zegt dat je het jeuken van je huid moet verdragen tot je je kan terugtrekken en in afzondering kan krabben met de punt van een hertshoorn in plaats van je nagels. Het lijdt voor hem geen enkele twijfel dat de *Veda's* zijn geschapen uit de adem van God en alles bevatten wat een mens nodig heeft om op ieder niveau zijn zaligheid te bereiken.

Zelfs de legenden en mythen vervat in de *Parana's,* waaronder achttien zeer omvangrijke, zijn louter illustraties van de in de *Veda's*

verkondigde morele en spirituele waarheden. ‘Niemand kan de betekenis van onverschillig welk verhaal in onze mythologie begrijpen, als hij niet zelf doordrenkt is van de *Veda's,*’ zegt de verhalenverteller vaak. Alles staat in verband met elkaar. Verhalen, heilige teksten, ethiek, filosofie, grammatica, astrologie, astronomie, semantiek, mystiek en morele voorschriften - elk op zich is essentieel voor een compleet leven en onontbeerlijk voor het verkrijgen van een solide begrip van het bestaan. Literatuur is geen op zichzelf staande tak van studie, slechts bedoeld voor de morele verheffing van geleerden, maar een alomvattend en kunstzinnig medium ten bate van geletterden zowel als ongeletterden. Een echt literair werk zou mensen op oneindig veel manieren moeten aanspreken; elke reeks verzen uit de *Ramayana* zou op muziek gezet en gezongen kunnen worden, of worden verteld, waarbij dialogen en handeling het beste soort drama bieden, of analytisch bestudeerd worden voor een juist begrip van de subtiliteiten van taal en grammatica, of ontleed om esoterische waarheden aan het licht te brengen.

De karakters in de heldendichten zijn prototypen of modellen waarnaar de mensheid is gevormd en die te allen tijde geldig blijven. Elk verhaal heeft een impliciete filosofische of morele betekenis en onderstreept het verschil tussen goed en kwaad. Voor de verhalenverteller en zijn gehoor zijn de vertellingen evenzovele kronieken van personen die deze wereld in een ver verleden hebben bewoond en wier leven het waard is door ons te worden begrepen, zodat ze deel uitmaken van de geschiedenis van de mensheid en niet tot de fictie behoren. In elk verhaal is, aangezien het goede aan het eind triomfeert, geen sprake van een tragedie in de Griekse zin van het woord, het doek valt niet *definitief* voor een met lijken bezaaid toneel. Het lijden van de zachtmoedigen en de rechtvaardigen is tijdelijk, net als de triomf van de demon, dat weet iedereen. Alles zal tenslotte goed aflopen, zo niet direct, dan tenminste over duizend of tienduizend jaar, en zo niet in deze, dan tenminste in een andere wereld.

Gezien vanuit een enorme afstand van tijd en plaats verkrijgen de gebeurtenissen het juiste perspectief. Het lijden is noodzakelijk om bepaalde consequenties van iemands daden in een reeks door de wet van *karma* bepaalde geboorten af te wikkelen. De verstokte boosdoener volhardt in zijn roekeloos gedrag totdat hij door de vaart van zijn eigen wandaden wordt ingehaald en vernietigd. Het kwaad draagt, subtiel toegedekt, steevast de zaden van eigen destructie in zich. En

hoe angstaanjagend een demon ook mag schijnen, zijn doem is inherent aan zijn eigen kwalijke neigingen - een door en door blijmoedige en troostende filosofie die ons volk steeds weer aanspreekt, omdat het zich nooit afvraagt: ‘Hoe lang, oh, hoe lang moeten we nog wachten op de definitieve ondergang van het kwaad?’

Het verloop van de Indiase mythen voltrekt zich volgens een geheel eigen kalender die in eenheden van duizenden en tienduizenden jaren rekent en waarvan de handeling zich uitstrekt over verscheidene werelden, zichtbare en onzichtbare. Toch valt deze enorme tijdrekening in het niet bij de oneindig grotere van schepping en ontbinding. Brahma, de god met de vier gezichten die in een staat van contemplatie rust op een bed van lotusblaadjes, de Schepper van het Universum die louter door zijn wil alles creëert, heeft zijn eigen dagen-nachtritme. In de halve dag die hij wakend doorbrengt, schept hij het Universum dat vier strak afgebakende tijdperken omvat, *Yuga's* genaamd. Dan valt Brahma in slaap en vindt er een totale ontbinding plaats. Brahma slaapt twaalf uur, ontwaakt en de schepping begint van voren af aan gedurende een nieuwe cyclus van vier tijdperken. Brahma's eigen leven omspant honderd hemeljaren, waarna hij zelf oplost en er niets van de schepping of de schepper overblijft. De zon en de sterren doven uit, de oceanen verheffen zich in gigantische golven en sluiten zich over de aarde. Uiteindelijk verdampen zelfs de wateren van deze zondvloed en zijn ze verdwenen. Wat overblijft is een ontzagwekkende stilte, duisternis en leegte.

Buiten deze kosmische omwenteling bestaat er een Opperste God, onaantastbaar voor tijd en verandering. Schepping en ontbinding spelen zich volgens zijn tijdrekening af in een oogwenk. Hij is de Ultieme Godheid, Narayana, Iswara, of Mahashakati genaamd. Uit dit Tijdloze Wezen komen alle handelingen, filosofieën, geschriften, verhalen, goden en demonen, helden en tijdperken voort, en in Hem komt alles ten einde.

Theater in India

Het hele dorp staat op zijn kop. Het normale werk blijft liggen. In de *maidan* is het een activiteit van jewelste. Het krioelt van de opgeschoten jongeren. Kinderen rollen schreeuwend van plezier over de grond. Mannen zijn keihard aan het werk. Ze bouwen aan een podium. Houten planken, bamboematten en kokos-*thaties* worden met ladingen tegelijk of in kleine hoeveelheden aangevoerd. Iedereen draagt bij wat hij kan; zo komt de *dhobi* van het dorp aanzetten met een stapel lakens en kleurige lappen stof die over het podium worden gedrapeerd. De kostuums worden geleverd door de dorpelingen zelf en iedereen is blij dat hij iets kan afstaan dat bruikbaar is voor het stuk. De dorpstimmerman heeft op zich genomen om alle benodigde planken en palen te leveren. De goudsmid blijkt de producent van de show te zijn. Hij heeft klatergoud en brokaat meegebracht en is verantwoordelijk voor de kostuums en de versieringen. Dan is er nog de dorpsonderwijzer die in het dagelijks leven jongetjes op de *pyol* van zijn huis leert lezen en schrijven. Vandaag is hij de regisseur. Hij schrijft de dialogen en de liedjes en studeert ze in met de artiesten. Het stuk wordt niet helemaal uitgeschreven, maar tijdens een of twee repetities geïmproviseerd. De dorpsbarbier, die traditioneel als nevenactiviteit de doedelzak, de fluit en de trommels bespeelt, is verantwoordelijk voor de muziek. Hij verzorgt, samen met de man die over de dorps-tamtam gaat, alle voor het stuk verlangde geluids- en muziekeffecten. De barbier speelt als de muziek zacht en teder moet zijn, zoals bij de opkomst van de held en de heldin, en de andere muzikant gaat tekeer op de tamtam als een *rakshasa* of een luidruchtig extravert karakter als Bhima ten tonele verschijnt. Tegen de avond is het podium klaar. Kokosbladeren en bananenstengels worden als gelukbrengende versiering aan de omlijsting bevestigd.

Het podium wordt verlicht door toortsen en in olie gedrenkte fakkels, afkomstig van de olieman, het terrein wordt schoongeveegd en met water besprenkeld. Het stuk begint om ongeveer tien uur of zelfs later. Eerder op de avond lopen de organisatoren met de fluitist en de trommelaar een rondje door het dorp om alle vooraanstaande inwoners te inviteren. Dit is een beleefdheidsritueel waarbij de ongeschreven wetten van de hiërarchie strikt in acht moeten worden genomen en speciale tapijten, verstrekt door een van de geachte notabelen zelf, worden neergelegd voor de uitverkoren genodigden op de eerste rij. De overige toeschouwers gaan zitten waar het hun belieft.

Ook de opvoering van het toneelstuk is aan strikte regels gebonden: de *sutradhara*, meestal de onderwijzer zelf, komt binnen met een beschilderd gezicht, gehuld in een wijde mantel en met een tulband op zijn hoofd. Na het hooggeëerd publiek te hebben begroet, zegt hij welke legende ze aanstonds zullen gaan zien en wat de strekking ervan is. Het betreft gewoonlijk een bekende episode uit de *Ramayana*, de *Mahabharata* of de *Bhagavata*, de voorraadschuren van dramatisch materiaal. Zijn toespraak heeft een vast ritme, is bloemrijk van tekst en muzikaal van toon, en u kunt gevoegelijk aannemen dat de begeleidende trommel in de maat blijft. Het verhaal begint. Er is niet zoiets als een gordijn dat wordt opgehaald. Daar doen ze niet aan in het dorp. Geen doek De spelers komen op en gaan weer af in het volle zicht van het publiek en geen mens stoort zich eraan. De 'kleedkamer' bevindt zich niet ver van het podium, zodat de spelers passend gekleed en geschminkt op het juiste moment kunnen opkomen. Het geroffel van de tamtam bereikt een climax wanneer een woesteling met een maximum aan herrie en misbaar het toneel opstuift. Elke speler moet dansen. Een voorstelling zonder muziek of dans bestaat gewoonweg niet. Alle spelers moeten hun rol niet alleen uitbeelden met gebruikmaking van hun mimiek en hun tekst, maar ook door middel van verschillende dansen - al naargelang de muziek lieflijk of heftig is. Er zijn zelfs bepaalde conventies op het gebied van lichaamsbeschildering en make-up: donkere tinten en felle kleuren zijn voorbehouden aan degenen van wie wordt verwacht dat ze de toeschouwers met afkeer en schrik zullen vervullen. Lichte tinten zijn bestemd voor goede en aangename karakters. En vrouwenrollen worden altijd gespeeld door mannen in travestie.

Bij het ochtendgloren, als het licht in het oosten zichtbaar wordt, zingen ze de *magalam* en besluiten ze het stuk. Hoewel de voorstelling zes uur lang is doorgegaan, heeft niemand zich verveeld. De flakkerende toortsen, de schitterende gewaden, het getrommel en de muziek hebben het publiek in de ban gehouden en het spijt ze oprecht dat de betovering is verbroken.

De half miljoen dorpen van India zijn voor hun theatervoorstellingen aangewezen op de hierboven beschreven 'toneelverenigingen', die je zoal niet in elk dorp, dan tenminste in een op de zoveel dorpen kunt vinden. Daar komen dan nog de rondtrekkende marionettenspelers en 'schaduw'-spelers bij. Bij dit schimmenspel zijn de acteurs in felle kleuren beschilderde, uit halfdoorzichtig leer gesneden figuren; een dun wit gordijn hangt voor het publiek. De poppen worden

voor petroleumlampen gehouden, de dialogen of liedjes worden ‘verwoord’ door de mensen achter het gordijn die de schaduwen laten bewegen. Ze beelden over het algemeen mythologische verhalen uit en weten met hun spel dikwijls hoogst dramatische effecten te bereiken. Voor de rondreizende troep volstaat een enkele mand om alle requisieten mee te kunnen nemen op hun zoektocht naar drukbezochte jaarmarkten en festiviteiten.

Kathakali, een specialiteit van Malabar, is een wereldberoemde theatervorm die dramatische effecten bereikt door middel van dans, gebaren en mimiek. *Yakshagana*, een zeer populaire specialiteit van Konkan, beeldt verhalen uit met dialogen die door de ene groep personages worden gezegd, terwijl alle handeling wordt verricht door een andere groep, waarbij beide volmaakt op elkander zijn afgestemd. Hoewel *Harikatha*-voorstellingen strikt genomen niet binnen deze categorie vallen, zijn ze uitermate theatraal. Er verschijnt één man op het toneel die een verhaal vertelt dat hij af en toe onderbreekt om een instrument te bespelen. Het optreden is karakteristiek is voor dit gebied en kan worden omschreven als een one-manshow met muzikale begeleiding. De enscenering is minder belangrijk dan het muzikale en declamatorische talent van één individu. In de theatertraditie van dit land heeft een simpele mise-en-scène en een onopvallend kostuum dan ook de voorkeur. In lang vervlogen tijden bestond het decor bij de klassieke, in het Sanskriet uitgevoerde drama's alleen uit een achterdoek en werd de illusie louter door de poëtische zeggingskracht van de tekst opgeroepen. Ingewikkelde changementen om de realiteit na te bootsen waren overbodig. Als Koning Dusyanta op zoek is naar een gazelle hoefde er geen levend dier over de planken te worden gejaagd. De acteur bereikte met zijn mimiek en bewegingen het gewenste effect, bijgestaan door de *sutradhara* die de hiaten en over-gangen van het verhaal mondeling opvulde. De *sutradhara* speelt nog altijd een niet weg te denken rol in elk toneelstuk, evenals de *vidushaka*, of clown, die met zijn opmerkingen en bedekte toespelingen voortdurend voor komische momenten zorgt. Als toeschouwer heb je daardoor het gevoel dat een eeuwenoude traditie nog altijd, zij het in afgezwakte vorm, levend wordt gehouden.

Ooit vreesde men dat de opkomst van de film nadelige gevolgen zou hebben voor het theater en dat was ook zo, tot op zekere hoogte, maar de laatste tijd is er in India sprake van een ware revival op het gebied van de dramatische kunst.

Vertaald proza

Het wonder van Ajji

Anita Rau Badami[*]
(Vertaling Christien Jonkheer)

Als je Ajji met een speld zou prikken, loop je kans dat ze ploft, zo opgeblazen hobbelt het oude mens tegenwoordig in huis rond. Ze schreeuwt bevelen, blaft de bedienden af, eet enorme porties en moet dan de hele nacht pijnlijk winden laten. Voorafgaand aan elke weergalmende gaslozing maakt ze zo'n kabaal met haar ‘Amma, Amma, Ammamma!’ dat ze iedereen uit de slaap houdt. Haar schoondochter Rukku, een paar maanden terug nog de koningin van het huis, kan alleen maar stuurs toekijken, met een hoofd vol venijnige, tegen Ajji gerichte gedachten. Soms kan ze bijna niet geloven hoe alles in haar eigen huis op zijn kop is gezet. En Tara, het arme kind, kan alleen maar pruilen, zo nu en dan een traan laten en wachten tot het wonder van Ajji zich voltrekt. Maar als zij er niet geweest was, had Ajji nu nog ergens als een hoop vodden in een hoekje gezeten en bij haar kleinkinderen om liefde gebedeld, of tenminste om een brok palmsuiker.

*

Dat het nu allemaal anders is, komt zo:

Vroeger zat Ajji altijd rustig op de veranda in een stichtelijk boek te turen of naar de weg te staren. Om twaalf uur riep ze dan haar jongste kleinkind, een jongen van zes, bij zich en zei: ‘Ga eens tegen je moeder zeggen dat je Ajji's maag hoort knorren. Toe dan, *putta* van me, lief suikerklontje, ga het maar zeggen.’

Ajji was te bang om Rukku zelf te benaderen. Je wist maar nooit, als die in een slecht humeur was zou ze haar misschien wel tot twee uur op haar middageten laten wachten. Maar met het kleine ventje lag het anders. Hij was zijn moeders oogappel en zijn wil was altijd wet. Heel anders dan Rukku's houding tegenover haar dochter Tara. Dat gaf natuurlijk veel wrijving in huis, want Tara was Ajji's lieveling. Zij pikte altijd stukjes *bella* voor Ajji als de oude vrouw naar iets zoets snakte, zij was degene die Ajii's eindeloze verhalen over goden

* *Anita Rau Badami (1961) studeerde Engels in Chennai en Communicatie in Mumbai. Ze werkt als copywriter en freelance medewerkster aan Indiase kranten. In de jaren tachtig begon ze korte verhalen te schrijven en ze emigreerde in 1991 naar Canada, waar zij haar studie Engels voortzette. Ze heeft drie romans op haar naam staan,* Tamarind Mem *(1996),* The Hero's Walk *(2001) en* Can You Hear the Nightbird Call *(2006). Ze woont in Montreal*.

en godinnen geduldig aanhoorde.

Dan zei het lieve kind: ‘Hè, Ajji, vertel nog eens over heer Krishna en de slang,’ of: ‘Ajji, allerliefste Ajji van me, nu die van heer Ganesha en de maan.’

In die eenzame wereld vol kijvende schoondochters en slapjurken van zonen gaven Tara's attenties Ajji het gevoel dat ze nog bestond. Ze mocht dan geen tanden meer hebben, of vlees op haar botten, een lijk was ze nog niet. Heus, ze had ze allemaal nog prima op een rij! Ook had ze al haar sieraden nog, want zonder sieraden had Ajji haar wankele positie in huis vast niet kunnen handhaven. Vaak dankte ze het gezonde verstand dat haar ervan had weerhouden afstand te doen van haar gouden kettingen, ringen, oorbellen met diamantjes, neusknopjes, enkel- en armbanden. Toen haar zoon Kitta pas getrouwd was, had ze de verleiding gevoeld haar kettingen en oorbellen aan Rukku te geven, zo mooi en onschuldig had die geleken. Maar achter dat bekoorlijke uiterlijk lag een krijsende *rakshasi* op de loer. O, wat had ze liefjes gelachen, en wat had ze een strakke, krappe bloesjes aangehad. Wat had ze de ogen van haar echtgenoot omwonden met linten van lust, tot Kitta zo dronken was van haar lichaamssappen dat hij elke cent die hij verdiende gewillig aan haar afdroeg. Let wel, niet aan zijn moeder, zoals vroeger - en met dat kleine papiertje, die looncheque, viel ook Ajji's macht weg in het huis dat haar man had gebouwd. In een lonkende oogwenk had Rukku haar van de troon gestoten en was zij zelf *maharani* geworden, het opperhoofd, de koningin van Engeland. Binnen een maand na haar komst had ze Ajji uit haar kamer geschopt, het kleinste hokje in, met één klein, hoog raampje, pal aan de straat met zijn herrie. Maar waar Kitta bij was gedroeg Rukku zich als een respectvolle schoondochter, terwijl ze als een blad aan de boom omdraaide zodra de sukkel naar zijn werk was. En klagen bij die verblinde sukkel had geen zin. Nee, Ajji gaf toe dat haar enige zoon een stomkop was: mannen snapten nooit iets van de onderstromen die je had in een huis vol vrouwen. Die mannen konden alleen maar het ene paar borsten voor het andere verruilen. Verder konden ze helemaal niks, bah! Ajji verwenste haar eigen overleden man omdat hij haar had achtergelaten in de schaduw van haar zoons laffe gestalte, ten prooi aan de tirannie van Rukku.

Maar de oude vrouw had zo haar eigen manier van wraak nemen. Na de guerrillatechniek van een slinkse aanval trok ze zich weer terug in haar hoekje en daar zat ze dan, onschuldig als een lege hemel. Rukku's lievelingssari vertoonde plots een scheur, een van haar san-

dalen raakte kwijt en het schroefje van haar gouden oorbel was verdwenen zodat ze geld moest uitgeven voor een nieuwe. Ajji's favoriete wraakoefening was bij de buren om eten vragen. ‘Ik had al lang dood moeten zijn,’ zei ze dan, haar ogen drogend met de zoom van haar sari. ‘Ik weet niet wat ik vroeger misdaan heb dat dit lichaam nog steeds moet voortbestaan. Ik kan de gedachte niet verdragen dat het iedereen zoveel last bezorgt.’

Op zo'n moment vroeg de buurvrouw dan bijvoorbeeld vriendelijk: ‘Toe, Ajji, waarom ben je zo verbitterd vandaag?’

Ajii veegde dan het vocht van het puntje van haar neus en zei: ‘Ach, wat zal ik zeggen? Ik wil niet dat ze me ervan betichten dat ik het zout des huizes eet om het dan te verwensen. Al is dat eerlijk gezegd wel het enige dat ik tegenwoordig te eten krijg, zout en een beetje rijst, meer niet. Ach, wat moet ik veel hebben misdaan, dat ik nu zo ellendig moet leven! O, o, o!’

Dan klopte de buurvrouw Ajji troostend op haar schouder en zei: ‘Rustig maar, Ajji. Kom toch binnen, dan krijg je iets te eten, zo te zien heb je de hele dag nog niets gehad, arme stakker.’

En dan Ajji weer, zonder iets van haar triomf te laten blijken: ‘Ik zou liegen als ik zei van wel, god mag mijn tong afbijten als ik zei dat ik wel had gegeten. Maar per slot van rekening is ze wel mijn schoondochter, ik heb haar zelf voor mijn zoon gekozen uit een rij die zo lang is als deze weg, en daarom moet ik mijn verdriet in mijn eigen buik dragen.’

De oude vrouw ging elke dag naar een ander huis. Zo kwamen alle buren te weten dat Rukku haar schoonmoeder slecht behandelde, en, nog mooier, zo kreeg Ajji veel verschillende staaltjes kookkunst te proeven - de *rasam* bij de buren was heerlijk, *de govardhan-kai palya* in een huis verderop meer dan voortreffelijk, en de volle smaak van *puliyodarai* aan de overkant onovertroffen.

Toen Tara werd geboren huilde Rukku van teleurstelling dat ze geen jongetje had gekregen. Maar Ajji, die betreurde dat het lot haar zelf maar één zoon had geschonken (die in het staartje van zijn vrouw was veranderd), verklaarde meteen dat haar diamanten oorbellen en drie van de zware gouden kettingen om haar perkamenten nek naar Tara zouden gaan als die trouwde. ‘Natuurlijk hangt het er helemaal van af op wiens kant van de familie ze lijkt,’ voegde ze eraan toe. ‘Ik heb mijn schoondochter met goud beladen toen ze dit huis binnenstapte

en kijk eens hoe ik er nu aan toe ben!'

Er zat voor Rukku niets anders op dan haar verwensingen in te slikken en op haar beminnelijkste toon te zeggen: 'Maar nu ben ik er ellendig aan toe, in plaats van een stamhouder voor mijn man heb ik een last voortgebracht. Hoe redden we het zonder uw hulp?' Ze lachte Ajji lief toe en ging verder: 'Kijk, ze lijkt sprekend op u. Belooft een schoonheid te worden!'

'Haar ogen zijn als twee lotussen,' zei Ajji instemmend. 'En haar neusje is als een jasmijnstengel. Ik zal het elke dag met amandelolie inwrijven om het zo te houden, hoor, net als mijn eigen oma bij mij heeft gedaan.' Toen Ajji de volgende dag haar lunchronde in de buurt deed, verzuchtte ze: 'Heer Krishna zij geloofd dat ze niet op haar moeder lijkt. Dan was ze met een neus als een bloemkool opgezadeld.'

Als het meisje opgroeide zoals zij dat wenste, bedacht Ajji toen de dag erop zat, zou ze de diamanten oorbellen krijgen. Die waren Ajji's kostbaarste bezit, zo zwaar dat ze de gaatjes in haar oorlellen hadden uitgerekt en nu aan een dun reepje bruine huid hingen. Ajji had Rukku wel begerig naar de oorbellen zien kijken. Laat haar er maar naar hunkeren, dacht ze, ze krijgt ze toch niet. Maar Ajji besefte wel dat ze er een draaglijk bestaan in dit huis uit kon slepen door ze beurtelings aan Rukku en Tara te beloven. Ja, het was maar goed dat er een meisjesbaby uit Rukku's buik was gekropen.

Toen het jongetje geboren was, raakte Tara nog verder bij haar moeder uit de gunst. Ze werd een schim en er was misschien wel niets van haar overgebleven als Ajji haar niet met zorg en aandacht had overstelpt. Ajji was degene die voor baby Tara zong, zwelgend in haar eigen stemgeluid, waaruit de muziek al jaren geleden verdwenen was. 'Ji-jo, laali mari, moge suiker je dromen bestrooien, tere roze leliën je in slaap strelen,' kwinkeleerde ze terwijl ze de kleine Tara in slaap wiegde, suste en knuffelde.

Elke zondag masseerde de grootmoeder het magere lijfje van het meisje met olie voor ze haar in een warm bad deed. 'Daar worden ze sierlijk als lotusstengels van,' zei Ajji dan terwijl ze Tara's armen op de warme, zonnige binnenplaats bekneep en beklopte. 'En je gezicht wordt gladder dan honing.'

Terwijl Tara tegensputterde en huilde om de scherpe mosterdolie die brandde op haar huid, en Rukku vanuit het huis de wereld toeschreeuwde dat die ouwe heks het kind zo veel te veel eigendunk

bezorgde, toverden Ajji's handen glans op de huid van haar kleindochter.

‘Je boft dat je ouwe omaatje nog leeft om voor je te zorgen.’ Ze wrong en draaide Tara's armen en wreef kreunend over haar rug. ‘Die moeder van je interesseert het niet. Die wacht alleen maar de dag af dat er een man voor je komt. Maar ik, ik laat je niet gaan, lief kind, ik zal er altijd voor je zijn.’ Dan bleef ze met stille handen hoopvol zitten, om te glimlachen als Tara kregelig zei: ‘En ik zal er altijd zijn voor u, lieve Ajji.’

Het leek wel of de oude vrouw kracht ontleende aan Tara's bestaan. Wat gaf het of Rukku schreeuwde en mopperde? Zolang het meisje er was, was Ajji verzekerd van een hoekje in huis. Het ritueel werd voortgezet, ook toen het meisje al zestien was geworden, lang, maar nog steeds rank als een bamboestengel.

En zo viel het Ajji als eerste op dat Tara's borsten zich verschillend ontwikkelden. De rechter had al het goede formaat, maar de linker was nog plat. Eerst zei Ajji er niets van en wreef ze Tara's bovenlijf nog steviger in, hopend zo de kracht te stimuleren die onder de huid lag en die borsten liet groeien. Toen kokosolie geen effect had, kocht ze van haar eigen geld wonderolie in de hoop dat die dikkere vloeistof beter zou werken. Maar nee. Ajji hobbelde naar de ayurvedische dokter verder op in de straat. Ze had veel meer vertrouwen in hem dan in die geleerde nieuwe kwasten met hun moderne denkbeelden en buitenlandse diploma's die je het vel over de oren haalden, een stuk van je lijf afsneden en dat dan voor goud geld doorverkochten. O ja, Ajji had heus wel gehoord over die grote ziekenhuizen en wat zich daar afspeelde. Gisteren nog had de zus van de tempelpriester haar verteld over de kleinzoon van haar tante die met een zere keel naar het ziekenhuis was gegaan. Alleen een zere keel, hoor. Maar hij was zo dom om naar zo'n poeha-ziekenhuis toe te gaan. De priester had het hem nog afgeraden maar wie luisterde er tegenwoordig nog naar de oudere generatie? Die opgeprikte dokter stuurde de jongen naar een andere dokter en die stuurde hem weer ergens anders heen en voor hij aan of oon kon zeggen lag hij al op de operatietafel. Hadden ze zijn blindedarm eruit gehaald - zeiden ze, maar wie weet wat ze nog meer hadden weggehaald? Die jongen was nu zes jaar getrouwd en de buik van zijn vrouw was nog zo plat als wat! En erger nog, wie weet wat ze erin hadden gestopt? Die dokters met hun buitenlandse studies deden allerlei rampspoedige dingen: ze stopten apenharten in

een mens, varkensnieren, oogbollen van een hond, alles wat ze maar in handen konden krijgen!

Ajji kwam thuis van de dokter met een grote pot *malam* uit Singapore. De dokter had haar verzekerd dat er alleen de beste kwaliteit kruiden en bessen in waren verwerkt, soorten van vroeger die niet meer in India voorkwamen.

De weken daarop masseerde Ajji Tara's bovenlijf nauwgezet met de zalf. Ook dwong ze het meisje om grote kluiten verse boter te eten - misschien kreeg het kind niet genoeg vet binnen, dacht ze. De pot malam was bijna leeg, maar Tara's linkerborst bleef onaangedaan onder de zorg.

Ajji vond dat het moment was aangebroken om Rukku op het probleem te attenderen. Ik wil niet nog iets proberen, had ze bedacht. Want als er dan iets misgaat, krijg ik overal de schuld van. Nee, ik ga het wel aan dat stomme mens vertellen, Tara is per slot van rekening haar dochter.

Ze ging meteen in de aanval. ‘Enh, Rukku, zie je dan helemaal niet wat er in huis aan de hand is? Met je eigen dochter nog wel? Als mijn ogen, oud maar nog scherp, het niet hadden gezien, had er god weet wat kunnen gebeuren!’

In rap tempo schoten alle dingen die een meisje kunnen overkomen door Rukku's hoofd. ‘Nou? Wat is er dan?’ vroeg ze scherp. ‘Is het die pukkelige jongen van nummer 65? Ik heb dat ellendige kind nog zo gezegd dat ze daar niet langs moet lopen. Zo veel verschillende routes naar school en ze moet en ze zal langs dat huis gaan. Die niksnut zit daar de hele dag naar de meisjes te loeren. Wat heeft hij Tara aangedaan?’

‘Als je dochter op jou leek zou je je zorgen moeten maken,’ antwoordde Ajji op insinuerende toon.

‘Wat bedoel je, valse ouwe roddeltante? Wél mijn eten opeten en evengoed kwaad over me spreken!’ schreeuwde Rukku.

‘Dacht je dat deze ouwe ogen niet zien wat er in dit huis omgaat? Dacht je dat ik niet gezien heb hoe je met die neef van je praat? Goeie help, hij is als een broer voor me zei je, verbeeld je! Maar laat dat nu maar zitten, misschien ís hij wel net een broer en zijn mijn ogen slechter dan ik dacht. Laten we ons eerst maar druk maken om je dochter.’

‘Enh, oud mens, wou jij je hoekje in dit huis kwijt?’ Rukku stopte woest het uiteinde van haar *sari pallu* in de band om haar mid-

del. ‘Wou je soms met je gouden kettingen en oorbellen en zo ergens anders een kamertje kopen, enh?’

Ajji klemde haar lippen opeen en vulde haar ogen met tranen. ‘Wat word je snel kwaad, schat. Ik zei toch dat mijn ogen niet best waren? Ik ben een oud mens, mijn tong raakt af en toe van slag en dan rolt er van alles uit. Echt, ik maak me alleen maar zorgen om je dochter.’

Rukku zweeg, al stond ze te popelen om te horen wat er mis was.

‘Misschien kun je komende Divali eens kijken of mijn roodstenen hangers je staan,’ marchandeerde Ajji. ‘Maar dat gaat natuurlijk alleen als ik hier dan nog woon.’

‘Ajji, je bent als een eigen moeder voor me,’ zei Rukku en intussen dacht ze al aan een sari die bij de hangers paste. ‘Ik weet dat je altijd het beste met ons voor hebt. En vertel nu dan maar wat er met Tara aan de hand is.’

Ze zouden het eerst met bidden proberen, hadden Rukku en Ajji samen besloten. Een paar weken liepen ze alle tempels in de stad af. Voor alle zekerheid deden ze ook nog een beroep op de god van de moslims en de christenen. God was god, dus wat gaf het? Ze gingen naar de grote moskee in de Fathima Bazaar en bonden drie kleine wensdraadjes om pilaren die al vol zaten met talloze bonte linten en briefjes, allemaal gericht aan Allah de barmhartige.

Ajji had zo haar twijfels over die methode. ‘En als de moslimgod nu niet goed Tamil kan lezen?’ vroeg ze.

‘Nee, hoor,’ zei een vrouw naast haar geruststellend. ‘De almachtige verstaat de taal van alle levende wezens.’

Een andere keer drongen ze zich door de menigte heen de basiliek van Maria en Jezus in. Dat was een idee van Rukku. Ze had dagelijks berichten in de krant zien staan van gelovigen die het kindje Jezus dankten voor allerlei bewezen gunsten. Bij de ingang van de basiliek kochten Ajji en Rukku een blikken afbeelding van een vrouwentors om met geld in de gebedsbus te doen. Je kon hier afbeeldingen van allerhande lichaamsdelen krijgen. Bij kreupelheid kocht je een voet of een heel been. Er waren ogen, neuzen, oren en hoofden. Ajji bedacht dat deze god op heer Venkateshwara in Tirupathi leek - woorden alleen waren niet genoeg om hem je problemen voor te leggen!

‘Maar hoe weet dat babygodje dan welke borst er niet groeit?’ vroeg ze, doordrongen als ze was van de misverstanden die zelfs bij een god over aardse berichten konden rijzen.

Rukku loste dat probleem op door de falende borst aan te stippen met opgelost kumkumpoeder dat in haar tas zat. Dat was wel niet onuitwisbaar, maar ze vertrouwde erop dat de stip zo lang zou blijven zitten dat het kindje Jezus hem kon zien. Bovendien was god immers alwetend?

Er ging een hele maand voorbij zonder dat de twee vrouwen een lichamelijke verandering bij Tara bemerkten. Rukku besloot dat het tijd werd haar man over de familiecrisis in te lichten.

‘Wat kan ik daar aan doen?’ vroeg hij geërgerd. ‘Dat is een vrouwenzaak. Wat weet ik daar nu van? Ik ben een drukbezet man, al dat werk op kantoor, en moet ik dan thuis ook nog eens jouw problemen komen oplossen?’

‘Is ze dan alleen mijn dochter?’ vroeg Rukku fel. ‘Heb ik haar soms voortgebracht als Kunthi? Gewoon mijn armen uitgestrekt naar de zon en een kind gevraagd en gekregen?’

‘Goed, goed,’ zei haar man, die zwichtte omdat Rukku zo'n misbaar maakte. ‘Ik vraag het aan de bedrijfsarts en dan zien we wel.’

De arts opperde zoveel mogelijkheden dat Rukku's man thuiskwam met een hoofd dat gonsde van de vreemde medische termen en het akelige gevoel dat er veel geld mee gemoeid was. Ook had hij de naam van een specialist gekregen die, zoals de bedrijfsarts het zei, ‘in heel Zuid-India wereldberoemd was om zijn gedegen kennis terzake.’

Ondanks haar doktersangst wilde Ajji per se met de familie mee naar de specialist. Ze was ervan overtuigd dat ze hem meteen door zou hebben als hij een kwakzalver was.

De specialist die Tara onderzocht zei dat er niets anders op zat dan opereren. Er zou een elastische siliconen-weefselexpander worden ingebracht. Dat voorwerp met de gewichtige naam was alleen in het buitenland verkrijgbaar. Rukku's man zei dat ze erover zouden nadenken en loodste de familie haastig naar buiten.

‘Zie je nou wel?’ zei Ajji triomfantelijk. ‘Hij wil elastieken in het lichaam van mijn kind stoppen. Ik zei toch dat die moderne kwasten waardeloos waren. Maar naar mij wordt niet geluisterd.’

Tara begon hard te huilen. Haar leven leek teruggebracht tot twee allesoverheersende problemen: de borst en hoe aan de man te komen voordat de afwezigheid ervan wereldkundig werd. Niemand probeerde haar te troosten. Rukku bedacht koortsachtig goedkopere oplossingen

en Ajji, opgewonden door de geur van problemen en tweespalt, vroeg zich af of ze de taxi kon vragen even bij de Grand Sweets te stoppen. Haar maag snakte naar hun verse, van suiker doordrenkte *janghris*.

‘Dat oprekding is alleen in het buitenland te krijgen,’ zei Rukku peinzend. ‘Ik ga mijn neef Rama schrijven. Die zal zeker helpen. Mijn grootvader heeft per slot van rekening zijn grootvader geholpen bij het opzetten van zijn zaak. Dus eigenlijk hebben ze hun familiefortuin aan de gunst van mijn grootvader te danken.’

*

Er kwam bijna meteen antwoord van neef Rama uit New York. Hij betuigde zijn medeleven maar hield zich op de vlakte over het sturen van de weefselexpander. Volgens hem was het ding in de VS wegens mogelijke bijwerkingen verboden. En als hij er al een wist te bemachtigen, kwam daar nog het probleem van de kosten bij. Een weefselexpander was duur, en al zou neef Rama met plezier de kosten voor zijn geliefde nicht op zich nemen, het leek hem geen goed idee de gezondheid van haar dochter met het ding in gevaar te brengen.

De brief stelde Rukku teleur. Ze had verwacht dat haar neef de weefselexpander per omgaande zou opsturen. Bovendien kreeg Ajji nu de kans op Rukku's familie te katten. De oude vrouw merkte zelfingenomen op: ‘Als het míjn neef was geweest, had hij dat rekding meteen opgestuurd. Maar ja, niet iedereen is met zo'n familie gezegend.’

Rukku negeerde Ajji's commentaar en zei: ‘En wat doen we nu? Behalve een probleem met een dochter heb ik nu ook nog een dochter met een probleem.’

‘Maak je geen zorgen, ik ga vasten,’ kondigde Ajji in een opwelling aan. ‘Ik verzeker je dat het zo'n strenge vasten wordt dat de hemelen zelf zullen beven. Ik ga alleen maar fruit en popcorn eten.’

‘Wat stelt dat nu voor?’ zei Rukku. ‘Bij een strenge vasten mag je nog geen druppel water aanraken.’

‘Daar ben ik te oud voor,’ zei Ajji. ‘De goden begrijpen heus wel dat ik doe wat ik kan. Zelfs Gandhiji at bananen als hij vastte en die heeft toch maar onafhankelijkheid voor het land gekregen.’

Ajji had niet langer dan een week willen vasten. Ze had gedacht dat haar zoon voor die week om was wel tot een operatie zou hebben besloten. Maar Kitta was nog niet bereid het geld uit te geven.

‘Wat moeten we dan nu?’ wilde Ajji weten, want haar maag vroeg

dringend om pittige *sambhar*, broodnotencurry en citroenrijst. Dat gevast beviel haar allerminst.

‘Ik zal nog een paar kokosnoten breken in de Venkateshwaratempel en jij blijft vasten. God zal de beden van twee hulpeloze vrouwen zeker verhoren,’ zei Rukku.

Ajji mopperde binnensmonds en voegde aan haar lijst etenswaren die tijdens het vasten waren toegestaan in *ghee* gebakken friet, *sago uppuma* en ijs toe. Ze had al haar buren verteld over het vasten en de opofferingen die ze zich voor haar kleindochter getroostte. Nu de hele buurt van de ontbrekende borst wist, kon de arme Tara de straat niet op zonder dat er iemand naar vroeg. Ze ging de deur niet meer uit.

‘Waarom heb je het aan iedereen verteld?’ raasde ze tegen Ajji, die haar alleen maar over haar hoofd aaide en wegliep om een buurvrouw binnen te laten. Het leven werd eindelijk interessanter dan het die lange, schrale jaren was geweest, en Ajji was niet van plan haar plezier door Tara's gekwetste gevoelens te laten bederven.

De buurvrouw had guavejam voor Ajji meegebracht. ‘Ik weet wel dat je vast, Ajji,’ zei ze. ‘Maar dit kun je bewaren voor later.’

‘O, maar eigenlijk is dit fruit,’ zei Ajji. ‘En dat mag ik.’

De buurvrouw, vol van de gedachte dat er pal naast haar zo'n gewichtige vasten aan de gang was, vertelde al haar bekenden over Ajji. Ze liet zich zo meeslepen dat ze zei: ‘Ajji is even ontzaglijk standvastig als Parvati-devi. Zo intens diep gaat ze soms dat ik de aarde voel beven!’

Aangetrokken door het schouwspel van een meisje met maar één borst, kwamen ook bewoners van andere straten een kijkje nemen bij Tara, wat ermee eindigde dat ze Ajji's voeten aanraakten. De oude vrouw bloeide op door het fruit en het ijs dat ze dagelijks at, al raakte haar spijsvertering er wel van in de war. Ze genoot van alle aandacht, ofschoon die oorspronkelijk voor Tara was bedoeld, die weigerde zich buiten haar kamer te vertonen. Ze eiste elke middag vers limoensap en stond erop dat Rukku zelf de limoenen uitperste.

‘Waar is al die ophef voor nodig?’ wilde de tot het uiterste getergde Rukku weten.

‘Ophef? Ik doe het alleen voor je dochter. Nu de hele stad op de hoogte is van haar probleem, kan ze alleen door een wonder een bruidegom vinden.’ Ze richtte een theatrale blik op haar publiek - buren die waren komen binnendruppelen. Na al die boetedoening van me

heeft mijn oude lijf een beetje suiker nodig. Maar als mijn schoondochter zich die kleine verwennerij niet kan veroorloven dan doe ik wel zonder. Wat kan er nu helemaal gebeuren? Ik kan hoogstens sterven van dorst.'

Natuurlijk bood een van haar buren aan om elke dag een kan limoensap te komen brengen, en Rukku kon alleen knarsetandend toezien en tegen de dienstmeid tieren. Deze wending van de gebeurtenissen stemde haar bitter. Kitta's loonbriefjes had ze nog, maar de macht in huis was in handen van Ajji overgegaan. Die ouwe heks zou toch vasten omwille van haar kleindochter? Iedereen leek dat onbeduidende feit te zijn vergeten. Er was sinds het bezoek aan de dokter een maand verstreken, Tara's ene borst was nog steeds plat, maar Ajji's ogen schitterden van al het eten dat ze binnenkreeg. Gisteren waren het in *ghee* gebakken aardappelen, en vandaag zei ze dat heer Shiva haar was verschenen in een droom met de opdracht voor hem *puli-shaadam* te eten.

Nou, dacht Rukku, laat het ouwe mens nog maar goed van de toestand genieten. Veel langer zou die toch niet meer duren. Zodra Tara aan de man was, zou de normale gang van zaken terugkeren. Door Ajji's groeiende roem was de familie een paar graden in achting gestegen. Er werd al om de hand van het meisje gevraagd. Een huwelijk dat banden met een goddelijk geïnspireerde grootmoeder opleverde werd als profijtelijk beschouwd. Misschien zou hun keus wel op die jongen van Parthasarathy vallen, dacht Rukku. Wat maakte het uit dat hij stukken ouder was dan Tara? Maar tot dat huwelijk zou Rukku Ajji moeten verdragen met haar gecommandeer, haar gehuichel, getreiter, geschrans en nachtelijke windenlaterij. Maar Rukku kon wachten. Ze had het geduld van een gier.

Op de veranda deed Ajji haar ogen dicht en schommelde tevreden. Haar brein draaide op volle toeren. Ze zon op middelen om de verbintenis met de Parthasarathy's te verhinderen. Bezwaar maken tegen de horoscopen ging niet, ze wist niet eens wat boven of onder was. Maar misschien kon ze een ongunstige moedervlek of een zenuwtrek op het gezicht van de jongen ontdekken en dat dan aandikken. Tara kon best nog even met trouwen wachten, want Ajji had het nog nooit zo naar haar zin gehad. Wie had kunnen voorzien dat haar oude, tot dan toe zo ellendige leven deze wending zou nemen? Het was een waar wonder.

Om de eer

Kamal Chopra[*]

(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

Waar ze bang voor was, gebeurde toch. Papa was nog niet thuis of Munna vertelde het hem: ‘Vandaag is grootvader langs geweest.’

Toen hij dat hoorde, fronste papa zijn voorhoofd. Hij riep direct zijn vrouw en vroeg: ‘Munna zegt dat grootvader is geweest. Waarom, was er iets bijzonders?’

‘Hij had hier iets te doen. Toen dacht hij, laat ik even bij ze langsgaan, dat is alles, hij kwam zomaar even langs.’

De man keek haar argwanend aan: ‘Het ging zeker weer over geld?’

De vragen van de man troffen de vrouw onaangenaam. Opeens wist ze niet meer wat ze moest zeggen. Toen schoot haar te binnen dat mevrouw Gupta haar vandaag het geld voor het naaien van een pak had gegeven. Honderd roepie! Snel haalde ze het honderdje, dat ze in haar bloes had weggestopt, tevoorschijn en zei: ‘Vader heeft een briefje van honderd gegeven. Ik wilde het niet aannemen maar daar wilde hij niet van weten. Op het moment hebben die stakkers het zelf al zo moeilijk. Toen hij bleef aandringen, heb ik het maar aangenomen. Ik dacht, ik moet hem geen verdriet doen...’

Het gezicht van de man klaarde een beetje op. De vrouw voelde wel dat het niet in de haak was dat ze had gelogen, maar het ging nu eenmaal om de eer van haar ouderlijk huis. Bovendien bleven haar nu de talloze verwijten van haar man bespaard.

Na een tijdje zei de man: ‘Geef dat honderdje maar aan mij. Er ligt nog een elektriciteitsrekening van tweehonderd roepies. Je kent mijn situatie toch? Hoe moet ik die anders betalen? En heeft mevrouw Gupta dat groene pak dat je voor haar genaaid hebt, al opgehaald? Als ze het komt halen, geef me dan ook de honderd roepies voor het naaien, zodat ik de elektriciteitsrekening kan betalen.’

Het bloed trok weg uit haar gezicht. Die honderd roepies waren eigenlijk al van mevrouw Gupta.

‘Tante Gupta heeft het pak al opgehaald,’ riep Munna plotseling.

De vrouw schrok zich een ongeluk. Toen flapte ze eruit: ‘O ja, dat pak is ze komen halen, maar ze heeft nog niet betaald, ik heb het nog

* *Kamal Chopra is een vooraanstaand schrijver van korte en zeer korte verhalen over wie geen andere informatie beschikbaar is dan dat hij woont en werkt in Delhi. Hij heeft een bekende naamgenoot, de filmacteur Kamal Chopra*

tegoed, het geld komt wel.’

Het onheil was afgewend, maar ze vroeg zich wel af waar ze nu die honderd roepies vandaan moest halen.

De volle maan

Esther David[*]
(Vertaling Jeroen van Kan)

Volgens mijn ouders moest ik, als ik een nieuw leven wilde, het oude dat niet bij me hoorde eerst afschudden. En dus werd mijn hoofd in het water geduwd. Het water drong in mijn ogen en neus. Het voelde alsof ik verdronk en dicht bij de dood was. Grote, sterke handen die naar tabak roken bleven me terug in het water duwen. Ik was hulpeloos. Toen ik weer onder werd gedompeld raakte mijn hoofd een steen. Eenmaal boven voelde ik hoe het bloed langs mijn hoofd sijpelde.

Ik wist zeker dat ze me dood zouden maken. Waren het moordenaars? Als dat zo was, waarom stond de politie dan rustig toe te kijken bij de vijver en hete *jalebees* te eten?

Even werd mijn hoofd weer boven water getild. Ik zag een oranje volle maan in de cirkel van de vier hoofden om me heen. Samen leken ze op een vierkoppig, demonisch masker. Ik kan me nog steeds elk detail herinneren van de hoofden toen die zich over me heen bogen. Ik was verbaasd dat ik de kamelen kon ruiken die in de buurt stonden.

De gezichten van de mannen waren allemaal verschillend, maar ze leken op elkaar in hun gretigheid. De magere had hoge jukbeenderen, konijnetanden, geolied haar en een klein dun snorretje, alsof iemand een streepje boven zijn tanden had getrokken. De oudere had een lange grijze baard, als een sadhoe, en lippen met rode *sirih*-vlekken. De kleine was kaal. Hij had dikke lippen en ogen zo zwart omrand dat ze er uitzagen als twee gaten in zijn hoofd. De dikke had een vierkant plat gezicht met vriendelijke ogen, haar dat uit zijn oren groeide en twee enorme tanden die over zijn lip heen hingen. Kwijl gleed langs zijn kin, maar voordat het op mij terecht kon komen werd mijn hoofd alweer teruggeduwd in het water.

Als in een koorts schreeuwde ik: ‘Laat me los!’ Meteen staakten ze de marteling. Ze dachten dat het Mina was geweest die tegen ze had

* *Esther David groeide op in Ahmedabad in de joodse Bene Israël-gemeenschap. Ze is als kunsthistorica verbonden aan diverse universiteiten en schrijft voor een aantal Indiase kranten. In haar boek* By the Sabarmati, *waaruit bovenstaand verhaal afkomstig is, beschrijft ze de lotgevallen van tweeëntwintig vrouwen. David streeft ernaar de vrouwen die ze heeft gesproken zoveel mogelijk zelf aan het woord te laten. In 2003 verscheen haar roman* Book of Esther, *een joods-Indiase familiegeschiedenis*.

gesproken nu ze terugging naar haar eigen wereld.

Mina was mijn beste vriendin geweest. We waren samen opgegroeid. Twee jaar geleden was ze gestorven, maar mijn ouders zeiden dat haar ziel ontevreden was en in mijn lichaam was gaan wonen.

Als een natte doek werd ik neergesmeten op de cementen vloer rond de vijver. Half verdoofd hoorde ik gegil om me heen. Nog meer mensen zoals ik werden in het water geduwd. Ik kon voelen dat er meer vrouwen dan mannen waren.

Ik kon geen adem krijgen en wilde dat ze me met rust zouden laten. Maar ze waren nog niet met me klaar. Ze trokken aan mijn kleren en aan mijn sieraden. Het was een ritueel dat op het verdrinken volgde. Ik kon niets doen. Mijn moeder verborg haar gezicht in het uiteinde van haar sari, zag ik. Toen voelde ik hoe een van de mannen probeerde mijn teenring te bemachtigen, eentje in de vorm van een schorpioen die ik van Mina had gekregen. De ring leek de man te steken, maar hij zei niets. Even was ik doodsbang dat hij mijn teen er af zou snijden om de ring te kunnen inpikken.

Na de ceremoniële roof vertrokken ze met mijn sari, halsketting, ringen en enkelbanden. De witharige sadhoe had heel voorzichtig mijn gouden neusring losgeschroefd en meegenomen. Het voelde alsof ik moest overgeven toen hij in mijn gezicht ademde. Ik had graag gezien dat Mina haar nagels in zijn gezicht had gezet, maar ze hadden haar uitgedreven. Mijn moeder veegde me schoon met het uiteinde van haar sari en dankte godin Ganga dat zij me verlost had van Mina's geest.

Moeder droeg een wit met rood gebatikte sari. De rode plekken deden me denken aan het bloed op Mina's dode lichaam toen ze haar terugbrachten naar haar moeders huis.

Ik wilde omkijken naar de vijver vol gillende mensen, maar mijn moeder hield mijn armen vast en mijn vader mijn nek, om het te verhinderen. Ze zeiden dat als ik om zou kijken, Mina me weer achterna zou komen.

In het busstation kwam ik tot mezelf met een kopje thee. Mijn ogen brandden toen ik opkeek naar de volle oranje maan. Het was dezelfde maan die had geschenen op Mina's trouwdag. Maar de nacht dat ze haar lijk thuis hadden gebracht was maanloos geweest. Er liep toen een straaltje bloed langs haar gezicht, net als het bloed dat nu van het mijne druppelde. Ik voelde het op mijn handen en wilde schreeuwen op de manier waarop ik de afgelopen twee jaar had geschreeuwd. Tot

ik de versteende gezichten van mijn ouders zag en besloot het niet te doen. De beproeving was teveel geweest voor ze. Ik was bang om te schreeuwen, omdat we nog steeds in Pushkar waren. Ze zouden denken dat de geest van Mina nog steeds niet was geweken en me opnieuw aan het verdrinkingsritueel onderwerpen. Ik voelde een traan langs mijn gezicht glijden toen ik bedacht dat ik Mina voor altijd kwijt was. Mijn moeder huilde in haar thee, terwijl ze Mina vervloekte omdat die ons verderf was geweest. Daarna scheurde ze een stuk van haar sari af en verbond mijn voorhoofd ermee.

Voor mij is het niet makkelijk om Mina te vergeten. We woonden in dezelfde straat. We gingen naar dezelfde school in de buurt van Bhadra Fort. We woonden in kleine houten huizen, allemaal op elkaar gepakt, in een piepklein beschaduwd straatje. De straat was ons universum, met de koeien, de fietsers en de groepen oude vrouwtjes op weg naar de tempel. Soms speelden we binnenshuis en lazen we elkaar verhalen voor. Maar het leukst vonden we het om vadertje en moedertje te spelen met de kleine koperen keukenspulletjes. We kookten en aten denkbeeldige gerechten met groene mango's en *niem*-blaadjes. We speelden om de beurt man en vrouw, terwijl we moeders sari's en vaders kurta's droegen.

In zekere zin geloofden we ook echt dat we getrouwd waren met elkaar. We vierden zelfs onze trouwdag door bloemenkransen uit te wisselen die we zelf hadden gemaakt van jasmijnbloemen en met ons zakgeld kochten we een reep chocola. Onze gezichten zaten onder de gesmolten chocola, maar vertelden per se niet aan onze moeders dat we de reep zelf hadden gekocht om een speciale gelegenheid mee te vieren. Ondanks het pak slaag onthulden we ons geheim niet.

Ons leven was als een droom, tot we vijftien werden en onze moeders zeiden dat ze op zoek waren naar een huwelijkskandidaat. Mina mocht van haar vader niet meer naar school. Al snel was ze verloofd met een jongen die ze maar één keer had gezien. Ik had meer geluk, omdat ik donker was en niet zo mooi als Mina. Het was moeilijk een goede partij voor me te vinden. Dus zei mijn vader dat ik beter mijn school af kon maken, en dan met mijn opleiding een bruidegom kon zien te interesseren. Toen ik voor mijn examens studeerde zat Mina naast me en las mijn studieboeken. Ze droeg een halve sari over een lange rok en zei dat ze liever mijn vrouw wilde zijn dan te trouwen met een man die ze niet kende. Ze vond hem niet aardig want hij leek niet op haar favoriete filmster.

Naarmate de trouwdag naderde werd ik steeds verdrietiger dat ik Mina niet meer elke dag zou zien, omdat het huis van haar verloofde aan de overkant van de rivier lag. Geleidelijk aan zag ik haar steeds minder, want haar moeder hield haar bezig met allerlei voorbereidingen voor het huwelijk.

Op een avond kwam ze langs. Ze fluisterde dat ze me een geheim wilde vertellen, en dus gingen we op het muurtje bij mijn huis zitten, zoals we altijd hadden gedaan voordat ze verloofd was. Ze leek erg in de war. Haar verloofde had haar meegenomen naar een film en toen het donker was had hij geprobeerd haar borsten aan te raken. Ze huilde in mijn armen en ik maakte me zorgen om Mina. We waren nog tieners, ergens tussen kindertijd en een verre volwassenheid waar we bang voor waren in.

De dag dat Mina trouwde was ik volkomen gehypnotiseerd door het ritme van de drums en Mina's tranen. Ik dacht dat ze nooit op zou houden met huilen. De vrouwen zeiden dat het heel gewoon was dat een meisje huilde op haar trouwdag.

Toen zag ik Mina een heel jaar niet. Mijn moeder vertelde dat ze af en toe weleens bij haar familie langs kwam als ik op school was, maar altijd samen met haar schoonzuster.

Bij een van die visites had ik vrij van school en dus kwam Mina's moeder vragen of ik haar niet even wilde zien. Mina zag er mager en treurig uit en lachte niet meer zoals vroeger. Ik dacht dat dat kwam omdat haar schoonzuster er bij was. Mina zat erbij als een gast in haar moeders huis. We konden niet met elkaar praten, maar toen ze wegging omhelsden we elkaar en stopte ze snel een briefje in mijn hand. Daar stond op dat ik tegen haar ouders moest zeggen dat als ze niet zo snel mogelijk de rest van de bruidsschat betaalden, haar schoonfamilie haar zou vermoorden.

Toen ik de boodschap overbracht aan haar moeder, bleek zij alles al te weten over Mina's toestand. Ik was geschokt. Haar ouders konden niets beginnen; ze konden helemaal niet voldoen aan de eis van de schoonfamilie en konden haar ook niet weer in huis nemen, want het huis van haar man is de enige juiste plek voor een getrouwd meisje.

Toen kwam, zes maanden later, Mina's dode lichaam terug in de straat waar we vroeger gespeeld hadden. Ze zeiden dat ze zelfmoord had gepleegd. Wij wisten dat ze vermoord was en het briefje dat ze mij had geschreven was niets waard. De vrouwen zeiden dat ze geluk had gehad dat ze als getrouwde vrouw was gestorven.

Als Mina niet was getrouwd, dan hadden we ons samen voorbereid op ons eindexamen, bleef ik maar denken. Toen we Mina voor de uitvaart haar mooie bruidsjurk aantrokken zag ik alleen maar de sari met bloedvlekken voor me en de tekenen van geweld op haar lichaam. Vanaf die dag zag ik mezelf ook steeds voor me op mijn uitvaart, gekleed als bruid, tot ik het uitschreeuwde en begon te roepen om Mina. Dit gebeurde vaak. Mina's dode lichaam kreeg ik niet uit mijn gedachten en soms voelde het alsof ik zelf Mina was. Vaak moesten ze me vastbinden aan mijn bed, want anders rende ik de straat op, omdat ik dacht dat ze ergens op me wachtte.

Geleidelijk aan raakten onze buren ervan overtuigd dat Mina's gekwelde geest in mijn lichaam huisde. Intussen was ik gegrepen door een angst voor het huwelijk. Gelukkig wilde niemand een gekke schoondochter. Zo ontkwam ik aan Mina's lot.

Mijn moeder probeerde alles om me te genezen - talismannen, heilig water, limoenen die ze bij een kruising weg moest gooien. De huisarts stelde voor me naar een psychiater te sturen, maar mijn vader weigerde. Volgens hem was ik niet gek en moesten ze op een of andere manier een methode vinden om mijn lichaam te bevrijden van Mina. Een vriend adviseerde mijn vader om me mee te nemen naar Pushkar in Rajasthan. Zo zijn we daar terecht gekomen.

Uit angst om weer verdronken te worden besloot ik het niet meer over Mina te hebben. Ik ging studeren voor onderwijzeres. Ik was moe van Mina en moe van mezelf.

Maar de vrede duurde niet lang. Op een avond was ik op het dakterras, keek naar de maan die opkwam vanachter de daken en dacht aan Mina. Mijn moeder kwam naar boven en ging naast me zitten. Ze praatte over van alles en nog wat, nam toen mijn hand in de hare en vertelde me met een stem vol overtuiging dat ik een huwelijksaanzoek had gehad van de man van Mina.

Ineens kon ik Mina binnenin me horen lachen. Ik voelde hoe ik weggleed van het terras en tegen de grond sloeg, op dezelfde plek waar we altijd hadden gespeeld. Om me heen was de vreemde geur van bloed, chocola en jasmijnbloesem.

Toba Tek Singh

Saadat Hasan Manto[*]

(Vertaling Meindert Burger)

Er waren sinds de Deling al twee of drie jaren verstreken eer de regeringen van Pakistan en India op het idee kwamen om, net zoals men met de misdadigers in de gevangenissen had gedaan, ook de zwakzinnigen uit te ruilen. Dat wil zeggen: moslim-geesteszieken uit Indiase gestichten moesten naar Pakistan gestuurd worden en Hindoes en Sikhs uit Pakistaanse klinieken zouden naar India overgebracht.

Of dit een verstandig of onverstandig idee was - wie zal het zeggen? In ieder geval vonden er na het besluit van de geleerde heren politici op hoog niveau conferenties plaats en werd uiteindelijk een datum voor de uitruil vastgesteld. Na rijp beraad werd het geesteszieke moslims die familieleden in India hadden, toegestaan in India te blijven. De overige moslims in de kliniek moesten het land verlaten en werden naar de grens gestuurd. Omdat bijna alle Hindoes en Sikhs al uit Pakistan vertrokken waren, zag men hier geen enkele reden om ze langer te huisvesten. Men had dus besloten om alle hindoe- en sikhgeïnterneerden uit de Pakistaanse instellingen linea recta onder politiebescherming aan de Indiase grens af te leveren.

Hoe het bericht van de op handen zijnde uitruil in Indiase gestichten gevallen is weet ik niet. Maar hier, in het gekkenhuis van Lahore, ontsponnen zich na de tijding hooglopende discussies. Aan een moslim-geesteszieke, die al twaalf jaar iedere dag de *Zamindar*[1] las, stelde zijn vriend de vraag: ‘Maulbi Sahib, wat is dat eigenlijk voor een Pakistan, waar ligt het?’ Waarop de gevraagde na diep nadenken en met de vergeestelijkte gezichtsuitdrukking van een wijze verklaarde: ‘Het ligt in India, daar waar de scheermesjes worden gemaakt.’ Zijn vriend was tevreden met dit antwoord en hervond zijn innerlijke rust.

Zo informeerde ook een sikh-gestoorde bij een van zijn geloofsgenoten: ‘Sardarji, waarom worden we naar India gestuurd? We kennen

* *Saadat Hasan Manto (Lahore, 1911-1955) gold bij leven als de voornaamste Indiase auteur die schreef in het Urdu. Hij schreef vanuit grote sociale bewogenheid korte verhalen die spelen in de lagere regionen van de maatschappij. Bovenstaand verhaal, Toba Tek Singh, is klassiek geworden en in veel talen vertaald. Het verhaal wordt gevolgd door drie mini-verhalen, een genre waarin Manto excelleerde.*

1 *De belangrijkste krant van de grootgrondbezitters*

niet eens de taal die ze daar spreken.' De geloofsgenoot antwoordde met een boosaardige grijns: 'Maar ik wel! Die vervloekte hindoehonden - altijd uit de hoogte, en maar parmantig rondlopen, alsof ze de duivel in eigen persoon zijn!'

Op een dag overkwam het bij het douchen een zwakzinnige moslim die de hele tijd 'Lang leve Pakistan!' brulde, dat zijn stem plotseling oversloeg en de echo van de wanden van de badruimte hem zo deed schrikken, dat hij uitgleed en het bewustzijn verloor.

Er zaten ook 'zogenaamde gekken' in de inrichting, gekken die helemaal niet gek waren. Het merendeel bestond uit zware criminelen en moordenaars wier familie er door omkoping in geslaagd was hen in een gesticht onder te brengen en zo voor de strop te sparen. Alleen dit schuim der natie kon er wel begrip voor opbrengen dat men het subcontinent in tweeën had gedeeld, want alleen voor hun listen en lagen bood de nieuwe staat Pakistan perspectief. Zij waren dan ook de enige geïnterneerden die actief deelnamen aan de loop der gebeurtenissen. Uit de kranten kwamen ze echter niets te weten en de oppassers waren zo volstrekt ongeletterd en bovendien intussen zelf zo doorgedraaid, dat uit hun gesprekken geen enkele conclusie over de heersende politieke toestand getrokken kon worden. Ze wisten tot dan toe eigenlijk alleen dat er nu een man met de naam Muhammad Ali Jinnah aan het hoofd van de regering stond, die door het volk 'Quaid-e Azam', de Grote Leider, genoemd werd. Deze had voor de moslims een eigen staat, genaamd Pakistan, gesticht. Waar deze staat zich bevond of wat haar buurlanden waren, was hun geheel onbekend. Om die reden zagen alle gekken die nog ever enige verstandelijke vermogens beschikten zich voor een groot dilemma geplaatst: waren ze nu in Pakistan of in India? En als ze in India waren, waar lag dan Pakistan? En ook al zouden ze zich nu in Pakistan bevinden, hoe was het dan mogelijk dat ze korte tijd geleden nog op dezelfde plaats in India waren geweest?

Eén gek was zo in de war geraakt van het ge-heen-en-weer tussen Pakistan en India en India en Pakistan, dat hij nog gekker werd dan hij was. Tijdens het dagelijkse aanvegen van de binnenplaats had hij de oplossing voor het India-of-Pakistanprobleem gevonden: hij vluchtte in een hoge boom en hield er vanaf de tak waarop hij zat een ononderbroken lezing over, die twee uur duurde. Toen de oppassers hem maanden naar beneden te komen, klom hij nog hoger. Toen men probeerde hem bang te maken en hem zelfs bedreigde, riep hij

naar beneden: ‘Ik wil niet in India wonen, en ook niet in Pakistan - ik woon wel in deze boom!’ Toen zijn razernij met veel moeite tot bedaren was gebracht, kwam hij uiteindelijk naar beneden en begon zijn hindoe- en sikhvrienden huilend te omhelzen. Hij kon het idee niet verkroppen dat deze vrienden weldra naar India zouden vertrekken en hem in de steek zouden laten.

Een aan een Technische Hogeschool gediplomeerde radio-ingenieur, een moslim, was een uitermate zwijgzame patiënt en placht de hele dag ver van de anderen in zijn eentje te wandelen over zijn eigen pad in de tuin. Hij sprak nooit met iemand. Toen hij hoorde van de op handen zijnde uitruil ontdeed hij zich van al zijn kleren, reikte die zonder een woord een oppasser aan en vervolgde zijn wandeling in de tuin poedelnaakt.

Een opvallend dikke geesteszieke moslim uit Chinniot was actief lid van de Muslim League geweest en had de gewoonte om zestien tot achttien maal per dag te baden. Na het bericht van de uitruil gaf hij deze gewoonte plotseling op. Zijn naam was Muhammad Ali. Dat zal er zeker iets mee te maken hebben dat hij enige tijd later in zijn kooiachtige behuizing verkondigde dat hij de ‘Quaid-e Azam’ was en zijn naam Muhammad Ali Jinnah. Dit voorbeeld volgend benoemde zijn celgenoot, een geesteszieke sikh, zichzelf tot Meester Tara Singh. De politieke strijd die vervolgens in de cel ontbrandde leidde bijna tot bloedvergieten; gelukkig werd het gevaar dat zij voor elkaar vormden op tijd onderkend en sloot men hen op in aparte cellen.

En er was een jonge hindoe-advocaat uit Lahore, die door een ongelukkige liefde zijn verstand verloren had. Toen hij hoorde dat Amritsar sinds kort in India lag, werd hij diepbedroefd en verviel tot broedend gepeins, want in deze stad woonde het hindoemeisje dat hij aanbad. Hoewel het meisje de jonge advocaat destijds met niet mis te verstane spot had afgewezen, meende hij in zijn geestesgestoorde toestand dat ze nog altijd smachtend zijn terugkeer afwachtte. Dus vervloekte hij zowel de hindoe- als de moslimpolitici die uit gemeenschappelijke machtswellust India hadden opgedeeld, zodat zijn geliefde thans Indiase en hij Pakistaan was geworden. Toen de onderhandelingen over de uitruil begonnen probeerden zijn vrienden hem te troosten; hij moest zich maar geen zorgen maken, hij zou vast en zeker naar India gestuurd worden, het land waar zijn beminde woonde. Maar hij wilde Lahore niet verlaten, omdat hij zich inbeeldde dat zijn advocatenpraktijk in Amritsar geen succes beschoren zou zijn.

In de Europese afdeling zaten twee Anglo-Indische patiënten. Toen zij vernamen dat de Engelsen India de vrijheid geschonken en het land verlaten hadden, raakten zij diep geschokt en terneergeslagen. Zij zaten uren samen op fluistertoon te beraadslagen over hun belangrijkste problemen: wat zou hun status in de inrichting worden? Zou de europese afdeling blijven bestaan of worden afgeschaft? Zouden zij hun breakfast nog krijgen of zouden ze in plaats van hun gebruikelijke toast die vervloekte Indiase *chapatti's* naarbinnen moeten werken?

Er was een sikh die al vijftien jaar in het gesticht zat. Uit zijn mond kwamen steeds weer de volgende onverstaanbare woordflarden, die hij altijd in een bepaalde monotone volgorde uitkraamde: '*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of di lantern*.' Zowel overdag als 's nachts kon hij de slaap niet vatten. De oudere oppassers vertelden dat hij die hele vijftien jaar geen ogenblik had geslapen of gerust. Hij ging zelfs niet liggen; in plaats daarvan leunde hij soms tegen een muur om zich enige verlichting te verschaffen. Doordat hij altijd stond, waren zijn voeten en enkels opgezwollen. Maar ook deze lichamelijke ongemakken konden hem er niet toe brengen te gaan liggen om uit te rusten.

Steeds als het gesprek in de inrichting over India en Pakistan of de uitruil van geïnterneerden ging luisterde hij uiterst aandachtig. Als iemand hem naar zijn mening vroeg antwoordde hij bloedserieus: '*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of di Pakistan Government*.' Later werd het *'of di Pakistan Government'* vervangen door '*of di Toba Tek Singh Government*' en begon hij de andere gekken te vragen waar zijn geboorteplaats Toba Tek Singh lag. Maar niemand wist of dat in Pakistan of India was. De verwarring onder hen werd tenslotte zo groot, dat zelfs de weinige patiënten die nog enigszins konden denken en hun best deden hem een antwoord op zijn vraag te geven, er niet meer uit kwamen. Plotseling beweerde iemand dat Sialkot, dat altijd in India had gelegen, nu in Pakistan zou liggen. Iedereen raakte nu zo de kluts kwijt dat men zich begon af te vragen of niet de Pakistaanse stad waarin ze zich bevonden, Lahore, niet zomaar weer in India kon komen te liggen, en of heel India niet op een dag Pakistan kon worden. Wie kon nog met zekerheid zeggen dat India en Pakistan op een dag niet gewoon van de kaart zouden verdwijnen?

Van dit en dergelijk getob was het haar van deze geesteszieke sikh dunner en dunner geworden. Omdat hij zich zelden waste, was zijn

karige hoofdhaar volledig met zijn baard vervilt, wat hem het angstaanjagende uiterlijk van een grimmig fabelwezen gaf. Toch was hij volstrekt onschuldig; hij had al die vijftien jaar nog met geen levende ziel ruzie gemaakt, vertelde men. Een paar oudgediende oppassers wisten over hem alleen dat hij enige landerijen bezat in Toba Tek Sing en een welvarend grootgrondbezitter was geweest totdat zijn verstand opeens stilstond, alsof er een donker gordijn voor geschoven was. Zijn familieleden hadden hem in zware ijzeren kettingen gekluisterd en bij het gekkenhuis afgeleverd. Die mensen kwamen hem eens per maand bezoeken. Nadat ze dan geïnformeerd hadden naar zijn welbevinden verdwenen ze meteen weer. Deze bezoeken hadden steeds met regelmaat plaatsgevonden, maar na de bloedige onlusten en het daaruit voortkomende ontstaan van India en Pakistan kwam er een abrupt einde aan.

De sikh heette eigenlijk Bishan Singh, maar iedereen noemde hem inmiddels Toba Tek Singh. Ook al had hij alle bewustzijn verloren voor welke dag of maand het was en hoeveel jaren er verstreken waren, hij wist door een geheime kalender altijd precies wanneer zijn familieleden op bezoek kwamen. Hij kondigde dat altijd netjes bij de oppassers aan. Zelf gaf hij zich op die dag over aan een hele reinigingsceremonie: hij zeepte zich in met een ontzaglijke hoeveelheid schuim, douchte grondig, goot olie over zijn hoofd en ordende dan zo goed mogelijk zijn haren en baard. Na deze voorbereidingen haalde hij schone kleren tevoorschijn die hij anders nooit droeg, kleedde zich aan en trad het bezoek tegemoet. Als zijn familieleden hem iets vroegen bleef hij zwijgen als het graf; slechts zelden opende hij zijn mond voor de monotone uitspraak ‘*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of di lantern*.’

Hij had een dochter, die in al die jaren iedere maand een vingerbreed groter was geworden en nu een jonge vrouw was. Bishan Singh herkende haar allang niet meer. Als klein meisje had zij bij deze bezoeken aan haar vader moeten huilen, en, ook nu ze een volwassen vrouw was, vulden zich nog steeds haar ogen met tranen wanneer ze haar vader zag.

Toen het hele Pakistan-en-Indiaverhaal in het gesticht begon, vroeg Bishan Singh de anderen: ‘Waar ligt Toba Tek Singh?’ Daar hij geen bevredigend antwoord kreeg nam zijn woordeloze vertwijfeling met de dag toe. En zijn familieleden kwamen ook al niet meer. Het was alsof de innerlijke stem die altijd hun komst had aangekondigd, onder de last van zijn verdriet was verstomd. Het was zijn diepste wens die

mensen weer te zien, die zich steeds zo barmhartig betoond hadden en hem zoetigheid, fruit en nieuwe kleren brachten. Als hij het hun zou vragen, zouden ze hem vast en zeker kunnen vertellen waar het lag, ze kwamen immers uit hetzelfde dorp als waar zijn landerijen zich bevonden.

In het gesticht was ook een gek die zichzelf Allah noemde en zich voor de Schepper hield. Op een dag wendde Bishan Singh zich met zijn vraag tot hem. De Schepper barstte, zoals zijn gewoonte was, in een bulderende lach uit en verkondigde: 'Moet je horen, het ligt noch in India noch in Pakisten, want ik heb het nog niet eens geschapen!' Waarop Bishan Singh God meerdere malen smeekte het te scheppen, zodat er een einde aan zijn vertwijfeling en hulpeloosheid zou komen. Maar de god had het te druk om zijn bede te verhoren; hij moest nog talloze andere verzoeken inwilligen. Op een dag kon Bishan Singh zich van ongeduld niet meer beheersen en brulde de nalatige god vol verwijt in zijn gezicht: '*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of wahi Guruji ki Fateh, jo bole so nihal, sat sri Akal!*' Doordat hij voor het eerst enkele verzen uit de heilige boeken van de sikhs in zijn betekenisloze syllabenreeks had opgenomen wilde hij deze 'Allah' misschien zeggen: 'Je bent de God van de moslims; als je de God van de sikhs zou zijn geweest had je wel naar me geluisterd!'

Een paar dagen voor de vastgelegde dag van de uitruil kreeg Bishan Singh bezoek van een moslim-vriend uit Toba Tek Singh, die nog nooit eerder was komen opdagen. Toen Bishan Singh hem zag, deinsde hij terug en wilde ervandoorgaan, maar de oppassers hielden hem tegen en zeiden hem: 'Hij is gekomen om je nog een keer te zien - ken je je oude vriend Fazal Din niet meer?' Bishan Singh keek vluchtig naar Fazal Din en mompelde iets. Fazal Din kwam dichterbij en legde hem een hand op de schouder. 'Ik wilde je al lang bezoeken - ik had er gewoon geen tijd voor - je familie maakt het goed en is naar India gegaan... Ik heb hen altijd zo goed als ik kon geholpen... Alleen je dochter Rup Kaur...' Hij stopte middenin zijn zin - bijna was de onheilstijding over zijn lippen gekomen. Diep in het duister van zijn herinnering dook bij Bishan Singh een dierbaar gezicht op. 'Dochtertje Rup Kaur,' sprak hij langzaam. Fazal Din ging stotterend verder: 'Ja - zij - ik bedoel, met haar gaat het ook goed. Zij is met de anderen mee geëmigreerd.' Bishan Singh verzonk weer in zijn diepe zwijgen. Fazal Din haastte zich verder: 'Ze hebben mij gevraagd naar je welbevinden te informeren. Nu heb ik gehoord dat jij spoedig ook naar India komt. Groet je broers Balbir

en Widhwa Singh van mij - en ook je zuster Amrit Kaur. Ja - en laat je broer Balbir Singh weten dat het goed met mij gaat... Van de twee witte buffels die zij moesten achterlaten, heeft er een een potig stierkalf gekregen. De andere kreeg een koekalf, maar het stierf al na zes dagen - en - als ik op de een of andere manier iets voor je kan betekenen, laat het me dan weten! Ik heb snoepjes van gepofte rijst voor je meegebracht.' Bishan Singh nam het doekje waarin de zoetigheden, zoals in het dorp gebruikelijk, zorgvuldig verpakt waren en vroeg Fazal Din: 'Waar is Toba Tek Singh?' Deze vraag bracht Fazal Din volledig van zijn stuk. Hij begon vormelijk te stotteren: 'Waar - waar het ligt? Je weet toch, waar waar waar het altijd al lag!' Bishan Singh gaf niet op: 'In India of in Pakistan?' Terwijl Fazal Din zich het zweet van het voorhoofd wiste liep Bishan Singh weg, zijn monotone versje voor zich uitbrommend: '*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of di Pakistan and Hindustan of di get out, loudmouth!*'

Alle voorbereidingen voor de uitruil waren nu afgerond. De lijsten met uit te ruilen patiënten waren aan de betreffende autoriteiten overhandigd en er was een datum vastgelegd.

Het was bitter koud toen de vrachtwagens met hindoe- en sikhgestoorden onder politiebewaking vanuit het gesticht van Lahore koers zetten naar de grens. Ook de oppassers gingen mee om de uitruil te bewaken.

In de grensplaats Wagah troffen de begeleiders elkaar; na de benodigde formaliteiten kon met de uitruil, die de hele nacht zou duren, begonnen worden.

Het uit de vrachtwagens krijgen van de geesteszieken om hen aan hun nieuwe oppassers over te leveren was een moeilijke opgave. Velen weigerden halsstarrig uit te stappen. Toen men ze uit de vrachtwagens sleepte, maakten ze woeste gebaren en wilden naar alle kanten weglopen, zodat ze slechts met de grootste moeite bijeengehouden konden worden. Patiënten die doorgaans naakt rondliepen, rukten de kleren waarin ze voor de uitruil waren gekleed, meteen aan flarden weer van hun lijf en gooiden die wild om zich heen. Sommigen stieten de ergste scheldwoorden uit, anderen blèrden onbekommerd straatliederen, terwijl naast hen een stel woedend op elkaar insloeg. Sommigen stonden stilletjes voor zich uit te jammeren en anderen huilden van tijd tot tijd in lange halen of schreeuwden voortdurend luidkeels. Het was zo'n beestachtig kabaal dat je jezelf niet meer kon verstaan. En daarbovenop kwam nog het schrille gekrijs, gegrien en hulpgeroep van een groep

vrouwelijke patiënten. De kou was zo grimmig dat iedereen met zijn tanden klapperde. Omdat geen van de gekken kon begrijpen waarom ze na al die jaren opeens uit hun vertrouwde gesticht gehaald en op deze manier weggesmeten waren, verzette de meerderheid zich tegen de uitruil. De enkelingen met nog een greintje verstand hieven yells aan als ‘Lang leve Pakistan!’ en ‘De dood aan Pakistan!’ Enkele moslims waren door deze opruiing dermate in woede ontstoken dat het twee of driemaal bijna tot een handgemeen kwam.

Toen Bishan Singh aan de beurt was en een grenswacht aanstalten maakte om zijn naam in het register te schrijven, vroeg hij opeens: ‘Waar is Toba Tek Singh? In Pakistan of India?’ ‘In Pakistan,’ glimlachte de grenswacht. Toen Bishan Singh dat hoorde sprong hij bliksemsnel weg en rende terug naar zijn vroegere gestichtsgenoten, die nog bij de Pakistaanse grens stonden te wachten. De Pakistaanse wachten grepen hem en begonnen hem terug te trekken naar de Indiase grens, maar hij weigerde te bewegen. ‘Toba Tek Singh is aan deze kant!’ riep hij, en om de ernst van zijn woorden te onderstrepen voegde hij er nog luidkeels zijn ‘*Upar di gur-gurr di annex di be-dhiana di mang di daal of Toba Tek Singh and Pakistan!*’ aan toe.

Men deed alles om hem te overtuigen: ‘Kijk, Toba Tek Singh is nu naar India verplaatst! - Nou goed, als het er nog niet is, dan sturen we het je wel achterna!’ Maar hij luisterde allang niet meer. Toen men met geweld probeerde hem naar de Indiase grens te slepen ging hij middenin het niemandsland zo stevig op zijn gezwollen voeten staan - het gebaar had iets overtuigend definitiefs - dat men moest inzien: geen macht ter wereld kon hem meer van zijn plaats krijgen!

Omdat zijn vroegere oppassers verzekerden dat hij een vreedzame, totaal onschuldige man was, werd hem geen verder geweld aangedaan en de soldaten lieten hem beschaamd met rust. Hij mocht daar blijven staan, terwijl de uitruil plaatsvond.

Even voor zonsopgang werd de morgenstilte doorbroken door een verschrikkelijke kreet uit de mond van de door de kou geheel verstarde Bishan Singh. Toen de opgeschrikte grenswachten van alle kanten aan kwamen rennen, zagen ze dat de mens die vijftien jaar lang dag en nacht op zijn benen gestaan had nu uitgestrekt, met zijn gezicht in het stof, voor hen lag. Aan de ene kant, achter het prikkeldraad, lag India en aan de andere kant, achter hetzelfde prikkeldraad, lag Pakistan. Maar ertussenin, op een naamloos stukje niemandsland, rustte Toba Tek Singh.

Drie korte verhalen
Saadat Hasan Manto
(Vertaling Lodewijk Brunt)

Deemoed

De trein werd tegengehouden. Wie tot het andere geloof behoorde, moest uitstappen en werd doodgeschoten of met zwaarden afgeslacht. Toen ze klaar waren, bekommerden de aanvallers zich over de achtergebleven treinreizigers en deelden melk, fruit en snoep uit. Voordat de trein verder reed, richtte de man, die de bloedige moordpartij had aangevoerd, zich tot de passagiers: ‘Waarde broeders en zusters! We werden over de aankomst van deze trein pas op het allerlaatste ogenblik geïnformeerd. Het spijt ons dat we niet zo goed voor jullie hebben kunnen zorgen als we hadden gehoopt.’

Kat in de zak

Twee vrienden kozen een meisje uit een groep van twintig en werden het eens over de som van 42 roepies. Na de nacht met haar te hebben doorgebracht, vroeg een van hen, ‘Hoe heet je?’

Toen het meisje haar naam noemde, was de man stomverbaasd. ‘Maar ze hadden ons verteld dat je van het andere geloof was.’

Het meisje antwoordde: ‘Dat was een leugen.’

Hij rende naar zijn vriend en zei: ‘Die schoften hebben ons belazerd. Ze hebben ons een meisje van ons eigen geloof meegegeven. Laten we haar gaan terugbrengen.’

De juiste handelwijze

Toen de buurt werd aangevallen, werden sommige mannen uit de minderheidsgroep gedood; de rest vluchtte uit lijfsbehoud. Eén man en zijn vrouw besloten om te schuilen in de kelder van hun huis.

Twee dagen en twee nachten wachtte het echtpaar op de aanvallers, maar er verscheen niemand.

Er gingen nog twee dagen voorbij. De doodsangst werd geleidelijk aan wat minder. Honger en dorst werden de grootste vijanden.

Er gingen nog vier dagen voorbij. Nu hadden de man en vrouw alle belangstelling voor leven of dood verloren. Ze kwamen uit hun schuilplaats te voorschijn.

De man probeerde de aandacht van zijn buren te trekken door hard te roepen: ‘We geven ons over - maak er maar een eind aan.’

De aangeroepenen kwamen voor een verschrikkelijke keus te staan: ‘Onze geloofsovertuiging verbiedt het ons te doden.’

Het waren Jains. Na lang beraad en veel onderlinge discussie besloten ze om het echtpaar door te sturen naar een andere buurt, waar de juiste handelwijze kon worden gevolgd.

Tante Domin

Chitra Mudgal[*]
Vertaling Dick Plukker

In de zomervakantie ging Bitto altijd naar het dorp. Dit maal was ze net zes geworden en ze zou naar de derde groep gaan. Ze kreeg nu ook belangstelling voor het dorpsleven.

Grootmoeder zat op haar brits. Ze was bezig de steeltjes van de rode pepers, die in een grote kom lagen, af te breken en de pepers met een dikke stok tot poeder te stampen. Bitto wilde er de dikke, rode pepers tussenuit halen, maar grootmoeder hield haar tegen: 'Niet met je handen aan de pepers komen, Bitto. Het brandt vreselijk als je daarna je ogen of neus aanraakt. Je zult door het huis rennen alsof een horzel je gestoken heeft.'

Toen viel Bitto's blik op Domin, die de binnenplaats op kwam. Domin maakte altijd de wc op het platte dak en de goot bij de binnenplaats schoon.

Ze sprong van de brits af en riep: 'Oma, oma, kijk eens, daar is Domin.'

Grootmoeder liet de peper, die ze tussen duim en wijsvinger had, los en gaf Bitto een pets op haar wang: 'Wanneer zul je nu eens manieren leren? Zo spreek je niet over een oude vrouw! Voor jou is tante Ratni een tante. Je moet haar dus tante Domin noemen, heb je dat goed begrepen?'

Tranen met tuiten huilde ze. Dat had oma haar ook zonder slaan kunnen vertellen. Hoe kon zij nu weten wie wat van haar was? Een week later kwam tante Domin weer. Bitto was met haar leeftijdgenootjes aan het hinkelen op de binnenplaats. Zodra ze haar zag, vouwde ze haar handen in een groet en glimlachte. Tante Domin groette haar met gevouwen handen beleefd terug.

Tante Domin was klaar met haar werk en zat daar, wachtend op haar loon. Grootmoeder onderbrak het spel van de kinderen en riep: 'Bitto, kom eens hier.'

* *Chitra Mudgal (Mumbai, 1950) is een vooraanstaande schrijfster in het Hindi die haar leven lang heeft geijverd voor verbetering van het lot van de vrouw in India. In 2002 kreeg ze een belangrijke prijs voor haar werk van de deelstaatregering van Uttar Pradesh. Haar bekendste romans zijn* Aavaan *en* Gilligaddu. *In bovenstaand verhaal wijst de naam Domin ernaar dat de vrouw tot de 'onaanraakbaren' behoort. Het Gangeswater dient uiteraard ter zuivering.*

Toen ze bij haar was gekomen, duwde grootmoeder een mand met graan in haar handjes, legde daar bovenop wat oudbakken roti's voor dadelijk en zei: ‘Gooi dit in de zoom van Ratni's sari, maar doe voorzichtig.’

Tante Domin hield blij haar sari op toen ze Bitto zag komen. Gangeswater moest sprenkelen

Heel voorzichtig keerde Bitto de mand om in haar sari. Toch vielen er een paar handjes graan op de grond. Ze zette het mandje neer en begon tante Domin te helpen met het oprapen van de graankorrels.

Onmiddellijk sprong grootmoeder op haar af, boog zich, gaf haar een pets op haar wang en schreeuwde: ‘Stom kind! Heb je Ratni aangeraakt?’

Zonder acht te slaan op haar gesnik sleurde grootmoeder haar mee naar de badkamer, riep vandaar de oude huishoudster en zei dat ze Gangeswater moest sprenkelen op haarzelf en Bitto. Ze moest ook twee emmers water klaarzetten voor een bad.

Grootmoeder nam haar bad en deed ook Bitto in bad, maar haar boosheid werd niet minder. Ze waarschuwde: ‘Let voortaan goed op, Bitto. Als ik je zeg dat je Ratni iets moet geven, geef het haar dan van een afstand, raak haar niet aan.’

Bang rende Bitto weg en verborg haar hoofd in de schoot van de oude huishoudster. Eén vraag bleef haar kwellen: waarom had grootmoeder haar die tweede keer nou zo geslagen?

Kralen

Manjula Padmanabhan[*]
(Vertaling Guido Golüke)

Jenny boog zich voorover om te kijken hoe Farida vorderde met haar naaiwerk, om zich een ogenblik later alweer op te richten met de uitroep: ‘O! Maar dat is... schitterend!’ Ze draaide zich om naar haar zuster achter haar en zei: ‘Mary - moet je eens kijken!’ Daarna wendde ze zich weer tot het meisje, dat met gekruiste benen op de vloer zat, en zei: ‘Nee maar, jij bent echt heel knap - wist je dat?’

Farida keek op om de blik van de oudere vrouw te ontmoeten, sloeg toen heel vlug haar ogen weer neer. Haar hele lichaam gloeide van plezier om het compliment. Maar ze beet op haar onderlip om een glimlach te onderdrukken. Dat zou misschien ongepast worden gevonden. De enige respons die ze zichzelf toestond was een heel zacht, heel eerbiedig ‘Dank u...’ De aandacht maakte haar verlegen, ze roerde met de punt van haar naald in het kleine doosje lichtroze kraaltjes in haar hand en durfde niet op te kijken.

Ze had een scherp gesneden gezicht, haar mond vormde een volmaakte boog van Cupido boven een zacht bollend half maantje. Haar huid had de kleur van bittere chocolade. Haar enige verfraaiïngen waren een zilveren neusknopje en een streepje glanzend zwarte *kajal* langs het onderste lid van haar grote, sprekende ogen. Haar haar was geolied en strak van haar voorhoofd naar achteren gekamd, met een paar loshangende sliertjes langs haar wangen. Een doorschijnende hemelsblauwe hoofddoek viel in sierlijke plooien over haar schouders en reikte tot haar middel. Eronder droeg ze een donkerblauwe *kurta* met bijpassende *salwar*.

Mary boog zich nu ook voorover om het onvoltooide voorpand te bekijken van de blouse waar Farida aan werkte. De witte mousseline was bestikt met delicate rozetjes van roze en blauwe glazen kraaltjes, elk nauwelijks groter dan een mosterdzaadje. Het was inderdaad heel verfijnd werk. Het meisje had geen afdruk van een patroon nodig

* *Manjula Padmanabhan (1953) werd geboren in Delhi als dochter van een diplomaat. Bijgevolg bracht ze haar jeugd deels door in Zweden, Pakistan en Thailand. Ze studeerde economie in Mumbai. Haar talent is veelzijdig: ze schreef romans (*Hot Death, Cold Soup, *1996*, Getting there, *1999), korte verhalen (*Kleptomania, *2004), toneel (*Harvest, *1998) en essays. Ze illustreert ook kinderboeken en tekent strips. Padmanabhan woont in Delhi.*

gehad. Met het zelfvertrouwen van een instinctieve kunstenaar had ze sierlijke, vloeiende lijnen bespikkeld met minuscule blaadjes en bloesems gecreëerd.

‘Ik hoop maar dat Mickey hem wil dragen,’ zei Jenny, ‘na al het werk dat erin is gaan zitten!’

Er verscheen een lichte frons op Mary's gezicht. ‘Het was toch verstandiger geweest,’ merkte ze op, ‘dat vooraf met haar te overleggen...’

Jenny, die nog steeds vol bewondering naar het borduurwerk keek, slaakte een zucht: ‘Ze was weer in zo'n bui. Zei dat ze geen kledingadviezen van mij nodig had. Ze weigerde erover te praten.’ Jenny glimlachte droef terwijl ze overeind kwam. ‘Ze is zo kwaad op me! Sinds de scheiding doet ze zo tegen me. Iedereen zegt dat ze er wel overheen zal komen, maar ze neemt er wel de tijd voor.’ Ze schudde de blouse uit om ongeveer een indruk te krijgen van de maat en het model, hield hem tegen haar boezem. Ze zei: ‘Ik denk dat hij mij zelfs zou passen, met een beetje goeie wil. Zo wijd is hij. Wat vind jij? Te jong?’ Ze vervolgde zonder een antwoord van haar zus af te wachten: ‘Maar het zou wel zonde zijn, als Mickey hem niet wil. Zo'n mooie blouse...’ Haar stem klonk weemoedig.

Zelfs nadat ze het kledingstuk aan Farida hadden teruggegeven, bleven de twee Engelse *memsahibs* daar staan, op de brede veranda aan de voorzijde van Mary's appartement op de eerste verdieping. De harde schittering van de Noordindiase zomer werd buiten gehouden door jaloezieën van dunne reepjes bamboe. Eén kant van de veranda stond vol potplanten met grote bladeren. Aan de andere kant was de deur van de logeerkamer waar Jenny en Mickey sliepen. Een ventilator aan het plafond bracht de vochtige lucht in beroering met een druk tik-tiktakkend geluid.

Farida zat op een wit-zwarte katoenen *dhurry*, naast de planten. Haar kralen waren gesorteerd in twee stapels ronde, op elkaar passende doosjes. Beide stapels waren nu ontmanteld, de doosjes stonden voor haar uitgestald als het palet van een schilder. De ene stapel bevatte ronde kraaltjes in subtiele tinten - turkooisblauw, witte maneschijn, parelroze, het groen van eendekroos. De andere stapel bevatte langwerpige kralen als gepolijste rijstkorrels in harde kleuren: zwart, rood, oranje, goud en zilver. Op een laag platform naast haar stond haar vaders oude handnaaimachine. Hij had jarenlang als reizend kleermaker de ronde gedaan langs zijn vaste klanten in de deftige huizen van de hoofdstad. Door een verkeersongeluk was hij

kreupel geworden zodat hij nu aan huis gekluisterd was. Farida was de oudste van zijn drie dochters bij zijn eerste vrouw. Toen hem werk werd aangeboden via de wasbaas van de buitenlanders, stuurde hij Farida in zijn plaats. De naaimachine zou voor de duur van het werk in het huis blijven staan, want voor Farida was hij te zwaar om heen en weer te sjouwen. Het was de eerste keer dat hij haar had belast met zo'n grote verantwoordelijkheid en ze was zich wel bewust van de eer.

Farida kon slechts onsamenhangende fragmenten verstaan van het gesprek dat de twee bleke dames op enige afstand van haar voerden. De *memsahib* die op bezoek was had lichtgeel haar en leek jonger. De andere, die in het huis woonde, had donkerbruin haar en was langer en dunner. Ze waren allebei gekleed in een witte blouse met korte mouwen, maar de oudste droeg een ruime roombeige broek terwijl haar zuster was gekleed in een fel roze, bij het middel geplooide, wijd uitlopende rok.

Jenny zei diverse keren een onbekend woord dat een beetje klonk of ze niesde: '...ontzaglijk...' Dit gevolgd door: 'Zou ze nog meer willen doen?' en: 'Het is toch niet voor te stellen dat zo'n talent zomaar verloren zou gaan!'

Mary mompelde: 'We kunnen haar in elk geval vragen wat ze ervan vindt...'

Daarna stonden ze haar kennelijk samen op te nemen, want Jenny zei: 'Het is echt een kleine schoonheid! Klassieke gelaatstrekken, zoals de beelden in dat museum gisteren -' Die opmerking bezorgde Farida zo'n warm en licht gevoel in haar hoofd dat ze bijna ophield met ademen. In de vijftien jaar van haar leven had nog nooit iemand zoiets gezegd! Ze verried echter geen enkele reactie. Ze wist dat ze niet hoorde mee te luisteren met een gesprek dat niet voor haar oren bedoeld was.

De twee vrouwen drentelden weg tot Farida ze niet meer hoorde. Even later waren ze door de glazen verandadeuren het gekoelde interieur van het appartement binnengestapt. Een vlaag kille lucht woei naar de plek waar Farida zat te werken.

Ze had net een van de voorpanden van de blouse af toen een nieuwe vlaag koele lucht de neerhangende zoom van haar hoofddoek beroerde. Ditmaal echter was hij afkomstig uit de logeerkamer. Er was iemand uit die kamer naar buiten gekomen. Farida keek op om te zien wie het was, sloeg toen onmiddellijk haar ogen weer neer. Ze veronderstelde dat het Jenny's dochter Mickey moest zijn maar was toch in verwarring. De gestalte had wit haar, en het was extreem kort, alsof

het was afgeschoren. Het was heel makkelijk haar voor een jongen aan te zien. Ze droeg een klein oranje topje, een soort hemdje, en wijde zwarte shorts van een glimmende, synthetische stof.

De gestalte kwam langzaam naar Farida toe. Vervolgens ging ze precies aan het randje van de *dhurry* op haar knieën zitten en keek naar Farida's bezige vingers. Farida beet op haar lip, ze voelde zich bekeken en slecht op haar gemak en was bang dat ze van de zenuwen in haar vinger zou prikken en een vlek op de blouse zou maken. Maar ze keek niet op, reageerde op geen enkele manier op de aanwezigheid van het andere meisje.

Er verstreken een paar minuten in stilte. Toen boog het vreemde jongensachtige meisje zich naar voren om Farida's aandacht te vangen en zei: ‘Het is hier te warm. Wil je alsjeblieft binnen komen zitten? In mijn kamer? Ik zou je graag willen zien werken.’ Ze sprak langzaam en zorgvuldig, naar de logeerkamer wijzend.

Farida keek op en kroop weer in haar schulp. Ze voelde zich geïntimideerd, hoewel ze besefte dat het aanbod van het andere meisje vriendelijk bedoeld was. Ze had graag willen zeggen dat ze hier prima op haar plek zat maar voelde zich niet zeker genoeg van haar Engels. Daarom schudde ze haar hoofd, het meisje stom aanstarend. Van dichtbij zag ze er schrikwekkend uit. Ze had ogen als blauwe glazen knikkers maar dan omlijnd met dikke zwarte make-up, zodat het leek of ze een masker droeg. Haar lippen waren ook zwart geverfd. Er zaten zilveren ringetjes door de huid van haar wenkbrauwen, twee rechts, één links. Haar huid was doorschijnend bleek. Farida zag vage lijnen van blauwe aderen bij de ogen en in haar hals. Het zonlicht dat door de smalle repen bamboe van de jaloezie achter haar viel, gaf haar oren een lichtend roze randje.

‘Ik heet Michaela, afgekort Mickey,’ zei Mickey.

Maar voor ze verder kon praten was haar tante Mary de veranda op gekomen. ‘Mickey,’ zei ze, ‘Ik heb liever niet dat je Farida stoort, lieverd. Ze heeft een hoop te doen en niet al te veel tijd om het af te krijgen. Bovendien denk ik dat je haar nerveus maakt -’

Mickey keek naar Farida met een woordeloze, smekende blik. Maar Farida wist beter dan de wil van een werkgever te trotseren. Ze hield haar ogen vast op haar borduurnaald gericht en ging door met haar werk. Mickey kwam zuchtend overeind, liep zonder iets tegen haar tante te zeggen terug naar haar kamer en smakte de deur dicht.

Tegen de tijd dat Farida naar huis ging was het zeven uur in de

avond. Ze woonde in Oud Delhi, ver ten noorden van het ruime appartement in Sunder Nagar waar ze de dag had doorgebracht. Ze moest twee keer op een andere bus overstappen voor ze haar halte bereikte, en dan nog twintig minuten lopen door zulke smalle straten dat er maar net vier mensen naast elkaar konden lopen. Fietsers, fietsriksja's, scooterriksja's, handkarren, zwerfhonden en zelfs een paar enorme, onverstoorbare gebochelde stieren streden om de doorgang in die straten. Elke vierkante meter was volgepakt met voetgangers die keurend langs de uitgestalde waren in open winkeltjes liepen. Elk etablissement was nauwelijks breder of hoger dan een kaptafel en alles was er te koop, van auto-onderdelen en nepjuwelen tot cassettebandjes en haarlinten.

De stank van dieselrook vermengde zich met de scherpe geuren van uien, pepertjes en kurkuma van de talloze etenskraampjes tot een krachtige, verstikkende atmosfeer. Gaslantaarns schitterden verblindend fel boven zwarte ketels kokende olie. De koks zaten met glanzend, ontbloot bovenlijf in kleermakerszit op verhoogde vlonders boven de dampen, als gestaag doorwerkende robots. Met hun rechterhand gooiden ze pittige, in beslag gedoopte *bhujia's* of zoete, kleverige *jalebees* in de ketel, waarop de olie reageerde met een furieus spetterend geraas. Met de grote bakspaan in hun linkerhand visten ze de gefrituurde heerlijkheden eruit en deponeerden die in manden aan de voorkant.

Zo snel als de manden werden gevuld werden ze weer leeggeplukt door de niet-aflatende stroom hongerige klanten. Sommigen waren op weg naar huis van hun werk, anderen begonnen net aan de nachtdienst of maakten hun avondwandeling. De daverende en dreunende, rammelende, toeterende, razend en ronkend knetterende kakofonie rondom zorgde voor een aanhoudende, nooit-verstommende achtergrond van hard rumoer.

Farida's vader bezat drie piepkleine kamertjes twee verdiepingen boven het straatniveau, diep in het hart van dit district. Toen haar voeten de uitgesleten sporten van de twee ijzeren ladders naar haar huis beklommen, was de avond gevallen, hoewel de herrie en de drukte onverminderd aanhielden.

Ze was de hele avond bezig haar twee stiefbroertjes te vertellen over de verbazingwekkende dingen die ze vandaag in het Grote Huis had gezien en gehoord. Zelfs haar stiefmoeder, Salma-bi, staakte de bereiding van het avondeten om naar Farida's verslag van haar belevenissen te luisteren.

Veruit de boeiendste beschrijving was die van de jonge ‘Missiemem’, die Farida tot vanmiddag nog niet had gezien, hoewel ze al drie dagen in het huis werkte. ‘- Mijn eerste gedachte was: Wie is die jongen? Ze zag er totaal niet uit als een meisje! Ze had heel kort haar - nog korter dan dit -’ zei ze, het nagelkootje van haar rechterpink ophoudend - ‘en het was wit. Ze had wit haar! Kun je je dat voorstellen? En toch was ze nog maar even oud als ik, misschien nog jonger! Haar huid was doorschijnend! Ik zweer het - het is allemaal echt waar wat ik zeg -’

Tenslotte zei Salma-bi, toen het haar begon te vervelen dat alle aandacht uitging naar haar stiefdochter: ‘O, zo is het wel genoeg! Die kletsverhaaltjes voor de kinderen zijn allemaal leuk en aardig! Maar waarom vertel je ons niet iets belangrijks voor de verandering? Wat je vandaag verdiend hebt, bijvoorbeeld.’ Farida was blij dat ze Salma-bi ook op dit punt tevreden kon stellen: Honderdtwintig roepie voor drie ongeborduurde nachthemden en twee *salwar kurta's*. Plus de blouse waar ze nog aan bezig was. En... ze zweeg even voor ze met het beste nieuws kwam: de mem die op bezoek was, de moeder van dat vreemde jongensachtige meisje, wilde de mogelijkheid bespreken om Farida in te huren voor een grotere opdracht. Misschien wel tweehonderd nachthemden en kaftans, had ze gezegd, allemaal op bestelling, voor een of andere winkel of markt. Mary-mem had gezegd dat ze het nog op papier moest uitwerken om te kijken of het project financieel verantwoord was, maar haar jongere zus leek zo enthousiast over alleen al het vooruitzicht dat Farida het gevoel had dat ze wel optimistisch mocht zijn.

Hiernaar luisterend werd Salma-bi wat milder gestemd, zodat ze goedkeurend bromde: ‘Nou! Dat wordt dan de eerste keer dat er iets goeds uit jouw handen komt - als het echt doorgaat. Wie weet wat er waar is van wat jij gehoord hebt? Zelf versta ik geen woord van dat hikketie-pikketie dat die buitenlanders met mekaar praten -’ Daarna hield ze haar hand op, om Farida's loon van die dag te ontvangen. Farida overhandigde het geld bereidwillig, wetend dat haar vader deze keer eens een gunstig rapport over zijn oudste dochter zou krijgen.

Later, tijdens het afwassen nadat iedereen had gegeten, ving Farida een glimp van haar eigen gezicht op in het glanzende roestvrijstalen bord in haar handen. Ik, mooi? Welnee! Ik heb ze vast verkeerd verstaan, dacht ze bij zichzelf. Haar hele leven - haar eigen moeder was gestorven toen ze pas vijf jaar was - had ze alleen het aanhou-

dend gesnier en geschamper van haar stiefmoeder gekend. Salma-bi liet geen dag voorbij gaan zonder haar eraan te herinneren dat zij, ‘zwart als een buffel’ immers, nooit een man zou vinden, zodat ze er beter alvast aan kon wennen zelf de kost te verdienen. Salma-bi had nauwelijks recht van spreken: zij had de kleur van een stevige aarden pot, van bruine, stugge klei. Maar haar twee zoontjes hadden de lichte huid van Farida's vader, en Farida's eigen jongere zusjes waren ook licht gekleurd. Hoewel ze nog geen tieners waren, ontstond er nu al beweging en geroezemoes onder de grootmoeders in de buurt. Nu al werden er toekomstige vrijers aangewezen onder de verkieslijke jongens. Nu al droegen de meisjes hun hoofddoeken met een zeker koket besef hoe ze hun knappe gezichtje het voordeligst konden omlijsten.

Maar Farida? Ze wist dat er niemand belangstelling voor haar zou hebben. Ze glimlachte tegen het vervormde spiegelbeeld dat haar nu aankeek vanuit de koperen pot in haar handen, terwijl ze nog eens nadacht over de gebeurtenissen van die dag. Toen herinnerde ze zich een paar details die ze doelbewust had weggelaten. Haar gezicht werd donkerder. Ze had bijvoorbeeld niet de kleren beschreven die Mickey droeg. Farida vreesde dat ze geen toestemming zou krijgen naar dat huis terug te gaan als ze er wel iets over gezegd had, hoeveel ze er misschien ook zou verdienen. Alleen al het verhaal over dat blote topje en die schandalige shorts zou Salma-bi ervan overtuigen dat het huis een hol van ontucht was. Ze zou verklaren dat Farida er zou ontaarden en haar verbieden er nog heen te gaan.

Dat was niet het enige. Bahadur, Mary-mems kok, had Farida gesproken toen ze die avond naar huis ging. Hij was een gedrongen, taai uitziende man, geen Indiër, maar afkomstig uit het bergkoninkrijk Nepal. Nepalezen stonden bekend om hun eerlijkheid en betrouwbaarheid, en waren daarmee het favoriete huispersoneel van de rijke buitenlanders. Niettemin was Farida bang voor hem geweest toen hij op haar eerste werkdag de deur voor haar opendeed. Hij zag er dreigend uit met zijn brede Mongoolse trekken, zijn kopergele huid en ogen die verscholen bleven onder zwaar geplooide oogleden. Er ging zelfs dreiging uit van zijn haar, het was zo kort geknipt dat het rechtop stond als rijen zwarte stekels. Hij had fronsend in haar richting gekeken, schijnbaar op het punt haar een ruwe opmerking toe te roepen, maar hij had zich moeten inhouden omdat zijn werkgeefster, Mary-mem, dicht in de buurt was. Dus toen hij vandaag degene was die haar uitliet, voelde Farida haar hart in haar keel bonzen, zo bang

was ze voor wat hij misschien zou gaan zeggen.

Hij had vluchtig om zich heen gekeken alsof hij wilde controleren of de kust veilig was, en daarna aangegeven dat hij met haar naar beneden wilde lopen om haar uitgeleide te doen tot het hek aan de voorkant. Zijn manier van doen bracht haar angst tot bedaren, want hij sprak tegen haar op de toon van een vriendelijke, goed bedoelende volwassene. Wat hij zei zorgde echter voor nieuwe verwarring. ‘Beter niet hier werken, meidje!’ zei hij tegen haar in zijn Nepalees gekleurde Hindi. ‘Beter voor je! Moeilijk uit te leggen. Die jonge mem - met het witte haar - die is... niet goed! Blijf bij haar uit de buurt.’ Daarna tikte hij tegen de zijkant van zijn hoofd. ‘Er is iets mis daarbinnen. Daar zit iets los.’ Hij balde zijn rechterhand tot een dikke, vlezige vuist en draaide die wiebelig rond om te duiden op een slecht functionerend motoronderdeel.

Farida had niet geweten wat ze hierop moest zeggen. Bahadur, die aan haar gezichtsuitdrukking merkte dat hij haar slechts in verwarring bracht, schudde alleen nog een paar keer zijn hoofd voor hij haar liet gaan. Ze was blij dat ze niet bang voor hem hoefde te zijn. Integendeel, door te proberen haar te waarschuwen, gaf hij blijk van zijn verlangen haar te helpen. Toch kon ze zichzelf er niet toe brengen zijn advies op te volgen. Het werk was haar enige kans op een betere toekomst, die sinds de dood van haar moeder wel erg somber was geworden.

Farida's mond verstrakte terwijl ze het laatste eetgerei opborg. Wat er ook gebeurde, ze stond er alleen voor. Ze had een portie rijst met linzen apart gezet om op te eten als ze klaar was met haar huishoudelijke taken. Nu liep ze ermee naar het smalle platje aan de voorkant van het huis. Ze nestelde zich in de hoek van het platje met haar rug tegen de muur en at met de snelle bewegingen van een vogel, verdeed weinig tijd met het leegschrapen van haar kom.

Vanwaar ze zat keek ze uit op de moderne, helverlichte wijken van de stad, waar haar werkgevers woonden. Een diep oranje gloed, kilometers in de omtrek zichtbaar, zweefde als een feestelijke parasol boven de zuidelijke horizon.

Hier, waar Farida woonde, was elektriciteit zo schaars dat de meeste mensen het in huis moesten doen met petroleumlampen, al kronkelden de stroomkabels bij iedereen als slangen over de muren. Water werd in emmers gehaald bij de dichtstbijzijnde standpijp en in aarden vaten bewaard. De buurman had een toilethokje met een functione-

rende waterleiding. Beide voorzieningen werden door de bewoners in de onmiddellijk omgeving gebruikt tegen betaling van een bescheiden maandelijks tarief. Bij Farida thuis zat de keuken aan één kant van de grootste kamer. Eén enkele kraan in die keuken produceerde elke morgen en elke avond gedurende één uur een doorlopende straal water.

Overal om haar heen hoorde Farida de dieselgeneratoren die met een voortdurend gebrom stroom leverden aan werkplaatsen waar 's nachts werd doorgewerkt. Farida was zo gewend aan dit geluid dat ze de rustige omgeving van haar nieuwe werkplek storend vond. De eerste dag had ze steeds het gevoel gehad of ze doof was geworden, zo weinig prikkels bereikten haar oren. Pas vandaag, na drie dagen van feitelijke stilte, had ze voor het eerst het gevoel dat de niet aflatende herrie in haar buurt haar gedachten binnendrong.

Toen ze had gegeten en haar mond had uitgespoeld, liep ze terug naar haar uitkijkpost en ging met haar gezicht naar het zuiden zitten. Ze vroeg zich af wat haar werkgevers op dat moment deden. Zaten ze te eten? Te praten? Of lagen ze al in bed? Van wat zij van hun leven had gezien, werkten ze niet. Mary's echtgenoot had een auto met chauffeur. Hij ging 's morgens weg, kwam terug om te lunchen en ging dan weer weg. Was dat genoeg voor een goed inkomen, genoeg om zich een groot appartement als het hunne te kunnen veroorloven? Mary en Jenny deden helemaal niets behalve kletsen of winkelen of rond de tafel zitten eten en lachen. In Farida's wereld daarentegen kneep iedereen elke minuut van de dag uit om geld te verdienen. En nog konden ze zich niet meer veroorloven dan deze drie kleine kamertjes, met die ene kraan.

En er was nog iets: Mary's echtgenoot en de twee vrouwen zaten bij het eten allemaal samen aan tafel, alsof er geen verschillen tussen hen waren! Farida wist dat dit kenmerkend was voor de blanke buitenlanders, die omgang tussen de seksen alsof ze elkaars gelijken waren. Voor haar was dit ondenkbaar, zozeer dat het haar tegenstond. Sinds haar volwassenheid was ze zelfs met haar eigen vader zelden alleen en met andere mannen al helemaal nooit. Ze hield haar hoofd altijd bedekt met haar hoofddoek. Ze was zich altijd bewust van de noodzaak haar stem gedempt te houden en haar gezicht beleefd af te wenden. Ze lachte nooit hardop behalve in het gezelschap van kinderen.

Ze begreep niet hoe vrouwen als Jenny-mem en Mary-mem, in andere opzichten heel normaal en vertrouwd, hun gezicht en benen aan de wereld konden blootstellen zonder schaamte te voelen. Wat

Mickey betreft kon Farida alleen maar veronderstellen dat ze, zoals Bahadur al had laten doorschemeren, geestelijk labiel moest zijn om zich zo te kleden. Waarom dwong Mickey's moeder haar niet om haar lichaam te bedekken? Farida had nooit iets te zeggen gehad over de keuze van haar kleding. Ze droeg wat ze te dragen kreeg. Het idee recalcitrant te zijn over haar uiterlijk of zich met minder dan absolute eerbaarheid te gedragen was even ondenkbaar als een zon die in het oosten onderging.

Hoe was het mogelijk dat huidskleur zo'n verschil kon maken in de manier waarop een persoon zich gedroeg? Het was een gedachte die nooit eerder bij haar was opgekomen. Dit was de eerste keer dat ze kennismaakte met van die buitenlanders, met blonde haren en grote ledematen, die een heel andere lucht schenen in te ademen dan zijzelf. Ze wist wel van hun wereld via foto's die ze af en toe zag op de pagina's van oude tijdschriften, door marktkooplieden hergebruikt om er hun groenten in te verpakken. Ze had buitenlandse filmaffiches gezien en ving weleens een flits op van een buitenlands programma op de TV van de buren. Maar de beelden die ze in die programma's zag waren gewoon onwerkelijk. Ze verschilden niet van de sprookjes die kinderen worden verteld bij het slapengaan, om ze te amuseren of bang te maken. Het was nooit bij Farida opgekomen dat er werkelijk mensen konden zijn wier leven en gewoonten zo fundamenteel van de hare verschilden dat het praktisch onmogelijk was nog iets van een mens in hen te herkennen.

Er botste een mot tegen haar voorhoofd, haar eraan herinnerend dat ze moest gaan slapen wilde ze om halfvijf alweer kunnen opstaan om het ochtendrantsoen water te gaan halen. Ze stapte geluidloos door de kamer waarin haar vader en stiefmoeder sliepen en ging het kleine vensterloze hokje binnen dat ze met haar vier broertjes en zusjes deelde. Ze rolde de dunne tijk uit waar ze op sliep en ging liggen. Ze hulde zich van top tot teen in een laken tegen de muggen en zonk als een steen weg in een put van slaap.

De volgende dag was het Mickey die de deur opendeed voor Farida. ‘Kom binnen,’ zei ze met haar heldere, precieze stem, waarin vandaag een zekere onverklaarbare spanning trilde. ‘Deze kant op, alsjeblieft -’ Vlak achter Mickey, in de eetkamer, stonden Mary en haar zuster als toeschouwers bij een straattheater.

Farida's ogen stonden wijdopen van onzekerheid. Normaal was

Bahadur degene die opendeed. Mickey zag er intussen weer even bizar uit. Ze droeg een kort wit T-shirt en een strakke witte broek. Haar gezicht was net als de vorige keer opgemaakt met glimmende zwarte lipstick en die dikke zwarte lijnen rond haar ogen.

Ze zei tegen Farida: ‘Je gaat vandaag in mijn kamer werken. Ik heb je spullen er al neergezet.’ Daarop werd haar toon vriendelijker toen ze vroeg: ‘Je... je verstaat me toch wel, hè?’

Farida sloeg haar ogen neer en zei: ‘Ja.’

Mickey ging haar voor.

Achter haar aanlopend hoorde Farida Jenny zeggen: ‘Ik wou dat ik zeker wist dat dit goed zal gaan! Denk je dat ik even mee moet lopen om te zorgen dat Mickey geen...dat ze geen gekke dingen gaat doen?’

Mary wachtte even voor ze antwoord gaf. ‘Nee. Farida weet wel wat ze doet, ook al heeft Mickey geen idee.’

De logeerkamer was reusachtig groot, met overal boeken en tafeltjes, een hemelbed, een groot mahoniehouten bureau met een glazen blad. Eén muur hing helemaal vol met ingelijste miniaturen. Mickey had Farida's spullen klaargezet op het zachte, hoogpolige kleed dat in de hoek bij het erkerraam lag te gloeien. Het was hier koud, nog kouder dan in de rest van het appartement.

Mickey: ‘Ik heb tegen Mam gezegd dat het onmenselijk was je buiten te laten werken in die brandende hitte. Dat kon ik niet laten gebeuren. Daarom mag ik je hier bij mij laten werken, als ik beloof dat ik je niet zal storen. Ik ga wel een boek zitten lezen. Je eet vandaag met ons mee. Er komt nog iemand lunchen maar dat kan me niet schelen. Ik heb tegen Mam gezegd dat jij ofwel aan tafel mee-eet zoals iedereen of -’ ze haalde haar schouders op ‘- of anders wil ik niet hebben dat ze jou nog meer werk geeft. Ik heb haar gezegd dat het slavenarbeid is, wat ze jou laat doen - voor de prijs die zij je betaalt. Ik zei dat ze zich zou moeten schamen dat ze je niet evenveel betaalt als je in Engeland zou krijgen maar... tja, ze wilde natuurlijk niet luisteren. Ze luistert nooit.’ Ze zuchtte. ‘Maar goed, als je iets nodig hebt, vraag je het gewoon aan me, oké?’ Daarmee liet ze zich dwars op het tweepersoonsbed neerploffen en deed haar boek open.

Farida knikte stom. Ze voelde zich niet zeker en wilde liever niet alleen zijn met een meisje dat zo weinig respect leek te hebben voor haar eigen moeder. Ze had niet alles verstaan wat Mickey had gezegd, maar ze begreep dat ze voor de lunch was uitgenodigd. Farida was te timide om erop te wijzen dat ze haar eigen eten bij zich had en er

bovendien niets voor voelde om met vreemden aan tafel te gaan uit angst dat ze verboden dingen in het eten zou aantreffen. Ze besloot echter dat ze dat probleem wel zou oplossen als het zich voordeed.

Vier uur later klopte Bahadur op de deur om te zeggen dat het lunchtijd was. Mickey sprong overeind en zei tegen Farida: ‘Kom op! Ik hoop dat je net zo'n honger hebt als ik -’

Farida haalde diep adem en zei: ‘Ik... ik eet hier.’ Ze klopte op de vloer en op de kleine katoenen zak waarin ze haar *tiffin* had meegebracht.

Mickey schudde heftig haar hoofd en greep haar pols vast. ‘Nee, nee - snap je het dan niet, het is belangrijk dat je bij ons tafel komt zitten. Ik sta erop -’

Omdat ze niet wist wat ze anders moest doen, kwam Farida maar overeind en liet zich meevoeren, hoewel ze niets liever wilde dan met rust gelaten worden.

Alle vier volwassenen zaten al op hun plaats toen de meisjes binnenkwamen.

Andrew zat aan het hoofd van de tafel. Mary zat aan zijn rechterhand, met haar gezicht naar de zitkamer, en de Indiase gast, meneer Neelkant, en Mickey's moeder zaten tegenover haar. Naast Mary stond een lege stoel die voor Mickey bedoeld was.

Mickey zei: ‘Farida eet met ons mee - ze kan op mijn plaats gaan zitten.’ Ze duwde Farida er zachtjes naartoe. De enige andere beschikbare stoel stond aan het andere eind van de tafel, tegenover haar oom, en Mickey schoof hem naar achteren: ‘Ik ga hier zitten. Bahadur kan wel voor me dekken. Alsjeblieft.’

Jenny begon al iets te zeggen maar Mary kwam er snel tussen: ‘Mickey, Farida - jullie hebben nog geen kennisgemaakt -’ ze gebaarde naar de gast aan tafel ‘- dit is meneer Neelkant. Een collega van Andrew bij de bank. Meneer Neelkant - mijn nichtje Mickey en... dit is natuurlijk de jongedame die voor ons werkt, over wie ik u heb verteld, Farida -’

Meneer Neelkant glimlachte. ‘Ah!’ zei hij, ‘Het kleine islamitische naaistertje!’ Hij was een joviale man van achterin de veertig, met een volle, vetglanzende zwarte haardos en een gladde satijnen huid. Hij richtte zich rechtstreeks, in het Hindi, tot Farida met een vraag.

Farida zat met gebogen hoofd in haar bord koude consommé te staren. Ze hoorde de vraag wel maar het duurde een paar tellen voor ze besefte dat hij aan haar was gericht. Ze antwoordde in het Hindi,

zonder op te kijken: ‘Ja.’

Meneer Neelkant zei tegen de anderen: ‘Aha. Ik vroeg haar of ze Engels verstaat, en ze heeft daarop bevestigend geantwoord. Het meisje heeft een opleiding genoten! Een zeldzaamheid in haar gemeenschap -’ Daar hij en de andere volwassenen al aan hun soep waren begonnen, nam hij zijn lepel weer op terwijl hij, in het Engels, tegen Farida zei: ‘Maak je geen zorgen! Deze soep kun je veilig eten - hij is niet van varkensvlees gemaakt -’ Daarop blikte hij de tafel rond naar de anderen. ‘Dat is een probleem, ziet u, met zo'n gast aan tafel... de spijsverboden, begrijpt u? De vloek van het religieuze fanatisme.’ Hij nipte aan zijn lepel. ‘Ikzelf ben niet kieskeurig in dat soort dingen. Ik ben een hindoe, maar in tegenstelling tot anderen van mijn geloof, eet ik wel rundvlees.’ Hij bette zijn mond met zijn servet. ‘Natuurlijk heeft onze kleine vriendin hier waarschijnlijk nog nooit soep gezien! Jammer voor haar - deze soep is uitstekend, overigens.’

Mary bedankte hem namens Bahadur.

Daarna vervolgde hij: ‘Uw kleine naaistertje is een echte schoonheid, daarin moet ik u gelijk geven! Maar ik kan u vertellen dat haar eigen mensen verbaasd zouden zijn dat te horen. Binnen haar familiekring vindt men haar ongetwijfeld erg lelijk. Huidskleur, begrijpt u - daar zijn we ons heel erg van bewust hier in India en wij - een donker volk!’ Hij was in een belerende bui. Hij schoof de mouwen van zijn pak naar achteren om zijn polsen te ontbloten. ‘Ziet u wel? Ik heb de kleur van, laten we zeggen, thee met melk. Dat vindt men acceptabel. Maar onze kleine vriendin hier, die heeft de kleur van sterke koffie! Dat is niet acceptabel! Een donkere huid wordt geassocieerd met zwoegen onder de hete zon, dat hoort bij de arbeidende klasse. Het is een teken van sociale achterstand. Hoe lichter wij Indiërs zijn, des te waarschijnlijker is het dat we tot de hogere klassen behoren. Vandaar dat uw kleine naaistertje, ondanks haar ideale gelaatstrekken, waarschijnlijke geen passende echtgenoot zal vinden -’

Mickey onderbrak meneer Neelkant. Ze keek recht over de tafel naar haar oom en zei, met een stem als een stalen scheermes: ‘Oom Andrew? Ik vind dat jóúw gast erg onbeleefd is tegen míjn gast.’

Haar oom zoog zijn adem naar binnen en zei: ‘Mickey -’

Jenny zei: ‘Mickey!’

Mary zei: ‘- en jij bent onbeleefd tegen iedereen, Mickey. Bied alsjeblieft onmiddellijk je excuses aan.’

In de daaropvolgende stilte, voor er nog iets gezegd kon worden,

draaide Farida zich opzij zodat ze haar stoel niet naar achteren hoefde schuiven, stond op en liep de kamer uit. Ze liep regelrecht door de salon en de glazen deuren naar de veranda.

Ze hoorde de anderen praten. Mickey schreeuwde met een stem die ineens heel kinderlijk werd: '- zien jullie dat? Nou hebben jullie haar beledigd. En dat terwijl ik zoveel moeite gedaan heb om haar bij ons aan tafel te krijgen!'

Mary zei: 'Tja, dat had je ook niet moeten doen. Ze voelde zich duidelijk niet op haar gemak. Dat zag je toch wel?'

Andrew zei: 'Ik ben het met Mary eens. Ik vind dat je je excuses moet aanbieden -'

Jenny zei: 'Ja. Ik sta erop. Je gedraagt je afschuwelijk -'

Mickey reageerde fel: 'Ik snap niet hoe jullie allemaal - dat jullie gewoon blijven doen alsof er niks aan de hand is! Dat jullie hier gewoon zitten te... eten en te praten...alsof er... alsof het...' Ze leek verkrampt van emotie zodat ze geen woord meer kon uitbrengen.

Jenny zei: 'O, lieverd! Probeer je alsjeblieft te beheersen.'

Mickey zei, bijna in tranen: 'Er mankeert wat aan jullie, aan jullie allemaal. Ja, aan jou ook, moeder. Aan jou vooral! Anders zouden jullie het wel snappen - Farida is echt arm! Ik heb het Bahadur gevraagd en hij heeft het me verteld - en jullie zitten hier maar te lachen en te eten, en je vraagt haar niet eens om mee te eten of wat ook. Het is gewoon niet te geloven! Je laat haar hier in die hitte werken! En je betaalt haar helemaal niks, of bijna niks! Dat zou je in Engeland nooit doen, je zou er niet over piekeren om dat daar te proberen!'

Meneer Neelkant zei met zijn zoetsappige stem: 'Maar lieve jongedame, je moet toch begrijpen - Farida hoort hier niet aan tafel te zitten, en dat verwacht ze ook niet. De mensen van haar klasse, echt, die zijn blij met wat ze hebben! Ze kennen hun plaats... net als wij. Je bent nog maar pas in India, daarom lijkt dit vast allemaal erg... vreemd. En verkeerd! Maar na verloop van tijd ga je er wel aan wennen. Iedereen went eraan.' Hij keek de andere volwassenen aan met die oliegladde glimlach. 'Op een gegeven moment ga je inzien dat het niet anders kan en dat we allemaal heel gelukkig -'

Mickey zei: 'Oom Andrew, alsjeblieft! Laat hem ophouden! Dat soort walgelijke dingen kan hij niet zomaar zeggen!'

Maar Andrew zei: 'Stel je niet zo aan, lieverd -'

'Je hebt zelf tegen me gezegd,' schreeuwde Mickey, 'dat je vindt dat de mensen hier erg hard en onvriendelijk tegen elkaar zijn - dat de

regering -’

Haar oom zei met een scherpe, kille stem: ‘Zo is het wel genoeg, Mickey! Ik dacht dat je volwassen genoeg was om te begrijpen wat ik bedoelde. Maar ik heb me kennelijk vergist... Misschien kun je nu maar het beste meteen naar je kamer gaan. Mary -?’ Zijn vrouw zou wel zorgen dat Mickey's eten naar haar toe gebracht werd.

Mickey sprong overeind. ‘O!’ riep ze uit. ‘O! Jullie zijn gewoon een stelletje... afschuwelijke... racistische... ouwe...’ Ze hijgde en huilde tegelijk. ‘Fascisten!’ En daarop rende ze de kamer uit.

Farida was direct naar Mickey's kamer gegaan, griste daar het topje van de vloer waar ze voor de lunch aan was begonnen en liep terug naar de veranda. Ze installeerde zich op haar vertrouwde plekje onder de potplanten, maakte de doosjes kralen open en ging aan het werk. Haar naald vloog heen en weer als een slanke stalen bij, pikte steeds drie kraaltjes op, een zwarte, een smaragdgroene en een vuurrode, en vloog alweer terug naar de stof in haar handen om die met venijnige steken aan te vallen. Aanvankelijk koos ze alleen de hardste kleuren, haar donkerste en glimmendste kralen. Daarna maakte ze alle doosjes open en gebruikte ze ook de andere kleuren.

Verhitte, kwade gedachten woelden door haar hoofd. Ze kon zich niet herinneren dat ze ooit eerder zo razend was geweest, alsof ze tot de rand gevuld was met brandende olie. Ze voelde zich alsof er een laag van haar huid was afgestroopt terwijl ze daar aan tafel zat. Ze wist niet wie ze meer moest haten: Mickey, die haar had gedwongen om mee te komen, of die walgelijke gast, die tegen en over haar had gesproken alsof ze een hagedis op de muur was, een reptiel zonder gedachten of gevoelens.

Ze was er zeker van dat ze weggestuurd zou worden. Ze wist dat het onbeleefd, onvergeeflijk was om zo van tafel weg te lopen. Ze verbaasde zich over haar eigen durf. Maar wat had ze anders kunnen doen? Ze kon zich niet voorstellen dat ze ooit voedsel zou eten dat misschien was bereid op een wijze die haar godsdienst verbood. Ze had geen idee hoe ze het arsenaal van eetwerktuigen aan weerszijden van haar bord zou moeten gebruiken. Ze kon het niet verdragen in de aanwezigheid te verkeren van vreemde mannen die misschien ongevraagd naar haar zouden kijken, zonder dat haar vader het wist of daarvoor toestemming had gegeven.

Na enkele ogenblikken knalden de glazen deuren open en dacht ze dat het uitzettingsbevel haar dadelijk zou worden overhandigd. In plaats daarvan was het Mickey die door de deuren naar buiten kwam

en snikkend regelrecht naar haar kamer liep. Ze keek niet in Farida's richting en Farida keek niet op. Tien minuten later ging Bahadur dezelfde weg, met een blad eten voor Mickey. Farida zag hem vanuit haar ooghoek, maar hief haar gezicht niet op. Ze had het gevoel dat hij even bleef staan toen hij de kamer uitkwam, en wellicht verwachtte dat ze zou opkijken om zijn blik te vangen, maar omdat ze er niet op inging, wist ze het niet zeker.

Zodra hij de slaapkamerdeur opende, had ze de geluiden van een wilde huilbui opgevangen. Ze kon niet peilen wat voor reden het andere meisje had om ongelukkig te zijn. Niettemin voelde ze een kinderlijke voldoening bij de gedachte dat Mickey, ondanks al haar vrijheid en al haar privileges, degene was geweest die haar zelfbeheersing verloor.

Nu hoorde ze de deur van de slaapkamer weer opengaan. Hoewel ze niet opkeek, wist ze dat Mickey weer naar buiten was gekomen. Ze kwam op blote voeten naar Farida toe, wachtte toen ettelijke seconden voor ze ineenhurkte om ook op Farida's mat te gaan zitten. Een tijdje zaten ze er zo, Farida met haar vliegensvlugge naald, Mickey in haar stilzwijgen.

Vanuit haar ooghoek zag Farida dat Mickey kennelijk de make-up van haar gezicht had gewassen. Haar oogleden waren roze en gezwollen van het huilen. Maar ze was kalm. Kalmer dan ze voor de lunch was geweest.

Toen het geschikte moment kwam, onderbrak Farida haar borduurwerk even en keek op. Mickey boog zich naar voren om de geborduurde lap te bekijken en zei: ‘Dat is echt ongelofelijk.’ Farida drukte de lap in haar handen en toen ze hem tegen zich aan hield, zag ze dat het een druk versierd zwart halterhemdje zou worden. ‘Is dat voor mij?’

Farida keek naar haar eigen werk alsof ze het voor het eerst zag. Het ontwerp, als je het zo mocht noemen, week af van alles wat ze ooit eerder gemaakt had. Het was een chaotische wirwar, samengesteld uit alle kralen in haar collectie, en toch had het een onverwachte harmonie. Het was het soort patroon dat haar stiefmoeder onmiddellijk zou hebben vernietigd, omdat ze in die roekeloze asymetrie het werk had gezien van de Gestoorde.

Maar wie was in een positie om te ontkennen dat asymmetrie uiteindelijk het hogere ontwerp zou kunnen zijn? De Opperste Schepper zelf was het die Zijn stervelingen had geschapen in een reeks verschillende kleuren, vormen en groottes. Als veelsoortige kralen. Niettemin liep door allen diezelfde levensdraad en werd eenieder daarmee op het

kleed der realiteit vastgestikt in een willekeur die, op zijn eigen manier, van grote schoonheid was. Als Hij, in al Zijn volmaaktheid, in staat was tot zulke streken, nou! Dan had zij, Farida, niets te vrezen!

Ze zou het gewoon vermijden Salma-bi iets over het nieuwe ontwerp te vertellen.

Terwijl ze de lap weer uit Mickey's handen pakte, zei Farida in het Engels: ‘Ja. Voor jou. Vind je mooi? Wil je dat ik jou leer? Is makkelijk!’

‘Ja,’ zei Mickey, terwijl ze wat comfortabeler op de mat ging zitten, ‘ja, dat wil ik wel.’

Een tevreden blinde

*Thakazhi Sivasankara Pillai**
(Vertaling René Kurpershoek)

Pappu Nayar nam Bhargavi als zijn vrouw aan. Hij was blind geboren. Haar reputatie in het dorp was niet goed. Niemand sprak schande van zijn bezoeken aan dat beruchte huis. Hij was immers blind. Bhargavi's moeder hoorde graag verhalen uit de mythologie en Pappu Nayar vertelde alle verhalen die hij kende. Zijn moeder had hem al tweemaal verboden daar te komen. Uiteindelijk werd Bhargavi zwanger en Pappu Nayar erkende daar verantwoordelijk voor te zijn. Zijn moeder zei hem dat hij geen voet meer in haar huis zou mogen zetten. Hij antwoordde: ‘Mijn jongere broer kan me niet altijd blijven geleiden. Ik heb iemand nodig om voor me te zorgen.’ Zijn verbanning uit het ouderlijk huis werd een feit.

Bhargavi werkte als veegster in een brahmaans huishouden. Ze kreeg dagelijks twee maaltijden en per maand vijf scheppen rijst. Ook stampte ze rijst voor twee families. Ze zorgde goed voor Pappu Nayar. Ze bereidde *kanji* en voerde hem de rijst terwijl ze zelf het nat dronk. Ze was gehoorzaam en praatte bijna nooit. Haar ongeluk leek elk spoor van vrolijkheid uit haar gezicht te hebben weggevaagd. Ze was twintig, maar met haar holle ogen en wangen leek ze tien jaar ouder. Ze lachte nooit zomaar van levensvreugde. Soms, wanneer ze naar haar welvarender kennissen keek, speelde een schamper lachje om haar verdorde lippen.

Ze liep haast altijd rond in een dunne lendendoek die ze om haar middel knoopte. Ze had nauwelijks iets anders om aan te trekken maar verborg nooit uit schaamte haar halfnaakte lichaam.

In dit levenloze, grauwe bestaan deed Pappu Nayar zijn intree met zijn montere praat. ‘Bhargavi heeft een jongen in haar buik,’ zei hij bijvoorbeeld. ‘Als hij groot is, zal hij uit de Ramayana reciteren.’ Dan antwoordde zij: ‘Ik wil een meisje.’ Ze beviel van een zoon. Nayar kon zijn geluk niet op. Hij verliet geen ogenblik de kamer en zei tegen de kraam-

* *Thakazhi Sivasankara Pillai (1914-1999) woonde zijn leven lang in Kerala en schreef in de landstaal Malayalam. Zijn genre is het sociaal realisme. Hij schreef veel verhalen (ca. 600) en romans die vaak zijn verfilmd; een van zijn bekendste boeken is* De rode vis. *In 1984 kreeg Pillai de Indiase Staatsprijs voor Literatuur, de Jnanpith. Pillais personages komen veelal uit de lagere kastes of zijn ‘onaanraakbaar’. In bovenstaand verhaal stamt de blinde hoofdpersoon, Pappu Nayar, juist uit een hoge kaste, waaruit hij door zijn mésalliance verstoten wordt.*

bezoeksters: ‘Het is zoals ik wilde. Zij wou een meisje.’ Hij wilde de baby voortdurend knuffelen. Dan vroeg hij: ‘En, jong, lees je later als je groot bent je vader voor uit de Ramayana?’

Dikwijls vroeg hij haar: ‘Bhargavi, geef je de baby nooit eens een kus?’

Dan antwoordde ze: ‘Jouw tong zal ook nooit eens even stilstaan.’

‘Vrouw, de goede tijden zijn aangebroken. Wat kan ik meer verlangen? Hij zal me meenemen naar Kasi en Rameswaram. Niet, jochie?’ Dan streelde hij het kind en kuste het.

Hij begon de horoscoop van de jongen uit te rekenen. ‘Hij staat van meet af aan onder invloed van Venus. Hij boft maar. Bhargavi, we moeten hem Gopika Ramanan noemen.’ Maar ze noemde hem Raman. Toen hij wilde weten waarom zei ze: ‘Ach, voor een bedelaartje in de dop.’

‘Zeg dat niet! Zijn horoscoop is die van een groot man.’

Op Pappu's schoot spartelde het kind en huilde hard. Dan wond hij zich op en riep Bhargavi. Zij knarsetandde en riep: ‘Dat joch is een geboren schreeuwlelijk.’ Ze sloeg het kind, tot verbijstering van Pappu Nayar. Ze ging werken en kwam pas laat in de middag thuis. Hij maakte zich dan ongerust en mopperde bij zichzelf dat het kind een uitgedroogd keeltje kreeg.

Zijn verzotheid was hartverscheurend. ‘Mijn zoon staat een groot geluk te wachten. Onder zijn linker borst heeft hij een moedervlek in de vorm van een lotusbloem - een genadeteken.’ Aan de vrouwen uit de buurt vroeg hij: ‘Lijkt hij op mij?’ Dan schoten hun ogen vol tranen. ‘Kun je zien?’ vroeg er één.

‘Mijn zoon kan ik zien,’ antwoordde hij.

De vrouwen uit het dorp zeiden: ‘Nou zie je eens wat een sloerie het is. Lijkt dat kind op hém?’

De tijd was gekomen dat Raman zijn ceremoniële eerste hapje rijst zou krijgen. Pappu Nayar wilde deze zegenrijke daad eigenhandig verrichten, maar Bhargavi wilde het niet hebben. Ze zei tegen haar moeder dat zijn eetlust te groot was. Haar moeder zei: ‘Dan moeten we het een ander laten doen. Het is niet goed als hij opgroeit met een grote eetlust en een grote maag.’

‘Ik wist niet dat ik zoveel rijst at,’ zei Pappu Nayar en lachte oprecht geamuseerd.

Het kind werd groter. Het ging steeds slechter met het gezin. Bhargavi raakte haar baantje bij de brahmaanse familie kwijt na van diefstal te zijn beschuldigd.

‘Laat het jong geen honger lijden. Geef hem mijn portie maar,’ zei Pappu Nayar.

Toen brak het magere seizoen aan. Al drie dagen was er in het huis zelfs geen *kanji* meer bereid. Ze stilden hun honger met bonenloof, en toen met rijstzemelen. Op de derde dag kregen ze van een buur, Kesavan Nayar, een paar muntjes waarvan ze wat rijst kochten om *kanji* te maken. Die aten Bhargavi, haar moeder en de jongen op. Pappu Nayar zat op de veranda en liet zich door een buurman voorlezen uit de Ramayana. Hij had geen erg in wat er gaande was.

Die avond zong hij de lof van God. Zijn honger knaagde zo dat hij niet slapen kon, zelfs na middernacht. De buren hoorden hem de verzen reciteren en de maat slaan. Bhargavi werd boos. ‘Wat is dit voor waanzin?’

‘Zong ik niet Gods lof?’ Hij hield op en bad in stilte.

Bhargavi werd weer zwanger. Hij zei haar dat zij dit keer een meisje zou krijgen. De jongen begon al een beetje te praten. Hij vormde de klanken voor moeder en grootmoeder, maar die voor ‘vader’ uitte hij nooit. ‘Hé dreumes,’ riep Pappu Nayar dan. ‘Waarom roep je niet “vader”?’ En dan troostte hij zich met de gedachte dat het woord voor vader nog te moeilijk was.

Bhargavi beviel van een meisje. Hij trok weer de horoscoop van het kind en zei dat ze voorbestemd was tot een gelukkig huwelijk in haar veertiende levensjaar.

‘Mijn dochter lijkt op haar moeder, nietwaar, zuster?’ vroeg hij aan buurvrouw Kuttiyamma. Ze lachte. ‘Ja, ik vind van wel,’ antwoordde ze.

Nu waren er twee kinderen. De armoede van het gezin nam toe. Bhargavi's gezondheid was gebroken en ze was te zwak om uit werken te gaan. Pappu Nayar troostte haar en zei dat hun armoe spoedig ten einde zou zijn. Ze wilde aan al haar ellende ontsnappen door zelfmoord te plegen. Hij betoogde dat de kinderen dan moederloos zouden achterblijven. Er kwam geen traan uit haar ogen. Ze tandenknarste alleen van hulpeloze ellende. Af en toe vonkte er in haar doffe, ingevallen ogen even een onmenselijk licht, maar dan verviel ze weer in machteloze berusting. Op een dag vroeg ze: ‘Zou je niet gaan bedelen?’

‘Warempel, je hebt gelijk. Een heel verstandig idee. Maar dan zal ik het dorp uit moeten. En de moeilijkheid is, hoe kan ik bij de kleintjes weg?’

Opnieuw werd Bhargavi zwanger. Dit keer was ze te ziek om op te

staan. Vele dagen achtereen was er niet eens vuur in de keuken. Pappu Nayar stuurde Raman rond het middaguur naar de brahmaanse huizen en de kinderen en hun moeder aten dan de *kanji* die ze kregen. Pappu Nayar at ook, als er iets overbleef. Hij zei: ‘Als ik de Ramayana hoor, kan ik zonder eten en drinken.’

Er werd niet meer voor de kinderen gezorgd. De jongen was de hele dag weg. Hij bedelde van deur tot deur. Het meisje werd ziek. Pappu Nayar leende regelmatig rijst van een buur en liet er *kanji* voor haar van koken. Als de jongen tegen donker thuiskwam en Pappu Nayar hem vroeg een paar verzen te reciteren ter ere van God, negeerde hij hem. Ook wilde hij niet blijven luisteren naar de verhalen over goden en demonen die Pappu Nayar vertelde. Nayar merkte pas dat hij weg was als hij zijn stem hoorde vanuit de keuken.

Het kind dat Bhargavi kreeg, was een jongen. Het stierf op de vierde dag, wat een zegen was. Pappu Nayar zei tegen Bhargavi: ‘We hebben nu twee kinderen. Laten we er geen meer bij nemen.’

Raman was zes jaar en Pappu Nayar besloot dat hij naar school moest om te leren lezen en schrijven. Bhargavi kreeg haar oude baantje terug en het gezin at één maaltijd per dag. Maar Nayar hongerde voort. Elke dag aten moeder en kinderen het eten dat zij meebracht uit het brahmaanse huis - Nayar kreeg maar af en toe iets. Hij vroeg nooit om voedsel en at wat hem gegeven werd.

Raman ging niet meer naar school. Bhargavi had besloten dat ze het niet kon betalen en Pappu Nayar gaf toe dat ze gelijk had. Toch zouden zijn kinderen moeten leren lezen en schrijven. Maar de jongen was pas zes en ze konden nog wel een jaartje wachten, zei Nayar.

En de kinderen? Die noemden hem nooit ‘vader’ en lachten hardop als ze hem op de tast zagen rondscharrelen.

Als hij zei: ‘Dochter, kom bij me,’ en zijn armen uitstrekte, bleef ze op een afstandje staan en trok gezichten tegen hem. Een keer vroeg hij Raman hem wat *paan* en betelnoten te brengen. De jongen smeerde rijkelijk limoenpasta uit maar legde er in plaats van betelnoten hete kiezels in. Pappu Nayar brandde zijn mond. Raman klapte in zijn handen en lachte. Nayar lachte ook om de kwajongensstreek. Op een dag stapte hij met behulp van zijn stok de veranda af naar het voorplaatsje. Raman sloeg de stok onder hem uit en de arme Nayar viel plat voorover. Tegen voorbijgangers verklaarde hij het gebeurde uit jeugdige uitgelatenheid.

Twee jaren gingen voorbij en nog altijd ging Raman niet naar

school. Als Pappu Nayar daarover begon tegen Bhargavi, zei ze: ‘Jij kunt zeggen wat je wilt met je gladde tong.’ Wanneer hij haar vroeg of er niet iets waar was van wat hij zei, zei ze niets terug.

Raman maakte zich soms schuldig aan kruimeldiefstal. Daar was hij een jongen voor, dacht Nayar om zichzelf te troosten. Toen besloot Bhargavi Raman uit werken te sturen als hulp in de huishouding. Nayar beklaagde zich hierover bij Kuttiyamma. Zij was al dikwijls ooggetuige geweest van Bhargavi's doen en laten. Het had haar verdriet gedaan zoals Pappu Nayar werd misdeeld terwijl Bhargavi zich te goed deed aan rijst en curry.

Er werd gepraat, maar uit medelijden met Nayar praatte niemand met hem zelf, en zo bleef de kwade kant van het leven voor hem verborgen. De mensen waren bang dat hij het besef van de hel waarin hij leefde niet zou kunnen dragen. Zij bewonderden zijn grenzeloze trouw aan Bhargavi en verbaasden zich over zijn onwankelbare optimisme. Hoe kon je zo iemand confronteren met de naakte werkelijkheid?

Kuttiyamma kon zich er niet toe brengen hem de waarheid voor te kauwen, maar toen Pappu Nayar zei: ‘Mijn zoon heeft een kop. Hij gaat leren lezen en schrijven,’ zei ze: ‘Hij is je zoon niet.’

‘Nee, hij is een kind van God. Is deze hele wereld niet één grote illusie die God geschapen heeft?’ Hier zei ze niets op terug. Ze kon het niet opbrengen.

Bhargavi beviel van een jongen. Nayar was opgetogen over de nieuwe gezinsuitbreiding. Hij zei dat het kind hem gezelschap zou houden. Kuttiyamma zei: ‘Wees blij dat je blind bent. Jij hoeft de ellende en het kwaad in deze wereld niet te zien.’

‘Er is geen kwaad in deze wereld. Zeker, er is armoe, maar daar komt een einde aan. Er is verdriet, maar er is ook geluk, zuster. Ik ben niet ongelukkig. God heeft me geen lijden op mijn weg gezonden. Natuurlijk maak ik me wel wat ongerust over mijn kinderen. Raman heeft me niet eens een brief geschreven.’

‘Je zou wel anders denken als je die kinderen had gezien.’

‘Ik zie mijn kinderen.’

‘O ja, en ben je daarom hun vader?’

Kuttiyamma's hart sloeg over. Ze had de waarheid eruit geflapt voor ze er erg in had. Pappu Nayar tastte aarzelend naar een antwoord.

‘Het zijn kinderen.’

‘Hoeveel weet je, Pappu Nayar?’

‘Ik ben niet gek, zuster. Blinden hebben een overschot aan intelli-

gentie. Ik weet veel. Op een nacht hoorde ik gerinkel van munten uit het huis.'

'Ze is doortrapt!'

Hij antwoordde niet dadelijk. 'Nu ja. In elk geval zal de wereld niet zeggen dat de kinderen geen vader hebben.'

'Noemen ze jou vader?'

'Nee, maar ik houd wel van ze. Kijk, daar staan mijn Raman en Devaki voor me. Wat zijn ze mooi! De schatjes!'

'Ze heeft je altijd bedrogen.'

'Ze is te beklagen. Wat heeft ze niet moeten doorstaan! Misschien is het haar enige manier om zich staande te houden. Ze moet de wereld een echtgenoot kunnen tonen en ik heb haar daarbij geholpen.'

Kuttiyamma zweeg en vertrok. Hij was niet iemand die in het donker rondtastte. Zijn geest was een kristal dat straalde van een eeuwig innerlijk licht. Ontelbare werelden scheerden dartel dooreen in dat fonkelende prisma.

Twee fragmenten uit *Een goede partij*

Vikram Seth[*]
(Vertaling Babet Mossel)

Ze kwamen uit in een nog weer wat bredere steeg, en daarna in een hete, stoffige straat niet ver van het hooggelegen Chowk. Een van de twee opvallende bouwwerken in die dichtbevolkte wijk was een reusachtig, roze gebouw van drie verdiepingen. Dat was de *kotwali*, het gemeentelijke politiebureau, het grootste van Purva Pradesh. Het andere, een meter of honderd verderop, was de mooie, sobere Alamgirmoskee, op bevel van keizer Aurangzeb gebouwd op de ruïnes van een grote tempel in het hart van de stad.

Uit de Mogol- en Britse archieven blijkt dat daar rellen tussen hindoes en moslims hebben plaatsgevonden. Waardoor de toorn van de keizer nu precies was gewekt is onduidelijk. Hij was dan wel de minst tolerante van de grote keizers van zijn dynastie, maar het gebied rondom Brahmpur was voor zijn ergste excessen gespaard gebleven. De herinvoering van de hoofdelijke belasting voor ongelovigen, een belasting die zijn overgrootvader Akbar had afgeschaft, trof de inwoners van Brahmpur even zwaar als de rest van het rijk. Maar voor het platgooien van een tempel was meestal een uitzonderlijk motief nodig, zoals aanwijzingen dat hij als hoofdkwartier voor gewapend of politiek verzet werd gebruikt. Aurangzebs apologeten plachten te stellen dat zijn reputatie als intolerant heerser erger was dan hij verdiende en dat hij tegen sjiieten even hardvochtig optrad als tegen hindoes. Maar de tweehonderdvijftig jaar die sindsdien waren verstreken, hadden niets afgedaan aan de haat van de orthodoxe hindoebevolking van Brahmpur tegen een man die het had gewaagd de vernietiging te gelas-

* *Vikram Seth werd geboren in India in 1952. Hij studeerde filosofie, politicologie en economie in Oxford, Stanford en Nanjing. Hij schreef onder meer vier romans, in vertaling verschenen c.q. te verschijnen bij Uitgeverij Van Oorschot:* The Golden Gate, *1986* (De Golden Gate, roman in verzen, *vertaald door Paul van den Hout, 1995);* A Suitable Boy, *1993* (Een goede partij, *vertaald door Christien Jonkheer en Babet Mossel, over enige tijd te verschijnen);* An Equal Music, *1999 (*Verwante stemmen, *vertaald door Christien Jonkheer en Babet Mossel, 1999) en* Two Lives *2005 (*Twee levens, *vertaald door Christien Jonkheer, 2006). Bovenstaande fragmenten zijn afkomstig uit de vertaling van* A Suitable Boy, *een breed opgezette, kleurrijke roman over het wel en wee van vier Indiase families in het begin van de jaren vijftig, tegen de achtergrond van het nog maar kort daarvoor onafhankelijk geworden en door politieke en religieuze conflicten verscheurde land.*

ten van een der heiligste tempels van de grote vernietiger Shiva zelf.

Er werd beweerd dat de priesters van de zogeheten tempel van Chandrachur aan de vooravond van de verwoesting van de tempel de grote linga van Shiva uit het binnenste heiligdom in veiligheid hadden gebracht. Ze hadden hem niet in een diepe put laten zakken, zoals toen vaak gebeurde, maar hem in de zandbanken van de Ganga begraven, dicht bij het crematieterrein. Het is niet bekend hoe men het reusachtige stenen voorwerp daarheen had vervoerd. Het geheim van de locatie scheen meer dan tien generaties lang van de ene hogepriester te zijn overgegaan op de volgende die het ambt erfde. Van alle bij de hindoecultus behorende beelden was het waarschijnlijk de heilige fallus, de linga van Shiva, die de orthodox-islamitische theologen de diepste afschuw inboezemde. Ze vernietigden hem waar ze maar konden, met een sterk gevoel van rechtschapen weerzin. Zolang de kans bestond dat het moslimgevaar weer de kop opstak gaven de priesters hun familiegeheim niet prijs. Maar na de Onafhankelijkheid en de Deling van Pakistan en India achtte de priester van de lang geleden verwoeste tempel van Chandrachur - die in diepe armoede in een hutje dicht bij de crematie*ghat* woonde - het veilig te voorschijn te komen en zich bekend te maken. Hij ondernam pogingen zijn tempel te laten herbouwen en de linga van Shiva te laten opgraven en zijn plaats terug te geven. Aanvankelijk had de archeologische dienst geen geloof willen hechten aan zijn aanwijzingen voor de plaats van de linga. Er bestonden geen documenten ter ondersteuning van het gerucht dat hij bewaard was gebleven. En al klopte het wel, dan nog had de loop van de Ganga zich inmiddels gewijzigd, hadden de zandbanken zich verplaatst en konden er mettertijd fouten zijn geslopen in de mondeling overgeleverde verzen of mantra's die de locatie beschreven. Ook was denkbaar dat de functionarissen van de archeologische dienst beseften, of erop waren gewezen, dat een opgraving van de linga gevolgen kon hebben en dat ze tot de conclusie waren gekomen dat het voorwerp horizontaal onder het zand minder kwaad zou aanrichten dan verticaal in een heiligdom. Hoe dan ook, van hen kreeg de priester geen hulp.

Toen ze langs de rode muren van de moskee liepen vroeg Haresh, die niet in Brahmpur woonde, waarom er zwarte vlaggen hingen aan de buitenste poorten. Kedarnath antwoordde op achteloze toon dat die daar pas sinds vorige week hingen, toen men was begonnen een aangrenzend terrein bouwrijp te maken voor een tempel die daar

moest verrijzen. Voor iemand die in Lahore zijn huis, zijn grond en zijn bestaansmiddelen kwijt was geraakt, scheen hij niet zozeer verbitterd jegens de moslims als wel doodmoe van godsdienstfanaten in het algemeen. Zijn moeder trok zich zijn onpartijdige houding erg aan.

‘Een of andere priester heeft in de Ganga een linga van Shiva ontdekt,’ zei Kedarnath. ‘Die zou uit de tempel van Chandrachur komen, de grote tempel van Shiva die Aurangzeb schijnt te hebben vernietigd. Er zit inderdaad hier en daar hindoebeeldhouwwerk op de pilaren van de moskee, dus die zal wel op de ruïnes van een tempel gebouwd zijn, God weet hoe lang geleden. Kijk uit!’

Haresh was bijna in een hondedrol gestapt. Hij droeg nogal chique roodbruine brogues en was erg blij dat hij gewaarschuwd was.

‘Maar goed,’ vervolgde Kedarnath, met een glimlach om Haresh' prompte reactie, ‘de radja van Marh kan aanspraken doen gelden op het huis dat aan de andere kant van de westmuur van de moskee staat, dat wil zeggen stond. Hij heeft het laten afbreken en bouwt daar een tempel. Een nieuwe tempel van Chandrachur. Die man is een volslagen idioot. Omdat hij de moskee niet kan slopen en dus niet op de oorspronkelijke plaats terechtkan, heeft hij besloten hem er pal ten westen van te bouwen en de linga in het heiligdom daar te zetten. Voor hem is het een reuze komisch idee dat de moslims dan vijfmaal per dag in de richting van zijn linga van Shiva moeten buigen.’

Hij zag een lege fietsriksja aankomen en hield die aan. Nadat ze waren ingestapt zei hij: ‘Naar Ravidaspur,’ en ging verder: ‘Voor een zogenaamd zachtmoedig, spiritueel volk scheppen wij er blijkbaar grote vreugde in anderen met hun neus in de hondenstront te duwen, vindt u ook niet? Ik begrijp mensen als de radja van Marh in elk geval niet. Hij ziet zichzelf als een soort nieuwe Ganesha met als goddelijke levenstaak de legers van Shiva naar een overwinning op de demonen te voeren. En tegelijk is hij verslingerd aan zowat de helft van de islamitische courtisanes hier in de stad. Bij de eerste-steenlegging voor zijn tempel zijn twee mensen om het leven gekomen. Niet dat dat hem iets deed, hij heeft er vast wel twintigmaal zoveel laten vermoorden toen hij zijn eigen staat nog regeerde. Maar goed, een van die twee was een moslim, en toen hebben de mullahs die zwarte vlaggen op de moskee gehesen. Als u goed kijkt ziet u ook nog een paar kleinere aan de minaretten hangen.’

[...]

Verderop aan de Ganga werd, met pracht en praai en praktisch inzicht, de opmaat tot een andere operatie gegeven.

De grote linga van Shiva was ongeveer van de omvang die hij volgens de mantra's van de priester zou hebben en lag op de eveneens voorspelde plaats op de bodem van de Ganga. Maar hij ging schuil onder lagen zand en slik. Het nam een paar dagen in beslag voor hij ten slotte zichtbaar werd in het drabbige water, en nog een paar dagen voor hij met draailieren uit het water en op de eerste brede trede van de crematie*ghat* was gehesen. Daar lag hij, naast de Ganga waarin hij eeuwen had gerust, aanvankelijk nog bedekt met een dikke korst van modder en gruis, daarna afgespoeld met water, melk en *ghee*, tot het kolossale zwartgranieten blok glinsterde in de zon.

De mensen kwam van heinde en verre om ernaar te staren en gapen, hem te bewonderen en vereren. Oude vrouwen kwamen er om *puja* te doen, te zingen en reciteren, er bloemen bij te leggen en het hoofd van de erf-*pujari* in te smeren met sandelhoutpasta. Het was een gunstige combinatie: Shiva's linga en de rivier die aan zijn haar was ontsprongen.

De radja van Marh had tal van historici, ingenieurs, astrologen en priesters ontboden, want nu moesten er voorbereidingen worden getroffen voor de tocht die de linga te wachten stond, de brede treden van de crematie*ghat* op, de smalle steegjes van Oud-Brahmpur door en de open ruimte van Chowk in, en vandaar naar zijn laatste, triomfale, heringewijde rustplaats: het binnenste heiligdom van de voltooide tempel.

De historici probeerden logistieke gegevens te vergaren over andere, vergelijkbare ondernemingen, zoals de verplaatsing van de zuil van Ashoka bij Ambala naar Delhi op last van Firoz Shah - een boeddhistische zuil verhuisd door een moslimvorst, bedacht de radja van Marh met tweeledige minachting. De ingenieurs berekenden dat er tweehonderd mannen voor nodig waren om de stenen cilinder, die ruim acht meter lang was, een doorsnee van ruim een meter had en meer dan zes ton woog, veilig de steile treden van de *ghat* op te zeulen. (De radja had het gebruik van draailieren of katrollen verboden bij deze unieke, spectaculaire ceremonie.) De astrologen kienden een gunstig tijdstip uit en deelden de radja mee dat hij, als het nu niet binnen een week werd gedaan, nog vier maanden zou moeten wachten. En de pas benoemde priesters van de nieuwe tempel van Chandrachur maakten plannen voor bezwerende rituelen langs de hele route en een grootse feestelijke ontvangst op zijn bestemming, zo dicht bij de plaats waar

hij ten tijde van Aurangzeb had gestaan.

De moslims hadden via de commissie-Alamgiri Masjid Hifaazat vergeefs geprobeerd de plaatsing van de heidense monoliet achter de westelijke muur te laten verbieden. Het eigendomsrecht van de radja op de grond waarop de tempel stond, inmiddels overgedragen aan een trust die werd beheerd door de Linga Rakshak Samiti aan het hoofd waarvan hij stond, was juridisch waterdicht.

Er waren echter ook hindoes die vonden dat de linga bij de crematie*ghat* moest blijven, omdat daar immers generaties van *pujari's* in treurnis en kommernis tot hem hadden gebeden, en daar zou hij de gelovigen niet alleen aan de scheppende kracht van Shiva Mahadeva maar ook aan zijn vermogen tot verwoesting herinneren. De erf-*pujari* had bijna in extase tot de zichtbare linga gebeden en verkondigde nu dat hij zijn ware thuishaven al gevonden had. Hij moest worden verankerd op de brede lage trede waarop hij was komen te liggen en waar hij opnieuw door het volk was gezien en aanbeden - en omdat de Ganga naargelang de seizoenen rees of daalde, moest ook hij ogenschijnlijk verzinken of verrijzen.

Maar daar wilden de radja van Marh en de Linga Rakshak Samiti niet van horen. De *pujari* had zijn informantentaak vervuld. De linga was gevonden en opgeheven, nu zou hij nog verder opgeheven worden. Het was niet aan een haveloze, extatische *pujari* om ondernemingen van een zo groot gewicht tegen te houden.

Platbodems vervoerden ronde stammen te bestemder plaatse, die aldaar de treden van de *ghat* werden opgehesen en er een drie meter brede baan van vier evenwijdige rollers over vormden. Vierhonderd meter hoger, waar de route de trap verliet en rechtsaf een smallere weg insloeg, werden tussen de rollers andere stammen gelegd opdat de bocht rustig en soepel kon worden genomen. Vanaf dat punt moest de linga schuin worden vervoerd, en men moest een nauwkeurige, in detail uitgewerkte methode bedenken om hem van positie te laten veranderen.

Op de vastgestelde dag klonk, lang voor het eerste vogelgezang, de plechtstatige, klaaglijke, magische roep van de kinkhoorns. De linga werd nog eenmaal ondergedompeld en vervolgens eerst in zijdekatoen en daarna in juten matten gewikkeld. Rondom de dikke bruine jute werden enorme kabels bevestigd, waaraan kortere kabels van verschillende lengte hingen. Er werden tienduizenden goudsbloemen over de matten uitgestrooid of erin gestoken en het geheel werd bedolven onder rozenblaadjes. Nu klonk de hoge, trance-opwekken-

de roffel van de kleine trommel, de *damaru* van Shiva, en de priesters begonnen aan een onafgebroken eentonig gezang, dat via een luidspreker urenlang het golvende gedruis van de menigte overstemde.

Om twaalf uur, het heetste moment van de dag en het tijdstip voor de zwaarste boetedoeningen, brachten tweehonderd pas ingewijde jonge leden van een grote shivaïtische *akhara*, blootsvoets en met bloot bovenlijf, vijf aan weerszijden van elke roller op elke van de twintig treden, diep voorovergebogen trekkend aan de in hun schouders snijdende kabels, de grote linga in beweging. De stammen kraakten, de linga gleed langzaam, lijdzaam naar boven en uit de reciterende, zingende, biddende, kakelende menigte steeg een diepe zucht van ontzag op.

De *doms* lieten hun werk op de crematie*ghat* in de steek om vol verbazing naar de traag verdwijnende linga te staren, en de lijken brandden onbewaakt verder. Alleen de beroofde *pujari* en een kleine schare volgelingen slaakten kreten van wanhoop.

Stap voor stap gleed de linga omhoog, van boven met afgepaste rukjes voortgetrokken en van onderen opgeduwd door een paar van koevoeten voorziene mannen, die op gezette tijden wiggen onder de linga schoven om de slepers een korte adempauze te gunnen.

De steile, onregelmatige treden van de *ghat* brandden onder hun voetzolen, de zon brandde op hun rug en ze hijgden van dorst en inspanning. Maar ze hielden hun ritme vol, en na een uur was de linga al twintig meter boven de Ganga.

De radja van Marh, hoog boven aan de trap, keek met voldoening omlaag en barstte in luide vreugdekreten uit, bijna brullend: ‘Har har Mahaveda!’ Ondanks de hitte droeg hij zijn volle, witzijden hoftenue, zijn kolossale lijf glinsterde van de parels en de zweetdruppels en zijn rechterhand omklemde een grote gouden drietand.

De jonge *rajkumar* van Marh, die net zo'n arrogante grijns op zijn gezicht had als zijn vader, riep: ‘Sneller! Sneller!’, haast als bezeten. Hij stompte de jonge novicen op hun rug, mateloos opgewonden door het bloed op hun schouders dat inmiddels onder de kabels uit droop.

De mannen probeerden hun tempo op te voeren. Hun bewegingen werden grilliger.

De kabels over hun schouders, glibberig van het zweet en het bloed, begonnen houvast te verliezen.

Bij de bocht waar de trap tot een pad versmalde moest de linga zijwaarts worden gedraaid. Vanaf dat punt zou de Ganga niet meer in het zicht zijn.

Aan de buitenkant van de bocht knapte een kabel, en er struikelde een man. De terugstoot bracht een golfbeweging van schokken teweeg, waardoor de linga uit balans raakte. Toen er nog een kabel scheurde, en nog een, begon de linga te schudden. Nu sloeg er een vlam van paniek door de hele formatie.

‘Schuif de wiggen eronder... schuif de wiggen eronder!’

‘Niet loslaten...’

‘Staan blijven - stop - straks gaan we eraan ...’

‘Achteruit... achteruit... we houden het niet meer...’

‘Ga lager staan - ga een tree lager staan - speling geven...’

‘Trek aan de kabels...’

‘Laat de kabels los... zo worden jullie omlaag gesleurd...’

‘Har har Mahaveda...’

‘Rennen... ren voor je leven...’

‘De wiggen... de wiggen...’

Er knapte nog een kabel, en nog een terwijl de linga heel geleidelijk omlaag schoof, eerst naar de ene kant, toen naar de andere. De kreten van de mannen bovenaan die ruggelings tegen de treden kwakten, werden afgewisseld door de zachtere maar nog huiveringwekkender geluiden van de schuivende, glijdende monoliet en de krakende rollers eronder. De mannen onderaan schoten struikelend uit de weg. De mannen bovenaan smeten hun kabels in een bloederige kluwen, trokken hun verdwaasde, gewonde kameraden opzij en staarden omlaag naar de linga, oranje van de nu tot pulp geplette goudsbloemen in de juten matten. De trommels vielen stil. De menigte schoot alle kanten op, krijsend in doodsnood. Opeens waren de treden van de *ghat* verlaten, en in de diepte vluchtten ook de *doms* weg van de *ghat*, evenals de verwanten van de brandende doden.

De linga verzette zich tegen de inderhaast aangebrachte wiggen. Heel even maar, als hij al bewoog was het niet meer dan een zweem van beweging.

Toen verschoof hij. Een van de wiggen glipte weg. Weer verschoof hij, en daarop gleden ook de andere wiggen weg en begon hij langzaam terug te rollen naar waar hij vandaan was gekomen.

Over de rollers rolde de grote linga omlaag, de volgende trede af, en de volgende, en de volgende, al rollend vaart meerderend. De boomstammen spleten onder de klap van zijn gewicht, hij zwenkte naar links en naar rechts maar rolde verder, lager, steeds lager, sneller, steeds sneller, door naar de Ganga, verpletterde de *pujari* die nu met geheven

armen zijn afdaling trachtte te stuiten, knalde dwars door de vlammende brandstapels op de crematie*ghat* en zonk ten slotte in de Ganga, de ondergelopen stenen treden af, tot in de modderige bedding.

En opnieuw rustte de linga van Shiva in de bedding van de Ganga, die troebel over hem voortstroomde en langzaam zijn bloedvlekken wegspoelde.

Vertaalde poëzie

Twee gedichten

Javed Akhtar

(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

Voor de rellen

Waarom is vandaag iedereen
bang in deze stad?
Waarom zijn de gezichten
bleek?
Waarom waait er
in de straatjes en stegen
een stille, onheilspellende wind?
Waarom hangt er zelfs voor vertrouwde ogen
dit fijne waas van vreemdheid?
De stad
lijkt verlamd door stilte:
een verdachte wachtend op het vonnis.
Een, twee mensen
gaan voorbij.
Waarom wordt het zicht vertroebeld
door stof van angst?
Om voor donker nog wat te verdienen
zijn een paar venters de straat opgegaan
maar
waarom kijken ze steeds om naar huis?
Vandaag hoor je zelfs op de markt
de bekende geluiden niet.
Iedereen loopt
door een glazen huis.
De blik van de een
vreest de blik van de ander.
Niemand
durft hardop te spreken.
Ieders adem
lijkt te stokken.
Vandaag
is de stad een kind
bang voor haar eigen schaduw.

फ़साद से पहले

आज इस शहर में
हर शख़्स हरिासों क्यूँ है
चेहरे
क्यों फ़क़ हैं
गली कूचों में
कसिलए् चलती है
खमोशी-सरासीमा हवा
आश्ना आँखों पे भी
अजनबयित की ये बारीक सी झलि्ली क्यूँ है
शहर
सन्नाटे की ज़ंजीरों में
जकड़ा हुआ मुलजमि सा नज़र आता है

इक्का-दुक्का
कोई रहगीर गुज़र जाता है
ख़ौफ़ की गर्द से
क्यूँ धुँधला है सारा मंज़र

शाम की रोटी कमाने के लिए
घर से निकिले तो हैं कुछ लोग
मगर
मुड़ के क्यूँ देखते हैं घर की तरफ़
आज
बाज़ार में भी
जाना पहचाना सा वो शोर नहीं
सब यूँ चलते हैं कि जैसे
ये ज़मी काँच की है
हर नज़र
नज़रों से कतराती है
बात
खुलकर नहीं हो पाती है
साँस रोके हुए
हर चीज़ नज़र आती है
आज
ये शहर इक सहमे हुए बच्चे की तरह
अपनी परछाई से भी डरता है

[Vervolg Nederlands]

Kijk op de kalender:
misschien
is het vandaag een feestdag.

Na de rellen

Diepe, doodse stilte.
Uit sommige huizen stijgt zwijgend
dikke zwarte rook op
vol smerig roet
dat zich tot ver in de omtrek verspreidt.
Diepe, doodse stilte.

De straat is zielloos als een lijk.
Een vernielde handkar
ondersteboven
met z'n wielen omhoog
staart geschrokken naar de lucht
nog steeds niet gelovend, lijkt het,
wat er is gebeurd.
Diepe, doodse stilte.

Een geplunderde winkel
- wijdopen gesperde mond na een schreeuw -
kijkt bedroefd
door haar ingetrapte deur naar buiten:
de armbanden van glas
liggen in scherven
over straat.
Nog gisteren waren zij
honderd glanzende tanden
in deze lege mond.
Diepe, doodse stilte.
De diepe stilte sprak tegen de stad:
luister geplunderde winkel
smeulend huis
vernielde handkar

[Vervolg Hindi]

जंत्री देखो
मुझे लगता है
आज त्यौहार कोई है शायद।

फ़साद के बाद

गहरा सन्नाटा है
कुछ मकानों से ख़मोश उठता हुआ
चेहरे
मैल दलि में लएि
हर तरफ़ दूर तक फैलता जाता है
गहरा सन्नाटा है

लाश की तरह बेजान है रास्ता
एक टूटा हुआ ठेला
उलटा पड़ा
अपने पहयि हवा में उठाए हुए
आसमानों को हैरत से तकता है
जैसे कजिो भी हुआ
उसका अब तक यहीं इसको आया नहीं
गहरा सन्नाटा है

एक उजड़ी दूक
चीख के बाद मुँह
जो खुला का खुला रह गया
अपने टूटे कविाड़ों से वो
दूर तक फैले
चूड़ी के टुकड़ों को
हसरतज़दा नज़रों से देखती है
कि किल तक यही शीशे
इस पोपले के मुँह में
सौ रंग के दाँत थे
गहरा सन्नाटा है

गहरे सन्नाटे ने अपने मंज़र से यूँ बात की
आज
ए सुलगते मकी
टूटे ठेले

[Vervolg Nederlands]

jullie zijn de enigen niet,
vele anderen zijn ook
getroffen.
Wij zullen ook om hen rouwen
maar laten we eerst huilen om hen
die kwamen om te roven
en zelf werden beroofd.
Ongelukkigen,
zonder ogen,
blind
voor beschaving van eeuwen.

[Vervolg Hindi]

इसकी उनको ख़बर ही नहीं
कमनज़र हैं
कसिदयों की तहज़ीब पर
उन बेचारों की कोई नज़र ही नहीं।

जावेद अख़्तर

Vermist
Mangalesh Dabral
(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

Op de pishuizen van de stad en op andere drukbezochte plekken
kleven nog altijd opsporingsberichten
van vermiste personen
die een paar jaar geleden op tien-, elfjarige leeftijd
zonder iets te zeggen van huis zijn weggelopen.
Volgens de aanplakbiljetten zijn ze van gemiddeld postuur,
niet licht van kleur, maar donker of zwart,
dragen ze slippers.
Op 't gezicht zie je een litteken
en hun moeders blijven om hen huilen.
Onderaan op de biljetten staat ook de verzekering
dat degene die informatie verschaft over de vermiste
een passende beloning zal ontvangen.

* *Mangalesh Dabral (1948) werd geboren in een bergdorpje in Uttaranchal. Hij is dichter, journalist, redacteur, vertaler en publiceerde naast gedichtenbundels ook reisverslagen en reportages. Dabral vertaalde veel westerse auteurs uit het Engels in het Hindi, o.m. Brecht, Enzensberger, Neruda. In zijn eigen werk neemt hij sociaalbewogen standpunten in. Hij woont in Delhi.*

Toch worden ze door niemand herkend.
De vage foto's die op de biljetten staan
lijken niet;
over het verdriet van toen
ligt nu de pijn van de doorstane ellende.
Het klimaat in de stad heeft hun gezichten veranderd;
ze eten weinig, slapen weinig, spreken weinig,
veranderen voortdurend van adres,
er is geen verschil tussen moeilijke en makkelijke dagen.
Nu zijn ze in een heel andere wereld
en kijken een beetje nieuwsgierig naar de opsporingsberichten
die hun wanhopige ouders af en toe bij laten drukken,
waarop nog altijd staat
dat ze tien of elf jaar oud zijn.

गुमशुदा

शहर के पेशाबघरों और अन्य लोकप्रयि जगहों में
उन गुमशुदा लोगों की तलाश के पोस्टर
अब भी चपिके दखिते हैं
जो कई बरस पहले दस-बारह साल की उम्र में
बनिा बताये घरों से नकिले थे
पोस्टरों के अनुसार उनका क़द मँझोला है
रंग गोरा नहीं गेहुँआ या साँवला है
हवाई चप्पल पहने हैं
चेहरे पर कसिी चोट का नशिान है
और उनकी माँएँ उनके बगैर रोती रहती हैं
पोस्टरों के अंत में यह आश्वासन भी रहता है
कलिापता की ख़बर देनेवाले को मलिेगा
यथासंभव उचति ईनाम

तब भी वे कसिी की पहचान में नहीं आते
पोस्टरों में छपी धुँधली तस्वीरों से
उनका हुलयिा नहीं मलिता
उनकी शुरुआती उदासी पर
अब तकलीफ़ झेलने की ताब है।
शहर के मौसम के हसिाब से बदलते गये हैं उनके चेहरे
कम खाते कम सोते कम बोलते
लगातर अपने पते बदलते
सरल और कठनि दनिों को एक जैसा बतिाते
अब वे एक दूसरी ही दुनयिा में हैं
कुछ कुतूहल के साथ
अपनी गुमशुदगी के पोस्टर देखते हुए
जनि्हें उनके परेशान माता-पतिा जब-तब छपवाते रहते हैं
जनिमें अब भी दस या बारह
लखिी होती है उनकी उम्र.

मंगलेश डबराल

Tien gedichten

Kamala Das[*]

(Vertaling Peter Verstegen)

Een man is een jaargetij

Een man is een jaargetij,
Jij bent eeuwigheid,
Dat leer je me wanneer je mijn jeugd als muntgeld
In diverse handen werpt, mij met schimmen laat paren.
Je laat mij zingen in lege tempels, je laat je vrouw
Vervoering zoeken in armen van anderen. Maar ik zag
Hoe elke schim je wazig beeld in mijn spiegel wierp,
De woorden en gebaren waren ergens vertrouwd. Ja,
Ik zong solo, mijn liedjes waren eenzaam, maar ze
Echoden voorbij de lichtloze rand van de wereld, geen
Slaap bleef toen onverstoord, de oude honger
Was alom wakker. Wie weet was ik verdwaald, wie weet
Ontspoord. Hoe moet een blinde vrouw haar verloren
Man vinden, hoe een dove vrouw haar man horen roepen?

A Man is a Season

A man is a season,
You are eternity,
To teach me this you let me toss my youth like coins
Into various hands, you let me mate with shadows,
You let me sing in empty shrines, you let your wife
Seek ecstacy in others' arms. But I saw each
Shadow cast your blurred image in my glass, somehow
The words and gestures seemed familiar. Yes,
I sang solo, my songs were lonely, but they did
Echo beyond the world's unlighted edge, there was
Then no sleep left undisturbed, the ancient hungers
Were all awake. Perhaps I lost my way, perhaps
I went astray. How would a blind wife trace her lost
Husband, how would a deaf wife hear her husband call?

* *Kamala Das (Malabar, 1934) kwam uit een geletterd milieu en ontwikkelde zich tot de grande dame van de Indiase poëzie. Haar taal is het Malayalam maar ze schrijft ook in het Engels (of vertaalt haar werk zelf in het Engels). Voor Indiase begrippen is haar poëzie seksueel expliciet. Ze schreef verhalen en een geruchtmakende autobiografie* (My Story). *Ze vergaarde ook roem als feministisch columniste. In 1999 veroorzaakte ze nationale consternatie door zich tot de Islam te bekeren.*

Reigers

Gesedeerd
Ben ik liever
Zegt mijn man
Mijn spraak wordt als land in de mist
De woorden komen naar buiten met sporen van slaap
Ze rijzen op uit stille dalen van dromen
In ongehaaste vlucht als reigers...
En mijn lappenpop-leden zijn beter afgestemd
Op zijn veelzijdige lust... als hij kon zong hij
Wiegeliedjes bij de slapende ziel van zijn vrouw
Lieve wiegeliedjes om de bezwijming te verdiepen
Gesedeerd
Word ik liever
Zegt mijn man.

Herons

On sedatives
I am more lovable
Says my husband
My speech becomes a mistladen terrain
The words emerge tinctures with sleep
They rise from the still coves of dreams
In unhurried flight like herons..
And mu ragdoll-limbs adjust better
To his versatile lust.. he would if he could
Sing lullabies to his wife's sleeping soul
Sweet5 lullabies to thicken its swoon
On sedatives
I grow more lovable
Says my husband.

Een wond in mijn zij

Hij was een wond in mijn zij
En hij wilde niet genezen.
Lange maanden van pijn...
Een wond die niet wou genezen...
Want ik hield van hem
Zonder kans op wederkerigheid,
Hij had zijn politiek
En alle callgirls stonden aan zijn kant.
O hij was een wond in mijn zij
Dat mooi mannetjesdier, maar in oktober
Genas de wond
En hij viel af als een korstje.

A Wound on my Side

He was a wound on my side
And he would'nt heal.
For long aching months..
A wound that would'nt heal..
For I loved him
And there was no way to make him
He had his politics
And all the call-girls were on his side
Oh he was a wound on my side
That beautiful male, but in October
The wound healed
And he fell off like a scab.

Broom

Het eerste teken van waanzin
Is dat je minnaars je niet meer kussen
En alleen nog langskomen met hun grijze vrienden
Professoren in de psychologie
En meer van dat soort...
Dan merk je dat je woorden
Gewichtloos worden: robuust van de broom
Moesten ze stuiteren
Maar ze maaien alleen met armen en benen
En vliegen, ze dansen zo mooie blauwe dansen
Maar de anderen zien het haast niet
Ze kijken naar de schilderijen
Aan je wand, urenlang zitten ze te kijken
Naar de schilderijen aan je wand...

Bromides

The first sign of madness
Is that your lovers stop their kissing
And visit only with their grey-haired friends
Professors of Psychology
And such..
Then you notice that your words
Become weightless; fattened on bromides,
They ought to bounce
But all they do is flail their limbs
And fly, what lovely blue dances they dance
But the others hardly see them
They are looking at the paintings
On your wall, for hours they sit looking
At the paintings on your wall...

Waanzin is een land

Waanzin is een land
Dat net om de hoek ligt
Waarvan de kusten nooit zijn verlicht
Maar als je erheen gaat
Op de veerboot van wanhoop
Moet je strippen van de soldaten
Eerst de kleren, dan het vlees
En daarna, natuurlijk, je botten,
Hun enige wet is de vrijheid
Ja, ze eten zelfs hapjes uit je ziel
Als ze honger hebben.
Maar als je die kust bereikt,
Die onverlichte kust,
Ach, keer dan niet terug, keer niet terug...

Madness in a Country

Madness in a country
Just around the corner
Whose shores are never lit
But if you go there
Ferried by despair
The sentries would ask you to strip
At first the clothes, then the flesh
And later, of course, your bones.
Their only rule is freedom
Why, they even eat bits of your soul
When in hunger,
But when you reach that shore,
That unlit shore,
Do not return, please do not return...

Het mooie ding

Hoe vaak heb ik geprobeerd
Met mijn zenuwen en bloed
En dit vlees iets moois te maken
Zodat men zich om mij heen zou verdringen
En vragen: O Kamala, heb jij dit gemaakt
Heb jij in je eentje
Dit mooie ding gemaakt?
Aan al het gezaag en gehamer
Ben ik mooi onderdoor gegaan.
Ik was daar echt niet meer.
Ik was een vrouw, weet u nog?
Nu ziet u hier niets meer
U hoort alleen mijn gil...

The Beauteous Thing

How often I tried
With my nerves and blood
And this flesh
To shape something beautiful
So that they would crowd round me
And ask, Oh Kamala did you make th[is?]
Did you by yourself
Make this beauteous thing?
All the sewing and the hammering
Took me apart neatly,
Certainly I was no longer there.
I was a woman, remember?
Now you see nothing here
You only hear my scream..

Gekostumeerde voorstelling

Elke deugd vereist vandaag de dag
Een kostuum; de soutane is
De voornaamste deugd van de priester, de knappe
Politicus dost zich uit in het povere kleed
Van de heilige. De heilige as bevindt zich
Op het rechtmatige voorhoofd,
En het wijwater is in
Het juiste bakje. Regelmatig wordt
De biecht gepreveld in het donker.
De goede vaderlanders hebben hun lange
Vasten overleefd; de kinderen van de armen
Hadden die mazzel niet, horen we.
Jammer. De lijkenhuizen van de stad
Zijn vol onopgevraagde kadavers, ja,
God zit in zijn hemel en alles gaat

Goed in deze stinkwereld.

The Fancy-dress Show

Every virtue requires today
A fancy dress; the cassock is
The priest's main virtue, the cle[ver]
Politician dons a saint's mean
Apparel. The holy ash is
On the legitimate forehead,
And the holy water is in
The right container. Confessions
Are mumbled regularly in the da[rk]
The patriots have survived their
Long fasts: the children of the po[or]
Have not been so lucky, we hear.
A pity. The city morgues are
Full of unclaimed cadavers, yes,
God is in his heaven and all
Is right with this stinking world.

Bosbrand

Pas ben ik een honger gaan voelen
die gretig wil verorberen - als een verterende
bosbrand die bij elke prooi een wildere, fellere
charme krijgt - al wat mijn kant op komt. Kaal kind
in open wagentje, je denkt dat ik alleen maar kijk,
en jullie, slank verliefd stel achter de boom en jij,
ouwe met krant in je hand en zonlicht in je haar...
Mijn ogen lekken aan je als vlammen, mijn zenuwen
vreten aan je; en als ik klaar met jullie ben, in het
wagentje, bij de boom en op de bank in het plantsoen,
spuug ik hoopjes as uit, meer niet. Maar in mij
gedijt wat ik zie en ruik en hoor en het gaat door en door
en door. In mij slaapt de baby die
in wagentjes zat, en slaapt en wordt wakker en lacht
zijn tandeloos lachje. In mij wandelt het verliefde
stel, hand in hand en in mij, waar anders, zitten de
oudjes en voelen de zon die streelt. In mij glimmen
de straatlantarens, schuilen de dansmeisjes, klinken
de bruiloftstrommels, de eunuchs wervelen in kleurig
gewaad en zingen een triest liefdeslied, gekwetste
maan, en in mij kijkt de stervende moeder met
hoopvolle ogen om zich heen, op zoek naar haar kind,
nu groot en naar andere steden gegaan, andere armen...

Forest-fire

Of late I have begun to feel a hunger
to take in with greed, like a forest-fire that
consumes, and, with each killing gains a wilder,
brighter charm, all that comes my way. Bald child in
open pram, you think I only look, and you
too, slim lovers behind the tree and you, old
man with paper in your hand and sunlight in
your hair. My eyes lick at you like flames, my nerves
consume; and, when I finish with you, in the
pram, near the tree and, on the park bench, I spit
out small heaps of ash, nothing else. But in me
the sights and smells and sounds will thrive and go on
and on and on. In me, shall sleep the baby
that sat in prams, and, sleep and wake and smile its
toothless smile. In me shall walk the lovers, hand
in hand, and in me, where else, the old shall sit
and feel the touch of sun. In me, the street-lamps
shall glimmer, the cabaret-girls covert, the
wedding-drums resound, the eunuchs swirl coloured
skirts and sing sad songs of love, the wounded moon
and in me the dying mother with hopeful
eyes shall gaze around, seeking her child, now grown
and gone away to other towns, other arms...

De woestenij

Eens dacht ik te horen bij mensen als mijn vader,
Moeder zuster echtgenoot
Toen dat ik van mijn geliefde was
En later naarmate ik groeide,
Wist ik zeker dat alleen
Mijn lezers mij nodig hadden
Vandaag ben ik het spoor bijster, ik betwijfel
Of wie dan ook mij nodig heeft
Dit papier is witte woestenij
En mijn kreten zijn stil.
Er is niemand bij me...
Ik ben wat eens Kamala heette.

The Wilderness

Once I thought I belonged to
people like my father,
Mother sister husband
Then I thought myself my lover's
And later as I grew,
For certain I knew
That only my readers needed me
Today I am lost, I doubt if anyone
Needs me at all
This paper is white wilderness
And my cries are silent.
There is nobody with me...
I am what they once called Kamala.

Briefje voor een echtgenoot

Haal uit het puin van ontwrichte gezinnen
Mijn gebroken gezicht,
Het gezicht van je bruid
Is wat veranderd met de jaren.
Ik zal niet denken aan
De verraden huwelijksreis;
We zijn allebei zo cynisch,
Jij en ik.
Als liefde voor mij voelen toen moeilijk was
Is het nu moeilijker
Maar voel die liefde één dag
Voor de grap
Voel liefde voor de zevenenzestig
Kilo's verouderend vlees
Voor de beschadigde lever
Het hart en zijn aderverkalking
Ja voel één dag liefde voor mij

Gewoon voor de grap
Laat me zien hoe ons leven geweest was
Als jij liefde had gevoeld.

Lines to a Husband

From the debris of housewrecks
Pick up my broken face,
Your bride's face.
Changed a little with the years.
I shall not remember
The betrayed honeymoon;
We are both such cynics,
You and I.
If loving me was hard then
It's harder now
But love me one day
For a lark
Love the sixty seven
Kilogrammes of ageing flesh
Love the damaged liver
The heart and its ischemia
Yes love me one day
Just for a lark
Show me what our life would have been
If only you had loved.

Drie gedichten

Nissim Ezekiel[*]

(Vertaling Meindert Burger)

Liefdessonnet

In 't café op de vogelrijke heuvel
Past wel zo'n wolk.
  De stadslichten gaan aan.
Wij wachten op de woorden. Onze liefde
Is als dauw op een zomernacht ontstaan.
Je haar waait in de war, laat zich niet binden:
Wij hebben naar de verre zee getuurd,
Die wij maar woelig en te zoutig vinden,
Hartstochtelijk geheim dat eeuwig duurt.

En heuvelafwaarts dan, als op een wolk,
Trots als geliefden zijn, onuitgesproken,
Verliezen wij ons in het zwermend volk,
Niet van bezorgdheid om dit lot verstoken.
Wij keuren weg en lucht met onze blik -
Te sterven komt ons voor als een geluk.

Love sonnet

This café, on the hill, among the birds,
Could house a passing cloud.
  The city's lights
Are coming on.
  You and I wait for words;
Our love has formed lik dew on summer nights.
The wind has ruffled up your hair:
We look in consort at the distant sea
And feel it turbulent and salty there,
A passionate and perpetual mystery.

Floating down the hill, as on a cloud,
Proud as lovers are, inarticulate,
We lose ourselves in mingling with the crowd,
Not unafraid of this ambiguous fate.
We look inquiringly at road and sky,
A certain happiness would be - to die.

* *Nissim Ezekiel (1924-2004) was de peetvader van de Engelstalige dichtkunst in het India van na de onafhankelijkheid. Hij hield zich als Indiase jood afzijdig van de heersende nationalistische literaire traditie en oogstte in het begin van zijn carrière kritiek vanwege zijn gebruik van formeel Engels, gezien de kolonialistische bijklank ervan. Later begon hij te experimenteren met overdreven Indiaas Engels. Hij was hoogleraar Engels en lector Amerikaanse literatuur aan de universiteit van Mumbai, secretaris van de Indiase tak van de internationale schrijversorganisatie PEN en een invloedrijke toneelschrijver, criticus en sociale opninievormer.*

Verklaring

Naar niets dat buiten mijn bereik valt
  Zal ik reiken, sommige vazen
En vrouwen zijn te kostbaar, en
  Veeleisend, breekbaar, het genietelijkst
Op afstand, met kiese toegenegenheid.
  Hartstocht streeft naar bezit; voorbij bezit
Rijst twijfel, het mysterie is verspild.
  Maar verzoend met de blik van verre
Kan de zintuiglijke vorm de zintuigen
  Kalmeren, houdt het duister zuiver.

Het duister, opgewoeld en kolkend,
  Is ook kostbaar: het bezit ervan noodzakelijk.
Soms vult een vaas of vrouw, hoe kostbaar ook,
  Het animale hart met warmte en verbazing.
Verstoken zijn van iets is ook verlaten zijn.
  Ik heb in de lege kamer gestaan
En naar mensenmassa's op straat gekeken
  Vol van verlangen erin op te gaan -
Maar geen moraal vult de leegte,
  Voor alles doof en blind is de begeerte.

Declaration

Whatever is beyond my reach
  I shall not reach for, certain vases
And women are too expensive, or else
  Fragile, exacting, best enjoyed
From a distance, with delicate affection.
  Passion possesses, and beyond possession
All is in question, mood ann mystery spent.
  But reconciled to long perspectives
The sensual form may serve to calm
  The senses and keep the darkness pure.

Darkness, disturbed and turbulent,
  Is also dear: possession is necessary.
Certain vases and women, however expensive,
  Fill the animal heart with wonder and warmth,
And deprivation is desolation.
  I have stood in the empty room
And gazed at crowds in the street
  Longing to be absorbed -
No moral law can fill the void,
  Deaf and blind to all is appetite.

De leraar

Weet je nog wie ik ben? Meneer Sheth.
Je aardrijkskundeleraar van vroeger,
Nu met pensioen, gezond en wel.
Mijn vrouw is sinds een paar jaar overleden.
Door Gods genade zijn mijn kinderen
Goed terechtgekomen.
-De een is sales manager,
De ander bank manager,
Ze hebben allebei een auto.
De anderen ook goed, maar niet zo goed.
Ieder gezin heeft zijn zwart schaap.
Sarala en Tarala zijn getrouwd.
Hun mannen zijn beste jongens.
Jij gaat niet geloven, ik heb elf kleinkinderen.
Hoeveel kroosten jij? Drie?
Mooi. Tegenwoordig geboortebeperking.
Ik ben niet tegen. Ga met tijd mee.
Hele wereld verandert. In India ook,
Blijven we bij. Onze vooruitgang gaat vooruit.
Oude waarden gaan, nieuwe waarden komen.
Alles gebeurt hals over kop.
Ik kom niet vaak buiten de deur, alleen
Maar soms, dat is tol van ouderdom.
Maar mijn gezondheid is OK. Gewone pijntjes.
Geen suiker, geen bloeddruk, geen hartaanval.
Komt door gezond leven in jeugd.
Hoe staat het met die van jou?
Bestig? Ik ben blij.
Dit jaar word ik negenenzestig,
Hoop de eeuw te halen.
Vroeger was je sprietje,
Nu ben je heer van gewicht.
Is leuke grap.
Als je weer eens deze kant op gaat,
Kom dan ook langs mijn nederige stulp.
Ik woon drie hoog achter, aan de overkant.

The professor

Remember me? I am Professor Sheth.
Once I taught you geography. Now
I am retired, though my health is good
My wife died some years back.
By God's grace, all my children
Are well settled in life.
One is Sales Manager,
One is Bank Manager,
Both have cars.
Other also doing well, though not so well.
Every family must have black sheep.
Sarala and Tarala are married,

Their husbands are very nice boys.
You won't believe but I have eleven grandchildren.
How many issues you have? Three?
That is good. These are days of family planning.
I am not against. We have to change with times.
Whole world is changing. In India also
We are keeping up. Our progress is progressing
Old values are going, new values are coming.
Everything is happening with leaps an bounds.
I am going out rarely, now and then
Only, this is price of old age.
But my health is O.K. Usual aches and pains.
No diabetes, no blood pressure, no heart attack.
This is because of sound habits in youth.
How is your health keeping?
Nicely? I am happy for that.
This year I am sixty-nine
and hope to score a century.
You were so thin, like stick,
Now you are man of weight and consequence.
That is good joke.
If you are coming again this side by ch[ance,]
Visit please my humble residence also.
I am living just on opposite house's backside.

Vijf gedichten
Nissim Ezekiel
(Vertaling Peter Verstegen)

Genezers

De planloos gegroeide stad heeft een doodswens.
Iedereen zit in de handel van het genezen,
dus de genezers komen in drommen.
Hun gescandeerde bezweringen hangen
in de vervuilde lucht.
Seks is verboden of toegestaan.
Vlees en drank zijn verboden
of toegestaan. Geef alles op
of geef niets op en wees
gered. De Meester
kent het geheim.
Het hindert niet
of je huwelijk gearrangeerd was.
Het hindert niet
als je niet van je vrouw kunt houden.
Het hindert niet
of je in het onderwijs zit of in de reclame.
Gods liefde blijft jouw erfdeel.
Je hoeft je levenswijze
niet te veranderen.
Ken je mantra, mediteer,
laat je kundalini komen,
krijg je Shakti-Ontwaking
en zweef met de Geest
naar je bestemming.

Healers

The unplanned city has a death-wish.
Everybody is in the business buying cures,
so the healers come in droves.
Their incantations hang
in the polluted air.
Sex is prohibited or allowed.
Meat and drink are prohibited
or allowed. Give up
everything or nothing
and be saved. The Master
knows the secret.
It does not matter
if your marriage was arranged.
It does not matter
If you cannot love your wife.
It does not matter
if you teach or advertise.
God's love remains your heritage.
You need not change
your way of life.

Know your mantra, meditate,
release your kundalini,
get your Shakti Awakening
and float with the Spirit
to your destination.

Dienstmeid

De jonge, naamloze dienstmeid
komt om zes uur's morgens. Ik open de deur,
ze kijkt omlaag, glipt langs me heen
naar de kranen
en laat het brullende water komen.
Ze is negentien of eenentwintig
maar weet niet hoe oud ze is.
Op haar twaalfde of veertiende uitgehuwelijkt
aan de gangbare bruut,
heeft ze een kind,
en vertelt mijn moeder elke keer
dat haar man haar slaat
voor de lol. Mijn moeder
ziet de striemen op rug en dijen,
haalt de zalf voor de dag,
en al zuchtend aan de thee
beschrijft ze mij wat ze zag
en hoe die mensen zijn.
Ik ga op in het nieuws
van brute verhalen die naar mijn
ontbijttafel worden gebracht
uit alle hoeken
van de Godloze wereld.

Servant

The young servant, anonymous,
arrives at 6 a.m. I open the door,
She looks down, slips past me
to the taps
and lets the roaring water in.
She is nineteen or twenty-one
but does not know her age.
At twelve or fourteen, married off
to the usual brute,
she has a child,
and tells my mother every time
her husband beats her
for the fun of it. My mother
sees the weals on back and thighs,
provides the ointment,
over tea and sighs
describes to me what she saw
and how these people are.
I am absorbed in news
Of brutal stories brought
to my breakfast table
from every corner
of the Godless world.

Koeien

Mijn moeder klaagt nog steeds
dat ze wordt opgehouden door koeien op het trottoir.
Nu zeventig, maakt ze bezwaar
tegen obstakels als ze bezig is
geld in te zamelen voor haar school.
De eerste vogels die in april hun nest bouwen
zijn niet ijveriger in hun tsjilpend
tumult, maar ze wordt opgehouden

[Vervolg Nederlands]

door de koeien. Ze waren er al
sinds ze zeven of zeventien was
en zei dat ze elders thuishoorden.
Ze weet dat koeien heilig zijn,
vereerd door de ouders van
de kinderen in haar school.
Zelfs goden moeten het trottoir
niet verstoppen - zo denkt zij erover.
Ze is niet tegen geloof: geloof
wat je wilt, zegt zij,
maar loop me niet voor de voeten.
Ze zwenkt en maakt soepele bochten
en scharrelt zo van koe naar koe
naar waar ze moet zijn.
De school bestaat uit drie lokalen,
twee in aparte krotten honderd meter uiteen
en een in een tempel.
Het officiële kantoortje
is in haar slaapkamer
waar de boekhouding staat.

Cows

My mother still complains
that cows on pavements slow her down.
She's seventy now, objects
to obstacles when she's on the move
collecting money for her school.
The first nest-building April birds
are not more zealous in their twittering
commotion, but the cows
slow her down. They've been around
since she was seven or seventeen
and said they should be somewhere else.
She knows that cows are holy,
worshipped by the parents
of the children in her school.
Even gods ought not to clutter up
the pavements - that's her view.
She's not against beliefs: believe
what you like, she says,
but get out of my way.
She sways and smoothly turns
and picks her way from cow to cow
towards her destination.
The school consists of three rooms,
two in separate slums a hundred yard apart
and one in a temple.
The registered office
is in her bedroom
where she keeps the accounts.

Hoe mijn vader stierf

Mijn vader praatte te veel
en te luid,
maar vlak voordat hij stierf
werd zijn stem zacht en verdrietig,
alsof hij geheimen fluisterde
die hij te laat had gehoord.
Hij riep me dichtbij zich
en gaf me zijn waarheden door.
Ik voelde wel de adem van zijn liefde
maar verstond geen woord.

How my Father Died

My father talked too much
and too loudly,
but just before he died
his voice became soft and sad,
as though whispering secrets
he had learned too late.
He called me close to him
and put his truths to me.
I only felt the breath of his love
but did not hear a word.

Transparant

Licht is het tegendeel
van donker en zwaar,
ik heb altijd
bewust gehouden
van dat woord
en alles waar het voor stond -
toch is ruim de helft van mijn uren
donker en zwaar,
bij mijn geest vergeleken
is een kei vol redelijkheid,
een wolk klaarheid.
Ik word er gek van
maar zo is het wel.

Hoe vaak heb ik
mij vrij gevoeld?
Hoe vaak
spontaan?
't Is fantastisch
wat een slaaf iemand kan zijn
die niemand heeft om hem
te onderdrukken
dan zichzelf.

En beweer nou niet
dat je blij wordt van
een dwangneurose
of geestloosheid.

De pijnlijkste
confrontatie
maakt me blijer
maar toch draaf ik nog steeds
tegelijk alle kanten uit
en val voor al wat verlokt.

Transparently

Light is the opposite
of heavy and of darkness,
I have always
consciously
loved the word
and all it stood for -
yet more than half my hours
are heavy and dark,
compared to my mind
rocks are reasonable,
clouds are clear.
It makes me mad
but that is how it is.

How many times
have I felt free?
How many times
spontaneous?
It's fantastic
what a slave
a man can be
who has nobody
to oppress him
but himself.

And don't tell me
there's any happiness
in being compulsive
or mindless.

The most painful
confrontation
makes me happier
but I still rush off
in every direction at once
and fall for every bait.

Toeval

Arun Kamal[*]

(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

In Surat was de pest uitgebroken.
Onder de duizenden mensen die bepakt en bezakt
op de vlucht sloegen, bevond zich ook Hiranandan,
die de hele weg verbluft bleef over gods goedertierenheid,
omdat hij op het laatste nippertje deze trein nog had gehaald.
En na zeventienhonderdzesenvijftig kilometer
botste die trein op een goederentrein
en opnieuw boog Hiranandan het hoofd voor de grenzeloze
goedertierenheid van god want het scheelde maar een haar of hij was er geweest.
En op een smoorhete middag stapte hij behouden uit op het station van z'n dorp
en werd onderweg door straatrovers belaagd
op een heet en stoffig kruispunt.
En nu was hij voor de derde keer verbluft over gods onmetelijke goedertierenheid
omdat de rovers wel zijn koffer stalen met in totaal
zevenhonderddrieëntwintig
rupees en een verschoning maar hem het leven lieten en dat was miljoenen rupees
waard.
En terwijl hij dit alles overdacht op z'n gammele bed op de binnenplaats
van z'n lemen huisje, starend naar de sterren, viel hij in slaap.
En die nacht werd hij door een bloedverwant, die z'n kans schoon zag,
om een oude vete vermoord.

Enkele dagen later werd bekendgemaakt dat de pest in Surat
in werkelijkheid geen pest was.

* *Arun Kamal (1954) werd geboren in een dorp in Bihar. Hij publiceerde vier dichtbundels en een boek met kritische beschouwingen over hedendaagse Hindi-poëzie. In zijn gedichten, die ogenschijnlijk eenvoudig van taal zijn, verwerkt hij naast persoonlijke ervaringen ook maatschappelijke gebeurtenissen. Hij werkt als hoogleraar Engels aan het Science College, Patna Universiteit, in Patna*.

संयोग

जब सूरत में महामारी फैली
तब जो हज़ारों लोग वहाँ से लदफद भागे
उनमें हरनिन्दन भी था
जो रास्तेभर भगवान् की कृपा पर चकति रहा
कि कैसे छूटते छूटते उसे यह गाड़ी मलि गयी
और वह गाड़ी एक हज़ार सात सौ छप्पन कलिोमीटर
चलने के बाद एक मालगाड़ी से टकरायी
और एक बार फरि हरनिन्दन भगवान् की असीम कृपा के सम्मुख
नतमस्तक था कि वह बाल बाल बच गया
और बचकर अपने गाँव के स्टेशन लहलह दुपहरयिा उतरा
और रास्ते के धूप और धूल भरे चौर में
लुटेरों से घरि गया
और अब तीसरी बार वह भगवान् की लाख लाख कृपा पर चकति था
कि लुिटेरों ने उसकी सन्दूक तो छीन ली जसिमें कुल सात सौ तेईस
रुपये थे और एक जोड़ी कपड़ा पर लाख रुपये की जान बख्श दी
और यही सोचते सोचते वह कच्चे घर के आँगन में
झोलंग खाट पर पड़ा तारे ताकता सो गया
और उसी रात एक गोतयिा ने पुश्तैनी दुश्मनी में मौका पा
उसका काम तमाम कर दयिा।

कुछ दनिों बाद घोषणा हुई कि सूरत में जो महामारी थी
वह वास्तव में महामारी नहीं थी।

अरुण कमल

Gedicht van een nachtwaker

*Katyayani**
(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

[Gedicht van een nachtwaker]

's Nachts
om precies vijf over half twaalf
spreekt op G.B. Road in Delhi
een vrouw
een prijs af met een klant.
In een stadje in Palamu
probeert een kwakzalver in het halfdonker
alle mogelijkheden uit om bij een vrouw
abortus op te wekken.
In Barmer
jammert een vrouw
bij het lijkje van een kind.
In een gelegenheid in Bombay
heeft een vrouw
dansend in het paarsblauwe licht
haar laatste kledingstuk uitgetrokken
en voordat ze dat ook doet
maakt ergens in een huis
een andere vrouw zorgvuldig
haar werk in de keuken af.
Nadat ze als vanzelfsprekend is misbruikt
wordt in Maharajganj een hulparbeidster
in een steenoven geduwd
en ergens in Bilaspur
stopt een andere vrouw bladeren in haar oven.
In diezelfde nacht op diezelfde tijd
wordt in het land van Nelson Mandela
het podium opgebouwd
voor de Miss Worldverkiezing.
In een verlaten straat zegt een jonge man
tegen een jonge vrouw
- ik hou van je.

रात के संतरी की कवता

रात को
ठीक ग्यारह बजकर तैंतालीस मनिट पर
दल्लिी में जी.बी. रोड पर
एक स्वी
ग्राहक पटा रही है।
पलामू के एक कस्बे में
नीम उजाले में एक नीम हकीम
एक स्वी पर गर्भपात की
हर तरकीब आजमा रहा है।
बाड़मेर में

* *Katyayani (1959) is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de activistisch-feministische stroming in de hedendaagse Hindi-poëzie. Ze publiceerde vijf dichtbundels.*

एक शशिु के शव पर
वलिाप कर रही है एक स्त्री।
बंबई के एक रेस्खों में
नीली- गुलाबी रोशनी में थरिकती स्त्री ने
अपना आख़रिी कपड़ा उतार दयिा है
और कसिी घर में
ऐसा करने से पहले
एक दूसरी स्वी
लगन से रसोईघर में
काम समेट रही है।
महाराजगंज के ईंट भट्टे में
झोंकी जा रही है एक रेज़ा मज़दूरनि
ज़रूरी इस्तेमाल के बाद
और एक दूसरी स्त्री
चूल्हे में पते झाँक रही है
बलिासपुर में कहीं।
ठीक उसी रात उसी समय
नेल्सन मण्डेला के देश में
वशि्वसुंदरी प्रतयिोगतिा के लिए
मंच सज रहा है।
एक सुनसान सड़क पर एक युवा स्त्री से
एक युवा पुरुष कह रहा है
- मैं तुम्हें प्यार करता हूँ।

[Vervolg Nederlands]

Terwijl de dichter na een licht avondmaal
een sigaretje rookt
nodigt hij
deze vrouw die de wereld vertegenwoordigt
met klem uit
in de wereld van zijn poëzie
denkend
dat ze misschien niet komt,
omdat ze zoveel liefde, zoveel respect,
zoveel gelijkwaardigheid niet gewend is.
Ze aarzelt.
Ze weet zich geen raad.

[Vervolg Hindi]

इधर कवि
रात के हल्के भोजन के बाद
सिगरेट के हल्के-हल्के कश लेते हुए
इस पूरी दुनिया की प्रतिनिधि स्त्री को
आग्रहपूर्वक
कविता की दुनिया में आमंत्रित कर रहा है
सोचते हुए कि
इतने प्यार, इतने सम्मान की,
इतनी बराबरी की
आदी नहीं,
शायद इसीलिए नहीं आ रही है।
झिझक रही है।
शरमा रही है।

कात्यायनी

Chittor in vogelvlucht

Vishnu Khare[*]
(Vertaling Lodewijk Brunt en Dick Plukker)

Een gier zit
op de ingestorte toren van de ruïne van Sangram Singhs paleis
en ziet het toeristenbusje de berg op komen.

Achter hem het lege toernooiveld. Achter hem de Leeuwenpoort waardoor herders
hun geiten binnen brengen.
Beneden de glimmende rails. Beneden de electriciteitscentrale en de watertoren. Beneden
ligt de witte stad gespreid.

Voor de afstand van beneden tot boven
heeft het busje een half uur nodig en wat benzine,
voor de gier op de toren is één wiekslag genoeg
maar hij is niet welkom op de daken van de stad.

चित्तौड़: वहिंगावलोकन

संग्रामसहि के खण्डहर महल की ध्वस्त गुम्बद पर
बैठा गद्धि
टूरस्टि गाड़ी को ऊपर आती देखता है.

पीछे है युद्ध का सूना मैदान पीछे है सहिद्वार जहाँ से चरवाहे
बकरियाँ अंदर लाते हैं.
नीचे चमकती पटरियाँ हैं. नीचे है बजिलीघर और जलघर. नीचे है फैला
सफेद शहर.

नीचे और ऊपर की दूरी के लिए
जसि तय करने गाड़ी को आधा घंटा और कुछ ईंधन चाहिए
गुम्बद के गद्धि की एक उड़ान काफ़ी है.
लेकनि शहर के लोग उसे अपने घरों की छत पर अभी बैठने नहीं देंगे.

वष्णिु खरे

* *Vishnu Khare (1940) werd geboren in een kleine stad in Madhya Pradesh. Hij studee[rde] Engelse letteren, werkte als docent Engels aan verschillende instellingen, was secretaris van National Academy of Literature en redacteur van het dagblad* Navbharat Times. *Sinds een tiental jaren is hij werkzaam als freelance journalist, filmcriticus en vertaler (Eliot, het Fi[nse] epos Kalevala, Nooteboom en Mulisch). Zijn gedichten hebben een sterk prozaïsche insl[ag.] Opvallend is de wijze waarop hij aan alledaagse gebeurtenissen een verrassende wending w[eet] te geven. Khare woont in Delhi.*

Zeven gedichten

Gieve Patel[*]

(Vertaling Peter Verstegen)

Het dubbelzinnige lot van Gieve Patel die moslim noch hindoe is in India

Geen deel zijn van deze haat is ontbering.
Nooit kan ik roepen dat een besneden slager
Een kind uit mijn armen mangelde, nooit krijsen
Tegen de melk sippende, gras vretende huichelaar
Die mijn moeders volumineuze gewaden
Afrukte en inhakte op haar uiers.
Planeten richten hun vuur
Op een worm van verwoesting
Die over het vasteland kruipt. Lichamen
Worden als as en schrompelen weg. Ik
Verbrand alleen maar mijn staart.

The Ambiguous Fate of Gieve Patel, He Being Neither Muslim nor Hindu in India

To be no part of this hate is deprivation.
Never could I claim a circumcised butcher
Mangled a child out of my arms, never rave
At the milk-bibing, grass-guzzling hypocrite
Who pulled off my mother's voluminous
Robes and sliced away at her dugs.
Planets focus their fires
Into a worm of destruction
Edging along the continent. Bodies
Turn ashen and shrivel. I
Only burn my tail.

* *Gieve Patel (Bombay, 1940) studeerde medicijnen en werkte vanaf 1966 als arts, maar is vooral bekend als schilder, dichter en toneelschrijver. Als beeldend kunstenaar had hij succes in eigen land, de VS en Engeland. Zijn literair oeuvre is klein (drie bundels poëzie, drie toneelstukken), maar zijn ingehouden pathos en preoccupatie met pijn en onrecht maken zijn stem uniek in India. De titel van het eerste gedicht verwijst naar het feit dat Patel een Parsi is.*

Gedicht 1

Ieder moment en moment na moment
Wordt ergens privé een extreme daad van dreiging
Verricht. Een dunne durende schreeuw
Achtervolgt het heelal, vergezelt
Het draaien der aarde: een schreeuw
Steeds weer herboren en begraven.
Soms is de dreiging publiek.
Een massa kijkt hoe het lijf van
Een man onderworpen wordt aan vindingrijke
Pijn. Ik zie een kleine klont
Vlees en spier met schokkende plukken
Haar en hoor hem schreeuwen, benieuwd
Hoe zijn schreeuw verschilt van die dunne
Schreeuw uit iemand getrokken in een
Besloten kamer. Weegt de goedkeuring
Van je folteraar in de stilte
Van een kamer last voor last op tegen
Het luidkeels gedeelde applaus van
Een massa mensen die zich voor één keer
Bewust worden van elke sensatie
Onder hun kleren.

Poem 1

Each moment, and moment after moment
Somewhere, a private and extreme act of [...]
is performed. A thin continuous cry
Hounds the universe, accompanies
The turning of the earth; cry
Contunuously reborn and interred.
Sometimes the menace is public.
A multitude watches the body of
One man subjected to ingenious
Pain. I see a little knot
Of flesh and muscle with shocking
Patches of hair, and hearing him
Cry, wonder how his differs from
That thin cry extracted in
A private room. Does one tormentor's
Approval in the silence
Of a room, match weight for weight
The shared full-throated applause
Of a crowd made aware for once
Of every sensation
Under its dress.

Gedicht 2

Wat is het tussen
De benen van een vrouw dat verderf
Naar zich toetrekt? Elke oorlog ziet
Bajonetten als vlaggen geplant in
Een flits van bloed van een kruis.
De boze schoonmoeder legt
Kruiden of gloeiende as
Op die plek. Het vogelmondje,
Tweede van de vrouw,
Geheime lip, ingetrokken
Bij gevaar, geopend 's nachts
Voor haar geliefde.
Vrouwen lopen op aarde volledig gekleed,
Een lichtschijn van planeet verdrijft
De nacht van kledij,
Een ster verrijst waar
Dij grenst aan buik: doelwit
Overladen
Met kussen, messen.

Poem 2

What is it between
A woman's legs draws destruction
To itself? Each war sees bayonets
Struck like flags in
A flash of groin-blood.
The vicious in-law
Places spice or glowing cinder
On that spot. Little bird-mouth
Woman's second,
Secret lip, in-drawn
Before danger, opened
At night to her lover.
Women walk the earth fully clothed,
A planetary glow dispelling
The night of dress.
A star rising where
Thigh meets belly: target spot
Showered
With kisses, knives.

Gedicht 3

Van dag tot dag de afstand bepalen
Tussen mij en het bloedbad. De bal
Van de wereld openvouwen in
Een vel papier
Met punaises markeren waar ik ben
En waar het bloedbad. Trek ons langs
Breedtegraden, lengtegraden;
Breng het slachtofferbloed tot onder nul
Aan poolgrenzen, laat de evenaar
Het lichaamsvlees ontweien tot was.
Ongeschonden sta ik vastgeprikt,
Afzijdig, terwijl het bloedbad
Zijn kartelige, goedgerichte linie
Voortbeweegt en mij nooit
Met opzet mist.

Poem 3

Direct day to day the distanc[e]
I hold from slaughter. Unfold
The ball of the world into
A sheet of paper
Place pins to mark me
And mark slaughter. Move us
Among latitudes, longitudes;
Freeze the victim's blood
At polar limits, let equator
Gut the body's flesh to wax
Inviolate I stand pin-pointed,
Aloof, while slaughter
Moves its jagged, well-aimed
Line, never intentionally
Missing me.

‘Geen slaaf moet een natuurlijke dood sterven’ (Eldridge Cleaver)

Als geen slaaf een natuurlijke dood moet sterven
Zouden alle slaven
Jong sterven of
Oud als de slavernij hen treft
In hun ouderdom. Ik rubriceer voor hen
Een lexicon van pijn dat omvat
Ontvelling, schaafwond, snee, houw,
Open wond, brandwond, blaar. Lichaam,
Bied ons een catalogus van gekerm.
Biecht op de hoedanigheden van folter
Potentieel verborgen in je gladde vet.
Zing het uit van haarwortel tot nagel:

Verzin,
Alsjeblieft, nieuwe rollen
Voor het bloedbad.

‘No Slave should die a Natural Death’ (Eldridge Cleaver)

If no slave were to die a natural de[ath]
All slaves
Would die young or
Old should slavery descend on the[m]
In old age. I tabulate for them
A dictionary of pain embracing
Bruise, abration, cut, slash
Gash, burn, blister. Body,
Yield us a catalogue for wailing.
Confess the qualities of torment
Potentially hidden in your sleek f[at.]
Sing out from hair-root to fingern[ail:]
Invent,
If you please, new parts
To offer carnage.

Dood van een oude man

Misschien is het een hele kleine troost
Te weten dat je uiteindelijk
Nutteloos bent - als zelfs je kleinkinderen
Je liefde zijn ontgroeid
En de vrouw die graag je weduwe zou zijn
Je voorbij hobbelt en er niet
Zal zijn om met een of twee
Van haar laatste dikke tranen te breken,
En omdat je niet veel geeft om
Je medemens, krijgen de dokters
Je lichaam niet -
Te weten hoe eenvoudigweg je
Weggebonjourd zal worden, tot schrik van
Een levenslange vriend die vindt
Dat hij niet kan rouwen om
De snelle, vlotte veranderingen;
Water gesprenkeld,
Het verdwijnen van een luchtje,
Vervanging van lakens, waardoor
Een bed, een stoel,
Misschien een hele kamer
Klaarheid krijgt.

Old Man's Death

There may be a very small comfort
In knowing yourself finally
Useless - when even grandchildren
Have grown beyond your love
And your would-be widow
Has outhobbled you and
Wont be around to break with
One or two of her last thick tears.
And not caring much for
Your fellowmen, the doctors
Wont get your body -
To know how simply you
Will be bundled away, startling
A lifelong friend who finds
He cannot mourn
At the quick and easy changes;
A sprinkling of water,
The disappearance of an odour,
A turn of bed-sheets, leaving
A bed, a chair,
Perhaps a whole room,
With clarity in them.

Over het doden van een boom

Het kost veel tijd om een boom te doden,
Een simpele messtoot is daarvoor
Niet genoeg. Hij is gegroeid
Door langzaam de aarde te verteren
Waaruit hij oprijst, zich voedend
Met haar korst, jaren zonlicht
In zich opzuigend, lucht, water,
Terwijl er uit zijn lepreuze huid
Bladeren spruiten.

Dus kap en hak
Toch is dat niet genoeg.
Ook al die pijn is niet genoeg.
De bloedende bast zal helen
En vanaf kort aan de grond
Verrijzen groene gebogen twijgjes,
Miniatuurtakken die
Als je niets doet zullen uitgroeien
Tot eerder formaat.

Nee,
De wortel dient uitgerukt -
Uit de ankerende aarde;
Hij moet strak omwonden met touw
Uitgetrokken worden - in stukken opgehapt
Of compleet uitgerukt,
Uit het aarden hol,
De kracht van de boom aan het licht gebracht.
De bron, wit en vochtig,
Waar het meeste gevoel in zit, jarenlang
In de aarde verborgen.

En dan krijg je nog
Het schrompelen en versmoren
In lucht en zon,
Het verbruinen, verharden,
Verwringen, verdorren

En dan is het zover.

On Killing a Tree

It takes much time to kill a tre[e,]
Not a simple jab of the knive
Will do it. It has grown
Slowly consuming the earth,
Rising out of it, feeding
Upon its crust, absorbing
Years of sunlight, air, water,
And out of its leperous hide
Sprouting leaves.

So hack and chop
But this alone wont do it.
Not so much pain will do it.
The bleeding bark will heal
And from close to the ground
Will rise curled green twigs,
Miniature boughs
Which if unchecked will exp again
To former size.

No,
The root is to be pulled out -
Out of the anchoring earth;
It is to be roped, tied,
And pulled out - snapped out
Or pulled out entirely,
Out from the earth-cave,
And the strength of the tree exposed
The source, white and wet,
The most sensitive, hidden
For years inside the earth.

Then the matter
Of scorching and choking
In sun and air,
Browning, hardening,
Twisting, withering,

And then it is done.

Verklarende woordenlijst*

akhara	verzamelplaats van asceten; groep van asceten (sadhoes)
bella	kandij
bhelpuri	gefrituurde platte broodjes met gepofte rijst, groen ten en kruiden
bhujia	snack van gebakken groenten
chapatti	koek van ongezuurd deeg
dalit	onaanraakbare
damaru	kleine, zandlopervormige drum
dhobi	wasman
dhurry	goedkoop rechthoekig kleed met franje
dom	iemand van een lage kaste
ghat	rivierkade; ook de brede trap die erheen voert
ghee	vroeger geklaarde buffelboter, tegenwoordig vaak plantaardige spijsolie
govardhan-kai palya	mengsel van gebakken groenten
jalebee (jalebi)	zelfde soort zoetigheid als janghri
janghri	zoetigheid van meel en siroop, gefrituurd, in de vorm van een krakeling
kajal	zwartsel
kanji	rijstepap
kathakari	soort theater
kotwali	politiebureau
kurta	loshangende tuniek, gedragen door mannen en vrouwen
magalam	ceremonieel lied
maharani	vrouw van maharadja
maidan	open ruimte in of bij dorp of stad, paradeplaats
memsahib	Europese getrouwde vrouw
niem	vrucht van Azadirachta indica; verfrissend van smaak; vrucht en hout van de boom zouden geneeskrachtig zijn
oppuma	soort pap

* *Niet opgenomen zijn woorden die in Van Dale staan of uit de context duidelijk worden.*

paan	betelnoot, fijngehakt en vaak vermengd met kruiden en/of tabak en in een blad gerold
puliyodarai	rijstgerecht met tamarinde
putta	kleintje
pyol	veranda
prasaad	lett. genade, na de eredienst aan gelovigen uitgereik te offergave
puja	hindoeceremonie
pujari	priester
puli shaadam	tamarindemoes, tamarinderijst
rajkumar	vorst
rakshasa	boze demon
rasam	een scherpe soep
rikshawallah	fietstaxirijder
sadhoe	rondtrekkende asceet, beschouwd als heilig
salwan	wijde broek
sambhar	scherp gekruid gerecht van linzen of andere groenten
sari pallu	uiteinde van de sari die gebruikt wordt om over het hoofd te slaan
subradhara	soort opperstalmeester
tiffin	lichte maaltijd; oorspr. hapje halverwege de ochtend
zamindar	lett: landbezitter. Een grote pachter van de overheid met recht van pachtinning bij zijn onderdanen

[Nummer 2]

Voorwoord

Dit is het tweede Zomernummer-nieuwe stijl dat weer in de boekhandel komt als ‘Zomerboek voor de vakantiekoffer’; het bevat alleen verhalen en Light Verse, om de commerciële potentie van het blad een betere kans te geven.

Wij hebben een bijzondere verzameling verhalen bijeengebracht: nieuw werk van illustere auteurs als Maarten Biesheuvel (die wij feliciteren met de P.C. Hooft-prijs), Maarten 't Hart, A.F.Th. van der Heijden (voor het eerst in ons blad) en Frans Pointl, en van auteurs die nog bezig zijn een reputatie op te bouwen: Amy Bais, Jan Blauwhof, Thijs de Boer, Ronald Fritz, Willem Jardin en John Toxopeus.

De vertalingen in dit nummer zijn van Flaubert (een jeugdverhaal), Hemingway (een verhaal in dialoogvorm), Selma Lagerlöf (een stuk autobiografie), Curzio Malaparte (een hoofdstuk uit ‘De huid’ in een nieuwe vertaling), Somerset Maugham (over Hollandse varensgasten in de Indische archipel) en Thomas Mann (over een ongewoon soort waanzin).

Het Light Verse in dit nummer is van vaste medewerkers Tom Bezemer, Jan Boerstoel, Jaap van den Born, Frits Criens, Kees Jiskoot, Pieter Nieuwint, Drs. P, Jan van der Pol en Patty Scholten, en van één nieuweling die wij met vreugde binnenhalen, Kees Torn.

Dorinde van Oort heeft zich, door veelvuldig verblijf buitenslands, gedwongen gezien de redactie te verlaten. Wij danken haar voor haar inzet.

Redactie

Verkeerd adres

Amy Bais

De stilte zindert al weken door haar flat. Op een warme nazomerse dag heeft Ceciel zich onder druk van de inmiddels bijna ondoorzichtige ruiten over haar hoogtevrees heengezet en is met geveinsde verachting voor de diepte van acht verdiepingen onder zich de ramen gaan lappen, als tegen een uur of vier de deurbel de stilte aan stukken snerpt. Ceciel klimt voorzichtig met krakende gewrichten van het keukentrapje om open te doen. Buiten ziet ze een oudere man in grijze regenjas over de leuning van de galerij hangen.

Pas als ze vraagt ‘Heeft u gebeld?’ draait hij zich langzaam om. Bruine ogen, zwarte hoed waar grijzend krulhaar onderuit springt, bourgondisch postuur.

‘Sorry,’ zegt hij zonder de bijbehorende glimlach van een verontschuldiging. ‘Does Wanda van Doesburg live here?’ Hij kijkt over haar schouder de hal in en dan onderzoekend naar haar.

Nee, dat moet ze ontkennen. Of ze het zeker weet? want hij heeft dit adres heel recent gekregen van iemand die zich nooit vergist. Ze herkent de naam van post die een tijd geleden nog af en toe in haar brievenbus werd gedeponeerd, waarschijnlijk was ze de vorige bewoonster, alweer drie jaar weg en Ceciel heeft geen idee waarheen. Na haar uitleg kijkt hij vertwijfeld naar de twee koffers die ze nu schuin achter hem ziet staan en vraagt of hij even in het telefoonboek mag kijken. De koffers geven hem dezelfde onschuldige aanblik als de aanwezigheid van een jengelende peuter, dus maakt ze ruim baan voor zijn entree in haar huis. De koffers komen mee.

Zou ze beter moeten weten?

Ze wijst de man een stoel aan de eettafel en zoekt het telefoonboek op. Hij zucht diep voor hij het openslaat, bijna tegen de lepel in de suikerpot.

‘Wilt u misschien wat thee?’ Het staat er toch. Ja, graag. Ze loopt naar de keuken voor een glas, struikelt bijna over zijn koffers die het halletje vullen en zet ze een beetje opzij.

‘Niet aankomen, alstublieft,’ snauwt hij.

Ze reageert niet, denkt ‘lul’ en schenkt thee in.

Hij zet een bril op, bladert, zucht. En bladert, zucht.

‘Kunt u het niet vinden?’

‘Nee, mag ik misschien even van de telefoon gebruik maken?’ Hij legt een biljet van tien euro op tafel: ‘Ik moet Engeland bellen.’

Ze wijst hem de telefoon in haar werkhoek en gaat op de bank zitten vanwaar ze zicht op hem heeft.

Ze krijgt de indruk dat hij een paar verschilllende nummers probeert, maar nergens gehoor krijgt. Hij spreekt ook niets in op een antwoordapparaat. Zijn gezicht is uitdrukkingloos, maar er staan zweetdruppels op zijn voorhoofd. Bij het opstaan stoot, of valt, hij zo hard tegen het bureau dat de vaas met witte lelies in een fraaie maar vernietigende boog tegen de grond valt.

‘Shit! Het spijt me.’

Overal scherven. Overal water. Hier en daar een lelie.

Hij buigt zich voorover om de scherven en de bloemen op te rapen en onderweg naar de plaats van de ravage ziet ze zijn spieren het begeven en zijn lijf onderuit gaan. Zijn gezicht wordt doodsbleek, zijn jas legt zich als een wade om hem heen.

Er ligt een bewusteloze man in een slordig hoopje op haar vloer en ze weet niet eens hoe hij heet.

Geen paniek, vooral geen paniek.

Ademt hij nog? Moet ze het alarmnummer bellen, of eerst de goeie vriendin die altijd raad weet als er iets rampzaligs gebeurt? Nee, die zegt in haar ergerlijke optimisme vast dat het en hij geen kwaad kunnen. Dat ze het maar even moet aanzien. Daar is ze niet toe in staat.

Ze schudt aan de man, roept ‘meneer’ en ‘hallo’ en ‘godverdomme’, maar hij blijft levenloos, bewegingloos.

Wordt hij soms blauw, net als de onbekende oude vrouw die ooit in een postkantoor uit haar (‘Kunt u me naar de uitgang helpen, ik ben zo moe’) ondersteunende arm glipte en een paar minuten later overleed? Nee, hij is alleen lijkbleek. De zon schijnt meedogenloos door de balkondeur op zijn vale gezicht.

De seconden tikken traag weg. Ze belt 112 en moet vragen beantwoorden waar ze pas na lang nadenken op kan reageren, haar naam, adres en telefoonnummer.

‘Er is haast bij!’ roept ze wanhopig.

‘Blijft u rustig als u hem wilt helpen. Voelt u de hartslag?’

Tzjezus.

‘Een ambulance!’ smeekt ze.

‘Is onderweg, maar probeer ondertussen of u zijn hart voelt slaan. Pols, nek, borst. Ademt hij nog?’

Spiegeltje, denkt ze, dan hoeft ze hem niet aan te raken. Nee, kost te veel tijd, heeft ze er trouwens wel een? Ze legt de telefoon in haar nek en voelt ondertussen aan zijn pols, op zoek naar bewegend bloed.

Ja.

Ja, goddank, een zwak, onregelmatig bonken.

Bonken is niet het goede woord voor de vrijwel onbespeurbare harteklop, maar ze wil dat het orgaan bonkt, steeds harder, tot het zijn zwak ademende eigenaar wekt uit zijn bewusteloze staat.

Ze praat, in het wilde weg: ‘Niet opgeven, je bent nog lang niet klaar in dit leven, kom op, je wil toch nog wel een zonsopgang meemaken, of je kinderen omhelzen of de Amazone zien,’ En zo verder, wartaal. Ondertussen strijkt ze over zijn weerbarstige haar en luistert naar instructies van de vrouw van 112: jas uit, kleren losmaken, gebit uit (heeft hij niet goddank), laat hem niet afkoelen. Het lichaam laat zich maar moeizaam omkeren en ontdoen van zijn jas. Ze verlegt een vaasscherf om te vermijden dat hij ook nog een bloedende wond oploopt.

De eeuwigheid houdt op als de bel gaat en de paramedici binnenkomen. Ze vullen de hele flat met hun activiteit, energie en deskundigheid. Voor het goed tot haar doordringt hebben ze haar gast op een brancard getild en zijn ze weer verdwenen, naar het dichtstbijzijnde ziekenhuis.

Op de valreep vragen ze zijn naam en of ze mee wil.

‘Nee hoor, ik heb geen idee wie dit is.’

Ze kijken verbaasd, aarzelen even, maar nemen niet de tijd om op haar uitleg te wachten en zeggen dat het ziekenhuis dan zo wel zal bellen.

Haar huis is opeens leger en stiller dan het ooit geweest is, ondanks de koffers die nog steeds in de weg staan. De plek waar de vriend van Wanda van Doesburg gelegen heeft schreeuwt bijna om een krijttekening. Ze pakt zijn jas, ruimt de scherven op en kan dan opeens niet meer op haar benen staan, knikkende knieën, de schrik dringt door. Ze laat zich op de bank zakken en sluit haar ogen tegen het beeld van de onbekende die misschien wel aan het sterven is, een paar kilometer verderop.

Ze zal in zijn spullen moeten kijken, op zoek naar zijn naam. De jas ligt naast haar. In de zakken? Een tramkaart, met Amsterdamse instapcodes, een treinkaartje, enkeltje Zaandam, een rol pepermunt. Binnenzak misschien? Jawel, een portefeuille. Wat euro's, een paar creditcards, Brits paspoort en rijbewijs op naam van David John Vicary, 68 jaar, woonachtig in Londen.

Ze besluit zelf ook naar het ziekenhuis te gaan.

Opgebroken straten geven onderweg extra tijd om na te denken. De naam David Vicary klinkt haar vaag bekend in de oren, maar graven in haar geheugen levert niets op. Ze kent bij haar weten ook niemand in Engeland. Ze laat de vraag los, in het vertrouwen dat de hersens wel dóórzoeken terwijl ze aan iets anders denkt.

Het duurt even voor de vrouw achter de balie de naamloze patiënt heeft gevonden.

‘Hij ligt op intensive care, in coma. Zijn toestand is kritiek. Hij mag geen bezoek. Bent u familie?’

‘Nee, maar ik weet nu hoe hij heet.’

Ze overhandigt de portefeuille en tikt op het rijbewijs.

‘O ja, hij is bij u opgehaald. We hebben uw nummer, we bellen wel als hij bijkomt. De arts wil trouwens nog graag wat informatie over wat er precies gebeurd is.’

Ze kan in het cafetaria wachten en drinkt er een soort koffie. De status van meest naaste persoon van deze vreemde man zit haar dwars.

De arts arriveert met flapperende jaspanden en hoort haar verhaal staand aan. Ze kijkt nergens van op, zegt alleen dat hij er ernstig aan toe is, ‘een herseninfarct,’ en herhaalt dat ze haar zullen bellen.

Ceciel aarzelt. Zal ze zeggen dat dat niet hoeft of wil ze weten hoe het hem vergaat? Ze besluit te zwijgen. Ze heeft tenslotte ook zijn koffers nog.

De arts vraagt of ze wat toiletspullen voor hem kan brengen. Uit zijn koffers wellicht? Ceciel herinnert zich Vicary's snauw toen ze ze uit de loop zette en besluit pas in het uiterste geval tot het openen ervan over te gaan. Het heeft geen haast, zegt de arts, maar ze gaat er wel van uit

dat hij binnen niet al te lange tijd zal bijkomen. Ciel heeft nog wel ergens een oude mannenpyjama in zijn maat (mannen gaan, maar hun praktisch ongebruikte pyjama's blijven bestaan) en tandenborstel enzo kan ze kopen. Kleine liefdadigheid.

Nu ze zijn naam weet, wil ze hem eigenlijk even zien, kijken of er dan lucht bij haar geheugen komt waaruit een herinnering kan opborrelen. Ze is al gaan staan. De arts aarzelt, maar zegt dan kortaf: ‘Kom maar mee.’

De ziekenhuisgangen zijn leeg, klaar voor rampen, er kunnen wel honderd extra bedden staan als er in de wijde omgeving iets gaat im- of exploderen.

De arts spoedt zich voor haar uit, ondertussen een telefoontje beantwoordend met ‘Ja’ en ‘Goed’ en ‘Later.’ Deuren klappen automatisch open en dicht om hun opmars te bespoedigen. Ceciel loopt met haar slechte benen al snel achterstand op.

Vicary ligt als een bleke spin in een web van draden en slangen, van zijn gezicht is weinig te zien en zijn ogen zijn gesloten. Ze kijkt naar zijn ademhaling, de zwoegende borst en de machines die hem het sterven voorlopig beletten of misschien alleen maar registreren dat het leven nog niet is geweken.

Vicary is nu slechts een lichaam in staat van oorlog en zijn naam doet er niets toe.

Ze leunt over de rand van het bed, streelt een bloot, harig stukje arm en fluistert dicht bij zijn oor: ‘Mister Vicary, David, kom alsjeblieft terug.’

Op weg naar huis gaat ze langs de supermarkt om tand- en scheerspullen te kopen, in de hoop dat hij het ooit nog nodig zal hebben. Ze staat met haar mandje voor de kassa en plotseling weet ze het.

Het geheugen is een merkwaardig landschap, met valkuilen en fata morgana's, verraderlijke bergen en valleien. Je denkt dat je houvast hebt aan een rotsbeeld van het verleden en het smelt als suiker onder je handen.

En toch. En toch.

In haar supermarktmandje ligt een tube tandpasta die op haar netvlies naadloos overgaat in eenzelfde tube op de rand van een vuile wasbak in een morsige hotelgang. Het was 1965, ze was vijfentwintig en bevond zich in het toen vredige Kabul. Op de brede vensterbank lag een jongeman.

Ze tolde van de hasj, was zo stoned als ze nooit aan eventuele kinderen

bekennen zou, maar poetste als een braaf meisje haar tanden voor het slapen gaan omdat dat nu eenmaal op haar harde schijf gegrift stond.

Samen met zes andere reizigers, een Iraanse, twee Duitsers, een Brit en twee Amerikanen, had een bus haar van Teheran naar Kabul gebracht. De chauffeur had haast en in plaats van de twee overnachtingen waar ze onderweg recht op hadden, bood hij hun gulle brokken van de hasj die hemzelf op de lange rit min of meer overeind hield. Dat brak hun verzet voor één nacht, maar toen hij de tweede nacht, in Kandahar, ook wilde overslaan dreigde een passagiersopstand. Ze waren moe, vies en geen forensen maar toeristen, ze wilden iets zien en beleven. Zijn eigenzinnige rijschema bracht hen om vijf uur 's ochtends voor de gesloten stadspoorten van Kandahar. Weer hasj ter compensatie van het gedwongen wachten, alsof het pepermunt was. Ze vlogen even later op gehallucineerde vleugels de stad in, die rijker aan zintuigelijk genot was dan een stad kan zijn. De moskeeën schitterden blauw en goud in licht dat pas een paar meter boven de grond door stofdeeltjes gebroken werd. Ze doolden als groep door de straten, en omdat de hasj niet op kon, wisten ze zeker dat ze allemaal tot het einde der tijden van elkaar zouden blijven houden.

Toen ze 's avonds laat in Kabul aankwamen, bleken alle goedkope hotels zo vol dat ze zich in paren afsplitsten om bedden te vinden. De Iraanse Maella was al bij familie onderdak. Ceciel en de Brit vonden pas na uren een brede vensterbank waar ze voor één dollar samen de nacht mochten doorbrengen. Het maakte haar inmiddels allemaal niets meer uit: vensterbank, bad, strijkplank, als ze maar min of meer liggend haar ogen kon sluiten.

Het is achteraf niet zo gek dat ze hem, of hij haar, niet heeft herkend. Ze zijn inmiddels oude mensen geworden, met alle tekenen van verval die ze veertig jaar geleden met de arrogantie van de eeuwige jeugd niet voor mogelijk hadden gehouden. Ze zijn alom gekreukt en uitgedijd. Zijn haar is korter en heeft een andere kleur, Ciel heeft geen vierkante bril meer en haar kleren zijn minstens zes maten groter. Namen heeft ze toch al nooit onthouden.

‘Hoe heet je eigenlijk?’ had ze na het tanden poetsen aan de man op de vensterbank gevraagd.

‘David,’ mompelde hij zonder zijn ogen te openen. ‘David Vicary.’

De totale uitputting was de enige reden dat haar ogen begonnen dicht te vallen, want comfortabel was anders. Ze was op weg naar ijle droomoorden toen ze opeens een hand op haar heup voelde en onmiddellijk terugviel in de merkwaardige werkelijkheid waarin ze op een vensterbank naast een goedbeschouwd wildvreemde man lag. De hand bleek erotische bedoelingen te hebben. Dat werkte in eerste instantie op haar lachspieren, omdat het dankzij de vermoeidheid en het gebrek aan enige intimiteit met deze man geen moment in haar opgekomen was dat seks op een vensterbank, of waar dan ook, tot de mogelijkheden behoorde. Geen kans mocht kennelijk onbenut blijven. Haar tweede reactie was ergernis en ze draaide zich snel zo ver mogelijk van hem vandaan. Buiten bereik was onmogelijk, maar de boodschap zou wel overkomen. En jawel, ook hij draaide zich af. Ter vergoelijking zei ze even later nog vriendelijk ‘Malle man! Slaap lekker,’ waarop hij alleen een lage knor liet horen.

Bij het ontbijt (Afghaans brood, gebakken eieren in een kom vet, uien) legde hij uit dat hij seks verwacht had omdat ze onmiddellijk had ingestemd met een gezamenlijke slaapplaats. Dus. Misverstandje. Kan gebeuren. Ze ging er nauwelijks op in en liet hem maar praten. Hij was hoogleraar Engelstalige literatuur in Australië en verder sinds eergister verliefd op Maella. Interessant detail, op vertrouwelijke toon vermeld: hij had zich laten steriliseren omdat hij absoluut geen kinderen wilde. Alsof ze nu opeens wel zin kreeg het beest met de twee ruggen te spelen.

Bovenop de hoogste van de twee immense boeddhabeelden, met uitzicht over de paradijselijk groene Bamyan-vallei, geluidloos op de wind na, had Ceciel voor het eerst gemerkt dat ze hoogtevrees had. Ze waren binnendoor, over smalle in de rots uitgehouwen traptreden, drieënvijftig meter naar boven geklommen om de fresco's rond het hoofd van de Boeddha te zien en terwijl ze op het beeld stapte, begon de diepte haar naar zich toe te trekken. Ze moest David vasthouden om de vrije val te voorkomen. ‘Merk ik toenadering?’ had hij gegrinnikt en zijn armen stevig om haar heen geslagen. Ze had nog een halve blik geworpen op de fresco's en vooral de kogelgaten die moslims er in een ver verleden uit afkeer van de afgebeelde menselijke figuren in geschoten hadden, en was natrillend naar de aarde afgedaald. Beneden zonk de verontwaardi-

ging over de vernielingen pas in. Ze wist niet wat de godsdienstfanaten later nog in petto zouden hebben.

's Avonds, tijdens de eenvoudige maaltijd in een theehuis waar ze ook konden logeren, klaagde hij zijn leed over Maella. Ze was mooi, intelligent, taalgevoelig en bijna beledigend vriendelijk tegen hem. Ceciel dacht aan de getrouwde minnaar in Amsterdam voor wiens liefde ze op de vlucht was. Het was te veel maar ook veel te weinig geweest. Hier, in Afghanistan, waren de dorre leegte van de bergen en de volle hoogte van de hasj haar medicijn. Die nacht had ze zich ter verdere heling van harte aan de opnieuw zoekende handen van David overgegeven.

Het lage avondlicht hult het ziekenhuis in een warme gloed. Erachter hangen zwarte wolken te wachten.

Als ze zijn kamer binnenkomt, is het eerste wat opvalt dat David van zijn bedrading af is en een normale kleur heeft. Van de verpleegster heeft ze gehoord dat hij erg veel geluk heeft gehad, dat het infarct hem nauwelijks beschadigd heeft. Alleen sleept zijn linkerbeen nog een beetje.

Ze grijnst naar hem, ze weet iets wat hij nog niet weet. Leuker dan een bosje bloemen. Hij grijnst terug.

‘Hallo, hoe is het met je geheugen?’

‘Prima. Ik was bij jou thuis toen...’

‘Ik bedoel, kun je je nog dingen van zeg veertig jaar geleden herinneren?’ Zijn gezicht verraadt verrassing over de wat abrupte start van een ziekbedconversatie.

‘Zegt de naam Ceciel je iets?’ Misschien had ze om die periode voor hem aan te boren Maella moeten zeggen.

Hij denkt even na, maar heel kort. ‘Ja, dat was een Nederlandse die...’ Hij richt zijn blik op haar en ze ziet de herkenning langzaam indalen. ‘Ben jij dat, Ceciel? Krijg nou wat.’

Ze lachen. Ze praten, over het toeval en over hoe hun levens verder verlopen zijn. Ja, carrière gemaakt maar nu gepensioneerd. Nee, geen partner meer, nee, geen kinderen, haha wat hem betreft. Wat ouderdomskwalen. Hij heeft beginnende grijze staar, zij moet binnenkort aan de rollator. Ze kijken met verbazing en vertedering terug op de kinderen die ze waren ten tijde van hun verblijf in Afghanistan. Hoe weinig ze wisten en hoe doortastend ze daarom konden zijn.

Na een half uurtje ziet ze hem moe worden en staat op. Veel hebben ze verder ook niet te bepraten. ‘Zal ik je koffers hier brengen of kom je ze zelf halen, David?’

‘Ik kom ze wel halen als ik hier weg mag. Het duurt nog even, zeggen ze, minstens een paar weken in de revalidatiekliniek. Staan ze erg in de weg?’

Het is een frisse maar zonnige herfstmiddag. David komt om vier uur met een taxi zijn spullen ophalen. Dat betekent dat ze nog een uur de tijd heeft om eindelijk de ramen te lappen waar ze weken geleden aan begonnen is, maar uit gemakzucht en ook angst niet mee doorgegaan is. Bezoek zet vaker aan tot schoonmaak.

Ze worstelt zich met de keukentrap de smalle balkonruimte voor de ramen in. Terug om emmer, spons en zeem te halen. Het is na afloop altijd prettig dat alles weer glimt en blinkt, maar ze zou het heerlijk vinden als de brandweer in de vuurloze uurtjes deze klus van haar overnam. Die jongens hebben vast geen hoogtevrees. Ze klimt voorzichtig de treden op en lapt. In de spiegeling van de schoner wordende ruit ziet ze zichzelf tegen de achtergrond van de diepte. Hou je aandacht bij je taakje, mens, vermaant ze zichzelf, en concentreert zich op het vette vuil. Ze is benieuwd of David nog op zoek gaat naar meisje Van Doesburg en hoe hij haar kent. Niet vergeten te vragen.

Ze schrikt van het snerpende geluid van de bel. Nu al? denkt ze. Kijkt op haar horloge en maakt tegelijkertijd aanstalten om de trap af te komen. Verliest haar evenwicht. Ze probeert zich ergens aan vast te grijpen, maar vindt slechts de emmer. Samen maken ze een elegante neerwaartse boog.

Voor haar deur staat David en wacht.

Twee gedichten
Tom Bezemer

Balladette

Waar is die goede oude tijd gebleven
Met schapen op de grote stille hei
(Goddank bestond er nog geen recreant)
En paarden, vanzelfsprekend in de wei

Met bronsgroen eikenhout, met beemd en dreven
Roodbonte koeien rond de boerderij
De landman, traag en krom en bruinverbrand
En paarden, vanzelfsprekend in de wei

Met rijke oogsten (nog door God gegeven)
Benevens scharrelhaan en -kip en -ei
Tevreden varkens, wroetend in het zand
En paarden, vanzelfsprekend in de wei

En meid en boer - verknocht aan 't buitenleven
Vereenden saam hun krachten op het land
En paarden, vanzelfsprekend in de wei

Kwintijn

Een vliegensvlug besluit? Dat neemt alleen een dwaas
Maar, sprak de eendagsvlieg, dat is nu juist mijn wapen
Een dag is immers kort, de tijd is mij de baas
Want zelfs als Pinksteren op één dag valt met Paas
Kan ik er uiteraard geen nachtje over slapen

Twee verhalen

Maarten Biesheuvel

Tocht door het geluk

Ik nam de bus van huis naar Rotterdam Zuid waar een café voor vrachtrijders was. Het was al elf uur 's nachts. Ik ging er naar binnen en zag allemaal chauffeurs. Eéntje leek me erg vriendelijk en ik stapte op hem af.

‘Gaat u misschien naar Parijs, meneer?’ vroeg ik.

‘Ja zeker, beste jongen,’ zei hij. Hij at zijn aardappelen en appelmoes verder op en bracht me bij zijn truck met oplegger. Hij zette me in de truck en zong daarbij een aardig liedje. Hij kwam naast me zitten, achter het grote stuur. Ik zat te geeuwen en hij zei: ‘Ach, jij hebt slaap, jochie, kruip maar achter mij in het bed.’

Dat deed ik en ik lag heerlijk onder de dekens in het warme bed. De motor begon te ronken en de chauffeur zei: ‘We vertrekken, kereltje.’

Na een half uur voelde ik zijn stevige hand op mijn borst en hij zong: ‘Slaap maar lekker, lieve jongen, slaap jij maar.’

Dat deed ik ook. ‘Slaap je al?’ vroeg de chauffeur.

‘Nee,’ zei ik, ‘ik vind alles zo heerlijk en ik word hier zo aangenaam gewiegd.’

‘Ik heb alweer trek,’ zei hij. ‘Dat gedoe aan de grens ook altijd. Wil je wat limonade? Het zit in mijn thermoskan, dan blijft het lekker koel. Hierzo.’

Ik dronk en het was heerlijke limonade.

‘Ik ga stoppen,’ zei hij. ‘Effe patat en een gehaktballetje. Ga je mee?’

‘Ik blijf liever liggen,’ zei ik, ‘ik vind het hier zo fijn.’

‘Goed jochie,’ zei hij en klapte de deur achter zich dicht. Na een kwartier kwam hij terug en begon weer te rijden. ‘Doeja, doeja, klein manneke, slaap jij maar zacht,’ zong hij. ‘Ben je nog wakker?’

‘Ja,’ zei ik en hij zong almaar van die aardige slaapliedjes.

‘Vroeger was het altijd slaag,’ zei hij, ‘tot mijn vader in de gracht viel. Hij kon niet zwemmen, ik wel. Ik redde hem. En hij zei: “Ik zal zo hard werken dat jij professor wordt.” Sindsdien veranderde mijn vader en hij werd steeds aardiger tegen me. Maar ik ben geen professor geworden.

Nu moet ik even zwijgen, het is hier druk.'

Maar na een half uur begon hij weer te zingen. 'Slaap maar, mannetje, slaap jij maar lekker.' Het werd de gelukkigste, de heerlijkste nacht van mijn leven. Hij zong, terwijl ik half en half sliep. 'Weet je wat ik het mooiste lied vind?' vroeg hij. 'Het is een psalm of een gezang,' en hij begon met zijn prachtige bariton:

'De Heer is mijn Herder,
'k Heb al wat mij lust,
Hij zal mij geleiden
Naar grazige weiden,
Hij voert mij al zachtkens
Langs waat'ren der rust.'

'Vind je het mooi?'

'Ja,' zei ik, 'ik ken het lied ook.'

'Ja, vond je het echt mooi?' zei hij en weer legde hij zijn stevige harige hand op mijn borst. 'Dan heb ik er nog één,' zei hij en hij begon, terwijl ik zachtjes meeneuriede:

'Op U, mijn Heiland, blijf ik hopen,
Verlos mij van mijn bange pijn,
Zie heel mijn hart staat voor u open
En wil geheel Uw tempel zijn.'

'Mooi?' vroeg hij. 'Ja, prachtig,' zei ik. Ik hoorde hem af en toe schakelen en remmen.

'Je moet ook gelovig zijn,' zei hij.

'Ja,' zei ik.

Nu viel ik echt in slaap en steeds dacht ik maar: wat een aardige man is dat toch.

Toen ik wakker werd, waren we in de Hallen in Parijs.

'En heb je lekker geslapen, jongen?' vroeg hij.

'Heerlijk,' zei ik.

'Neem nog maar wat van mijn limonade,' zei hij, 'je mag tegen de achterband pissen!'

God in de hemel, wat een aardige man!

Dit korte verhaal is een van de gelukkigste momenten uit mijn leven. Ja waarachtig! Het was de tocht door het geluk!

Droom

Heremijntijd! Wat een mens toch dromen kan. Hij: 's morgens somber, 's middags zenuwachtig, 's avonds ernstig. Zij: krom, lief en zorgzaam (ze is nu haast zeventig en heeft haar eigen haar nog, een kastanjebruine gloed). Ze heeft de hele dag gesloofd en ja, wat heeft hij eigenlijk gedaan? Nu liggen ze in bed. Zij denkt aan hem en hij is benieuwd wat hij nu weer zal gaan dromen. Het begint al: hij zit naast een heerlijke bajadère. Wat een borsten, wat een ogen, wat een haar, wat een volle kusgrage mond! Wat een knieën, wat een schoentjes, wat een prachtige benen, wat een ogen. Hij heeft alleen belangstelling voor háár! Zijn vrouw praat wel met de kapitein. Hij vertelt de hoer (want dat is ze, een echte radarbára, een luxe hoer) wat hem in Tanger is opgevallen. Nu varen ze naar Genua. ‘Wat is uw hutnummer?’ Ze schuift hem een klein kaartje toe. ‘Rosa Schwarzkopf. Hutnummer 464.’ Hij knipoogt naar haar. Het vocht van de vette eend die ze tussen haar tanden heeft, druipt op haar half ontblote boezem. Ze likt haar lippen af en geeft hem een knipoog.

Na het souper, want dat was het, loopt hij met zijn vrouw, zij strompelt, weer naar de verschansing bij hun hut. ‘Rosa,’ denkt hij. ‘Wat staat de maan toch prachtig vol,’ zegt zijn vrouw. ‘Ja,’ zegt hij en ze kussen elkaar.

‘Ik ga nog even naar de machinekamer,’ zegt hij.

‘Daarheen kan ik je niet volgen,’ zegt ze.

Pffft, wat zijn die cruiseschepen groot. Hij staat voor de hut van Rosa. Hij klopt, ze doet open. Allemachtig, wat een filmster! Hij gaat naar binnen en zegt: ‘Goh, wat is het warm hier.’ Hij opent een van de patrijspoorten. Wat een muskusgeur, wat een parfum, wat een wierook. Wat een kussentjes.

‘Hoogedele dame,’ zegt hij, ‘ik, ik, ik bega hier een vergissing. Ho-ho-hopelijk neemt u me niet kwa-kwalijk.’ Dan gaat hij vlug terug naar zijn vrouw, de dame in grote verwondering achterlatend.

Hij komt weer bij zijn vrouw. ‘Prachtig, die machinekamer,’ roept hij.

Hij komt uit zijn droom en voelt de warme billen van zijn vrouw.

‘Heb, heb je de machinekamer gezien?’ vraagt ze, ‘jij droomt soms zo opgewonden.’

‘Ja,’ zegt hij nogmaals, ‘het was prachtig!’

Zij denkt aan hem. ‘Hij heeft het moeilijk 's nachts, hij slaapt zo onrustig,’ denkt ze. ‘Ach, kon ik hem maar helpen.’

En hij? Hij is weer in slaap gevallen. De mensen uit de buurt zeggen van hen: ‘Dat is een gelukkig stelletje.’ Overdag kermt hij en kreunt. Angstig, somber en zenuwachtig. En ook overdag denkt ze: ‘Ach, kon ik hem maar helpen!’

Achteruit leven

Jan Blauwhof

Het verhaal van Elsa Gurnee, die ieder jaar een jaartje jonger wordt.

> *Did you ever read Storer Clourston's* The Prodigal Father? *It is about a very respectable Edinburgh lawyer who begins to grow younger instead of older. A finely macabre conception... To be receding slowly and helplessly towards the indignity of the cradle...*
>
> *Every character in this book is entirely fictitious and no reference whatever is intended to any living person*.
>
> *Michael Innes:* Stop Press *(1939), p.61, p.6*.

1

Ik vond *Stop Press* twee jaar geleden in de boekenkast met vakantielectuur van een huisje dat wij op Schiermonnikoog hadden gehuurd. Onze trouwdag valt in augustus, en dan nemen wij altijd een korte vakantie. Het boekje stond in een hele rij van die oude Engelse Penguinboekjes met de groen-wit-groene bandjes van *Mystery and Crime*. Michael Innes is het pseudoniem van J.I.M. Stewart, een professor in de Engelse taalen letterkunde en voor de aardigheid schrijver van thrillers die opvallen door bizarre details en fantasieën. De passage die hierboven wordt geciteerd staat zomaar in het verslag van een diner waar bijna iedereen onzinnige verhalen vertelt, en hij speelt geen enkele rol in de rest van het verhaal. Voor mij was het een openbaring. Ik wist al langer dat er iets met mij aan de hand was, en nu zag ik opeens in dat het heel goed mogelijk was dat ik zelf achteruit leefde. Enkele maanden later kreeg ik een ondubbelzinnige bevestiging van dit vermoeden.

Het is een heel ingrijpende ontdekking dat je achteruit leeft, en ik zou er alles voor over hebben om meer te weten over lotgenoten zoals die ad-

vocaat in Edinburgh, en om te horen hoe het met hen is afgelopen. Maar hoewel er heel veel boeken bestaan met de titel *The Prodigal Father*, gaat er niet een over iemand die achteruit leeft. Geen van deze boeken is trouwens geschreven door Storer Clourston, sterker nog: er is geen auteur van die naam bekend. Ik denk zelfs dat het een bedachte naam is, dat er niemand is die zo heet - het is een erg rare naam, misschien een anagram, maar dat heb ik dan niet kunnen ontcijferen. Vermoedelijk is de hele passage een mystificatie van Stewart. Maar dat zou kunnen betekenen dat hij toch iets wist van iemand die achteruit leefde, en dat hij die kennis op deze verhulde manier bekend heeft willen maken. Natuurlijk heb ik de memoires gelezen die Stewart aan het eind van zijn leven schreef, maar daar heb ik geen aanwijzingen in gevonden, alleen dat het misschien wel over zijn vader ging, want die was in het begin van de vorige eeuw advocaat in Edinburgh. Ik ben daar vorig jaar ook nog naar toe gegaan en ik heb dagenlang oude krantenleggers doorgebladerd, maar niets gevonden. Het verhaal zou ook uit Australië kunnen komen, want Stewart schreef *Stop Press* aan het einde van de dertiger jaren van de vorige eeuw toen hij werkte aan de universiteit van Adelaide. Daar wil ik ook heen gaan om er de oude krantenleggers uit die tijd door te nemen.

Ik ben nu twee jaar met deze kwestie bezig en nog niets verder gekomen. Vandaar dat ik nu met mijn verhaal in de openbaarheid wil treden, in de hoop dat ik lotgenoten zal vinden, of mensen die ervan gehoord hebben, en dat ik een medicus zal vinden die mij gelooft en die mij verder wil helpen. Ik kan niet geloven dat ik de enige ben die door deze afwijking is getroffen en ik wil de hoop niet opgeven dat er een remedie bestaat waardoor ik, zij het met een grote achterstand, weer gewoon ieder jaar een jaartje ouder word, net zoals ieder ander.

2

Mijn naam is Elsa Gurnee, geboren te Baarlo op 15 oktober 1941, gehuwd met Pieter Doorman. Mijn man is account manager bij een grote en bekende bank, en ik werk als secretaresse of personal assistant van een lid van de Raad van Bestuur van een groot farmaceutisch bedrijf. Wij hebben geen kinderen. Binnenkort word ik vijfenzestig en dan moet

ik jammer genoeg met mijn werk ophouden. Pieter is een jaar jonger en gaat volgend jaar met pensioen. Volgens de Gemeentelijke Basis Administratie van Amstelveen, volgens mijn paspoort en volgens mijn rijbewijs ben ik vierenzestig, en ik heb inderdaad ruim vierenzestig jaren geleefd, maar mijn lichaam is veel jonger - als ik mij niet vergis achtendertig. Net zoals die advocaat in Edinburgh moet ik eerst een tijd normaal ouder zijn geworden (hij moest toch advocaat worden, en ik volwassen), vóór ik achteruit begon te leven. Ik ben ervan overtuigd dat het keerpunt voor mij in 1993 ligt, een paar maanden voor ik tweeënvijftig zou worden. Wij hadden toen namelijk een ernstig verkeersongeluk, en naar men zegt heeft het niet veel gescheeld of ik was aan de gevolgen overleden. Ik heb meer dan één spoedoperatie moeten ondergaan, en ik heb tien dagen op de intensive care-afdeling tussen leven en dood verkeerd. Alles wijst erop dat bij die gelegenheid mijn lichamelijk verouderingsproces is omgekeerd, zodat ik sedertdien achteruit leef en fysiologisch niet meer met de dag ouder word, maar jonger. Voorzover ik kan nagaan verloopt die verjonging na het ongeluk in hetzelfde tempo als de veroudering vóór het ongeluk - soms heel traag, dan opeens veel sneller, net zoals dat bij veroudering het geval is. Bij het verkeersongeluk in 1993 was ik eenenvijftig jaar en negen maanden oud. Dat is dertien jaar geleden, en als ik sindsdien dertien jaar jonger ben geworden heb ik nu het lichaam van een vrouw van ruim achtendertig. Tot dusverre klopt alles wat mij overkomt met deze berekening. Ieder jaar wordt het verschil twee jaar groter: volgend jaar ben ik vijfenzestig, maar fysiek zevenendertig, over tien jaar vierenzeventig tegen achtentwintig, als ik vijfentachtig word zie ik er uit als een bakvis van zeventien. Hoe het daarna verder zal gaan hoef ik niet uit te leggen.

Natuurlijk is deze verjonging onmogelijk. Ik heb het onderwerp wel eens voorzichtig aangekaart bij Victor, mijn baas, die van huis uit biochemicus is, en die heeft mij heel precies uitgelegd dat veroudering een onomkeerbaar proces is. Het is volstrekt uitgesloten dat je lichaam ooit ook maar een dag jonger wordt dan het is. Maar onmogelijk of niet, mijn lichaam wordt iedere dag opnieuw een dag jonger, zonder op te houden, zodat ik over een maand een maand jonger ben, en over een jaar een jaar. In het begin merk je daar niets van; ja, het heeft jaren geduurd voor ik begon te vermoeden dat er iets met me aan de hand was, zonder dat ik wist wat het was. Pas elf jaar na het ongeluk kwam ik op

Schiermonnikoog het boekje van Michael Innes tegen en dat was een openbaring. Voor het eerst zag ik in dat eerdere aanwijzingen, die ik nooit goed had begrepen, achteraf in een patroon pasten - en maar in één patroon, dat van geleidelijke maar voortdurende verjonging. En ik had al gauw bedacht hoe ik daarover binnen afzienbare tijd zekerheid zou kunnen krijgen.

3

Ik zal mijn verhaal chronologisch vertellen, te beginnen met het verkeersongeluk op 3 augustus 1993. Wij waren met de auto van Amstelveen onderweg naar Zeeland, waar wij dat jaar onze trouwdag zouden vieren. De zon scheen, het schuifdak was open, de radio stond aan, wij waren in een zorgeloze en opgeruimde stemming. Pieter reed, zoals altijd, en ik verzorgde mijn nagels. Nog vóór Schiphol werd dit idyllische en vertrouwde beeld plotseling verbroken door een afschuwelijk geluid, eerst een licht gekraak alsof een stuk hard papier in stukken wordt gescheurd, en direct daarop donderende slagen waar geen eind aan leek te komen. Ik voelde een verzengende pijn in mijn zij, en daarna niets meer. Toen ik bij kwam lag ik in het halfdonker van de intensive care, een koel zaaltje met hier en daar het oplichten van rode lichtjes en groene monitoren, waar verpleegkundigen geluidloos hun werk deden. Een van hen kwam bij mijn bed staan en fluisterde mij toe dat Pieter en ik een auto-ongeluk hadden gehad, dat wij het beiden hadden overleefd, en dat ik meerdere operaties had ondergaan. Men was nog niet helemaal met mij klaar, en ik zou nog enkele dagen in een roesje worden gehouden, want het is handiger als de patiënt er niet bij is. Ik viel onmiddellijk weer in een lichte slaap die voort zou duren tot men mij tien dagen later geheel deed ontwaken. Bij wijze van tijdpassering kreeg ik een onderhoudende droom aangeboden, die deze hele periode vulde. De droom liep synchroon met de werkelijkheid van de intensive care-afdeling waar ik verbleef, met dezelfde gedempte afwisseling van dag en nacht en met dezelfde gebeurtenissen en dezelfde bewerkingen die ik moest ondergaan, maar dat alles verwerkt tot een ander en veel onschuldiger verhaal. In mijn droom verbleef ik in een pension om uit te rusten van mijn operaties. Ik was er de enige gast, maar er was erg veel personeel (dat als verpleegkundigen gekleed ging), en er kwamen ook bezoekers.

Van tijd tot tijd verscheen er een stoet oudere mensen in witte jassen, die treuzelend de pose aannamen van een koor dat zal gaan zingen, maar zij werden altijd weggeroepen voor het er van kwam. Net zo werden de maaltijden wel opgediend maar altijd snel afgeruimd voor je er wat van kon eten. Dit is allemaal van weinig belang, maar ik moet wel vertellen dat aan het eind van mijn droom de voorafgaande gebeurtenissen in omgekeerde volgorde werden herhaald. Ik werd uit mijn bed op een brancard gelegd en in een ziekenauto met gillende sirene teruggebracht naar de snelweg, waar onze auto al stond te wachten met Pieter aan het stuur. Met grote behoedzaamheid zetten twee of drie verplegers mij op de passagiersstoel, en zodra ik zat begon de auto te rijden en waren wij weer op weg naar Zeeland. In de tunnel bij Schiphol werd het donker, dat duurde langer dan anders, en toen het weer wat lichter werd zat ik niet meer in de auto maar lag ik in een ziekenhuisbed. Ik opende mijn ogen. Om mijn bed stonden vier of vijf verpleegkundigen aandachtig en vol verwachting toe te kijken hoe ik bij zou komen. Even meende ik dat ik deze situatie al eens eerder had meegemaakt, lang geleden, toen ik als baby vanuit een wieg of kinderwagen opkeek naar de kring van bewonderaars die zich over mij heen bogen. Maar dit kan onmogelijk op een herinnering berusten, want de vroegste herinnering dateert van een jaar of drie, als je de wieg al lang bent ontgroeid. De manier waarop ik bij kennis kwam was blijkbaar erg grappig, want de verpleegkundigen konden hun lachen niet houden. Maar wat er zo grappig aan was hebben zij mij, ook later, nooit willen vertellen. Nu denk ik dat die hele gedroomde terugkeer naar wat eerder was gebeurd misschien wel een voorbode was van de veranderingen die intussen in mijn lichaamsprocessen waren opgetreden.

4

Korte tijd later werd ik uit het ziekenhuis ontslagen. Voor mijn vertrek kreeg ik nog een gesprek met het hoofd van de afdeling, die mij vertelde welke verwondingen ik bij het ongeluk had opgelopen, wat zij er aan hadden gedaan en hoe lang ik op de intensive care had gelegen. Er was een grote operatie in mijn buikstreek uitgevoerd en men had mijn milt moeten verwijderen; blijkbaar kan een mens heel goed zonder. Maar ik was zo blij dat ik weer naar huis mocht dat ik niet veel aandacht schonk

aan deze medische details.

Eenmaal thuis herstelde ik voorspoedig en snel; de artsen prezen mij de hemel in, alsof het een verdienste was over een goede gezondheid te beschikken. Pieter was er al direct beter van afgekomen dan ik. Spoedig namen wij ons normale, rustige en aangename bestaan weer op. De eerste jaren gebeurde er niets bijzonders; of het moest zijn dat ik meer dan vroeger complimentjes kreeg over mijn vitaliteit, mijn jeugdige uiterlijk en mijn blakende gezondheid. Dit was nieuw voor mij, want hoewel ik niet uitgesproken lelijk ben, lokte mijn verschijning ook toen ik een jong meisje was nooit commentaar uit. Ik ga door het leven als een gewone en onopvallende vrouw, en dat bevalt mij goed. Aanvankelijk schreef ik al die ongebruikelijke opmerkingen toe aan het schuldgevoel van mijn kennissen, die misschien op grond van de berichten hadden gedacht dat ik het ongeluk niet zou overleven; in zekere zin is dat immers een vorm van verraad. Maar het werd een stereotype dat door iedereen werd herhaald, dat ik er zo fantastisch goed uitzag, zo gezond en zo jeugdig; er kwam maar geen einde aan. Na een tijdje kreeg ik er schoon genoeg van. Ik besloot mijn kleding aan te passen en kocht een paar ouwelijke mantelpakken. Voor recepties en diners gebruikte ik een oude-damesparfum van eau de cologne met een vleugje kamfer, dat alleen nog in Tsjechië te krijgen is, en dan alleen op het platteland. Deze aanpassingen waren voldoende om mijn kennissen tot zwijgen te brengen. Maar ik keek natuurlijk wel eens in de spiegel en dan moest ik toegeven dat ik er verbazend jeugdig uitzag. Ik was bang dat dit op het strand of in het zwembad erg zou opvallen en ongeveer vijf jaar na het ongeluk nam ik het besluit alleen maar een badpak te dragen (of mij anderszins min of meer bloot te geven) als er niemand in de buurt was die mij kende.

Op deze regel waren natuurlijk uitzonderingen. De eerste was Pieter, mijn echtgenoot. Wij hebben een goed en warm huwelijk, wij slapen in dezelfde kamer, vlak naast elkaar, en ook nu wij ruim in de zestig zijn zien wij elkaar geregeld naakt, en van dichtbij. Maar met al zijn grote kwaliteiten is Pieter nogal onoplettend als het om vrouwelijk schoon gaat. Hij zegt wel zulke dingen tegen mij als ‘het lijkt wel of je met de dag jonger wordt’ of ‘volgens mij heb jij het geheim van de eeuwige jeugd’, maar dat zijn (ook voor hemzelf) niets anders dan de aardige complimentjes van een echtgenoot die vindt dat hij het goed met zijn vrouw heeft getroffen. En Pieter heeft geen vergelijkingsmateriaal, want

hij is mij trouw: hij kent al vele tientallen jaren maar één vrouw in haar natuurlijke naaktheid, en die vrouw ben ik. Ik kon mijn ontdekking dan ook aanvankelijk zonder veel moeite voor hem verzwijgen; maar later, toen ik een harde bevestiging had gekregen, en naar Edinburgh wilde om de oude kranten uit Stewart's jeugd na te lezen en het doopceel van zijn vader te lichten, heb ik hem in vertrouwen genomen.

Een andere uitzondering op de regel dat ik mijn lichaam voor bekenden bedekt hield waren artsen. Net zoals iedereen moet ik van tijd tot tijd naar de dokter, en soms moet ik mij in het belang van het onderzoek uitkleden. De dokter is verbaasd maar zegt niets - hij denkt: ‘Wat een jong lijf!’ maar ook, onmiddellijk daarna, als reflex, ‘Laat ik er vooral niets van zeggen.’ Eén arts had de onnozelheid mij te vragen of ik cosmetische chirurgie had ondergaan, en demonstreerde daarmee tegelijkertijd haar tactloosheid en haar onkunde. Ik zou haar geen tweede keer consulteren. Een al wat oudere internist, die ik vijf jaar na het ongeluk raadpleegde, zei: ‘Voor uw leeftijd hebt u een heel gaaf lichaam, weet u dat wel?’ en dat wilde ik hem wel vergeven. Maar toen hij mijn maagstreek wilde bekloppen zei hij heel scherp: ‘Waar zijn de littekens? U hebt toch een grote buikoperatie ondergaan? Keert u zich eens om, misschien hebben ze a tergo geopereerd.’ Maar ook op mijn rug was geen litteken te vinden. ‘Hebt u die operaties misschien maar verzonnen? Ik zie er niets van terug.’ Ik zei niets. Mensen met gezag, zoals deze specialist (die ook nog eens professor was), merken meestal toch niet op of degene tot wie zij spreken iets terugzegt of niet. Het is dus maar het gemakkelijkst je mond te houden. Later, toen hij achter zijn schrijftafel zat en aantekeningen maakte terwijl hij mij zijn bevindingen meedeelde, zei hij: ‘U behoeft zich in het geheel geen zorgen te maken, uw gezondheid is goed, alles is in orde. Alleen zou ik u willen aanraden niet te veel te spreken over zaken waar u geen verstand van heeft. U heeft, geloof ik, geen medische opleiding genoten? Van die zware buikoperatie vind ik geen spoor. Dan heeft u mij verteld dat ze uw milt hebben weggenomen, maar als ik mij niet vergis zit die er nog en verkeert hij in een uitstekende staat. Eigenlijk zou ik een scan moeten maken, maar dat is nu ook weer wat overdreven.’ Opnieuw deed ik er het zwijgen toe. Ik zag dat de internist op mijn kaart schreef ‘Milde vorm van pseudologia?’ Toen namen wij afscheid en ik bedankte hem hartelijk. Ook hem zou ik geen tweede keer bezoeken.

5

Vanaf het begin waren er nog andere incidenten die mij aan het denken hadden moeten zetten. Het was twee jaar na het ongeluk dat mijn kapper mij opeens verwijten maakte dat ik stiekem, buiten hem om, mijn haar had geverfd: hij wist toch dat ik al aardig grijs aan het worden was, en dat was nu helemaal weg. Ik verzekerde hem dat ik er niets aan had gedaan, en dat mijn haar spontaan zijn oude kleur had aangenomen. Maar iedere keer dat ik hem bezocht riep hij opnieuw dat hij nog nooit zoiets had meegemaakt, en stelde mij ten toon aan zijn andere klanten met het hele verhaal erbij. Na een tijdje heb ik maar een andere kapper genomen, jammer, want hij kon mij goed knippen. En dan was er een paar jaar geleden een bezoek aan mijn nieuwe tandarts, die de praktijk van de oude Boorman had overgenomen. Hij maakte een foto en stond daarna lange tijd met gefronste wenkbrauwen naar mijn kaart te kijken. ‘De collega Boorman is slordig geweest,’ zei hij, ‘hier staat duidelijk dat hij de verstandskies in 1990 heeft verwijderd - maar hij is er nog, hoor.’ Alweer zei ik niets. Bij de tandarts ben ik altijd een beetje afwezig, ik vraag ook altijd mij er zo veel mogelijk buiten te houden, zodat ik ongestoord aan andere (en prettiger) dingen dan de behandeling kan denken. Maar ik had heus wel gehoord wat hij zei, en ik had hem kunnen verzekeren dat die verstandskies inderdaad in 1990 was getrokken, een pijnlijke ervaring die mij levendig was bijgebleven. Maar nu was hij blijkbaar weer terug.

In 2003 had ik een heel vervelende geschiedenis op Schiphol. Bij terugkeer uit Spanje werden wij bij de paspoortcontrole uit de rij gehaald. Ik was zo onvoorzichtig geweest om in vrij luchtige vakantiekleding te reizen, in een spannend bloesje met een heel diep decolleté, dat ze die zomer in Malaga allemaal droegen. De wachtmeester van de Marechaussee keek naar mijn paspoort en naar mijn bloesje en vooral naar mijn decolleté en zei: ‘Dat bent u niet, u bent geen eenenzestig, of ik ben een boon.’ Wij moesten mee naar het kantoor wegens ‘vermoeden van identiteitsfraude’. Ik werd in een kamertje apart gezet, mijn paspoort werd op echtheid onderzocht, ik moest een paar keer mijn handtekening zetten en de volledige namen en verjaardagen van mijn ouders noemen. Stonden er nog maar vingerafdrukken op onze identiteitspapieren! Steeds meer mensen kwamen zich met mij bemoeien, rechercheurs, een ‘wachtcom-

mandant', en een 'hulpofficier', die echter niet kwam om mij te helpen. De wachtmeester had een probleem. Het was niet mijn gezicht dat van mijn pasfoto afweek, het was mijn lichaam, nu ja: het was mijn decolleté dat hem in verwarring had gebracht. Hij dacht: 'Eenenzestig jaar en dan zulke tieten, dat kan niet,' maar dat kon hij natuurlijk niet zeggen. Hij maakte dus maar wat vage opmerkingen over mijn 'postuur'; verder durfde hij niet te gaan. Tenslotte lieten ze een arts komen die ze daar hebben om minderjarige asielzoekers te ontmaskeren. Na enig wachten verscheen dokter Bouthoorn, een slungel in een morsige witte jas. 'Zo wachtmeester,' zei hij, 'waar is de patiënt?' De wachtmeester wees mij aan. Eén blik was voldoende: 'Je wil weten hoe oud zij is?' zei de arts, 'Nu man, dan moet je haar eerst doodschieten... Mevrouw is volwassen, ze is volgroeid; dan kan ik haar leeftijd alleen nader vaststellen door sectie.' Na enig overleg in een achterkamertje liet men ons gaan, met excuses voor het ongemak, maar niet van harte. Om het goed te maken werden we in een politie-auto thuisgebracht.

Toen wij eenmaal thuis waren barstte ik in tranen uit. In die tijd wist ik nog niet dat ik achteruit leefde, en mijn aanhouding kwam volkomen onverwacht. Ik ben misschien naïef, maar ik had tot dan toe de autoriteiten in het algemeen en de politie in het bijzonder als mijn vrienden en bondgenoten beschouwd. Het was een grote schok opeens zelf verdachte te zijn, volstrekt hulpeloos en machteloos - een afschuwelijk gevoel. Wij waren zo beduusd dat wij niets wisten te zeggen en alles lijdelijk hadden ondergaan. De behandeling was correct, maar wantrouwend. Bovendien waren allen die er bij werden gehaald en mij kwamen bekijken net zo geremd als de wachtmeester waar het allemaal mee begon. Het liefst hadden zij mij uitgekleed om de details van mijn verschijning met elkaar te kunnen bespreken, dat voelde ik aan alles. Het was uiterst gênant en vernederend.

Het heeft maanden geduurd voor ik er overheen was. Ik sprak met Pieter af dat wij er niet met anderen over zouden praten. Wel hebben wij, strikt vertrouwelijk, een asieladvocaat geconsulteerd met de vraag wat we bij herhaling het beste konden doen. Dat was kalm blijven, weinig zeggen, de indruk wekken dat je het er niet bij zal laten zitten en journalisten kent, dit alles echter zonder het met zoveel woorden te zeggen. De hulpofficier was gekomen om mij in te sluiten, wat betekent: opsluiten in een inrichting voor bolletjesslikkers. Gelukkig dat ik dat toen nog niet wist!

Kort daarna ontdekte ik wat er aan de hand was, en dat veranderde de situatie en mijn houding. Er is daarna nog éénmaal aan mijn identiteit getwijfeld, door een korzelige notaris waar ik mij moest legitimeren, en die mij er scherp op wees dat ik valsheid in geschrifte zou plegen als ik de akte tekende terwijl ik niet degene was voor wie ik mij uitgaf. Maar nu was ik voorbereid en kon mij met zoveel zelfvertrouwen zwijgend van de domme houden dat hij geen voet aan de grond kreeg.

6

De grijze haren die weer zwart werden, de verstandskies die weer aangegroeid was, de wonderbare terugkeer van een nieuwe milt, het wees allemaal in dezelfde richting maar het was nog geen afdoende bewijs voor mijn vermoeden dat ik achteruit leefde. Ik ben nu eenmaal niet medisch geschoold en een mens kan zich vergissen. De proef op de som zou zijn dat ik weer ongesteld zou worden. Ik heb nauwelijks last van de overgang gehad, maar ik was er wel erg vroeg bij. Tot mijn veertigste jaar menstrueerde ik regelmatig en zonder problemen, en toen hield het zomaar op. Dat was in het voorjaar van 1982, ruim elf jaar voor het ongeluk, en dan zou de menstruatie ruim elf jaar later weer moeten terugkomen - in het najaar van 2004, enkele maanden na onze vakantie op Schiermonnikoog. Ik zat er op te wachten en toen de ongesteldheid zich op een morgen inderdaad aandiende, was ik vooral tevreden dat mijn verwachting uitkwam. ‘Zie je wel,’ dacht ik, ‘ik heb gelijk.’ En daarna: ‘Over twee jaar kan ik de krant weer zonder leesbril lezen,’ want dat had ik ook uitgerekend. Natuurlijk ben ik na het eerste bloedverlies naar een gynaecoloog gegaan, maar die moest na uitvoerig onderzoek constateren dat het om een normale ongesteldheid ging. Een zeldzaamheid, zei hij, maar niet uitgesloten; als het zich zou herhalen moest ik terugkomen. Het herhaalde zich, na een maand, en daarna iedere maand, maar toen wist ik hoe laat het was en hoefde ik echt niet terug te gaan naar de arts. Ik was blij dat de anticonceptiepil intussen zonder recept verkrijgbaar was. Voor mij was het bewijs geleverd dat ik werkelijk achteruit leefde en ik behoefde niet, als een tweede Sara, ook nog eens zwanger te worden. Het ogenblik was gekomen om Pieter in vertrouwen te nemen.

7

Ik weet nog steeds niet zeker of Pieter mij in zijn hart echt gelooft, maar hij neemt mij au sérieux, hij steunt mij en hij geeft mij goede raad. Als ik gelijk heb staan wij voor een moeilijk dilemma. Zoals het nu gaat neemt de kloof tussen mijn administratieve leeftijd en mijn fysieke leeftijd ieder jaar met twee jaar toe. Op dit ogenblik ben ik administratief vierenzestig en fysiek achtendertig. Dit levert geen onoverkomelijke problemen op, en met enkele eenvoudige voorzorgen kunnen wij nog een hele tijd op dezelfde voet doorgaan. Op den duur wordt het verschil echter te groot en krijgen wij voortdurend te maken met vervelende vragen. Als wij over twee jaar beiden gepensioneerd zijn kunnen wij in een ver land gaan wonen, waar niemand ons kent en waar je niet al te vaak naar je papieren wordt gevraagd. Wij kunnen het dan zeker tien of vijftien jaar volhouden, een oude man met een jonge vrouw, een combinatie waar niemand van opkijkt. Zo nodig kan ik mijn geboortedatum vervalsen, daar wordt tegenwoordig niet zo zwaar aan getild. Desnoods kunnen wij nog een keer verhuizen, voor mij valse papieren aanschaffen, of allebei onze identiteit veranderen. Zo kunnen wij mijn geheim nog heel lang bewaren.

Maar er zijn in dit scenario twee dingen die mij grote angst inboezemen. Ten eerste is er de angst die iedere vrouw in een huwelijk met een groot leeftijdsverschil zal kennen, de angst dat Pieter aftakelt terwijl ik maar steeds jonger en vitaler word. Over vijftien jaar ben ik fysiek drieëntwintig en dan is hij achtenzeventig. Dat is de leeftijd van de ziekte van Parkinson, de ziekte van Pieck, de ziekte van Alzheimer en van Huntington - al die akelige ziektes die de naam van hun ontdekker dragen zijn verschrikkelijk. Ik houd veel van Pieter en ik zal graag goed voor hem zorgen, maar het lijkt mij loodzwaar - haast niet te dragen. Ik had er niet op gerekend, en nu het zich aankondigt zie ik het als een zwarte dreiging. Maar de tijd daarna is nog veel erger, dan komt er een periode waar ik maar liever niet aan denk - het traject dat ik van volwassene een puber word, en van puber een kind. Het einde is het ergst, dat is mijn tweede grote angst en die laat mij niet los. Iedereen weet dat je als mens eenmaal zult sterven, en als je ouder wordt word je daar steeds vaker mee geconfronteerd. Kennissen en leeftijdgenoten overlijden, soms onverwachts, maar soms ook na een lang en ontluisterend

sterfbed. Toch denken de meeste mensen daar niet te veel over na, zelfs op onze leeftijd, als de helft van het leven ruimschoots voorbij is: zij zullen wel zien hoe het afloopt. Maar ik weet dat ik de laatste zes maanden van mijn leven in een wieg zal doorbrengen, en met melk zal worden gevoed. Dit vooruitzicht (ook al is het achtendertig jaar ver weg!) laat mij niet los, en ik vind dit einde zo vreselijk dat ik van plan ben een eind aan mijn leven te maken voor het zover komt. Voor mij de pil van Drion, als ik eruitzie als achttien!

Misschien kan ik dit lot afwenden, misschien is er een oplossing, een remedie voor mijn afwijking: misschien kunnen wij het proces opnieuw omkeren. Als de ommekeer van veroudering naar verjonging is teweeg gebracht door een grote schok, tijdens mijn verblijf in het ziekenhuis na het auto-ongeluk, dan moet er toch ook een schok zijn die die ommekeer ongedaan maakt. En dan word ik weer in hetzelfde tempo als de andere mensen ouder, zij het met een eenmalige achterstand die nu zesentwintig jaar bedraagt. Daarvoor moet natuurlijk heel precies worden nagegaan welke medische ingrepen ik destijds heb ondergaan, zodat wij kunnen vaststellen welke operatie over moet worden gedaan. Pieter heeft het idée fixe dat de omslag te maken heeft met de verwijdering van mijn milt, en wil dat mijn nieuwe milt ook weer wordt verwijderd, maar ik denk dat het keerpunt iets later ligt - anders was die milt immers niet weer aangegroeid. Hoe dit zij, eerst moeten wij een arts overtuigen, dan moet mijn ziekenhuisdossier uit 1993 door die vertrouwensarts worden doorgenomen, en dan moeten wij nog een chirurg overhalen een of meer medische ingrepen te herhalen. Het is geen ‘medisch handelen’ en wij zullen wel naar een of andere privékliniek in Turkije of Marokko moeten uitwijken. En net zoals het wel tien jaar heeft geduurd voor ik merkte dat ik niet meer ouder werd zal ik jaren moeten wachten tot duidelijk wordt dat ik weer aan het verouderen ben. Maar als ik opnieuw in de overgang kom weet ik het zeker, en daar hoef ik maar drie of vier jaar op te wachten.

Om deze weg te volgen moeten wij om te beginnen mijn verjonging niet langer geheimhouden maar juist bekend maken en aantonen. Dat valt helemaal niet mee. Wij moesten mijn geheim met kunst- en vliegwerk beschermen tegen wantrouwende ambtenaren, maar nu wij er zelf over beginnen neemt niemand ons serieus. Ik heb brieven met een korte documentatie naar vijf gerenommeerde medische hoogleraren gestuurd.

Van geen van hen kreeg ik antwoord. Toen zijn wij gaan telefoneren. Een professor, bekend van forumdiscussies, wilde mij nog wel uitleggen waarom hij er niet aan begon. ‘U vraagt mij te onderzoeken of uw verstandskies en uw milt spontaan zijn geregenereerd,’ zei hij met zijn bekende krakende stem, ‘daar begin ik niet aan, mevrouw. De uitkomst van het onderzoek staat van tevoren vast. Wat u beweert is niet mogelijk. Het heeft geen zin daar de kostbare tijd van mij en van mijn laboratorium aan te verspillen.’ Een andere grappenmaker zei dat hij mij wel een been wilde afzetten, dan konden wij zien of het weer zou aangroeien; ik moest die sukkel nog uitleggen, dat die proef alleen zou opgaan als hij het been vóór het auto-ongeluk had afgezet. Maar in ernst wilde hij er niets mee te maken hebben, en mij zelfs niet ontvangen.

Vandaar deze oproep. Ik zoek, ten eerste, lotgenoten of verhalen over lotgenoten, en ten tweede, in ernst en met een zekere urgentie, een arts die mijn geval wil onderzoeken en die mij terzijde wil staan bij de verdere stappen. Binnen de grenzen van de redelijkheid ben ik bereid mij aan ieder verlangd onderzoek te onderwerpen en de kosten die daaraan verbonden zijn zal ik betalen. Mijn ware naam en adres zijn bij de redactie bekend, en serieuze reacties zullen mij bereiken. Gelieve geen grappen in te zenden. Ik ben benieuwd. Het is mijn laatste kans.

Ratten*

Thijs de Boer

Mijn vader zegt dat hij me vastbindt aan mijn bed zodat de ratten mijn lippen opeten als ik ooit nog met mijn gore poten aan die windbuks kom. Of ik verdomme weet hoeveel een boete voor dierenmishandeling kost. Of ik denk dat het geld hem op de rug groeit. Mijn vader zegt dat als ik weet wat goed voor me is, ik dat ding nooit meer aanraak.

Het is niet alsof die kat niet wist wat ik aan het doen was. Ik met de windbuks op hem richten, en hij maar blijven knipperen met zijn ogen.

Mij uitdagen.

Daar zittend op de schutting, niet de ratten vangen die 's nachts onder de vloeren en in de muren ons allemaal wakker houden, die 's nachts hun weg naar binnen vinden en dan je bed opkruipen op zoek naar waar die warme lucht vandaan komt. En dan bijten in het zachte vlees van je lippen.

Mijn vader heeft de littekens op zijn mond om te bewijzen dat die kat niets doet.

Ik had het vizier van de Diana s25 niet eens ingesteld en wilde hem alleen bang maken. Ratten vangen met je donder, als je weet wat goed voor je is. En dan gewoon voorzichtig de spanning in de trekker voelen. Ik kneep er echt niet hard in.

Maar opeens is er het windbuksgeluid en vliegt de kat omhoog en valt daarna bij de buren in de tuin. Die kat, beetje naar mij lopen knipperen met zijn ogen.

Nou, vanaf nu niet meer met zijn linkeroog.

De politie geeft vijfenzeventig cent per dode rat. Met de Diana kun je daar goede guldens mee verdienen, maar voor mij is het nu gewoon weer met de katapult, als ik weet wat goed voor me is.

Dit was allemaal niet gebeurd als de buren de politie er niet bij haden gehaald.

* *Een kortere versie van dit verhaal is door de auteur voorgelezen in het literaire programma 'Duizend Woorden', onderdeel van VPRO'S 'De Avonden'.*

Die middag, na kerk, zegt Laurens dat hij gek wordt. Dat zijn moeder hem betrapt had met een blote dames-blaadje en dat ze dat tegen de priester heeft gezegd. En dat de priester vorige week tegen hem zei dat hij dat niet meer mag doen. Anders gaat hij naar de hel.

Hij zegt dat hij het niet meer volhoudt. Hij zegt dat hij nu zelfs geil wordt van de borsten van zijn kleine zusje.

Ik zeg dat ik naar de hel ga omdat ik die kat in zijn oog heb geschoten.

Laurens zegt dat er wel meer redenen zullen komen waarom ik naar de hel ga. Hij zegt dat naar de hel gaan onvermijdelijk is.

Ik loop achter hem aan, tussen de achterkanten van de huizen en de sloot. En bij elke tuin en achtergevel kijken we even naar binnen, naar het geheime leven van elk huis. Met moeders, die in de keuken eten aan het klaarmaken zijn. Met vaders, die met hun kinderen aan een tafel zitten en hun kinderen iets leren.

De sloot ruikt alsof er net iemand naar de wc is geweest.

Dit is ons jachtterrein.

Elke zondag gaan we met de windbuks van Laurens en mijn katapult op rattenjacht. Laurens woont bij ons in de straat en zit al op de middelbare school.

Zijn moeder heeft dezelfde littekens als mijn vader.

Dan is er het geluid van iets dat in het water springt en in het water zijn er golfjes in de vorm van een V. De makkelijkste manier om ze te raken is wanneer ze in het water zwemmen, en ze daarna snel uit het water te halen voordat ze zinken. Laurens drukt het geweer tegen zijn schouder en wang en haalt met zijn wijsvinger de trekker over.

En niets.

Geen windbuksgeluid. Geen kogeltje-in-het-water-geluid. Geen rat-wordt-door-kogel-geraakt-geluid. Niets.

Dit is een ramp. De Diana heeft ons nog nooit in de steek gelaten. En ik vraag Laurens, terwijl hij achter elkaar de trekker overhaalt, of er wel een kogeltje in zit. Laurens kijkt boos, geeft me de buks aan en zegt dat ik het maar moet proberen met mijn slimme vragen.

Ik hou mijn armen strak langs mijn lichaam en zeg dat ik dat ding niet mag aanraken, dat de ratten anders mijn gezicht opeten.

De Diana is kapot. Dit gaat ons vele goede guldens kosten. Laurens loopt voor me uit langs de huizen en de sloot. En ik roep tegen hem dat we nog altijd de katapult hebben. Maar Laurens schudt nee en slaat al lopend de Diana en blijft de loszittende trekker overhalen.

Drie met-de-katapult-gemiste-ratten verder, zijn er opeens stemmen. Een mannenstem zegt dat iemand een vuile slet is. En een vrouwenstem maakt geluiden die lijken op die van een rat die door onze Diana is geraakt. Laurens draait zich naar mij om en doet alsof hij zijn mond dichtritst. Hij loopt een stuk door en kijkt, door een heg, een achtertuin in. Ik ga naast hem staan en in de achtertuin staat een man met zijn broek naar beneden en achter hem ligt een vrouw met haar buik op een houten ton. De man is met zijn witte billen aan het trillen en zorgt ervoor dat de vrouw en de ton ook trillen.

Laurens geeft mij de buks aan en gebaart dat ik weg moet gaan. Ik wijs naar de Diana en schud nee. Laurens kijkt boos, duwt de buks in mijn handen en zonder geluid zeggen zijn lippen dat ik op moet rotten.

Ik loop met de kapotte Diana, tussen de toppen van mijn vingers en duim, weg. De loop van de Diana wijst naar de wolken. Ik ga dat ding echt niet ergens op richten, als ik weet wat goed voor me is.

Wanneer ik omkijk zie ik Laurens ook trillen.

Dan opeens kreunt de witte billen-man heel hard en de stem lijkt op die van mijn vader. En niet dat ik het expres doe, want ik weet heus wel wat goed voor me is, maar de buks valt uit mijn handen op de grond.

Ik hoor het windbuksgeluid en iets steekt me in mijn linkeroog.

Ik schreeuw en val achterover in de sloot.

Daarna lig ik in bed. En ik zie de wereld met één oog. Mijn vader komt mijn slaapkamer binnen, met een soort van rol touw. Als ik had geweten wat goed voor me was, dan was dit niet gebeurd. Die ratten zullen heel mijn gezicht opeten.

Hij knipt een paar lange stukken van de rol af. En ik strek mijn benen richting het voeteneind en leg mijn handen boven mijn hoofd met de polsen tegen elkaar.

Mijn vader komt naar mij toe met de lange witte banden en zegt dat

hij zo klaar is als ik stil lig. Dan haalt hij het verband los van mijn hoofd en legt met de afgeknipte witte banden een nieuw verband aan.

Mijn vader staat op, buigt voorover, en duwt zijn littekens tegen mijn voorhoofd.

De week erna hoef ik niet naar school en de zondag daarna hoef ik ook niet naar kerk.

Die zondag, na kerk, met nog steeds het verband om mijn hoofd, komt Laurens me opzoeken om te zeggen dat hij weggaat.

Hij zegt dat hij naar een speciale school wordt gestuurd waar hij ook moet wonen en slapen, omdat hij aan de borsten van zijn zusje heeft gezeten.

Sterren boven Carnac
Jan Boerstoel

Ze vallen niet zo op in Amsterdam
al kun je daar de sterren ook wel zien,
maar alle neon- en lantarenlichten
maken ze anders, minder ver misschien.

Maar hier, boven de stenen van de doden,
Carnac, een naam die knarst tegen je tanden,
staan ze als offervuren 's nachts te branden,
in vlam voor onverbiddelijke goden.

Niets lijkt hun op de wereld te ontgaan,
sinds jaar en dag, als het om mensen gaat
en wat die welbewust elkander aandoen,
met wreedheid als de menselijke maat.

Druïden, die in maanbeschenen nachten
hun bloederige zwarte kunst bedreven,
ridders die heel hun heraldieke leven
in dienst stelden om landvolk af te slachten.

De Zonnekoning die hen naar de kroon
wou steken, maar allang niet langer straalt.
Napoleon die ook al niet meer schittert,
omdat het donker hem heeft ingehaald.

Onschokbaar staan zij nergens van te kijken,
terwijl de mensen lijden door de tijden
en waar dat lijden aldoor toe blijft leiden:
het sneuvelen, het sneven, het bezwijken.

Ze vallen niet zo op in Amsterdam,
maar hier staan zij de hele hemel rond
en staren maar met witte, hete ogen...
Ergens ver weg blaft godzijdank een hond.

Dubbele moraal
Jaap van den Born

Er is maar één God

Eén God bestaat maar echt, dient u te weten
Eén God, die alles doet en alles ziet
En anderen die kunt u dus vergeten
Die Zeus en Thor of hoe ze mogen heten
Dat zijn niet meer dan enkel loze kreten
De bijbel zegt het en die liegt toch niet?

Kor. 8:4: '...wij weten dat er in de hele wereld niet één afgod echt bestaat en dat er maar één God is.'

Er bestaan veel goden

Er zijn meer goden laat de bijbel weten
Ze zijn reëel hoewel je ze niet ziet
De meesten zijn we nu dan wel vergeten
(We weten vaak niet eens meer hoe ze heten)
Maar ook al slaakt u nu ontstelde kreten
Ze zijn er echt, ontkennen kan dus niet

Ps. 50:1: 'De God der goden, de HEER, gaat spreken.'
Ps. 82:1: 'God staat op in de hemelse raad, hij spreekt recht in de kring van de goden.'
Ps. 89:7,8: 'Want wie daar boven kan de HEER evenaren, wie van de goden zich meten met de HEER, met God, zeer geducht in de raad van de hemelingen.'

God is Liefde

Gods Liefde is het die ons laat gedijen
Doet daarvan niet de ganse schepping kond?
De leeuwerik, het zoemend lied der bijen
Doet ieder kind oprecht van vreugde schreien
En huppelen in opgewekte rijen
Vanaf de allervroegste morgenstond

Ps. 103:8: 'Liefdevol en genadig is de HEER, hij blijft geduldig en groot is zijn trouw.'

Heb uw vijanden lief

God laat zijn tegenstanders niet gedijen
Het volk van Gath zat Hij achter hun kont:
Veroorzaakt door heel akelige beien
Klonk luid geweeklaag en een bitter schreien
Je zag ze tegen scherpe stenen rijen
En zitten was iets dat hen tegenstond

Sam. 5:12: 'God pakte de inwoners hard aan. Wie niet stierf, werd geplaagd door aambeien; het gekerm van de stad steeg op naar de hemel.'

Jezus stopt met de drank

‘Geen druppel wijn zal ik meer tot mij nemen!
Voorgoed voorbij en afgelopen! Uit!
De drank brengt slechts ellende en problemen
Ik kick niet af met moeilijke systemen:
Als God mag ik karaktersterkte claimen
Dus stop gewoon. Een kloek en ferm besluit!’

Matth. 26:29: ‘Ik zeg jullie: vanaf vandaag zal ik niet meer van de vrucht van de wijnstok drinken tot de dag komt dat ik er met jullie opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van mijn Vader.’

Jezus heeft een terugval

Zal ik er op de valreep eentje nemen?
Dat ene slokje maakt toch niks meer uit?
Ik heb nu wel wat grotere problemen
Als prooi van de gevestigde systemen
Alleen daar ik mijn titel wilde claimen
Zodat ik nu mijn loopbaan hier besluit

Lucas 23:36: ‘Ook de soldaten dreven de spot met hem, ze gingen voor hem staan en boden hem zure wijn aan, terwijl ze zeiden: “Als je de koning van de Joden bent, red jezelf dan!”’

De republiek Israël

Ik zou toch wel eens even willen weten
Had God niet ooit aan David dit beloofd:
‘Jouw troon wordt eeuwig in jouw naam bezeten
En enkel door jouw nageslacht versleten?’
Heeft die belofte Hem alsnog gespeten
Of heeft Hij David toen een kool gestoofd?

Sam. 7:16: ‘Jouw stel ik in het vooruitzicht dat je koningshuis eeuwig zal voortbestaan en je troon nooit zal wankelen.’

Eigen schuld

‘Waarom wil toch geen mens meer van Mij weten?
Ondanks het prachtigs dat Ik heb beloofd?
Een kerkbank wordt nog nauwelijks bezeten
Mijn aanhang wordt totaal voor gek versleten
En kerkbezoek heeft menigeen gespeten
Ze worden liever in de hel gestoofd’

Sam. 7:25: ‘Welnu, HEER, mijn God, houd u dan ook aan de belofte die u aan mij en mijn koningshuis hebt gedaan en doe uw woord voor altijd gestand. Dan zal uw naam voor altijd in ere worden gehouden.’

Jezus voer op ten hemel!

De Heiland moest zwaar voor mijn zonden boeten
Toen steeg Hij naar de hemel op, Gods Zoon
Het laatste zag men Zijn doorboorde voeten
Dus bid en dank en zeg je weesgegroeten
We zullen allen dankbaar knielen moeten:
Hij waste onze zonden weer brandschoon

Jezus zit in de hel

‘Eén misstap! Moet Ik daar zo zwaar voor boeten?
Ik ben verdomme wél Zijn Eigen Zoon!
De Hel! Ik kom dus nooit op vrije voeten
Al bid Ik honderdduizend weesgegroeten!
Waarom die regels zo dogmatisch moeten?
Zelf is Hij nou ook niet bepaald brandschoon’

Matth. 5:22 (Jezus tot zijn discipelen): ‘Wie “Dwaas!” zegt zal voor het vuur van de Gehenna komen te staan.’ [In de Nieuwe Bijbelvertaling heet de hel Gehenna.]
Matth. 23:17 (Jezus tot de farizeeën): ‘Dwaas zijn jullie en blind.’

Onze God kan alles!

God geeft de vijand stevig op zijn donder
Hij slaat ze met de pest, hij maakt ze ziek
Met hagelstenen krijgt Hij ze er onder
Steeds komt Hij met een wonderbaarlijk wonder
Dat maakt nou onze Here zo bijzonder:
Voor elke vijand heeft Hij een techniek!

Hab. 3:4,5: 'Stralen komen uit zijn hand, waarin zijn kracht verborgen is. Voor hem uit gaat de pest, de koorts volgt hem op de voet.'
Ps. 50:3: 'Laaiend vuur raast voor hem uit, rondom hem wervelt een storm.'
Joz. 10:11: 'Toen hun vijanden de pas van Bet-Cheron afvluchtten, wierp de HEER vanuit de hemel grote hagelstenen op hen, tot aan Azeka toe.'

Machteloze woede

'Wat is dat nou voor nieuwerwets gedonder?
Kijk, daarvan word Ik nou als God goed ziek!
Ik hou Mijn volk met machtsvertoon eronder
En draai Mijn hand niet om voor weer een wonder
Maar heb, en ja dat ergert Me bijzonder
Geen middel tegen kennis en techniek'

Recht. 1:19: 'Met de hulp van de HEER maakte Juda zich meester van het bergland, maar het lukte niet om de bewoners van de laagvlakte te verdrijven, want die beschikten over ijzeren strijdwagens.'

Duidelijk

‘Nou ja, wie zou zoiets nou niet geloven
Als je het met je eigen ogen ziet?
De wolken werden uit elkaar geschoven
Een donderstem die bulderde van boven!
Als onze God Zich zo loopt uit te sloven
Met zo'n vertoning, wie gelooft dan niet?’

Joh. 1: 29-35: De volgende dag zag hij Jezus naar zich toe komen, en hij zei: ‘Daar is het lam van God, dat de zonde van de wereld wegneemt. Hij is het over wie ik zei: “Na mij komt iemand die meer is dan ik, want hij was er vóór mij.”... En Johannes getuigde: “Ik heb de Geest als een duif uit de hemel zien neerdalen, en hij bleef op hem rusten... hij die mij gezonden heeft om met water te dopen, zei tegen mij: “Wanneer je ziet dat de Geest op iemand neerdaalt en blijft rusten, dan is dat degene die doopt met de heilige Geest.” En dat heb ik gezien, en ik getuig dat hij de Zoon van God is.’

Vaag

‘Je weet nooit zeker wat je moet geloven
Omdat je zoveel volksbedriegers ziet
Wanneer zo een naar voren wordt geschoven
Dan komt er nooit bevestiging van boven
Nou loopt die Jezus zich weer uit te sloven
Ik vraag me af: is hij het nou of niet?’

Matth.11:2: ‘Toen Johannes in de gevangenis over het optreden van de messias hoorde, stuurde hij enkele van zijn leerlingen naar hem toe met de vraag: “Bent u degene die komen zou of moeten wij een andere verwachten?”’

Onzichtbaar

O lieve God! Ik wil slechts voor U leven
Ik bid en bid maar er valt niks te zien
Graag wil ik U persoonlijk aandacht geven
Vindt U die schuwheid Zelf niet overdreven?
Ik wil U zien, al is het maar heel even;
Een stukje van Uw achterwerk misschien?

Joh. 1:18: 'Niemand heeft ooit God gezien.'
1 Tim. 6:16: 'geen mens heeft hem ooit gezien of kan hem zien.'
Exod. 33:22: 'Als ik mijn hand weghaal, zul je mij van achteren zien; mijn gezicht mag niemand zien.'

Een fraai gezicht!

'Is dat Hem nou? Wel heb ik van mijn leven!
Zo'n uitzicht is niet dagelijks te zien!
Kun jij me nog zo'n lekker broodje geven?
Nou Mozes, je hebt echt niet overdreven
Echt schitterend! Aäron, wil jij even
De kip doorgeven en wat sla misschien?'

Exod. 24:9: 'Hierna ging Mozes de berg op, samen met Aaron, Nadab en Abihu en zeventig van Israëls oudsten van het volk, en zij zagen de God van Israël. Onder zijn voeten was er iets als een plaveisel van saffier, helder stralend als de hemel zelf. Deze vooraanstaande Israëlieten werden niet door God gedood: zij zagen hem, en zij aten en zij dronken.'

Vroeg uit de veren

Ik ga eruit. Ik kan niet langer wachten
Mijn hart bonkt ongeduldig in mijn borst
Die rustkuur bracht me weer geheel op krachten
Ik ben het zat onthouding te betrachten
Ik lig gewoon naar alcohol te smachten
Ik hunker naar een beaujolais! Mij dorst!

Matth. 12:40: 'Want zoals Jona drie dagen en drie nachten in de buik van een grote vis zat, zo zal de Mensenzoon drie dagen en drie nachten in het binnenste van de aarde verblijven.'
Marc. 15:25,42, 16:1, 16:9: 'Het was in het derde uur na zonsondergang dat ze hem kruisigden... dat wil zeggen de dag voor sabbat... Toen de sabbat voorbij was ... op de eerste dag van de week, gingen ze heel vroeg in de ochtend naar het graf... Toen hij vroeg op de eerste dag van de week uit de dood was opgestaan.' (na twee dagen dus)

Waar wachten we eigenlijk op?

Waarom we in die graven moeten wachten?
Ik klop nog maar wat pieren van mijn borst
Er werken hier mysterieuze krachten
We moeten blijkbaar nog geduld betrachten
Wat is het punt ons hier te laten smachten?
We liggen hier te sterven van de dorst!

Matth. 27:50-54: 'Nog eens schreeuwde Jezus het uit, toen gaf hij de geest. Op dat moment scheurde in de tempel het voorhangsel van boven tot onder in tweeën, en de aarde beefde en de rotsen spleten. De graven werden geopend en de lichamen van veel gestorven heiligen werden tot leven gewekt; na Jezus' opstanding kwamen ze uit de graven, gingen de heilige stad binnen en maakten zich bekend aan een groot aantal mensen.'

Twee gedichten
Frits Criens

Afvalrace

Vandaag kwam ik mijn ex op fitness tegen
Het eerste weerzien sinds een jaar of tien
Zij was niet echt tot een gesprek genegen
Haar nieuwtjes waren hopeloos belegen
En zij was erg afwezig bovendien

Haar huid leek een gedroogde appelsien
En had een vale lijkenkleur gekregen
Van ronde vormen was niets meer te zien
Was zij intussen ernstig ziek misschien
Hoeveel, dacht ik bezorgd, zou zij nog wegen

Ze leek wel terminaal, de arme stakker
Maar zei, toen ik dat vroeg: Ik sonjabakker

Nachtmerrie

Ik ben ontvoerd door zeven vrouwtjesdwergen
Ze dansen om hun jachtbuit in het rond
En slaken kreten die mijn oren tergen
De tekst verstaan zou talenkennis vergen
Maar de intentie klinkt vrij ongezond

De ergsten sjorren me eerst naar de grond
Dan stopt de allerergste van die ergen
Als een naar vreten hongerende hond
Mijn crisisplasser in haar valse mond:
Een angstschreeuw echoot over alle bergen

Mijn freudiaanse versie van Sneeuwwitje
Geeft mannenhaatsters weer een vochtig splitje

Stomdronken dood

Gustave Flaubert[*]

(Vertaling Robert de Does)

I

Het was in een groot marktdorp in Lotharingen of Champagne, langs een van de grote rivieren die talrijke wijngaarden bevloeien, op een regenachtige en koude avond, toen alle lichten al gedoofd waren, en alleen de kroeg Le Grand Vainqueur nog baadde in licht temidden van stilte en nevel. Voorbijgangers op de weg zagen dat door de ruiten en de rode gordijnen vage en wankelende gedaanten zich aftekenden. Soms, als de deur geopend werd en het belletje zijn herhaald getingel liet klinken, hoorde men zotte en slaapdronken liedjes, kreten, bravogeroep, even luide stemmen als het gerinkel van de glazen, en een stroom van warmte, van rook en brandewijnwasem golfde in zware wolken naar buiten.

Noem mij een mooier toevluchtsoord dan zo'n plaats, 's winters tegen de kou, 's zomers tegen de hitte, voor de een om er zich te warmen, voor de ander om zich te verfrissen, en waar ieder per slot verhit raakt door de verfrissingen!

Geen elegant café met zijn gulden lichtglans, zijn luchters, zijn spiegels, zijn bloemen, die ontmoetingsplaats voor de stompzinnige bankier en de asfaltfabrikant, voor chique lui en slobkouspantalons, waar

* *'Er zijn in mij, wat de literatuur betreft, twee verschillende mannetjes: een die verzot is op kreten, lyriek, de weidse vlucht van de adelaar, de sonore galm van de volzin en de hoogste toppen van het denken; een ander die zo diep als hij kan opgraaft en uitspit wat echt is, die ervan houdt het kleine feit even machtig te doen uitkomen als het grote, die de dingen die hij weergeeft u haast materieel wil doen voelen.' Aldus Gustave Flaubert (1821-1880) in 1852*.

Ivre et mort *(onvertaalbare variatie op* ivre-mort, *stomdronken) neemt een speciale plaats in te midden van Flauberts jeugdwerken. De meeste geschriften van de in 1838 zestienjarige staan vol uitbarstingen van modieuze Weltschmerz, maar dit korte werk is in de eerste plaats een oefening in realisme. Het bereikt lang niet de perfectie van de latere meesterproeven van streng gedocumenteerd realisme: het wemelt van overbodige adjectieven en de pathetische inleiding detoneert in het geheel. In de ontwikkeling van Flauberts persoonlijke ideeën is het werk interessant door zijn afschuw van de rijke bourgeoisie met haar hypocriete liefdadigheid. Het jaar 1838 ligt middenin de regeringsperiode van de door hem gehate burgerkoning Louis Philippe en diens minister Guizot met zijn boodschap 'Verrijkt u!' (RdD)*

het slechts toegestaan is zich te bezatten voor vierhonderd frank. Verre van mij, die geparfumeerde en keurig nette plaats, waar de moeder haar dochter mee kan nemen en waar de provinciale dagdief zich vergaapt aan de goede manieren van Parijs, terwijl hij zich zijn horloge laat ontfutselen! Mijd dat kristallen lokaal, die zwaarvergulde lambriseringen, die vijftigjarige, eenvoudig geklede vrouw met bescheiden manieren, dat toonbeeld van verveling, die haar tijd passeert met het brokkelen van suiker; mijd die flakkerende gasvlam, die grote dagbladen, open of gevouwen op de marmeren leestafels, en die verwaten dikdoeners, vol opgeblazen waan, met hun goud dat zich aftekent op de zakjes van hun gebloemde vest; mijd kortom die stomvervelende blatante rijkdom en al dat schreeuwerige geld!

O, hoeveel meer houd ik van een eenvoudige kroeg als deze, met zijn eerlijke vreugde, zijn ongedwongen allures, zijn roodaangelopen dommelende koppen, met een dikke lach op de lippen, leunend tegen de bescheiden wijnrode schildering die de muurpanelen tooit! Wat houd ik van zijn warme, donkere, geurende atmosfeer, zijn door tabaksrook gebruinde plafond, zijn simpele walmende olielampjes, zijn met versleten rood fluweel beklede banken, waarop al jarenlang zoveel hartstochten bevredigd zijn, zoveel vurige verlangens gestild; zijn gebarsten spiegels vol vliegenvuil, zijn zwartmarmeren tafels met hun vermolmde poten, zijn smoezelige gematte krukken, en boven dat alles uit een dronken gegons, een vet geroezemoes van vrolijkheid, ontblote borsten en gespierde handen die een glas omknellen, dikke lippen, roodbevlekt door wijn, die teder hun geliefde pijpje kussen!

Is er iets mooiers? Is er een mooier gezichtspunt van waaruit men de menselijke aard kan beschouwen, een christelijker en zachtmoediger gezichtspunt, de Amerikaanse filantroop of de menslievende Londense bankier meer waardig? Inderdaad, van de keizer tot de bedelaar, van de prinses en de dame van stand tot de straatmeid, is er een schepsel dat een gehemelte en een naar Gods beeld geschapen ziel bezit, en dat niet de vreugde van een glaasje kent?

Welnu, de Grand Vainqueur was de heerlijkste kroeg die men zich kan voorstellen.

Iedereen vond altijd de weg daarheen terug in dagen van zwarigheid of van geluk, in tegenspoed of welzijn, want hij bood, als de natuur, aan iedereen zijn rijke gaven, die alle zorgen verjagen en alle ellende van de

werkelijkheid verdoven.

Men kon daar eeuwig en altijd de vrouw des huizes aantreffen, onveranderlijk tronend op een met wollen trijp en gouden rondkoppen beklede bank, tussen het bronzen beeld van Napoleon achter haar en voor haar, op de tapkast, een lange rij naar grootte gerangschikte tinnen kannen.

Het was een vrouw wier leeftijd men nog slechts kon dateren aan de plooien van haar hals, die leek op die van een half gare eend, en aan de stugge en grijze beharing van haar onderkinnen. De gesteven plooien van een witte neepjesmuts omstraalden als een zon een slaperig en rood gezicht met zware oogleden, een platte klompneus en met een streep tabakssap tot het tandvlees gebruinde lippen. Haar met pakken vet behangen middel was gepropt in een blauwe witgestippelde japon, waarvan het rijgsnoer zigzagde over haar rug.

De hele dag zat zij daar, leunend op de oude tapkast, waarvan de ooit vergulde staanders vol zaten met vlekken, met grauwe schrammen en afdrukken van dikke vingers, terwijl ze sokken of een oude blauwe broek herstelde met wit garen.

Zo trof men haar daar altijd aan, zachtmoedig en vriendelijk, rustig temidden van de herrie, en zonder gemopper haar karaffen beschermend met de rug van de hand of een afwerend gebaar.

Het plaatijzeren kacheltje in het midden van de ruimte stond roodgloeiend en liet loeiend zijn pijp beven. Eromheen zaten de schippers met hun rode hemden, hun lange baarden en hun gloeiende wangen; boerenlui met hun lange haren, hun kromme rug, hun rustig en nadenkend voorhoofd, hun tot de knie reikende beenkappen en hun rode gestreepte vest; en ook vrolijke jonge landslieden, met grote open ogen, kort rechtopstaand haar, een blauwe kiel, een stugge gesteven boord tot onder de oren en gesloten met een gekleurde tot koord gewonden halsdoek.

Onder hen bevonden zich twee mannen die tot geen van die categorieën behoorden. De hele kring scheen hen te eerbiedigen en vol bewondering te beschouwen als gerenommeerde en onbetwiste beroemdheden. Zwijgend en somber zaten ze daar als twee vijanden, afgunstig op elkanders kracht en elkanders faam, en wierpen elkaar blikken van spot en grimassen van hoon en verachting toe.

De grootste van de twee was smal en mager, met een dikke lange neus, een zwarte baard en zwart haar; iets nerveus en sluws straalde uit heel zijn gedaante. De ander daarentegen was klein, vierkant gebouwd,

met sterke en korte ledematen, een rosse baard, grote uitpuilende ogen, krachtig en stompzinnig. Het waren de twee meest onverschrokken drinkers in een straal van twintig mijl, in staat om nachten lang strijd te leveren en te overwinnen, de eerste altijd in de verdediging, vechtend met een slimme en bezadigde tactiek, de tweede vol onstuimigheid en razernij, hele flessen door de keel slurpend, die verzwolgen werden in die gigantische maag.

Trots op hun roem schreden beiden zo onverstoorbaar en zelfgenoegzaam door het dorp als een God temidden van zijn aanbidders. Geen enkele nederlaag had inderdaad ooit hun blazoen bezoedeld, en als hun slempgezellen uitgestrekt op de vloer lagen, verlieten zij schouderophalend de zaal, vol medelijden met de droeve aard der mensen, die zo licht zich bezat aan een flesje wijn, wat roem, wat geluk, al die min of meer voze zaken die eindig zijn.

Inderdaad woog hun roem ruimschoots op tegen menige andere: roem van het genie, roem van de rijkdom, roem van de koning, roem van de dronkaard, elk kent zijn verrukking, zijn haat, zijn teleurstelling. Maar deze roem wekte de afgunst van de hele dorpsjeugd, en ook van de jonge kasteelheer die wijn, vrouwen en vrienden uit Parijs liet komen, die dat alles had beproefd en er gauw genoeg van kreeg, die door een fles champagne al geveld werd op zijn damasten sofa, die in zijn rijkdom liederlijk trachtte te zijn, en slechts dom en lachwekkend was.

Voor hen was het een missie waarvan zij zich voortreffelijk kweten. Als alle grote mannen met een roeping op deze aarde die hen miskent, werden ook zij miskend door de hogere klassen die weliswaar heel goed hartstochten begrijpen die onteren, maar niet die verlagen. Een vrouw van goede stand zou aan de andere kant van het trottoir gaan lopen als zij het zouden wagen om in Parijs te paraderen met hun reuzenkracht; ze zou blozen, ‘walgelijk!’ roepen... en misschien op weg zijn om een bezoekje te brengen aan haar vriendin de barones, wier echtgenoot eerst klerk was geweest, toen afdelingchef, toen bankier, baron, markies en pair de France, die geen andere verdiensten had dan in het bezit te zijn van weinig fatsoen, een goede kleermaker, een mooie horlogeketting en een slimme vrouw, die hij gebruikt had zoals bedelaars hun wonden, terend op een minachting die voor hem een bron van inkomsten was, een pachtgoed, een huursom.

Deze staatsdienaar, pompeus voortgetrokken door een wit vierspan,

onbekommerd uitgestrekt op blauw- fluwelen kussens tussen zijn lakeien, zou zonder gewetensbezwaar die twee boerenpummels in hun rode kiel, laverend door de straat als een schip op zee, met modder bespatten en met de disselboom van zijn karos omverwerpen; daarna zou hij zich bekijken in een forse spiegel, zou vele malen ik zeggen, zou zich mooi vinden en geniaal tot in de minste plooi van zijn bonte kamerjas, die majesteitelijk neervalt op zijn glanzende parketvloer. En die man slaapt niet, eet niet, drinkt niet; hij kent geen andere blauwe hemel dan die van zijn bed, geen andere mensen dan die hem bedienen en over wie hij heenloopt. Hij is zo eerzuchtig als Alexander en zo kruiperig als een slappe slang; hij krijgt zijn bezoldiging uitbetaald door een lakei van de minister in de vorm van functies, kruisen, eerbetoon, diners waarbij hij niet eet, zo blij is hij daar te mogen zijn. En er komt een dag dat de minister of de koning die hij dient sterft als een kaars die uitgaat na een tijdje gebrand te hebben, en dat die vervangen wordt door een ander en dat alles uit is. De dronkenschap van roem en eerzucht zal over zijn, hij zal ontwaken uit die droom, en wat een ontwaken!

De filantroop, de man die van anderen houdt, zoals een natuurhistoricus houdt van dieren in een museum, die een platte hoed draagt, zwarte kleding, brede schoenen, zou ongetwijfeld van verdriet geweend hebben bij het aanschouwen van die twee mannen die welgemoed de kroeg binnengingen, hij die lid is van de Vereniging voor Drankbestrijding en lijdt aan maagklachten; diezelfde man, die veertig jaar lang al zijn geld aan de armen heeft geschonken, zijn naam in de kranten heeft doen vermelden, aandelen in het spoor heeft gekocht, gecorrespondeerd heeft met alle geleerde genootschappen waarvan hij zich beroemt lid te zijn, zal op een dag inzien dat hij door dat alles bedrogen is, dat de spoorwegaandelen gekelderd zijn, dat de kranten gelogen hebben, dat de genootschappen dwaasheid zijn, dat de mensen onwaarachtig zijn en dat hijzelf een onnozelaar is; hij ontwaakt uit zijn droom, en welk een ontwaken! Dan stort hij zich in overpeinzingen en bittere gedachten, bestookt met zijn sarcasme de menselijke natuur, het wezen van God, de jaargetijden, de koude, de warmte; maar geen van die dingen geeft hem een mantel, noch een paar bottines, noch zijn geluk dat hij kwijt is.

En allen zullen u zeggen dat zij superieure mensen zijn; dat het beter is om het geweten en het lichaam veil te hebben ten behoeve van intriges en misdaden, opdat men over u heen loopt als over een deurmat, dat dit

nobeler is dan dronken te slapen op de vloer van een kroeg, een plaats, zeggen zij, waar de eerste de beste zomaar toegang heeft tot de handel. Alsof de hele wereld niet een markt is, waar alles te koop is, waar allen die goud bezitten binnengaan en zoveel ze maar willen gaan strijken met liefde, wellust, eerbetoon, roem, rijken, triomfen. Zeker, de meid van plezier die de hele dag op haar deurdrempel te koop staat, opgemaakt als een stuk vlees op de bank van de slager; zeker, de door zorgen vermagerde minister, hofhondje dat opzit en pootjes geeft ter verstrooiing van zijn meester de bankier, uitgestrekt op bergen goud als Job op zijn mesthoop van bederf; de filantroop, zo kil als het lijkenhuis; de dichter, leeg van ideeën, maar vol eigenwaan en domme trots die genie heet; zeker, corruptie, rijkdom, prostitutie, ontucht, alles wat men de wereld noemt kortom, alles en allen zullen u zeggen dat ze nobel zijn, dat ze een ziel hebben, een zuivere ziel, een ziel die over parketvloeren glijdt, die scheert langs de gouden lambrisering van paleizen, die zweeft in de atmosfeer van de grote steden, een ziel waarover men loopt, die vertrapt wordt, die te koop staat in winkels met de verkoopprijs erbij, vrouwenziel, dichterziel, veil uit ijdelheid, koningsziel uit machtswellust, ministersziel uit eerzucht, armeluisziel om goud: goud is nobel, een adel zo oud als de wereld. Zeker, het is beter om hele volkeren te verdelgen dan de kelders van een kroeg, beter om zich aan bloed te bedrinken dan aan wijn en tenslotte zat van het leven te zijn liever dan van de fles.

Welnu, nee!

Glorie aan de lieflijkste, edelste, deugdzaamste en wijsgerigste aller hartstochten, hartstocht der wijzen en der Goden, want die van Homerus zuipen als lakeien, en de hele Olympus danst 's zondags in het buurtcafé en bezat zich wekelijks. Deze ten minste stelt nooit teleur en is zonder kwalijk gevolg, een onbeperkt te bevredigen hartstocht. Weegt werkelijk voor u de schoonste psychologische classificatie op tegen de symmetrische rijen van een welvoorziene kelder? Bestaat er een hartstocht, een gril die even lang duurt als een slok goede wijn? Ik vraag aan mensen die geleefd hebben of ooit voor hen de herinnering aan een jeugdliefde het vochtspoor van cognac op het gehemelte heeft geëvenaard. Uw maîtresse of uw echtgenote wordt ouder; als u deugdzaam bent neemt u geen andere, nietwaar toch?... ze verslijt met de dag, u hebt nog slechts de droesem van uw genot van vroeger. Wijn daarentegen wordt iedere dag beter, een nieuwe smaak, genot op genot, een schakel meer in die

geluksketen, tedere verrukkingen, kostelijke extases.

O zwijgzame fles, als ik evenveel talent als liefde in mij had, zou ik een gedicht of standbeeld aan jou wijden! Maar helaas! Heerlijke, zo misprezen en zo alledaagse dronkenschap, je bent als de deugd, je vindt je voldoening in jezelf.

Toch richt men altaren voor je op, waar jouw aanbidders jou vinden diep in de glazen, als de waarheid diep in de put; wee de vrolijke filosoof die haar uitstrooit op straat!

Kinderscharen lopen krijsend achter de dronkelap aan. Mensenscharen vervolgen razend de waarheid en verscheuren haar.

II

Welnu, op een dag toen die twee mannen elkaar troffen, deden zij, gedreven door trots en eerzucht, elkaar de vreselijkste uitdaging die ooit een paladijn bij een toernooi zijn tegenstander heeft aangedaan, een tweestrijd op leven en dood, een gevecht in gesloten perk, met gelijke wapens, waarin de overwonnene in het strijdperk zou achterblijven ten bewijze van de zege van de winnaar; het was een door razernij ingegeven uitdaging. De strijd zou bitter zijn, lang, vol tumult en geschreeuw, ononderbroken, zonder rust; liever sterven op het slagveld. De inzet was slechts de eer en de voldoening van de overwinning, want de zege alleen zou de winnaar overstelpen met eerbewijzen en hem kronen met onsterfelijke roem.

Want het ging erom wie van de twee het meest zou drinken!!!

III

Het vond plaats bij Hugues thuis.

Een laag vertrek op de benedenverdieping, uitziend op een met bomen beplante binnenplaats; achterin een schouw met roestige vuurijzers en een grote gietijzeren haardplaat, waarin spinnen hun webben weefden die in de erop vallende wind opwaaiden en scheurden; een beroete schouwbalk met daarop een geweer, een paar stokken en pistolen; voorts, tegen de gewitkalkte muren, een blank houten buffetkast, met

op de planken stapels gekleurd vaatwerk, dat was de kamer. Bovendien een vierkant raam met dikke groene ruitjes, dat liep langs een houten schroefspil en dat op het geheel een groenige tint van duisternis en droefgeestigheid wierp.

Naast dat half neergelaten vensterraam stond een zwart tafeltje met twee gematte stoelen, waarop Heer Hugues twee glazen en een hoeveelheid flessen van allerlei afmetingen had neergezet; achterin, in een hoek, was nog een menigte flessenhalzen met hun witte kurken koppen zichtbaar.

Hij was ze aan het ontkurken toen Rymbaud binnenkwam; het was tijd, de nacht viel al en het zou duren tot de ochtend.

Ze zijn dus bijeen, ze nemen beiden plaats, zwijgend en somber; ze zetten zich aan het drinken, urenlang drinken.

Van tijd tot tijd kwamen van onder hun wangen grijze wolkjes vandaan, die zij krachtig uit hun lange aarden pijpen zogen; uitgeblazen, werden ze alras breder, kronkelden mollig om zichzelf en stegen als een dampige nevel naar de zoldering.

Er klonk ook het geluid van de fles die over de rand van het glas bewoog als ze haar wijn liet vallen, en dat van de glazen die tikten tegen de reeds door dronkenschap verbeten tanden. En daarbuiten de stille en vreedzame zomernacht; aan de horizon, achter de met kreupelhout begroeide heuvel, verhief zich uit de aarde een vage blauwe weerschijn die het landschap verlichtte en zijn bleke azuren stralen wierp door de dikke groene glazen van de vensters.

Nog slechts het verwarde gedruis van de nacht dat opstijgt uit de velden was hoorbaar, alsof de natuur sliep en zuchten slaakte in haar dromen: een verre kreet die voortsnelt, een voetstap, ver weg en heimelijk, de meidoornhaag die beeft, een vage stem die roept, vleugelslagen van vogels onder het lover, herhaald geblaf van een hond die huilt tegen de maan, en ook de koeien die zwaar liggen te slapen in het gras onder de bomen van de hof of zich draaien op het stro van hun stallen.

Ook blies er een frisse koelte door de bladeren van de heg tussen de appelaars door, die in haar onzichtbare golvingen een vage geur van gemaaid gras en bosbloemen meevoerde.

Intussen was de onheilspellende trots van de drinkers weggeëbd om plaats te maken voor een rustige en vreedzame blijmoedigheid. Hun gefronste voorhoofd had zich langzaamaan ontspannen, hun mond plooide zich in een glimlach; ze spraken vrolijk, met half gesloten ogen en een

zwaar, tevreden hoofd, op het punt om in te slapen in dronken dromen.

Een grote koperen kandelaar tussen hen in verlichtte hun gezichten met een zacht schijnsel, en tekende bevende lichtkringen op het beroete plafond. Ze konden zo in slaap vallen; reeds hadden hun handen de glazen losgelaten om op hun dijbenen terug te vallen, hun hoofden steunden met vooruitstekende hals tegen de muur; hun ogen waren dichtgevallen. Een zoete en lieflijke atmosfeer omgaf hen. Op hun stralende gezicht blonk een wellustige en innige uitdrukking die rechtstreeks uit de ziel kwam; de wereld met al haar pijn en verbittering was ver, alles draaide voor hun geest in vluchtige, wentelende beelden, zonder samenhang, als een rondedans van bontgeklede feeën die wervelend voor hen langs schoten, in spiralen naar de hemel stegen in steeds wijder kringen en in het niets oplosten als goudpoeder dat je in de wind uitstrooit. Ongekende stralengloed, lichtgolven, schijnsels verschenen plotseling op de muren, breidden zich uit op het roet van de schoorsteen, stegen als netwerken en vurige ruikers omhoog; het waren oneindige verrukkingen, heerlijke belevingen voor alle zintuigen, een slaap in de vervoering van verwarde dromen die begonnen en aansloten op andere eindeloze dromen, als wanneer je inslaapt op het wiegen van een hangmat, als essence van rozen die je doet dromen van liefde, als een lange reeks lieve, betoverende, zoetgeurende woorden, als herboren geluk, als een landschap rijk bezaaid met bloemen, waarvan elk haar eigen geur heeft en die alle je bedwelmen in een zelfde slaap, een zelfde geluk.

Voelen dat je het leven verlaat met een glimlach, dat je sterft overdekt met kussen, dat je heerlijk inslaapt en de onbegrensde wereld van oneindigheid en dromen ingaat, dat is het ware geluk, het verlangen naar alles, het vage en verwarde verlangen, verlangen naar de dood, verlangen naar slaap, verlangen naar dromen; het geluk van het bloemblad dat tolt in het niets, van wolken die voortsnellen in de leegte, zich ontplooiend en oplossend in de ruimte, het geluk van de vogel die vliegt tot hoog in de hemel en boven de wereld zweeft, het geluk van bloemen die hun geur verspreiden in de wind, het geluk van de dichter in zijn vervoering, wiens ziel uitvliegt met zijn stem, en die ook, als de bloem, zijn geuren verspreidt in de wind, in de vergetelheid, om verwaaid te worden en te vervliegen.

Maar Hugues is plotseling opgesprongen en heeft de glazen weer gevuld; zijn ogen vonken als vuur, zijn handen zijn krampachtig gesloten, hij lacht als een gek, hij heeft dorst, hij wil drinken; hij heeft vuur in zijn

keel, en wat hij drinkt brandt hem nog meer.

‘Je geeft op?’ zegt hij razend tegen Rymbaud.

Die belediging wordt dadelijk met een fles rum gewroken.

Woede bevangt hen nu, ze komen weer tot leven, ze schuiven dichter bij de tafel aan, gaan zitten om gezien te worden, en drinken met genot, bezatten zich met volle teugen; de glazen zijn te klein, elk grijpt een fles met beide handen, omknelt de hals met zijn lippen, en houdt slechts op met drinken om de ander aan te kijken; bleek en zwijgend staren ze elkaar aan met domme en verbaasde ogen.

Het is alsof Satan hen aanzet en of de verdorvenheid hun bovenmenselijke kracht geeft; nu overvalt het delirium hen; na de hartstocht de razernij, een wrede razernij, vreselijk in haar bloeddorst en laaghartigheid.

Zo zitten ze daar tegenover elkaar, uitdagende blikken wisselend, en met de ogen drinkend wat hun nog rest te drinken. Het is een orgie, een sombere orgie, zonder geschreeuw, zonder vrouwen, zonder helder licht; de wijn vloeit bij stromen en de dronkenschap toont hier haar ware gedaante. Zij baden erin tot hun nek. En zo, in een ononderbroken razernij, drinken zij, gedreven door een duivels instinct; alles ligt achter hen, de melancholische zatheid met haar gedommel en betoverende kleurenpracht; iets werktuigelijks drijft hen met onweerstaanbare kracht.

Hun borst zwoegt, vol vuur, hun rode huid lijkt bedekt met bloed, hun stalen spieren zouden in één klap de tafel waarop zij leunen kunnen breken, koud zweet loopt door hun haar over hun grauwe gezichtshuid, over de loodzware oogleden die zij maar nauwelijks open houden.

Nu breekt de krankzinnigheid aan. Zij rukken elkaar de laatste overgebleven flessen uit de handen, en vlak bij elkaar werpen die monsterlijke tronies elkaar tandengeknars toe, grijnzen, blikken van razende tijgers, spuug vol wijn, scheldwoorden, kreten, dronken gerochel.

Het was vreselijk om aan te zien, die twee mannen, in het stervende licht van de kandelaar, in het zo klare maanlicht, in de zo lieflijke en heldere nacht, die elkaar omknellen, krabben met de nagels, elkaars kleren verscheuren, hun dikke vingers met ongehoorde kracht ineenstrengelen, en dat alles om elkaar de laatste rest van de orgie uit de handen te rukken. Eindelijk barstte de fles in hun handen.

Hugues greep er nog een achter zich vandaan, het was kirsch; hij dronk hem in één teug leeg, richtte zich op in zijn volle lengte, schopte de tafel in tweeën, en wierp Rymbaud de fles naar het hoofd:

‘Eet!’ sprak hij trots.

Bloed kwam uit de wond en stroomde over hun kleren, als de wijn. Rymbaud viel met vreselijk gerochel neer, hij was stervende.

‘Drink nu!’ vervolgde Hugues.

Hij kwam naar hem toe, duwde zijn knie op zijn borst, en terwijl hij met zijn handen zijn kaken uiteen sperde, dwong hij de stervende nog meer te drinken. Hij rolde nog een paar keer over de glasscherven op de vloer, temidden van wijn en bloed. Zijn lichaam kronkelde enige malen als een slang; en toen, plotseling, spanden zijn spieren zich; hij stond nog eenmaal op, wankelde en viel, slaakte enige kreten en viel weer terug in zijn hopeloze dronken doodsslaap.

Hugues sliep.

Het klaaglijk gerochel hield op, de maan verdween achter wolken, en toen de morgenstond de horizon verlichtte, gleden haar laatste stervende stralen nog over die twee mannen, slapend allebei, maar een van hen was door beschonkenheid in slaap gevallen, en de ander door beschonkenheid in het graf, ook een slaap, maar vrediger en dieper.

IV

De volgende dag, omstreeks vier uur 's middags, viel er op de hoofdweg een fijne drensregen, die de stoffige bladeren van de bomen erlangs had nat gemaakt. Het huis van Hugues was een van de laatste van het dorp; het was gescheiden van de hoofdweg door een kleine voorhof met een bomenhaag eromheen, door de schaduwplekken waarachter een wit huis met groene luiken zichtbaar was, met een wijnstok die de gepleisterde muur bekleedde. In die voorhof sliep Hugues, door zijn vrouw neergezet onder een boom, waar hij zijn droom voortzette, terwijl de mensen van de kerk de dode waren komen halen, en die, gehuld in zijn vodden, naar de pastorie hadden vervoerd, gewassen hadden, wat opgeknapt en per slot hem een korte dienst hadden gewijd, opdat hij op wettige wijze naar het hiernamaals kon vertrekken en dood kon zijn zoals men dient te sterven.

Die man had vrienden; zij begeleidden hem tot aan zijn stenen bed.

In dorpen heeft men daar geen voertuig noch paarden voor; men draagt de kist op een draagbaar. Rymbaud werd gedragen onder het een-

voudige zwarte laken dat altijd het lichaam dat men draagt verhult, zijn lelijkheid, zijn schoonheid, zijn van lakeien gekochte glimlach, kortom alle smetten die hem sierden. Daarachter volgden de mannen van het dorp, in meerdere rijen; de voorsten met ontbloot hoofd, want het was warm weer, de anderen met een hoed omdat ze geen haar meer hadden, allen zachtjes sprekend, over hun zaken, hun beesten, hun oogst en om een koop te sluiten; slechts weinigen waren ernstig omdat ze niets te zeggen hadden.

Aan beide zijden van de doodkist liepen twee oude vrouwen, in rouwkledij met een zwarte kap en onder de arm een groot brood, in de andere hand een brandende waskaars.

Vooraan liep de priester die het laatste vaarwel aan de doden prevelde, dan de koster in een zwart gewaad met zijn baleinen staf met zilveren punten, zachter zingend dan zijn meester, daarachter een paar koorknapen met hun grove schoenen, rode kousen, witte gewaden en blond haar dat uitpuilde onder hun rode kalotjes. De grootste van hen droeg een zilveren crucifix aan een purperen stok, en zong met plezier, trots om de Lieve Heer te mogen dragen en voorop te lopen. De regen was opgehouden en de stoet vorderde langzaam over het papperige natte stof van de weg.

Als er een kar aankwam zongen ze zachter, de boer leidde zijn paarden in de berm en sloeg devoot een kruis; kinderen knielden en bleven nieuwsgierig kijken naar de lijkkist en de brandende witte kaarsen, naar de zwarte vrouwen en de kleuren van de plechtigheid; ze luisterden naar het eentonige gezang dat langzaam wegtrok met het geluid van de voetstappen.

Het kerkhof was ver, de stoet vorderde langzaam. Tweemaal werd stilgehouden, want mannen zijn zo zwak dat ze maar nauwelijks een dode ter aarde kunnen bestellen. Ze hadden de hoofdweg al verlaten, waren rechtsaf geslagen, achter bloemenhagen om gegaan en over vele paden in het land gelopen; de weg steeg geleidelijk en het grind rolde weg onder de voetstappen en rolde in de diepte tegen de heidestruiken onder de weg.

Plotseling weerklonken kreten, men hield stil, er kwam een man aanrennen. Het was Hugues.

Gewekt toen ze bij hem langs kwamen, was hij opgestaan. Hoe koud had hij het toen! Hij rilde, zijn benen begaven het haast toen hij wilde

lopen; hij voelde hoe verzwakt hij was, en zijn kracht verdwenen was met de kurken van de flessen.

O menselijke rede, onwrikbaar en standvastig, jij voor wie men tempels heeft gebouwd, want het was de enige godheid die nog niet aanbeden werd, rede die vervliegt met de kurk van een kruik, zonder zelfs, als die kurk, een spoortje geur in jou te bewaren!

Dronkenschap had hem gedood; geen vreugde zonder uitputting; waar vuur woedde ligt as.

Hij was opgestaan en had de doodkist gezien, hij hoorde een van de omstanders de naam Rymbaud uitspreken. Hij ging lopen zonder te weten waarom, werktuigelijk zoals wij allen doen, vagelijk aanlopend achter onbestemde gestalten die voor hem liepen, slechts ervan bewust dat hij ontwaakt was uit een boze droom en nog in een droom verkeerde en dat hij nog steeds leed. Toen kwamen er klanken op zijn lippen, en hij hakkelde en schreeuwde, kreten en scheldwoorden. Zo zag men nog lange tijd die haast naakte man in zijn gescheurde en met wijn bevlekte hemd de doodkist achtervolgen met zijn cynische sarcasmen, zwalkend over de weg waarover alle gestorvenen gegaan waren.

Men hoorde de zwakke stem van de priester die de stenige weg opliep, en lager, in de diepte het vrolijke refrein van een schunnig drinklied, een simpele melodie met een stampend ritme, onverstaanbare woorden, maar een angstaanjagende dreun, alsof de dode was opgestaan en mee was gaan zingen.

Met grote moeite had Hugues de stoet ingehaald en hield die nogmaals staande. Hij had de kinderen weggejaagd en was naar de kist toe gegaan.

‘Slaap je?’ vroeg hij hem, ‘Slaap je...?’

En toen hij het zwarte laken dat over hem lag aanraakte: ‘Je hebt het koud, lafaard, en ik...’ vervolgde hij terwijl hij zich met de vuist op de blote borst sloeg, ‘kijk!’

Hij had het laken al weggetrokken en wilde de kist stukslaan. Hij overlaadde de dode de priester en het kruis met beledigingen, godslasteringen en sarcasmen; hij bespuugde hen, wilde zijn plaats innemen in de kist en zijn slaap daar voortzetten.

Hij viel nog éénmaal neer, geheel uitgeput, en sliep in op de grasberm.

De processie vormde zich weer en bereikte het met een witte muur omheinde kerkhof met zijn jonge groene cipressen en zijn zwarte hekjes

om met gras begroeide stenen.

Het graf van Rymbaud werd gegraven naast dat van de vorige schoolmeester, en toen men hem erin liet zakken en wijwater op hem sprenkelde, zag men door de tralies van het zwarte hek van het kerkhof de grijnslach van Hugues op zijn bleke en angstaanjagende gezicht onder zijn rosse haardos. Hij beschimpte weer het lijk en begeleidde ieder schepje aarde dat men erop wierp met gescheld en somber gespot. Hij bleef nog lang en liep met de stoet terug naar het dorp.

Zoals u ziet werd Rymbaud in gewijde grond begraven, en sindsdien ging Hugues, die nog vele jaren leefde, door voor een demon en een satanskind.

Opname

Ronald Fritz

‘Ja hoor, het teentje is eraf,’ klinkt het vrolijk aan de andere kant van de lijn. Opnieuw verbaas ik mij erover dat ziekenhuispersoneel zich bij voorkeur van eufemismen bedient. Het ‘teentje’ is eraf, de patiënt heeft een ‘ontstekinkje’ opgelopen, de medicijnen zijn niet helemaal aangeslagen' of de patiënt is ‘wat in de war.’ In normaal Nederlands betekent dit dat er een wegrottende teen is geamputeerd, de patiënt is geïnfecteerd met een levensbedreigende ziekenhuisbacterie, vreemde symptomen vertoont omdat er bij het uitdelen van de medicamenten een ‘foutje’ is gemaakt, of een delirium heeft als gevolg van hoge koorts tijdens ongewild verblijf in een vreemde omgeving. Ziekenhuisopname is alleen voor de sterken van lichaam en geest.

Verbolgen over zo veel vrolijkheid informeer ik knorrig naar het welzijn van mijn, zeer tegen haar zin opgenomen, moeder. ‘Zij moet nog even uitslapen in een speciaal kamertje en dan mag zij weer naar haar eigen bedje op zaal,’ zegt de zaalzuster op een toon alsof zij haar driejarige zusje toespreekt. Haar kleinekindertaaltje begint mij danig op de zenuwen te werken. Omdat ik cynische uitlatingen mijnerzijds vrees wanneer ik nog lang met dit wicht moet converseren en dit de bejegening, zo niet behandeling, van mijn moeder negatief kan beïnvloeden, besluit ik het verder kort te houden. Afgemeten vraag ik naar het verdere behandelingstraject. ‘Nog een paar daagjes op zaal en dan mag zij weer naar huis.’

Vier dagen later sta ik in een sinterklaasdrukke supermarkt wanneer ik mobiel word gebeld. ‘Goedemiddag, u spreekt met dokter Maartsheuvel, afdelingsarts van de afdeling Heelkunde van het Sint Lucas Ziekenhuis. Ik bel u omdat uw moeder geprobeerd heeft uit bed te klimmen en daarbij ten val is gekomen. Behalve wat blauwe plekken is er niets aan de hand, maar ik vond dat u dit moest weten.’ Een vreemd verhaal. Daar sta ik in een volle winkel, en kan slechts raden naar de toedracht: is zij in de war geraakt omdat zij weer de verkeerde medicatie heeft gekregen, heeft zij zo lang op een verpleegster moeten wachten dat zij zelf op zoek is gegaan naar de po, of zijn haar bloedsuikers niet naar behoren onder

controle gehouden?

Bij ziekenbezoek diezelfde avond tref ik haar vastgebonden in bed aan. Zij is niet aanspreekbaar, woelt en worstelt om los te komen en roept met grote regelmaat om haar decennia geleden overleden moeder. Zij is altijd fier geweest op haar uiterlijk. Nu steken haar anders zo perfect gepermanente haren wild alle kanten uit en ligt haar kunstgebit in een bakje op het nachtkastje, naast haar bril. Het is alsof ik een tandenloze vreemde bezoek. Op mijn sussende woorden reageert zij niet. Ik besluit tot de harde aanpak: ‘Je moeder is al jaren dood.’ Deze opmerking sorteert evenmin het gewenste effect. Hier moet een arts bij komen. Dokter Maartsheuvel, die overigens geen echte dokter is maar Arts In Opleiding, is nergens te bekennen en heeft het, zo stel ik mij voor, inmiddels op een drinken gezet in café De Vrolijke Coassistent. Artsen zijn niet voorhanden, verpleegkundigen evenmin. De gang is uitgestorven, de balie onbemand, maar vanuit een kamertje aan het eind van de gang klinkt gejoel en gelach. De zorgprofessionals aldaar hebben het prima naar de zin. ‘Wat zegt u - een arts? Komt u over een half uurtje maar terug want wij zitten nu te eten,’ kraait een van hen, in wie ik de zaalzuster meen te herkennen.

Ik bel met de afdeling Hartbewaking, waar mijn moeder na urenlang angstig wachten op een ambulance de vorige avond alsnog blijkt te zijn opgenomen. De dag tevoren werd ik laat in de middag gebeld door Maartsheuvel, die sedert de dag van het curieuze val- en vastbindincident geen contact meer had opgenomen. Hij klonk gejaagd: ‘Uw moeder heeft hartritmestoornissen en moet met spoed naar de afdeling Hartbewaking. Er is een ambulance besteld om haar naar onze dependance te vervoeren.’ Verbaasd had ik de ‘dokter’ om nadere uitleg verzocht: ‘Hartritmestoornissen? Maar mijn drieëntachtigjarigejarige moeder heeft nog nooit last gehad van haar hart.’ Volgens Maartsheuvel was de situatie echter ernstig. De hele stad leek die dag trouwens geteisterd door rampspoed: telkens wanneer ik telefonisch informeerde of mijn moeder al was overgebracht, werd mij verteld dat alle ambulances bezet waren.

Op de afdeling Hartbewaking word ik te woord gestaan door een vriendelijke verpleegster die slecht heeft opgelet tijdens de verplichte cursus Infantiel Taalgebruik. In normale bewoordingen beantwoordt

zij onbevangen mijn vragen, maar het beeld dat zij schetst is verontrustend. Het fijne weet zij er niet van, zo vertelt zij op vertrouwelijke toon, maar tijdens het uitvoeren van de cardioversie ter correctie van het hartritme is er de vorige avond iets misgegaan en de toestand is enige tijd kritiek geweest.

Gewapend met een zoute haring begeef ik mij naar het ziekenhuis. Deze welkome aanvulling op de doodgestoomde ziekenhuisprak zal de patiënt zeker opvrolijken. Niets blijkt minder waar. Mijn moeder ligt met gesloten ogen in bed. Zij wil niets eten en weigert, met uitzondering van de staccato mededeling dat zij naar huis wil, te praten. Zij ziet er flets en gedeprimeerd uit. Ik ga op zoek naar een hartbewaker die mij meer kan vertellen over haar toestand, maar al het personeel lijkt de afdeling ontvlucht. De gangen van het topklinische opleidingsziekenhuis liggen er verlaten bij, in de kamertjes die ik na keurig kloppen betreed is niemand aanwezig. Ik had mij bij het woord ‘hartbewaking’ iets anders voorgesteld: door de gangen voortsnellende zorgverleners, met vastberaden blik op weg van de ene patiënt naar de andere om al die harten minutieus te bewaken. De huidige ambiance doet denken aan een gedateerd decor uit de Engelse tv-serie De Wrekers, waarin met verlaten interieurs en lege straten een sfeer van desolate vervreemding werd opgeroepen. Gaandeweg begin ik bange vermoedens te koesteren dat zich een ramp heeft voltrokken en ik de evacuatieoproep op radio en tv heb gemist. Na een tweede ronde over de van verpleegkundigen verstoken afdeling keer ik terug naar de ziekenzaal. De patiënten wier hart bewaking behoeft liggen stil te lijden, in de bedompte zaal zoemt hier en daar naargeestig een eng apparaat, en in haar ziekbed persisteert mijn moeder nog steeds in haar wens naar huis te gaan.

‘Hé, wat leuk, je bent in Volendammer kostuum. Gaan we vissen? Maar wat schommelt die boot toch! Kun je daar niets aan doen?’ Meteen bij binnenkomst in de ziekenkamer is duidelijk dat het weer goed mis is. Mijn moeder is sinds enige tijd terug op de afdeling Heelkunde, maar overgeplaatst naar een kamer zonder andere patiënten omdat zij op zaal iedereen wakker hield. Zij heeft een ‘delier’, geheel in overeenstemming met de heersende eufemismemanie het plaatselijke kinderjargon voor een delirium. Een toestand van verregaande vervreemding met hallucinaties die slechts getemperd kunnen worden met Haldol, zo lees ik

op internet. Een ‘fotootje’ van thuis meenemen wil ook nog wel eens helpen, aldus de behandelende zorgprofessionals. Oorzaak van het delirium is de koortsaanjagende infectie in haar diabetesvoet, die er na de teenamputatie allerminst op vooruit is gegaan en twee weken na dato een ziekmakende stank verspreidt. ‘Ga toch zitten, het concert gaat zo beginnen, er is plaats genoeg.’ In haar verwarde geest heeft de vissersboot aangelegd bij de concertzaal. Met extatische blik neuriet zij mee met een onzichtbaar orkest. Ik kijk de kamer rond. Het etensblad met avondeten staat nog naast het bed. Eten wil zij niet meer sinds haar opname op de mysterieuze afdeling Hartbewaking. Voeren van patiënten staat niet in de functieomschrijving van de zorgverleners. Zij wordt kunstmatig gevoed via een maagsonde die zij er in haar wanen keer op keer uittrekt, en soms weet ik er een paar partjes mandarijn of een hapje rabarbermoes in te proppen. Zij weegt nog maar negenenveertig kilo. Zometeen zal het etensblad onaangeroerd worden weggehaald, weet ik uit ervaring.

Enkele dagen voor kerst gaat vroeg in de ochtend de telefoon. De toestand is kritiek - ik word gemaand met spoed naar het ziekenhuis te komen. Maartsheuvel is in een slecht humeur en wil telefonisch geen verdere mededelingen doen. Het is de vorige avond kennelijk laat geworden in De Vrolijke Coassistent. Ik verzoek om een onderhoud met de eindverantwoordelijke arts omdat ik heb ontdekt dat zich ergens in de krochten van het ziekenhuis een echte arts moet schuilhouden die de behandeling aanstuurt. Mijn moeder beweert hem zelfs gesproken te hebben, maar in het licht van haar door Haldol verdoofde, nog immer delirische geestesgesteldheid betwijfel ik of dit echt het geval is. Er gaan in de ziekenhuisgangen echter aanhoudende geruchten dat zulk een persoon bestaat. Maartsheuvel negeert mijn verzoek en dringt aan op mijn snelle komst.

Na aankomst in het ziekenhuis word ik direct een kamertje ter grootte van een bezemkast in gedirigeerd, waar ik word opgewacht door Maartsheuvel, geflankeerd door een blonde verpleegster die in de goodcop-bad-cop-rolverdeling de meelevende medestander speelt. Zij werpt mij compassievolle blikken toe en haar troostende hand beroert veelvuldig mijn schouder. Het ontbreekt er nog maar aan dat zij in huilen uitbarst. Wat blijkt het geval? Er is bloedvergiftiging geconstateerd. Het

keuzepakket is beperkt: de behandeling met antibiotica voortzetten met risico dat de patiënt binnen een dag overlijdt, of binnen vierentwintig uur de hele voet amputeren met risico dat de patiënt de operatie niet overleeft. Of ik maar even wil kiezen. Liefst een beetje snel. Mijn delirant ijlende moeder heeft geen stem meer in het geheel. Men laat mij alleen om in afzondering tot een beslissing te komen.

Ik kan mij slecht concentreren en moet even met het hoofd tussen de knieën gaan zitten. Ik voel mij duizelig en misselijk. Dan moet ik plots terugdenken aan een jeugdvakantie in Bergen aan Zee, waar ik met mijn ouders in de zonnige jaren zestig iedere zomer twee weken doorbracht in een tot vakantieverblijf verbouwd kippenhok op het erf van een boer. Ik, acht jaar oud, dapper voortstappend over het duinpad, mijn moeder ondersteund door mijn vader hinkend naast mij omdat zij tijdens een vakantiewandeling in een roestige spijker is gestapt. Zou het diezelfde voet zijn, vraag ik mij af.

‘Er waren weinig andere opties.’ Na dagen van morfinesluimer is mijn met talloze slangen geïntubeerde moeder voldoende bij kennis, en mist haar voet. Het moment van verantwoording is gekomen. ‘Maar ze hebben mijn hele voet eraf gehaald,’ huilt zij ontsteld. Zij kan het niet bevatten. Keer op keer tilt zij de deken op en kijkt naar de verbonden stomp op de plek waar zich eens haar voet bevond. Ik weet niets te zeggen. Onder het bed bungelt een halfvolle urinezak, naast het bed staat een rolstoel van een model dat in de jaren vijftig van de vorige eeuw in zwang moet zijn geweest. Het is de bedoeling dat zij vanuit deze afgeragde contraptie de eerste stappen op weg naar revalidatie gaat zetten. Hoe de zorgverleners zich dit precies voorstellen is mij onduidelijk. De maatschappelijk werkster die het revalidatietraject zal begeleiden blijkt een fantoomfiguur. Zij is tot nog toe niet gesignaleerd. Er wordt nooit opgenomen wanneer ik haar bel. Een antwoordapparaat heeft zij niet. Maartsheuvel spreekt van het aanmeten van een kunstbeen. Daarvoor moet dan eerst nog wel even een deel van het onderbeen worden verwijderd want dan is het beter te bevestigen, aldus de wakkere slagerszoon die niet meer te houden is nu hij na jaren van saaie colleges eindelijk zelf de zaag heeft mogen hanteren. Mijn moeder is vooralsnog onkundig van zijn plannen.

‘Ik ga toch niet dood, hè?’ In haar zeldzame heldere momenten stelt zij mij steeds dezelfde vraag, die in flagrante tegenspraak is met de stellige bewering van de zorgverleners dat zij ‘er geen zin meer in heeft.’ Men is mijn moeder en mij zat. Aan een bejaarde voetloze patiënt kleeft voor een ambitieuze Arts In Opleiding weinig prestige. En ik word door het voltallige personeel als lastig ervaren omdat ik iedere avond aanwezig ben, hinderlijke vragen stel en dan ook nog eens het behandelingsverslag wil inzien. Dit document wordt door de verpleegkundigen angstvallig buiten bereik van bezorgde familieleden gehouden en streng bewaakt. Als je er maar naar wijst, beginnen ze al te hyperventileren. Daarom wordt iedere avond hetzelfde toneelstukje opgevoerd, waarbij ik na enig aandringen onder waakzame begeleiding van een der zusters het heiligdom waar ‘Het Boek’ wordt bewaard mag betreden, waarna ik deelgenoot word gemaakt van de gebrekkig opgetekende geheimen, zo deze al zijn genoteerd. De zorgprofessionals houden met tegenzin verslag bij van hun falen. Van dat laatste is zojuist weer een fraaie demonstratie gegeven. Bij het verschonen van mijn moeders luier is de infuusnaald losgeraakt uit haar arm. Opkomst van verpleegkundige nummer een, die op vijf verschillende plaatsen vergeefs tracht de niet onaanzienlijke naald weer in de ader te prikken. ‘Nee, dat lukt niet, even een collega halen.’ Opkomst van verpleegkundige nummer twee, die zich meteen aan de prikarbeid zet. Hier prikken, daar prikken, nog eens prikken, zonder succes. De van vetweefsel gespeende arm begint er buitenaards uit te zien. Verpleegkundige nummer twee snelt weg. ‘Even een collega oppiepen.’ Verpleegkundige nummer drie laat op zich wachten. Ik zet mij aan het opruimen van de ziekenkamer. Ik ben eng netjes - rommel deprimeert mij. Uiterlijke orde als manier om de innerlijke chaos te bezweren. Tastbare zaken naar je hand zetten geeft het idee dat het leven stuurbaar is. Onder de huidige omstandigheden blijkt dit meer en meer een illusie. Ik leg de stapel nooit ingekeken tijdschriften recht, wrijf het aanrechtje schoon, gooi wat beschimmelde mandarijnen weg en ruim het nachtkastje op. Haar sieraden hoef ik niet langer onder het stapeltje ondergoed te verbergen. Die zijn, inclusief haar trouwring, weken geleden al opgeruimd door een onbekende.

De zwaarlijvige verpleegster blikt mij boos aan vanachter haar modieuze bril. ‘U moet nog maar eens goed gaan nadenken over wat er moet

gebeuren,’ voegt zij mij cryptisch toe nadat ik te kennen heb gegeven geen toestemming te verlenen voor de geopperde vroegtijdige levensbeeindiging. Wij staan gegroepeerd rond het ziekbed: ik, zuster Obesitas, Maartsheuvel, een tweede verpleegkundige die verslag bijhoudt van het besprokene, en dokter Donkelman, de eindverantwoordelijke arts die beslist over leven en dood en zijn schuilhoek heeft verlaten om ons kond te doen van zijn kundige adviezen nu de patiënt dreigt te overlijden na wekenlange ondervoeding en een koorts die maar niet wil wijken. Het lijdend voorwerp ligt roerloos en voetloos in ons midden met een longontsteking. De onder haar neus bevestigde zuurstofslang ten spijt, is zij nauwelijks in staat te ademen, laat staan zich te concentreren op het academische betoog van de heelmeester. Zijn welsprekendheid heeft een onmiskenbaar rustgevende uitwerking op de aanwezigen. Zulks blijkt met name uit de zich stabiliserende toestand van de uitgeteerde patiënt, die zowaar in slaap valt. Ook de notulist zie ik indommelen. Donkelman negeert mijn tegenwerping en oreert onverdroten verder, zijn gedachten bij zijn boot, zijn tweede huis, zijn derde vrouw. Hij kan zijn routineverhaal wel dromen - de voorbije weken zijn er veel terminale gevallen geweest op de afdeling.

Na afloop van dit informatieve samenzijn blijft Maartsheuvel dralen in de ziekenkamer. Hij strijkt eens met zijn hand door zijn kortgeknipte haar, trekt zijn groene tuniek recht en pretendeert de medische apparatuur te inspecteren. Ik acht het niet uitgesloten dat hij zich wil profileren als zorgzame zorgverlener, wellicht zelfs voornemens is mij van man tot man moed in te spreken, en wacht af. Buiten is het donker geworden. Het enige licht in de kamer komt van een klein nachtlampje boven het bed. De patiënt roert zich niet. Dan begint Maartsheuvel een geëmotioneerd verhaal. Sleutelwoorden zijn ‘moeilijk’, ‘zwaar’ en ‘belastend’. Hij zit er duidelijk mee. Staande naast het ziekbed waarin mijn moeder zich met haar resterende krachten aan het leven vastklampt, stort de dokter in spe zijn zelfbeklag over mij uit. Er wordt mij zelfs een ‘boekje’ aangeraden dat ik maar eens moet lezen om te begrijpen hoe moeilijk het is voor een arts, al die stervende patiënten.

‘Kunt u niet wat sneller?’ Zonder te antwoorden trapt de taxichauffeur het gaspedaal verder in. Voor de tweede keer die dag spoed ik mij naar het ziekenhuis. Eerder die ochtend had ik om zeven uur aan het sterfbed

van mijn moeder gestaan. Ik was opgeroepen omdat het ieder moment afgelopen zou kunnen zijn. Toen ik eenmaal was gearriveerd, bleken de zorgprofessionals daar plotseling minder zeker van. Dat kon nog wel uren duren. Mijn moeder, of wat daar nog van over is na drie maanden opname, lag bewusteloos in foetushouding te hijgen alsof zij zojuist de honderd meter had gelopen. ‘Het enige wat wij nog kunnen doen, is de morfinepomp aansluiten zodat zij langzaam wegglijdt,’ had ervaringsdeskundige Maartsheuvel geadviseerd. ‘Gaat u maar weer naar huis, het heeft weinig zin dat u blijft - wij zullen u tijdig bellen wanneer het einde nadert.’ Vier uur en twaalf minuten later kwam het gevreesde telefoontje.

Ik betaal de taxichauffeur en ren het ziekenhuis in. Draaideur en ontvangsthal door, linksaf de gang in, lift naar boven, lange gang door, rechtsaf de afdeling op. De afdelingsgang is leeg. De deur van mijn moeders kamer dicht. Vreemd, die staat altijd open. Ik ga naar binnen. Rond het bed is het gordijn dichtgetrokken, ik trek het opzij. De patiënt blijkt reeds overleden. Alle medische apparaten verwijderd, plaszak en intubatieslangen verdwenen, mijn moeder dood in bed. Zij ziet er gelig uit. Ik ben te laat.

Maartsheuvel komt binnen en schudt mij de hand. Hij praat tegen mij. Ik zie zijn lippen bewegen. ‘[...] niet weten [...] snel hier zou zijn [...] moeten opvangen [...] met uw moeder [...] rust [...] beter zo.’ Ik probeer mij te concentreren op zijn woorden. ‘[...] vragen [...] doodsoorzaak [...] obductie uitvoeren [...] leren wij van.’ Ik reageer niet en kijk naar de verpleegster die zojuist de kamer is binnengekomen. Waar komt die ineens vandaan? Ik heb haar nooit eerder gezien. ‘De dokter vraagt of hij obductie op het lichaam van uw moeder mag uitvoeren,’ zegt zij. Ik ontwaak uit mijn lethargie. Maandenlang word ik toegesproken in kleutertaal, en nu ineens moeilijke woorden gebruiken? Obductie - hoe durft die topklinische knoeier het te vragen!

Iedere dag reis ik per tram naar mijn ouderlijk huis. Er moet veel worden geregeld en de woning moet worden ontruimd. Vervelende bijkomstigheid is dat de tram dagelijks de plek des onheils passeert. Enkele dagen na het overlijden van mijn moeder stapt op de halte voor het ziekenhuis een luidruchtig vrouwspersoon in. Het is zuster Obesitas. Met wilde armgebaren en onbeheerst lachend, neemt zij op de treeplank afscheid van een collega die met de fiets bij de halte staat. Nog nagniffelend loopt

zij de tram in en ziet mij. Ik kijk haar aan en zeg niets. Haar gezicht verstrakt en zij gaat zitten.

Die avond lees ik een klein berichtje in de krant:

MRSA in Sint Lucas Ziekenhuis

Het Sint Lucas Ziekenhuis is getroffen door de besmettelijke MRSA-bacterie. Dat maakte een woordvoerder van het ziekenhuis bekend. Eén van de afdelingen Heelkunde neemt voorlopig geen patiënten meer op om nieuwe besmettingen te voorkomen. Als er geen nieuwe besmettingen ontstaan, dan hoopt het ziekenhuis de patiëntenstop dinsdag op te heffen. De MRSA-bacterie reageert niet op antibiotica en is daarom moeilijk te bestrijden. De ziekenhuisbacterie is vooral schadelijk voor mensen met weinig weerstand.

Alle dieren eten brood

Maarten 't Hart[*]

Onlangs verscheen, voorzien van een reusachtige collectebus, een jongedame aan de deur. Of ik een flinke bijdrage wilde storten tegen kinderarbeid, want kinderarbeid, wat was dat toch een verschrikkelijk verschijnsel!

‘Ik weet niet,’ zei ik tegen de lieftallige verschijning, ‘of kinderarbeid onder alle omstandigheden afgewezen dient te worden.’

Zelf heb ik, onder het motto van mijn moeder ‘een kind moet het juk dragen in zijn jeugd,’ als peuter in de warenhuizen (grote broeikassen) van mijn oom Cor en oom Jan tomaten geplukt. Vier uur moest ik op, want de tomaten dienden om negen uur op de veiling te zijn. Klein als ik toen was, vijf jaar oud namelijk, kwam ik makkelijk bij de onderste tomaten aan de plant. Hoefden mijn ooms niet te bukken, kregen zij het niet in hun rug. Op het eiland Rozenburg heb ik aardbeien geplukt voor de jamfabriek. Met mijn kindervingers die daar zo geschikt voor waren heb ik moertjes gesorteerd bij machinefabriek Van der Bendt in Maassluis. In een kistenfabriek heb ik koppen getimmerd voor groentekistjes. Voor een peulvruchtenbedrijfje uit de Taanstraat heb ik erwten gesorteerd. Ik heb in de werkplaats van mijn oom die harmoniums verhandelde onbetaald gezangen gespeeld om de klanten te vertederen, waardoor mijn oom hogere prijzen kon bedingen. Met paard en groentewagen ben ik, tien jaar oud, langs de deuren gegaan om aardappels, groenten en fruit uit te venten omdat een oudere neef ziek was geworden en zijn waren toch aan de man gebracht moesten worden, anders zouden ze bederven. Jarenlang heb ik van zeven tot negen uur 's morgens bestellingen rondgebracht voor een slager, en zo'n tien jaar lang heb ik elke zomer in de maanden juli en augustus wekenlang als vakantiehulp bij een bakker gewerkt. Voorts stond mijn vader erop dat ik in voorjaar en zomer na schooltijd bij hem op de begraafplaats gras kwam maaien. Van al die werkzaamheden heb ik veel geleerd, nooit op enig moment heb ik er, die kistenfabriek en het grasmaaien mischien

* *Bovenstaande tekst is een hoofdstuk uit een nog onvoltooide publicatie van Maarten 't Hart over het wel en wee van de hedendaagse vetzucht en vooral de daarmee gepaard gaande zucht naar vermagering. De auteur biedt een mooi mengsel van autobiografie en gezonde adviezen.*

uitgezonderd, onder geleden dat ik kinderarbeid verrichtte, integendeel, ik was er juist reuze trots op dat mijn nicht het aandurfde mij eropuit te laten gaan met de groentekar. Het enige wat ik haatte was het timmeren van die koppen in Brinkman's kistenfabriek, wat een afschuwelijk werk was. Daarbij werd je betaald per kop, zodat je je uit de naad timmerde om per dag maar zoveel mogelijk koppen af te leveren. Maar o, de bakker... de bakker...

Aan mijn werkzaamheden als bakkersknecht bewaar ik, de broodbezorging in de Piet Heinstraat ten spijt (zie hieronder), de beste herinneringen. Betrad je om vier uur 's morgens de catacomben onder de bakkerij, waar de broden gebakken werden, dan proefde je de gewijde sfeer. Alom heerste het gevoel dat daar een essentieel gebeuren z'n beslag kreeg: de vervaardiging van de allereerste levensbehoefte: brood. Een bakker, zei mijn patroon altijd, staat aan de basis. Zonder brood zou alles tot stilstand komen. Slager en groenteboer zouden desnoods gemist kunnen worden, maar een bakker nimmer. De mens kan van brood alleen niet leven, zegt het Woord, maar zonder brood zou hij voorzeker creperen.

Om zijn woorden kracht bij te zetten, verspreidden z'n twee ovens steeds krachtiger de verrukkelijke geur van vers brood. Waren de broden gereed, dan wachtte een beproeving. Dan moesten die broden uit hun bakblikken gewipt worden. Onvermijdelijk was daarbij dat je zo'n brood even moest oppakken, en dat deden al die wit bestoven knechts alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, ofschoon die broden als lavabrokken uit de oven kwamen. Je wou je niet laten kennen, dus greep je ook manhaftig naar de broden, daarbij je vingers schroeiend. ‘Op den duur,’ zei mijn patroon troostend, ‘krijg je vanzelf vuurvaste handen.’

Van mijn patroon, Jan Eijsberg was zijn naam, heb ik geleerd dat er maar twee soorten meel zijn: het echte tarwemeel waar het bruine brood van wordt gebakken, en de gezeefde bloem waar het witbrood van wordt vervaardigd. Bruin brood is wat donkerder getint dan wit brood, maar echt bruin is het niet, het is op z'n hoogst donkergrijs. Daaruit volgt terstond dat al dat donkere, soms haast zwarte brood dat wij vandaag de dag overal kunnen kopen, nepbruin is. Al dat brood wordt met gekarameliseerde mout zo donker mogelijk afgeleverd, omdat de consument tot gekwordens toe aan de kop gezeurd wordt dat hij zwart volkorenbrood moet eten. Volkomen ten onrechte heeft bij hem de gedachte

wortel geschoten: hoe donkerder, hoe beter. Handig spelen de broodfabrikanten daarop in met vikorn, prokorn, waldkorn, gildekorn, het ene brood al donkerder dan het andere. Laat je toch niet verneuken, dit is allemaal bedrog, dit is brood met mout, en dat gebrande mout proef je terdege, met name in zo'n produkt als gildekorn. Sommige supermarktketens verkopen maar één soort brood zonder zemelen, in verschillende kleurstellingen. Koop je daar een bruin brood, dan heb je een smakeloos witbrood in handen waarvan de bloem met mout op kleur is gebracht. Witbrood dient onder alle omstandigheden gemeden te worden. Er is één uitzondering. Maakt men een zeereis, dan is het reuze verstandig vlak voor vertrek flinke hoeveelheden witbrood te verorberen. Het blijft een eeuwigheid in de maag zitten en houdt daarmee dat orgaan rustig. Aldus voorkom je één van de vreselijkste ongemakken: zeeziekte.

Wil je, preventie van zeeziekte daargelaten, eerlijk bruin brood eten, dan zit er niets anders op dan het te betrekken van reformwinkels waar ze nog stevig grijs bruinbrood verkopen, echt tarwebrood zoals dat in mijn jeugd overal door alle bakkers verkocht werd. Zulk stevig bruin brood stilt de honger beter dan dat slappe nepbrood dat in supermarkten en helaas ook bij veel zogenaamde warme bakkers wordt aangeboden. Zeker, dat reformbrood is minder lekker, maar dat is juist een groot voordeel. Want hoe lekkerder iets is, hoe meer je ervan verorbert. Wie matig brood wil eten, ete reformbrood. Het Onze Vader dient derhalve aangepast te worden. Regel vijf: ‘Geef ons heden ons dagelijks reformbrood.’

Om vast te stellen of je inderdaad met stevig reformbrood van doen hebt, raad ik de snelbinderproef aan. Als een brood dat je op de bagagedrager van je fiets onder de snelbinder naar huis vervoerd hebt, nog dezelfde vorm heeft als toen je vertrok, heb je een voorantwoorde keuze gedaan. Als het brood is ingedeukt, moet je voortaan iets anders kiezen. Als het brood verdwenen is omdat de snelbinder het in twee helften heeft gespleten die vervolgens van je fiets zijn getuimeld, dan was het ronduit slecht brood. Je mag blij zijn dat je het onderweg hebt verloren.

Wil je geen reformbrood eten, bak je brood dan zelf. Aangezien de meest luxe broodbakmachines op de markt zijn, kan iedereen tegenwoordig in een handomdraai een verrukkelijk brood bakken. Waar het op aan komt is een leverancier te vinden van goed tarwemeel. Op dat punt is de verscheidenheid akelig groot, en veel vat heb je als consument

niet op datgene wat aangeboden wordt. Vroeger kwam vrijwel al het tarwemeel uit de Verenigde Staten, thans komt het veelal uit Frankrijk waar de grond helaas lang zo rijk niet is aan mineralen. Derhalve is dat Franse tarwe een klasse minder dan het Amerikaanse meel. Met behulp van zo'n broodbakmachine kun je ook allerlei andere soorten brood bakken, speltbrood bijvoorbeeld, of haverbrood of brood van rogge- en tarwemeel, of glutenvrij brood of sodabrood.

Dat brood een universeel voedingsmiddel is, blijkt genoegzaam uit een verbazingwekkende waarneming: vrijwel alle dieren eten brood. Sommige dieren, geiten bijvoorbeeld, zijn er zelfs dol op. Ezels beginnen ook meteen te draven als ze een boterham ontwaren. Als aas voldoet het uitstekend om vrijwel alle soorten vissen te vangen. Liet ik mijn bakkerskar indertijd soms enkele ogenblikken onbeheerd staan, dan hoefde ik er nooit bang voor te zijn dat er een brood ontvreemd werd (mensen stelen geen brood, bisschop Muskens' aanbeveling ten spijt, mensen stelen gevulde koeken en kano's), maar keerde ik terug bij mijn kar, dan hadden zich soms reeds drie of vier kokmeeuwen op het melkwit gestort. Overigens impliceert het feit dat alle dieren brood eten niet dat zulks ook voor alle dieren gezond is. Uit onderzoek is gebleken dat een wilde eend een jaar of dertien kan worden, maar wordt hij vanaf het eendjesstadium door teerhartige dametjes met brood gevoerd, dan blijkt zelfs twee jaar amper haalbaar.

Als broodbezorger heb ik een paar verbazingwekkende waarnemingen gedaan. Je verkocht altijd twee soorten brood, gesneden brood en ongesneden brood. Anders dan je zou verwachten, waren juist de armsten de gretige afnemers van het toch iets duurderde gesneden brood, zoals ook de armsten altijd vielen voor de duurste broodsoorten: melkwit, casino. De gebro's, zoals wij de gesneden-brood-afnemers noemden, werden steevast spinnijdig als je moest bekennen dat je gesneden brood op was. De obro's daarentegen namen zonder morren gesneden brood af als je geen ongesneden brood meer in de kar had, en betaalden daar zonder morren iets meer voor. Naar roggebrood was altoos weinig vraag, en je verkocht het in de straten der allerarmsten nooit. Juist daar zette je de meeste gevulde koeken, zakjes met krakelingen, kano's en allerhande andere ongezonde versnaperingen af.

Indertijd, ik spreek nu over de jaren vijftig en zestig der vorige eeuw, beschouwde men het feit dat een bakker met een welgevulde kar aan

de deur verscheen als een onvervreemdbaar recht van iedereen, als een pijler van het bestel. Daar mocht niet aan getornd worden. In een van de straten waar ik brood bezorgde, de Piet Heinstraat te Maassluis, bekeerden vrijwel alle inwoners zich als gevolg van blind fanatisme van een zijner bewoonsters, mevrouw Westein, tot de zevendedagsadventisten. Een van de hoekstenen van hun luguber geloof is dat christenen ten onrechte de zondag zijn gaan heiligen; als rustdag dient de zaterdag weer in ere hersteld te worden. Een van de voorgangsters van deze beweging, mevrouw Ellen White, heeft eens gezegd: als alle christenen van oudsher bij de zaterdag als rustdag waren gebleven, zouden er nu geen atheisten zijn.

Enfin, toen ik op een zaterdag in deze straat brood wilde bezorgen, werd ik (sabbathsheiliging!) door woedende, met bezems en mattenkloppers gewapende bewoonsters de straat uit geslagen. Vier Piet Heinstraatgezinnen hadden de druk tot bekering met succes weten te weerstaan, en klaagden de week daarop woedend bij bakker Eijsberg dat zij op zaterdag geen brood bezorgd hadden gekregen. Derhalve drong Eijsberg er de volgende zaterdag bij mij op aan om terwille van die vier gezinnen toch weer met de kar de Piet Heinstraat in te gaan. En weer werd ik met mattenkloppers en bezems de straat uitgedreven. De week daarop heb ik brood bezorgd onder toeziend oog van de Maassluise politieman Kippenek.

Het onderscheid tussen gebro's en obro's is fundamenteler dan je op het eerste gezicht zou verwachten. Gebro's zijn de brutalen aan wier voeten de halve wereld ligt, obro's zijn de zachtmoedigen en nederigen uit de bergrede. Thans zijn de obro's vrijwel uitgestorven. Koop je een brood bij een bakker, dan moet je met grote nadruk zeggen: ik wil het ongesneden, anders krijg je het met grote vanzelfsprekendheid gesneden geleverd. Er zijn drie redenen om ongesneden te verlangen. De eerste is. ongesneden brood blijft langer vers. Is het brood gesneden, dan drogen die losse sneetjes sneller uit. De tweede reden is: wie zelf z'n brood snijdt, heeft toch, hoe weinig het ook voorstelt, enige lichaamsbeweging, en niets pleit tegen veel bewegen. De derde en belangrijkste reden is: de snijmachines in de bakkerswinkels snijden het brood in akelig dunne sneden. Wie zelf snijdt, snijdt drie wat dikkere sneden uit hetzelfde stuk brood waar een machine vier sneetjes van maakt. Let op, en dit is voor degeen die op gewicht wil blijven ronduit een levensles: eet je

drie dikkere sneden in plaats van vier dunne, dan reduceer je daarmee de hoeveelheid beleg die je nodig hebt met 25%. Reken eens uit wat het op jaarbasis betekent als je elke dag bij twee broodmaaltijden tweemaal drie dan wel tweemaal vier sneetjes verorbert. De eerste stap op weg naar gewichtsafname is dus het aanschaffen van ongesneden brood.

'Brot,' aldus zei een dikke dame in een Duits restaurant ruim veertig jaar geleden tegen ons, 'macht dick.' Ik heb toen gedacht: mens, wat bazel je, maar ze had onmiskenbaar gelijk en daarom is de term broodmager onbegrijpelijk. Montignac en Atkins hebben dezelfde boodschap ook uitgedragen, de laatste zelfs met zoveel nadruk dat het voedingspatroon in de VS erdoor veranderde. Brood, een en al koolhydraten, maakt dik. Bovendien herinner ik mij nog maar al te goed hoe bakker Eijsberg aan het deeg dat reeds traag in de reuzentrog rondwentelde steeds hompen rundvet toevoegde. 'Met flink wat reuzel erin wordt het brood nog lekkerder,' riep hij dan opgetogen. Toevoeging van vet aan brooddeeg blijkt ook thans nog een algemeen aanvaard gebruik te zijn. Alle reden dus om niet teveel brood te eten, hoe lekker het ook kan zijn. Voor brood geldt helaas ook niet wat als eis aan alle voedsel dient te worden gesteld waarvan wij onbelemmerd willen dooreten: het moet de stoelgang krachtig bevorderen. Tarwebrood met zemelen draagt een ferm steentje bij aan de stoelgang, maar van groots laxeren is helaas geen sprake. Roggebrood laxeert wel groots, dus het verdient aanbeveling om in plaats van vier sneetjes tarwebrood twee sneetjes tarwebrood en twee plakken roggebrood te eten. Roggebrood staat stevig in de maag, geeft je al snel een vol gevoel, en scoort bovendien hoog op de laxeerladder. Behoefte aan een tussendoortje? Neem een plak roggebrood.

Maar het is niet alleen het koolhydraatrijke tarwebrood zelf dat dik maakt, ook het beleg draagt daar een flinke steen aan bij. Het begint al met een hoogst eigenaardig fenomeen: het besmeren van de boterham met boter dan wel margarine voor en aleer het beleg erop gelegd wordt. Waartoe toch het brood besmeerd? Natuurlijk, boter op je brood, het is een feest, maar ja, boter is een en al gehard vet. Margarine is minder smakelijk en minder aantrekkelijk, slechte margarines zijn ronduit ongezond en al dan niet cholesterol verlagende Becelprodukten zijn volgens mij stuk voor stuk levensgevaarlijk, dus margarine komt sowieso niet in aanmerking als smeerprodukt. Dan toch maar boter? Maar waarom? Het is lekkerder, jawel, maar lekker hoeven onze maaltijden

niet te zijn. Als ze maar voedzaam zijn en flink laxeren. Lekker is juist reuze bezwaarlijk, dan wil je steeds meer.

Alweer vele jaren geleden heb ik de grote stap gedaan en ben ik ertoe overgegaan mijn boterhammen ongesmeerd te laten. Geen boter meer, geen margarine meer, het beleg rechtstreeks op de boterham zonder zo'n laagje dikmakend vet ertussen. Wat een vondst! Alle problemen ten aanzien van het besmeren der boterhammen waarover in allerlei dieetboeken hele hoofdstukken vol zijn geschreven in één klap opgelost. Wat het beleg betreft: ook daarmee kun je de barricades op. Waarom zou het beleg hartig moeten zijn? Al die ongezonde, veel te zoute vleeswaren waarin worstfabrikanten allerlei onderdelen van slachtdieren, tot longen en milten en kraakbeenkapsels toe, verwerken die ze niet rechtstreeks kunnen verkopen, moet je mijden als de pest. Ook fabrieksmarmelades en dergelijke verschijnselen dien je onverwijld van het broodmenu te schrappen. Daarin zit krankzinnig veel suiker, en suiker is een van de meest dikmakende boosdoeners.

Zelf opteer ik 's morgens altijd voor dun gesneden schijfjes banaan als broodbeleg, maar banaan bevat ook flink wat koolhydraten, dus banaan zet aan. Wie wil afvallen kan banaan beter vermijden. Wat echter ook verrukkelijk is: dunne schijfjes kiwi op de boterham. En aangezien zo'n kiwi ruimschoots voldoet aan de allereerste eis die aan alle eten gesteld moet worden, namelijk dat het flink laxeert, kun je nauwelijks beter broodbeleg wensen dan zo'n fantastisch groen bolletje. Dun gesneden schijfjes aardbei zijn ook uitstekend. Ook de aardbei laxeert. Andere vruchten die in aanmerking komen: tomaat, appel, peer, framboos, bosbes. Stuk voor stuk, op wellicht de peer na, sterk laxerende voedingsmiddelen die allerlei vitamines en mineralen bevatten en al die griezelig ongezonde vormen van vet en zout broodbeleg buiten de deur houden. Ook schijfjes komkommer komen in aanmerking. Komkommers, daar zit helemaal niets in, dus die kun je veilig eten.

Rest de vraag: hoe gaan wij om met wat toch het meest aantrekkelijke broodbeleg is: kaas. Want kaas bevat doorgaans akelig veel zout, en akelig veel vet. Niettemin ben ik een uitgesproken liefhebber van kaas en dat heeft al heel vroeg z'n beslag gekregen.

In een zuivelhandel heb ik mijn eerste twee woorden gesproken. Mijn zusje was net geboren, dus ik was tweeëneenhalf jaar oud. Goed verstaanbaar zei ik opeens, wijzend op Gouds belegen: ‘Ikke kaas.’ Waarop

onze melkboer, de heer J. van Baalen sr, voor mij goedgunstig een stukje kaas afsneed. Eenmaal weer thuis kreeg ik ervan langs. ‘Je mag niet om kaas vragen,’ zei mijn moeder. En ze herhaalde het een dag later toen wij de straat overstaken om bij Van Baalen een ‘kop karemelk’ te kopen. Ik stond daar dus, had nog nooit een volzin gesproken, maar toen schijn ik, heftig nee schuddend met mijn hoofd, met grote nadruk op elk woord, gezegd te hebben: ‘Maarten mag niet om kaassie vragen.’

Een hartstochtelijke hunker naar kaas, kortom, zat er al vroeg in. M'n hele leven lang heb ik nooit iets lekkerder gevonden dan een bruine boterham belegd met kaas. Liefst met van die overjarige kaas die tintelt op de tong. Goed, je las dat kaas akelig veel harde vetten bevatte, en bijdroeg aan het dichtslibben van je (slag)aders, maar ik dacht altijd: verder verorber ik nauwelijks vet, dus kaas mag.

Laat ik nu van Jaap Huibers het advies krijgen: eet vooral geen kaas. Kaas zit barstensvol stoffen - biogene aminen - zoals histamine, tyramine, cadaverine, putrescine, fenylethylamine en tryptamine. Al die stoffen bevrijden de histamine die in onze lichaamscellen ligt opgeslagen. Die bevrijde histamine prikkelt vervolgens al je zenuwcellen, prikkelt dus ook de zenuwcellen in je hart en daar krijg je hartritmestoornissen van. In zijn boekje ‘Voedsel’ heeft Huibers alles aangaande de biogene aminen op een rijtje gezet. Daarin lezen we: ‘Kaas behoort tot de biogene-aminenrijkste voedingsmiddelen. Histamine en tyramine komen in bijna gigantische hoeveelheden voor in tal van kaassoorten. De oorzaak hiervan is gelegen in het feit dat kaas een rasecht fermentatieprodukt is. Tijdens het rijpingsproces van kaas vormen zich aanzienlijke hoeveelheden biogene aminen.’

Reeds terwijl ik het las, nam ik mij voor: nooit meer kaas. Moet je dan op al je boterhammen plakjes kiwi leggen? Dat vond ik een brug te ver. Een poosje heb ik Tartex geprobeerd, zo'n smeerseltje uit het Reformhuis. Na een week kokhalsde ik al van de geur. Ik heb Biopaté op m'n brood gestreken. Het is gemaakt van sojabonen, dus geweldig gezond. Maar zie ik nu het potje, dan vliedt de trek.

Een ramp had mij getroffen. Wat ik altijd het allerlekkerst heb gevonden, een bruine boterham met kaas, werd mij door de ferme taal van Jaap Huibers opeens ontzegd. Zeker, het was een feit dat ik toen ik door de kaas te verbannen ontegenzeggelijk minder last had van hartritmestoornissen. Maar ik lag wel depressief in bed. Als ik wegdommelde zag

ik niets anders meer voor me dan boterhammen met kaas, broodjes kaas, geraspte kaas, spaghetti waar kaas overheen gestrooid was, quinoa waarin je de kaas zag glinsteren, pizza's waarop tussen de tomaten en paprikastukjes de kaas goudgeel glansde.

Alweer enige jaren geleden kon ik het in het holst van de nacht niet meer uithouden. Ik ben naar beneden geslopen, heb een bruine boterham afgesneden en heb daar toen een paar dikke plakken kaas op gelegd. Zoals ik toen gesmuld heb! Ik begrijp nu wat mensen lijden die gestopt zijn met roken. Toch was mij na die nachtelijke kaasorgie duidelijk dat ik een compromis moest bereiken ten aanzien van kaas. Met mijn buurvrouw, Joke Heemskerk, zelfkazende boerin, heb ik afgesproken dat zij mij jonge kaas verstrekt waarin zij geen zout heeft gedaan. In zulke kaas ontbreken nog al die histamine-achtige verbindingen.

Het is eigenaardig dat je bij het verorberen van zulke kaas de eerste tijd het zout erin smartelijk mist. In feite proef je, als je kaas eet, vooral zout, en niet zo heel veel anders. Maar zout, een onmisbaar conserveringsmiddel - de ongezouten kaas van Joke blijkt in een mum van tijd beschimmeld te zijn - verhoogt de bloeddruk, en de mijne is al te hoog, dus ongezouten kaas is voor mij een uitkomst. Eenmaal eraan gewend, blijkt ongezouten kaas toch smakelijker dan je op het eerste gezicht zou denken. Als je weer in een plak winkelkaas bijt, schrik je van de harde, opdringerige, intolerante smaak van het zout in de kaas. Waar zout bovendien in ons lichaam veel water vasthoudt, en dus indirect een belangrijke bijdrage levert aan gewichtstoename, zorgt ook het terugdringen van zout uit je voedsel voor gewichtsvermindering.

Vandaag is het vrijdag

Ernest Hemingway[*]
(Vertaling Guido Golüke)

Drie Romeinse soldaten zitten om elf uur 's avonds in een dranklokaal. Langs de muren staan vaten. Achter de houten toonbank staat een Hebreeuwse wijnverkoper. De drie Romeinse soldaten zijn een beetje aangeschoten.

EERSTE ROMEINSE SOLDAAT - Heb je de rode al geprobeerd?
TWEEDE SOLDAAT - Nee, die heb ik nog niet geprobeerd.
EERSTE SOLDAAT - Dat moet je dan maar eens doen.
TWEEDE SOLDAAT - Oké, Bram, doe maar een rondje van die rode.
HEBREEUWSE WIJNVERKOPER - Alstublieft, heren. U zult hem heerlijk vinden. (Hij zet een aardewerken kan neer die hij heeft gevuld uit een van de vaten.) Het is echt een lekker wijntje.
EERSTE SOLDAAT - Neem zelf ook wat. (Hij keert zich naar de derde Romeinse soldaat die op een vat steunt.) Wat is er met jou?
DERDE SOLDAAT - Ik heb pijn in mijn buik.
TWEEDE SOLDAAT - Van het water drinken.
EERSTE SOLDAAT - Probeer een beetje van die rode.
DERDE SOLDAAT - Ik kan die troep niet drinken. Ik krijg er het zuur van.
EERSTE SOLDAAT - Je hebt hier gewoon te lang gezeten.
DERDE SOLDAAT - Ja, moet je mij vertellen.
EERSTE SOLDAAT - Hé, Bram, heb je niet wat voor deze meneer hier tegen de pijn in zijn buik?
HEBREEUWSE WIJNVERKOPER - Ja zeker.
(De derde soldaat pakt de beker aan die de wijnverkoper voor hem heeft gemixt.)
DERDE SOLDAAT - Hé, wat heb je daarin gedaan, gemalen kamelenkeutels?

* *Ernest Hemingway (1899-1961), een van de markantste Amerikaanse auteurs van de twintigste eeuw, kreeg in 1954 de Nobelprijs. Dit verhaal in dialoogvorm is afkomstig uit zijn bundel* Men Without Women *(1927).*

WIJNVERKOPER - Drinkt u dat maar helemaal op, kaptein. Dan bent u zo weer opgeknapt.

DERDE SOLDAAT - Tja, erger dan dit kan het niet worden.

EERSTE SOLDAAT - Waag het er maar op. Mij heeft het een paar dagen terug ook prima geholpen.

HEBREEUWSE WIJNVERKOPER - U was er beroerd aan toe, kaptein. Ik weet wel wat helpt tegen buikpijn.

(De derde Romeinse soldaat drinkt de beker leeg.)

DERDE SOLDAAT - Jezus Christus. (Hij trekt een grimas.)

TWEEDE SOLDAAT - Die praatjesmaker!

EERSTE SOLDAAT - Och, ik weet het niet. Hij deed het anders niet slecht vandaag.

TWEEDE SOLDAAT - Waarom kwam hij dan niet van dat kruis af?

EERSTE SOLDAAT - Hij wilde helemaal niet van dat kruis af. Zo zit hij niet in elkaar.

TWEEDE SOLDAAT - Ik moet de eerste nog tegenkomen die niet van dat kruis af wil.

EERSTE SOLDAAT - Ach, man, jij weet er helemaal niks van. Vraag het maar aan Bram hier. Wilde hij van dat kruis af, Bram?

WIJNVERKOPER - Tja, heren, ik ben er niet bij geweest. Het is iets waar ik geen belangstelling voor heb.

TWEEDE SOLDAAT - Hoor eens, ik heb ze vaak genoeg gezien - hier en op nog een heleboel andere plaatsen. En als jij iemand weet die niet van dat kruis af wil als het spel gaat beginnen - als het echt gaat beginnen, bedoel ik - nou, dan kom ik zo naast hem hangen.

EERSTE SOLDAAT - Ik vond dat hij het niet slecht deed vandaag.

DERDE SOLDAAT - Hij deed het heel goed.

TWEEDE SOLDAAT - Jullie weten niet waar ik het over heb. Ik heb het er niet over of hij het goed deed of niet. Waar het mij omgaat is als het echt gaat beginnen. Als ze hem gaan vastspijkeren, dan is er geen een die er niet mee zou kappen als dat zou kunnen.

EERSTE SOLDAAT - Heb jij het niet gevolgd, Bram?

WIJNVERKOPER - Nee, kaptein, ik heb er geen belangstelling voor.

EERSTE SOLDAAT - Het verbaasde me hoe hij eronder was.

DERDE SOLDAAT - Wat ik er niet prettig aan vind is dat vastspijkeren. Want nou, dat moeten ze toch behoorlijk voelen.

TWEEDE SOLDAAT - Dat is nog niet zo erg als wanneer ze overeind wor-

den gezet. (Hij maakt een tillende beweging met zijn twee handen naast elkaar.) Als dat gewicht eraan komt te hangen. Dan gaan ze het pas goed voelen.

DERDE SOLDAAT - Sommigen hebben het daar behoorlijk moeilijk mee.

EERSTE SOLDAAT - Alsof ik dat nooit gezien heb. Ik heb er zat gezien. En neem maar van mij aan, hij deed het niet slecht.

(De tweede Romeinse soldaat glimlacht tegen de Hebreeuwse wijnverkoper.)

TWEEDE SOLDAAT - Je wordt nog een echte christenhond, jij.

EERSTE SOLDAAT - Ja, toe maar, maak er maar grapjes over. Maar luister nou wat ik zeg. Hij deed het niet slecht.

TWEEDE SOLDAAT - Nemen we nog wat wijn?

(De wijnverkoper kijkt afwachtend op. De derde soldaat zit er met gebogen hoofd bij. Hij ziet er niet goed uit.)

DERDE SOLDAAT - Ik niet meer.

TWEEDE SOLDAAT - Tweemaal dan, Bram.

(De wijnverkoper zet een kan wijn neer die een maatje kleiner is dan de vorige. Hij leunt voorover op de houten toonbank.)

EERSTE SOLDAAT - Heb je zijn liefje gezien?

TWEEDE SOLDAAT - Stond ik daar niet pal naast dan?

EERSTE SOLDAAT - Mooie meid.

TWEEDE SOLDAAT - Ik kende haar eerder dan hij. (Hij geeft de wijnverkoper een knipoog.)

EERSTE SOLDAAT - Ik zag haar altijd in de stad.

TWEEDE SOLDAAT - Ze had vroeger alles. Maar van hem is ze niks wijzer geworden.

EERSTE SOLDAAT - Ach, hij heeft geen geluk gehad. Maar ik vond dat hij het niet slecht deed vandaag.

TWEEDE SOLDAAT - Wat is er met die bende van hem gebeurd?

EERSTE SOLDAAT - O, die zijn allemaal afgedropen. Alleen de vrouwen zijn bij hem gebleven.

TWEEDE SOLDAAT - Het was een behoorlijk laf zootje. Toen ze hem die berg op zagen gaan wilden ze niks meer van hem weten.

EERSTE SOLDAAT - De vrouwen zijn wel bij hem gebleven.

TWEEDE SOLDAAT - Ja, die zijn wel bij hem gebleven.

EERSTE SOLDAAT - Zag je hoe ik die lans erin stak?

TWEEDE SOLDAAT - Daar krijg je nog een keer gedonder mee.

EERSTE SOLDAAT - Het was het minste wat ik voor hem kon doen. Echt waar, man, ik vond dat hij het niet slecht deed.

HEBREEUWSE WIJNVERKOPER - Heren, u weet dat ik moet gaan sluiten.

EERSTE SOLDAAT - Laten we nog één rondje nemen.

TWEEDE SOLDAAT - Waarvoor? Je merkt toch hememaal niks van dat spul. Kom op, laten we maar gaan.

EERSTE SOLDAAT - Nog één rondje.

DERDE SOLDAAT - (van het vat overeindkomend) Nee, kom op. Laten we maar gaan. Ik voel me vanavond echt klote.

EERSTE SOLDAAT - Nog eentje.

TWEEDE SOLDAAT - Nee, kom op. We gaan. Welterusten, Bram. Zet het maar op de rekening.

HEBREEUWSE WIJNVERKOPER - Welterusten, heren. (Hij kijkt een beetje bezorgd.) Zou u alvast een beetje vooruit kunnen betalen, kaptein?

TWEEDE SOLDAAT - Goddomme, Bram! Woensdag hebben we weer geld.

WIJNVERKOPER - Goed, goed, kaptein. Welterusten, heren.

(De drie romeinse soldaten lopen door de deur naar buiten, de straat op.) (Buiten, op straat)

TWEEDE SOLDAAT - Die Bram is al net zo'n jood als de rest.

EERSTE SOLDAAT - Ach, Bram is wel oké.

TWEEDE SOLDAAT - Jij vindt iedereen wel oké vanavond.

DERDE SOLDAAT - Kom, laten we nou maar naar de kazerne gaan. Ik voel me vanavond echt klote.

TWEEDE SOLDAAT - Je hebt hier gewoon te lang gezeten.

DERDE SOLAAT - Nee, dat is het niet alleen. Ik voel me echt klote.

TWEEDE SOLDAAT - Je hebt hier gewoon te lang gezeten. Dat is alles.

Doek

Parel Paërl

A.F.Th. van der Heijden[*]

I

Na de stikdonkere herfst van '91 en, een schitterend dieptepunt, de inktzwarte winter van '92 moest het afgelopen zijn. Nee, echt, ik diende mijn aandacht 's een tijdje af te leiden van het Onbekende in het midden van mijn zelfgesponnen web. Minderen met rukken, en de seksuele energie op iets anders richten... heel cynisch te gelde maken misschien... Brood op de plank, waarom niet. Er waren vuiler manieren om je kostje te kopen. Oops had me al die maanden te bikken gegeven, maar ja, die juweeltjeswinkel van 'm, waar de lezers uit de Strafbuurt een voor een hun opwachting maakten, was natuurlijk ook geen vetpot, laten we eerlijk wezen. Ik begon zelf, met oudjaar, over de inleg van kostgeld.

In mijn kamer boven de boekhandel staat een garderobekast met manshoge spiegels in de deuren. Op een ochtend, nu vijfeneenhalfjaar geleden, ben ik er naakt voor gaan staan. Vanwege de overburen had ik de gordijnen maar een stukje opengeschoven, maar het was de eerste zonnige lentedag en er viel genoeg licht binnen om mezelf ten voeten uit in de spiegel te zien. In die tijd begon ik net in gesprek te raken met de stem van Movo, onwennig nog, aftastend.

‘Sta je dan, Satink... Met kloffie an lijkt 't nog heel wat, maar zo... piemeltjesnaakt... zouwen ze je zelfs op de veemarkt van Damascus niet als slaafje hebben gewild. Zit geen vlees an bij jou, jongen... 't is vel over been. Wat is eigenlijk het mannelijk voor gratenkut?’

‘Gratenpakhuis.’

‘Niet raak genoeg. Bij pakhuis zie je me nogal geen gebouw voor je, zeg...!’

‘Ik wilde gewoon 's kijken of er iets aan te vangen viel met dat lijf van mij... Ik word daarbij niet gehinderd door illusies, Movo, dus sloof je maar niet zo uit.’ Ik heb de kleine spiegel uit de badkamer gehaald om me, draaiend en kronkelend voor de garderobekast, van alle kanten te

* *Dit is een door de auteur bekort hoofdstuk uit een nog te verschijnen deel van de romancyclus* Homo Duplex. *Tibbolt Satink en zijn alter ego Movo worden ingewijd in het gigoloschap.*

kunnen bekijken. Dit was het lijf dat Sabberita een halfjaar tevoren honend had afgewezen, met alles d'rop en d'ran... ‘Een knaap is nog geen knoert, ja, ik heb het tegen jou, lulletje.’ Bij elk lichaamsdeel vroeg ik me af wie, in godskelerenaam, ik met de aanblik ervan een plezier zou kunnen doen. En dan kwam er ook nog, als ik Movo zijn zin gaf, een prijskaartje aan te hangen... je moest maar lef hebben...

De juffershandjes hadden we al gehad. Ze fladderden licht als vlinders aan de uiteinden van hele dunne armen, waarvan de polsen in al hun breekbaarheid omvangrijker waren dan de gedeelten waar spierballen hoorden te zitten.

‘De machtige armen van een atleet, Tib... echt...’

De torso van een soepkip. Nauwelijks een schaduw van dons ter hoogte van het borstbeen. De ingevallen tepels tot onzichtbaarheid verbleekt door de paar moedervlekken die zich daar in de buurt, met in 't oog springend pigment, ophielden... kleine aandachttrekkers...

‘Zit me niet langer te stangen, Movo... Hoe zou hier ooit een markt voor kunnen bestaan? Hier, moet je zien, die navel... het lijkt wel een losse knoop, die nog maar met een enkel draadje vastzit... Vrouwelijke klanten? Ze slepen er meteen de naaimand bij om dat ding vast te zetten. Wie moet er dan z'n portemonnee trekken, denk je?’ Ik was van plan mezelf heel kritisch te bekijken, maar al gauw bleek dat ik meer gebaat was bij een mild oordeel, wilde ik hier of daar nog een plekje overhouden waar ik een beetje trots op kon zijn. Neem die dunne lippen... dat strakke, verbeten mondje... en vergelijk dat 's met de bloedvolle flappen van Mick Jagger...

‘Ho, Tibbolt, nou ga je te ver. Toen hij nog jong en strak was, die Jagger, viel het wel mee met die bek. Nu alles aan 'm veel slapper en hangeriger is geworden, schrijft een mevrouw van de pers: “Zijn mond hangt als slachtafval aan zijn gezicht.” En dan heeft ze 't niet over ingewanden. Als de labia van een drachtige vaars, zo druipen zijn lippen over zijn kin heen. Dat is nou rock-'n-roll... dat we al dertig jaar recht in die elastische, van tochtigheid kwijlende koeienkut moeten kijken... die zich bij tijd en wijle nog over een microfoon heen stulpt ook... Bah. En daar ben *jij* jaloers op?’

In zoverre... mijn mond zal bij een vrouw nooit associaties met wellustige slobberpartijen oproepen. ‘Goed, je bent van een lachwekkende schrielheid, laten we er niet langer omheen draaien. Een bijkomend

voordeel is dat het je geslacht onevenredig groot doet uitkomen... tel uit je winst, Satink... Welkom gezichtsbedrog, of niet? Ik knijp mijn timmermansoog nu even toe... God, jongen, een trompe-l'oeil van heb ik jou daar. Zo is het geen kunst om groot geschapen te lijken. Wrijf de wonderlamp nog een beetje verder op, en je gaat er zelf helemaal achter schuil...'

De hitsige toon van Movo wist me milder te stemmen. Alles zat erop en eraan, dat was het minste wat ervan te zeggen viel. Na nog een paar soloaudities voor de spiegel vond ik dat ik mijn natuurlijke kapitaal maar eens moest gaan investeren. Ja, waarom toch altijd dat gewroetel en gewrongel, vaak met het sneeuwende televisiebeeld van een rijpere vrouw voor ogen, als de dame ook thuis op te zoeken was? Er moest daar, in die verlangvilla's, veel stille hunkering en liggend kapitaal zijn. Rollend geld vergaarde geen rente, een waar woord, maar zolang het in een dressoir lag te rotten evenmin. De ouwe herensok waar de belastingvrije poet in bewaard werd, deed mevrouw bovendien te veel aan die zeurkous van een echtgenoot denken: alles was uiteindelijk een kwestie van taal en het juiste woord. Hij was vaak op zakenreis, dat scheelde. Als hij in New York of Hamburg twee escortgirls per keer in zijn hotel kon laten opdraven, en in Kyoto een hele roedel geisha's tegelijk (nou ja, toen was hij jarig), dan mocht zij zich toch wel een keertje tegen betaling een tafelheer veroorloven? Een goed huwelijk hield stand op basis van evenwicht en gelijkberechtiging, ook 's nachts. Zo draaide de grote testikel nou eenmaal.

De meeste escortadvertenties grossierden in meisjes - voor heren. Als ze 's een keer jongens in de aanbieding hadden, waren die ook voor uitsluitend mannen bestemd. Na een week of wat had ik me zo door alle wervende teksten en bijgeplaatste Tarzanfotootjes laten overvoeren dat ik zeker wist: dit komt nooit meer goed. Mijn trompe-l'oeil, zoals Movo 'm genoemd had, wilde van weerzin in mijn buik wegkruipen. Dag, kapitaal. Maar nog net voordat mijn gezichtsbedrog een luchtspiegeling werd, stuitte ik op een kadertje met de zin: ‘Jongens verwennen dames bij u thuis.’

‘Golden Wonder Boys Escort Service...’ De stem van een vrouw.
‘Goedemid-dah-dah-dah... morgen, bedoel ik.’

Alsjeblieft. Zeven tikkies met de top van je wijsvinger, en je bent verbonden met je eigen gouden toekomst. Onmiddellijk een eind aan maken... vernietigen...

‘Ik heb een vraagje...’ Zo hoorde ik dat mannen van de wereld altijd zeggen, wanneer ze op het punt stonden een bevel uit te vaardigen, inclusief sancties. ‘Jongens verwennen dames bij u thuis.’

Nee, bij *u* thuis. Ik bedoel...’ Haar stem was aan de lage kant, maar hees kon je 'm niet noemen. Iets tussen grof fluweel en de fijnste categorie schuurpapier.

‘Dus... u stuurt jongens om de dames bij mij thuis te verwennen? Met z'n hoevelen...’

‘Wij begrijpen elkaar niet helemaal, geloof ik, u en ik. Vrouwen die daar behoefte aan hebben, kunnen een van onze jongens aan huis laten komen... *tout* simpel.’

‘Zo staat het niet in het *Globaal Dagblad*.’

‘Luister, meneer... eh... voor het Nationaal Dictee moet u in Den Haag wezen. En als u dames door jongens verwend wilt zien worden, kunt u op de Wallen terecht, bij de *live shows*. Veel plezier. Wees dan nu zo vriendelijk de lijn vrij te maken... er kunnen klanten bellen...’

‘Ik wil u met eigen ogen zien. Schikt aanstaande donderdag... 's middags om vier uur?’

‘U vraagt niet of ik groot geschapen ben? Het is namelijk zo...’

‘Onze doelgroep vindt dat niet belangrijk.’

‘Daar sta je dan, fors toegerust en wel, voor een onverschillige doelgroep...’

‘Ik verwacht u, gewoon zoals u bent, donderdag te zestien ure. Welke naam kan ik in de agenda noteren?’

‘Movo... gewoon Movo maar.’

‘Kunt u dat spellen?’

Ik legde de hoorn neer, en er kwam een snik uit het toestel. Ik was het zelf... Het ijskoude apparaat van harde kunststof dat ik gedurende het hele gesprek was geweest, smolt en vervormde onder mijn verdriet tot een walgelijke brij. Ik voelde me het Parijse kamermeisje uit de negentiende eeuw dat aan het afglijden is, en *weet* dat het niet meer terug kan en binnen een paar weken naar de letter een hoertje zal zijn, en zich in haar dienstbodehok het hart uit het lijf jankt, omdat ze dat ding toch

niet meer nodig heeft in haar nieuwe bestaan.

‘Movo.’ Talloze keren had ik die naam, bestemd voor een ander in een nieuw leven, hardop voor de spiegel uitgesproken... zo dichtbij vaak dat het glas ervan besloeg... Ik had hem vanaf mijn hoofdkussen de nacht in gefluisterd totdat de matras begon te golven en het duister woest om me heen kolkte. Maar nooit eerder had hij, via luchttrillingen of een telefoonkabel, het oor van een ander mens bereikt. Nu ik me hem tegenover een derde had laten ontvallen, kwam er een grote walging over me. Het was de puur lichamelijke weerzin tegen de klare leugen. Voor 't eerst ontkende ik in het openbaar glashard dat ik was wie ik was. Het uitspreken van die onwaarheid, ook al was het maar tegen de een of andere administratieve hoerenmadam, sloeg me los van alles... met een soort nautische slingerbeweging die me tot kotsens en stervens toe ziek maakte... een allesdoordringende misselijkheid die ik zelfs met het uitbraken van mijn maag en alle overige ingewanden niet kwijt zou raken... Ik kokhalsde van heimwee naar de geborgenheid thuis, waar een simpel naamplaatje op de voordeur onze identiteit garandeerde. *Fam. Satink-Tornij*.

M.O.V.O. Het was me ontsnapt tijdens een telefoontje met iemand die alleen haar firma genoemd had. Die afspraak, daar kon ik gemakkelijk onderuit... gewoon, door niet te gaan... ik had geen nummer of adres gegeven... Nee. Nu ik de naam had prijsgegeven was er geen terug meer.

II

Het adres was op Duivelseiland. Ik stond voor de grijsgeverfde pui van een voormalige winkel... een banketbakkerij misschien... Geen patisserie, want dat was net een treetje hoger... geen vla- maar roombroodje... Van heel ver weg in de tijd rook ik tompoezen zoals ze hier mogelijk in de etalage hadden gelegen. Dikke laag pudding, dun laagje slagroom... het roze glazuur op het bladerdeeg net zo craquelé als dat van je eigen tanden... De uitstalkast, nu leeg op een boeketje droogbloemen in een tenen mandje na, had naar binnen toe een soort omheining van matglas, waarachter van het plafond af fijnmazige vitrage tot op de grond hing. Op de grote ruit waren witte verfresten van letters achtergebleven, te

summier om ze tot een naam of een ambacht te reconstrueren. Alles, tot en met het naamplaatje

G.W.B.E.S. 2X BELLEN

ademde een sfeer van goedkope en gratuite discretie. Movo, wat doe ik je aan.

Al meteen nadat ik de eerste keer het belknopje beroerd had, ging de deur open. Voor me stond een vrouw uit de leeftijdsklasse van haar eigen doelgroep. Langs me heen kijkend wierp ze een routineblik de straat in... naar links, en voor alle zekerheid ook maar even naar rechts... Alleen ongewassen auto's en zwerfvuil, mevrouw, dat had ik u vooruit ook wel kunnen vertellen. Geen hond te zien.

'Kom erin,' zei ze met een gezicht alsof ze noodgedwongen een verregend iemand met modderschoenen binnenliet. Het halletje. Aan de kapstok hingen lege knaapjes van ijzerdraad... tientallen... In de paraplubak stond een wandelstok versierd met toeristieke plaatjes van blik... de bovenste twee uit Vianden en Echternach...

De vrouw stak haar hand uit, en zei iets, ik kon niet verstaan wat. Logisch dat het haar naam was, maar ik ving alleen herhaalde klanken op, in de trant van *alang alang*. Door de verwarring vergat ik haar de hand te drukken.

'U zei?'

'Pa'al Pa'al.' Iets dergelijks verstond ik.

'Begrijp ik het goed? U heeft van voren en van achteren dezelfde naam...' Ik greep alsnog haar hand.

'Bijna. Mijn voornaam is Parel. Mijn achternaam spel je P.A.E trema. R.L. Paërl. Uitspreken als de a en de e in *paella*...'

'Mijn lievelingsgerecht.'

Het kantoor. Twee bureaus met glazen blad. Computers. In de hoek een Japans kamerscherm, zwartgelakt, ingelegd met een mozaïek van vliegende vissen. Er hing, bijna tot op de grond, in opgevuld nylon uitgevoerd een gele, zwartgevlekte slang overheen... een duizendpoot, bij nadere beschouwing. De stripfiguur Marsupilami. Uit de richting van een kleine zithoek klonk een onregelmatig rikketikkend geluid... moeilijk thuis te brengen... totdat Parel Paërl zich met afkeurende en vermanen-

de geluidjes vooroverboog en een roodbruin miniatuurhondje van het parket schepte. Ze blies teder in haar hand alsof ze daar een eendenkuiken verborg... Er klonk een gekef uit op zo dunnetjes... zo ijl... het leek wel een kapot stuk babyspeelgoed. Ze hield het schepseltje vlak voor haar gezicht, probeerde het dreigend aan te kijken, en wierp het toen terug in z'n met schuimrubber beklede vergiet.

‘Geen schoenveter is veilig voor 'm.’

Parel Paërl was broodmager, wat niet wegnam dat kreukels in de kokerrok van haar mantelpak een puntig buikje accentueerden. Ze schonk koffie uit een thermoskan in kopjes van hard plastic.

‘Ik had zo m'n twijfels,’ zei ze, ‘maar u heeft niets te veel gezegd.’

‘Over mijn leeftijd?’

‘Uw aantrekkelijkheid...’

Nou wist ik nog niks. Ik had aan de telefoon laten weten geen hoge dunk van mijn uiterlijk te hebben... dat derden daar weer anders over dachten...

‘Geen roker dus... Ik schrijf het allemaal op, hoor. Nu een heikele kwestie, waar we helaas niet omheen kunnen. Veel vrouwen zijn alleen maar op gezelschap uit. Beetje keuvelen... hapje eten... Lijkt me voor jou geen probleem. Wel? D'r zijn er ook die wensen een goed gesprek *met*, maar zonder tot het uiterste te willen gaan...’

‘Met?’

‘Met aaien en knuffels. Ook dat is te doen voor je, als ik me niet vergis. Dan... de praktijk leert dat ze in de minderheid zijn, maar we dienen altijd rekening te houden met de haaibaaien die het volle pond voor hun geld willen... de volle laag, zogezegd... God, wat is dit moeilijk. Kun jij op bevel een erectie krijgen?’

‘Het klinkt als salueren.’

‘Laat ik het zo zeggen... Kun jij bij een wildvreemde vrouw iets voor elkaar krijgen, terwijl je bijvoorbeeld... eh... aan stimulerender dingen denkt?’

‘Luister. Je kunt dit onderdeel weigeren, als je wilt. Maar we moeten ten minste *iets* over je prestaties en je reactievermogen aan de weet komen. Als mijn aanwezigheid je remt, dan ben ik gevlogen. In dat geval brengt mijn collega me verslag uit van haar bevindingen.’

‘Als iets me stoort, zeg ik het wel.’

Parel Paërl drukte een knop in op haar telefoon.

‘Janny? We branden van verlangen je in ons midden te hebben.’ Ze luisterde, en was zich vast niet bewust van de wanhopige grijns die door haar lach heen brak. Haar mond stond open voor een kreet in doodsnood, maar wat kwam eruit? ‘Joehoe... tot zóhoo!’

Janny bezat de molligheid die in kledingadvertenties met ‘volslank’ werd aangeduid, en in de contactrubriek voor ‘Rubensachtig’ doorging. Schoonheid was nooit in een enkel woord te vangen. Ze kwam amechtig opgewekt het kantoor binnen, en stelde zich voor met alleen haar voornaam - godzijdank. Ik schatte haar op midden veertig, maar misschien had ik op mijn achttiende de neiging rijpere volwassenen voor veel ouder te houden dan ze waren.

Het is soms maar goed dat je 's morgens niet weet in wat voor toneelstuk je 's middags komt te spelen. Op het tweezitsbankje in de hoek werden onder regie van Parel Paërl enkele mogelijke situaties uit het volle leven nagebootst. Eerst een restaurantgesprek. Voor ons op de salontafel lag wat zilveren bestek op een rijtje.

‘Janny, jij bent de gastvrouw. Neem jij het woord.’

‘Kijk ze daar nou liggen,’ declameerde Janny een passage uit een of ander intern handboek, ‘zo glanzend gepoetst naast elkaar...’ Ze bevingerde het tafelzilver net zo lang tot het perfect evenwijdig lag, voor het blote oog dan. ‘Net kleine handspiegels... ze zijn maar al te bereid de details van dit samenzijn te weerspiegelen...’

‘Nou jij, Movo. Probeer erop in te haken.’

Zoveel poëzie, daar had ik niet meteen van terug. In de etalage, achter de vitrage, begon het te donkeren. Ik vroeg Parel Paërl of ze de belichting niet wat stemmiger kon maken.

‘Kaarsen heb ik hier niet.’ Ze richtte een halogeenbureaulamp op de muur, waar een groezelig spinneweb van concentrische lichtdraden ontstond. Het buislicht achter de wafelroosters deed ze uit. Zo, dat lulde net even prettiger. De *tube luminescent* is niet op Schmalz en Schmiere gemaakt.

‘Ach, Janny, al die messen en lepels en vorken... het lijken eerder langwerpige scherven van een spiegel. Ze kaatsen nooit meer dan wat ongrijpbare momenten van zo'n avond naar ons terug... heel willekeurig... En naarmate het diner vordert, wordt het tafelzilver met vier stuks te-

gelijk door de ober weggenomen... tot er niks, niemendal meer te spiegelen overblijft...'

Janny keek me onthutst aan. In zo'n negatieve wending voorzag het handboek niet. Parel Paërl hield hoorbaar de adem in. Het was me meteen opgevallen dat Janny haar nagels gotisch spits vijlde, en ze zilverig wit lakte. Ik nam haar hand... trok hem naar me toe...

'Nee, dan *deze* kleine spiegels... daarin is het nog eens goed verzinken... vooral met die stem van je erbij. Maar de mooiste spiegels, dat zijn je ogen... Ze hebben niet alleen alles van deze avond weerkaatst, maar ook opgezogen, zodat de indrukken in je hart bewaard kunnen blijven... altijd weer op te roepen, veel levendiger dan foto's...'

Zie je wel, het was helemaal niet moeilijk, zo'n tafelgesprek. Ik kreeg er lol in. De vrouwen vonden het voorlopig genoeg zo.

'Nu een wat intiemer gesprek bij de dame thuis,' beval Parel Paërl. Ze leunde met haar bibs tegen de rand van een bureau, de armen gekruist.

Mevrouw Janny kroop op de tweezits dicht tegen me aan, waardoor het er nogal krap werd. Ik gaf haar poëzie in woord en gebaar, en verbaasde me over mezelf. Parel Paërl keek nauwlettend toe, afwisselend zuinigjes en goedkeurend. Hoe gespannen ze de ontwikkelingen op de bank volgde, bleek uit een licht trillen in haar gestrekte stelten, waarop kippenvel de stoppels van achterstallige ontharing te goed liet uitkomen. Door me voor te stellen hoe het geslepen glas een diepe moet in haar vlees kerfde, precies haaks op de bilspleet, wist ik tegemoet te komen aan de attenties van Janny, die het op 't laatst nog bijna verpestte door zich als de behulpzame medewerkster van een spermabank te gedragen.

Hier, bij ons, liet de avond zich langzaam, bijna ongemerkt, op het schouwtoneel neer. Voile na voile schoof over elkaar, en zo werd het onnadrukkelijk schemerig... Ik wilde er wel eens vandoor.

'Vond je ervan, Pa?'

'Jij, Jan?'

Met wiegende hoofden, waarin de balans nog werd opgemaakt, keken de twee vrouwen elkaar aan... de lippen getuit... Er klonk over en weer wat waarderend geneurie... hoog en laag... voorzichtigjes... Ik had de toets doorstaan. Ik was aangenomen.

'Wel nog even het formulier compleet maken,' zei Parel Paërl. Ze ging

weer achter haar computer zitten. ‘Onder welke naam wil je op onze lijst? Hoe je van achteren heet, hoeft de klant niet te weten. De meeste van onze jongens hebben een nieuwe voornaam bedacht... wat spannender, herkenbaarder... Jeannot, Kermit, Darius...’

‘Polly,’ wist Janny.

‘Polle, Pelle en Pingo... die opereren als driemanschap. De drietand staat op scherp, zeggen wij hier altijd.’

‘Ik hou het bij Movo,’ zei ik, en voelde me wee worden in de maagstreek.

III

Parel Paërl hielp me aan een paar eenmalige klantjes in Amsterdam, gemakkelijk met de tram te bereiken, of anders per metro. Zonder uitzondering praatgevallen, ik hoefde alleen een willig oor in stelling te brengen... het vastpakken van een hand werd met verbaasde welwillendheid toegestaan... Hooguit twee keer per week kreeg ik zo'n adres op. Ik begon patronen te ontdekken in de ontboezemingen, betrapte mezelf op de aanvechting de afloop van sommige verhalen hardop te voorspellen, en dat alles leek me een gevaarlijke ontwikkeling.

‘Wat is er met de vrouwen van Amsterdam aan de hand?’ vroeg ik mijn opdrachtgeefster aan de telefoon.

‘Schiphol,’ zei Parel Paërl. Ze wist meteen waar ik op doelde. ‘Ze laten binnenkomende vliegtuigen kerosine lozen boven de stad. Dat tast de vrouwelijke libido aan... Neem van mij aan, Movo, je moet de provincie in. De problemen daar zijn acuter... ze geloven er minder in een goed gesprek... Maar dan heb je wel een auto nodig. Het openbaar vervoer is de moord voor stipte afspraken.’

Eerst nog in een Fiat Lux Gen 1003, later in respectievelijk de Fiat Voluntas Mat 60010 en de Fiat Voluntas Lux 11002, vond ik steeds beter mijn weg langs de adressen van de thuiszorg... kriskras door Nederland... tot soms in Vlaanderen toe... Ik hoefde de borden en de pijlen van het asfaltparadijs maar te volgen langs de eindeloze toonbank van Pullarius.

Mijn psychopompos, dr. Patist, had een keer of wat de term ‘sublimatie’ laten vallen. Hij leek er met zijn hoofd niet helemaal bij, toen hij

het woord gebruikte, maar wat de man er ook precies mee bedoeld mocht hebben - met sublimeren was goed geld te verdienen, merkte ik. Sublimatie, het kon ook op gepaste afstand... dat was het mooie ervan. Een draadloos contact. Ik heb bij de klanten van Golden Wonder Boys een ontwijkend gedrag ontwikkeld en verfijnd dat door de betrokkenen als machteloze toenadering kan worden uitgelegd... een vergeefs smachten, het verlangen naar directe bevrediging ver voorbij... Ik herinner de dames er zwijgend, met een flauw melancholieke glimlach, aan dat ik mezelf onmogelijk helemaal kan wegschenken. In feite geef ik mezelf voor nog geen millimeter aan ze. Tantaliseren, daarvan heb ik mijn stiel gemaakt... het is een vak apart... een hele kunst nog, al zeg ik het zelf...

Het geheim van een kuis gigoloschap is een vervolgverhaal te suggereren in de ontmoetingen... een *cliff-hanger* met gehaakte vinger, om zo te zeggen... Het principe van de maagdelijke prostitutie handhaven tegenover vrouwen die zich al neergelegd hebben bij de menopauze en de naderende ouderdom, kost geen enkele moeite. Ze verontschuldigen zich voortdurend over van alles en nog wat, als ze tenminste niet al zo ver zijn dat ze de schaamte in stilte voor zichzelf laten spreken. Begripvolle tederheid, zelfs tegen een pittig uurtarief, is al meer dan waar ze nog op hadden durven hopen. Geen kwaad woord over die categorie, behalve dat je ze af en toe een tik zou willen geven *juist* vanwege hun geslagen houding.

Bij de dames die het vuur brandende houden, de iets jongere, ligt dat anders. Ik verdenk ze van hekserij, maar hun brandstapel is voornamelijk een innerlijke, die ervoor zorgt dat ze niet uitgeblust raken. Graaiend met puntige nagels eisen ze waar voor hun geld. Het is een uitgemaakte zaak voor ze dat je voor dit vak geselecteerd wordt op ondubbelzinnig positief gediagnosticeerde satyriasis, liefst met bijverschijnselen van priapisme. Een beroepsdeformatie dus aan het begin van de loopbaan... hun eisen zijn waanzinnig...

Het kost me heel wat lenigheid en behendigheid om bij die lekkertjes, zonder door de mand te vallen, een ontwijkend gedrag vol te houden. Als het maar even kan, mijd ik hun... slachtafval, zal ik maar zeggen. Voor mij is de lichamelijke liefde sowieso een Russische roulette, ook 's nachts. Ik kom gemiddeld een op de zes keer klaar. Een ejaculatiestoornis, volgens de huisarts. (Dr. Patist graaft dieper.) Niks mis mee.

Behalve die ene keer van de zes dan... altijd spijt van... Een geheel leeg magazijn, en toch de spanning erin houden, dat is het kuise streven van deze maagdelijke hoer.

Goed, dat bandje van mijn theevisite bij de weduwe Van Diffelen dus, dat heb ik natuurlijk vernietigd, samen met de transcriptie... zonde van de nauwgezette weergave, maar daarom juist... Ik zal het bezoek hier zonder storende ruis samenvatten, want leerzaam was het wel, in vervolg op de dienstbaarheid van Tientje Sablerolle.

De weduwe Van Diffelen, een voornaam werd niet genoemd, was een grote vrouw met schonkige flanken, maar hals en schouders waren frêle. Met een vreesachtigheid alsof ze elk moment gearresteerd kon worden wegens potloodventerij... nou ja, in het vrouwelijke dan... liet ze me haar blauw gemarmerde pubertietjes zien. Laten we haar Diffy noemen.

‘Als je de tepeltjes stijf maakt, zijn ze kleiner dan mijn kittelaar. O, nu heb ik het *toch* gezegd...’

Voor dergelijke onwelvoeglijkheden, die samen met allerlei zelfverwijten over haar lippen bleven komen, verlangde de weduwe Van Diffelen billenkoek van me... lijfstraffen, en niet zo zuinig ook... met stok en zweep... tot aan de allerdiepste vernedering toe...

‘Hier in huis is de slavernij nog niet afgeschaft.’

Ik had wel eens een Erdammer van De Pit een paar klappen verkocht met een dikke bamboestengel... nou, dat lukte heel aardig, moet ik zeggen... morele scrupules speelden al helemaal geen rol... Maar bij een vrouw het genot eruit ranselen, nee, daar was ik niet op gebouwd. Movo misschien, ik niet.

‘Luister nou 's, mevrouw Van Diffelen... Ook toen al, eeuwen geleden, verwierpen weldenkende lieden de slavernij. Menselijke wezens verkopen alsof het voorwerpen waren... landbouwmachines... en ze nog met de zweep aan het werk zetten ook... nou ja, zeg! Maar volgens mij, mevrouw, is de slavernij als vernederendste levensvorm een achterhaalde zaak. Vraag het de rekenkamer... Als je nou kijkt naar wat een mens, in grondstoffen uitgedrukt, precies *waard* is... een emmer brak water, snufje jodium, stuk of wat mineralen... en je rekent dat om daar de toenmalige munt, dan moet je concluderen dat er wel degelijk meer betaald werd dan wat de ruwe materialen bij elkaar konden opbrengen.’

‘Ja, voor de geschatte werkkracht natuurlijk,’ zei de weduwe Van Diffe-

len in een poging de slavernij te redden.

‘Werkkracht... dat viel nog te bezien. Er werd echt geen hand uit de mouw gestoken als niet eerst de zweep geknald had... in de hand van een van de opzichters. Wat denkt u dat al die slavendrijvers bij elkaar kostten... al die mankracht? Nee, in de koopsom van een slaaf was ook altijd een bedrag voor de meerwaarde van de ziel gereserveerd. Dus zeg nou niet dat de mens toen op de markt als een *ding* beschouwd en verhandeld werd. Hij had een ziel... en daar werd voor gedokt.’

De weduwe Van Diffelen keek me aan alsof ik haar het hoogste goed had afgenomen. Een ziel in ruil voor de allerdiepste vernederingen die het slavenjuk voor haar in pacht had... daar zat ze niet op te wachten. Een ziel... als zij, in al haar verwerpelijkheid, met zoiets opgescheept zat, dan had ik het gênante ding uit haar moeten striemen. Het was een teken dat Movo zich nog schuil hield. Hij had zeker de zweep over Diffy heen gelegd om haar van een onverdiende ziel te verlossen...

Aan mij had ze niks. Ze heeft me geen tweede keer ontboden.

In dienst van G.W.B. komt de kleine, sentimentele Satink nog opvallend vaak aan zijn trekken. Het irriteert me, maar hij laat zich niet tegenhouden. Mevrouw is zich omkleden en heeft hem gevraagd zich ‘vijf minuten met de krant te vermaken’. Ik leg de krant open in de leesstoel en maak een rondgang langs haar snuisterijen. De Oostenrijkse. De Indonesische. De Afrikaanse. Ik probeer uit te vinden of ze door haar en haar echtgenoot van de reis zijn meegebracht... door haar dochters... Boven haar antieke cilinderbureau hangen ingelijste kindertekeningen. Tijdloze katten en fietsen in waskrijt... Als ik al wil doorlopen, zie ik opeens een jaartal in een lichtblauwe wolk: '93. Opeens komt de aardachtige olielucht van het vetkrijt dichterbij. Kleinkinderen, geen twijfel aan.

Ik laat me gaan in zoete bespiegelingen over de herkomst van een verzameling stenen onder een stolp. In een ruw brok *lapis lazuli* is een klein ovaal uitgehakt, en daarin is een zilveren fotolijstje met het portret van een jongen bevestigd. Een jaar of tien. Vergeeld zwart-wit. Natgemaakt haar met de ploegsporen van een grove kam. Kraagje anno 1962... Haar zoon kan het niet zijn, daar is ze te jong voor. Rond de lazuursteen liggen enkele klompjes zilvernitraat.

Movo roept honend dat mijn ‘larmoyante voyeurisme’ de enige drijfveer is om me nog met de thuiszorg in te laten.

Om een Ander te worden, heb ik geen plastichirurgie nodig, of dat soort onzin. Movo krijgt dezelfde neus als ik, alleen zal hij er op den duur andere luchtjes mee opsnuiven. Hij erft mijn ogen, maar de scherpte van mijn blik haalt het niet bij die van hem. We zijn precies even groot, geen van beiden erg lang dus, wat Movo er niet van zal weerhouden naar hogere zaken te reiken dan ik... ze liggen letterlijk boven zijn macht... Of misschien ben *ik* degene die boven zichzelf uit grijpt - door Movo te willen worden. In die zin zijn we aan elkaar verwant.

Hij weegt geen grammetje meer of minder dan ik. Alleen zal Movo andere maatstaven voor het ideale gewicht aanleggen. Voor het soort leven dat hij wil leiden, vindt Movo zichzelf met mijn postuur veel te licht... een veertje... Hij eist meer vlees. Geen spek, maar spieren.

Ik kan niet garanderen dat met het groeien van zijn lijf de *trompe-l'oeil* eenzelfde gezichtsbedrog zal blijven opleveren. Movo zal er hoe dan ook brutere dingen mee doen dan ik, die er altijd stuntelig en terughoudend mee omging. Met dezelfde apparatuur zal hij een ander genot afdwingen. Dierlijker. Piepen zullen ze...

Mevrouw Kutsch Lojenga-Kuethe... vooruit, daar zat af en toe nog wel wat leven in. Ze bleef niet eeuwig op haar boudoirbiscuit zitten knabbelen, en kwam het huis tenminste uit. Nee, het was geen parenclub waar ze me mee naar toe sleepte... ik zag nergens natte voetsporen die richting sauna leidden, of naar de uitbuikkamertjes voor partnerruil... Eerder leek het me een sociëteit voor vrijzinnige stellen, want eens in de veertien dagen (behalve in juli en augustus, vanwege de sterkere lichaamsgeur) was er op woensdag van twee tot vijf een ‘naaktmiddag’. Aan mij de eer Neeltje Kuethe, echtgenote van RANSOM-topman Kutsch Lojenga, daarheen te begeleiden.

In de hal wees een geheel aangeklede ceremoniemeester de dames en de heren strikt gescheiden kamers om hun kleren op te hangen. Geen wonder dat in de sociëteitsruimte de leden vervolgens steil rechtop in hun zetel elkaars naaktheid zaten te ontkennen. Ik waande me in een onbekende film van Luis Buñuel. Mevrouw Kutsch Lojenga-Kuethe was als enige, hoog op een kruk, aan de bar gaan zitten. Een paar kennissen kwamen bedremmeld om haar heen staan. Ze had haar benen, met alleen in de knieholten wat krullerig spataderwerk, allerwaardigst over elkaar geslagen. Neo-Victoriaans kuis, ik heb er geen ander woord voor.

Haar sigaret stak in een rank pijpje.

‘Och, Danny, doe het nog een keer... laat het deze mensen ook 's zien...’

De barkeeper droeg op z'n minst een vlinderdasje aan een elastiek rond zijn hals. Als hij met zijn hoofd achterover een slok water nam, bewoog het strikje met zijn rollende adamsappel mee. Iedereen moest erom lachen maar met Neeltje deed het iets extra's. Haar tepelhoven krompen tot eenderde van de normale oppervlakte, en dreven de kleine spenen naar buiten.

‘O, Danny, dit wordt mijn dood... Nog 's, toe!...’

‘Nee, mevrouw Lojenga, een echte artiest weet maat te houden.’

‘Alsjeblieft, Danny... laatste keertje...’

Ze legde een muntstuk van vijf op de toog, de barman goot water in zijn keel en liet zijn vlindertje dansen. Kutsch Lojenga-Kuethe kreunde bij wijze van aanmoediging.

‘Bravo, Danny.’ Ze applaudisseerde, en de omstanders klapten met haar mee. ‘Nou, Movo, wat zeg je daarvan... waar krijgen de mensen hun handen tegenwoordig nog voor op elkaar?’

‘Ze applaudisseren in korte broeken als de gezagvoerder zijn charter veilig aan de grond heeft gezet.’

‘En ze klappen en ze fluiten,’ zei Danny, ‘als de ober een vol dienblad uit zijn poten laat vallen. Daarmee heb je 't wel gehad.’

‘*En* wanneer hij een uitgestorven vlindersoort tot leven wekt,’ zei Neeltje. Ze verhief haar achterwerk van de kruk om de lange kegel van haar sigaret boven de asbak af te tippen. Op het rode skai viel mij een langwerpig slakkenspoor op, met tere luchtbelletjes erin. Tussen de geheven billen en het kunstleer trilde heel even een dun, doorzichtig slijmdraadje: ter aarding, zullen we maar zeggen.

O, godverdomme, kijk nou toch eens, Movo, jammerde het zacht in me: dit soort kleine wereldwonderen... daar doe je het toch allemaal voor? O, nou dan.

Afrekening op z'n Indisch

Willem Jardin

Sloos liep over een stijgend pad tussen het kreupelhout, langs bemoste tentakels van eeuwenoude ficussen die naar rottende takken en boomstammen hengelden, voor en achter hem hijgende soldaten. Dit was zo'n plek waar slangen zaten, de *oelar anang* bijvoorbeeld, een slang die het in zijn platte giftige kop haalde mensen te achtervolgen, op de voet.

Twee pas voor hem liep marechaussee Perelaer, vijf pas voor hem patrouille-commandant Van de Bosse. Van de Bosse had zijn karabijn strak over zijn schouder getrokken, hij droeg waardigheidstekens op de kraag van zijn uniform. Gehoorzamen was vrezen, *obéir c'est craindre*. Als hij woedend was, smeet hij het Frans ongezouten in het gezicht van zijn Maleiers. Hij deed niet aan beriberi of kwaadsappigheid. In het bos bestonden privileges niet, zeker niet als beloning van zwakte.

Sloos stak zijn handen in zijn zij, ademde zwaar. Veertig tot vijftig pas voor hem, aan het einde van een korte steile stijging van het bospad, hoopten zich karabijnen op. Hij zag Muller, Rouffaer, Coblijn, Van der Putte en Perelaer in het felle zonlicht, de laatste tegen het gebod van Van de Bosse, rokend in de colonne.

Perelaer stak zijn karabijn in de lucht. ‘Sloos, slome Sloos,’ riep hij. ‘Zit je weer met je gedachten in Kota?’

Om adem te sparen zei hij niets.

Als een van de laatsten bereikte hij het plateau. Er stond een kleine ronde boshut die omringd was door marechaussee. Hij opende zijn kinriem, nam een slok uit zijn veldfles, depte zijn voorhoofd onder zijn helmhoed. De pijn in zijn been viel mee, de klop zat erin, maar niet zo wild als gisteren.

Hij keek het uitgestrekte dal in. Er hingen slierten nevel. Hij zag een dun lint van donkere figuren. De trein had een behoorlijke achterstand opgelopen. Horen deed je de beren[1] niet meer.

Hij liep naar de boshut, ging in de ingang staan. Achter Perelaer en Van de Bosse stond een man met de armen boven het hoofd. Zijn oogspleten waren smal, schuin aflopend, hij had een gele, vlezige neus waarvan de gaten half naar voren waren gericht alsof hij met die ronde dierlijke openingen communiceren kon.

‘Ik ben *taman*[2] van de compeni.’

Verder dan dat kwam hij niet.

Perelaer rukte de tulband van zijn hoofd.

Van de Bosse ging vlak voor hem staan. Het was stil in de hut.

‘*Taman* van de compeni, welke compeni?’

Van de Bosse draaide zich om, keek Perelaer aan, maakte een handgebaar. ‘Naar buiten,’ zei hij.

Perelaer en Coblijn zetten de man in de zon tegen een klapper. Hij schudde zijn kale schedel als een geestesziek kind. Hij gilde hoog en schel als een bosvogel, een kaketoe.

De hut werd uitgemest, alles kwam naar buiten vliegen. De schillen van een doerian, een kleed, stro, hout. Twee boekjes werden aan dr. Rouffaer toevertrouwd.

Coblijn verplaatste zijn fotografische drievoeter een meter of twee, boog zijn rug en keek, terwijl hij zijn kogelronde kop onder een zwart kleedje verschool, door de lens van de doos. Zo bleef hij staan, het ene been voor het andere, tot om het apparaat twee rokerige ontploffingen klonken.

De man stiet vreemde kreten uit, riep goden aan. Tientallen marechaussees applaudisseerden. Er werden zoete sigaretten gerookt, er werd gelachen omdat hij dacht dat hij sterven zou.

De man probeerde te vluchten, maar klapte voorover. Perelaer zette hem rechtop, afgrijselijk gegil. Hij draaide wezenloos met zijn hoofd, er liep slijm uit zijn mond. Perelaer wilde hem in het gezicht slaan, maar Van de Bosse kwam ertussen.

‘Op geordende wijze elimineren,’ beval hij terwijl hij naar de hut keek.

Met enkele trappen lag de hut plat. De langste bamboestokken werden in stukken gehakt.

De expeditie kwam weer op gang. De vijand liep aan een ketting. Een klem om de enkel, een om de nek. Hij hobbelde voort als een kromme beer die slaag verwachtte op zijn rug.

Bij Lojang Datoe werd met de man afgerekend. Voor de ingang van de grot kleedde Perelaer hem uit. Het wezen stond daar ineens poedelnaakt in het ijzer. Hij droeg geen ondergoed, was mager als een plank. Hij had geen schaamhaar, geen haar op zijn benen. Hij was bleek en geel. Zijn huid was droog. Op zijn schouders en borst zaten resten gekleurd varkensvet.

Twee Javanen namen hem bij de schouder, het ijzer rinkelde aan zijn benen. Omdat hij wild was, liep Perelaer er met geschouderde karabijn achteraan. De mannen verdwenen in de grot. Even was het stil, toen klonk een doffe knal. Het schot leek, meer dan het gegil, opgezogen te worden door het gebergte. Dat in het binnenste van bergen geesten woonden, was zo'n gekke gedachte niet.

Perelaer kwam het hol uitlopen, het riempje van zijn helm lag op zijn glimmende kin.

'Spleetogen,' zei hij, 'helpen tegen de koude, die bevriezen niet. Wat doet die stinkende Mongoliër hier dan in de tropen?'

De Javanen waren nog binnen. Misschien maakten ze er een ceremonie van bij die dode. Dat soort dingen wist je niet, zelfs dr. Rouffaer niet.

'Brigade paraat,' commandeerde Van de Bosse.

Het werk was gedaan, dacht Sloos. Elimineren op geordende wijze. Links en rechts van hem stonden marechaussees op. Hij wreef met zijn wijsvinger rondom de ontsteking boven zijn knie. Het bloed moest stromen, er moest afgevoerd worden. Dat was het principe van elke strijd, afvoeren.

'*Tidah detik tiada dengan bahaja?*'[3] schreeuwde Van de Bosse.

Van de Bosse stak een arm in de lucht.

Hij stond op.

De troep antwoordde op gebruikelijke wijze.

'*Tidah detik!*'

Hij deed zijn helmhoed op, sloot zijn kinriem, zocht aansluiting. Hij ademde diep, probeerde een liedje te neuriën. Hij herinnerde zich de woorden van Van de Bosse. Met zingen overwon je je angst. Zingen kon ervoor zorgen dat je deel had aan een hogere gemeenschap. Die was nodig om de Atjeher te verslaan.

Het pad werd nauw, het bos braakte rare geluiden uit. Van vogels, maar ook van andere grotere dieren. Er waren hier varkens.

Perelaer liep achter hem. Perelaer hield hem in de gaten, maar zei niets. Hij had munitie in de zakken van zijn vest en, net als Van de Bosse, een eigen koelie, een inlander met een paardenrug waarop je stapelen kon.

Hij hoorde zijn naam, draaide zich om.

Perelaer had zijn rechterduim achter de riem van zijn karabijn gehaakt.

Sloos stond stil, bekeek hem.

Perelaer draaide zich van hem weg, begon met zijn koelie te praten. Zinnetjes die ook hij kon verstaan.

Smeerlap, dacht hij.

Hij liep verder. Hij kon naar Lengkong gaan, dacht hij. Vannacht kon hij gewoon naar die oude chinees wandelen. Wat kon hem het geld van een dagmars deren?

Er kwam lucht in het bos, zonlicht ook. Dit betekende dat de klim ten einde kwam. Hij keek op zijn zakhorloge. Nog een uur dan kwamen de regens. Elke dag bouwde zich die dreiging op en kwam het tot een ontlading, vernietigend soms.

Op de bergrug hielden de voorste troepen halt. Hij moest op het pad blijven wachten. De gids strekte zijn arm alsof hij naar de vogels wees die boven het dal hingen.

Van de Bosse floot, de hele troep kwam in beweging.

Bovenop de bergrug zag hij het ook. Beneden in de vallei waren huisjes te zien. Twee of drie zonder rook, voldoende voor bivak. Aan de grijze wolken te zien was het de hoogste tijd.

Muller en Van der Putte haalden links en rechts in. Hij liet ze gaan uiteraard, het hoge gras bracht risico's met zich mee. Bovendien, voor vannacht had hij niets te winnen. Tenminste als het om slaap ging.

De begroeiing werd hoger en dichter. De geluiden van de troep werden gedempt. Soms wist je niet of geschreeuw van voren of van achteren kwam. Alleen de fluit, die kwam altijd van voren.

Hij nam een slok uit zijn fles, verloor enkele meters, sloot aan. Muller en Van der Putte waren uit het zicht verdwenen. Dr. Rouffaer liep voor hem, voor Rouffaer liep Heeb.

Hij nam nog een slok, de beek zou niet lang op zich laten wachten. Dit waren gemakkelijke meters. De grond was zacht, die veerde alsof je over een tapijt liep.

De eerste helmhoeden hadden de beek bereikt. Er werd uitgebreid gedronken. Er vielen grove woorden, hij hield zich er verre van. Dat ging zo door tot ze bij de huisjes kwamen.

Het waren vier houten hutten, allemaal verlaten.

Van de Bosse inspecteerde de hutten met Perelaer en Coblijn. Een aantal soldaten ging op de grond liggen. De gids liep de kleinste hut binnen.

Die was compleet leeg, alleen maar zand. Hij ging onmiddellijk slapen.

Hij liep naar de rand van de kampong, schreeuwde naar Van de Bosse om goedkeuring. Van de Bosse riep dat hij verder moest gaan. Hij wees naar een verhoging met bamboe en klappers.

'Jij neemt de kop. Pattisiana bergzijde.'

Pak Anoe hielp hem met het kappen van de staken. Wokas, het brigade-aapje, was in een klapper geklommen en hakte bladeren af. Hij schreeuwde omdat hij verderop in het bos de trein zag komen.

'Tuan Schronk. Schronnk!'

Hollandse namen kon hij niet uitspreken.

Sloos draaide zich om en zag dat Perelaer achter hem stond, de karabijn geschouderd op Wokas gericht. Zo liep hij de hele dag rond. Karabijn geschouderd, de ogen maniakaal onder de rand van zijn helmhoed.

'Jij zorgt voor Wokas?' zei Perelaer.

Na zijn vraag liep hij naar het bivak. Op weg naar de jeneverstoop van Van de Bosse. Hij had hem een patroon door zijn schouder willen schieten.

Achter het bivak, dichtbij de beek, kwam met veel ketelmuziek de trein tot stilstand. Vijf minuten later hingen ze overal in de bomen, de klapperrotten, Wokas was de enige niet.

Met een zoete sigaret stond hij onder zijn bladerdak. Hij had een zitje gemaakt van een plank. Hoog boven zich hoorde hij de eerste druppels vallen. De marechaussees stoven de hutten in toen de regen het bos in zakte. De inlanders stonden op een rij met hun ruggen tegen het riet van de huisjes. Enkelen werkten door, een klapperblad als een paraplu op het hoofd, een blad van de pandanasboom als een cape op de rug. Dat waren de mooiste mannen, mannen die op blote voeten hout sprokkelden terwijl het stortregende.

Vuur moest je hebben. Niets was angstaanjagender dan de gitzwarte duisternis van het bos. Ze liepen rond hier, *djahats*, of wat zij dan ook wezen mochten, schichtige figuren. Zojuist had hij er twee gezien. Op een drafje, ze waren onwaarschijnlijk dichtbij gekomen, twee mannen, een met een zak op zijn rug, de ander met een varken. Het varken lag met de buik op de rug van de man, de handen van de man waren om de voorpoten geklemd alsof het hengsels waren aan zijn schouders. In zijn nek op het ritme van zijn looppas deinde de varkenskop op en neer, de

snuit in zijn richting alsof hij naar hem knikte. Hij had aangelegd, maar niet geschoten. Misschien hadden ze hem niet gezien. Misschien waren ze dom en blind en wilden ze van het bivak niets weten omdat zij geen vijanden waren, maar mannen van een volk dat niets tegen de compeni had. Mannen die te lijden hadden onder het bewind van de *oelabalangs*, de boshoofden, de echte wreedaards.

Hij trapte zijn sigaret uit, nam een slok uit zijn veldfles en ging zitten op zijn plank. Hij dacht eraan wat er in die zak gezeten kon hebben. Die was niet licht, er moest vlees in gezeten hebben. Misschien koppen, dacht hij.

Een uur later was het compleet donker. Hij had honger. Hij had niet veel gehad van de kokkies. De vis was bovendien te zout, zodat hij de hele tijd drinken moest.

Rond middernacht was het rustig in het bivak. De kurk zat weer op de stoop. Verderop, in het bivak van de trein, hoorde hij ze zingen. Sommige beren zongen de hele nacht.

In het bos voor hem hoorde hij nu en dan een gil. Dieper in het bos werden ook de apen groter.

Hij nam zich voor een uur te wachten. Hij masseerde zijn been. De grootste pest van de luisterpost was verveling. Wat moest je doen de hele nacht? Apen tellen? Insecten fileren? Aan thuis denken was gevaarlijk.

Hij stond op, liep met de petroleumlamp een klein stukje het bos in. Rijstvliegen kleefden aan het glas. Links van hem zag hij het lichtje van Pattisiana. Hij had iets te doen op de luisterpost, hij zong. Van die liedjes die hij ook kende. Ze deden hem niets. Dat taaltje was uiteindelijk vreemd, verderfelijk.

Na een half uurtje ging hij echt. Zonder lamp baande hij zich een weg door het struikgewas. Zijn helmhoed liet hij op de luisterpost. Op zijn hoofd droeg hij zijn katoenen binnenmuts. Achter bamboe zag hij het smeulende vuur van de beren. Hij liep tussen lianen door, weer een stuk bamboe, hij hoorde de beek ruisen, zag bij het vuur bewegende schaduwen. Beren die met stokken in hete kolen pulkten. Ze verspreidden de bekende stank, resten van kip, botten en vet.

Hij kwam dichterbij. Ze merkten hem op. Ineens waren al die tanden te zien, omdat ze lachten. Een van hen was Lengkong. Hij droeg een lang bruin hemd. Overdag was die kleine man met gezwollen oogleden goed voor veertig kilo rijst en gereedschap, 's nachts dreef hij handeltjes.

's Nachts kon je iemand een dagmars aftroggelen met houtgeest of uitgaven met ontuchtige lichtdrukken. Uitgaven voor één nacht. Als de zon opkwam kon je ze beter verbranden.

'*Malam*,' zei hij voorzichtig.

Er gebeurde niets.

Hij stak een hand in het vestzakje van zijn uniform.

'*Lengkong?*'

De man in het bruine hemd keek hem aan.

'*Mau apa?* Wat wil je?'

Hij zei wat hij wilde.

De man vroeg naar geld. Elke zin leek op dat woord te eindigen, *uang*.

Hij trok zijn roepiahs uit zijn vestzak, liet hem de nummers zien zonder het papier los te laten.

De stank was ondragelijk, hij toonde interesse. Hij stak zijn stok tussen de kolen, nam zijn muts van zijn hoofd en trok zijn bestelling als een naald uit het binnenwerk.

Ze wisselden geld en goed uit. Lengkong zei iets vreemds, hij keek hem aan. Hij bedankte hem, boog zijn rug, begreep hem niet.

Hij liep weg, Lengkong riep hem na. Hij vroeg of hij liefdewekkende middelen wilde hebben. Als het al werkte, wat had hij er nu dan aan?

Over hetzelfde paadje keerde hij terug naar zijn luisterpost. Zijn lamp brandde laag. Niets verontrustte hem. Het was stil in het bivak.

De snorhaar van de tijger legde hij op een kokosblad. Hij keek naar zijn ranke wapen. Hij probeerde niet aan de jeukende pijn boven zijn knie te denken. Zittend op zijn plank, het hoofd voorovergebogen, viel hij in slaap. Hij was compleet weg, vijf minuten, niet langer. Maar dat was lang genoeg om in te schepen in Kota Radja en af te meren in Rotterdam. Hij rookte sigaren, was gekleed in een wit pak, lag op een luxe ligstoel onder goudkleurige, elektrische waaiers van een met notenhout gelambriseerd scheepsvertrek. Er stonden dametjes in kokette kleding aan de reling. Zij wezen met hun geparfumeerde handjes naar land dat zij in de verte zagen. Even later zag hij de kade van Rotterdam. Die was vol met mensen, wuivend met witte zakdoekjes, waaronder gek genoeg zijn moeder, hand in hand met patrouille-commandant Van de Bosse. Zij, mager in een sobere overjas, een netje over het vroeg grijzende haar. Hij een gespitste helmhoed als een Pruisisch soldaat hoog op het hoofd, de

gedecoreerde borst volgezogen met lucht. De handen omklemden elkaar alsof er sprake was van liefde. De meest onmogelijke liefde die hij zich voor kon stellen, deed in zijn droom volkomen natuurlijk aan.

Vlak voor de valreep van de mailboot de Rotterdamse kade raakte, schokte hij wakker. Hij keek om zich heen. Achter hem lag vijfenzeventig man marechaussee te slapen in kleine rieten huizen. Het draagvolk lag met proviand en equipage onder zelfgebouwde afdakjes van bamboe en bladeren of in het struikgewas. Er was niets bijzonders te zien, niets bijzonders te horen. De lucht was aangenaam koel.

Hij hurkte bij zijn lamp, draaide de lont hoger. Weer voelde hij de pijn. Hij maakte zijn koppelriem los, liet zijn broek zakken. De ontsteking die hem al dagenlang kwelde, was zo groot als een rijksdaalder, een zwartrode hof, niet met het aangezicht van de koning, maar met dat van de ontbinding, de tropische.

Hij knoopte zijn broek dicht, ging op zijn plank zitten, het geïnfecteerde been gestrekt, de hak op de helmhoed. Op het buigende uiteinde van de tijgerhaar zat een nachtvlinder. De vlinder had een rode stip op de vleugels. Hij boog zich naar voren, nam de tijgerhaar met het vlindertje van het kokosblad, blies het beestje weg.

Hij vloekte. In Holland zou hij behandeld worden, dacht hij.

Het vlindertje maakte met de pootjes in de lucht hulpeloze bewegingen. Hij pakte het op en gooide het in het donkere gras. Zijn hulpeloosheid kon hij niet aanzien.

Om een uur of vijf ontstaken de eerste beren de flambouwen. De dag was godzijdank in aantocht. Hij draaide zijn zoutkoker open en stak, met de harde kant naar beneden, de snorhaar van de tijger tussen de kristallen. Hij gaapte.

Tegen half zes was het helemaal licht. De expeditie kwam tot leven. De marechaussees kropen uit hun holen en wasten met kreekwater in de kom van hun helmhoed hun dikke slaperige gezichten. Er werd gezongen, gerookt, gekaand, de knevels werden met pommade opgestreken en hij deed mee met die grote gore kerels die, als ze nog aan verzorging deden, zich wijdden aan het haar op hun tronies.

In de kampong klonk het commando van de afmars. Hij keek op zijn zakhorloge.

‘*Tidah detik?*’ hoorde hij Van de Bosse zeggen.

‘*Tidah detik!*’ antwoordde hij met de hele troep.

Hij had nauwelijks geslapen, maar voelde zich redelijk. De pijn in zijn been viel mee. Het ontbijt (warme thee, koude rijst en banaan) had hem goed gedaan. Hij had zijn sokken hoog opgetrokken, zijn kisten aangesnoerd, zijn kinriem aangebonden. Hij was er klaar voor. Er was een olifantenpad aan de bovenstroom van de Djamboe-Ajé dat volgens de gids uit Penampakan naar Isaq voerde. Hij ging kilometers maken zonder na te denken, je moest alleen lopen. Na een nacht op de luisterpost moest je er niet aan denken dat je ook niet lopen kon, zitten of liggen.

Langs de rieten hutjes die nog stonken naar de nacht, liep de gewapende troep het bos in. Hij liep ergens in het midden. Het pad voerde over een noordwand, die waren vochtig. Aan de andere kant van de bergwand, dat kon niet anders, kroop de zon omhoog.

Na twee uur lopen werd thee gedronken bij een lege boshut. Ze hadden de noordwand bedwongen en waren in een zon terechtgekomen die heter was dan de dagen ervoor. Van de Bosse rustte in zijn hangmat tussen de klappers. Hij werd op zijn wenken bediend door de kokkies.

Naast de hangmat stond de gids uit Penampakan. Hij moest verklaren waar de Atjehers waren. Er leek geen levende ziel in het bos te wonen.

Van de Bosse klom uit zijn hangmat, ging voor de gids staan.

Perelaer leunde tegen de boom waaraan de hangmat van Van de Bosse hing. Zonder helmhoed was zijn valse gezicht goed zichtbaar.

‘Wij keren terug om af te rekenen als jouw dorp verraders levert.’

Van de Bosse was onverbiddelijk.

‘Penampakan gaat er aan, jong mannetje.’

Dat was de stem van Perelaer.

De gids smeekte hem te geloven, hij was geen verrader.

Coblijn en Rouffaer kwamen aanlopen om zich ermee te bemoeien.

De gids viel op zijn knieën. Hij legde zijn zwarte hoofddoek op de grond en drukte zijn hoofd erin. Van de Bosse beval hem op te staan. Hij gaf het commando voorbereiding voor vertrek. De berentrein met Schronk en Weerheim naderde, zei hij. Aansluiting konden ze zich niet permitteren.

's Middags tijdens een afdaling was er oponthoud. De hele troep stond stil, in de zon. Eerst dacht hij dat er iemand gevallen was, maar toen hoorde hij vreemde stemmen. Hij liep een stukje door en zag vreemde figuren staan bij Rouffaer en Van de Bosse. Dorpelingen met zoete aardappels, hoorde hij van Heeb. Twee vrouwen en een man, ongewapend.

De man was in het wit gekleed, deed denken aan vreemde godsdiensten.

De hele troep kwam op gang. De vrouwen passeerden, ze knikten onderdanig. De man was als gids ingelijfd.

Even later zag hij ze lopen, Van de Bosse met voor zich twee gidsen. Een met een klewang in de hand, de ander met een zak aardappels op het hoofd.

Hij had nare pijn in zijn been. Omhoog en omlaag, een vreselijk landschap, uitgerekend als hij op de luisterpost had gezeten. Zijn blik gleed langs de volgende helling. Hopelijk was er beneden een beek, dan konden de voorraden worden aangevuld.

Er was geen beek, ze liepen door, hij liep door. Achter elke heuvelrug begon een nieuwe wereld.

Ook in Bialang, de rustplaats voor die nacht, was niemand. De bladerdaken werden opgebouwd voor de luisterposten. De hutten werden bezet. Ze waren minder kaal achtergelaten. Er stond meubilair, er waren lange planken en tafels. Er lagen schillen van vruchten, uitwerpselen van dieren. Godzijdank mocht hij die avond mee-eten in de mess. Beloning in natura voor een nacht op de luisterpost.

Het stortregende als de dag tevoren. Wokas was niet op tijd klaar met zijn bladerdak voor Tombrink. Het regende drie kwartier. Na de regen was het prachtig stil. Dieren en mensen, iedereen was stil. Dat waren de mooiste momenten, mysterieuze stilte, plotselinge nevel. Geen geschreeuw van vogels, alleen het warme druppelen of het kraken van een boom. Ook als er geen wind stond maakten bomen geluiden.

Hij zat in de hut, buiten brandden de vuren. De officieren zaten op de lange houten banken tussen de petroleumlampen. Ze dronken van de klare, verschoten tussen duim en wijsvinger bloedzuigers. Er werd geschreeuwd, grof soms.

Hij schroefde de dop van zijn zoutkoker en liet Van de Putte zijn wapen zien. Met zijn wijsvinger raakte hij het dunne rozige uiteinde aan. Het dikkere letale deel bleef verborgen tussen de kristallen.

Over Perelaers voorhoofd gutste zweet. De man opende zijn vest, Sloos zag zijn onderkleding. Leendert of Leentje was zijn voornaam, maar de officier wilde zo niet genoemd worden. Ook Peer wekte woede in hem op.

Er zaten kringelige vlekken op zijn hemd, aan de randen bij zijn nek,

om de oksels. Vlekken zoals je die zag op stuc in oude Leidse huizen. Hij schrok van de vergelijking, want als je iets vermijden moest, dan was het aan thuis denken. Niet alleen pijn, honger en angst, ook verlangen kon je slapeloze nachten bezorgen. Thuis bestond niet, thuis was hier, thuis was wachten in een houten mess op de kokkies. Hij keek om zich heen, hij voelde de hete spanning in zijn middenrif, het moment was dichtbij.

Het houten deurtje van de hut ging open. Iedereen verwachtte het eten, maar het was Coblijn. Hij stak een zwart-wit fotogram in de lucht.

'Het hoofd van de *djahat* staat er tweemaal op,' zei hij met een rood aangelopen gezicht. 'Tweemaal op een en dezelfde foto!'

Hij trok de snorhaar uit de zoutkoker, keek naar Coblijn. Zijn foto ging van hand tot hand, haastig achtervolgd door de fotograaf zelve, een mengeling van trots en bezorgdheid op zijn gezicht. Van de Bosse kreeg de foto van Van de Putte. Van de Bosse vroeg om uitleg aan Rouffaer, maar Rouffaer antwoordde niet, omdat dr. Heeb, de platoek[4] van het gezelschap, aanstalten maakte zíjn vondsten te tonen. Heeb, met zijn monocle op zijn rode spitse neus, daarachter zijn kennisgierige wetenschappelijke, door de jenever enigszins bedwelmde ogen, opende een lade van zijn kist met het deftige embleem van 's Lands Plantentuin en vatte joviaal en geheel indruisend tegen zijn normale plechtige behandeling van die heiligen Bataafse ark, met een pincet uit zijn borstzak, een reuzensprinkhaan aan de poten.

'De eerste vijand van de onbeschaafde volkeren,' sprak hij plechtig. 'Erger dan het repeteergeweer, een M95 in het kwadraat, allesvermalende onderkaken.'

Hij werd toegejuicht door de officieren, maar zijn verzameling verdroeg het tumult van de jenever niet. Hij verloor de glazen van zijn neus, Perelaer wilde meer insecten zien, maar daar kwam het niet van, want opnieuw ging het houten deurtje open. De kokkies kwamen binnen en werden onmiddellijk luidkeels toegezongen. Hete dampende pannen met vers vlees van de buffel, geraspte klapper met maïs, rijst en eieren kwamen op tafel te staan. Kokkie Gunung zei dat iedereen vanavond senang zou zijn en op dat moment kwam ook nog eens de Ambonees Tulapati binnenlopen met boven zijn hoofd, als een banier opgestoken, zijn lachende gitaar.

Het gezang ging over in gejuich. Onder de borstelige snorren werden vingers in de mond gestoken. Europees werd er gefloten, men wilde de

snaren van zijn gitaar aanraken. Tulapati rukte op. In een steenrode sarong en grijze slobkousen, waar zijn tenen uitstaken, manoeuvreerde hij zich naar de tafel waar het eten was uitgestald. Hij kwam naast Van de Bosse te staan die, zelf ook wat losser in het uniform, hem aanmoedigend toeknikte.

Tulapati krulde zijn tenen in het zand en begon na een paar inleidende akkoorden aan zijn eerste lied: ‘Voor koningin en vaderland zingt ied're jongen mee’.

Coblijn zong mee, hij hield de foto van de vijand als schild voor zijn borst. Heeb kroop over de vloer, hij was op zoek naar een poot van zijn sprinkhaan. Wetenschap was mal vermaak als er gekaand kon worden.

Sloos nam zich in acht, zijn kloppende hart trok hem de strot dicht. De hele troep was bezig op te scheppen, zingend voor koningin en vaderland, behalve hij.

Van de Putte gaf hem een bakje met rijst. Hij schoof een goed gestoomde rijstkorrel over de lengte van de snorhaar, aan de dikke kant ervan. Van de Putte dekte hem. Hij deed het driemaal. Hij kreeg een schaartje, knipte de aan de snorhaar geregen rijstkorrels van elkaar. De korrels vielen in zijn handpalm, hij sloot zijn hand, keek om zich heen, liep naar het veldketeltje van Perelaer en liet de gevulde rijstkorrels er in vallen.

Hij liep terug, Perelaer had niets in de gaten. Hij was aan tafel bezig met zijn *pinang* een stuk vlees van de karbouw los te snijden.

Er was nog een verrassing want twee drijfnatte kokkies kwamen binnenlopen met, hoog op de schaal, een gestoomde leguaan, die middag buit gemaakt door twee beren. Perelaer at niet van de leguaan, maar at op zijn brits goed van zijn rijst en zijn vlees.

Hij hield hem in de gaten, het zweet liep hem in de nek, maar nu kon hij eindelijk zelf ook eten en naar de Ambonees luisteren die met de inname van de klare vuriger was gaan spelen, liederen uitsluitend in het Maleis.

Met nog meer klare uit de stoop en verhalen over de publieke meisjes in Kota werd de *koempoelan*[5] gevierd, een uur daarna begon de eenzame nacht. Perelaer kroop in de mess met zijn laarzen aan onder zijn velddeken. Hij versleepte zichzelf naar een andere hut, godzijdank mocht hij slapen. Het was angstig stil en donker buiten. Elk moment kon het gillen beginnen, niet van Perelaer (dat duurde nog enkele weken) maar

dat van de vijand. Hij viel in slaap. Een uur later werd hij wakker omdat het plensde. Op zijn mat naast zijn kussen vielen druppels.

De volgende morgen was Van de Bosse streng met zijn instructies. Ze kwamen steeds dieper in vijandelijk gebied, hij sprak hen langdurig toe.

Na een uur lopen pauzeerde de colonne op een heuvelachtige verhoging met een kolossale boom. Enkele honderden meters verderop zagen ze rook boven het bladerdak.

Weer begon Van de Bosse te instrueren. Links en rechts van hem stond een gids. Perelaer was in de buurt. Wokas klom in de oude boom. Boven in de boom maakte hij vreemde gebaren naar Van de Bosse.

'*Api api*,'[6] schreeuwde hij.

Van de Bosse keurde hem geen blik waardig. Streng keek hij naar zijn mannen.

'Rook wordt ook gebruikt als misleiding.'

Iedereen moest de hand op zijn klewang houden, de pols in het riempje.

Op dat moment zagen ze (dat was vreemd) lager in het bos een vrouw lopen, een vrouw schuw als een hert. Haar haar zat in een zwarte doek, het gezicht was besmeerd met iets zwarts. Ze liep op blote voeten, had dikke kuiten.

'Op zoek naar eieren,' verklaarde Rouffaer mompelend.

Van de Bosse vroeg hem z'n mond te houden.

Van de Putte geloofde er geen donder van. Ook hij had het gevoel dat ze in een val liepen.

Hij liep met Muller en Tombrink mee. Het voetpad werd drassig, ze daalden tientallen meters af, kwamen bij een sawah. Er was geen mens te bekennen. Rook zagen ze niet meer. Er was geen geschreeuw, geen gegil, er waren geen apen, wel libelles die tussen de grote bloeiende bloemen aan de rand van de sawah heen en weer vlogen.

Zijn voorhoofd was nat. Hij nam een slok uit zijn veldfles. Controleerde het magazijn van zijn karabijn. Zijn kisten maakten zuigende geluiden. Plotseling geweervuur, een kogel floot tussen de helmhoeden door.

Niemand geraakt. Swaving liep voor hem, Van de Putte achter hem, daarachter drie Javanen, waarvan er een zong. Het was Pak Anoe met zijn Javaanse kaken, glanzende bruine ogen. Op hem wachtten Atjehse lansen, weerhaken, bamboezen en hij zóng.

Officier Hendrik Muller richtte zijn klewang op Anoe's borst.

‘Ze wachten op ons,’ zei hij.

Driftig wees Muller naar het bos.

‘Daar, achter het geslepen bamboe.’

Smerig leger, dacht hij.

Hij kreeg een schop van Van de Putte, het fluitje klonk. Springend over de lianen rende Muller vooruit, klewang in zijn rechterhand, een aan de riem bungelende karabijn scheef over zijn rug. Anoe liep voor hem uit, Wokas, met opgeheven armen, klewang in de aanslag, schreeuwde een aanvalskreet. Over links zag hij andere marechaussee aanstormen. Er werd geroepen dat ze uit elkaar moesten blijven.

Hij kwam dichterbij, geweervuur schoot uit de borstwering, munitie floot uit de bamboezen. De hel brak los, hij rende hard, hijgde, liep door, kwam in het spoor van Pattiasiana. Hij zag ze naast zich, Boetje, Tombrink, Perelaer en iets verderop Van de Bosse, de rijksbestierder met een rij donkere inlanders voor zich.

Hij stortte zich op de borstwering, gleed terug, trok zich op aan een bamboestok, naderde de rand, kwam op de *benteng*[7], hoorde luider gillen, bidden. Er werd geschoten, geslagen van alle kanten, hij zag bruine gezichten, helse vrouwenogen, hij zag een kind, de eerste doden. Er zaten gaten in de lichamen, gapende putten met bruin bloed. Hij trok zijn karabijn van zijn schouder, schoot. Overal hing rook in de lucht, de *djahats*[8] verscholen zich in kuilen. Van de Bosse beval erachter aan te springen.

Hij kreeg een klap tegen zijn been, ging tegen de grond. Hij bedekte zijn hoofd, zag boven zich Coblijn met zijn rood aangelopen kogelronde kop. Met zijn pinang haalde Coblijn uit. Hij greep hem bij de schouder, trok hem mee. Hij werd duizelig, greep met beide handen het been dat achter hem aansleepte. Hij zag zwart, werd opgenomen in een duistere wereld die van alle kanten op hem toesnelde.

Zijn broek was afgescheurd, zijn onderbeen verbonden. De hak van zijn rechterschoen was hij kwijt. Hij kreeg een pikhaan om mee te lopen. Om hem heen lagen lijken, tientallen. Pattisiana was dood, Wokas was dood, Van de Putte zwaar gewond.

Het stonk afschuwelijk. Van de Bosse, op de rand van de borstwering, hief het jeneverglas en toostte op het eerste Wilhelmina-hotel in vijan-

dig gebied. Coblijn stond zonder helmhoed met zijn zwarte drievoeter aan de rand van de kuil. Rouffaer en Perelaer gingen de kuilen in.

De trein was nog niet gearriveerd, hij hoorde gerommel in het bos. De beren hadden het schieten gehoord en hielden zich zo lang mogelijk afzijdig.

Coblijn installeerde zijn drievoeter, kroop onder zijn zwarte doek en richtte langs de rand van de borstwering op de plaats van de doorbraak. Nog twee uur, dan zou de regen komen en alles in een blubberpoel veranderen, de lijken zouden gaan drijven als ballonnen.

Eindelijk arriveerde de berentrein met de luitenants Schronk en Weerheim. De beren hielden hun lansen naar de hemel gericht, stelden zich met hun blote voeten op langs de pit. Van de Bosse hief een psalm aan. Er werd meegezongen door de zwarte vuile koppen, Ambonezen, Javanen, Timoresen, Medanesen, kettingberen, gereformeerde Hollanders, Zeeuwen, de hele harige troep, de een mompelend en grommend, de andere blazend door de neus, de gezichten, de gore monden allemaal vertrokken.

‘Geloofd zij God met diepst ontzagg, hij overlaad' ons dag aan dag... met zijne dienstbewijzenn...’

Hij zong niet mee, hij zag bewegingen tussen zijne dienstbewijzen.

Na de psalm begon Van de Bosse te commanderen. Perelaer schoot na, Rouffaer moest bendehoofden boekstaven. Hij keek Rouffaer op zijn Leidse kruin. Zijn haar was dun, plat, vet, sliertig, vochtig. Hij stond met de benen wijd tussen de lijken.

‘Ik heb iets,’ schreeuwde Rouffaer in de richting van Van de Bosse.

Rouffaer boog zich naar voren. Hij keek in de mond van een lijk, zijn vergrootglas als een horlogemaker in het oog. Vervolgens scheurde hij kleding open.

Sloos liep een paar meter met een hakloze schoen aan een gewond been. Hij keek naar Rouffaer. Hij rook olie, bloed en tabak.

Rouffaer ging staan.

‘Amuletten,’ riep hij. ‘Amuletten!’

Het gegrom aan de kuil kwam op, amuletten waren een menselijke behoefte. De bekken van de beren waren omringd met oude lappen, dodelijke vermoeidheid droop van de gezichten om de kuil, maar aan zwol het gezang, het Maleise gezang, ook een psalm, niet van David maar van een andere heer, de heer van het bos. Aanvankelijk aarzelend, maar

steeds sterker, zongen de diepste bassen van het korps mee. Er klonk ritmisch en onheilspellend: '*potong, potong, poo... tong*.'[9]

Het was stil, toen kwam het weer: '*potong, potong, poo... tong*,' dreigender en harder dan tevoren, aanzwellende keelgeluiden van een bende zwarte, vuile koppen.

Perelaer liep naar Rouffaer, smeet zijn helmhoed weg, hapte naar adem, boog zich voorover alsof hij verkrampt raakte. Sloos dacht dat de tijgerhaar in zijn maagwand aan zijn etterende triomftocht begonnen was, maar Perelaer richtte zich op. Hij schraapte zijn keel, fluimde, nam het hoofd van de bendeleider tussen zijn knieën en stak met draaiende pols zijn pinang in de oogholtes, de een na de ander, alsof hij het dubbele hart uit een bosvrucht sneed. Nog steeds klonk aan de rand van de kuil tussen de stijve karabijnen, de lansen en het flikkeren van de ogen: *potong, potong, poo... tong*.

Hij moest geduld hebben, vier tot zes weken, dan was Perelaer aan de beurt. Pus braken zou hij, en sterven.

Eindnoten:

1 beren: benaming voor Indische dwangarbeiders
2 *taman* vriend
3 *tidah detik* (geen seconde) *tiada dengan bahaja?* (is zonder gevaar?); *detik* is ontleend aan het geluid (tik... tik...) van de secondewijzer van een klok.
4 *platoek* specht
5 *koempoelan* gezellig samenzijn
6 *api* vuur
7 *benteng* versterkte plaats
8 *djahats* vijanden
9 *potong* snijden

Drie gedichten
Kees Jiskoot

Eens Zeeuwen reize
(Burgermansballade)

Ik taal niet naar een tropisch paradijs,
mij zien ze niet in Zambia of Tsjaad,
en evenmin in Londen of Parijs,
noch peins ik over wintersport in Gstaad.
Wat zijn mij derwisjdansen in Riaad,
of in Australië de kangoeroes?
Geen denken aan dat ik mijn stad verlaat -
Het paradijs, in Nederland, heet Goes.

Ik ga, een fotoboek op schoot, op reis,
gezeten bij de haard, en voor me staat
een straffe whisky met een klontje ijs;
sigaar ter hand, en mijn verbeelding gaat
dan aan de slag, voert mij van plaat tot plaat
naar leeuwen, neushoorns, jaguars en gnoes,
ronddolend in een mij te heet klimaat -
Het paradijs, in Nederland, heet Goes.

Wie leest, in rust, wordt thuis óók wereldwijs,
haalt binnen wat er maar aan kunst bestaat
in Praag of in Alhambra's droompaleis,
ja, aan cultuur op elke breedtegraad,
aan Bali's vrouwen in hun pronkgewaad,
behangen met de kostbaarste bijous.
Híj wordt niet moe die, thuis, een boek opslaat -
Het paradijs, in Nederland, heet Goes.

Envoi

Géén reisbureau dat mij een trip aanpraat,
ik word al zeeziek van het woordje cruise,
en kóud dat mij een Eden elders laat! -
Hét paradijs, in Nederland, heet Goes.

Bericht aan de reizigers

De Ark van Noach op de Ararat,
het graf van Jezus in Jeruzalem
en zijn geboortegrot in Bethlehem -
het dorp waar Don Quichot te kampen had

met molens, of naar Dulcinea zocht,
en, in Verona, Julia's balkon,
waar Romeo haar hart (en meer nog) won -,
de plaats waar Jacob met de engel vocht,

bestaan niet hoor, ontsproten als ze zijn
aan Shakespeare's en Cervantes' fantasie,
aan bijbelschrijvers onder Gods regie,
kortom, aan gaven van een scheppend brein.

Toerist, u wordt belazerd waar u bij staat,
als u voor een verdichtsel in de rij staat.

Advies aan reizigers naar Soalië

Doe, sekstoerist,
voorzichtig aan,
een waagstuk is 't
ginds vreemd te gaan

voor hetero-
en homofiel
van Tokio
tot Brazzaville.

Van hen met wie
u paart in bed
is één op drie
met hiv besmet.

Houd uw gerief
van smetten vrij
hoe mooi en lief
uw keus ook zij.

Beveiligd door
condooms, mits sterk,
beschermt u voor-
en achterwerk.

Spiering

Selma Lagerlöf
(Vertaling Michael Spaan)

Ten oosten van Mårbacka verheft zich een beboste heuvel, en daar weer oostelijk van ligt een meertje dat Gårdmeer wordt genoemd. Er leeft een bleekblauwe vis in die spiering heet, zo'n halve decimeter lang en zo dun dat hij bijna doorzichtig is.

Zo klein als ze zijn, zijn ze eetbaar. In de tijd dat luitenant Lagerlöf op Mårbacka woonde en alles zoveel beter was dan nu, werden ze in ontelbare massa's gevangen. Zodra het ijs in het voorjaar is gebroken, paaien ze. Vroeger kon je ze dan in scholen met emmers of blikken uit het water scheppen. Níemand nam de moeite om spiering met een net op te vissen.

Buiten hun paaitijd in het voorjaar werden ze nooit gevangen of te koop aangeboden. Daarom was het een echt voorjaarsteken als één van de Gårdmeervissers met de eerste spiering op Mårbacka de keuken in kwam. De man zelf wist wel dat hij welkome waar bij zich had. Hij lichtte rap de klink van de keukendeur op - in vroeger dagen zaten daar geen echte sloten op - en trad stoer, bijna uitdagend, binnen. Hij bleef niet bij de deur staan zoals hij anders altijd deed, zei geen goeiedag en wachtte niet tot iemand hem vroeg wat hij kwam doen, maar stapte met lange passen op de grote keukentafel af en legde een in blauwgeruite katoenen doek gebonden pakje neer.

Hierna trok hij zich terug naar de deur, en bleef daar met het hoofd trots in de nek staan wachten op wat komen zou.

Als er geen anderen in de keuken waren dan de huishoudster en de dienstmeisjes, lieten ze hem daar rustig een hele poos staan, want nieuwsgierig of ongeduldig wilden ze niet lijken. Maar als het toevallig zo uitkwam dat luitenant Lagerlöfs kleindochtertjes daar waren, stormden die meteen naar voren en knoopten de doek los om er achter te komen wat eronder zat. En ontdekten dan een porceleinen bord met op de

* *Selma Lagerlöf (1858-1940) werd geboren en is gestorven in de voorvaderlijke herenboerderij Mårbacka. Daar schreef ze het oeuvre waarvoor ze in 1909 de Nobelprijs ontving. Mårbacka is ook de naam van de vierdelige autobiografie, waaruit bovenstaand hoofdstuk afkomstig is.*

rand een blauw landschap dat ze jaar na jaar herkenden. Midden op het bord lag een hoopje spiering. Veertig, vijftig visjes, zeker niet meer.

Nu is spiering, als hij goed wordt klaargemaakt, een smakelijk visje, maar hij wordt in elk geval niet als echt deftig eten beschouwd. Op de andere herenboerderijen in de omgeving vonden ze het waarschijnlijk armeluiskost, maar op Mårbacka werd er nooit zo naar gekeken. Luitenant Lagerlöf was zó'n groot visliefhebber, dat hij het hele jaar haast niets anders dan vis wilde eten. Nadat de kwabaal in februari zijn paaitijd had gehad, moest hij genoegen nemen met stokvis en gedroogde snoek, gerookte zalm en houting en zo, om niet te spreken van zoute haring. Hij liep zich nu elke dag af te vragen of de spiering niet gauw kwam.

De kleine meisjes hadden dus geleerd de spiering in ere te houden, en ze werden dan ook buitengewoon blij als ze zagen wat er op het blauwe bord lag. Ze riepen naar de huishoudster en riepen naar de dienstmeiden. Of ze kwamen kijken. Spiering! Lasse was met spiering gekomen. Zeven visjes. Was dat niet aardig? Was dat niet bijzonder?

En er ontstond grote, algemene blijdschap in de keuken. De huishoudster liep meteen de provisiekamer in en smeerde een boterham voor de oude visserman, opdat hij zou begrijpen dat hij welkom was. En als ze hem dan de boterham aanreikte, stelde ze hem minzaam de vraag of het er naar uitzag dat het een goede vangst werd. Maar de visser stond daar stoer en zelfbewust, want dit was zijn dag van grootheid en heerlijkheid, en in zijn overmoed hield hij de huishoudster voor de gek - stel je voor, de oude huishoudster zelf! - en zei, dat het er naar uitzag dat het zó veel werd dat luitenant Lagerlöf het met al zijn rijkdom niet zou kunnen kopen.

Maar nu was mamzel Loewies Lagerlöf zich gaan afvragen wat al dat gepraat te beduiden had, dus ze opende haar deur en kwam de keuken in.

Ze had de visser en de schotel nog niet gezien of ze riep: ‘Goeie God, begint die ellende weer?’

Het was een grote teleurstelling voor de kleine meisjes dat Tante Loewies niet in de algemene vreugde deelde. Maar ze zou wel een béétje gevoel voor de betekenis van de aangelegenheid hebben, want ze zei zachtjes iets tegen de huishoudster, en die glimlachte en knikte welwillend.

Daarop werd tegen zowel de kinderen als het personeel gezegd luitenant Lagerlöf niet te laten weten dat de spiering er was. Hij zou er bij het

avondmaal mee worden verrast.

Toen de drie kleine meisjes snapten waar het om ging, werden ze nog gelukkiger dan eerst. Want Grootvader was hun beste vriend en speelkameraad, en ze gunden hem alle goeds. Ze deden godsgruwelijk gewichtig en bedrijvig en wilden onder geen beding de keuken uit. Ze vroegen of ze de vis schoon mochten maken. Ze wisten van vorige jaren heel goed hoe dat moest. Met één snee haalde je de kop er af en met een tweede trok je de ingewanden eruit. Klaar. Ze waren zó klein dat ze geen schubben en stekende graten hadden, zoals andere vissen. En de staartvin mocht er niet af. Sneed je die er af, dan betekende dat dat je geen idee had hoe je spiering moest behandelen.

En als de spieringen schoon waren gemaakt, moest de huishoudster er verder maar voor zorgen. De kleine meisjes verloren ze echter niet uit het oog, maar bleven toekijken hoe ze werden klaargemaakt. Ze werden afgespoeld, door de bloem gehaald en in de koekenpan gelegd. Maar je kon de spiering niet zomaar in de pan gooien en bakken, de kleine visjes moesten, over de bodem van de pan verspreid, dicht tegen elkaar aan worden gelegd. De huishoudster haalde ze met groot geduld stuk voor stuk door de bloem en legde ze op de bodem van de pan naast elkaar. Eén laag maar, er mocht er niet één op een ander liggen.

Daarop werden die kleine visjes zó hard gebakken, dat ze als een platte, ronde koek aan elkaar bleven hangen, en de huishoudster ze met haar pannenkoekenmes allemaal in één keer kon omkeren. Als ze ook aan de andere kant waren gebakken, en bruin en hard als stokjes waren, nam ze een hard, rond haverbrood, legde dat over de vis en keerde de pan zó om dat de vis op het platte brood bleef liggen. Dat deed ze nooit met andere vis dan spiering, en ze vertelde de kinderen dat de oude mevrouw dat ook altijd zo had gedaan. Ze vertelde ook dat men in de tijd van de oude mevrouw gewoon zo'n brood met zo'n plak spiering voor je op tafel legde omdat men toen nog niet zoveel borden had.

Als de spiering gebakken werd, waren de drie kleine meisjes de hele tijd buiten zichzelf van angst dat luitenant Lagerlöf de keuken in zou komen en het zou zien. Geregeld holde één van hen de hal in en deed de deur van de grote kamer op een kier om te kijken of hij mooi stil in zijn schommelstoel ‘De Värmlandsbode’ zat te lezen. En als hij opstond voor zijn gebruikelijke avondwandeling, sloeg hun hart bijna over van angst. Stel je voor dat het bij hem opkwam door de keuken naar buiten

te gaan! Stel je voor dat hij zin kreeg wat joligs tegen de oude huishoudster te zeggen!

Als ze eindelijk voor het diner aan de ronde tafel in de eetkamer gingen zitten, was het de drie kleine meisjes bijna onmogelijk ernstig te blijven. Ze hoefden maar naar hun grootvader te kijken, of ze begonnen al te giebelen. En het ergst was het voor de jongste, die het tafelgebed moest voorlezen. Midden in het gebed slaakte ze een piepje, als een mus die een haverkorrel ziet liggen. De luitenant zou juist gaan vragen wat haar bezielde als hij vlak naast zijn bord tot zijn grote tevredenheid het schaaltje spiering in het oog kreeg.

Luitenant Lagerlöf begon over zijn hele gezicht te stralen. ‘Goddank, we hebben weer eten in huis!’ zei hij, en dat was zijn oprechte mening, want spek of vlees beschouwde hij niet als eten. Alleen vis was dat.

Maar na al die gemaakte kalmte barstten de kinderen in een klaterende lach uit. Hij dreigde hoofdschuddend met zijn vinger: ‘Jaja, renden jullie daarvoor de hele avond de kamer in en uit, zodat ik niet rustig de krant kon lezen?’

Daarna werd het een ongewoon vrolijk avondmaal. De luitenant was altijd goedgehumeurd en spraakzaam, maar als hij ergens blij om werd, was hij haast niet te stoppen. Dan kwam hij met zoveel grappige oude verhalen op de proppen, dat iedereen aan tafel moest kronkelen van het lachen.

Het was maar zo weinig spiering, dat hij alles makkelijk in zijn eentje op had kunnen eten, maar in zijn goedhartigheid verdeelde hij de curiositeit, opdat zowel mevrouw Lagerlöf en mamzel Loewies,* als de gouvernante en de drie dochtertjes elk een paar visjes kregen. En allemaal moesten ze toegeven dat het wonderlijk was dat zó'n klein visje zo goed kon smaken.

‘Ja, is dat niet lekker, Loewies?’ zei de luitenant tegen zijn zuster, want hij wist wel dat zij net zo veel van vlees hield als híj van vis.

Zelfs zij moest dan toegeven dat het op deze manier, voor één keer, eer je er te veel van op had...

Maar als de luitenant zijn servet opvouwde om van tafel te gaan, zei hij heel plechtig: ‘Vergeet niet, alle kinderen, wat ik zeg, dat zelfs de koning in het paleis van Stockholm vanavond niet lekkerder heeft gegeten dan wij, en dat we dus niet moeten vergeten God voor het eten te dan-

* *De zuster van de luitenant (vert.)*

ken en het tafelgebed niet af moeten raffelen.’

Zo ging het op de eerste dag van de spieringtijd.

De volgende dag kwam de Gårdmeervisser weer, en bracht nu wel een pond spiering mee. Hij werd natuurlijk goed ontvangen, en de vis werd met drie stuivers betaald, wat als een hoge prijs werd beschouwd. Luitenant Lagerlöf kwam zelf met het geld de keuken in om met de oude visserman te kunnen praten en hem ervoor te bedanken dat hij met de spiering naar Mårbacka was gekomen; hij spoorde hem aan op dezelfde wijze door te gaan. ‘Ga er in elk geval niet mee naar de dominee of de baas van de zagerij,’ zei hij.

De drie kleine meisjes maakten ook die dag volkomen ongevraagd de vis schoon. Maar nu zouden ze immers voor de moeite worden beloond. Die avond was er genoeg voor iedereen aan tafel. Er was zelfs over, zodat de luitenant ook nog voor zijn ontbijt kon krijgen. Maar in de keuken kregen ze geen spiering. Dat was al te apart eten voor ze.

De volgende dag had de visser zoveel spiering bij zich dat het amper in een grote stenen pot paste. Nu werd er bij de familie aan tafel zowel voor het ontbijt als 's avonds spiering opgediend, en werd het ook in de keuken klaargezet. Maar de staljongens en de knechtjes vraten het niet.

Gedurende de volgende dagen kwamen er uit elk van de kleine huisjes aan het Gårdmeer mensen langs om spiering aan te bieden. Luitenant Lagerlöf kocht van iedereen. Alle grote stenen potten in de provisiekamer werden volgepropt. Ook in de grote koperen ketel mochten ze de vis gieten. Al gauw was ook die niet groot genoeg meer en goot men de vis in een forse kuip.

Maar als er zo'n massa visjes in huis kwam, was het niet meer zo eenvoudig ze schoon te maken. De dienstmeisjes zaten niet meer te spinnen of te weven, maar moesten spiering schoonmaken. In de schoolkamer werd totaal geen toezicht meer gehouden op de drie kleine meisjes. Dat was ook niet nodig, want ze zaten in de keuken spiering schoon te maken - niet voor de lol maar menens - om de grote mensen te helpen. Zowel mevrouw Lagerlöf als mamzel Loewies moesten ook wegleggen waar ze mee bezig waren en meehelpen met de spiering. Maar dat was alleen maar leuk. Een beetje afwisseling was nu net waar ze naar snakten.

De huishoudster maakte geen spiering schoon, maar stond de hele dag aan het fornuis te bakken. En al gauw begon ze te klagen over alle

boter die aan de spiering opging. Een paar dagen geleden was de boter emmer nog vol, en nu zag ze de bodem al. Dit was bij wijze van spreken de eerste onderbreking in de algemene tevredenheid.

Aan tafel bij de familie aten ze zonder enige afwisseling spiering aan het ontbijt en spiering bij het souper. Maar voor het warme eten werd nog altijd de gewone Värmlandse kost opgediend: gezouten vlees of haringballetjes of gebraden ham of worst of wat het ook maar was.

Maar dit beviel luitenant Lagerlöf niet. Op een dag, toen hem vlees werd voorgezet dat sinds November in het zout had gelegen, verloor hij zijn geduld: ‘Ik snap niet waarom wij gezouten voedsel moeten vreten,’ zei hij, ‘als de hele provisiekamer vol verse vis ligt. Maar zo zijn ze, de echte huishoudsters. De mensen moeten in hun eigen huis zoute kost vreten en de verse moet op planken op bezoek staan wachten tot-ie rot wordt.’

Het was een scherpe uitval naar zijn zuster, maar zij nam de kwestie kalm op. Ze hield zoveel van haar broer, dat ze nooit boos op hem werd. Ze antwoordde alleen maar heel zachtmoedig dat ze nog nooit had gehoord dat je je gasten spiering voor kon zetten.

‘Ja, ik weet wel dat jíj te deftig bent om spiering te eten, Loewies,’ zei de luitenant dan. ‘Jij bent zeker in de grote wereld geweest, hè, en weet precies hoe het hoort? Maar ik zou niet weten waarom wij op Mårbacka ons druk hoeven maken over hoe ze het vroeger in Karlstad en Åmål altijd deden.’

Nu ging mamzel Loewies een licht op en begreep ze waarom haar broer in zo'n slechte bui was.

‘Maar je wilt toch niet ook bij het dinér spiering eten!’ riep ze uit, alsof ze nog nooit zoiets had meegemaakt.

‘Zeker wel, ik wil spiering eten zoveel ik kan,’ zei de luitenant. ‘Waarom dacht je dat ik elke dag spiering kocht? Niet om er zelf niet van te kunnen eten!’

Bij de familie aan tafel aten ze daarna 's morgens, 's middags en 's avonds spiering. Maar het was misschien niet echt weldoordacht van de luitenant om het zo te regelen. Spiering is weliswaar een smakelijke vis, maar heeft het euvel dat hij stinkt. Daar bedoel ik niet mee dat hij niet meer helemaal goed zou zijn, nee, hij stinkt vanaf het eerste ogenblik dat hij uit het water komt. Als de vis is gebakken verdwijnt die lucht wel, maar wie ze schoonmaakt ontkomt er niet aan. En het is een lucht die

lang blijft hangen. Hoe je het ook aanpakt, die lucht neem je mee. Alles wat je aanraakt ruikt naar spiering. En het is waarschijnlijk om de geurdat je ze niet meer dan een paar maaltijden met smaak kunt eten.

En daar nu haast de hele huishouding spiering aan het schoonmaken was, werd het weldra teveel ze 's morgens, 's middags én 's avonds te eten. Men kreeg er genoeg van, nam met de dag kleinere porties en zuchtte als men op tafel geen ander voedsel dan die eeuwige spiering ontdekte.

Maar luitenant Lagerlöf vond dit alles best grappig en ging door met spiering kopen. De visser die er de eerste keer mee was gekomen, hield woord en kwam elke dag weer. Af en toe kwam hij zelfs een paar keer op een dag. Maar nu was het niet meer dezelfde man. Hij drukte de klink van de deur zachtjes neer, trad met een nederige, verlegen glimlach om de lippen binnen en zette de vis niet op de keukentafel, maar liet die buiten voor de deur staan. Hij zei wel gedag en nam ook zijn pet af, maar moest toch zeker een half uur wachten voor iemand deed alsof-ie bestond.

Want zo leuk als het én voor de dienstmeisjes én voor de kinderen was geweest om te ontsnappen aan de sleur en vis schoon te kunnen maken, nu hadden ze er schoon genoeg van en verlangden gewoon naar hun goede, oude werk terug. Geen van hen wilde zelfs maar naar de oude visserman kijken.

‘Lars zal vandaag toch wel niet wéér met vis komen?’ vroeg de huishoudster tenslotte op een toon alsof hij met gestolen waar zou komen leuren.

De man knipperde enkel een beetje met zijn ogen, zo beschaamd dat hij geen geluid over zijn lippen kreeg.

‘We hebben meer vis dan we op kunnen,’ zei de huishoudster. ‘Ik geloof nooit dat de luitenant nog meer van die ellende wil kopen.’

Maar ze wist dat er met de luitenant niet viel te spotten als het over spiering ging, dus ze dorst nooit anders dan te gaan zeggen dat de visser er was.

Op een dag was de luitenant op de akkers. De huishoudster wachtte de oude man bij de keukendeur op en wees hem dadelijk af. Hierna waren ze in de keuken echt blij en gelukkig, en dachten die dag geen vis te hoeven schoonmaken. Maar het liep nu eenmaal zo dat de visser de luitenant op de oprijlaan tegen het lijf liep. En de luitenant kocht een hele

tas vol spiering van hem en stuurde hem er weer mee de keuken in.

Zo ging het zo'n anderhalve week door. Behalve de luitenant was iedereen wanhopig en had er schoon genoeg van. Bij elke maaltijd prees hij de spiering, omdat het zulk gezond, versterkend voedsel was. Je hoefde maar naar de vissers uit de streek te kijken. Die aten ook elke dag vis en waren de gezondste, sterkste mannen van het hele land.

Op een avond deed mamzel Loewies een poging zijn standvastigheid op de proef te stellen. Ze liet de huishoudster spekpannenkoeken bak ken. Dat was één van de lievelingsgerechten van de luitenant, en dat was ook geen wonder, want de spekpannenkoeken van de oude huishoudster kenden hun weerga niet. Maar ze slaagde niet in haar opzet.

‘Zeker om de rechter en de knechten nog genoeg spiering voor te kunnen zetten en mij pannenkoeken in de maag te splitsen,’ zei de luitenant en liet de schaal stijve, krakende pannenkoeken aan zich voorbijgaan.

‘Nee, niet alleen daarom,’ kwam het van mamzel Loewies. ‘De rechter en de knechten zijn de spiering nu zo zat dat we hun die niet meer voor kunnen zetten.’

Toen moest de luitenant lachen, maar de pannenkoeken roerde hij niet aan als ze niet ook spiering voor hem haalden.

Tegen het eind van de tweede week kwam het hele huis in opstand, bij wijze van spreken. De huishoudster was kwaad vanwege het boterverbruik en het personeel verklaarde dat ze niet meer wilden dienen op een plaats waar zó veel spiering werd gegeten. Op het laatst waagde de luitenant zich niet meer in de keuken, want daar broeide het het sterkst.

Binnen aan tafel was het ook niet zoals het moest. Daar was het uit met de gezelligheid. De gouvernante roerde het eten niet aan en zelfs de kleine meisjes, die het anders door dik en dun met hun opa eens waren, begonnen een beetje tegen te sputteren.

Nu mengde mevrouw Lagerlöf zich tenslotte in de kwestie. Ze hield beraad met mamzel Loewies en de huishoudster en ze spraken af dat het nu tijd was om hun toevlucht tot het oude, zekere en beproefde middel te nemen waarvan ze wisten dat het een eind zou maken aan het sprookje.

Toen de spiering de volgende dag op tafel kwam, was hij niet gebakken maar gekookt.

Nu is gekookte spiering zó iets wonderlijk walgelijks... Ze zijn lijkbleek en wit en eigenlijk volstrekt zonder smaak. Je verliest je eetlust al

door naar ze te kijken, je hoeft ze niet eens te proeven.

Toen luitenant Lagerlöf de gekookte spiering in het oog kreeg, was hij even weinig ingenomen als de anderen.

'We hebben geen boter meer,' zei mamzel Lagerlöf ter verontschuldiging, 'en omdat jij per se bij elke maaltijd spiering moet, zat er voor ons niets anders op dan ze gekookt binnen te brengen. En ik voor mij,' voegde ze er aan toe, 'vind ze niet slechter smaken dan op de andere manier.'

Hierop zei luitenant Lagerlöf geen woord en begreep iedereen dat mamzel Loewies hem de baas was geworden.

De luitenant had de provisiekamer wel in kunnen gaan om te kijken of de boter echt op was, of meer boter kunnen laten bezorgen, maar hij deed geen van beide.

Na dat middagmaal hield hij op met het kopen van spiering. Het loonde niet dat te doen, zei hij, aangezien het vrouwvolk te lui was de vis zo klaar te maken als het hoorde. En níemand sprak hem tegen, ofschoon ze allemaal wisten dat hij net zo blij was als zij om aan de spiering te ontsnappen.

De maagd van Napels

Curzio Malaparte[*]

(Vertaling Jan van der Haar)

‘Heb je nooit een maagd gezien?’ vroeg Jimmy op een dag, toen we de bakkerij uit liepen aan de Pendino di Santa Barbara en van de lekker warme, krokante *taralli* knabbelden.

‘Jawel, maar dan van ver.’

‘*No, I mean*, van dichtbij. Heb je nooit een maagd van dichtbij gezien?’

‘Nee, van dichtbij nooit.’

‘*Come on*, Malaparte,’ zei Jimmy.

In eerste instantie wilde ik niet mee, ik wist dat hij iets pijnlijks, iets vernederends zou laten zien, een afschuwelijk bewijs van de fysieke en morele vernedering waartoe de mens in zijn wanhoop kan komen. Ik woon niet graag het schouwspel van de verachtelijkheid van een mens bij, het stuit me tegen de borst om als een rechter of toeschouwer te zitten kijken hoe mensen de laatste treden van de verloedering afdalen: ik ben altijd bang dat ze zich om zullen draaien en naar me zullen lachen.

‘*Come on, come on, don't be silly*,’ zei Jimmy, terwijl hij voor me uit liep in de wirwar van steegjes van Forcella.

Ik zie niet graag tot welk punt de mens zich kan verlagen om te leven. Ik had liever de oorlog dan de ‘pest’ die ons na de bevrijding allemaal had bezoedeld, bedorven, vernederd, allemaal, mannen, vrouwen en kinderen. Voor de bevrijding hadden we gestreden en geleden *om niet te sterven*. Nu streden en leden we *om te leven*. Er is een diepgaand verschil tussen de strijd om niet te sterven en de strijd om te leven. De mensen die strijden om niet te sterven bewaren hun waardigheid, verdedigen die angstvallig, allemaal, mannen, vrouwen en kinderen, met hand en tand. De mensen bogen hun hoofd niet. Ze vluchtten de bergen, de bossen in, leefden in grotten, vochten als leeuwen tegen de indringers. Ze

* *Curzio Malaparte (1898-1957) was het pseudoniem van Kurt Erich Suckert, Italiaans auteur van Duitse afkomst die vooral beroemd is door zijn romans* Kaputt *en* La Pelle *(De huid), waarin hij zijn ervaringen als oorlogscorrespondent heeft verwerkt. Bovenstaand hoofdstuk is genomen uit de nieuwe vertaling van ‘De huid’ die dit najaar zal verschijnen in de reeks Oorlogsdomein van de Arbeiderspers.*

streden om niet te sterven. Het was een nobele, waardige, eerlijke strijd. De vrouwen vergooiden hun lichaam niet op de zwarte markt om lippenstift, zijden kousen, sigaretten of brood te kopen. Ze leden honger, maar verkochten zichzelf niet. Ze verkochten hun man niet aan de vijand. Ze zagen liever hun kinderen sterven van de honger dan dat ze zichzelf verkochten, dan dat ze hun man verkochten. Alleen de hoeren verkochten zichzelf aan de vijand. De volkeren van Europa leden voor de bevrijding met buitengewone waardigheid. Ze streden met opgeheven hoofd. Ze streden *om niet te sterven*. En wanneer mensen strijden om niet te sterven, grijpen ze met de moed der wanhoop naar alles wat het levende, onverwoestbare deel van het menselijk leven vormt, de kern, het nobelste en zuiverste onderdeel van het leven: waardigheid, trots, de vrijheid van hun geweten. Ze strijden om hun ziel te redden.

Na de bevrijding echter hadden de mensen moeten strijden *om te leven*. Iets vernederends, iets afschuwelijks, een gênante noodzaak is het te strijden om te leven. Enkel om te leven. Enkel om je huid te redden. Het is geen strijd meer tegen de slavernij, geen strijd meer voor de vrijheid, menselijke waardigheid, eer. Het is een strijd tegen de honger. Het is de strijd voor een stuk brood, wat vuur, een vod om de kinderen te kleden, wat stro om op te slapen. Wanneer mensen strijden om te leven, heeft alles, zelfs een leeg blik, een peukje, een sinaasappelschil, een droge uit het vuilnis opgeviste broodkorst, een afgekloven bot, heeft alles voor hen een enorme, doorslaggevende waarde. Om te leven zijn mensen tot iedere laagheid in staat: tot alle schanddaden, alle misdrijven. Voor een homp brood is elk van ons bereid zijn vrouw, zijn dochters te verkwanselen, zijn moeder te bezoedelen, zijn broers en zussen, vrienden en vriendinnen te verkopen, zich met een andere man te prostitueren. Hij is bereid op zijn knieën te vallen, over de grond te kruipen, de schoenen te likken van ieder die zijn honger kan stillen, zijn rug te krommen onder de zweep, met een glimlach zijn bespuugde wang af te vegen; en hij heeft een onderdanige, zachte glimlach, een blik vol van een dierlijke, hongerige hoop, een verbazingwekkende hoop.

Ik had liever de oorlog dan de pest. Van de ene op de andere dag was iedereen, mannen, vrouwen en kinderen, besmet door die gruwelijke, geheimzinnige ziekte. Wat het volk verbaasde en beangstigde was het onverwachte, gewelddadige, noodlottige karakter van die schrikwek-

kende epidemie. De pest had in een paar dagen tijd meer aangericht dan de tirannie in twintig jaar van algehele vernedering en de oorlog in drie jaar van honger, rouw en afschuwelijk leed hadden kunnen aanrichten. Dat volk, dat in de straten zichzelf, zijn eer, zijn lichaam en het vlees van zijn kinderen versjacherde, kon dat ooit hetzelfde volk zijn dat een paar dagen eerder in diezelfde straten zulke grootse en gruwelijke staaltjes van moed en woede tegen de Duitsers had getoond?

Toen de bevrijders op 1 oktober 1943 bij de eerste huizen van de buitenwijken, in de richting van Torre del Greco, waren aangekomen, had het Napolitaanse volk de Duitsers al in een felle strijd van vier dagen uit de stad verjaagd. De Napolitanen hadden zich al begin september, in de dagen na de wapenstilstand, tegen de Duitsers verzet: maar die eerste opstand was met onverbiddelijke wreedheid in bloed gesmoord. De bevrijders, op wie het volk met smart zat te wachten, waren op enkele punten in zee teruggeworpen, op andere, bij Salerno, hielden ze op de oever nog stand: en de Duitsers hadden weer moed en vechtlust gekregen. Eind september, toen de Duitsers met razzia's begonnen waren op de mannen op straat, om ze in hun vrachtwagens te laden en als slaven naar Duitsland te vervoeren, had het Napolitaanse volk, opgehitst en aangevoerd door massa's woedende vrouwen die schreeuwden ‘onze mannen nooit’, zich zonder wapens op de Duitsers gestort, hen ingesloten en afgeslacht in de sloppen door hen vanaf de daken, de terrassen en vanuit de ramen te verpletteren onder een lawine van dakpannen, stenen, meubels en kokend water. Groepen vermetele kinderen stortten zich op de *Panzer* met bossen aangestoken stro in hun armen, en kwamen om bij het in brand steken van die stalen schildpadden. Onschuldig ogende meisjes lieten lachend trossen druiven zien aan de dorstige Duitsers die in de buik van de zondoorstoofde tanks zaten: en de soldaten hadden nog niet het deksel van de toren gelicht en hun hoofd naar buiten gestoken om het vriendelijke druivengeschenk aan te nemen, of bendes jongens vernietigden hen vanuit een hinderlaag met een regen van handgranaten die ze de gesneuvelde vijanden hadden afgepakt. Legio waren de jongens en meisjes die het leven lieten bij die wrede, ruimhartige krijgslisten.

Gekantelde wagens en trams in de straten belemmerden de doorgang voor de Duitse colonnes, die de troepen te hulp wilden komen die weerstand boden in Eboli en Cava dei Tirreni. Want het Napolitaanse volk

viel de terugtrekkende Duitsers niet aan in de rug, maar bond ongewapend de strijd met hen aan, terwijl de slag bij Salerno nog voortduurde, en voor een volk zonder wapens, dat uitgeput was door drie jaren van honger en ononderbroken felle bombardementen, was het je reinste waanzin om zich te verzetten tegen de doorgang van de Germaanse colonnes die Napels doorkruisten om op te rukken tegen de in Salerno gelande geallieerden. In die vier dagen van bikkelharde strijd waren de vrouwen en kinderen het ergst. Veel lijken van Duitse soldaten, die ik zelf heb gezien, waren twee dagen na de bevrijding van Napels nog steeds onbegraven en leken verscheurd in hun gezicht, hun keel opengereten door allerlei beten: de tandafdrukken in het vlees waren nog zichtbaar. Velen waren verminkt door scharen. Velen lagen in een plas bloed, met lange spijkers in hun schedel. Bij gebrek aan andere wapens sloegen de kinderen de lange spijkers met grote stenen in het hoofd van de Duitsers, die door tien, twintig uitzinnige kinderen op de grond gedwongen werden.

'*Come on, come on, don't be silly!*' zei Jimmy, terwijl hij voor me uit liep in de wirwar van steegjes van Forcella.

Ik had liever de oorlog dan de pest. In een paar dagen tijd was Napels een hel geworden van schande en verdriet, een inferno van verloedering. En toch kon de gruwelijke ziekte in het hart van de Napolitanen niet dat schitterende gevoel doven dat in zoveel eeuwen van honger en slavernij in hen had overleefd. Niets zal ooit het oude, schitterende medelijden van het Napolitaanse volk kunnen doven. Het had niet alleen medelijden met anderen, maar ook met zichzelf. Er kan in een volk geen gevoel van vrijheid bestaan, als er niet ook het gevoel van medelijden bestaat. Zelfs zij die hun vrouw, hun dochters verkwanselden, zelfs de vrouwen die zich voor een pakje sigaretten prostitueerden, zelfs de kinderen die zich voor een zak snoep prostitueerden, hadden medelijden met zichzelf. Het was een buitengewoon gevoel, een schitterend medelijden. Door dat gevoel, alleen door dat oude, onsterfelijke medelijden zullen zij op een dag vrij zijn: vrije mensen.

'*Oh, Jimmy, they love freedom*,' zei ik, '*they love freedom so much! They love American boys, too. They love freedom, American boys, and cigarettes, too*. Ook de kinderen houden van vrijheid en van snoep, Jimmy, ook de kinderen hebben medelijden met zichzelf. Het is iets geweldigs, Jimmy, om snoep te eten in plaats van de hongerdood te sterven. *Don't*

you think so, you too, Jimmy?'

'*Come on*,' zei Jimmy en hij spuugde op de grond.

Zodoende ging ik met Jimmy de 'maagd' bekijken. Het was in een kelderwoning achter in een steeg in de buurt van de Piazza Olivella. Voor de deur van het krot stond een kleine menigte geallieerde soldaten, voornamelijk negers. Er waren wel drie of vier Amerikaanse soldaten bij, een paar Polen en een paar Engelse matrozen. We gingen in de rij staan en wachtten onze beurt af.

Na ongeveer een half uur wachten, waarin we om de twee minuten een stap verder kwamen, stonden we op de drempel van de gribus. Het interieur van het vertrek was aan onze blikken onttrokken door een rood versteld gordijn dat onder de vetvlekken zat. Op de drempel stond een broodmagere, in het zwart gestoken man van middelbare leeftijd met een bleek, harig gezicht: op zijn dikke, grijze haardos rustte lichtjes een zorgvuldig gestreken zwartvilten hoedje. Zijn beide handen hield hij gevouwen op zijn borst en tussen zijn vingers hield hij een stapeltje bankbiljetten.

'*One dollar each*,' zei hij, 'honderd lire per persoon.'

We gingen naar binnen en keken om ons heen. Het was het bekende Napolitaanse 'interieur': een raamloos vertrek met achterin een deurtje, een enorm bed tegen de muur tegenover ons en langs de andere wanden een kaptafel, een eenvoudige witgelakte ijzeren wastafel, een ladenkast en tussen het bed en de ladenkast een tafel. Op de kaptafel stond een ruime glazen stolp over de kleurige wassenbeeldjes van een Heilige Familie. Aan de muren hingen prulschilderijtjes met taferelen uit de *Cavalleria rusticana* en de *Tosca*, een Vesuvius met een rookpluim als een opgetuigd paard voor het Piedigrotta-feest, en foto's van vrouwen, kinderen, bejaarden, en dan niet bij hun leven maar op hun met bloemen versierd doodsbed. In de hoek tussen het bed en de kaptafel stond een altaartje met een Madonnabeeld, beschenen door een olielampje. Op het bed lag een enorme sprei van hemelsblauwe zijde, waarvan de lange, goudkleurige franje de groen met rode tegelvloer raakte. Op de rand van het bed zat een meisje te roken.

Ze liet haar benen van het bed bengelen en rookte zwijgend in zichzelf gekeerd, met haar ellebogen op haar knieën en haar gezicht in haar handen. Ze leek heel jong, maar had oude, wat afgeleefde ogen. Haar haar

was gekapt op de barokke manier van de *capere* uit de volkswijken, geënt op het kapsel van de Napolitaanse Madonna's uit de zeventiende eeuw: het glanzend zwarte, kroezende haar dat bol stond van paardenhaar en linten en opgevuld was met vlas, verhief zich als een burcht, alsof ze op haar hoofd een hoge zwarte mijter droeg. Iets Byzantijns had ze in haar lange smalle, bleke gezicht, waarvan de bleekheid door de dikke laag make-up heen schemerde, en Byzantijns was ook de vorm van haar grote, schuinstaande, gitzwarte ogen onder het hoge, platte voorhoofd. De volle lippen, die door een flinke veeg lippenstift groter gemaakt waren, gaven echter iets zinnelijks en uitdagends aan de tere iconentreurigheid van het gezicht. Ze was gekleed in rode zijde met nauwelijks een décolleté. Haar kousen waren van vleeskleurige zijde en haar kleine, mollige voetjes wipten op en neer in een paar versleten, afgetrapte sloffen van zwart vilt. Ze had een jurk met lange mouwen, nauwsluitend aan de polsen, en om haar hals hing een van die kettingen van antiek bleek koraal die in Napels de trots van elk arm meisje uitmaken.

Het meisje zat zwijgend te roken met een strakke blik op de deur, vol trotse afstandelijkheid. Ondanks het uitdagende van haar roodzijden jurk, haar barokke kapsel, haar dikke, volle lippen en die versleten sloffen had haar volkse uiterlijk niets persoonlijks. Het leek eerder een afspiegeling van de volksheid van de omgeving, van die volksheid die haar helemaal omhulde, maar nauwelijks raakte. Ze had kleine, fijne oren, zo blank en doorschijnend dat ze haast onecht leken, van was. Toen ik binnenkwam, richtte het meisje haar blik op mijn drie gouden kapiteinssterren en lachte laatdunkend, haar hoofd lichtjes naar de muur draaiend. We waren met een man of tien in de kamer. De enige Italiaan was ik. Niemand die sprak.

'*That's all. The next in five minutes*,' klonk de stem van de man die op de drempel stond van achter het rode gordijn: vervolgens duwde de man zijn gezicht door een scheur in het gordijn de kamer in en vervolgde: '*Ready?*'

Het meisje wierp de sigaret op de grond, pakte met haar vingertoppen de zoom van haar rok en tilde die langzaam op: eerst verschenen haar knieën, lieflijk in het zijden omhulsel van de kousen, toen de naakte huid van haar dijen, toen de schaduw van haar schaamdeel. Even hield ze die houding vast, een treurige Veronica, met een streng gezicht, haar mond misprijzend halfgesloten. Toen liet ze zich langzaam achterover

op haar rug vallen, strekte zich uit op bed en deed geleidelijk haar benen van elkaar. Zoals een afschuwelijke kreeft in de paartijd doet, wanneer ze langzaam de tang van haar scharen opent, terwijl ze het mannetje met haar kleine zwarte kraaloogjes strak aankijkt en roerloos en dreigend blijft, zo deed het meisje, toen ze langzaam de rozige, zwarte tang van haar lichaam opende en zo bleef liggen, terwijl ze de toeschouwers strak aankeek. Er heerste een diepe stilte in het vertrek.

'*She is a virgin. You can touch. Put your finger inside. Only one finger. Try a bit. Don't be afraid. She doesn't bite. She is a virgin. A real virgin*,' zei de man, die door de scheur in het gordijn zijn hoofd de kamer in duwde.

Een neger stak zijn hand uit en voelde met zijn vinger. Iemand lachte, maar het leek of hij steunde. De 'maagd' verroerde zich niet, maar keek de neger aan met een blik vol angst en haat. Ik keek om me heen: iedereen zag bleek, iedereen zag bleek van angst en haat.

'*Yes, she is like a child*,' zei de neger met schorre stem, terwijl hij langzaam zijn vinger liet ronddraaien.

'*Get out the finger*,' zei het hoofd van de man dat door de scheur in het rode gordijn stak.

'*Really, she is a virgin*,' zei de neger, terwijl hij zijn vinger terugtrok.

Opeens sloot het meisje met een doffe klap van haar knieën weer haar benen, kwam met een ruk overeind, deed haar jurk weer omlaag en trok vingervlug de sigaret uit de mond van een Engelse matroos die vlak bij de rand van het bed stond.

'*Get out, please*,' zei het hoofd van de man, en allemaal gingen we, de een na de ander, langzaam naar buiten door het deurtje achter in het vertrek, met schuifelpassen, bedremmeld en beschaamd.

'Jullie zullen wel tevreden zijn om Napels er zo aan toe te zien,' zei ik tegen Jimmy toen we buiten stonden.

'Het is anders mijn schuld niet,' zei Jimmy.

'O nee,' zei ik, 'het is anders jouw schuld niet. Maar het moet wel een grote voldoening voor jullie zijn om je in zo'n land overwinnaars te voelen,' zei ik, 'hoe zouden jullie je zonder dit soort vertoningen overwinnaars kunnen voelen? Zeg eens eerlijk, Jimmy: zonder dit soort vertoningen zouden jullie je geen overwinnaars voelen.'

'Napels is altijd zo geweest,' zei Jimmy.

'Nee, het is nooit zo geweest,' zei ik, 'die dingen zijn in Napels nooit

vertoond. Als jullie niet van die dingen hielden, als jullie geen lol hadden in dit soort vertoningen, zouden ze in Napels niet voorkomen,' zei ik, 'dan zou je in Napels zulke vertoningen niet hebben.'

'Wij hebben Napels niet gemaakt,' zei Jimmy, 'we hebben het pasklaar aangetroffen.'

'Jullie hebben Napels niet gemaakt,' zei ik, 'maar Napels is nooit zo geweest. Stel dat Amerika de oorlog had verloren, bedenk dan eens hoeveel Amerikaanse maagden in New York of Chicago hun benen zouden spreiden voor een dollar. Stel dat jullie de oorlog hadden verloren, dan zou er een Amerikaanse maagd op dat bed liggen in plaats van dat arme Napolitaanse meisje.'

'Lul niet,' zei Jimmy, 'als wij de oorlog hadden verloren, dan zou je in Amerika nog dit soort dingen niet meemaken.'

'Je zou in Amerika nog wel erger meemaken, als jullie de oorlog hadden verloren,' zei ik, 'om zich helden te voelen moeten alle overwinnaars dit soort dingen zien. Ze moeten hun vinger in een arm, overwonnen meisje steken.'

'Klets niet,' zei Jimmy.

'Ik heb liever de oorlog verloren en zit liever op dat bed zoals dat arme meisje, dan dat ik mijn vinger tussen de benen van een maagd ga steken om het genoegen en de trots te smaken me een overwinnaar te voelen.'

'Jij bent toch ook meegegaan om haar te zien,' zei Jimmy, waarom ben je meegegaan?'

'Omdat ik een lafaard ben, Jimmy, omdat ik ook dit soort dingen moet zien, om te voelen dat ik een overwonnene ben, een stumper.'

'Waarom ga jij ook niet op dat bed zitten,' zei Jimmy, 'als je het dan zo prettig vindt om bij de overwonnenen te horen?'

'Zeg eens eerlijk, Jimmy, zou jij graag een dollar neertellen om mij mijn benen te zien spreiden?'

'Nog geen cent zou ik ervoor neertellen,' zei Jimmy en hij spuugde op de grond.

'Waarom niet? Als Amerika de oorlog verloren had, zou ik er meteen heen gaan om de afstammelingen van Washington hun benen te zien spreiden voor hun overwinnaars.'

'*Shut up*', schreeuwde Jimmy, terwijl hij krachtig mijn arm omklemde.

'Waarom zou je niet naar me komen kijken, Jimmy? Alle soldaten van het Vijfde Leger zouden naar me komen kijken. Ook generaal Clark. Jij

zou ook komen, Jimmy. Je zou niet één, maar twee, drie dollar neertellen om een man zijn broek te zien losknopen en zijn benen te zien spreiden. Alle overwinnaars moeten dat soort dingen zien om zeker te weten dat ze de oorlog hebben gewonnen.'

'Jullie zijn allemaal een stelletje mafkezen en zwijnen hier in Europa,' zei Jimmy, 'dat zijn jullie.'

'Wees eerlijk, Jimmy, als je teruggaat naar Amerika, naar je huis in Cleveland, Ohio, dan zul je het leuk vinden te vertellen dat jullie overwinnaarsvinger onder de triomfboog van de benen van de arme Italiaanse meisjes door is gegaan.'

'*Don't say that*,' zei Jimmy zacht.

'Neem me niet kwalijk, Jimmy, het spijt me voor jou en voor mij. Het is niet jullie en niet onze schuld, ik weet het. Maar het doet pijn om aan sommige dingen te denken. Je had me niet mee moeten nemen naar dat meisje. Ik had niet met je mee moeten gaan om dat afschuwelijke te zien. Het spijt me voor jou en voor mij, Jimmy. Ik voel me ellendig en laf. Jullie, Amerikanen, zijn dappere jongens, en sommige dingen begrijpen jullie beter dan vele anderen. Is het niet zo, Jimmy, dat jij ook bepaalde dingen begrijpt?'

'*Yes, I understand*,' zei Jimmy zacht, terwijl hij stevig mijn arm omklemde.

Ik voelde me ellendig en laf, zoals op de dag dat ik de Gradoni di Chiaia in Napels opging. De Gradoni is de lange trap die van de Via Chiaia omhooggaat naar Santa Teresella degli Spagnoli, de armoedige wijk waar vroeger de kazernes en de huizen van plezier van de Spaanse soldaten stonden. Het was een dag waarop de sirocco waaide en het tussen de huizen door opgehangen wasgoed wapperde als een verzameling vlaggen in de wind: Napels had zijn vlaggen niet aan de voeten van de overwinnaars en de overwonnenen gegooid, 's Nachts had een brand een groot deel van het schitterende palazzo van de hertogen van Cellamare verwoest, aan de Via Chiaia, vlak bij de Gradoni, en in de klamme, warme lucht waarde nog een droge geur van verbrand hout, van koude rook. De hemel was grijs, het leek een hemel van vuil papier, vol schimmelplekken.

Op de dagen dat de sirocco waait ziet Napels er onder die schimmelige, schurftige hemel beklagenswaardig en tegelijkertijd aanmatigend

uit. De huizen, de straten, de mensen, ze legden een bedrukte uitdagendheid aan de dag. Daarginds, boven zee, was de hemel als de huid van een hagedis, groen met wit gespikkeld, klammig van dat koude, doffe vocht dat een reptielenhuid kenmerkt. Grauwe wolken met groenige randen bevlekten het vuile azuur van de horizon, die door de warme windstoten van de sirocco gele, olieachtige strepen vertoonde. En de zee had de groenbruine kleur van een paddenhuid, de geur van de zee was de scherpe, zoete geur die een paddenhuid afgeeft. Uit de mond van de Vesuvius spoot een dikke gele rook die, neergedrukt door het lage gewelf van de wolkenhemel, openging als de kruin van een enorme pijnboom, doorsneden met donkere schaduwen, groene scheuren. En de wijngaarden her en der op de purperen velden van koude lava, de pijnbomen en de cipressen met hun wortels in de woestenijen van as, waar met dof geweld het grijs, roze en diepblauw van de huizen tegen de hellingen van de vulkaan aan knalde, namen donkere, doodse kleurschakeringen aan in dat landschap, dat in een groenig halfduister was gehuld, doorbroken door gele en purperen schijnsels.

Wanneer de sirocco waait, transpireert een mensenhuid, de jukbeenderen glimmen in de gezichten, die klam zijn van dof zweet en waarover een donker dons een zacht smoezelige schaduw verspreidt rond de ogen, lippen en oren. Zelfs de stemmen klinken vettig en loom, en de woorden hebben een andere betekenis dan anders, een raadselachtige betekenis, als woorden van een verboden geheimtaal. De mensen lopen er zwijgend bij, alsof ze gebukt gaan onder een geheimzinnige beklemming, en de kinderen zitten lange uren achtereen op de grond zonder een kik te geven, te knabbelen aan een korst brood of een vrucht die zwart ziet van de vliegen, of te kijken naar de gebarsten muren waarop roerloze hagedissen afgetekend staan in het schimmelige, oude pleisterwerk. Op de vensterbanken gloeien walmend de anjers in de aardewerken potten, en nu eens hier, dan weer daar stijgt een vrouwenstem op in gezang: langzaam zweeft het lied van raam tot raam en daalt als een vermoeide vogel op de vensterbanken neer.

De geur van koude rook van de brand in het palazzo van Cellamare waarde in de dikke, plakkerige lucht en somber rook ik die geur van een ingenomen, geplunderde, in brand gestoken stad, de oude geur van dat Ilium dat rookte van vuren en rouwbrandstapels, gebroken op de oever van de zee vol vijandelijke schepen, onder een hemel vol schim-

melplekken, waar de vlaggen van de overwinnaarsvolkeren, vanuit alle windstreken toegesneld voor een langdurig beleg, verstoften in de vettige, stinkende wind die rauw van achter de horizon vandaan waaide.

Ik liep naar de zee over de Via Chiaia, temidden van horden geallieerde soldaten die zich verdrongen op de trottoirs, tegen elkaar aan stootten, elkaar voortduwden, schreeuwden in talloze vreemde, onbekende talen, langs de oevers van de razende stroom voertuigen die luidruchtig door de smalle straat reden. En ik voelde me bijzonder lachwekkend in mijn groene, het lijk van een in El Alamein of Tobroek gesneuvelde Engelse soldaat uitgetrokken uniform met de kogelgaten van onze geweren er nog in. Ik voelde me verloren in die vijandige meute buitenlandse soldaten, die me hardhandig naar voren duwden, me met elleboog en schouder porren gaven om me opzij te krijgen, en zich omdraaiden, met minachting de gouden sterren van mijn uniform bezagen en woedend zeiden: '*You bastard, you son of a bitch, you dirty Italian officer*.'

En ik dacht onder het lopen: Wie weet hoe je *you bastard, you son of a bitch, you dirty Italian officer* in het Frans vertaalt? En hoe je het in het Russisch, het Servisch, het Pools, het Deens, het Nederlands, het Noors, het Arabisch vertaalt? Wie weet, dacht ik, hoe je het in het Braziliaans vertaalt? En in het Chinees? En in het Indisch, in het Bantoe, in het Malagasi? Wie weet hoe je het in het Duits vertaalt? En ik lachte bij de gedachte dat die overwinnaarstaal beslist heel goed ook in het Duits kon worden vertaald, zelfs in het Duits, want ook de Duitse taal was vergeleken bij de Italiaanse de taal van een overwinnaarsvolk. Ik lachte bij de gedachte dat alle talen van de wereld, zelfs het Bantoe en het Chinees, zelfs het Duits, talen van overwinnaarsvolkeren waren, en dat alleen wij, alleen wij Italianen, in de Via Chiaia in Napels, en in alle andere straten van alle Italiaanse steden een taal spraken die niet die van een overwinnaarsvolk was. En ik voelde me trots dat ik een arme *Italian bastard* was, een arme *son of a bitch*.

In de menigte om me heen zocht ik met mijn ogen iemand die zich eveneens trots zou voelen dat hij een arme *Italian bastard*, een arme *son of a bitch* was, ik keek alle Napolitanen die ik tegenkwam recht aan; ook zij waren verloren in die luidruchtige menigte overwinnaars, ook zij waren met harde duwen, met elleboogstoten in hun zij aan de kant gezet: die arme bleke, magere mannen, die vrouwen met bleke, ingevallen gezichten, liederlijk opgefleurd met lippenstift, die tere kinderen met

enorme, gretige schrikogen, en ik voelde me trots dat ik net als zij een *Italian bastard*, net als zij een *son of a bitch* was.

Iets in hun gezicht, hun blik echter deed me pijn. Er was iets in hen dat mij diep verwondde. Het was een uitdagende trots, de armzalige, gruwelijke trots van de honger, de aanmatigende en tegelijkertijd onderdanige trots van de honger. Ze leden niet naar de geest, maar alleen naar het lichaam. Ze maakten geen ander soort leed door dan dat van het lichaam. En opeens voelde ik mij alleen en vreemd in die menigte van overwinnaars en arme uitgehongerde Napolitanen. Ik schaamde mij dat ik geen honger had. Ik kreeg een kleur dat ik slechts een *Italian bastard*, een *son of a bitch* was en niets ergers. Ik geneerde me dat ik niet ook een arme uitgehongerde Napolitaan was: en me met mijn ellebogen een weg banend verliet ik het gedrang van de menigte, zette voet op de eerste trede van de Gradoni di Chiaia.

De lange trap was gevuld met vrouwen die naast elkaar zaten, als op de rijen van een amfitheater, en het leek of ze daar van een schitterend toneelstuk genoten. Ze zaten te lachen, onderling luid te kletsen, fruit te eten, te roken, op zuurtjes te zuigen of op kauwgum te kauwen: sommigen naar voren gebogen, de ellebogen op hun knieën, hun gezicht in hun handen, anderen achterover met hun armen op de trede erboven gesteund, weer anderen licht naar opzij hellend; en allen schreeuwden ze, riepen elkaar bij de naam, wisselden eerder geluiden, vormeloze mondklanken dan woorden uit met hun vriendinnen die lager of hoger zaten, of met het krijsende publiek van ouwe wijven op de balkons en voor de ramen in de steeg, die afzichtelijk met verwarde haren hun mummelmonden openden in een vunzige lach, met hun armen zwaaiden onder het roepen van grappen en scheldwoorden. De vrouwen op de trap fatsoeneerden elkaars kapsel, dat ze allemaal hadden opgestoken en tot hoge burchten van haar en vlas gesmeed, versterkt en omhooggehouden door haarspeldjes en schildpaddenkammen, en versierd met bloemen en valse vlechten, zoals de wassenbeelden-Madonna's in de nissen op de steeghoeken hun haar hebben.

Die menigte op de trap, die aan de engelentrap in Jacobs droom deed denken, leek daar bijeen voor een feest of een toneelstuk waarin de vrouwen tegelijkertijd actrice en toeschouwer waren. Nu en dan hief een van hen een lied aan, een van die weemoedige Napolitaanse volksliedjes,

dat meteen werd overstemd door gelach, hese stemmen, keelklanken die leken op hulpgeroep of kreten van pijn. Toch heerste er een bepaalde waardigheid bij die vrouwen, in hun uiteenlopende houdingen, nu eens schunnig, dan weer grappig, dan weer plechtig, zelfs bij die rommelige toneelopstelling van hen. Een bepaalde adel zowaar die opdook in bepaalde gebaren, in de manier waarop ze hun armen hieven om met hun vingertoppen hun slapen aan te raken, om met beide mollige, behendige handen hun haar te fatsoeneren, in het draaien van hun gezicht, het schuin houden van hun hoofd, alsof ze de stemmen en schunnige woorden die van de balkons en ramen daarboven kwamen beter wilden horen, en zelfs in hun eigen manier van praten, van glimlachen. Toen ik voet op de eerste trede zette, vielen ze opeens allemaal stil, en een merkwaardige stilte daalde lichtjes, tastend als een enorme veelkleurige vlinder, op die trap vol vrouwen neer.

Vóór mij liepen een paar negersoldaten naar boven, gestoken in strakke kakikleurige uniformen, schommelend op hun platvoeten in dunne, geelleren schoenen die glommen als schoenen van goud. In die plotselinge stilte liepen ze langzaam naar boven met de eenzame waardigheid van een neger: en naarmate ze hoger kwamen op de treden, in de smalle doorgang die tussen die zwijgende menigte vrouwen door vrijgelaten werd, zag ik de benen van die stakkers langzaam vaneen gaan, zich spreiden op een gruwelijke manier, waarbij ze tussen het rozige schijnsel van het naakte vlees door het donkere schaamdeel lieten zien. '*Five dollars! Five dollars!*' begonnen ze opeens allemaal tegelijk met een hese stem te roepen, maar zonder gebaren, en die afwezigheid van gebaren gaf die stemmen en woorden iets vunzigs. '*Five dollars! Five dollars!'* Naarmate de negers hoger kwamen, nam het geschreeuw toe, de stemmen werden scheller, heser weerklonk de kreet van de heksen die vanaf de balkons en in de ramen ook de negers ophitsten: '*Five dollars! Five dollars! Go, Joe! Go, Joe! Go, go, Joe, go!*'

Zodra de negers echter voorbij waren, zodra hun gouden voeten zich van de traptrede hadden losgemaakt, sloten de benen van de meisjes op die traptrede zich langzaam weer als de scharen van bruine zeekrabben, als de schalen van een rozige schelp, en de meisjes draaiden zich armzwaaiend om en lieten hun vuisten zien, riepen met vrolijke, felle woede schunnige scheldwoorden naar de negersoldaten. Totdat eerst één neger, toen een tweede, toen een derde bleef staan, spoorslags gegrepen door

tien, twintig handen. En ik ging verder omhoog op de zegevierende engelentrap die regelrecht de hemel in boorde, die rotte hemel waarvan de sirocco flarden groenige huid rukte en rauw boven zee uitstrooide.

Ik voelde me stukken ellendiger en laffer dan op 8 september 1943, toen we onze wapens en vlaggen aan de voeten van de overwinnaars hadden moeten werpen. Het waren weliswaar oude verroeste wapens, maar het waren dierbare familieherinneringen, en wij allemaal, officieren en soldaten, waren aan die dierbare familieherinneringen gehecht. Het waren oude geweren, oude sabels, oude kanonnen uit de tijd dat de vrouwen een hoepelrok droegen en de mannen een hoge hoed, duifgrijze redingotes en knooplaarzen. Met die buksen, die met roest overdekte sabels, die bronzen kanonnen hadden onze grootvaders met Garibaldi, Victor Emanuel, Napoleon 111, voor de vrijheid en onafhankelijkheid van Italië gevochten tegen de Oostenrijkers. Ook de vlaggen waren oud en *démodés*. Sommige stokoud. Het waren vlaggen van de republiek Venetië, die hadden gewapperd op de masten van de galeien in Lepanto, op de torens van Famagosta en Candia. Het waren de vaandels van de republiek Genua, van de stadsstaat Milaan, Crema en Bologna die op de vaandelwagen hadden gewapperd in de veldslagen tegen de Duitse keizer Frederik Barbarossa. Het waren de door Sandro Botticelli beschilderde vendels die Lorenzo il Magnifico had geschonken aan de boogschutters van Florence; het waren de door Michelangelo beschilderde Romeinse banieren van het Capitool. Je had ook de vlag die was aangeboden aan Garibaldi door de Italianen uit Valparaíso, en de vlag van de Romeinse republiek uit 1849. Je had ook de vlaggen uit Vittorio Veneto, Triëst, Fiume, Zara, Ethiopië en uit de oorlog met Spanje. Het waren roemrijke vlaggen, onder de roemrijkste te land en ter zee. Waarom zouden alleen de Engelse, Amerikaanse, Russische, Franse, Spaanse vlaggen roemrijk zijn? Ook de Italiaanse zijn roemrijk. Welk plezier zouden wij erin gehad hebben ze in de modder te smijten, als ze roemloos waren? Er is geen volk ter wereld dat niet tenminste één keer met plezier zijn vlaggen aan de voeten van de overwinnaars heeft geworpen. De roemrijkste vlaggen worden nog in de modder gesmeten. Roem, dat wat men roem noemt, is vaak met modder besmeurd.

Een schitterende dag was die achtste september 1943 voor ons geweest, toen we onze wapens en vlaggen niet alleen voor de voeten van de over-

winnaars, maar ook voor die van de overwonnenen hadden geworpen. Niet alleen voor de voeten van de Engelsen, de Amerikanen, de Fransen, de Russen, de Polen en alle anderen, maar ook voor de voeten van de koning, Badoglio, Mussolini, Hitler. Voor de voeten van iedereen, overwinnaars en overwonnenen. Ook van hen die er part noch deel aan hadden, die daar van het schouwspel zaten te genieten. Ook voor de voeten van de voorbijgangers en al degenen bij wie het opkwam het ongewone, vermakelijke schouwspel bij te wonen van een leger dat zijn wapens en vaandels neerwerpt voor de voeten van de eerste de beste. Niet dat ons leger nu slechter of beter was dan zoveel andere. In die roemrijke oorlog was het, laten we wel zijn, niet alleen de Italianen gebeurd dat ze de vijand de rug toekeerden, maar iedereen, Engelsen, Amerikanen, Duitsers, Russen, Fransen, Joegoslaven, iedereen, overwinnaars en overwonnenen. Er was geen leger ter wereld dat in die schitterende oorlog niet op een goeie dag zin gekregen had om zijn wapens en vaandels in de modder te smijten.

In het door Zijne Genadige Majesteit de Koning en door Maarschalk Badoglio ondertekende bevel stond letterlijk: ‘Italiaanse officieren en manschappen, werpt uw wapens en vaandels heldhaftig voor de voeten van de eerste de beste.’ Er was geen misverstand mogelijk. Er stond letterlijk ‘heldhaftig’. Ook de woorden ‘de eerste de beste’ stonden er glashelder, boven iedere twijfel verheven. Het zou veel beter zijn voor iedereen, overwinnaars en overwonnenen, en ook voor ons zou het veel beter zijn als we het bevel hadden gekregen om niet in 1943, maar in 1940 of 1941 de wapens neer te werpen, toen het in Europa mode was om de wapens voor de voeten van de overwinnaars te werpen. Iedereen zou tegen ons hebben gezegd: ‘Bravo.’ Nu had iedereen ook op 8 september 1943 tegen ons gezegd: ‘Bravo.’ Maar dat hadden ze gedaan omdat ze in alle eerlijkheid niet anders konden.

Het was me een prachtig schouwspel, een vermakelijk schouwspelgeweest. Wij allen, officieren en manschappen, wierpen om strijd het meest ‘heldhaftig’ onze wapens en vaandels in de modder, voor de voeten van iedereen, overwinnaars en overwonnenen, vriend en vijand, zelfs voor de voeten van de voorbijgangers, zelfs voor de voeten van hen die, niet wetend waar het om ging, bleven stilstaan om ons verbaasd aan te kijken. We smeten lachend onze wapens en vlaggen in de modder, en raapten ze meteen vlug weer op om van voren af aan te beginnen. ‘Leve

Italië!’ riep de enthousiaste menigte, de goedige, lachende, luidruchtige, vrolijke Italiaanse menigte. Iedereen, mannen, vrouwen, kinderen, leek dronken van vreugde, iedereen klapte in zijn handen en riep: ‘Bis! Bravo! Bis!’ en wij, die vermoeid, bezweet, buiten adem waren met ogen schitterend van mannelijke trots, ons gezicht verlicht door vaderlandslievende fierheid, wierpen heldhaftig onze wapens en vaandels voor de voeten van de overwinnaars en overwonnenen, en raapten ze meteen vlug weer op om ze opnieuw in de modder te smijten. Zelfs de geallieerde soldaten, de Engelsen, de Amerikanen, de Russen, de Fransen, de Polen klapten in hun handen, wierpen ons handen vol snoepjes in het gezicht en riepen: ‘Bravo! Bis! Leve Italië!’ En grijnzend smeten we onze wapens en vaandels in de modder, en raapten ze meteen vlug weer op om weer van voren af aan te beginnen.

Het was me een prachtig feest, een onvergetelijk feest geweest. In die drie jaren van oorlog hadden we ons nog nooit zo vermaakt. 's Avonds waren we bekaf, onze mond was helemaal verkrampt van het vele lachen, maar we waren trots dat we onze plicht hadden gedaan. Toen het feest afgelopen was, stelden we ons in rijen op en zo, zonder wapens, zonder vaandels, begaven we ons naar de nieuwe slagvelden, om met de geallieerden dezelfde oorlog te gaan winnen die we met de Duitsers al hadden verloren. We marcheerden met opgeheven hoofd, al zingend, trots dat we de volkeren van Europa hadden laten zien dat er geen andere manier meer was om oorlogen te winnen dan door de eigen wapens en vaandels heldhaftig in de modder te smijten ‘voor de voeten van de eerste de beste’.

Anekdote

Thomas Mann[*]
(Vertaling Jeroen van Kan)

We hadden met een groep vrienden 's avonds samen gegeten en zaten daarna nog lang in de werkkamer van de gastheer. We rookten wat en ons gesprek was beschouwelijk en een beetje gevoelig van aard. We spraken over de sluier van Maya en de glinsterende verblinding daarvan, over wat Boeddha ‘het dorsten’ noemt, over de zoetheid van het verlangen en de bitterheid van kennis, over de grote verleidingen en het grote bedrog. De woorden ‘blamage van het verlangen’ waren gevallen; de filosofische stelling dat het doel van al het verlangen de overwinning van de wereld is, was betrokken. Geïnspireerd door deze beschouwingen vertelde iemand de volgende anekdote, over een gebeurtenis die zich, zo verzekerde hij ons, letterlijk zo had voorgedaan in de elegante kringen van zijn vaderstad:

Als jullie Angela hadden gekend, de vrouw van directeur Becker, de hemelse kleine Angela Becker, als jullie haar blauwe, lachende ogen hadden gezien, haar zoete mond, de kostelijke kuiltjes in haar wangen, de blonde lokken aan haar slapen, dan waren jullie ook door haar betoverende charme gegrepen geweest. Jullie waren verzot op haar geweest, zoals ik en iedereen! Wat is het ideaal? Is het vooral een bezielende macht, een geluksbelofte, een bron van geestdrift en kracht, met andere woorden een psychische energie uit naam van het leven zelf? Dan was Angela Becker het ideaal van onze kringen, de ster, het droombeeld ervan. Ik geloof in elk geval dat niemand die tot haar wereld behoorde, zich die kon voorstellen zonder haar, dat niemand aan zo'n verlies kon denken zonder daardoor aan levenslust in te boeten, voelbare schade te ondervinden. Mijn woord erop, zo was het!

Ernst Becker had haar van buiten de stad meegebracht, een stille, hof-

* *Het verhaal ‘Anekdote’ van de Duitse schrijver Thomas Mann (1875-1955) verscheen voor het eerst in 1908, in het literaire tijdschrift* März. *Het is een van zijn vroege verhalen, geschreven als tussendoortje tijdens het werk aan zijn tweede grote roman* Königliche Hoheit, *en tevens een van zijn kortste. Hij schreef zelden verhalen van deze lengte. In een brief aan zijn oudere broer Heinrich schreef hij eens dat hij een ander ultrakort verhaal*, ‘Das Eisenbahnunglück’, *alleen had geschreven omdat hij de driehonderd mark die hij ermee verdiende goed kon gebruiken voor de kerstinkopen*.

felijke en overigens nogal onbeduidende man met een bruine baard. God mag weten hoe hij Angela voor zich gewonnen had; hoe dan ook, zij was de zijne. Oorspronkelijk was hij een juridisch geschoold ambtenaar, maar op zijn dertigste was hij overgestapt naar het bankwezen, kennelijk om het meisje dat hij mee naar huis wenste te nemen een aangenaam leven op stand te kunnen bieden, want direct daarna was hij getrouwd.

Als mededirecteur van een hypotheekbank betrok hij een onderkomen van dertig of vijfendertigduizend mark, en de Beckers, die overigens kinderloos waren, namen levendig deel aan het sociale leven van de stad. Angela was de koningin van het mondaine seizoen, de kampioene van de cotillon, het middelpunt van alle feestavonden. Haar theaterloge liep in de pauze vol met attente, lachende en verrukte mensen. Rond haar kraampje op de liefdadigheidsbazaars verdrongen de mensen zich om hun portemonnee te mogen legen, zodat ze Angela's kleine hand mochten kussen en beloond werden met een lach van haar bekoorlijke lippen. Wat zou het voor zin hebben haar verrukkelijk en zalig te noemen? De zoete charme van haar verschijning is alleen te vangen door te beschrijven wat haar effect op anderen was. Ze bracht oud en jong in de ban van de liefde. Vrouwen en meisjes aanbaden haar. Jonge mannen stuurden haar gedichten, verstopt onder bloemen. Een luitenant schoot in een duel een topambtenaar in de schouder nadat ze tijdens een bal ruzie hadden gekregen over wie met haar de wals mocht dansen. Daarna werden ze onafscheidelijke vrienden, samengebracht door hun verering voor haar. Oudere heren omringden haar na het diner, om zich te laven aan haar aanminnig gekeuvel en het spel dat ze speelde met haar goddelijk schalkse mimiek; het bloed keerde terug in de wangen van grijsaards, ze hingen weer aan het leven, ze waren gelukkig. Eén keer had een generaal, natuurlijk voor de grap, maar niet zonder al zijn gevoel erin te leggen, in de salon voor haar op zijn knieën gelegen.

Desondanks kon niemand, man noch vrouw, zich erop beroemen werkelijk intiem met haar te zijn, werkelijk bevriend. Behalve Ernst Becker natuurlijk, maar die was te stil en bescheiden, te weinig zeggend ook, om hoog op te geven over zijn geluk. Tussen ons en haar bleef altijd een behoorlijke afstand, ook veroorzaakt door het feit dat je haar buiten de salons en de balzalen maar zelden zag; als je er bij stilstond, besefte je dat je dit feestelijke schepsel zelden in het nuchtere daglicht zag, maar

altijd pas 's avonds bij kunstlicht en na het nuttigen van een drankje. Ze had ons allemaal als aanbidders, maar we waren vriend noch vriendin; en zo was het goed, want wat is een ideaal als je er vertrouwelijk mee om mag gaan?

Angela wijdde haar dagen blijkbaar aan de zorg voor het huishouden, te oordelen naar de behaaglijke sfeer die de avondjes bij haar thuis kenmerkte. Die waren vermaard en inderdaad het hoogtepunt van de winter; het was de verdienste van de vrouw des huizes, moet men er bij zeggen, want Becker was weliswaar een hoffelijke gastheer, maar niet iemand met wie je je kon vermaken. Angela overtrof zichzelf op avonden als deze. Na het eten ging ze achter haar harp zitten en begeleidde het ruisen van de snaren met haar zilveren stem. Zoiets vergeet je niet. De goede smaak, de bevalligheid, de levendige tegenwoordigheid van geest waarmee ze de avond vorm gaf, waren betoverend; haar evenwichtig verdeelde, in alle richtingen stralende lieflijkheid won ieder hart, en de innige opmerkzaamheid en discrete tederheid waarmee ze haar man benaderde, toonde ons het geluk, de mogelijkheid tot geluk, vervulde ons met een verkwikkend en nostalgisch geloof aan het goede, ongeveer zoals de kunst het leven weet te vervolmaken.

Dat was de vrouw van Ernst Becker, en hopelijk wist hij zijn bezit naar waarde te schatten. Zo er één iemand in deze stad benijd werd, dan was hij het, en je kunt je indenken dat hij vaak te horen kreeg wat een bevoorrecht mens hij was. Iedereen zei het tegen hem en hij liet zich al die afgunstige huldeblijken met vriendelijke instemming welgevallen. Tien jaar waren de Beckers nu getrouwd; de directeur was veertig en Angela ongeveer dertig jaar oud. Toen gebeurde het volgende:

De Beckers gaven een van hun voorbeeldige avondjes, een souper met twintig couverts. Het menu is voortreffelijk, de stemming de meest opgewekte die zich denken laat. Als tijdens de sorbets champagne wordt geschonken, staat een man op, een vrijgezel in de bezadigde jaren van zijn leven, en brengt een toast uit. Hij prijst de gastvrouw, prijst de gastheer, prijst hun gastvrijheid, die waarachtige en rijke gastvrijheid die uit een overvloed aan geluk voortkomt en uit de wens anderen daarvan deelgenoot te maken. Hij spreekt over Angela, hij prijst haar uit volle borst.

‘Ja, lieve, heerlijke vrouw,’ zegt hij, met het glas in zijn hand naar haar toegekeerd, ‘ik breng mijn oude dag alleen maar als vrijgezel door omdat ik nooit een vrouw heb gevonden die zo is als u. Maar als ik ooit ga

trouwen, dan staat één ding vast: mijn vrouw moet als twee druppels water op u lijken!' Dan wendt hij zich tot Ernst Becker en vraagt hem of hij hem nogmaals mag zeggen wat hij al zo vaak heeft gehoord: hoezeer ze hem benijden, gelukwensen, zaligprijzen. Dan roept hij de aanwezigen op om samen met hem het 'Lang zal ze leven' aan te heffen.

Het 'Hoera' weerklinkt, men staat op, men wil zich verdringen om te kunnen klinken met het bejubelde echtpaar. En dan plotseling wordt het stil, want Becker staat op, directeur Becker, en zijn gezicht is lijkbleek.

Hij is bleek en zijn ogen zijn rood. Bevend en plechtstatig begint hij te spreken.

Eén keer, stoot hij naar adem snakkend uit, één keer moet hij de waarheid zeggen! Eén keer moet de waarheid eruit die hij zo lang voor zich heeft moeten houden. Eén keer ons, die verblind en betoverd zijn, de ogen openen, zodat we het idool waar wij hem zo om benijden in ware gedaante zien. En terwijl de gasten, deels zittend, deels staand, verstijfd, verlamd, zonder hun oren te kunnen geloven, met grote ogen de versierde tafel omringen, schetst deze man in een vreselijke uitbarsting een beeld van zijn hel van een huwelijk...

Deze vrouw, die daar, hoe vals, leugenachtig en dierlijk wreed zij is. Hoe liefdeloos en afschuwelijk dor ze is. Hoe ze de hele dag doorbrengt in liederlijke en lusteloze slonzigheid en pas 's avonds, bij kunstlicht, weer tot huichelachtig leven ontwaakt. Hoe overdag haar enige bezigheid bestaat uit het op gruwelijk inventieve manier martelen van haar kat. Hoe ze hem tot bloedens toe kwelt met haar boosaardige grillen. Hoe ze hém schaamteloos voor schut heeft gezet door hem te bedriegen met bedienden, werklui en bedelaars die aan de deur kwamen. Hoe ze hém in het begin zelf ook had meegesleurd in de afgrond van haar verdorvenheid, hoe ze hem vernederd, bevlekt en vergiftigd had. Hoe hij dat allemaal heeft verdragen, verdragen omwille van de liefde die hij eens voor deze bedriegster had gevoeld, en dat terwijl ze uiteindelijk alleen ellendig en meelijwekkend is. Hoe hij alle afgunst, gelukwensen en bijval eindelijk zat geworden was en één keer, één keer de waarheid moest zeggen.

'Waarom?' roept hij. 'Ze wast zich niet eens! Daar is ze te lui voor! Onder die mooie kleren van haar is ze smerig!'

Twee heren begeleiden hem de kamer uit. Het gezelschap verspreidt zich.

Een paar dagen later vertrok Becker, kennelijk volgens afspraak met zijn vrouw, naar een sanatorium voor zenuwzieken. Maar hij was volkomen gezond en alleen maar tot het uiterste gebracht.

Later verhuisden de Beckers naar een andere stad.

Drie gedichten
Pieter Nieuwint

Videocamera

Ik heb een videocamera
En niet zo'n stomme kleine
Ik zing van hieperdepiep hoera
De mooiste is de mijne
'k Heb met mijn Canon XM2
Al uren volgeschoten
En wie mij ermee ziet, roept: jee
Wat heeft die man een grote!

Peperkoek

Bepaalde peperkoeken zijn
Een weldaad voor de slanke lijn
Een dikzak ging daarom op zoek
Naar zo'n bepaalde peperkoek
En voor die ouwe snoeper bleek
Die peperkoek een poepercake

Geloof

Wanneer wordt een gelovige
Tot in zijn ziel gekrenkt?
Wanneer een andersdenkende
Er anders over denkt

Er gaapte tussen beiden vast
Een minder diepe kloof
Wanneer de eerste zei: nou ja,
Het is maar een geloof

Zes onzijnen
Drs. P

[C. Cavallaro heeft onlangs, naar blijkt]

C. Cavallaro heeft onlangs, naar blijkt
Een vrij verrassende sculptuur gemaakt
(Het kunstwerk toonde - dit is niet gelogen -

Een chocolade Jezus, piemelnaakt
Van tienmaal negen kilo, welgewogen
Aan 't kruis) voor een Newyorkse galerie

De schepping was in katholieke ogen
Aperte en obscene blasfemie
Wat al met al niet overdreven lijkt

Maar 't is in elk geval een nieuwe koers
En Damien Hirst is stellig zeer jaloers

['t Was in een ondergrondse treinwagon]

't Was in een ondergrondse treinwagon
De baring was acuut maar ging normaal
Het kind kwam uit een staande vrouw gegleden

Ze viste 't op en wist het met een sjaal
Behendig provisorisch aan te kleden
De navelstreng was netjes afgeknoopt

Een halte: uitgestapt met rasse schreden
(De baby maakte 't prima, onverhoopt)
De nageboorte viel op het perron

Voordat ze uitgangwaarts vertrokken was
Verdween dit voorwerp in haar schoudertas

(Int. Herald Tribune, 1 augustus 2003)

[Als ik de stadsnaam Brussel hoor of lees]

Als ik de stadsnaam Brussel hoor of lees
Verschijnt voor mij de Galerie Royale
Daar heb ik vast wel honderdmaal gezeten

En geen musée, palais of cathédrale
Kan zich inzake welbehagen meten
Met dit voorvaderlijk beschaafde oord

Er zijn veel fraaie winkels, moet u weten
Muziek van Kostelanetz wordt gehoord
De sfeer is uitgesproken Europees

Althans, dit is het beeld dat ik bewaar
Misschien is het nu eigentijdser daar

[Een groot gebied in Azië stond destijds]

Een groot gebied in Azië stond destijds
Als Nederlandsch Oost-Indië bekend
En heette meer poëtisch Insulinde

Wie daar verblijf hield, raakte graag gewend
Aan nasi goreng, saté, tamarinde...
Het landschap, het klimaat dat ik zo mis

Ik blijf een Indonesiëgezinde
(Al weet ik dat er veel bedorven is) -
Dat oude rijk, zo magisch en zo weids

Terugverlangend denk ik nu en dan:
O, hoorde ik weer eens de gamelan...

[In Duitsland, kort na Wereldoorlog 1]

In Duitsland, kort na Wereldoorlog 1
Ontstonden prima films, waarvan ik noem
Das Kabinett des Dr. Caligari

Wat later bracht de autorensport roem
Zo had je Nuvolari en Ascari
Niet Mata Hari, hoor: dat werd een flop

't Is nu tweeduizendzeven (februari)
Ach ja, zo'n rijmklank roept van alles op
Ze klinken nog, de namen van voorheen

Wat kreeg u lezend - roes of ongerief?
Of nam u deze tekst gewoon voor lief?

[De jaren '20. Ergens klinkt muziek]

De jaren '20. Ergens klinkt muziek
Er speelt een kleine, enthousiaste band
Die iedere bezoeker op doet leven

Het is de onvervalste Dixieland
Die met élan en kunde wordt bedreven
Geen inhoudloos industrieel gestamp

Waar is de creativiteit gebleven?
Die eigentijdse pop, het is een ramp -
Maar welbesteed aan achterlijk publiek

Toen heersten vrolijkheid en melodie
Beschuldig mij dan maar van nostalgie

De kostganger

Frans Pointl

1973

‘Meneer Cohen fietst niet meer,’ zei mijn hospita, mevrouw Felstra, terwijl ze een zwarte braadpan met gehaktballen erin behoedzaam op een onderzetter plaatste.

Ik had hem weleens gezien, meneer Cohen. Een oude, kromgetrokken figuur die zich met niemand bemoeide. Desondanks wist mijn hospita het een en ander over hem.

Hij was op zijn vijftigste uit idealisme naar Israël gegaan, waar hij als architect spoedig een goede betrekking vond. Twintig jaar later keerde hij gedesillusioneerd terug naar Nederland. Hij vond dat de Israëli's de Arabieren onvriendelijk behandelden. Hij had veel Arabische vrienden gehad.

Hij verplaatste zich uitsluitend per fiets omdat hij vanwege een slechte rug moeilijk liep. Onlangs had ik hem moeizaam met twee stokken zien lopen. Hoe mijn hospita dat allemaal wist, bleef mij een raadsel, maar ze wist zo veel van anderen.

Toen ik een kamer bij haar wilde huren, stelde ze me vrijwel dezelfde vragen als mijn voorgaande hospita's hadden gedaan. Vaste baan? Overdag afwezig? Liefhebber van alcohol? Ontvangt u damesbezoek?

Ze vertelde dat haar laatste kostganger, een zestigjarige man, zich niet aan de regels had gehouden en ‘vrouwen van de straat’ mee naar zijn kamer had genomen.

‘Dat kan me mijn goede naam in de straat kosten,’ stelde ze. Ik vroeg me af wat een goede naam eigenlijk inhield.

En altijd stond in zo'n gemeubileerde kamer oude muffe troep die waarschijnlijk anders bij de vuilnis was gezet. Een samengeraapt zootje, blijk van minachting jegens de huurder.

Ik had ook een hospes, Sjoerd, de echtgenoot van Dien Felstra. Sjoerd Felstra was een brede, gezette man met een teruglopende haargrens en een naar voren puilende, overbeladen onderlip. Hij had bijna geen bovenlip.

Ik had meteen een hekel aan die mond en aan de eigenaar ervan. Volgens zijn vrouw bekleedde hij een belangrijke functie bij een verzekeringsmaatschappij. Ik vroeg me af waarom ze dan in die gore Govert Flinckstraat woonden en genoodzaakt waren een kamer te verhuren met kost en bewassing.

Ik schatte het echtpaar op ongeveer vijftig jaar. Ze hadden een zoon van negentien, Fred. Hij mat wel één meter tachtig en was aan de magere kant. Hij had donkerblond haar dat tot over zijn oren golfde en een kleine, rechte neus. Zijn ogen waren donkerbruin. Gelukkig leek hij niet op zijn ouders. Zij was klein en gezet met een forse hangboezem. In haar vollemaansgezicht troonden kleine loerogen van een onbestemde kleur. Ze had een eentonige, bijna manlijke stem. Meneer Felstra sprak geaffecteerd, zij had een Amsterdams accent en sprak met veel taalfouten.

Terwijl ze me alles in de woning aanwees, stortte ze al een heel verhaal over zichzelf over me uit.

Ze was bijna geboren in de patatkraam van haar moeder, die aan het Singel stond, vlakbij de Lutherse kerk. Daar, in de walm van goedkope olie, bracht ze haar eerste levensjaren door.

Toen ik pas bij ze woonde, klopte ze om zes uur 's avonds op mijn kamerdeur. Ik kreeg dan op een dienblad een ruime portie aardappels, groente, vlees plus een toetje. Het was óf een toetje na óf soep voor.

Na enkele maanden zei ze dat ik best in hun huiskamer met hen mee mocht eten, als ik daar tenminste prijs op stelde. Dat was toch gezelliger dan alleen te eten?

Ik vermoedde dat ze het voorstelde omdat het gemakkelijker voor haar was. Dan hoefde ze niet met dat dienblad de smalle trap op. 's Nachts werd ik vaak wakker van een bons, geschreeuw. Aan tafel waren man en vrouw hatelijk tegen elkaar. Op Freds gezicht verscheen dan een opgejaagde, schrikachtige uitdrukking. Ik keek dan op mijn bord en veinsde het niet te horen.

Na het avondeten voelde ik me leeggezogen. Meneer Felstra was continu aan het woord zonder iets noemenswaardigs te melden. Het leek wel alsof hij de krant van die dag uit zijn hoofd had geleerd. Hij oreerde uitgebreid over politiek dat het een aard had. Als hij even een pauze liet vallen begon zij over de buren te ouwehoeren, over een lap stof die te duur was geweest, over een apothekersassistente die haar onbeleefd had behandeld.

Van Fred hoorde ik dat zijn ouders al jarenlang, dag in dag uit, met nietsontziende en godverdomde ijver zinloze informatie uitstortten over elkaar en over hem.

Fred werkte op kantoor en bezocht driemaal per week's avonds de handelsavondschool. Hij had nogal moeite met Engels, de taal waarin ik altijd had uitgeblonken. Ik las graag Engelse boeken, die ik voor een prik tweedehands op het Waterlooplein kocht. Ooit had ik het diploma Engelse taal- en handelscorrespondentie gehaald, maar er was maar één job bij al die uitzendburo's geweest waar ik het kon gebruiken.

Op Freds verzoek hielp ik hem dus vaak, waarbij hij met een komisch gezicht klaagde dat ik een strenge leraar was. Na de les kletsten we nog over van alles en nog wat. Hij haalde dan koffie en vond het jammer als ik vertrok. Uit zijn verhalen maakte ik op dat hij van zijn altijd ruziënde ouders weinig aandacht had gekregen.

Meneer Felstra rookte veel. Van zijn vrouw mocht hij alleen roken op het houten balkonnetje, dus stond hij daar heel vaak met zijn pakje Bastos.

Tijdens de avondmaaltijden maakte ik heel wat ruzies mee. Ze gingen vooral over het tekort aan geld. Het echtpaar geneerde zich totaal niet voor mij, de kostganger.

Meneer Felstra bezocht ook vaak het casino, waar hij steeds bleef verliezen. Als reactie daarop dronk hij meer dan goed voor hem was; in de keuken stonden altijd onaangebroken flessen sherry en jenever.

Ik werkte voor een uitzendburo en moest vreselijk zuinig aan doen met mijn geld. Toentertijd bedroeg het uurloon gemiddeld vier gulden per uur. Was het moeilijk werk dan was het uurloon hoger.

Elke maand betaalde ik tweehonderdvijftig gulden voor de kost, inwoning en bewassing. Geld voor kleding, grammofoonplaten en boeken hield ik nauwelijks over. Ik voelde me al een luxepaard als ik op het Leidseplein bij Reynders op het terrasje zat met een kop koffie.

Vaak kon ik 's avonds de slaap niet vatten en dacht dan terug aan vroeger. Alles was mislukt. Wat er fout kon gaan, was fout gegaan. Een echt gelukkige en evenwichtige periode in mijn bestaan kon ik me niet herinneren. Ja, misschien die kleine twee jaar gedurende de oorlog, toen ik in Krommenie bij een pleeggezin woonde. Daar had ik Tinie, mijn

achttienjarige pleegzusje, en mijn pleegbroertje Kees, die even oud was als ik.

In hoeverre klopt zo'n herinnering? Er is altijd meer of minder dan werkelijk geleefd.

Soms dwong ik mezelf terug te denken aan de kikkers en salamanders daar, het slootje met kroos, het withouten bruggetje en de penetrante mestgeur.

Ik zag mezelf verwoed steppen op die blauwe autoped, uit Heemstede nog, zo een met massieve banden. Ik zag mezelf op een smalle weg tussen de weilanden lopen met het hondje van boer Aalders. En ik dacht aan die stugge boer Wielinger die zijn Peugeot verborgen hield uit angst dat de moffen die zouden confisqueren.

Ik kreeg zelfs heimwee naar mijn vierkante meter tuin waarin ik tuinkers zaaide. Toen was alles verwarrend, er waren geen zekerheden, er was een oorlog die ergens ver weg onduidelijk woedde. Bij vlagen miste ik wel mijn moeder maar toch was ik er niet ongelukkig.

's Morgens moest ik vroeg op en drie kwartier naar mijn werk lopen, zo spaarde ik tramkosten uit.

Er zat niets anders op: ik moest gewoon doorleven, werken, eten en drinken. Door de jaren heen was ik een professional geworden in het doen voorkomen alsof het goed met me ging.

Diep in me lag verdriet en dat moest daar blijven, liefst onder de bodem. Als ik zou toestaan dat het - als een soort magma - aan de oppervlakte kwam, zou ik maandenlang grienen en zou het me uiteindelijk vernietigen.

Op 1 augustus 1973 was ik veertig geworden. Veel mannen van die leeftijd waren getrouwd of hadden een vriendin. Wat moest ik met een vriendin? Ik hoorde mijn moeders stem. Het was op mijn zestiende verjaardag. Mijn oom Simon zat tegenover haar aan tafel en had zojuist een slok jenever genomen uit een plat zakflesje. Een handeling die hem een afkeurende blik van zijn enige nog overgebleven zuster opleverde. ‘Hij is nog veel te jong voor een meisje,’ zei ze, eraan toevoegend: ‘Hij heeft haar immers niets te bieden?’

Veertig was ik en nog steeds had ik niets te bieden. Als ik zo naar het echtpaar Felstra keek, was het huwelijk een verschrikking of was het dat

in de loop der jaren geworden. Voor Fred vond ik het sneu dat hij wie weet hoeveel jaar tussen de kemphanen bekneld zat. Dat zou hem de rest van zijn leven waarschijnlijk pijnlijk bijblijven.

Hij sprak weinig tegen zijn ouders, maar áls hij wat zei was het meestal venijnig en volgens mij gegrond. Hij verloor langzaamaan zijn zachtmoedigheid en kwam voor zichzelf op. Had ik hem onbewust hiertoe gestimuleerd?

Ik was allesbehalve zachtmoedig, wel kwaad en verbitterd omdat ik voor mezelf een beter bestaan in petto had gehad. Op de een of andere manier was ik onmachtig dat te verwezenlijken.

'Ik koop een nieuw gasfornuis, het oude wil ik verkopen maar ik weet er nog niemand voor, misschien zet ik wel ergens een advertentie in,' zei mijn hospita.

Ik knikte en dacht: voor kennisgeving aangenomen. Maar ze was nog niet klaar.

'We zitten met de ruimte hè? Mag dat fornuis zolang op uw kamer staan?'

In mijn kamer stonden een bed, een kledingkast, een schrijftafeltje met een stoel ervoor en een oude crapaud die betere tijden had gekend. Er was inderdaad ruimte over. Ik stemde toe. Vier maanden later stond dat oude, aangekoekte gasfornuis er nog.

Mijn vader is vroeger op een HBS geweest, maar mijn moeder heeft alleen lagere school en huishoudschool. Hij vindt haar dom en laat dat onophoudelijk merken. Zij kent haar beperkingen en als hij het weer eens beter weet wordt ze agressief.

'Fred, je hebt het niet gemakkelijk met zulke ouders, misschien moet je eens overwegen op jezelf te gaan wonen,' zei ik.

'Hier?' grapte hij.

We zaten in zijn kleine kamer die hij zelf schoonhield. Hij deed dat omdat hij vreesde dat zijn moeder in zijn spullen zou gaan snuffelen.

Hij stond op uit zijn stoel, haalde een sleuteltje uit zijn zak en opende een metalen ladenkastje.

'Ik heb u weleens verteld dat ik gedichten schrijf, wilt u er eentje lezen?' Het kwam er nogal aarzelend uit, hij had er een blos van gekregen. Misschien was hij bang opdringerig te zijn. 'Natuurlijk, je maakt me

nieuwsgierig.’

Hij bladerde wat in een groen gekartonneerd schrift met linnen rug, zoals op scholen in gebruik is. In keurige, evenwichtige blokletters stond op het gelinieerde papier:

droom

liggend lopen
met gesloten ogen
vreemden aankijken
stamelen met bewegingloos
strottenhoofd
vluchten vliegen vallen
verschrikt naakt bij de HEMA
totdat de wekker - rinkelende
werkelijkheid -
halleluja godverdomme.

‘Goed hoor! Heel beeldend! Wil je het een keer voor me overschrijven?’

Blij keek hij me aan, zijn zware wenkbrauwen gingen ervan omhoog. Hij deed me aan een kind denken aan wie zojuist een pluimpje is gegeven. ‘Morgenavond geef ik het u.’

Mevrouw Felstra was naar de huisarts geweest omdat ze al wekenlang, vooral tijdens het lopen, pijn in haar knieën had. Hij had gezegd dat ze moest afvallen.

‘U bent licht zwaarlijvig,’ had hij haar tactisch meegedeeld. Ze imiteerde de geaffecteerde stem van de arts.

‘Die man praat zo bekakt, vind je niet, Sjoerd?’

Haar man knikte ongeïnteresseerd.

Ze zette ons een schaaltje met via voor. Ze nam een kleine lepel en roerde wat in haar portie.

‘Voorlopig is dit dus mijn laatste toetje.’

Meneer Felstra wees op een krant die naast zijn bord lag en keek eerst Fred en toen mij aan.

‘President Sadat is voor de derde keer op bezoek gegaan bij Khadafi in Tripoli. Ze praten over een fusie tussen Egypte en Libië en...’

‘Tripoli?’ onderbrak ze hem. ‘Is dat in Italië?’

Mag ik misschien even uitspreken?’ snauwde meneer. ‘Nee, dat is de hoofdstad van Libië.’ Met zijn tong bevochtigde hij zijn dikke onderlip.

Daarna begon hij uitgebreid over het Midden-Oosten te oreren; de Oktober-oorlog, en het neerschieten van een uit de koers geraakt Libisch passagierstoestel door Israëlische straaljagers.

Uit beleefdheid bleven we allemaal aan tafel zitten. Die vent gedraagt zich alsof wij zijn onderdanen zijn, dacht ik geïrriteerd. Ik dacht ook aan Erica, een vrouw van ongeveer mijn leeftijd die ook voor uitzendburo VANES werkte.

‘Ik zie zo dat jij ook van Joodse afkomst bent,’ had ze opgemerkt toen we elkaar voor de eerste keer zagen. Ze vertelde dat ze een ‘echte Jodin’ was en daar trots op was.

Ik zag dat Fred zijn stoel naar achteren schoof, ik hoorde meneer ‘militair industrieel complex’ zeggen. Toen sloeg hij met de vlakke hand hard op de tafel waardoor de schalen en borden rinkelden.

‘Onbeschofte vlegel, kun je niet de beleefdheid opbrengen te blijven zitten als ik aan het woord ben?’ schreeuwde hij.

‘U bent te veel aan het woord,’ zei Fred kalm en haastte zich de kamer uit.

Mevrouw Felstra en ik stonden nu ook op.

‘Gisteravond heeft hij natuurlijk verloren met gokken,’ zei Fred toen hij me wat later het beloofde gedicht kwam brengen.

Toen ik die avond naar de keuken ging om oploskoffie te maken hoorde ik meneer Felstra in de kamer tegen zijn vrouw tieren: ‘Als die croupier, dat Indonesische wijf met haar verlepte, gele, ontevreden smoelwerk, het balletje in de bak gooit, verlies ik altijd, het is háár schuld!’

Even later kwam hij de keuken binnenstampen, pakte een nog onaangebroken fles jenever van het aanrecht en ging terug naar de huiskamer. Soms trof ik hem met een boek aan, meestal over geschiedenis. Hij wenkte me dan, wees op zijn lectuur en zei: ‘We lezen nu...’

Hij sprak over ‘wij’ als hij ‘ik’ bedoelde. ‘Wij hebben vandaag hard gewerkt met een matig resultaat,’ meldde hij vaak bij zijn thuiskomst. Aanvankelijk begreep ik die mededeling niet goed; hij was immers in loondienst bij een verzekeringsmaatschappij.

Tot Fred me vertelde dat hij helemaal geen hoge positie bij een verzekeringsmaatschappij bekleedde. Al jarenlang was hij enquêteur, liep

met vragenlijsten stad en land af. Hoe meer lijsten er werden in gevuld, des te hoger waren zijn inkomsten.

Wij Juliana, Koningin der Nederlanden. Lachwekkende hoogmoed waarvan hij zelf het bespottelijke niet inzag.

Om het taalgebruik van mijn hospita moest ik inwendig vaak lachen. Ze had het over een ‘wisselwasje’. Als ze een huis beschreef bezat het soms ‘een mooie erkel’.

‘Moeder,’ corrigeerde Fred dan goedbedoeld ‘het heet een wissewasje en geen wisselwasje, en zo'n uitgebouwd venster heet een erkerrr...’ Als dank kreeg hij een kwade blik toegeworpen. Toen ik haar eens een pas gekocht overhemd toonde, voelde ze eraan en reageerde: ‘Dat is geen katoen hoor, dat is stentetisch!’ Ik moest me inhouden haar niet te verbeteren.

We zouden gaan eten. Het wachten was op meneer. Om de tijd te doden zette ze de tv aan. Barbara Streisand zong, gehuld in iets dat op een roze nachtpon leek.

Meneer kwam thuis, begroette niemand en ging zitten.

‘Wil je dat sentimentele buikpijngeblèr van deze dame even beëindigen?’ vroeg hij. Gehoorzaam stond ze op en zette de tv af.

‘Nee, ik bedoel, zet zender twee aan, we willen het nieuws zien!’ schreeuwde hij plotseling agressief.

Fred keek op zijn horloge. ‘Het is te laat voor het nieuws, pa.’

‘Verdomme, mijn horloge staat stil, nu heb ik het nieuws gemist.’ Hij was neurotisch waar het nieuws betrof.

‘Of u het nu wel of niet weet, er gebeuren precies dezelfde dingen,’ merkte Fred op.

Inmiddels was het november. Naarmate ik ouder werd leek het wel alsof een minuut veertig seconden duurde. Het gezin Felstra begon me steeds meer te boeien maar vrolijk werd ik er niet van.

Fred bleef me hardnekkig met meneer aanspreken hoewel ik hem had verzocht me te tutoyeren. Toen ik hem weer eens met zijn Engelse handelscorrespondentie had geholpen, vroeg ik: ‘Heb jij eigenlijk geen vrienden of vriendinnen of een vriendin,’ waarbij ik nadruk legde op ‘een’. Bedremmeld keek hij naar de vloer; misschien was mijn vraag te indiscreet geweest. Maar ik had hem toch ook bij stukjes en beetjes over

mijn leven en relaties verteld?

Hij rechtte zijn rug, streek zijn lange, golvende haar naar achteren. ‘Weet u, ik sluit me moeilijk aan, eigenlijk voel ik weinig verwantschap met anderen, dat was op de lagere school en de mavo ook al zo. Net als u ben ik graag alleen.’

‘Heb je weleens met een meid gevoosd?’ Ik zei het opzettelijk grof. Hij leek overrompeld en kleurde. ‘Ik geloof dat ik niet van dat lichamelijke houd,’ antwoordde hij bijna stotterend. ‘Dat geloof je, zeker weten doe je dat dus niet.’ Ik vertelde dat ik in de ontwikkeling van mijn seksualiteit door mijn veel te oude en bovendien neurotische moeder was geblokkeerd.

‘Maar toen ik zo'n zestien jaar was en bijna ontplofte van geile nieuwsgierigheid ben ik eens naar een hoer gegaan. Hoe dat ging zal ik maar niet vertellen.’

Hij had weer een kleur gekregen. ‘Vertel het alstublieft.’

In de huiskamer beneden was geschreeuw, begeleid door het geluid van brekend aardewerk.

‘Huishoudgeld vergokt, pa kwaad, ma kwaad,’ zei Fred. Ik knikte. ‘Morgen betaal ik je moeder kostgeld, kan ze weer boodschappen doen.’

‘Voorlopig betaal ik niet voor het eten, ze hebben tweeduizend gulden van me geleend, al mijn spaargeld,’ zuchtte hij.

We hadden al een paar dagen gehaktballen gegeten die meer naar brood dan naar vlees smaakten. Ik keek op mijn horloge.

‘U zou, zou... u was zestien en ging naar, naar een h... hoer.’ Zijn stem trilde.

‘Toentertijd zat ik in de laatste klas van de ULO. Daar circuleerde onder de jongens een stukgelezen boekje over het geslachtsleven. De afbeelding van het opengetrokken harige monster dat we gniffelend “kut” noemden, had mijn nieuwsgierigheid gewekt.

Op een zaterdagavond zei ik tegen mijn moeder dat ik naar de bioscoop ging. Het leek wel alsof ze me niet vertrouwde, ze was hartstikke achterdochtig, maar vooral intuïtief. “Welke bioscoop?” vroeg ze. “Nöggerath,” zei ik. Dat filmtheater was vlakbij de Munttoren. Het was, besefte ik later, een Freudiaans antwoord, want je sprak het uit als *neukerat*.’

Fred lachte.

‘Ik had wat zakgeld opgespaard en met tien losse guldens in m'n kont-

zak begaf ik me richting Nieuwmarkt. Daar was de Barndesteeg. Op school had ik gehoord dat de hoeren daar goedkoop waren. Dat was dus in negentiennegenenveertig. Toen was een gulden nog van echt zilver, je kon er veel meer mee doen dan tegenwoordig. Voor een open deur stond een niet meer zo jonge, verlepte vrouw. Ze had lang haar tot over haar schouders.

'Ga je mee?' vroeg ze.

'Ik wil je kut bekijken,' zei ik. 'Wat kost me dat?'

'Zeveneneenhalve piek,' antwoordde ze en meteen draaide ze zich om en beklom de steile, donkere trap. Ik had nog niet eens ja gezegd.

Natuurlijk ging ik achter haar aan die smalle trap op. We kwamen op een smalle overloop waar een schaars lampje brandde. Ze opende een deur en we waren in een klein hokje zonder raam. Er stonden een bed en een tafeltje waarop een lampetkan stond, waarnaast een paar rollen wc-papier en enkele handdoeken.

Ze stak haar hand naar me uit, ik herinner me zelfs dat ze zwarte randen aan haar nagels had. Ik betaalde haar acht gulden.

Toen ging alles razendsnel. Ze trok haar jurk omhoog over haar hoofd. Daaronder had ze alleen een kort, roze hemd aan. Ze ging het bed op, ruggelings, trok haar knieën op. Ik hurkte en keek en ik moest goed kijken, want de enige verlichting daar was een kaal peertje.

Tussen de schaarse beharing kleefden twee grauwe, dunne lippen aan elkaar. Met twee vingers trok ze die vaneen. Toen zag ik, dieper inliggend, rozerode bobbels en plooien. Ik bespeurde ook een flauwe pislucht. Ze gaf me geen waar voor m'n dure geld, want in no time stond ze op van het bed.'

'Goh,' reageerde Fred.

Een minderwaardigheidsgevoel had ik toen ook; wat had ik bereikt voor een veertigjarige? Ik bezat niets, behalve wat kleding, enkele boeken, een grammofoon en veertig platen. Op de diverse kantoren waar ik werkte zag ik mijn leeftijdgenoten; ze hadden een eigen woning, vaak een gezin en ze gingen met vakantie. Maar ik vond ze ontiegelijk saai in hun voorspelbare regelmaat. Desondanks boden mijn werkzaamheden voor het uitzendburo en het observeren van het reilen en zeilen van de Felstra's me enige afleiding en vooral stof tot nadenken.

Hoewel ik hem niet mocht, intrigeerde meneer Felstra me. Waarom

deed hij zo gewichtig? Hij was mislukt en wist het. Waarschijnlijk was zijn dictatoriale houding thuis een compensatie voor hem.

Behalve dat hij geld verloor in het casino kocht hij ook veel staatsloten. Over die loten had het echtpaar dan ook regelmatig woorden. Hij verweerde zich steevast met dezelfde uitspraak: ‘Statistisch gezien zou ik binnenkort een grote prijs moeten winnen.’ Fred schudde dan nee met zijn hoofd en trok zijn wenkbrauwen op. ‘U weet toch dat statistieken zelden kloppen?’

Meneer Felstra reageerde met een wrang lachje.

‘Zoals jullie met elkaar of liever tégen elkaar leven, het zou een toneelstuk kunnen zijn,’ merkte ik tegen Fred op.

Diezelfde avond, tijdens het tv-journaal, was mevrouw Felstra even naar de keuken gegaan. Toen ze terugkwam meldde meneer haar: ‘Een watersnoodramp in India, drieduizend doden.’ Ze zette een pan op een onderzetter, keek hem even veelbetekenend aan. ‘Ik heb genoeg aan mijn eigen ramp.’

Het viel op dat meneer steeds harder ging praten. Hij klaagde vaak dat hij ons niet goed kon verstaan omdat we te zacht praatten. Dat kon van zijn vrouw met haar harde mannenstem niet worden gezegd. Fred merkte op dat hij zijn oren eens moest laten controleren door een kno-arts.

‘U zet het geluid van de televisie ook steeds harder.’ Meneer Felstra likte weer eens over die lelijke onderlip.

‘Dat komt omdat jullie overal doorheen kletsen, maar feit is dat mijn oren af en toe dichtklappen.’

Als dessert waren er drie mandarijntjes per persoon.

‘Gadverdamme,’ zei meneer, haar een boze blik toewerpend. ‘Je hebt voor de zoveelste maal weer van die spuugmandarijntjes gekocht, een en al pit en taai vruchtvlees.’

‘Ik kan ze niet vanbinnen bekijken als ik ze koop. Dan neem jij maar voortaan mandarijntjes mee.’

Met zachte stem en tranen in zijn ogen vertelde Fred dat die ochtend, vlak voor zijn neus, in de Ferdinand Bolstraat een hond door een auto was overreden. Het dier had nog even gejankt en gekronkeld en was daarna overleden. ‘Ik heb er de hele dag aan moeten denken, ik kan het maar niet uit mijn hoofd krijgen.’

‘Je lijkt wel een wijf,’ reageerde zijn moeder.

‘Verdriet heeft niks met mannelijk of vrouwelijk te maken, ma.’

‘Wat is het hier toch altijd sfeervol, je knapt er echt van op,’ met die woorden stond ik van tafel op en begaf me naar mijn kamer. Daar beluisterde ik een grammofoonplaat met ballades van Chopin, vertolkt door Arthur Rubinstein; de ballade in g-moll op. 23 maakte een triest gevoel in me los.

Buiten waar het al donker was woedde een forse regenbui met enorme windvlagen. Ik schrok toen een tak met een harde tik tegen het raam vloog. De wind kun je niet zien, wel voelen en je raakt onder de indruk van wat hij kan aanrichten.

Voor mijn kamerdeur krakeelden vader en zoon. ‘Weet u wat u mankeert? U heeft een nieuwsafwijking!’ riep Fred. Daarna volgde de harde klap van zijn kamerdeur.

Diverse malen had ik her en der naar een vaste betrekking gesolliciteerd; dat was op niets uitgelopen. Men vroeg naar diploma's en getuigschriften. Van twee uitzendburo's had ik een getuigschrift gekregen maar die waren blijkbaar niet belangrijk. En dan mijn leeftijd, veertig! Aan de gezichten tegenover me zag ik dat ze me als een mislukkeling beschouwden. Ik wilde ook weleens een goede job en een eigen woning. Ik kon toch niet de eeuwige kostganger blijven - ik moest denken aan de Wandelende Jood - en altijd mijn benen onder andermans tafel steken?

Recalcitrant ging ik door de dagen. Fenomenaal was dat ik in die periode continu enorm geil was. Ik verviel in een soort van wanhoopsonanie die ik minstens tweemaal daags woest bedreef. Misschien omdat ik me dan even probleemloos buiten de werkelijkheid waande.

Erica Kaufmann was twee jaar ouder dan ik. Omdat ze klein en fragiel was toonde ze jonger. Ze deed me aan Elisabeth Taylor denken. Ze had dik, zwart haar en donkerbruine ogen. Als ik naar die onthutsende schoonheid keek kreeg ik het gevoel tegen de zon in te kijken. Van avances, van wie dan ook, was ze niet gediend en liet dat merken ook.

Eén verkeerd gevallen woord kon haar in woede doen ontvlammen. Als ze iets vertelde en ik keek onbewust even een andere kant op, riep ze geïrriteerd: ‘Luister je wel echt, luister je wel?’ Misschien was er nooit echt naar haar geluisterd.

Feit was dat ik in haar nabijheid altijd op mijn tenen moest lopen.

Eigenlijk was ik een beetje bang voor haar omdat ze zo onvoorspelbaar was.

Oorspronkelijk kwam ze uit Oostenrijk. Na de inlijving van dat land door de nazi's was het gezin Kaufmann naar Nederland gevlucht. Een maand na hun aankomst had de vader het gezin in de steek gelaten. Twee jaar later legden de nazi's hun verstikkende klauwen op Nederland.

Toevallig werkten we twee maanden voor hetzelfde bedrijf. Tijdens de pauze zaten we in de kleine kantine tegenover elkaar. ‘Hier vlakbij is een kleine Chinese eettent, heb je zin om daar vanavond wat te gaan eten? Je hoeft me niet vrij te houden, ik betaal liever voor mezelf.’

‘Afgesproken,’ zei ik. ‘Even mijn hospita bellen, dan weet ze dat ik straks niet aan tafel verschijn.’

Tijdens en na het etentje wisselden we de rotte vruchten van elkaars jeugd uit.

Ze vertelde dat ze in Wenen had gewoond. Ze vertelde over de eindeloze treinreis naar Nederland. Het gezin had maar twee grote koffers bij zich.

Nadat haar vader de benen had genomen, lukte het haar moeder vrij snel als huishoudster een goede betrekking te vinden bij een echtpaar in Hoorn, beiden arts.

‘Zoals ik je nu aan het vertellen ben, is het net alsof niet ik maar een afsplitsing van mezelf alles heeft meegemaakt,’ zei ze. We staarden door het raam naar de donkerte buiten waar het miezerde.

‘We woonden dus in Hoorn. Middenin dat dorp stond een pauwenkooi, daar stond mijn school vlakbij. Mijn beste vriendje was ons buurjongetje, wiens ouders nsb-ers waren, maar wat wist ik als kind? Op een ochtend marcheerden de Duitsers langs ons huis. Het buurjongetje en ik waren op weg naar school. Ze zongen: “Auf der Heide blüht ein Blümelein und dass heisst Erika...” en ik, met mijn Oostenrijkse achtergrond, moet de sergeant aan zijn broekspijp hebben getrokken en gezegd: “Tch heiss auch Erica...” Op de schouders van de moffen ben ik die dag naar school gebracht.’

Ik vroeg haar of ze niet van streek zou raken door over dit alles te praten, maar ze schudde van nee.

‘Mijn moeder droeg vaak een broche van de Stefanskirche, waar we

vlakbij gewoond hebben. Ik zie de kleuren ervan nog voor me. Als kind vond ik die broche het allermooiste op de wereld. Ik klom vaak op haar schoot, alleen om daarnaar te kijken. Later werden we gedwongen Hoorn te verlaten, we moesten naar Amsterdam.

En nu komt het. In augustus 1942 is mijn moeder met mij in Amsterdam op visite bij een vriendin, ook een Jodin, eveneens afkomstig uit Hoorn.

Het is hoogzomer, mijn moeder heeft geen jas aangetrokken. Aan het eind van die middag betrekt de lucht, maar het regent toch nog niet. Mijn moeders vriendin die pas een baby heeft, komt tot de ontdekking dat ze iets voor het kindje nodig heeft. Melk? Of de speen is stuk, of de fles.

Mijn moeder biedt aan om even snel het nodige te halen. Snel, want het is zo spertijd, dan mogen er geen Joden meer buiten lopen. Omdat de lucht zo dreigend is roept ze naar haar vriendin: ‘Ik trek jouw jas even aan,’ en weg is ze.

En dan loopt ze tegen een Nederlandse politieman aan, of een landwachter, die een gele ster ziet en haar aanhoudt.

Tot zijn plezier en haar schrik blijkt de ster niet opgenaaid maar opgespeld. Reden voor hem haar op te brengen. Joden waren verplicht de ster op hun kleding te naaien. Onder geen beding mocht die nonchalant met een of meer veiligheidsspelden worden bevestigd, want dat impliceerde dat men zich wellicht ook wel eens zonder ster op straat bevond. Later wordt ze naar een gevangenis gebracht.

Thuis wachten, in steeds grotere paniek, Betsy, moeders vriendin en ik, de kleine Erica. Nou ja, klein, ik was bijna acht en had al heel wat meegemaakt, was daardoor mijn jaren vooruit. Naarmate het later wordt weet Betsy zeker dat mijn moeder moet zijn opgepakt. Opgepakt, omdat zij, Betsy, haar ster niet op haar jas had genaaid maar gespeld. Het duurt dagen voordat zij zekerheid krijgt. Gedurende die tijd zorgt Betsy voor me.

Het duurt tot acht september voor ze een briefje van mijn moeder ontvangt, die op dat moment onderweg is van Amsterdam naar Kamp Westerbork. In dat briefje probeert ze dapper haar vriendin nog moed in te spreken. Ze vraagt haar alsjeblieft voor mij te willen zorgen. Enkele dagen later wordt ze in een veewagon gestouwd, richting Auschwitz, waar ze bij aankomst meteen wordt vermoord.’

Nu we elkaar wat beter kenden, kreeg ik de indruk dat ze zich wat milder tegenover me opstelde, minder snel geïrriteerd raakte. Of misschien beeldde ik me dat wel in.

Maar ik bleef afstand houden, want ik kende mezelf: eerst haalde ik ze aan - wat later stonden ze me in de weg.

Op een wintermiddag, er viel natte sneeuw, sloeg ik komend van mijn werk de hoek van de Govert Flinckstraat om.

Aan de overkant schommelde een corpulente tekkel met afstandsbediening; aan het uiteinde van zijn riem voerde hij of zij een lange magere vrouw met zich mee. Het was de buurvrouw van de Felstra's. Ze was een jaar of zestig, had altijd veel make-up op, daar kon een banketbakker een taart mee glazuren.

Mijn hospita, die met een zekere wellust vaak kwaad over anderen sprak, had eens beweerd dat de vrouw jarenlang 's avonds laat en 's nachts in de Utrechtsestraat had getippeld. Toen de buurvrouw me zag, stak ze snel over.

‘Dag Felstra-kostganger!’ begroette ze me.

Aan de overkant waar zij net had gelopen liep een gezette, kale man met een grote hond die opvallend kleine ogen had. Het dier droeg een muilkorf.

‘Die hond van die pooier is net zo vals als z'n baas,’ merkte ze op en vervolgde in één adem: ‘Gisteren was ik in het Binnengasthuis en wie zag ik daar in de wachtkamer van de kankerpolikliniek? Het heet oncogilo of zoiets, maar ik zeg dus gewoon kankerkliniek. Wie zat daar? Je hospes Sjoerd Felstra! Weet jij wat hij mankeert? Dien praat al heel lang niet meer met me, vraag mij niet waarom. En Sjoerd doet altijd alsof hij meneer de minister is, die ziet me niet eens.’

Toen ze even pauzeerde, antwoordde ik niet te weten wat meneer Felstra mankeerde en liep door.

Terwijl ze tegen me aan stond te praten, schoot mijn hoerenbezoek van vierentwintig jaar terug me te binnen. Ik onderdrukte de plotselinge neiging haar dezelfde vraag te stellen.

Thuisgekomen waste ik mijn handen alvorens aan de avonddis plaats te nemen. Even na mij verscheen meneer Felstra. Zijn gezicht stond ernstig, het leek wel of hij wat van zijn zelfverzekerdheid was verloren. Hij

vertelde ons dat hij diezelfde ochtend vanwege zijn aanhoudende heesheid bij de huisarts langs was geweest.

Deze had met een lampje in zijn keel geschenen en hem vervolgens met spoed naar de kno-arts doorverwezen.

Verontwaardigd mopperde hij dat hij in de polikliniek van de knoarts maar liefst veertig minuten had moeten wachten. De specialist had hem uitgebreid onderzocht. Er werden foto's van zijn strottenhoofd gemaakt en onder plaatselijke verdoving was er een miniem stukje weefsel uit zijn keel ‘gehapt’. ‘Dat stukje weefsel gaan ze microscopisch onderzoeken, zoiets heet biopsie,’ zei hij met de ons vertrouwde gewichtigdoenerij. ‘Roken is vanaf vandaag een gepasseerd station voor u,’ had de specialist gesteld.

De uitslag van de foto's en het weefselonderzoek zou een week op zich laten wachten. Wel was gediagnosticeerd dat er knobbeltjes op zijn stembanden zaten.

‘Het zal wel goedaardig zijn... ik weet het bijna zeker,’ opperde meneer.

Mevrouw trok een bezorgd gezicht. Meteen kwam ze met een verhaal op de proppen over een vriendin bij wier man ze twee jaar geleden ‘zijn hele keel hadden weggehaald’.

‘Zoiets kan dus niet,’ stelde meneer vast.

Ik vroeg me af of ze werkelijk bezorgd over hem was. Zou ze nog iets om hem geven? Of was het haar kwaadaardigheid die haar dit wellicht verzonnen verhaal ingaf?

Aan Freds gezicht was geen enkele emotie af te lezen. Hij zweeg en verorberde met smaak zijn draadjesvlees. Ik dacht aan kanker van het strottenhoofd. Het woord larynx schoot me te binnen. Onlangs had ik daarover in een krant een artikel gelezen. Als dat het geval was dan was meneer voorgoed uitgepraat.

Toen hij van het ziekenhuis thuiskwam, had hij ons op zijn bekende betwetersmanier meegedeeld dat het stukje weggenomen weefsel ‘maligne’ oftewel kwaadaardig was. De diagnose luidde: een larynxtumor.

Meneer maakte niet bepaald de indruk van iemand die zojuist een jobstijding heeft ontvangen. Arrogant keek hij ons aan, terwijl zijn tong zijn dikke onderlip bevochtigde. Met een stem die door heesheid bijna onverstaanbaar was, deed hij ons zijn relaas. De specialist had gezegd

dat het strottenhoofd verwijderd moest worden, zo'n ingreep heette een totale laryngectomie.

Hij had gevraagd of hij daarna nog kon praten. Ja, door middel van opgeboerde lucht, waarbij met de mond klank wordt gegeven. Dat noemden ze slokdarmspraak. Zoiets aanleren zou echter veel tijd in beslag gaan nemen. Er bestonden ook stemprotheses die eruitzagen als een klein electrisch scheerapparaat. De spraak werd dan weliswaar vervormd en klonk eentonig, maar was redelijk te verstaan.

‘Tja,’ reageerde mevrouw Felstra onbewogen toen hij de kamer uit was, ‘Had hij zich maar niet suf moeten roken, heb ik het nog niet eens over dat zuipen. Zonde allemaal van het dure geld.’ Ik kon me niet voorstellen dat de echtelieden elkaar ooit nog omhelsden of elkaar ooit hadden omhelsd. Fred gaf geen commentaar en ik wist niet zo gauw wat te zeggen. Wat later stond meneer, hoewel het fris was, ijverig op het balkonnetje te dampen. Toen hij in de kamer terugkwam zei hij: ‘Dat was mijn laatste Bastos.’

Laat die avond trof ik mevrouw Felstra in de keuken aan. ‘Mag ik je een persoonlijke vraag stellen, Dien?’ Het was de eerste keer dat ik haar tutoyeerde. Ze legde haar theedoek op het aanrecht en wierp me een verbaasde blik toe - of was het een achterdochtige? Het leek wel alsof haar ogen steeds kleiner werden - of zwol haar gezicht op? Haar mond leek groter, maar dat kwam doordat ze nogal gul haar lippen had gestift en te rood. Het viel me op dat ze zich vlotter had gekleed; ze droeg een lichtbruine broek en een roodgekleurd gebreid vest. Ik ontwaarde zelfs een imitatieparelsnoer en bijpassende oorbellen. ‘Parels brengen tranen’, had mijn moeder weleens geopperd. Na mijn woorden viel er een stilte waarin het me voorkwam alsof de ronde keukenklok extra hard en snel tikte.

‘Tegen wil en dank ben ik toch een stukje van het gezin geworden,’ ging ik verder. Bijna had ik gezegd ‘van het gelukkige gezin.’

Enigszins verlegen, of ze deed alsof, begon ze een paar glazen op te poetsen.

‘Geef je eigenlijk nog om Sjoerd?’ Het ging me geen barst aan, maar ik wilde het weten. Schouderophalend reageerde ze: ‘Geven, geven, da's een groot woord, maar hij is Freds vader. Ik ben aan Sjoerd gewend geraakt zoals je aan een slechte stofzuiger went.’

Een bizarre vergelijking.

‘Veronderstel nu dat hij straks helemaal niet meer kan praten...’

‘Zou me dát een rust in huis geven!’ antwoordde ze wat al te enthousiast.

‘En als alles misgaat, je snapt me wel, zou je dat erg vinden?’ vroeg ik brutaal door. Weer haalde ze de schouders op, trok een pruillip. ‘Echt missen zou ik hem natuurlijk niet, Fred denk ik ook niet. Die jongen heeft vroeger vaak slaag van hem gehad, bij een kleinigheid al. Maar Fred ken je moeilijk peilen, die uit zich niet. Voor Sjoerd ben ik al jaren lang huishoudster, werkster en pispaal. Heel af en toe geef ik hem een grote smoel terug. Toen ik met hem trouwde, het was een motje, had ik nooit gedacht dat ie zo bazig en driftig zou worden. Ik had me bene bijmekaar motte houwe toen hij me na een dansavondje, negentien jaar geleje, naar huis bracht.’

Nog nooit had ik mensen ontmoet die te kennen hadden gegeven blij te zijn met hun bestaan. In mijn beleving zat ieders leven vol problemen, vooral het mijne. Had ik met veel moeite links een probleem opgelost, dan doemde er rechts een nieuwe verrassing op. Sommige moeilijkheden veroorzaakte ik zelf. Was ik een zelfkweller?

Wel ervoer ik een vorm van kortstondig lichamelijk geluk wanneer ik een geil verhaal schreef, waarin de verlopen en vooral gewillige hoer mij op mijn perverse wenken bedient. En de ophitsende taal die ze uitslaat, een taal waar je u tegen zegt. Maar in erotische dromen greep ik altijd mis op het cruciale moment.

Al heel lang had ik geweten nooit gelukkig te worden; altijd woonde er iets in me dat het blije tegenhield. Vaak dacht ik aan de woorden van een vriend van de fameuze pianist Vladimir Horowitz: ‘Meneer Horowitz houdt van niemand, hij houdt alleen van zijn piano. En die piano kende zijn mogelijkheden pas toen Horowitz hem ging bespelen.’

In mijn hoofd werd het almaar chaotischer ik ging steeds vaker met mezelf praten. Ik was eigenlijk je, dus aanspraak had ik altijd. De zinnen in mijn hoofd buitelden over elkaar. Ikzelf was en bleef de enige aan wie ik onbekommerd alles kon toevertrouwen.

Twee dagen na de zware operatie vroeg Fred me of ik met hem mee wilde gaan naar het ziekenhuis. Dien was er al geweest toen haar echtgenoot nog buiten kennis was.

Meneer lag op de intensive care. Zijn gezicht was grijswit. Met wate-

rige ogen keek hij ons even aan en zakte toen weer weg.

Even zag ik ‘De schreeuw’ van Edvard Munch voor me toen ik naar meneers wijd geopende mond - zonder kunstgebit - keek. Uit een groot stuk pleister op zijn keelhals stak een witte plastic buis die was aangesloten op een apparaat dat sissende geluiden produceerde. Aan de zijkant van zijn hals was een wonddrain bevestigd. In een van zijn neusgaten stak een voedingssonde. Uit een infuusslang druppelde een heldere vloeistof in zijn linkerarm.

Een minuut of wat bekeken we hem. Toen zei Fred onaangedaan: ‘Zullen we maar?’

Na drie weken kwam meneer thuis. Onderaan zijn hals zat een canule waardoor hij ademhaalde. Het ding moest regelmatig worden doorgespoeld vanwege slijm dat erin terechtkwam. Af en toe trachtte hij te praten, wat resulteerde in een macaber gerochel.

Nu was hij hele dagen thuis, wat mijn hospita niet prettig vond omdat hij haar voortdurend op de vingers keek en zich overal mee bemoeide.

Met veel mimiek probeerde hij ons dingen duidelijk te maken. Hij was net een mimespeler. Hij schreef voortdurend mededelingen op een kleine blocnote die hij altijd bij zich droeg. Hoewel er geen uitzaaiingen waren gevonden moest hij toch eens per week naar het ziekenhuis om te worden bestraald. Ook kreeg hij kortstondig chemotherapie. Na twee maanden was al zijn haar verdwenen, maar dat was toch al spaarzaam geweest.

Na een avondmaaltijd schreef hij weer eens wat op zijn blocnote. Hij scheurde het velletje eruit en gaf het aan zijn vrouw. Ze las het en knikte. Vervolgens gaf ze het papiertje aan Fred, die het aan mij doorgaf.

‘Morgenmiddag om half drie naar de pruikenmaker, vergeet het niet!’ stond er op. Fred, die naast me zat, boog zich naar me toe. ‘Terug naar de pruikentijd,’ zei hij zacht.

Meneer leek niet meer op meneer. Dat kwam door dat rare doffe pruikje; als je goed keek zag je bij de scheiding het stiksel. Waarschijnlijk was het de voordeligste pruik uit de collectie. Het deed me denken aan een staal donkerbruin Heugafelttapijt.

In minder dan drie maanden was hij getransformeerd tot een robotachtige stripfiguur waarvoor de juiste naam nog moest worden bedacht.

Na vier maanden kon hij zich weer enigszins verstaanbaar maken dankzij zijn stemprothese, die eruitzag als een Philishave en op batterijen werkte. Hij hield het apparaat tegen zijn hals; we hoorden een eentonig, zoemend geluid en met veel moeite konden we ongeveer de helft van wat hij zei verstaan. Toen we het geluid voor het eerst hoorden, merkte Fred op: ‘Alien talking.’ Meneer, die snel dover werd, verstond het toch niet.

Toen hij eens over de vlooienmarkt op het Waterlooplein liep, zag hij daar een oude atlas. Hij wees erop, haalde de stemprothese uit zijn zak en hield die tegen zijn keel. ‘Ik koop geen scheerapparaten,’ reageerde de koopman. Daarop was meneer hem in blinde woede aangevlogen. Het was nog een hele rel geworden, compleet met politie.

Meneer bleef, vooral tijdens het eten, zijn krant lezen en keek stipt op tijd naar de nieuwsuitzendingen op de televisie. Af en toe tikte hij met zijn dikke wijsvinger op de krant, drukte het apparaatje tegen zijn hals en liet een irritant gezoem op ons los. Zijn betoog ging waarschijnlijk over de politiek, maar gelukkig verstonden we het niet.

Hij kon zichzelf ook niet meer goed horen. Na zijn operatie had een kno-arts vastgesteld dat hij al zeventig procent van zijn gehoor kwijt was. Een gehoorapparaat bleef hij echter weigeren, deels om financiële redenen.

Komende uit mijn kamer, zag ik dat de deur van de echtelijke slaapkamer openstond. Voor Diens kaptafel zat meneer geconcentreerd met zijn haarstukje te manoeuvreren.

‘Die spiegel wil wel wat leukers zien,’ klonk Freds stem in mijn oor. Ik schrok. Ongemerkt was hij achter me gaan staan. Toen ik me omdraaide zag ik hem naakt met een badhanddoek onder de arm de badcel binnengaan.

In een flits zag ik zijn onmogelijk hoge, de zwaartekracht tartende billen. Zijn dijbenen en benen waren dun. Zonder enige gêne naakt door de gang lopen paste totaal niet bij hem. Ik vroeg me af wat hem plotseling bezielde.

Gaandeweg konden we meneer helemaal niet meer verstaan; we deden er trouwens ook geen moeite voor. Hij echter was ervan overtuigd dat

we hem goed konden verstaan. Soms riep Dien, haar handen als een scheepsroeper voor haar mond: ‘Heel interessant, Sjoerd!’ We zagen dat ze er lol in kreeg. Af en toe had hij nog wel driftbuien. Met een van woede vertrokken gezicht wees hij dan naar Dien, Fred of mij, of naar ons alledrie. Zijn stemprothese produceerde dan ophitsende, krakende geluiden. Bij uitzondering sloeg hij nog met zijn grove bootwerkersklauwen op tafel. Hij wist dat hij was geveld.

Hij begon vreemd te doen, knipte willekeurige stukken uit zijn kranten, meestal drie stuks, een voor elk van ons. Hij haalde lege pannen van de keukenplank en plaatste die op de huiskamertafel. Op straat wrikte hij met zijn sleutel in sloten van vreemde huisdeuren. Al verscheidene malen was hij door buurtgenoten thuisgebracht. Dien mopperde omdat hij al enkele malen in zijn bed had geplast.

‘Hij dementeert,’ constateerde Fred.

‘Hij verdwaalt steeds meer in zijn hoofd. Jullie moeten met hem naar de huisarts, misschien bestaan er medicijnen die het proces vertragen,’ opperde ik.

‘Misschien kunnen we hem lozen, er zijn toch instellingen voor zulk soort?’ merkte Dien met een hard gezicht op. ‘Dat woordje soort hoor ik niet graag, Dien. Dat zeiden de nazi's ook over de joden, de homoseksuelen en de zigeuners.’ Met moeite beheerste ik mijn woede.

Ze schrok, de kenau, en even ontwaarde ik een glimp van angst. ‘Sorry hoor, Frans, zó bedoel ik het toch niet,’ ze deed zowaar een tikkeltje onderdanig.

Even stonden we gedrieën zwijgend op de overloop. Het viel me op dat ze me voor de eerste maal bij mijn voornaam had genoemd.

‘U weet dat ik u graag mag, ja, ik ben gesteld op u geraakt. U hoort echt bij ons, is het niet zo, Fred?’ Fred keek me even aan en gaf me een snelle knipoog.

Ze bloosde van haar eigen woorden en keek als afleidingsmanoeuvre met een ernstig gezicht op haar horloge.

Ineens begreep ik waarom ze zich optutte en wat vlotter was gaan kleden. Onder het eten observeerde ze me. Keek ik haar aan, dan boog ze haar hoofd snel naar haar bord. Dat ontbrak er nog maar aan, want het was een vasthoudend wijf.

Het werd tijd dat ik naar een ander kosthuis ging uitkijken.

Ik zag voor me wat er binnenkort stond te gebeuren. Meneer zou door twee verplegers worden opgehaald. Hij zou zich hevig verzetten. Het tegen zijn hals gedrukte apparaat zou angstaanjagende geluiden maken.

Na het dichtslaan van de buitendeur, het gegrom van de startende automotor, zou Dien zeggen: ‘Daar zijn we goddank van verlost.’

‘Van tirannie bevrijd!’ zou Fred optimistisch opmerken.

Twee sonnetten

Jan van der Pol

Er is een groeiend aantal feministen
dat graag wil procreëren zonder man.
Ze wachten op techniek waarmee dat kan,
al is het zondig volgens menig christen.

Ook is de invloed groot van lesbiënnes
die zich bekwamen in het mannenwerk
en onderwijl bidt eenzaam in de kerk
een vrome ziel om zulke heiligschennis.

Hij richt zijn bede tot een jonge maagd
die ooit eens in verwachting raakte zónder
en heeft aan haar om goede raad gevraagd.

Hij schrok zich echter meer dan lazarus.
toen zij hem zei: ‘Het was gewoon een wonder
en sinds die tijd noem jij mijn zoon Je-Zus.’

Zomerdroom

Was deze neef toevallig nou een nicht,
dan zou hij snel de Noordzee oversteken;
hij meende dat het hem wel aan zou spreken.
Hij zag het al, het fraaie vergezicht.

Hij zou z'n ogen hebben uitgekeken
op 't schone Schotse landschap en wellicht
meteen voor al die ruigheid zijn gezwicht,
al had gebrek aan zon die doen verbleken.

Hij droomde er eens even bij te zijn
En bei z'n ogen stonden al op stokjes;
Z'n blikken kregen ongewild iets wilds.

Hij zou ervan genieten hoe de lijn
vol minimode met geruite rokjes
van invloed is op Schotse mannenkilts.

Twee sonnetten

Patty Scholten

Bokito

Bokito mooie aap, Bokito zoet.
Een bundel ongetemde oerwoudkracht.
En toch, je bruine ogen staan zo zacht.
Wat deed je fout met die Lombroso-snoet?

Ik druk mijn hand tegen de ruit. Jij doet
hetzelfde aan de binnenkant en lacht,
de zilverrug die altijd op me wacht.
Mensaap en aapmens zijn van eender bloed.

Ze staat er weer, het witte kale wijfje.
Al is mijn harem groot, ze mag erbij.
Kom bij je alfaman, hier hoor en blijf je.

Ons nageslacht zal buitelen en stralen.
Ik trek mijn groetgezicht: Kom nu bij mij.
Ik spring mijn reuzensprong. Ik ga haar halen.

De dobbepaarden

Tweehonderd griene hynders, onbereden,
hun achterwerk naar 't water toegewend
(zo fantaseer je dat je elders bent)
staan schuw bijeen, hun hoofden naar beneden.

Al twintig paarden waren overleden,
voor ze door amazones competent
door zee naar 't vasteland werden gemend.
En niemand hield het droog in dorp en steden.

Ons land te nat, te laag, te vol, te klein.
We dromen dat we ergens anders zijn,
geen dicht opeengepakte, bange dieren.

Wie komen ons bij watersnood bevrijden
en zelfverzekerd door het wad aanrijden?
De IJslanders, Ardenners, Arabieren?

De vier Hollanders

W. Somerset Maugham[*]
(Vertaling Susan Janssen)

Het Hotel Van Dorth in Singapore was verre van een Grand Hotel. De slaapkamers waren armoedig en de klamboes opgelapt en versteld; de badcellen, allemaal naast elkaar en gescheiden van de slaapkamers, waren muf en stonken. Maar het had karakter. De mensen die er logeerden, kapiteins op de wilde vaart wier reis in Singapore eindigde, mijningenieurs zonder werk en planters op vakantie, hadden naar mijn gevoel iets romantisch, meer dan de chique lui, globetrotters, rijke kooplieden, gouvernementsambtenaren en hun vrouwen, die feestelijke lunches gaven in het Hotel Europa en golf speelden, dansten en modieus waren. Het Van Dorth had een biljartkamer, met een biljart met versleten groen laken, waar scheepsmachinisten en klerken van verzekeringskantoren snooker speelden. De eetzaal was groot, kaal en stil. Hollandse gezinnen op weg naar Sumatra sloegen hun middagmaal naar binnen zonder een woord met elkaar te wisselen, en heren alleen op zakenreis uit Batavia verslonden een copieuze maaltijd terwijl ze aandachtig hun krant lazen. Twee dagen per week werd er een rijsttafel geserveerd en dan kwamen er wat inwoners van Singapore lunchen die dit gerecht lekker vonden. Eigenlijk had het Hotel Van Dorth een deprimerend etablissement moeten zijn, maar op de een of andere manier was het dat niet; het werd daarvoor behoed door zijn wonderlijke ouderwetsheid. Het had een vleugje van iets dat vreemd en halfvergeten was. Er was een aan de straat gelegen lapje tuin waar je in de schaduw van bomen koud bier kon zitten drinken. In die overvolle, drukke stad had die kleine tuin, ondanks langszoevende motorrijtuigen en voortdurend voorbijkomende riksja's, met de op het wegdek trippelende voeten van de koelies en hun rinkelende bellen, de afgelegen vredigheid van een stukje Holland.

Het was de derde keer dat ik in het Van Dorth logeerde. Ik had er voor het eerst van gehoord van de kapitein van een Hollandse trampvrachtboot, de s.s. Utrecht, waarmee ik van Merauke in Nieuw-Guinea naar

* *William Somerset Maugham (1874-1965) schreef toneelstukken, romans en verhalen, waarvan vooral de laatste hem beroemd hebben gemaakt. Enkele verhalen zijn gesitueerd in de Indische archipel, zoals 'De vier Hollanders'.*

Makassar was gevaren. De reis duurde bijna een maand, aangezien het schip een aantal eilanden in de Maleise Archipel aandeed, de Aru, Kai en Banda-eilanden, Ambon en andere waarvan ik zelfs de namen ben vergeten, soms voor een paar uur, soms voor een dag, om lading in te nemen of te lossen. Het was een aangename, eentonige en amusante zeetocht. Wanneer we voor anker gingen, kwam de agent in zijn sloep naar het schip gevaren, en meestal ook de Hollandse resident, en dan gingen we op het dek onder de zonnetent zitten en liet de kapitein bier aanrukken. Het nieuws van het eiland werd ingewisseld voor het nieuws van de wereld. Wij brachten kranten en post. Als we lang genoeg bleven, nodigde de resident ons uit om bij hem te dineren en dan klommen we, het schip onder de hoede van de tweede stuurman achterlatend, met zijn allen in de sloep (de kapitein, de eerste stuurman, de hoofdmachinist, de supercargo en ik) en gingen aan wal waar we een vrolijke avond doorbrachten. Die allemaal op elkaar lijkende eilandjes prikkelden mijn fantasie enkel omdat ik wist dat ik ze nooit zou terugzien. Daardoor waren ze op een vreemde manier onwerkelijk, en als we wegvoeren en ze zich in de zee en de lucht oplosten, kon ik mezelf slechts met enige verbeeldingskracht doen geloven dat ze niet ophielden te bestaan met de laatste glimp die ik van ze opving.

Maar er was niets denkbeeldigs, geheimzinnigs of fantastisch aan de kapitein, de eerste stuurman, de hoofdmachinist en de supercargo. Hun omvang was fenomenaal. Het waren de vier dikste mannen die ik ooit heb gezien. In het begin kon ik ze maar met moeite uit elkaar houden, want hoewel een van hen, de supercargo, donker haar had en de anderen blond waren, leken ze verbluffend veel op elkaar. Ze waren alle vier groot van stuk, met grote ronde rode gladde gezichten, grote dikke armen, grote dikke benen en grote dikke buiken. Als ze aan wal gingen, knoopten ze hun witte tropenuniformjasjes dicht en dan puilde hun grote onderkin over de kraag zodat het leek alsof ze zouden stikken. Maar meestal droegen ze hun uniformjasjes met de knopen los. Ze zweetten flink, veegden hun glimmende gezichten af met bonte zakdoeken en wuifden zich koelte toe met waaiers van palmblad.

Het was een genot om ze te zien rijsttafelen. Hun eetlust was reusachtig. Ze aten elke dag rijsttafel en ieder van hen leek met de anderen te wedijveren in hoeveel hij wel op zijn bord kon scheppen. Ze vonden het heerlijk als het heet en scherp gekruid was.

‘In dit land kun je niks eten zonder dat het lekker is,’ zei de kapitein.

‘De enige manier om overeind te blijven in dit land is om stevig te eten,’ zei de eerste stuurman.

Ze waren alle vier de dikste vrienden; samen waren ze net schooljongens die absurde kwajongensstreken met elkaar uithaalden. Ze konden elkaars moppen wel dromen en zodra een van hen uit het bekende vaatje begon te tappen, proestte hij zo hevig van het lachen, het zware schuddebuikende gelach van de dikzak, dat hij niet verder kon gaan, waarop de anderen ook in de lach schoten. Ze schudden heen en weer in hun stoel en werden steeds roder en steeds heter tot de kapitein luidkeels om bier riep en ze ieder, naar adem snakkend maar gelukkig, hun fles in één opgetogen teug leegdronken. Ze waren al vijf jaar samen op dit traject en toen kort daarvoor de eerste stuurman zijn eigen schip, en dus promotie tot kapitein, aangeboden had gekregen, had hij dat afgeslagen. Hij wilde zijn maten niet in de steek laten. Ze hadden besloten dat als de eerste van hen met pensioen ging ze allemaal met pensioen zouden gaan.

‘Allemaal vrienden en een goed schip. Goed vreten en goed bier. Wat wil een verstandig mens nog meer?’

In het begin waren ze een beetje op een afstand tegen mij. Hoewel het schip accommodatie had voor zes passagiers, kregen ze die niet vaak aan boord, en nooit iemand die ze niet kenden. Ik was een vreemde en een buitenlander. Ze waren op hun grapjes gesteld en wilden dat niemand zich daarmee bemoeide. Maar ze hielden alle vier van bridgen, en nu en dan hadden de eerste stuurman en de machinist werkzaamheden waardoor het voor een van beiden onmogelijk was om mee te spelen. Ze waren bereid me te dulden toen ze ontdekten dat ik best de vierde man wilde zijn als ze me nodig hadden. Hun bridgespel was even onwaarschijnlijk fantastisch als zijzelf. Ze speelden om een piepklein tarief, vijf cent per honderd: ze wilden elkaars geld niet winnen, zeiden ze, het ging om het spel. Maar wat een spel! Ieder was vastbesloten zelf te spelen en er ging bijna geen potje voorbij zonder dat iemand op zijn minst klein slem bood. De regel was dat als je even in iemands kaarten kon gluren je dat ook deed, en als je met een verzaking weg kon komen, dan zei je dat pas tegen je partner als er geen gevaar was dat die alsnog vastgesteld werd, en dan brulde je allebei van het lachen tot de tranen over je dikke wangen rolden. Maar als je partner zijn eigen kleur bleef

bieden en uiteindelijk in groot slem terechtkwam met vijf schoppen met de vrouw als hoogste, terwijl jij zeker wist dat je het makkelijk had kunnen maken met je zeven kleine ruiten, kon je hem altijd nog te pakken nemen door, zonder een slag in je hand, te redoubleren. Dan ging hij twee- of drieduizend down en de glazen op de tafel dansten door het schuddebuikende gelach van je tegenspelers.

Ik kon hun moeilijke Hollandse namen nooit onthouden, maar wat op groteske wijze aan hun grapjasserij bijdroeg was dat ik ze als het ware anoniem kende, enkel op basis van de werkzaamheden waarmee ze belast waren, zoals men de vaste figuren Pantalone, Harlekijn en Polichinel uit de Italiaanse commedia dell arte kent. Ze alle vier bij elkaar te zien werkte al op je lachspieren, en ik denk dat ze heel veel pret beleefden aan de verbazing die ze bij vreemden wekten. Ze pochten dat ze de vier beroemdste Hollanders in Oost-Indië waren. Niet het minst komische aspect aan hen was, voor mij, hun serieuze kant. Soms 's avonds laat, als ze allang niets meer droegen dat op een uniform leek, en een van hen in pyjamajasje en sarong naast me in een ligstoel lag, kon hij nog wel eens sentimenteel worden. De hoofdmachinist, die spoedig met pensioen zou gaan, dacht erover te gaan trouwen met een weduwe die hij had ontmoet de laatste keer dat hij in Holland was, en om zijn verdere leven te slijten in een stadje met oude bakstenen huizen aan de kust van de Zuiderzee. De kapitein daarentegen was erg gevoelig voor de charmes van de inlandse meisjes en zijn Engels met een sterk Hollands accent werd bijna onverstaanbaar van emotie als hij het effect dat ze op hem hadden aan me beschreef. Een dezer dagen zou hij een huis op een heuvel in Java kopen en met een knappe kleine Javaanse trouwen. Ze waren zo klein en zo zachtmoedig en ze maakten geen lawaai, en hij zou haar in zijden sarongs kleden en haar gouden kettingen geven voor om haar hals en gouden armbanden voor om haar armen. Maar de eerste stuurman dreef de spot met hem.

‘Malligheid, allemaal malligheid. Ze gaat het met al je vrienden doen en de bedienden en iedereen. Tegen de tijd dat jij met pensioen gaat, beste jongen, heb je niet een vrouw nodig, maar een verpleegster.’

‘Ik?’ riep de schipper. ‘Ik heb nog een vrouw nodig als ik tachtig ben!’ De laatste keer dat het schip in Makassar was, had hij een jong ding opgepikt en bij het naderen van die haven begon hij helemaal zenuwachtig

en opgewonden te raken. De eerste stuurman trok zijn dikke, toegeeflijke schouders op. De kapitein werd voortdurend dolverliefd op het ene brutale nest na het andere, maar de volgende keer dat het schip dezelfde haven aandeed, was zijn hartstocht altijd al afgekoeld en dan werd de eerste stuurman erbij gehaald om de moeilijkheden die daaruit volgden glad te strijken. En zo zou het ook deze keer gaan.

'De ouwe heeft last van hartvervetting. Maar zolang ik er ben om op hem te letten, kan het niet veel kwaad. Hij verkwist zijn geld en dat is jammer, maar waarom ook niet zolang hij geld heeft om te verkwisten?'

De eerste stuurman had een filosofische inborst.

In Makassar nam ik afscheid van mijn vier dikke vrienden en ging van boord.

'Maak nog eens een reis met ons,' zeiden ze. 'Kom volgende jaar terug of het jaar daarna. Dan vindt je ons hier weer terug met z'n vieren net als altijd.'

Er was een flink aantal maanden verstreken sindsdien en ik had door heel wat vreemde landen gezworven. Ik was naar Bali geweest en Java en Sumatra, ik was naar Cambodja en Annam geweest, en nu zat ik, met een gevoel alsof ik weer thuis was, in de tuin van het Hotel Van Dorth. Het was koel heel vroeg in de ochtend, ik had al ontbeten en zat oude nummers van de *Straits Times* door te kijken om erachter te komen wat er in de wereld was gebeurd sinds ik voor het laatst binnen het bereik van kranten was geweest. Niet erg veel. Opeens viel mijn blik op een kop: De Utrecht Tragedie. Supercargo en hoofdmachinist onschuldig. Het berichtje eronder dat ik gedachteloos las, deed me rechtop zitten. De Utrecht was het schip van mijn vier dikke Hollanders en blijkbaar hadden de supercargo en de hoofdmachinist voor moord terechtgestaan. Het konden mijn twee dikke vrienden toch niet zijn. De namen werden genoemd maar de namen zeiden me niets. De rechtszaak had in Batavia plaatsgevonden. Er werden geen bijzonderheden vermeld in dit krantenberichtje; het was niet meer dan een korte mededeling dat de rechters, na de betogen van het openbaar ministerie en de verdediging in overweging te hebben genomen, tot de bovenvermelde uitspraak waren gekomen. Ik was verbijsterd. Het was niet te geloven dat de mannen die ik kende een moord hadden kunnen begaan. Ik kon er niet achterkomen wie er was vermoord. Ik bladerde door oude nummers van de krant. Niets.

Ik stond op en ging naar de manager van het hotel, een joviale Hollander die voortreffelijk Engels sprak, en liet hem het berichtje zien.

‘Dat is het schip waar ik mee gevaren heb. Ik heb er bijna een maand op gezeten. Deze kerels zijn toch zeker niet de mannen die ik kende. De mannen die ik kende waren enorm dik.’

‘Ja, dat klopt,’ antwoordde hij. ‘Ze waren vermaard door heel Nederlands-Indië, de vier dikste mannen bij de koopvaardij. Het was een vreselijke zaak. De consternatie was enorm. En het waren vrienden. Ik kende ze alle vier. De beste kerels van de wereld.’

‘Maar wat is er gebeurd?’

Hij vertelde me het verhaal en beantwoordde mijn ontstelde vragen. Maar er waren dingen die ik wilde weten die hij me niet kon vertellen. Het was verward allemaal. Het was ongelofelijk. Wat er werkelijk was gebeurd, daar viel alleen naar te gissen. Toen eiste iemand de aandacht van de manager op en ik liep terug naar de tuin. Het was nu heet aan het worden en ik ging naar boven naar mijn kamer. Ik voelde me op een vreemde manier aangeslagen.

Het bleek dat de kapitein op een van de reizen een Maleis meisje had meegenomen met wie hij het had aangelegd en ik vroeg me af of het het jonge ding was dat hij zo dolgraag wilde zien toen ik aan boord was. De andere drie waren ertegen geweest dat ze meekwam - wat moesten ze met een vrouw op het schip? Het zou alles bederven - maar de kapitein hield vol en ze kwam mee. Ik denk dat ze allemaal jaloers op haar waren. Op die reis hadden ze niet de lol die ze doorgaans hadden. Als ze wilden bridgen, was de schipper in zijn hut met het meisje aan het stoeien. Als ze een haven aandeden en aan wal gingen, viel de tijd hem lang tot hij naar haar terug kon gaan. Hij was stapelgek op haar. Het was het einde van al hun dolle streken. De eerste stuurman was meer verbitterd tegen haar dan wie ook: hij was de speciale makker van de kapitein, ze hadden samen op dezelfde schepen gevaren sinds ze voor het eerst uit Holland naar de Oost waren gekomen; meer dan eens was er hooglopende ruzie geweest over de dwaze verliefdheid van de kapitein. Na een tijdje spraken deze oude vrienden alleen nog maar met elkaar als hun werkzaamheden dat vereisten. Het was het einde van de kameraadschap die zo lang tussen de vier dikke mannen had bestaan. Het werd hoe langer hoe erger. Er heerste een gevoel van naderend onheil onder de lagere officie-

ren. Onzekerheid. Gespannenheid. Toen werd het schip op een nacht gewekt door het geluid van een schot en het gegil van het Maleise meisje. De supercargo en de hoofdmachinist sprongen uit hun kooi en troffen de kapitein aan bij de deur van de hut van de eerste stuurman, met een revolver in zijn hand. Hij duwde ze opzij en ging aan dek. Ze gingen naar binnen en troffen de eerste stuurman dood aan, en het meisje ineengedoken achter de deur. De kapitein had ze samen in bed gevonden en had de eerste stuurman doodgeschoten. Hoe hij had ontdekt dat er iets gaande was, scheen niet bekend te zijn, evenmin als de bedoeling van deze geheime liefdesaffaire. Had de eerste stuurman het meisje overgehaald naar zijn hut te komen om het de kapitein betaald te zetten, of had zij, zich bewust van zijn vijandigheid en begerig om hem gunstig te stemmen, hem ertoe verleid haar minnaar te worden? Het was een raadsel dat nooit opgelost zou worden. Een tiental mogelijke verklaringen flitsten door mijn hoofd. Terwijl de hoofdmachinist en de supercargo in de hut waren, met afgrijzen vervuld door wat ze daar zagen, klonk er nog een schot. Ze wisten meteen wat er was gebeurd. Ze renden de trap op. De kapitein was naar zijn hut gegaan en had zich een kogel door het hoofd gejaagd. Daarna werd het verhaal duister en ondoorgrondelijk. De volgende morgen was het Maleise meisje nergens te vinden en toen de tweede stuurman, die het bevel over het schip had genomen, dit aan de supercargo rapporteerde, zei deze: ‘Ze is waarschijnlijk overboord gesprongen. Dat is het beste wat ze kon doen. Opgeruimd staat netjes.’ Maar een van de matrozen die vlak voor zonsopgang wachtliep, had de supercargo en de hoofdmachinist iets aan dek zien dragen, een groot zwaar pak, ongeveer ter grootte van een inlandse vrouw. Ze hadden om zich heen gekeken om te zien of niemand hen zag en het overboord laten zakken. Het hele schip zei dat die twee om hun vrienden te wreken het meisje hadden opgezocht in haar hut, haar hadden gewurgd en haar lichaam in zee hadden gegooid. Toen het schip in Makassar aankwam, werden ze gearresteerd en naar Batavia gebracht om wegens moord terecht te staan. Het bewijs was flinterdun en ze werden vrijgesproken. Maar heel Oost-Indië wist dat de supercargo en de hoofdmachinist de sloerie die de dood had veroorzaakt van de twee mannen van wie ze hielden, haar gerechte straf hadden laten ondergaan.

En zo eindigde de komische en vermaarde vriendschap van de vier dikke Hollanders.

Drie gedichten
Kees Torn

Knuffelkoeien

Goeie boeren, die hun vee verwennen
Wat ik elke koe van harte gun
Kun je heel gemakkelijk herkennen
Aan hun glunderende runderen

Dikkerd

Al was Kim nogal een dikkerd
Die zich amper kon verplaatsen
En was Kasper zacht gesproken
Ook op haar niet zo verkikkerd
Toen ze samen gingen schaatsen
Was meteen het ijs gebroken

Cinéma

Wat is het toch jammer, wat is het toch zonde, wat is het toch vreselijk sneu
Dat nergens Franstalige speelfilms te vinden zijn zonder Gérard Depardieu

Blind date

John Toxopeus

‘Luister, Freddy.’ Ze krabt over haar puisterige gezicht. ‘Ik trouw met je, maar op huwelijkse voorwaarden.’

Zijn hoofd zakt iets naar voren. Om zijn mond verschijnt de afwezige glimlach, die ze inmiddels van hem kent.

‘Martha, dat is het enige wat ik wil. Ik houd van je stem, je zachte handen. Als ik voor altijd bij je mag zijn, ben ik gelukkig.’

Hij frommelt in de zak van zijn colbertje. Het is een oud jasje van tweed met grote, bruine ruiten. De ellebogen glimmen en aan het boord van de rechtermouw zitten een paar rafels. Hij vist een wit doosje op en probeert de sluiting open te maken. Ze helpt hem. Zelf wrikt hij de zilverkleurige ring met een kleine, donkerrode steen uit het klemmetje en zoekt haar hand.

‘Is-tie mooi?’ vraagt hij terwijl hij de ring aan haar vinger schuift.

‘Prachtig, lieve jongen.’ Ze pakt zijn hand en drukt er een kus op. Ze ziet dat haar nagels vuil zijn en maakt ze schoon met een nagelvijl die ze uit haar leren schoudertas haalt.

Hij weet al gauw de weg in de ruime woning van Martha. Z'n ouwe kleren heeft hij ingeruild voor modieuze sweaters, heupbandbroeken, coltruien en een enkel donker kostuum dat hij draagt als er zakenrelaties van Martha over de vloer komen. In zijn kamer staat een nieuwe computer met spraakherkenning, waar hij inmiddels aardig mee overweg kan. Hij wandelt veel in de bosrijke omgeving met Lady. Thuis luistert hij naar klassieke muziek. Hij kookt, wast en zorgt voor drankjes als Martha bezoek heeft. Hij weet alles blindelings te vinden, 's Nachts beloont ze hem en vermaakt zich met zijn lichaam.

De mensen in de omgeving kennen hem inmiddels en maken af en toe een praatje. Vooral vrouwen die buiten in de tuin aan het werk zijn of hun hond uitlaten, soms hun dure bolides wassen. ‘Ha, meneer Bol,’ zeggen ze dan. ‘Aan de wandel?’ Of: ‘Lekker weertje, hè?’

Dan steekt hij z'n stok omhoog en roept iets terug. Als hij iets bijzonders merkt, staat hij even stil. Zoals eind april, afgelopen jaar. Mevrouw

Witte verft de spijlen van haar ijzeren tuinhek. Hij ruikt het al van verre. Ze begint er zelf over, voorzichtig.

‘Is er niets te doen aan uw handicap?’

‘Ik denk het niet. Ik heb nooit kunnen zien. De artsen hebben hun pogingen gestaakt toen ik nog klein was.’ Hij wil doorlopen, maar ze legt een hand op zijn arm.

‘Ik las onlangs in een Amerikaans tijdschrift wat ze tegenwoordig aan blindheid kunnen doen. En, meneer Bol, ik moest natuurlijk aan u denken. Ze zijn daar zo ontzettend ver. In Baltimore is een volledig gespecialiseerde kliniek waar men grote successen boekt. Ze beschikken over alle denkbare transplantaten die voor veel geld worden ingekocht.’

Freddie informeert naar verdere details. ‘Ik ga dat zeker met mijn Martha bespreken,’ zegt hij.

Martha veegt met het damasten servet haar mondhoeken af, neemt een flinke slok wijn en schenkt de beide glazen nog eens vol.

‘Freddie,’ zegt ze, ‘weet je wel wat een allemachtige hoeveelheid geld mij dat kost?’

‘Maar Martha, stel je toch eens voor dat ik weer kan zien.’ Hij glimlacht afwezig, zijn hoofd zakt iets voorover.

Martha peutert in haar neus, maakt met haar vork haar nagels schoon en kijkt hoofdschuddend naar de man tegenover haar. Ze staat op, draait zich om naar de spiegel, ontbloot haar tanden en verwijdert restjes vlees en spinazie. ‘Later misschien, jongen. Je weet dat de zomercollectie moeilijk loopt. Vrouwen lopen weer met decolletés, de push-upbh's zijn niet aan te slepen. Om van die geile, doorzichtige slipjes maar te zwijgen. “Trek eens wat leuks uit,” roepen ze dan. Daar hebben mijn ontwerpers onvoldoende rekening mee gehouden. De inhaalslag gaat me klauwen met geld kosten.’

Zijn kin zakt op zijn borst als hij naar haar luistert. Hij aait de hond die naast zijn stoel zit. Lady likt zijn hand.

Mevrouw Witte kijkt meewarig, maar zegt: ‘Ach, meneer Bol, die dipjes kom je overal tegen. Mijn man vertelde me twee maanden geleden dat hij een grote klant was kwijtgeraakt en plotseling diep in de rode cijfers zat. Maar hij is nu op weg naar Saoedi-Arabië voor een gigantische order. De kranten zullen er komende week vol van staan. Volgend jaar

kunt u mijn prachtige bloemen niet alleen ruiken, maar ook zien. Let maar op.' Ze streelt de bovenkant van zijn arm. 'Maar Lady mag u nooit wegdoen, hoor!'

Hij glimlacht en richt zijn donkere bril naar de warmte van de zon. 'Dat nooit, mevrouw Witte.'

'U moet eens langskomen met wat fotomateriaal van de nieuwe collectie van uw vrouw. Dat vind ik leuk. Nieuwe mode is altijd interessant voor vrouwen.'

Freddie knikt. 'Goed idee, mevrouw Witte. Dan kan ik ook wat voor u doen.'

'Ach, jongen,' zegt Martha, 'als dat je afleiding bezorgt. Van mij mag je. Ik leg een paar mappen met documentatiemateriaal op mijn bureau. En vergeet niet om de groeten van me te doen.'

Het bezoek van Freddie aan mevrouw Witte is een succes. Ze praten honderduit. Hij vertelt wat Lady allemaal kan en doet en over de zakenrelaties van Martha die soms van die rare geaffecteerde stemmen hebben, of dure parfums waarvan je niks meer merkt als je ze in hun jas helpt en je de zure zweetlucht van hun oksels ruikt. 'Vooral vrouwen kunnen er wat van. Sommige herken ik aan hun geur.' Freddie lacht luid en gooit zijn hoofd in zijn nek.

Mevrouw Witte vertelt op haar beurt over het werk van haar man. Over Amerikanen en Chinezen waarmee geluncht en gedineerd moet worden. Discussies over patenten. 'Ik verveel me af en toe te pletter, meneer Bol,' zegt ze.

'Zeg toch Freddie.'

'Maar dan moet u Wilma zeggen.'

Van lingerie heeft Freddie niet veel verstand. Wilma bestudeert de catalogi die hij heeft meegebracht. 'Het ziet er fantastisch uit, Fred,' zegt ze. 'Degelijk en mooi. Niet die stroken kant waar je borsten half uitsteken of die touwtjes om je kruis. Mag ik de folders houden?'

'Natuurlijk, Wilma. Denk je dat het ook iets is voor je vriendinnen? Dan vraag ik nog meer brochures aan Martha.'

'Ik denk dat veel dames die ik ken dit mooi vinden,' zegt Wilma.

Martha heeft wel plezier in de contacten van Freddie. Ook als hij na ver-

loop van tijd om meer documentatie vraagt. Uit zichzelf geeft ze zelfs een paar setjes lingerie mee.

‘Laat deze maar eens zien aan de dames. Het zijn bestaande modellen, maar met nieuwe tinten. Ik ben benieuwd naar hun reacties. Als je maar niet helpt met passen.’ Ze grinnikt en krabt in haar kruis.

‘Ik heb aan jou genoeg, lieve Martha.’ Zijn hand glijdt over de tafel op zoek naar zijn glas met port.

‘Ja, ja, en aan je computer.’

‘En aan je heerlijke, dure port.’

Ze lachen uitbundig. Martha met haar mond wijd open, Freddie met z'n hoofd in z'n nek. Lady likt z'n hand.

Wilma heeft twee buurvrouwen uitgenodigd, Emma en Elsbeth, en vriendinnen van haar kookclub, Lieke, Torna en Brigitte. Freddie praat honderduit. Over de volkswijk waar hij vroeger woonde en hoe goed hij het nu heeft bij Martha. Over haar mooie bedrijf en de interessante mensen die hij ontmoet. Hij vraagt de vrouwen waar ze vandaan komen en of ze genieten van het leven. Ze praten over saaie feestjes en successen en problemen van hun mannen. Ze vinden het aandoenlijk dat hij zo geïnteresseerd is in de bezigheden van die vooraanstaande zakenmensen. ‘Je kunt merken dat hij dat mist,’ zeggen ze zachtjes tegen elkaar. Er wordt wijn geschonken als Freddie de brochures en lingerie te voorschijn haalt. Elsbeth en Torna willen het ondergoed wel passen. Freddie hoort dat ze hun jurken of broeken openritsen en kledingstukken en schoenen uittrekken. Hij snuift hun geur op en gaat verzitten om zijn erectie te verbergen.

‘U bent een enige man,’ fluistert Brigitte in zijn oor.

‘Ik geniet hier van,’ zegt Freddie met zijn hoofd in zijn nek. ‘Hoe vinden jullie de spullen die ik heb meegenomen? Martha stelt belang in jullie oordeel. Volgens mij werken ze aan een nieuwe lijn voor het komende voorjaar. Misschien kan ik volgende keer een paar modellen meekrijgen.’

De vrouwen reageren enthousiast. Freddie glimt en Lady kwispelt met haar staart.

De aandacht van Martha voor de lingerieparty's van haar man verslapt. Ze neemt bijna werktuigelijk showmodellen en nieuw verschenen brochures mee voor het vaste clubje vrouwen dat zich rond Freddie heeft

gevormd. Ze komen een keer per maand 's middags bij elkaar en praten met hem over van alles wat hen bezighoudt. ‘Je bent een fijne vriend. Ik vertel je dingen die mijn man niet eens weet,’ hoort hij regelmatig. Of: ‘Oh, als mijn man wist dat ik dat vertelde.’

Martha praat steeds minder.

Op een avond, voordat hij naar zijn kamer gaat, zegt ze: ‘Freddie, ga eens zitten. Ik moet je wat vertellen.’

Hij merkt dat ze zelf blijft staan. Hij hoort haar heen en weer lopen.

‘Het gaat niet goed met Fortune. We zitten in de rode cijfers. Een ander bedrijf heeft een bod op onze aandelen uitgebracht dat door de meeste aandeelhouders niet geweigerd zal worden. Ik kom in vreemde handen.’

‘Je gaat toch niet bij me weg, Martha?’

‘Natuurlijk niet, idioot. Maar je moet je realiseren dat ons huishoudboekje er anders uit gaat zien.’ Ze kijkt in de spiegel en knijpt een meeeter uit.

‘Wie gaat Fortune overnemen?’

‘Ik weet het niet. Ze werken via een bank. Misschien valt het mee en word ik opgenomen in de directie. Ik heb ervaring genoeg, per slot van rekening.’

‘Zo verstandig zullen ze toch wel zijn, Martha?’ Hij aait Lady over haar kop.

‘Waar moet ik tekenen?’ vraagt Freddie. ‘Ik heb haast. Over twee uur vertrekt mijn vliegtuig naar Washington.’

Jef Decoper van de Deutsche Bank in Brussel legt een stapel documenten voor hem neer.

‘Steeds rechts onderaan, meneer Bol. Wat u getekend hebt, haal ik dan weg.’

‘U vergeet niet om mijn vrouw te informeren over mijn reis? Over de rest bel ik haar zelf wel als ik daar ben.’

‘Vanzelfsprekend, meneer Bol. Ik heb vanmiddag nog het Wilmer Eye Hospital in Baltimore laten bellen. Alles is geregeld. U wordt aanstaande vrijdag geholpen.’

Freddie knikt, tekent de papieren die voor hem liggen en steekt zijn hand uit. De bankier brengt hem met Lady naar de wachtende taxi.

Martha kijkt lange tijd zwijgend naar de documenten die de overdracht van Fortune regelen. Naam, geboortedatum, alles klopt. Ook zijn hand tekening met die vreemde uithaal op het eind herkent ze. ‘Hoe is dit in godsnaam mogelijk,’ is het enige dat ze zegt.

Veertien dagen later is ze op Schiphol als hij aankomt. Het eerste wat haar opvalt is dat Lady niet aan een beugel zit, maar aan een gewone riem. Hij draagt nog steeds een donkere zonnebril. Ze pakt zijn hand. ‘Freddie, ik ben het.’

Hij kijkt haar enige tijd zwijgend aan. Zijn ogen ziet ze niet. Hij drukt een kus op haar wang die ze niet beantwoordt.

‘Jij hebt me wat uit te leggen, mannetje,’ zegt ze.

‘Alles op z'n tijd, Martha. We gaan eerst naar het Hilton. Daar heb ik een dineetje geregeld voor mijn vriendinnen. En een exclusieve lingerieshow natuurlijk. Je mag mee, maar als je geen zin hebt, begrijp ik dat’

‘Wat moet jij met die vrouwen, gek? Wat voor spelletje speel jij?’

‘Aandelenhandel, lieverd. Een lucratief spel als je informatie hebt. Die vrouwen wisten meer dan ik voor mogelijk hield.’

Hij zet zijn bril af en pakt haar arm. Nu ziet ze zijn nog met bloed doorlopen ogen.

‘Onthoud één ding, Martha. Je mag blijven, maar maak geen ruzie met me. Nooit.’

Buiten wenkt Freddie een taxi, gooit zijn hoofd in zijn nek en knippert door de donkere glazen naar het zonlicht.

‘Kom op, Lady. We gaan kijken hoe die andere dames er uitzien.’

[Nummer 3]

Voorwoord

Het idee voor dit nummer ontstond na publicatie van het opmerkelijke incestverhaal van koningin Marguerite van Navarre (Winter 2006). Waren er meer vorsten geweest met literair talent? Dit nummer geeft het antwoord. Het bevat in de rubrieken *Vertaald proza* en *Vertaalde poëzie* eigen werk van acht keizers en keizerinnen, twaalf koningen en koninginnen, en één paus.

De verrassingen zijn legio: bij de keizers een kort verhaal en een rijmende fabel van Napoleon, een sonnet én de inleiding op zijn boek over de Valkenjacht van Frederik II (Duits keizer, koning van Sicilië en Jeruzalem), een brief van Ivan de Verschrikkelijke, dagboeknotities van Catharina de Grote en proza van twee Byzantijnse keizers (een brief en een disputatie); daarnaast poëzie van een keizer én een keizerin uit China.

Bij de koningen en koninginnen overwegen de Fransen: Frans I en Hendrik IV schreven poëzie, Hortense van Holland en haar man Lodewijk Napoleon leverden proza, evenals Lodewijk XIV en Marguerite van Navarre, terwijl Maria Stuart zich in haar gedichten bediende van het Frans; verder zijn er liederen van twee koninklijke troubadours uit Portugal, prozabijdragen van twee koninginnen van Roemenië, en een gedicht van *good old Queen Bess,* die doorkneed was in de petrarcaanse traditie.

De rubrieken *Light Verse* en *Essay* behandelen nog eens een groot aantal gekroonde hoofden. *Essay* zorgt voor achtergrondinformatie bij de bijdragen van keizer Frederik II, keizerin Xiao Guanyin en keizer Theodorus II, en werpt verder licht op een reeks Romeinse keizers in spotliedjes, de al te korte regering van Julianus de Afvallige en de waanzin van Lodewijk II van Beieren. In *Light Verse* komen onder anderen aan bod de Oranjes, koning David, koning Salomo (en nog een reeks bijbelse vorsten zoals Assurbanipal), Nero, Messalina, keizer Roodbaard, Hendrik VIII, Wilhelm II, Akihito en Nyiraruganza van Ruanda. Maar de ereplaats in dit nummer is voor ‘Koning Gorilla’, de enige bijdrage in *Nederlands proza,* een satirisch portret van koning Willem III waarmee het nummer opent en dat ook de inspiratie heeft geleverd voor de voorplaat.

Redactie

Nederlands proza

Uit het leven van koning Gorilla*

Sikko Roorda van Eysinga

Koning Gorilla, uit wiens misdadig leven wij ons voorstellen hieronder eenige tafereelen te schetsen, was de oudste zoon van een vorst, die denzelfden naam droeg en behoorde tot een Gorilla-geslacht dat door wanbestuur en knevelarij het volk diep ongelukkig had gemaakt en dan ook door dat volk herhaalde werd weggejaagd doch zich telkens, steunend op vreemd geweld, weer op den troon wist te herstellen.

Reeds in zijn jongelingsjaren openbaarde zich bij onzen Gorilla de bedorven aard van zijn geslacht door een liederlijk leven, uitsluitend aan Venus en Bacchus gewijd. Bij herhaling vond men hem dronken in de goten zijner residentie, waarop hij als een zwijn door zijn aanstaande onderdanen werd thuis gebracht. Bij dergelijke gelegenheden maakte hij het meermalen zo bont dat de toekomstige vorst dikwijls een welverdiend pak slaag opliep, waarbij het soms meer geluk dan wijsheid was dat hij zijn leven er nog afbracht. Zo bevond hij zich reeds vroeg in vertrouwelijken omgang met de maintenée van zekeren mijnheer H. te D. die, eens toevallig binnentredende, hem daar aantrof en onmiddellijk van alle trappen afsmeet met de boodschap: ‘Ga nu aan je koninklijken vader zeggen, dat ik je van de trappen heb afgedonderd!’ Beneden gekomen had hij nog zo'n vaart en vluchtte hij zo haastig, dat hij stellig in de gracht zou zijn terechtgekomen, indien niet twee werklieden, daar voorbij komende hem nog bijtijds hadden gegrepen.

Hij zonk al dieper en dieper, zoodat de oude Gorilla, ter wille zijns

* *Bovenstaand schotschrift verscheen in 1887, aan de vooravond van de 70ste verjaardag van koning Willem III (1817-90). Deze vorst bracht de Nederlandse monarchie aan het wankelen door zijn onmogelijk karakter. Zijn overleden vrouw, koningin Sophie van Württemberg, had in brieven aan haar verwanten laten weten dat hij erfelijk belast was, als kleinzoon van de krankzinnige tsaar Paul I. Hij verlangde terug naar het absolute koningschap en ging zich graag te buiten aan drank en vrouwen. Het waarheidsgehalte van de brochure is nogal omstreden. Wie de auteur was, is lang een raadsel gebleven. Tegenwoordig wordt als zeker aangenomen dat het Sikko Roorda van Eysinga is geweest, een linkse journalist en vriend van Multatuli. Alexander Cohen kreeg een half jaar gevangenisstraf, omdat hij ‘Weg met Gorilla, leve het socialisme, leve Domela Nieuwenhuis!’ had geroepen toen Willem III in een staatsiekoets langsreed op de Haagse stationsweg.*

zoons in schulden gedompeld,* eindelijk besloot hem van het hof te verbannen. Gorilla begaf zich daarop naar een ander land, na eerst de juweelen van zijn moeder te hebben gestolen, die hij zoo vrij was in den vreemde te verkoopen. Van de opbrengst dezer zoo schandelijk verkregen gelden kon hij weer geruimen tijd een leventje leiden met Wijntje en Trijntje, doch toen al het geld opnieuw was verbrast en verzwendeld, begaf hij zich naar zijn vaderland terug om nog eens te probeeren geld van den ouden Gorilla los te krijgen. Wij zullen zien hoe hij terugkwam en welke de vreeselijke gevolgen zijner geldafpersingen zijn geweest.

Het was een donkere, gure avond in het voorjaar, toen de schildwacht aan het ijzeren hek van het buitenverblijf des ouden Gorilla's een schamel gekleed persoon den weg naar 's konings woning zag opkomen; zijne gelaatstrekken waren terugstootend en droegen de sporen van een weinig ingetogen leven. Een zware roode baard omkrulde zijn vervallen gelaat en zijne kleeding bestond in een nauwsluitende frak en een dito broek met sous-pieds. Zijn hoofd was bedekt door een flambard, en zijn hand omvatte een doornen stok met looden knop, een zoogenaamden ploertendooder.

Was het te verwonderen, dat de schildwacht aan dezen vreemdeling van zulk ongunstig voorkomen den toegang tot het buitenverblijf weigerde? Zeker niet, althans de schildwacht versperde hem den weg.

Hieruit ontstond eene woordenwisseling en de dienstdoende kommandant der wacht, de brigadier Jossens, die op het gerucht toesnelde, bedreigde de vreemdeling in arrest te zullen stellen, indien hij zich niet verwijderde.

De vreemdeling, van een hartstochtelijk karakter, dreigde op zijn beurt de wacht met zijn stok, totdat er eindelijk voor allen uitkomst kwam opdagen in den persoon van een vertrouwden dienaar des konings, wiens woorden: ‘‘t Is prins Gorilla!’ den schildwacht en den brigadier Jossens als een donderslag troffen. Prins Gorilla begaf zich met een sarcastische glimlach op het gelaat voorbij de ontstelde wachten in de tuin van het paleis, terwijl de dienaar van den koning en de brigadier Jossens eeni-

* *De vader van den ouden Gorilla was zoo naakt als een rot aan de regeering gekomen, maar wist zijn geliefde onderdanen zoo handig te bestelen, dat hij bij zijn dood naliet de bagatel van circa honderd dertig miljoen gulden, waarvan de oude Gorilla circa vijf en veertig miljoen erfde. Prins Gorilla wist hem weer zoo netjes door dit gestolen geld heen te helpen dat bij den dood van den ouwe alles schoon op was. Zoo gewonnen, zoo geronnen!*

gen tijd op en neder wandelden en het geval verder bespraken. Het was ongeveer zeven uur des avonds toen deze beide vrinden afscheid van elkander namen.

Omstreeks tien uur van denzelfden avond, na aflossing der wachten, wandelde de brigadier Jossens nog een oogenblik in den tuin, toen hij bemerkte, dat er nog licht brandde in de werkkamer van den koning, wat anders zelden het geval was.

Door nieuwsgierigheid gedreven, drentelde hij een weinig nader tot het paleis en vernam terzelfder tijd een heftige woordenwisseling. Hoewel hij de woorden, die daar gesproken werden, niet kon verstaan, bemerkte hij dadelijk dat de koning en zijn zoon twist hadden, hetgeen ook af te leiden was uit beider heftige bewegingen die door het venster zichtbaar waren.

Plotseling ziet hij Prins Gorilla met diens doornen stok een uitval doen naar het lichaam zijns vaders, hij ziet den ouden man wankelen en op een stoel ineen zinken. Op hetzelfde oogenblik snelt Prins Gorilla naar het venster en sluit de blinden. Brigadier Jossens verwijderde zich en begaf zich ter ruste, maar de slaap ontweek zijn oogleden; steeds stond hem het schrikbeeld voor oogen van: een zoon die zijn vader slaat!

Eerst na eenige uren beving hem een onrustige slaap, waaruit hij reeds vroegtijdig werd gewekt, om de treurige mededeeling te ontvangen: ‘de koning is hedennacht aan een beroerte overleden!’

In allerijl werd een renbode naar de hoofdstad des rijks gezonden om dit treurige nieuws aan de betrekkingen des vorsten te berichten en aan de vorstin die gescheiden leefde van haren gemaal.

Daarenboven werd er een bericht gezonden, (let wel!) aan prins Gorilla, die, zoo het heette, nog steeds verblijf hield in dat vreemde land, met verzoek uit naam van zijn volk, om de waardigheid van koning in plaats van zijn overleden vader te aanvaarden en zoo ontving het volk den indruk, dat prins Gorilla, toen koning Gorilla geworden, niet eens bij het overlijden zijns koninklijken vaders was tegenwoordig geweest. Arme prins!

Brigadier Jossens was echter over dit geval geenszins te spreken en toen zijn vriend, de dienaar des konings, hem uitnoodigde in het geheim nog een laatsten blik op zijn overleden meester te werpen, voldeed hij hieraan gaarne om meer dan één reden. Weemoedig richtten zij zich naar de legerstede des vorsten: daar lag hij, hun koning, doch... ontzet-

ting greep beiden aan, toen brigadier Jossens, gedachtig aan hetgeen hij den vorigen avond had gezien, een onderzoek instelde, en den dienaar des konings opmerkzaam maakte op een dikte, die op het lichaam des konings, even onder de plaats waar het hart ligt, zichtbaar was.

Men onderzocht verder en blauwe plekken deden zich aan hun oog voor. Alle bewijzen waren op het lijk voorhanden, dat de koning geen natuurlijken dood gestorven was en toen brigadier Jossens mededeelde wat hij den vorigen avond gezien en gehoord had, waren beiden overtuigd, dat de oude koning een gewelddadigen dood was gestorven.

Op de vraag waar Prins Gorilla zich bevond, antwoordde de bediende, dat hij hem omstreeks elf uur 's avonds haastig had zien vertrekken. Hij zag er toen zeer ontdaan uit en, in den corridor op den bediende toetredende, had hij dezen gezegd, dat de koning sliep en dat hij, prins Gorilla, onmiddellijk op reis ging. Denzelfden nacht moet prins Gorilla nog een havenplaats hebben bereikt en den volgenden vond was hij reeds weder in het vreemde land terug, maar in die vierentwintig uur was er een verschrikkelijk drama tusschen vader en zoon afgespeeld.

Sedert werden allerlei verhalen omtrent den dood van den ouden koning verspreid: sommigen meenden hem in leven gezien te hebben in een verwijderd land, anderen beweerden, dat hij nog leefde, maar gevlucht was, teneinde zijn schulden te ontgaan; alles praatjes, anders niets; de hier medegedeelde geschiedenis is de zuivere waarheid, door ooggetuigen verhaald. Opmerkelijk is ook dat men zijn voorgangers in den vorstelijken grafkelder mag bezichtigen, maar men weigert u het gebalsemde lijk te laten zien van den koning, wiens treurig uiteinde wij boven beschreven.

Zoo werd Gorilla dan Koning op hetzelfde oogenblik dat hij Vadermoorder werd. Het zal wel niemand verwonderen, dat zijn leven als koning een aaneenschakeling werd van beestachtigheden in allerlei vorm, en dat de zaken van staat en volk geheel door hem werden verwaarloosd en ten gronde gericht. Dat hij niet opzag tegen verdere moorden zal ook een ieder vrij natuurlijk voorkomen en een tweede moord was dan ook een zijner eerste regeeringsdaden. Hij had namelijk een tante, die in overspel leefde met een harer bedienden, Hannes van R., die ze later tot geheimschrijver benoemde, met wien ze de halve wereld rondreisde en eindelijk van plan scheen in het huwelijk te treden. Toen Gorilla daar de lucht van kreeg, vreesde hij dat het vorstelijk Gorilla-geslacht daardoor

zou worden onteerd en om dit te voorkomen, liet hij het liefje van zijn tante eenvoudig vergeven!

Voor al zijn wandaden zocht hij vergetelheid in den drank en verliederlijkte daardoor zoodanig, dat een zeker koopman hem den grootste ploert noemde van zijn rijk. Zijn geheele leven was dan ook inderdaad niets dan een aaneenschakeling van misdaad en ploerterij. Hij vloekte als een ketter zelfs in het openbaar tegen generaals die voor hunnen troep stonden. Hij beleedigde op de grofste wijze oude admiraals, die zijn vader eervol en trouw gediend hadden. Een zijner gezanten hield hij aan een officieel diner voor den gek, alsof het een clown uit een spel was. De gezant vroeg zijn ontslag. De raadgevers van den vorst brachten dezen zijn ongelijk onder het oog. ‘Goed! ik zal hem voldoening geven en hem daartoe noodigen aan een tweede diner.’ Bij dit tweede diner maakte hij het nog bonter dan bij het eerste.

Hij hield veel van soldaatje spelen, en het ontwerpen van schouderweren voor het leger was zoowat zijn eenige staatszorg, waarbij hij soms zelfs nog jammerlijke blijken van onkunde gaf. Zoo bracht hij eens een bezoek aan zijn leger bij de manoeuvres in het kamp van M., en moest toe met alle geweld zijn militairisme luchten, door zelf te kommandeeren. Maar hij bleek zelfs in zijn moordenaarsbaantje zoo slecht op de hoogte van zijn tijd te wezen dat hij oude kommando's gaf, jaren herwaarts in gebruik, waarvan de soldaten niets verstonden en die ze natuurlijk niet konden uitvoeren. In plaats van in te zien dat dit zijn schuld was, voer hij op de schandelijkste wijze uit en gaf allen arrest! Doch daarbij bleef het niet. Den volgenden dag ontmoette een wandelaar in het park van zijn lustslot op L. tot zijne verwondering alle schutten, gewapend met geweren! Op zijn vraag wat dit te beteekenen had, antwoordden zij schouderophalend: ‘Och mijnheer, de koning heeft ons last gegeven om alle officieren, die in het bosch komen, onmiddellijk dood te schieten!’

Een andermaal, toen hij zich in genoemd kamp bevond, begaf hij zich, wetende dat de dagbladen zijn volksliefde luide zouden verkondigen, naar de veldkeuken, waar hij den kok gelastte hem een weinig soep te laten proeven. Door den hevigen wind woei er eenig stof en zand in den ketel; dit bemerkte Gorilla, waarop hij den kok toevoegde: ‘Jij moet Godverdomme zorgen dat er geen zand in de soep waait!’ Zeer gevat antwoordde de kok: ‘Gelast dat aan Hem, die het laat waaien!’ Toornig

verliet Gorilla den kok, die er bij uitzondering goed afkwam, althans niet gestraft werd.

In datzelfde kamp kwam eens de generaal M.L., omringd van talrijke officieren voor de koninklijke tent om hem te vergasten op een speech. De Gorilla was ongelukkig stomdronken en verschijnt na lang dralen eindelijk aan den ingang van zijn tent waggelend op zijn beenen. Niettegenstaande Gorilla duidelijk zichtbaar in 'kennelijken staat' was stak onze generaal met allen ernst zijn speech af. Plotseling valt Gorilla hem brullend in de rede: 'M.L.! M.L.! Kom in mijn armen!' en waggelend schuift het monster naar voren om den generaal in zijn pooten te sluiten. Ongelukkigerwijze was de generaal niet tegen die omhelzing bestand en viel achterover, terwijl de Gorilla, luidkeels brullende, over hem heen donderde en als een zwijn bleef liggen. De aanwezige officieren schoten dadelijk toe, tilden Gorilla op en brachten hem in zijn tent om hem zoodoende te onttrekken aan de blikken van de soldaten der wacht.

Den volgenden dag maakten de groote bladen den volke diets dat er in het kamp van M... een hoogst aandoenlijk ontmoeting had plaats gehad, waarbij Zijne Majesteit Koning Gorilla zichtbaar bewogen (in plaats van zichtbaar dronken) den generaal M.L. in zijn armen had gesloten!

Uit een dergelijke daad van dronkenschap bedachten diezelfde groote bladen later een der schoonste heldenfeiten zijns levens! Gorilla was namelijk koning in een land waar wel eens watersnood was. Groot gaven de bladen op van de stoute stukken die Gorilla daarbij uitvoerde. De waarheid is echter dat hij bij dien watersnood geregeld dronken was en dan de aller-onzinnigste dingen deed, zoodat men meer last dan plezier van hem had. Zoo wilde hij eens, toen hij een zwaar stuk in had, dwars over de rivier de W. loopen, waarin hij natuurlijk zou zijn verzopen, als zijn adjudanten hem niet met kracht en geweld hadden tegengehouden.

Niet alleen bij dergelijke gelegenheden echter was hij meestal dronken, maar zelfs bij intochten en andere officiëele plechtigheden, als hij werd verwelkomd door ambtenaren met toespraken, die overvloeiden van liefde en gehechtheid.

Zoo deed hij met zijne tweede vrouw een tocht door de hoofdstad van zijn land. De vrouwelijke bevolking, wie men had wijsgemaakt dat Gorilla een vader was voor de kinderen des lands, staken hem hunne kinderen toe, opdat hij ze zegenen zoude. Maar wel verre dat hij het wenschelijk vond dat de kinderkens tot hem kwamen, stiet hij moeders en

kinderen vloekend van zich af, ja sloeg zelfs zijn hand aan zijn degen.

De bij zulke gelegenheden gehouden toespraken moest hij gewoonlijk onbeantwoord laten wegens tijdelijke verstandsbeneveling. Was het echter onmogelijk om niet te antwoorden, dan deed hij dat in bewoordingen die een dronken hoerenbaas hem zou benijden. Ziehier een proefje zijner vorstelijke welsprekendheid, in een rede gehouden met het glas in de hand aan een galadiner in tegenwoordigheid van vele buitenlandsche gezanten: ‘Mijne Heeren, het Vaderland! ... De Koning! ... en zijne geëerbiedigde Zonen! ... Godverdomme!’ Zoals gij ziet, een rede kort maar krachtig! Zonder ijdele woordenpraal toch alles herdacht waar het op aankomt tot zelfs den God bij wiens gratie hij regeerde.

Schandvlekte hij dusdoende land en volk, een andermaal had zijne dronkenschap de meest rampzalige gevolgen voor zijn geliefde onderdanen kunnen hebben. Tijdens een oorlog tussen twee groote mogendheden namelijk liep de dronken Gorilla met een oorlogsverklaring aan een dier mogendheden in zijn zak. De dringende vertoogen zijns ministers hielpen niet, maar gelukkig wisten anderen hem over te halen zich naar bed te begeven en toen hij zijn roes had uitgeslapen was hij het geval geheel vergeten. Zoo zouden door een daad van dronkenschap van Gorilla duizende en duizende kinderen des volks een rampzaligen en vroegtijdigen dood hebben gevonden, en duizende weduwen en weezen hun man en vader hebben beweend. Dat Gorilla zich van zulke dingen niets aantrok, moet ons niet verwonderen, waar wij weten dat hij zijn ‘geliefd’ volk bestempelde met den naam van ‘stomme ossen, canaille en rapaille.’

Een andermaal wilde hij een gedeelte van zijn grondgebied verkoopen aan een vreemde mogendheid, wier vorst hem daartoe had weten te verleiden door middel van een zijner minnaressen. In dit voornemen om land en volk te verschacheren werd hij alleen verhinderd door de tusschenkomst van een derde mogendheid, die hare belangen daardoor bedreigd achtte.

Behalve deze daden van ‘Staatszorg’ is er op dit gebied niet anders van hem bekend dan dat hij 's lands belangen, gelijk we reeds opmerkten, nauw betrokken achtte bij de uniformen zijner soldaten, ja zelfs bij die zijner lakeien, waarop hij mede zeer nauwkeurig toezag. Onder aan de broek dier bedienden zaten naar wij meenen, twee knoopjes. Die knoopjes moesten beide boven de rijlaarzen uitkomen. Eens ontmoette

hij een lakei, bij wien een der knoopjes onder de rijlaarzen was verborgen. De man heette ‘niet gekleed’ en kreeg een maand schorsing! Is het te verwonderen dat lakeien die hem in de verte zagen aankomen niet wisten hoe gauw ze zich uit de voeten zouden maken en soms bepaald vluchtten in huizen?

Bij zulke dingen bepaalde zich echter zijn dronkenmansgeest niet alleen. Dikwijls moest hij zich natuurlijk ook bezighouden met het opsporen van allerlei middelen ter verfrissching en dan kon men hem zien zitten omringd door wel vijftig keukenboeken waarin hij zich verdiepte om zin eigen menu te maken. Bij die gelegenheden was dikwijls de telegraaf tusschen zijn paleis en zijn geheele rijk uren lang in werking. Wie echter meende dat die drukke korrespondentie liep over gewichtige staatszaken, vergiste zich. Och neen! Zijne Majesteit verlangde onmiddellijk ... een haring of wel een andere vischsoort, soms in zijn land geheel onbekend!

Als hij soms bij al die gewichtige (!) zaken nog tijd over had, bemoeide hij zich veelal met dingen waar hij volstrekt geen verstand van had. Zoo liet hij eens een houten gebouwtje in zijn park zetten. Dat moest natuurlijk dadelijk klaar en er werd dan ook dag en nacht aan gewerkt. Op zekeren avond kwam Gorilla eens kijken en ziet de teekeningen liggen van het gebouw. Hij neemt ze op en verscheurt ze, zeggende: ‘Wat 'n stomme kerels, dat ze nog een teekening noodig hebben om dat te bouwen!’

***

Men behoeft na deze staaltjes niet te vragen wat een beul Gorilla was voor zijn omgeving.

Zijn eerste vrouw die, volgens iemand die veel aan de hoven verkeerd had, een der meest gedistingeerde vorstinnen van Europa was, beleedigde hij op de schandelijkste wijze. Ofschoon hij vorst, echtgenoot en vader was, bezocht hij op zekeren avond een bordeel zijner hofstad. Zijne vrouw, daarvan verwittigd, zond hem daar, voor zijn straf, een galarijtuig, bespannen met zes paarden.

Letterlijk niets was hem heilig. Zoo had hij dezelfde maîtres als zijn zoon en deze vond eens bij haar een sigarenkoker, dien zijne moeder aan zijn vader had geschonken. De zoon bracht het aandenken weder naar huis.

Aan een andere maîtres schonk onze held een zeldzaam snoer paarlen,

dat aan zijne moeder had behoord! Men kon de bijzit daarmede getooid zien in den schouwburg.

Het spreekwoord: zooals de waard is vertrouwt hij zijne gasten, vond zich ook ten zijnen opzichte bewaarheid.

Een zijner adjudanten of ordonnans-officieren moest op zekeren dag naar Parijs en werd door de vorstin verzocht zich te belasten met het overbrengen van een kostbaar pakje. De vorst, die zijne echtgenoote naar zich zelven beoordeelde, dacht aan overspel en noodigde den officier uit tot een wandelrit. Nauwelijks was hij buiten de residentie, of hij voegde hem toe, in kazernetaal, te gemeen om hier woordelijk weer te geven:

‘Jij slaapt met mijn vrouw.’

De officier nam natuurlijk zijn ontslag.

Zelfs in het openbaar, bij officieele plechtigheden zag hij er niet tegen op zijne echtgenoote uit te schelden. Zoo ging hij op zekeren dag, begeleid van zijne adjudanten naar zijne gemalin die hem wachtte omringd van hare hofdames. Nauwlijks was Gorilla binnen of hij voegde haar toe: ‘Kanalje,’ en ging weer heen!

Bij beleedigingen bleef het echter niet alleen, onze ploert mishandelde haar zelfs.

Eens stoof hij driftig, na zulk een tooneel à la Sganarelle, uit haar kamer en zag den gouverneur van zijn zoon in den corridor op en neer wandelen. Hem zonder reden verdenkende van beluistering, wierp hij hem op den grond en trapte hem de borst in.

Zoo openbaarde zich zijn Gorilla-natuur tegenover allen, die met hem in aanraking kwamen.

Tegen hoogleeraren eener inrichting, waarvan hij beschermheer was en met wie hij eens een verschil van meening had, trok hij zijn degen!

Een zijner kamerheeren gaf hij een schop, omdat deze gerookt had. Een ander, een zijner adjudanten, kwam hem mededelen dat hij verloofd was met mejuffrouw... ‘Zoo,’ luidde het antwoord, ‘ben jij geëngageerd met de dochter van die...’ volgde de scheldnaam van een vroeger anti-vorstelijk gezinde partij, 's Middags daarop ging hij wandelen met dienzelfden adjudant. Toen zij beiden waren gekomen op een smal bruggetje gaf de vorst hem een duw waardoor de adjudant in den vijver viel. Alsof er niets gebeurd was liep de vorst door. De adjudant liet zijn koffers pakken en ging heen.

Dergelijke hondse bejegeningen ondervonden ook de dames van het hof der tweede vrouw van Gorilla, die blijkbaar op zijn ouwen dag niet meer zooveel van de vrouwen hield als vroeger. Langs zijn paleis te S. namelijk liepen balkons, waarop de dames dikwijls gewoon waren een luchtje te scheppen. Op een goeden dag bemerkte hij de dames op het balkon en geeft woedend last de ramen dicht te spijkeren! De dames wendden zich tot zijne vrouw en deze weet in een gunstig oogenblik de belofte van hem te verkrijgen de ramen niet dicht te laten maken. Iets later gaf hij evenwel bevel de balkons af te zagen... zijn woord had hij dus gehouden!

Soms pakte hij zoo smerig uit dat zelfs zijn omgeving - en dat wil wat zeggen - hem walgelijk vond.

Op een tocht in het zuiden van zijn land werd hij door een schaar van edellieden als eerewacht vergezeld. Het paard van een der heeren die naast het rijtuig reed, begon te steigeren, zoodat de ruiter vreezende voor ongelukken, het paard de zweep deed gevoelen, waarop Gorilla hem toevoegde: ‘V.E., sla je Godverdomme je luizen!’ Schaamrood zag de edelman voor zich en waagde het niet meer zijn paard een aanmaning tot kalmte te geven.

Tegenover zijne ministers gedroeg hij zich even ploertig.

Aanvankelijk had hij ministers, die tenminste iets beduidden, maar wegens hunnen ernst stak hij den draak met hen onder zijne hofrekels. Een zijner eerste ministers wilde hij zelfs te lijf, zoodat deze zich in staat van tegenweer moest stellen. Een ander minister kwam hem in plechtige audiëntie het bericht brengen dat een zijner ambtgenooten was overleden. ‘Zoo,’ werd hem toegevoegd, ‘is die schoelie eindelijk kapot!’ De minister dorst niet meer te zeggen dan dat het hem leed deed dat de vorst zich op deze wijze uitliet over een man die zoo lange jaren naar zijn beste weten het vaderland had gediend en dien hij als premier aan Zijne Majesteit tot die hooge waardigheid had voorgedragen. Het zal zeker wel niemand verwonderen dat Gorilla ten laatste geen andere ministers en raadslieden kon krijgen dan beginsellooze schurken en ellendige hofploerten.

Behalve aan Bacchus was zijn dierbaar Gorillaleven voor de andere helft aan de dienst van Venus gewijd. Vooral in 't buitenland zwijnde hij zo liederlijk dat zelfs de meeste vorsten van Europa vermeden Gorilla op hunne reizen te ontmoeten. En dat wil wat zeggen, want die heeren

hebben al zeer weinig recht den neus op te trekken over anderen. Maar toch deden ze het nog over hun neef Gorilla, en terecht. Te L., waggelde hij smoordronken over straat en liep gevaar door de glasruit van een bazar te rollen. Te V. deed hij op klaarlichten dag de vuilste sletten komen in het logement waar hij zijn intrek had genomen, terwijl hij de villa A. geheel bevolkte met veile deernen. Te C. in het hotel R. vertoonde hij zich naakt als een zwijn in den tuin, terwijl dames voorbij kwamen. Een Amerikaan, die met zijn vrouw en dochters in dezelfde plaats gelogeerd was, dreigde hem voor zijn raap te blazen als hij zich niet behoorlijk kleedde, en klaagde hem aan bij de politie wegens ‘aanslag tegen de zeden.’ Gorilla werd daarop gedagvaard, maar antwoordde dat hij ‘onschendbaar’ was en heesch ten teeken daarvan boven zijn logement de vlag van zijn land, die met roem gewapperd had op alle zeeën en nu moest dienen tot bescherming van de bestialiteiten van dezen mandril.

In diezelfde plaats noodigde hij dr. M., een zeer achtenswaardig geneesheer, als gast aan zijn tafel. Onze eskulaap verscheen, deftig in zwarten rok en witte das. De vorstelijke gastheer was gedoken in een vuil wijd lakensch vest en begon recht vorstelijk met deze taal:

‘Jullie, doktoren, hebt toch een lekker baantje! Je komt bij alle vrouwen en kunt overal je vingers insteken.’

De geneesheer antwoordde, dat hij niet gekomen was om smeerlapperij te hooren, nam zijn hoed en vertrok.

Onze vorst heette ook een beschermer van de ‘schoone kunsten’. Op zekeren dag zag hij in een bazar schilderwerk op porselein.

‘Wie heeft dat gemaakt?

‘Mejuffrouw R...d.’

De kunstenares werd ontboden. Hare oogen en ander natuurschoon wekten den ‘kunstzin’ van onzen Mecaenas, die haren vader deed komen en hem aanbood, zich te belasten met de zorg voor hare verdere ontwikkeling. De papa was een man, rijker aan talent dan aan geld, en deed de eerste ogenblikken denken aan het versje van Béranger:

Ah, monsieur le Sénateur
Quel honneur! quel honneur!

Maar eenigszins bekend met het begrip, door den vorst gekoesterd omtrent kunst en schoonheid, waagde hij het te vragen, wat het lot zijner

dochter zoude zijn na voltooiing van hare artistieke opvoeding.

‘Wel, ik zal haar verbinden aan den schouwburg van mijn hofstad.’

Papa maakte bezwaar, waarop Gorilla heel zijn vuile ziel blootlegde in de opmerking: ‘Wel, als ik voor haar betaald heb, zal ik toch wel met haar kunnen doen wat ik wil.’

De Maecenas bleef nuchter van zijn boutje.

Zijn stierenaard deed hem gelijken op god Apis en hij wilde dan ook als andere goden bediend worden door nimfen, want hij was ‘zeer vernikkerd’ (om een officieele uitdrukking van den gouverneur-generaal Ryklof van Goens te bezigen) op maagdelijnen. Hij deed dus nimfen opsporen en uitkiezen. Mevrouw P...d, te C., zag daarin eene toekomst voor hare dochter. Zij had gehoord dat de vorst behoorde tot een kerksch, bijbelsch, theologizeerend volk. Zij verbeeldde zich dus dat hare dochter hem zou moeten voorlezen uit de bergrede: ‘Zalig zijn de reinen van harte, want zij zullen god zien,’ of uit Paulus' Brieven over de toovermacht van Christus' kruis. Maar het gold hier een ander kruis. De nimf moest den afgeleefden god telkens na zijn bad in zijn kruis kittelen om zijn bijna uitgebluschten mandril-aard weder te doen ontvonken. Moeder P...d, bijtijds ingelicht, zag van het ‘goddelijk’ eerbetoon af. Maar zij rilde van afgrijzen bij de gedachte aan de beleediging, waaraan haar onbedorven, met zorg en liefde opgevoed kind had blootgestaan. Zij, een christelijke en republikeinsche vrouw, en anderen voelden afkeer opwellen van de bloem eener natie, die hulde bewees aan zulk een ondier; van predikanten die God elken Zondag smeekten om het behoud van zijn kostelijk leven, van officieren of ‘mannen van eer’, die zich vrijwillig verlaagden tot adjudanten bij zulk een ‘vuilbuik’, van rechters, die, in naam van dezen straffeloozen moordenaar, onschuldige medeburgers veroordeelden tot gevangenis; van dichters, verrotte volksvertegenwoordigers en hoogepriesters der openbare meening, die hun wierookkelken aan stukken sloegen op den rooden neus van dat zwijn.

In zijn eigen land hield hij even beestachtig huis. Op zijn 46ste jaar deed hij een reis door het zuiden van zijn rijk, waarvan wij boven reeds spraken. Er woonde toen in het gehucht A. een beeldschone boerendochter, de eenige steun van bejaarde lieden. Koning Gorilla zag die dochter aan het hek staan, gebood zijn koetsier stil te houden en begaf zich in de woning van den boer. Hij wist te bewerken dat de dochter hem de veestal zou laten zien. Daar gekomen zwichtte het onnoozele

kind voor zijn schoone beloften en bedreigingen, hij onteerde haar en op den bepaalden tijd verscheen de vrucht van Koning Gorilla's ‘liefde’ tot het volk!

Zijn kunstliefde waarvan hij in het buitenland reeds zulke schitterende bewijzen had gegeven, liet zich ook hier niet onbetuigd.

Eens liep onze Mecaenas te wandelen toen plotseling zijn bekende lust bovenkwam in ‘de studie naar het naakt model’. Een boerenmeid uit A. kwam langs de weg gewandeld en kreeg bevel zich naakt uit te kleeden. Toen ze hieraan niet gereedelijk voldeed, gaf de adjudant haar te verstaan, dat de vorst haar geld zou geven en mooie kleeren. Hierdoor overgehaald ging ze ertoe over. Nadat de vorst zijn ‘studie’ had voltooid, werden hare kleeren baldadig in het water geworpen en liet men haar naakt op den weg staan. 's Avonds kreeg ze geld en kleeren.

Soms organiseerde hij om aan zijn bestialiteit bot te vieren ‘volksfeesten’ waarover de bladen dan uitweidden als bewijzen van 's vorsten liefde voor het volk. Vorstelijke ‘liefde’ - bij vorsten gelijkbeteekenend met dierlijke wellust - was er dan ook bij in het spel, dat bestond in het mastklimmen door boerenmeiden van het gehucht U. Ten aanschouwe van zijn beminde volk was de vorst dan zoo minzaam en nederbuigend die meiden wat men noemt een gatje te geven, om ze dan, vlak onder den paal staande, na te staren in den mast, met halfdronken uitpuilende oogen, stralende van liefde opgewekt door het *sans-culottisme* (broekloozigheid) dezer boeredeernen. Wat kan men meer verlangen dan een vorst die zooveel liefde betoonde zelfs voor *sans-culottes*!

In die omgeving was deze stier recht op zijne plaats. Het speelgoed moest voor den woesteling niet al te teer zijn. Toen hij indertijd zijn ‘warm vleesch’ nog betrok uit de G...d...sche stad A... werd hem van daar eens aangevoerd een zeer jeugdige Française. Dit speelgoed bleek te fijn te zijn... midden in den nacht werd het arme kind kermende zijn paleis uitgedragen, klagende: ‘Ce n'est pas un homme, c'est un taureau!’ (dat is geen man, dat is een stier!)

Na den dood zijner eerste vrouw en misschien reeds gedurende haar leven, hield hij het met een operazangeres Madelle A., die hij tot gravin wilde verheffen om een morganatisch huwelijk met haar te sluiten. Zijn oom en anderen werkten hem daarin echter tegen, waarop het huwelijk met die operazangeres slepende bleef en geheel afsprong, toen Gorilla zin kreeg in een ander boutje, een jeugdige prinses uit een klein

stamhuis. De grijze Gorilla huwde haar dan ook, hoewel zij reeds vroeger kennismaking had aangeknoopt met Gorilla's oudste zoon, tengevolge waarvan een breuk ontstond tusschen Gorilla en diens zoon. Dit nam echter niet weg dat de jonge stiefmoeder nog geruimen tijd lang liever gediend was van den zoon dan van papa, waaraan evenwel een eind kwam toen zoonlief in een ander land kwam te sterven, naar men zegt, afgemaakt door iemand, met wiens vrouw hij in overspel was bevonden.

Gorilla beschouwde die tweede vrouw, wat hij trouwens alle vrouwen deed, als niet veel meer dan een bijzit, en ontzag zich dan ook niet haar herhaaldelijk zijn wantrouwen te kennen te geven op een wijze, die hem zelf het meest compromitteerde, gelijk eens bleek toen haar in zijn bijzijn en in tegenwoordigheid van vele anderen een telegram werd overhandigd. Zij brak dien open en overhandigde hem ter lezing aan haren vorstelijken gemaal, die haar daarop in aller tegenwoordigheid recht vorstelijk antwoordde: ‘Nou ja, je belazert me toch niet!’

***

Als men in aanmerking neemt hoe Gorilla blijkens het bovenstaande zijne vrouwen en zijn hooggeplaatste bedienden behandelde behoeft men niet te vragen wat de zoogenaamd lageren hadden uit te staan, en de werklieden waarmede hij nu en dan in aanraking kwam. Ontelbaar zijn de gruweldaden jegens dezen bedreven.

Zoo hield hij er twee hofjagers op na, die op zijn koets moesten staan. Een dier jagers kreeg bevel dat hij zich gereed moest houden want dat Gorilla wilde uitrijden. De man verschijnt gekleed en gereed, doch nauwelijks ziet Gorilla hem of hij begint uit te varen en voegt hem toe: ‘Ik wil, Godverdomme, zoo'n leelijkert niet hebben, laat den anderen komen!’

Een andermaal was hij nijdig over het lange uitblijven van een kist met tuig uit Engeland voor de paarden van zijn dochter en verhaalde zijn gram op een ongelukkigen ordonnans, die hem niet begreep omdat Gorilla zelf tegen de regelen der hofétiquette had gehandeld. Eerst bulderde hij hem toe: ‘Ik ontneem je Godverdomme het medaillegeld’ (de ordonnans had namelijk een paar medailles waaraan een toelage was verbonden). Toen de ordonnans hem daarop eenige nadere inlichting wilde geven, brulde Gorilla: ‘Hou je bek, Godverdomme, veertien dagen inhouding van traktement.’ De ordonnans ging verslagen heen.

Soms hield hij op zijn manier ook harddraverijen, waaraan hij echter

zelf niet meedeed. Hij bleef kalm op zijn paleis en liet een zijner bedienden opstijgen. Deze kreeg in last in een onmogelijk korten tijd naar een zekere plaats te rijden en van daar een bewijs mede te brengen dat hij er werkelijk geweest was. Met het horloge in de hand stond Gorilla hem af te wachten en wee hem die over den tijd kwam!

Eens kwam hij te A. aan om zich naar L te begeven en eischte dat de koetsier in een ondoenlijk korten tijd hem daarheen zou brengen. De koetsier beweerde dat het onmogelijke werd gevorderd daar de paarden er onder zouden bezwijken. ‘Dan rijd je ze Godverdomme maar kapot!’ luidde het bevel van Gorilla. De koetsier kwam tengevolge van het vallen van een der paarden tien minuten te laat te L. en werd daarom onmiddellijk voor een maand geschorst. En gold al die haast nu een staatsbelang? Och neen, eenvoudig een afspraak met een boeremeid te L. woonachtig, waarmede Gorilla den nacht wilde doorbrengen en die hij op een bepaalden tijd afgesproken had. Voor overspel moest dus een huisvader in zijn loon gekort en moesten de paarden doodgereden worden!

Maar bij zulk ergerlijk plagen en tarten bleef het nog niet eens. Hij maakte zich ten aanzien van zijn personeel schuldig aan mishandeling zoo gruwelijk dat Nero gemakkelijk zou een lesje bij hem kunnen nemen. Eens toen hij op zijn paleis te S... gelogeerd was gedroeg hij zich als een echte Rus: hij schopte en trapte de arbeiders.

In een zijner andere paleizen had hij een nieuwe badkamer laten inrichten, die hij op zekeren morgen met een paar adjudanten kwam bezichtigen. Een lakei, zijn koninklijken meester op dat uur in dat vertrek niet verwachtende, opende zonder erg de deur om eenige werkzaamheden te verrichten. Verschrikt den vorst daar te zien en te ‘storen’ trekt hij snel de deur weer dicht en wil zich verwijderen. ‘Hier... Godverdomme, hier!’ klonk het uit den vorstelijken mond des koninklijken meesters. De man gehoorzaamde. De koninklijke meester beval dat de bediende geheel gekleed in de badkuip zou gaan liggen. De man gehoorzaamde. De koninklijke meester zette allebei de kranen open. De man uit het ‘geliefde volk’ bleef liggen totdat het water hem aan de lippen kwam. Toen wilde hij zich oprichten omdat hij anders stikken zou... doch de ‘man van de wereld’, het vorstelijk zwijn, de koninklijke verdoemeling, gaf den slaaf met zijn lompen stierenpoot een trap op de buik zoodat hij bewusteloos ineenzonk. Maandenlang bleef hij onder doktershanden en nooit is hij geheel genezen.

Een anderen lakei verbood hij in zijn nabijheid te komen tot straf omdat hij een schildwacht had gewaarschuwd dat de vorst aankwam. Eenigen tijd daarna zag hij dien lakei in zijn paleis, waggelde naar hem toe en gaf hem vloekende met de woorden: ‘Ben je daar weer, schoft!’ een trap dat de man erbij neerviel. Had een generaal, die in de nabijheid stond, den vorstelijken ellendeling niet opgevangen, dan was hijzelf ook tegen den grond geslagen. Toen de man het waagde nog eens om te kijken naar zijn ‘weldoener’, kwam deze opnieuw vloekende op hem los, met de woorden: ‘Wat durf je nog om te kijken!’ Een derde lakei werd op even ergerlijke wijze door den vorst mishandeld, zoo ergerlijk dat de ongelukkige van schrik (van opgekropte woede misschien) het spraakvermogen verloor om het naar de verklaring van den geneesheer wellicht nimmer terug te krijgen.

Het vorstelijk zwijn geneerde zich nooit en was buitengewoon zindelijk. Op zekeren morgen waterde de onverlaat in een spons en wierp die daarna een kamerdienaar in het gezicht! De man had niet den moed hem een dolk in het hart te stooten. Dat zou men ook ‘Koningsmoord’ genoemd hebben, in plaats van afmaking van een dollen hond.

***

Wellust en wreedheid gaan gewoonlijk hand aan hand en zoo schraapte ook Gorilla millioenen guldens bijeen zonder hart voor zijne arme onderdanen die dit alles met hun zweet en bloed moesten betalen. Wel had hij zorg voor zijne paarden en de berooide schatkist moest de stallen betalen, die op een paleis geleken.

Voor dezen afschuwelijken Gorilla bogen ministers, volksvertegenwoordigers, generaals, admiraals, rechters, predikanten en al wat zich ‘hoog’ waande in den staat. Zij hadden altijd den mond vol van geliefd stamhuis geëerbiedigd hoofd, ja noemden Gorilla zelfs een modelvorst, alleen omdat het een gekroonde Gorilla was en wijl zij gevoelden hem als hoofd te moeten huldigen hunner bende, die het aanlegde op de verblinding, de onderdrukking en de uitzuiging des volks.

Alleen het werkvolk durfde zijn afkeer toonen. Walgende van zooveel gemeenheid en zijn slavenjuk moede, gaf het luide zijn ontevredenheid te kennen en kwam in verzet. Wel werden velen hunner gruwelijk vervolgd, wel werden edele mannen, die hen voorgingen in den strijd, gelasterd, gekerkerd en mishandeld, maar het volk hield moedig vol, ja

streed te feller naarmate de tegenstand heviger werd, totdat het eindelijk de palm der overwinning wegdroeg die weggelegd is voor alle dapperen en braven die strijden voor het Rijk van

Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap!

Essay

Romeinse keizerverzen

Diederik Burgersdijk

In het derde boek van *De Officiis* (‘Over maatschappelijke plichten’, 3.21) beweert Cicero dat Caesar graag twee verzen uit Euripides (Phoenissae 524-5) citeerde, die Cicero zelf als volgt in het Latijn vertaalde:

> *Nam si violandum est ius, regnandi gratia*
> *violandum est; aliis rebus pietatem colas*.
>
> Wie 't recht verkrachten moet, moet het verkrachten
> ter wille van de macht; wees deugdzaam in de rest.

Het vertalen van Griekse verzen in het Latijn was een liefhebberij voor ontwikkelde Romeinen. De vertaling wordt ingeleid met een hortende formule van bescheidenheid, die de vertaler moet vrijpleiten van eventuele stilistische missers: *Graecos versus (...) quos dicam, ut potero, incondite fartasse, sed tamen...* (Griekse verzen ... die ik zal citeren naar vermogen, wellicht wat onbeholpen, maar toch...). De verontschuldiging, die iets laat zien van het prestige van de Griekse taal in de Romeinse wereld, is exemplarisch voor vele in de Latijnse literatuur geciteerde verzen, die vaak teruggaan op een Grieks voorbeeld of tweetalig werden geschreven. De herkomst van de Europese literatuur loochent zich niet.

De inhoud van de spreuk, door Cicero met afkeuring toegepast op zijn politieke tegenvoeter Caesar, betreft een wijsheid die ook vandaag door vele staatshoofden en regeringsleiders in acht genomen wordt. Toch overkwam het de Franse ex-president Chirac dat hij reeds twee maanden na het verstrijken van zijn mandaat als president verhoord werd over illegale partijfinanciering van zijn *Rassemblement pour la République* in de periode voor zijn presidentschap (*Le Monde,* 20 juli 2007). Over mogelijke illegale praktijken die tijdens zijn presidentschap voorgevallen zijn, hoeft Chirac zich niet te verantwoorden met een beroep op presidentiële onschendbaarheid. Het blijkt dat de door Euripides verwoorde, door Caesar gebezigde en door Cicero vertaalde maxime een wezenlijk onderdeel van het Franse staatsrecht is geworden.

Ook Caesar werd na afloop van zijn mandaat als generaal in Gallië, in de jaren vijftig van de eerste eeuw v.C., ter verantwoording geroepen. De aanklacht betrof enkele daden tijdens het consulaat in het jaar 59, dat Caesar samen met zijn lankmoedige collega Marcus Bibulus vervulde. Deze Bibulus presteerde dermate weinig (zo werd hij tijdens de behandeling van de landbouwwet gewapend het Forum afgejaagd), dat geestige lieden officiële stukken parodieerden met, in plaats van de gebruikelijke ondertekening ‘Caesar en Bibulus’, de signatuur ‘Iulius en Caesar’. Een volksversje uit die tijd:

Non Bibulo quiddam nuper, sed Caesare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

Bibulus deed de laatste tijd niets, maar door Caesar gebeurt iets,
Bibulus' consulaat is me totaal onbekend.

Deze en andere verzen zijn overgeleverd in de biografie van Caesar door Suetonius Tranquillus (het citaat komt uit *Divus Iulius* 20.4), die ook de levens van elf opvolgers van Caesar heeft beschreven, in het eerste kwart van de tweede eeuw n.C. Suetonius had als secretaris en bibliothecaris van de keizers Trajanus en Hadrianus direct toegang tot de keizerlijke archieven, en beschikte zo over een uitgebreide documentatie omtrent de eerste eeuw van het Romeinse keizerrijk. De vorm van de biografie bracht mee dat ook de saillantere details van een leven werden opgenomen, waaronder schimpdichten met betrekking tot de persoonlijke wandel van de grote generaal. Met koning Nicomedes van Bithynië (ten zuiden van de Zwarte Zee) zou Caesar sexuele contacten hebben onderhouden, waardoor hij de bijnaam ‘koningin van Bithynië’ verwierf. Een bij Suetonius geciteerd vers (*Div. Iul*. 49.2) van de contemporaine epigrammaticus Calvus, een dichter uit de kring van Catullus, luidt: *Bithynia quicquid / et paedicator Caesaris umquam habuit* (alles wat Bithynia / en Caesars flikker ooit had). Suetonius citeert ook een versje dat Caesars soldaten tijdens de triomftocht over Gallië op het Forum Romanum zongen, en dat zeer populair werd (*Div. Iul*. 49.8):

Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem:
ecce Caesar nunc triumphat qui subegit Gallias,

Nicomedes non triumphat qui subegit Caesarem.

Caesar kreeg Gallië eronder, Nicomedes Caesar.
Caesar houdt nu een triomftocht, hij kreeg Gallië eronder.
Nicomedes: géén triomftocht! Hij kreeg Caesar toch eronder?

Daarnaast was Caesar ook een groot liefhebber van vrouwelijk vlees. Suetonius somt een lijst van vrouwen (en hun echtgenoten) op die Caesar ingepalmd had. Soldaten zongen tijdens de triomftocht in Rome in het jaar 46 het volgende lied (*Div. Iul*. 51):

Urbani, servate uxores: moechum calvum adducimus;
Aurum in Gallia effutuisti, hic sumpsisti mutuum.

Hé Romein, let op je vrouw: wij brengen hier de geile kale.
Zich sufgeneukt in Gallië van hier geleende kapitalen.

Een gedichtje waarvan het eerste vers niet geheel ongelijk is aan het kort gedicht van Jac. van Hattum uit 1971 op Gerard Reve: ‘Moeder ga voor je kindje staan / daar komt Van het Reve aan’.

Caesars *floruit* greep plaats in een tijd dat de Latijnse lyriek een hoge vlucht nam. Een van de eerste grote vervaardigers van korte gedichten van wisselende onderwerpen, persoonlijk en direct, was Catullus (ca. 84- 54). Hij richtte verscheidene bijtende schimpdichten tot de rijzende ster in de Romeinse politiek, die een verhouding met zijn protégé Mamurra had. De verzen zijn geschreven in hendekasyllabi, wat wil zeggen dat ieder vers elf lettergrepen, in een bepaald metrum, bevat (carmen 57):

Pulcre convenit improbis cinaedis
Mamurrae pathicoque Caesarique.
Nec mirum: maculae pares utrisque,
urbana altera et illa Formiana,
impressae redirent nec eluentur:
morbosi pariter, gemelli utrique
uno in lectulo erudituli ambo,
non hic quam ille magis vorax adulter,
rivales socii et puellularum.
pulcre convenit improbis cinaedis.

Dát komt móói overeen bij gore flikkers
als de neukertjes Caesar en Mamurra!
Gek is 't niet, allebei dezelfde vlekken,
opgedaan in de stad of in het landhuis,
ingevreten en niet meer uit te wassen,
allebei van die zieke tweelingbroertjes,
erudieterig bezig in één bedje,
even allesverslindend overspelig,
concurrerende makkers, ook bij meisjes.
Dat komt mooi overeen bij gore flikkers!

De vrijheid van spreken was in de eerste eeuw v.C., een periode van burgeroorlog en politieke en sociale chaos, groot. Behalve publieke mores waren er geen instanties die een auteur in zijn beledigingen konden remmen. Catullus heeft deze mores ver overschreden (wat de effectiviteit van zijn poëzie ten goede komt), maar desondanks was de reactie van Caesar ruimhartig: volgens de keizerbiograaf Suetonius noodde de generaal de dichter uit aan zijn dis: *Valerium Catullum, a quo sibi versiculis de Mamurra perpetua stigmata imposita non dissimulaverat, satis facientem eadem die adhibuit cenae hospitioque patris eius, sicut consuerat, uti perseveravit*. (‘Valerius Catullus, over wiens Mamurra-versjes hij niet verhulde dat die hem eeuwige schandvlekken hadden bezorgd, nodigde hij, toen die zijn excuses maakte, nog dezelfde dag uit voor het diner en bleef gebruik maken van de gastvrijheid van diens vader zoals hij altijd al deed’, Suetonius *Vita Divi Iulii* 73.4). Ook aan de eerder genoemde Calvus schreef Caesar een verzoenende brief. Caesar wist dat het optreden van machtige personen een grotere invloed had dan van privé-personen, zoals de geschiedschrijver Sallustius hem in een rede laat verwoorden (*Bellum Catilinae* 51.12-14), met welke overtuiging zijn terughoudende en clemente reactie in overeenstemming was. De genoemde *perpetua stigmata* (vergelijk de *maculae... impressae* in het gedicht) bleken inderdaad onuitwisbaar, want er volgden nog enige gedichten over Caesar en Mamurra die de eerste in schunnigheid evenaarden (carmen 29 en 54).

Het machtsstreven van Caesar, die onder meer beroemd bleef door zijn verovering van Gallië, werd aan het eind van zijn leven bekroond met een zeer actief en effectief dictatorschap. Tot zijn daden behoren de

invoering van de Juliaanse kalender (met de nieuwe maanden januari en februari), de hervorming van de senaat en een ingrijpende renovatie van de stad Rome. Caesars internationale oriëntatie leidde ertoe dat hij ook Galliërs, die *bracae* (broeken) droegen, tot de senaat toeliet, wat tot de volgende spotverzen leidde (*Div. Iul*. 80):

> *Gallos Caesar in triumphum ducit, idem in curiam;*
> *Galli bracas deposuerunt, latum clavum sumpserunt*.
>
> De Galliërs, eerst in tromftocht gevoerd, brengt Caesar nu in de senaat!
> Ze trokken hun broek uit, wat dragen ze nu? Het senatorengewaad.

De maatregel wekte duidelijk de spotlust van de Romeinen, die de gewoonte hadden de nieuwbakken senatoren de verkeerde kant op te wijzen wanneer zij de weg naar de senaat vroegen (‘Wo ist die Curia? Do ist die Curia!’).

Aan Caesars steeds autonomere optreden kwam met zijn vermoording op 15 maart 44 v.C. een vroegtijdig einde. De kroon die hij als erkenning voor zijn verdiensten vlak voor zijn dood aangeboden kreeg, weigerde hij, omdat hij niet hetzelfde lot wilde ondergaan als de laatste koning van Rome, die vijf eeuwen eerder smadelijk de stad uit was gejaagd. Toch werd Caesar van koningschaps-aspiraties verdacht. Lucius Brutus, de verdrijver van Romes laatste koning Tarquinius Superbus in 510 v.C., werd vereerd met een standbeeld in Rome, op de sokkel waarvan onbekenden hadden gekalkt:

> *Brutus, quia reges eiecit, consul primus factus est;*
> *Hic, quia consules eiecit, rex postremo factum est*.
>
> Brutus werd de eerste consul daar hij koningen verjoeg;
> Caesar werd tenslotte koning daar hij die consuls versloeg.

Caesar werd de naamgever van alle latere keizers van Europa (van wie zijn adoptiefzoon Augustus de eerste was), zodat zijn hoofd met recht ‘gekroond’ genoemd mag worden. Zijn beruchte kaalheid placht hij, ijdel als hij was, met een lauwerkrans te bedekken. Dat autocratie tot bespot-

ting van het staatshoofd leidt, bewijst de bloeiende epigrammencultuur die in de nieuwe staatsvorm van het principaat bleef bestaan. Spotverzen, epigrammen en anonieme volks- en soldatenversjes bleven in de keizertijd verschijnen. Ook langere satiren, die in het bestek van deze bijdrage buiten beschouwing blijven, bleken een populair genre te worden om gehate keizers te bespotten, al was het maar na hun dood.

De satirendichter Persius stelde in zijn eerste satire de poëtische praktijk ten tijde van Nero aan de kaak. Nero onderscheidde zich door een groot enthousiasme voor architectuur, toneel, spelen en literatuur. Hij had een aanzienlijke coterie van dichtende adel om zich heen verzameld, waartoe mogelijk ook bekende dichters als Silius Italicus en Lucanus en de latere keizers Vitellius, Titus en Nerva hebben behoord. Nero's voogd Seneca was een van de grootste auteurs (van filosofie en tragedie) die de eerste eeuw van het principaat opleverde. Zelf componeerde Nero, vermoedelijk niet onverdienstelijk, hymnen en epen, waarvan de *Troica* de bekendste geweest is. De uitvoering van de poëzie door de tiran zelve moet iets geforceerds gehad hebben; men kan zich de reacties van de omstanders slechts met gekromde tenen voorstellen. In een tractaat over Nero, voorgedragen op 26 april 1949 voor de *Society for the Promotion of Roman Studies*, merkt de Britse historicus M.P. Charlesworth op dat het, sinds koning David een dansje voor de HERE maakte en met afgrijzen werd gadegeslagen door Michal, de dochter van Saul (2 Sam. 6:16), niet meer goed is gekomen met de waardering voor de kunstbeoefening door heersers. Het is fraai verbeeld in de vertolking van een lichtgeraakte en labiele Nero door Peter Ustinov in de togafilm *Quo vadis* (1951), alwaar de keizer zingt van de brand van Troje, waarvoor vanzelfsprekend eerst Rome in brand gestoken moest worden. Die historische brand in het jaar 64 zou tevens bedoeld zijn om ruimte te maken voor het megalomane bouwproject van de *domus aurea* (het gouden huis) in het dal waar tien jaar later het Colosseum werd gebouwd. Een spotvers uit die tijd, weer overgeleverd door Suetonius (*Nero* 39.3), luidt als volgt:

> *Roma domus fiet; Veios migrate, Quirites!*
> *Si non et Veios occupat ista domus!*
>
> Rome wordt Nero's huis; verhuis naar Veii, Romeinen!
> Als dat huis zich maar niet ook tot Veii uitstrekt.

Terwijl Nero als keizer niet onverdienstelijk begon, verviel hij de laatste jaren van zijn keizerschap tot waanzin en wreedheid. Het geslacht der Julii, dat door Caesar tot groot aanzien en macht was gebracht, kwam met de zelfgezochte dood van Nero op 9 juni 68 ten einde. Het contrast met zijn voorgangers was de Romeinen al duidelijk (Suet. *Nero* 39.3):

> *Quis negat Aeneae magna de stirpe Neronem?*
> *Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem*.
>
> Wie kan ontkennen dat Nero behoort tot de stam van Aeneas?
> Die hielp zijn vader; en hij zijn moeder (naar de andere wereld).

De woordspeling is gelegen in het dubbelzinnige *sustulit*, dat zowel ‘hij tilde op’ als ‘hij ruimde uit de weg’ kan beduiden. Aeneas tilde, als bekend, zijn bejaarde vader uit de brand van het veroverde Troje; Nero liet zijn machtbeluste moeder in 59 n.C. uit de weg ruimen. In diezelfde tijd had Nero een maitresse genaamd Poppaea Sabina, de echtgenote van Otho, die later keizer zou worden. Nero benoemde Otho als stadhouder in Lusitania (het tegenwoordige Portugal) om van hem af te zijn, wat het volgende versje opleverde (Suet. *Otho* 3.2):

> *Cur Otho mentito sit, quaeritis, exsul honore?*
> *Uxoris moechus coeperat esse suae*.
>
> Waarom is Otho verbannen, zogenaamd met een eervolle baan?
> Had-ie maar niet met zijn eigen vrouw overspelig naar bed moeten gaan...

De geciteerde verzen zijn anonieme volksversjes, overgeleverd bij een auteur die enkele decennia na de dood van de betreffende keizers schreef. Contemporaine auteurs van naam verging het anders. In het verstikkende principaat moest men op zijn woorden letten. Er wordt wel gedacht dat een auteur als Seneca met zijn tragedies over mythologische onderwerpen verhulde kritiek op het keizerlijk hof leverde, maar publiekelijk was het van belang lippendienst aan de keizer te bewijzen. Kritiek op verschillende wrede keizers kwam slechts na hun dood aan bod, zoals Seneca met zijn *Apokolokynthosis* een felle satire op Claudius

(41-54) leverde of Juvenalis met zijn vierde satire op Domitianus (81-96). Auteurs als Plinius de Jongere en Martialis voeren wel bij lofprijzingen van laatstgenoemde keizer, wat hen na Domitianus' dood, ook in de moderne receptie, zeer werd nagedragen. Zie hoe Martialis, die zichzelf als opvolger van Catullus presenteerde en vele korte gedichten in diens stijl en metra schreef, brak met de felheid van Catullus (6.4):

> *Censor maxime principumque princeps,*
> *cum tot iam tibi debeat triumphos,*
> *tot nascentia templa, tot renata,*
> *tot spectacula, tot deos, tot urbes,*
> *plus debet tibi Roma quod pudica est*.
>
> Grootste censor en heerser aller heersers,
> zoveel dankt u de stad aan zegetochten,
> en aan tempels die rijzen en herrijzen,
> zoveel schouwspelen, zoveel goden, steden -
> Rome dankt u toch bovenal haar kuisheid.

Terwijl deze en andere gedichten weliswaar vaste formules van de lofprijzing bevatten, alsook hyperbool en ironie - Domitianus lijkt in al zijn wreedheid niet humorloos geweest te zijn - is het zeker dat de dichter zich aan dergelijke uitingen geen buil kon vallen. Ofschoon de lofprijzingen in bepaalde literaire kaders gelezen kunnen worden, ontbreekt de felheid van weleer jegens de meester geheel - voor onbeduidender personen geldt dit niet. Een opvallend verschil ten opzichte van anderhalve eeuw eerder, te verklaren door het veranderde literair-maat-schappelijke klimaat sinds het einde van de republiek. Suetonius' volksverzen redden de vrolijkheid enigszins.

Een van de belangrijkste navolgers van Suetonius, de auteur van de zogenaamde *Historia Augusta* (rond 400 nC), levert een handvol verzen van keizers uit de tweede en derde eeuw. De verzameling van dertig biografieën begint met de biografie van een van de meest kunstlievende keizers die Rome gekend heeft: Aelius Hadrianus (117-138). Veruit zijn beroemdste gedicht, dat tot een stroom van navolgingen in later tijd heeft geleid, is de ode tot zijn ziel:

Animula vagula blandula
hospes comesque corporis
quae nunc abibis in loca
pallidula rigida nudula
nec ut soles dabis iocos.
Fladderig flikflooiend zieltje
gast en vriendje van mijn lijf
dat thans gaat naar nare plaatsen
vaal en krakend koud en naakt
en dat nooit meer grapjes maakt.

Grecofilie was sinds Nero's tijden weer volop aanwezig, in het bijzonder bij Hadrianus. Vandaar dat de auteur nog de opmerking toevoegt dat de keizer dergelijke verzen ook in het Grieks schreef, maar niet veel beter. De auteur lijkt zich, als Cicero, namens de keizer te excuseren. De korte verzen van dit soort zijn diepgaand beïnvloed door de epigrammatische poëzie zoals die voor het eerst beoefend werd in de tijd van Catullus. Hadrianus schreef bijvoorbeeld een grafschrift op zijn Scythische jachtpaard Borythenes, in zestien korte verzen, dat begin zeventiende eeuw in Zuid-Frankrijk als inscriptie is gevonden. Ook streed Hadrianus in korte spottende gedichten met zijn tijdgenoten, onder wie zijn collegadichter Florus. Deze had eens de draak gestoken met de reislust van Hadrianus, die graag het Romeinse rijk afreisde om zijn steden te aanschouwen en zijn mensen te leren kennen:

Ego nolo Caesar esse
Ambulare per Britannos
Latitare per Germanos
Schythicas pati pruinas
Keizer zijn zou mij bezuren
struinen door Britse gebieden
schuilen voor Germaanse lieden
en Scythische vorst verduren.

Waarop Hadrianus antwoordde met:

Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas
Latitare per popinas
Culices pati rutundos
Florus zijn zou mij vlug spijten:
slempend door de kroegen zwoegen,
drinklokalen diep doorploegen,
vuile vlooien laten bijten.

Het lijkt erop dat de auteur van de *Historia Augusta* dergelijke verzen als voorbeeld heeft genomen voor verzen van eigen makelij, vooral bij keizers over wie hij weinig te weten was gekomen. Vaak wordt bij deze poëzie vermeld dat de auteur de verzen zowel in het Grieks als in het Latijn heeft geschreven (bijvoorbeeld in *Macrinus* 11.3-7), een gewoonte

waarvan ook bij Suetonius getuigenissen te vinden zijn (*Nero* 39.3, bijvoorbeeld). Die vertaaldrift toont de oorsprong van de epigrammen uit de Griekse literatuur, wellicht ook de beheersing van twee talen die ontwikkelde Romeinen vaak hadden. De poëzie uit de *Historia Augusta* is het citeren nauwelijks waard, maar toont wel aan dat het elkaar wederzijds bestoken met spotverzen in Grieks en Latijn in de keizertijd een gangbare praktijk bleef.

Een ander type vers wordt aangetroffen bij de geleerde dichter uit de late oudheid Decimus Magnus Ausonius, die in de tweede helft van de vierde eeuw schreef. Ausonius maakte een serie van vierentwintig strofen van elk vier regels die de keizers van Caesar tot Heliogabalus (218-222) behandelden. Daarvan volgen hier als voorbeeld de verzen op de boven behandelde keizers, achtereenvolgens Caesar (†44 v.C.), Nero (54-68), Domitianus (81-96) en Hadrianus (117-138):

Imperium, binis fuerat sollemne quod olim
consulibus, Caesar Iulius obtinuit.
Sed breve ius regni, sola trieteride gestum:
perculit armatae factio saeva togae.

Over het rijk aan het hoofd waarvan er twee consuls waren
(volgens de wet) verwierf Iulius Caesar de macht.
Maar kort duurde zijn heerschappij: na slechts drie jaren
heeft hem het woeste gesteek van de togakliek omgebracht.

Aeneadum generis qui sextus et ultimus heres,
Polluit et clausit Iulia sacra Nero
Nomina quot pietas, tot habet quoque crimina vitae.
Disce ex tranquillo: sed meminisse piget.

Zesde en laatste telg uit Aeneas' geslacht, die 't verheven
Iulische huis besloot, maar het zwaar heeft besmet;
Zoveel namen de vroomheid telt, zoveel kwaad heeft bedreven
Nero, zo leert Suetonius ons - wie het leest is ontzet.

Hactenus edideras dominos, gens Flavia, iustos.
Cur duo quae dederant, tertius eripuit?

Vix tanti est habuisse illos, quia dona bonorum
sunt brevia, aeternum, quae nocuere, dolent.

Tot dan toe had het Flavische huis goede heersers gegeven:
waarom verbrak nummer drie van de eerste twee het beleid?
Amper waren zij nu van belang, want het goed duurt maar even,
maar wat de mensen schaadt duurt wel een eeuwigheid.

Aelius hinc subiit mediis praesignis in actis
Principia et finem fama notat gravior.
Orbus et hic, sociatque virum documenta daturum
adsciti quantum praemineant genitis.

Opvolger was Hadrianus, zijn loopbaan in 't midden uitstekend,
maar in 't begin en aan 't eind was zijn prestige niet goed.
Kinderloos toont ook hij wat een adoptiefzoon betekent,
uitblinkend boven de telgen van eigen vlees en bloed.

Dergelijke retrospectieve verzen horen bij een tijd dat het rijk al een geschiedenis achter zich had. De verzen missen een maatschappelijk-politieke betekenis en lijken een uitsluitend literaire of educatieve functie te hebben. De studeerkamergeleerde Ausonius had een lange literaire traditie om zich op te baseren en het keizerrijk bood veel historische stof ter verwerking in een regelmatige structuur.

Zo zijn van de late republiek tot het late keizerrijk verschillende typen versjes op heersers geciteerd: anonieme verzen, overgeleverd in latere bronnen als Suetonius, en contemporaine uitingen voor, tegen en van verscheidene keizers. Deze verzen lopen uiteen van fel en direct, tot vleiend en opportunistisch. Ausonius' late verzen zijn historiserend en emblematisch zonder enige politieke of persoonlijke boodschap. Het korte politieke vers was een springlevend genre in de Romeinse oudheid. Er moet slechts een fractie bewaard gebleven zijn van wat er, in verschillende tijden en onder wisselende heersers op de straten gezongen, en op standbeelden en muren geschreven moet zijn. Het komt mij voor dat politieke verzen niet veel meer geschreven worden, tenzij door een enkele Dichter des Vaderlands. Daarom zij geëindigd met een citaat van

de puntdichter Kees Stip, die nog wel eens een spottend versje op een politieke grootheid in binnen- of buitenland placht te schrijven. Over de verre opvolger van Caesar in Frankrijk, generaal De Gaulle, dichtte hij in 1966:

> De hoogte waar mijn land mij toe verhief
> doet elke grond ontvallen aan de grief
> dat ik het niet met heel mijn hart beminde.
> Ikzelf ben Frankrijk en ik heb mij lief.

The emperor strikes back
Daan den Hengst

Romeinse keizers uit de vierde eeuw werden met grote eerbied benaderd. Het gold als een uitzonderlijke eer bij hen in audiëntie te worden toegelaten. De bevoorrechten aan wie deze gunst werd verleend wierpen zich voor de troon van de keizer neer en kusten de zoom van zijn purperen gewaad, waarna de keizer hun minzaam toestond weer op te staan. Het ceremonieel werd *adoratio* (aanbidding) genoemd en was inderdaad ontleend aan het ritueel bij het benaderen van een godenbeeld. Wanneer een keizer een stad bezocht, werd hij met spreekkoren ontvangen die hem dankten voor zijn komst en hem geluk toewensten. Huizen en straten werden met bloemkransen versierd en de keizer werd op een statiekaros door de stad gereden. De intocht of *adventus* in Rome van keizer Constantius II, een christen net als zijn beroemde vader Constantijn de Grote, wordt door de tijdgenoot en historicus Ammianus Marcellinus aldus beschreven:

> *'De keizer werd met heilwensen begroet, maar bleef onaangedaan door het daverend gejuich dat door heuvels en oevers weerkaatst werd en was even onbewogen als wanneer hij zich in de provincies vertoonde. Hoewel hij klein van postuur was, boog hij zich voorover wanneer hij hoge poorten binnenreed, en alsof zijn nek omzwachteld was staarde hij recht voor zich uit en wendde de blik niet naar links noch naar rechts, als was hij geen mens maar een beeld. Hij wankelde niet wanneer het wiel botste en nooit heeft men hem zien spuwen of mond of neus zien vegen of wrijven of gebaren zien maken.' (Res Gestae 16.10)*

Deze intocht vond plaats in 357. Vier jaar later overleed keizer Constantius en werd hij opgevolgd door zijn neef Julianus. Hoewel hij niet meer dan twintig maanden heeft geregeerd (361-363), is Julianus veel bekender geworden dan zijn voorganger, bijna even bekend als zijn grootvader Constantijn de Grote. Die is de geschiedenis ingegaan als de eerste christelijke keizer, Julianus als de laatste heiden op de troon. Het heeft hem zijn bijnaam Apostata bezorgd, 'de Afvallige'. De bijnaam is hem gegeven door de christenen die het de keizer nooit vergeven hebben

dat hij zijn christelijke opvoeding verloochend had en een poging had ondernomen de snelle verbreiding van het christendom, begunstigd door zijn voorgangers, tot staan te brengen. Deze anti-christelijke politiek heeft Julianus tot een fel omstreden figuur gemaakt, niet alleen tijdens zijn leven, maar nog lang daarna. Aanvankelijk eiste Julianus alleen religieuze tolerantie en restitutie van tempels en godenbeelden die de christenen hadden overgenomen of beschadigd. Later ging hij ertoe over bij voorkeur heidenen aan te stellen in belangrijke overheidsfuncties. Zijn meest geraffineerde maatregel tegen de christenen was het zogenaamde ‘Grammatikerverbot’, waarbij hij christelijke docenten in het middelbaar en hoger onderwijs verbood gebruik te maken van heidense auteurs. Opvallend is de minachtende toon die de keizer aanslaat in een schriftelijke toelichting op de maatregel:

> *Ik acht het ongerijmd dat degenen die hun werken (nl. van de klassieke auteurs) interpreteren de goden minachten die door hen geëerd zijn. Omdat zij leven van en hun salaris verdienen met wat die mensen hebben geschreven, geven zij toe dat ze op een schandelijke manier op geld uit zijn en voor een paar drachmen tot alles bereid (Brief 61).*

Omdat de bestudering van de klassieken de kern van het onderwijs vormde, zou door deze verordening de christenen deelname aan het voortgezet onderwijs in feite onmogelijk zijn gemaakt en zouden zij cultureel en maatschappelijk zijn gemarginaliseerd. Door de vroegtijdige dood van de keizer, wiens opvolger een christen was, heeft het verbod zijn uitwerking gemist.

Julianus' dédain tegenover de christenen komt ook tot uiting in zijn satire ‘De keizers’, waarin hij zijn voorgangers de revue laat passeren. Aan het slot brengen de goden hun stem uit en wordt Marcus Aurelius uitgeroepen tot grootste van allen. De keizers voegen zich vervolgens bij hun favoriete goden. Caesar gaat naar Mars en Venus, Augustus naar Apollo en Marcus Aurelius naar Jupiter en Saturnus. Maar wat deed Constantijn de Grote?

Constantijn kon onder de goden geen voorbeeld ter navolging vinden. Toen ontdekte hij vlakbij zich de godin van de Overdaad en snelde op haar af. Zij ontving hem innig, sloeg de armen om hem heen en hulde hem in veelkleurige gewaden, maakte hem fraai op en bracht hem naar

de godin van de Lust, waar hij ook Jezus aantrof, die zich bij haar ophield en die tot wie het maar wilde horen verkondigde: ‘Alwie een verleider is of een moordenaar, alwie vervloekt is of veracht, laat hem gerust tot mij komen, want ik zal hem met dit water terstond rein maken, en als iemand zich opnieuw schuldig maakt aan hetzelfde, dan zal ik hem als hij zich maar jammerend op de borst of voor het hoofd slaat, opnieuw rein doen worden.’ (De keizers, 336 a-b).

Julianus' godsdienstpolitieke maatregelen hebben vrijwel alle aandacht opgeeist, wat jammer is, want hij was ook in andere opzichten een uitzonderlijke en excentrieke keizer. Meer dan welke voorganger ook, misschien met uitzondering van zijn idool Marcus Aurelius, was hij een uitgesproken intellectueel. Tijdens zijn jeugd werd hij ver gehouden van het hof en de regering en kon hij zich in afzondering wijden aan de bestudering van de Griekse literatuur en filosofie (van belangstelling voor de Latijnse literatuur is geen spoor te bekennen). We bezitten van Julianus brieven, redevoeringen, filosofische tractaten en satiren met een omvang van bijna 500 pagina's in een moderne uitgave. Alleen zijn polemische tractaat ‘Tegen de Galilaeërs’ (zoals hij de christenen placht te noemen) is, heel begrijpelijk, niet overgeleverd, maar ook dat kan nog redelijk goed worden gereconstrueerd aan de hand van een christelijk verweerschrift waarin het uitvoerig geciteerd wordt.

We bezitten een geschreven portret van de jonge Julianus als student in Athene van de hand van bisschop Gregorius van Nazianze. De bisschop was uiteraard geen bewonderaar van Julianus. Hij publiceerde - na diens dood, dat wel - twee redevoeringen waarin hij Julianus als het vleesgeworden kwaad verketterde. Direct al bij eerste kennismaking aan de universiteit van Athene, zo schrijft hij, had hij een ongunstige indruk van zijn medestudent gekregen:

> *Op niets goeds scheen mij te wijzen die wiebelende nek, die onrustig schokkende schouders, die geëxalteerde ogen, die rusteloos rondgingen met een bezeten uitdrukking, die voeten die hij niet in bedwang kon houden, zodat hij steeds van het ene been op het andere ging staan, die neusvleugels die overmoed en dédain snoven, dat belachelijke getrekkebek van hem, dat op hetzelfde wees, dat onbeheerste lachen dat hem deed schudden, die zinloze knikjes op en neer, dat stokkende en stotende spreken, die verwarde en onintelligente vragen, die antwoorden die geen steek beter waren en over*

> *elkaar heen buitelden, niet goed waren geordend en niet op een beschaafde manier over zijn lippen kwamen (Redes.27)*.

Deze student letteren en wijsbegeerte werd in 355 door zijn neef, keizer Constantius, naar het hof in Milaan ontboden en kreeg opdracht als Caesar, onderkeizer, orde op zaken te stellen in Gallië, dat zwaar te lijden had gehad van Germaanse invallen. Men kan zich afvragen of de keizer Julianus werkelijk in staat achtte deze zware militaire opgave tot een goed eind te brengen, of dat dit een verkapte manier was om zich van een potentiële rivaal te ontdoen. Hoe het ook zij, tot ieders verrassing ontpopte Julianus zich als een capabel militair, die persoonlijke moed, strategisch inzicht en een enorm doorzettingsvermogen bleek te bezitten. Hij behaalde grote successen en slaagde er in vijf jaar in de Rijngrens te consolideren. De hovelingen in Milaan zagen groen van jaloezie op de gewezen kamergeleerde en probeerden Julianus verdacht te maken bij de keizer en zijn successen te bagatelliseren. Ammianus geeft hun kritiek als de zoveelste overwinning op de Germanen werd gerapporteerd zo weer:

> *'Onuitstaanbaar die man, pardon die geit, met zijn overwinningen,' zeiden ze, met een toespeling op zijn ruigbehaarde voorkomen, en ze noemden hem 'de praatzieke mol', 'de aap in purper', 'de Griekse egg-head' en meer van dat soort dingen. (Res Gestae 17.11.1)*

Zijn uiterlijk en in het bijzonder zijn ruige baard is Julianus blijven opbreken, ook toen hij na de dood van Constantius de alleenheerschappij over het hele rijk had verkregen. De Amerikaanse classica Maud Gleason heeft treffend opgemerkt: "Julian wore his beard as a polemical statement". Hij afficheerde zich daarmee als heidens filosoof en bewonderaar van Marcus Aurelius. Net als zijn grote voorganger leidde hij een leven van ascese. Hij at en dronk weinig, de dood van zijn echtgenote Helena betekende het eind van zijn sexuele activiteit en 's nachts wijdde hij zich, als hij aan al zijn keizerlijke plichten had voldaan, aan de bestudering van de filosofen en schreef of mediteerde.

Men zou verwachten dat al deze hoogstaande eigenschappen Julianus tot een populaire keizer zouden maken, maar dat viel tegen. Met name in Antiochië, de derde stad in het rijk na Rome en Alexandrië, waar

Julianus negen maanden heeft doorgebracht om de expeditie tegen Perzië voor te bereiden, wekte de keizer veel wrevel. Julianus bracht, ook in de ogen van niet-christenen, buitensporig veel offers aan de goden. Het leek wel alsof hij de langdurige verwaarlozing van hun cultus in één jaar wilde goedmaken. De inwoners van Antiochië, van wie meer dan de helft christenen waren, verafschuwden dit, temeer omdat de offerplechtigheden weliswaar bedoeld waren voor de goden, maar in feite uitliepen op luidruchtige vreet- en slemppartijen van de soldaten.

Ondanks het feit dat Antiochië in meerderheid christelijk was, had de stad een reputatie van lichtzinnigheid. De inwoners waren spotziek en verzot op openbare vermakelijkheden als toneelvoorstellingen en wagenrennen. Een keizer die zich geliefd wilde maken moest het volk behalve brood ook spelen geven en tenminste de indruk wekken daar zelf plezier in te hebben. Julianus was op dit punt heel terughoudend. Hij meed dergelijke evenementen en liet als hij al eens kwam duidelijk merken dat hij er weinig aan vond. De Antiochenen van hun kant maakten geen geheim van hun teleurstelling over de houding van de keizer. Zij noemden hem vanwege zijn buitensporige offerpraktijken ‘de Slachter’ en ‘de Stierenstoker’. Vanwege zijn gedrongen gestalte gaven ze hem de bijnaam ‘de Kerkoop’ (dat is een soort bietenbauw, een klein duveltje dat met bedrog en diefstal werd geassocieerd). Het lachwekkende contrast tussen zijn kleinheid en zijn macho-achtige, stoere manier van lopen gaf hun de vergelijking in met de Homerische reuzen Otos en Ephialtes.

De lezer zal zich misschien afvragen hoe zulke beschimpingen zich laten rijmen met de eerbied voor de keizer die een goddelijke status bezat. Er is evenwel een enorm verschil tussen de manier waarop een individu de heerser tegemoet trad en het gedrag van de volksmenigte bij openbare gelegenheden. In de veilige anomiteit van de massa durfde de stadsbevolking haar wensen te kennen te geven en soms ongezouten kritiek te leveren op het gedrag van de keizer. Dat was niet alleen zo in Antiochië. Ook de inwoners van Rome en Alexandrië stonden bekend om hun vrijmoedigheid en hun bijtende spot. In Ammianus' beschrijving van de *adventus* van Constantius in Rome lezen we hoe de Romeinen zich bij de wagenrennen het een en ander veroorloofden en hoe de keizer daarmee omging:

> *Dikwijls, wanneer hij wagenrennen gaf, lachte hij om de vrijpostige grappen van het volk, dat niet verwaand was maar evenmin zijn aangeboren vrijheidszin verloochende. (Res Gestae 16.10.13)*

Dat was een verstandige reactie. Niet alle keizers legden zo'n superioriteit aan de dag wanneer ze bespot werden. De historicus Herodianus vertelt dat Caracalla (211-217) ter ore kwam dat de inwoners van Alexandrië de spot met hem dreven, omdat hij Alexander en Achilles imiteerde, die groot en stoer waren, terwijl hij maar klein van stuk was. Zelf zagen ze dat als onschuldige scherts, maar ze brachten Caracalla met zijn opvliegende en moordlustige karakter ertoe voorbereidingen te treffen voor hun ondergang. (Historiën 4.9.3)

Het leidde tot een bloedbad waarbij duizenden burgers werden gedood. Julianus reageerde weer anders. Hij negeerde de beledigende grappen niet, maar stuurde evenmin zijn soldaten op de burgers af. In plaats daarvan greep hij als echte intellectueel naar de pen en schreef een verweerschrift, dat hij in het centrum van de stad vlakbij het paleis liet aanplakken. Het curieuze werkje is onder twee titels overgeleverd, Antiochikos en Misopogon. De eerste titel doet een lofrede op de stad vermoeden (wat het zeker niet is), de tweede betekent ‘Baardhater’. De gehate baard is uiteraard die van de keizer zelf. De opzet van het werk formuleert Julianus aldus:

> *Mijn hekeldicht is in proza geschreven en bevat veel heftige aanvallen. Ze zijn, bij Zeus, niet gericht tegen anderen - dat kan immers niet, omdat de wet het verbiedt - maar tegen de auteur zelf. Een lofdicht of smaadschrift op zichzelf te schrijven, dat belet geen enkele wet. Complimenten aan mijn eigen adres kan ik, hoe graag ik ook zou willen, niet bedenken, kritiek zoveel te meer. Ik begin met mijn gezicht. Dat is, denk ik, van zichzelf al niet bijzonder knap, welgevormd of aantrekkelijk. Gemelijk en knorrig als ik ben, heb ik daar die lange baard nog aan toegevoegd. (...) Ik neem het voor lief dat de luizen erin krioelen als wilde beesten in het kreupelhout. Lekker eten of gulzig drinken is mij niet gegeven, want ik moet altijd oppassen dat ik niet ongemerkt met mijn voedsel ook mijn haren inslik. Wat kussen en gekust worden betreft, dat laat me koud. (...) Jullie zeggen dat ik er kabels van moet draaien, en dat wil ik best doen, als jullie maar in staat zijn ze aan te spannen en als hun ruwheid jullie blanke, poezelige handjes*

> *maar geen pijn doet. (...) Die volle baard is mij nog niet genoeg. Ook op mijn hoofd groeit een woeste bos. Zelden laat ik mijn haar en nagels knippen en mijn vingers zijn meestal zwart van de inkt. En als jullie nog een geheimpje willen weten: mijn borst is dichtbehaard en ruig als bij leeuwen, de koningen van het dierenrijk. Uit chagrijn en armetierigheid heb ik hem nog nooit glad gemaakt, netzomin als ik enig ander deel van mijn lichaam glad heb gemaakt of zacht. Als ik een wrat had, zoals Cicero, zou ik het u vertellen, maar dat is niet het geval, het spijt me. (Misopogon 337-339 b)*

Het is wel duidelijk dat deze keizer geen vijanden nodig had. Op dezelfde toon gaat hij verder en haalt zijn eigen afkeer van het theater en de wagenrennen over de hekel. Hij is daar eenvoudigweg te stom voor. Aan het eind van zijn eerste tirade tegen zichzelf richt hij zich tot de Antiochenen met een citaat uit Homerus:

> *Jullie zijn allemaal mooi, groot, glad en baardloos. Of jullie nu jong zijn of oud, jullie leven voor het geluk en geven de schone kleren, warme baden, zachte bedden van de Phaeaken de voorkeur boven vroomheid. (342 d)*

Door het woord vroomheid te gebruiken overschrijdt Julianus de grens tussen de zwaar aangezette zelfironie en de regelrechte donderpreek die deze satire in wezen is. Keer op keer laat de keizer merken hoe diep hij gegriefd is door de antipathie die hij van de Antiochenen heeft ondervonden, door hun onverschilligheid jegens de goden en hun gebrek aan erkentelijkheid voor de vele maatregelen die hij voor hun bestwil heeft getroffen. Hij wordt echt kwaad wanneer hij ingaat op hun uitspraak: ‘de Chi en de Kappa hebben ons geen kwaad gedaan’. De Chi is de eerste letter van de naam van Christus, de Kappa van Constantius. De Antiochenen bedoelen daarmee natuurlijk dat het hun onder de voorganger van Julianus (Constantius) beter ging dan onder hem en dat Christus een betere beschermer is van de stad dan de heidense goden.

> *Het gewone volk, dat voor het grootste deel, of liever in zijn geheel, voor de goddeloosheid (d.w.z. het Christendom) heeft gekozen ergert zich aan mij, omdat ik trouw blijf aan de rituele voorschriften van het voorgeslacht, de stadsbestuurders omdat ik het hun onmogelijk maak alles voor veel geld te verkopen, jullie allemaal vanwege de dansers en de toneelvoorstellingen;*

> *niet omdat ik anderen daarvan beroof, maar omdat dergelijke dingen mij nog onverschilliger laten dan kikkers in modderpoelen. Is het dan wonder dat ik mezelf aanklaag, omdat ik zoveel haat opwek?*

Julianus heeft zich met zijn door frustratie en verbittering ingegeven pamflet natuurlijk niet geliefd gemaakt. Op het eind ervan deelt hij mee dat hij niet van plan is na de Perzische expeditie in Antiochië terug te keren. Inderdaad heeft hij de stad Tarsus opdracht te geven winterkwartieren voor het leger in gereedheid te brengen en daar is hij na de rampzalig verlopen inval inderdaad aangekomen. Helaas niet in een triomfantelijke *adventus*, maar om er te worden begraven.

Reiziger doet Pergamum*

Michiel Op de Coul

In 1254 wordt op 33-jarige leeftijd Theodorus Laskaris, voluit Theodorus II Doukas Laskaris, een veelbelovende jongeman uit een oude aristocratische familie, tot keizer gekroond van het Byzantijnse rijk. Hij trad aan op een moeilijk moment, in de bizarre periode waarin dit rijk zelf, opgedeeld tussen kruisvaarders en Venetianen, feitelijk een tijd lang ophield te bestaan; in de hoofdstad Constantinopel was in aller ijl een westerse edelman op de troon gezet, Boudewijn, graaf van Vlaanderen, en onder de koepel van de Hagia Sophia kon voor het eerst in de geschiedenis een Latijnse patriarch, een Venetiaan, zich laten bewieroken terwijl de traag modulerende zangen van de Griekse liturgie weerklonken.

In de ruim duizendjarige geschiedenis van Byzantium heeft het, net zoals aan perioden van grote bloei en relatieve stabiliteit, ook aan dramatische episodes niet ontbroken. Om er nog een paar te noemen: de snelle invasie van grote delen van het rijk door de Arabieren in de zevende eeuw en daarmee de komst van de Islam in de oudste christelijke gebieden, de ideologisch gekleurde ikonenstrijd, beslecht in negende eeuw, het conflict tussen de kerken van Oost en West, uitmondend in het grote schisma van 1054 en de slag bij Manzikert in 1071, waarbij de Turken definitief de overhand kregen in Klein Azië. Bijzonder traumatisch is wel de inname en plundering geweest van Constantinopel in 1204 door westerse kruisridders op weg naar het Heilige Land, waarbij ontelbare schatten uit de antieke en christelijke oudheid - kunstvoorwerpen, ikonen, manuscripten - verloren zijn gegaan. Pas in 1261 werd de oude hoofdstad op de Latijnse overheersers terugveroverd. In de tussenliggende jaren lag het lot van Byzantium niettemin in handen van enkele bekwame keizers, uitgeweken naar Nicea, de tijdelijke hoofdstad van het rijk en ruim een halve eeuw lang ineens het brandpunt van de Griekse identiteit. Derde in de rij was Theodorus II Laskaris, keizer in ballingschap van 1254-1258.

In zijn korte regeerperiode bleek Theodorus Laskaris tegen zijn taak opgewassen, ook al lagen zijn ware aspiraties ergens anders. Voor politieke en militaire zaken liet hij zich graag door deskundige vrienden

* *Zie* Vertaald proza *voor de brief van Theodorus II, p. 158*.

adviseren, waardoor hij de tijd vond om aan het hof van Nicea de verlichte ideeën van zijn vader Theodoras I Laskaris voort te zetten, te schrijven, met geleerden te corresponderen of zich te verdiepen in de antieke geneeskunde. Zijn brieven tonen hem zoals hij geweest moet zijn: een trotse, zelfbewuste monarch én een fijnzinnige erudiet, iemand van weemoedig omzien en hopen tegen beter weten in, maar ook een realist die niet in lethargie verviel. Hij zag het als zijn opdracht te redden wat er nog te redden viel, stimuleerde kunst en wetenschap, stichtte een school in Nicea en liet goede bibliotheken aanleggen. Een zwakke gezondheid en voortdurende stemmingswisselingen - hij leed aan epilepsie, verloor de vrouw van wie hij hield en had geen broers of zusters - maakten hem overgevoelig aan het eind van zijn leven, zo berichten tijdgenoten. Na vier jaar kwam er een einde aan het bewind van een sympathieke eenling.

Een van zijn brieven beschrijft een bezoek aan Pergamum, ooit de weelderige hoofdstad van een Hellenistisch koninkrijk, ontstaan in de nadagen van Alexander de Grote, en met Efeze, Sardes en Milete, een van de mooiste en meest welvarende steden van Klein Azië, spectaculair aangelegd op en rondom een steile bergkam die zich 300 meter in de hoogte verhief en waarvan de terrasvormige hellingen plaats boden aan tempels van Zeus en Athene, een groot theater, een bibliotheek die met die van Alexandrië kon wedijveren, elegante zuilengaanderijen en nog meer. Het monumentale Zeusaltaar gold als een van de wonderen van de oudheid. Een bekend Asklepios-heiligdom maakte dat de geneeskunst er van oudsher sterk vertegenwoordigd was, maar ook sofisten en geleerden hadden het als een belangrijk intellectueel centrum doen kennen. Nadat het koninkrijk Pergamum in 129 v. Chr. een onderdeel van het Romeinse Rijk was geworden, werd de gelijknamige stad door de keizers Trajanus en Hadrianus verder architectonisch verfraaid. In de vierde eeuw na Christus was Pergamum het krachtige symbool geworden van een decadente, laat antieke beschaving die de oude wijsheidstradities trachtte te bewaren naast de nieuwe religie. Niet toevallig was het de stad die keizer Julianus had uitverkoren om er te studeren bij de neoplatoonse filosofen en te luisteren naar de voorspellingen van de magiërs. Pas laat hebben de antieke goden haar verlaten...

De brief van Theodorus Laskaris in de rubriek *Vertaald proza*[*] is ge-

* *zie p. 158*.

richt aan de geschiedschrijver en staatsman Georgios Akropolites, een van zijn leermeesters die hij als persoonlijk adviseur op een hoge post zou benoemen. Niet heel talrijk zijn de bronnen die ons berichten over wat er in de middeleeuwen van de klassieke oudheid nog over was. Is de auteur ook nog een humanist avant la lettre op de hoogste positie, dan is zo'n document, hoe gering van omvang ook, zeldzaam te noemen. Maar meer nog dan de feitelijke beschrijving wordt men hier getroffen door de impact die de antieke ruïnes op het gemoed van een hoogontwikkelde middeleeuwse reiziger konden hebben: wandelend door het oude Pergamum valt hij van de ene verbazing in de andere. Met het beklimmen van de akropolis groeit echter ook het besef van onherroepelijke voorbijgang, van verlatenheid, en de enorme bewondering en het enthousiasme voor de oudheid die eruit naar voren komen, kunnen de melancholie en het gevoel van spijt niet wegnemen van een Byzantijnse keizer die beseft in een verkeerde tijd te zijn geboren. Als hij kijkt naar het heden springen hem de tranen in de ogen. Desondanks wil hij er alles aan doen om het knagende verval te keren en de barbaren op afstand te houden. Tevergeefs, zo bleek twee eeuwen later. Pergamum zelf viel in 1302 al in handen van de Turken.

De correspondentie van Theodorus Laskaris omvat 217 brieven, artificieel proza vervat in een overgecultiveerde taal die door niemand werd gesproken. De inhoud is vaak interessant, de stijl retorisch en nogal eens obscuur. Het lot heeft gewild dat van onderstaande brief het slot ongeveer even bouwvallig tot ons is gekomen als de middeleeuwse behuizingen die erin beschreven worden; de laatste regels laten de lezer helaas achter met volkomen onbegrijpelijk, vermoedelijk corrupt of lacuneus overgeleverd Grieks, een misschien toepasselijk maar onverstaanbaar decrescendo dat, in navolging van een geleerde bloemlezer (N.G. Wilson, *An Anthology of Byzantine Prose*, Berlin - New York 1971, p. 123-125), ook hier grotendeels is weggelaten. Wat overblijft is een fijn kiezelsteentje uit de dertiende eeuw, te klein om een volledig beeld te geven, te bijzonder om te laten liggen.

Aquila non captat muscas?

David Rijser

De arte venandi cum avibus van Keizer Frederik II*

Toen Jakob Burckhardt in 1860 zijn meesterwerk *Die Kultur der Renaissance in Italien* schreef, was hij zich waarschijnlijk bewust van de revolutie in de periodisering van de Europese geschiedenis die hij teweegbracht door de voor iedereen toen diepe en duistere Middeleeuwse 15e eeuw aan te merken als de kern van de Renaissance. Bezorgdheid om gefronste lezerswenkbrauwen moet hem er van weerhouden hebben om die Renaissance niet nóg vroeger te laten beginnen, bij heilig-Rooms keizer Frederik de Tweede (1194-1250). Burckhardt laat er in zijn eerste pagina's geen twijfel over bestaan, dat hij inhoudelijk Frederik wel degelijk als het eerste volwaardige specimen van zijn 'Gewaltmensch' in de vroeg-moderne periode beschouwde.

Niet alleen Frederiks machiavellisme en Realpolitik zullen Burckhardt tot die gedachte hebben verleid. Wat te denken van zijn openlijke verbroedering met de Moslims, zijn harem van wonderbaarlijk schoon balspelende, zingende en dansende moslima's[1.] en zijn Saraceense lijfwacht? (Het verhaal dat Frederik op kruistocht in het Heilige Land 's avonds hand in hand met de kalief de passeggiata maakte schijnt apocrief te zijn.) Of van de visionaire rechtscodificatie in de Constitutie van Melfi, en de bewuste toeëigening van antiek Romeinse beeldentaal in architectuur en decoratie van de poort van Capua of Castel del Monte? De door en door seculiere houding van Frederik uitte zich in *superstitiones et curiositates* waarvan zijn tijdgenoten schande spraken en die hem de geuzennaam *stupor mundi* bezorgde - de experimenten met bij geboorte geïsoleerde kinderen om achter de ontwikkeling van de taal te komen, of zijn vivisecties van gevangenen om de werking van het darmstelsel te achterhalen. Net als vele andere Renaissancehelden van Burckhardt was Frederik een intellectueel. Als van die levenshouding één tastbaar bewijs is overgeleverd, is het wel 's keizers handboek over de valkenjacht, *De arte venandi cum avibus*. Merkwaardig wellicht, want intellectuelen onderscheiden zich niet direct door deelname aan de valkenjacht.

* *Zie Vertaald proza voor de vertaling van het voorwoord, p. 105.*

Dat de keizer dit wel deed, was evenwel doodgewoon, gezien zijn status. De adelaar gold als keizerlijk symbool, de jacht als het tijdverdrijf bij uitstek van niet alleen zijn Mohammedaanse vrienden, maar ook van zijn grootvader Frederik Barbarossa, zijn vader Hendrik de Zesde en zo vele anderen van koninklijken bloede in de periode. Het is dan ook niet het tijdverdrijf zelf, als wel de methode die Frederik van zijn tijdgenoten onderscheidt en hem zo bijzonder maakt. Die methode is zelfbewust en onbevreesd, zelfs voor de grootste autoriteit: *non sic se habet,* 'zo zit het niet', merkt hij op naar aanleiding van een passage uit Aristoteles, volgens de geleerde Dante toch '*il maestro di color che sanno*'.

De methode is anderzijds toch ook weer op bewonderenswaardige wijze bescheiden: het boek, zo meldt de auteur in zijn voorwoord, is slechts een eerste stap; anderen na hem zullen het beter doen. Frederik getuigt hiermee van een besef van vooruitgang dat ná hem de Renaissance zal typeren. Even 'modern' is zijn vaste geloof in autopsie en observatie (de illustraties uit het beroemde Vaticaanse handschrift dat werd vervaardigd in de kring van zijn zoon Manfred laten 900 vogels zien in alle mogelijke houdingen van haast fotografisch realisme). Ten slotte is er aan het hele project iets gewaagds, haast avontuurlijks: als er één diersoort ongrijpbaar en vreemd is, is het de vogel; en één element (toen) ontoegankelijk voor de mens, is het de lucht. Frederik betoont zich in zijn *de arte venandi* een ontdekkingsreiziger die, vertrouwend op zijn ratio, gefascineerd zich de mysteriën van de natuur tracht eigen te maken.

Dit alles vanuit zijn verschillende jachtsloten, waarvan het majestueuze Castel del Monte het beroemdst is. Hij praat er weinig over in *de arte venandi*. Heel zelden ziet de lezer de keizer bezig: 'Dit hebben we gezien en hebben we laten doen in Apulië, want we ontboden daarheen experts uit Egypte, die deze zaken beheersten' (over het uitbroeden van struisvogeleieren).

Arabische vogelkenners werden niet alleen naar Italië gehaald, maar ook vertaald, bijvoorbeeld door de *uomo universale* Theodorus van Antiochië, veelzijdig keizerlijk secretaris (hij trok horoscopen, schreef Arabische brieven voor de keizer naar Tunis, mengde 's keizers sorbets van viooltjes en was zijn trouwe boodschapper). In het voorwoord van zijn vertaling van de Arabische Moamyn (*De scientia venandi per aves*) merkt Theodorus op: 'Zoveel koningen als er zijn, ze hebben maar één eigenlijk vertier: de jacht. Toen mijn zeer verheven meester [er volgt de

complete titulatuur van Frederik] opmerkte dat keizers en koningen zich slechts de verhevenheid van dit tijdverdrijf dienden toe te eigenen, maar tevens zag dat zijn voorgangers en ook contemporaine koningen bij het uitoefenen ervan geenszins werden beroerd door de waarheid van hetgeen zij zich toeëigenden en zich lieten voorzetten, en eerder in een diepe sluimer hieromtrent waren vervallen, heeft hij de meest onbeduidende zijner slaven bevolen dit boek van een valkenier te vertalen uit het Arabisch in het Latijn.'[2.] Zoals de humanisten later zouden gaan jagen op manuscripten van antieke auteurs, zo joeg Frederik op kennis, die hij liet komen waar het maar kon. Theodorus' vertaling werd door de keizer zelf gecorrigeerd tijdens het beleg van Faenza. Men ziet Frederik haast voor zich, 's avonds rustig aan het werk, na een dag van katapulten en bebloede zwaarden eindelijk bezig met waar het echt om ging.

Dat de fascinatie voor de jacht groot was, wellicht té groot, wordt duidelijk uit de oorzaak van de grote nederlaag die de keizer bij Parma in 1248 leed, en die zijn politieke dromen in duigen heeft doen vallen. Bij de tegenaanval was de keizer met zijn gevolg uit jagen. Parma, met de gehele keizerlijk schat, viel in handen van zijn tegenstanders, met daarbij het voor Frederik zelf geïllustreerde exemplaar van zijn levenswerk (zoals gezegd bezitten we alleen een geïllustreerd manuscript van de eerste twee boeken in de redactie van 's keizers mooie, blonde bastaard Manfred, die met roerende trouw aan zijn vader talloze glossen en correcties invoerde; de resterende vier boeken zijn ongeïllustreerd, slechts overgeleverd via een onafhankelijke traditie).

Frederik was een zelfbewust man, maar het kon nog erger: Dzjengiz Chan verordonneerde de keizer vanuit Karakorum zich aan hem ter beschikking te stellen: hij kon dan wel een interessante positie aan het Mongoolse hof krijgen. Frederik antwoordde naar verluidt, met karakteristieke ironie, dat de positie van valkenier hem niet onwelgevallig zou zijn - om zich verder van Chan uiteraard in het geheel niets aan te trekken.

In de rubriek *Vertaald proza*[*] volgt het voorwoord van Frederiks valkenboek, een uitzonderlijk werk, en voor een geleerd boek ook uitzonderlijk ontroerend, juist door de wetenschappelijke zuiverheid.

Eindnoten:

1. *1. '[...] twee schitterende Saraceense meisjes, die op het gladde oppervlak van de marmeren vloer op ballen stonden, en deze deden bewegen en zo alle kanten op rolden terwijl ze erbij zongen, met hun handen cymbalen deden klinken, en hun lichamen op de maat bogen en bewogen', uit Mattheus Paris' kroniek, naar aanleiding van vertier aan Frederiks hof, in het Latijn geciteerd door Norman Douglas,* Old Calabria, *Londen, 1915, 7*.
2. *2. Deze waarschijnlijk inderdaad Schotse geleerde arriveerde aan het begin van de 13e eeuw in Palermo aan het hof van de jonge Frederik en maakte deel uit van de kring van geleerden om hem heen. Hij is volgens sommigen zelfs zijn leraar geweest (de bronnen noemen hem zijn astroloog)*.

* *Zie p. 105*.

Keizerin Xiao Guanyin (1036-1075?)*

W.L. Idema

Xiao Guanyin was de gade van keizer Daozong (reg. 1055-1100) van de Liao-dynastie (907-1120). De Liao-dynastie was gesticht door het niet-Chinese volk van de Khitan en heerste in de tiende en elfde eeuw niet alleen over het zuiden van Mantsjoerije en Binnen-Mongolië, maar ook over het noorden van de huidige Chinese provincies Shanxi en Hebei - Peking en omgeving maakten deel uit van het grondgebied van de Liao. De Liao volgde in haar staatsinstellingen het voorbeeld na van de Tang-dynastie (617-906), zodat de keizers beschikten over een grote en bureaucratisch georganiseerde harem. Sommige Liao-keizerinnen verwierven grote macht; zo lag tijdens de eerste helft van de elfde eeuw de macht bij keizerin-weduwe Xiao. Haar jongere nichtje Xiao Guanyin zou nooit zo machtig worden: ze verloor al spoedig na de troonsbestijging de gunst van haar echtgenoot. Later werd ze beschuldigd van overspel, waarop haar, na een gerechtelijk onderzoek, toegestaan werd om zelfmoord te plegen. De Geschiedenis van de Liao-dynastie (Liao shi), samengesteld ten tijde van de Mongoolse Yuan-dynastie (1260-1368), vat haar leven samen in de volgende korte biografie:

Vrouwe Xiao, de Xianyi Keizerin (echtgenote van Keizer Daozong), werd als kind Guanyin genoemd. Ze was een dochter van de Gevolmachtigde voor Militaire Zaken Xiao Hui, een jongere broer van de Qin'ai Keizerin. Ze was niet alleen uitzonderlijk mooi van uiterlijk, maar ook welbespraakt en goed in het schrijven van gedichten. Ze componeerde haar eigen liederen en blonk uit op de luit. In de regeringsperiode Chongxi (1032-1054), toen de latere keizer nog de Prins van Yan en Zhao was, huwde hij haar als een van zijn concubines, en in het eerste jaar van de regeringsperiode Qingning (1055) verhief hij haar tot Yide Keizerin.

De vrouw van de keizerlijke oudoom Zhongyuan liet zich voorstaan op haar wulpse schoonheid. Toen de keizerin haar zag, las ze haar de les: ‘Een vrouw van een adellijke familie zou het niet nodig moeten vinden zover te gaan!’

* *Zie de rubriek ‘Vertaalde poëzie’ voor meer gedichten van Keizerin Xiao Guanyin, p. 179.*

De keizerin was de moeder van de kroonprins Jun en ze genoot ten volle 's keizers gunst. Ze hield van muziek, en de muzikant Zhao Weiyi was voortdurend in haar gezelschap. In het eerste jaar van de regeringsperiode Dakang (1075) beschuldigden de hofdame Shan Deng en de acteur Zhu Dinghe de keizerin valselijk van een verhouding met Zhao Weiyi. De Gevolmachtigde voor Militaire Zaken Yelü Yixin bracht de zaak onder de aandacht van de keizer. Deze ontbood Yixin en Zhang Xiaojie om de aanklacht nader te onderzoeken. Toen zij genoegzame bewijzen overlegden, werden Weiyi en al zijn familieleden ter dood gebracht. De keizerin werd het toegestaan zichzelf te verhangen, en haar lichaam werd teruggeven aan haar familie (opdat het ter aarde kon worden besteld).

Toen haar zoon in het eerste jaar van de regeringsperiode Qiantong (1101) de troon had bestegen, werd haar postuum de titel van Xianyi Keizerin verleend, en werd zij naast haar echtgenoot begraven in de Qingling grafheuvel.

Een veel sappiger verslag van het leven van Xiao Guanyin is te vinden in ‘Verslag van verbrande peper’ (Fenjiao lu) van de hand van een zekere Wang Ding (overleden 1106). Volgens deze schrijver zou de verwijdering tussen de keizerin en haar echtgenoot al van veel eerder dateren, omdat de keizerin hem, een enthousiast jager, aangespoord zou hebben minder tijd aan die liefhebberij te besteden, zodat hij minder aan de gevaren ervan bloot zou staan.

Xiao Guanyin was allerminst de eerste knappe en hoogbegaafde gade die de keizerlijke gunst verspeelde door haar hoogstaande en deugdzame gedrag. Iedereen in het traditionele China kende de geschiedenis van Concubine Ban, die de liefde van de lichtzinnige Keizer Cheng (reg. 32-7 v.Chr.) verspeelde door haar weigering 's keizers draagstoel te delen. Toen de keizer later in de ban raakte van de slanke nachtclubdanseres Zhao Feiyan (Vliegende Zwaluw Zhao) en haar zuster, koos Concubine Ban de wijste weg door overplaatsing te vragen naar het paleis van de keizerin-moeder. De biografie van Concubine Ban in de *Geschiedenis van de Han* (Han shu) dient voornamelijk als inleiding op de lange klacht die zij daarna geschreven zou hebben. Veel beter bekend dan deze klacht was echter een aan haar toegeschreven kort gedicht, waarin de verstoten vrouw vergeleken wordt met een waaier, die in het najaar terzijde wordt gelegd:

Wrok

De pas geweven witte zij uit Qi
Is even rein en puur als rijp of sneeuw.
Men snijdt haar tot een dubbel-vreugde waaier,
Die even rond is als de volle maan.
‘U draagt me in uw mouw bij gaan en staan
En wuift uzelf wat koelte toe met mij.
Ik ben steeds bang, dat als het najaar komt,
Een koude storm de felle hitte rooft.
Dan word ik weggeborgen in een doos
En halverwege breekt uw liefde af.

Natuurlijk kende ook Xiao Guanyin het verhaal van het ongelukkige leven van Concubine Ban, en zij zou het volgende kwatrijn geschreven hebben over die ingemene gezusters Zhao, die niet geaarzeld hadden om Concubine Ban valselijk te beschuldigen van het gebruik van zwarte magie tegen hen beiden:

De oudheid gedenkend

In het Paleis telt nu nog slechts de mode van de Zhaos,
Die met versleten wolk en regen 's Keizers hart bekoren.
De enige die hun geheimen kent, dat is de Maan -
Zij heeft gezien hoe deze kraaien Zhaoyang binnenvlogen.

Evenals voor alle andere gedichten van Xiao Guanyin is onze oudste bron voor dit kwatrijn Wang Ding's ‘Verslag van verbrande peper’. Naast het hierboven vertaalde kwatrijn vinden we daarin ook haar volksliedachtige *Tien liederen van de Hof van Berouw*, die ze geschreven zou hebben om de liefde van haar man terug te winnen na het ontstaan van de verwijdering tussen hen beiden, en het pathetische *Lied in het aangezicht van de dood*, dat ze aan de vooravond van haar gedwongen zelfmoord zou hebben geschreven.

Ludwig II, de waanzinnige

Klaus Siegel

Was Ludwig de Tweede echt zo gek als er doorgaans wordt beweerd? Na honderdtwintig jaar groeiend wetenschappelijk inzicht in de kronkelingen van de menselijke ziel, en nu de persoonlijke en staatkundige omstandigheden tijdens zijn regime helderder worden, ben je eerder geneigd hem, zoals zijn nichtje Elisabeth (beter bekend onder de naam Sissi), een dromer, een sprookjeskoning te noemen. De vorst had alles tegen. Terwijl de achttienjarige prins op het punt stond staatkunde te studeren kreeg hij, na de plotselinge dood van papa Maximilian, de scepter in handen geduwd. Wat moet je met zo'n ding? Zijn oude heer was ook al zoiets onverwachts overkomen, toen diens vader, Ludwig I, moest aftreden vanwege de beruchte affaire met Lola Montez, de in Ierland geboren exotische danseres Elisabeth Rosanna Gilbert die de minnares van een koning werd.

Voor één feit kun je nochtans niet je ogen sluiten: bij tijd en wijle legde hij een nogal extravagant gedrag aan de dag. Maar was dat buitennissiger dan dat van William Randolph Hearst,[1.] de krantenmagnaat, of recent dat van mejuffrouw Paris Hilton? Zouden de zenuwartsen destijds al de stabiliserende kracht van lithium gekend hebben, dan hadden wij nu misschien niet kunnen genieten van zijn zucht naar absolute schoonheid. Die bleek in zijn manische perioden, met name in zijn unieke bouwwerken, die jaarlijks ontelbare bezoekers trekken.

Nauwelijks was Ludwig gekroond of hij deed mee aan de Zevenweekse Oorlog tussen Pruisen en zijn geliefde buurland Oostenrijk, waar de enige vrouw van wie hij ooit innig zou houden, zijn geliefde nichtje Elisabeth naast keizer Franz Josef op de troon zat. Oostenrijk werd verslagen en Pruisen legde Ludwig een vernederend alliantieverdrag op waarin hij Pruisen militaire steun toezegde bij toekomstige oorlogen. Je vraagt je af hoe onze eigen kroonprins het er op die leeftijd van afgebracht zou hebben als hij, laten we zeggen, tegen Argentinië te velde had moeten trekken. Ludwig had overigens een geweldige hekel aan alles wat Pruisisch was, en vooral aan het militairisme in dat land. Zijn gevoelens jegens zijn moeder, prinses Marie Hedwig Von Preussen, die hij later beschreef als een zelfzuchtig, opportunistisch, materialistisch

en genotzuchtig wezen zullen daar misschien ook het nodige toe bijgedragen hebben. Ze moet op een keer hebben verzucht: ‘Ik lees nooit een boek en begrijp gewoon niet hoe iemand het in zijn hoofd haalt ooit iets te lezen.’ Wellicht vind je hierin ook de verklaring dat de zoon, die nooit door mama geliefkoosd schijnt te zijn, zijn leven lang aversie koesterde jegens vrouwen.

Dwong het koningschap hem al meteen tot een militaire actie die hem pijn deed, zwaarder nog ging hij gebukt onder zijn homoseksuele gevoelens. Het bezorgde hof en de verontruste staatslieden om hem heen bleven erop aandringen dat hij zich zou voortplanten, maar hij gaf de voorkeur aan paardenritten en het hardop reciteren van gedichten met zijn aide-de-camp, prins Paul Maximilian Lamoral von Thurn und Taxis, en met andere jongelieden. Op een gegeven moment dwong men hem zich te verloven met zijn nichtje Sophie, het jongere zusje van Elisabeth. Dat was op 22 januari 1867. Zijn wanhoop was zo groot dat hij tegen de secretaris-generaal van het hof zei dat hij zichzelf liever in een Alpenmeer verdronk dan te huwen. Als teken van zijn goede wil liet hij een bruiloftskoets bouwen ten bedrage van een miljoen goudgulden, destijds het betaalmiddel in Beieren. Het vorstelijk huwelijk werd gepland in augustus, uitgesteld tot 12 oktober, opnieuw verschoven, en in december verzocht de vader van de bruid hem te kiezen of te delen. Hij verbrak de verloving. Vlak daarvoor vertrouwde hij het volgende aan zijn dagboek toe: ‘Het is over met Sophie. Haar naargeestige beeltenis vervaagt. Ik smachtte naar vrijheid, ik dorstte naar vrijheid, om nu te ontwaken uit die verschrikkelijke angstdroom.’ Kort daarvoor schreef hij in zijn wanhoop aan Richard Wagner, de componist die hij bewonderde, zo niet verafgoodde: ‘Och, kon ik maar op een tovertapijt naar jou in het liefelijke, vredige Tribschen worden gevlogen, al was het maar voor een uur of twee. Wat zou ik ervoor over hebben daartoe in staat te zijn!’ Tribschen was het huis in Luzern in Zwitserland dat hij de componist had geschonken. Op een gegeven moment had de clerus eindelijk de stok om Ludwig mee te slaan: Wagner moest worden verbannen, zogenaamd omdat het godvruchtige Beierse volk er aanstoot aan nam dat Wagner een buitenechtelijke relatie onderhield met Cosima,[2.] nota bene de vrouw van de dirigent Hans von Bülow, aan wie hij zoveel te danken had en die o.a. *Tristan* voor het eerst had opgevoerd.

Op 21 november, kort voordat het huwelijk definitief werd afgeblazen,

schreef Ludwig aan Richard Wagner: ‘Ik schrijf deze regels terwijl ik bij het licht van een eenzame lamp in mijn knusse gotische koepelvenster zit; buiten woedt de sneeuwstorm. Hier binnen is alles vredig. De stilte werkt stimulerend, terwijl ik me in het getier van de wereld ellendig voel. [...] Voor me staat de buste van die ene, mijn ware vriend, van wie ik tot aan mijn dood zal houden. Kreeg ik maar de kans om voor jou te sterven.’

Met Wagner zijn we terechtgekomen in de problematische relatie tussen de vorst en de componist. Wat dat betreft heeft Martin van Amerongen - overigens op niet te overtreffen wijze - het gras voor mijn voeten weggemaaid. In het hoofdstuk ‘Een intrige tegen koning Ludwig II’ in zijn Wagner-boek[3.] beschrijft hij, omdat hij niet kan kiezen tussen bewondering voor en verachting van de twee, met de hem eigen ijzersterke ironie hoe de vork aan de steel zat, en rekent hij af met de onuitroeibare roddelpraatjes die daarover de ronde doen.

Wat ik bij van Amerongen wel mis is het ontbreken van verbazing over de onderlinge genegenheid van een wel bijzonder wonderlijk span. Richard Wagner werd met August Röckel en Michael Bakoenin in 1848 als een van de gevaarlijkste revolutionairen beschouwd. Röckel en Bakoenin werden tot vele jaren celstraf veroordeeld, omdat ze alle vorstenhuizen wilden uitroeien. Wagner maakte zich op tijd uit de voeten. In het revolutiejaar 1848 was zijn pamflet *Die Revolution* verschenen waarin hij schrijft: ‘Vernietigen wil ik de bestaande orde der ideologieën die de ondeelbare mensheid in vijandige volken, in machtigen en zwakken verdeelt, in rechthebbenden en rechtelozen, in rijken en armen, want ze maakt uit allen slechts ongelukkigen.’ En zo voort. Hij richt zich in het geschrift met name tegen de rijken. Prins Ludwig, de latere koning, behoorde tot de door hem verfoeide, met een groot fortuin gezegende onderdrukkers.

Wagner, die met de door hem levenslang bewonderde vriend Heinrich Heine asiel had gevonden in Parijs, was er getuige van hoe in 1871 zijn makkers, de communards, met wie hij nachten achtereen over de verwerkelijking van een humane vorm van socialisme had gedebatteerd - hij had een bloedhekel aan Marx' communisme - zonder ook maar iets van hun idealen te hebben bereikt, werden afgeslacht. Dit was niet de weg naar de bevrijding van de onderdrukte mens. Hij had ook de in die tijd modieuze Schopenhauer bestudeerd en was daardoor somber

gestemd over elk toekomstperspectief van de mensheid in het algemeen en over culturele vooruitgang in het bijzonder. In zijn dagboek stond te lezen dat hij alle hoop opgaf dat er ooit nog een opera van hem zou worden opgevoerd. In het algemeen wordt aangenomen dat de prins voor Wagner viel, omdat zijn geliefde gouvernante Sibylle Mailhaus, later barones von Leonrod, hem een brief stuurde waarin ze haar verrukking weergaf over een opvoering van *Lohengrin* in München. Ze stuurde Ludwig alle beschikbare libretto's van Wagner toe. Ook las hij enthousiast diens *Die Kunst der Zukunft* en *Zukunftsmusik*. Er stond een allesbehalve van vooruitstrevend denken getuigende droomwens in. Achteraf doet de hunkering erg denken aan een liedje uit een Disney-film: *Someday my prince will come*. De prins kwam en beloofde alles voor hem te willen doen. De gedachte aan Disney is overigens allesbehalve gezocht. Walt Disney kopieerde voor zijn tekenfilm *The Sleeping Beauty* het sprookjeskasteel Neuschwanstein dat Ludwig had laten bouwen en in alle Disneylands ter wereld staat een keurige replica van het kasteel.

‘Persoonlijk heb ik het idee, dat Ludwig was voorbestemd als “de prins die als enige de zuiverheid en het voortbestaan van de Duitse kunst nog kan redden.”’(Wagner)

Het is bekend dat het kind Ludwig niet alleen thuis, maar ook op school buitengewoon hardhandig werd opgevoed. Uit het geval Schreber weten we waartoe dit kan leiden. Zijn vader liet hem en zijn broer op Spartaanse wijze grootbrengen. Klaagde een van de huisleraren bijvoorbeeld dat Ludwig een les niet goed had geleerd, dan kreeg de man de opdracht Ludwig eigenhandig met een stok te tuchtigen.

Zodra echter de vakantie was aangebroken, logeerde hij in het paleisachtige kasteel Hohenschwangau dat zijn vader tussen 1832 en 1836 in middeleeuwse stijl aan de rand van een Alpenmeer had laten restaureren. (It runs in the family.) Daar voerde hij de wilde zwanen in het door hoge bergen omgeven meer en tekende de vogels menige keer. Op de muren van het kasteel had vader talrijke gotische fresco's laten aanbrengen die taferelen vertonen uit oude sagen, zoals de *Nibelungen, Tristan und Isolde* en uit de legende van de ‘zwanenridder’ *Lohengrin*. In zijn vertwijfeling jegens de kille ouders en opvoeders moet hij zich met deze in zoveel Duitse gedichten bezongen ‘edele’ vogel hebben geïdentificeerd. Hij liet later deurknoppen en kranen in de vorm van zwanen

uitvoeren en op zijn kussen was een zwaan geborduurd. Overigens vond Wagner dat Ludwig qua persoonlijkheid meer op Parzival leek. Vandaar dat Ludwig in zijn kasteel Neuschwanstein een gigantische zaal inrichtte als de paleiszaal van kasteel Monsalvat waar de heilige handelingen in de Keltische sage plaatsvonden.

Tijdens zijn verblijf in papa's Hohenschwangau was hij vaak bij het gezin van de slotbewaarder, Franz Schramm. Hij speelde er, bevrijd van zijn verplichtingen als kroonprins, doodgewone spelletjes met Schramms zoontje Max. Tot de Spartaanse opvoeding behoorde volgens zijn vader dat zijn zoons op strikte tijden een zeer bescheiden maal mochten innemen. Bij de Schramms vielen ze letterlijk met de neus in de boter als moeder Anna de uitgemergelde kereltjes over de vloer kreeg, Franz Schramm vertelde de leergierige Ludwig ook alle legendes die over het kasteel de ronde deden en legde de reliëfs op de muren uit. Toen Ludwig koning was geworden bleef hij contact met Schramm houden en zag erop toe dat hij betrokken bleef bij de uitvoering van zijn bouwplannen.

Overigens is alle achterklap dat hij de kostbare kastelen en het voor de *haute volée* sacrale Festspielhaus in Bayreuth had laten bouwen op kosten van de belastingbetaler en dat het volk daarom zijn aftreden eiste, larie. Wie wil weten hoe ‘zijn volk’ over hem denkt, moet maar eens zijn tombe in de Michaëlsdom in München met de altijd verse bloemenhulde bezoeken. Zijn hart rust volgens de Beierse traditie in een zilveren urn in de Gnadenkapelle in Altötting. De Beiers houden nog steeds van hun geliefde en, toen hij nog niet dwangmatig begon te vreten, beeldschone koning, op het paard gezeten in speciaal voor hem ontworpen fantasie-uniformen vol nestels en troedels. Tot op de dag van vandaag noemen ze hem in hun dialect *unsa Kini* (‘ons koninkie’).

De Beiers zijn nog steeds verknocht aan hun koningshuis. In 1870 werden ze ingelijfd in het Tweede Rijk, maar toen de Bondsrepubliek werd opgericht wist Beieren een status aparte binnen de bond te bedingen en het zou me niet verbazen dat, als de politieke tegenstellingen tussen links en rechts in de heetgebakerde bevolking van het berglandje tot een burgeroorlog zouden leiden, de vorst terug zou worden geroepen om orde op zaken te stellen. De werkelijke agitatoren tegen hem waren zijn familieleden, uit het geslacht Wittelsbach. Ze zagen een aanzienlijk deel van hun uitgebreide familiebezit door de kostbare quasi-middeleeuwse

burchten en paleizen die Ludwig liet oprichten en in zijn vaak slechts ten dele voltooide luchtkastelen in rook opgaan. De deelstaat Beieren verdient er jaarlijks miljoenen mee.

Toen de mensen om hem heen, onder aanvoering van zijn oom Luitpold (die de troon zelf aspireerde) hem kwijt wilden raken, werd zijn nogal ongewoon nachtelijk gedrag als teken van zijn krankzinnigheid aangevoerd. Nu is echter bekend dat de serotonine tijdens neerslachtigheid het dag-nachtritme omkeert. Terwijl ‘gewone’ stervelingen de wekker vroeg in de morgen laten afgaan, verlaten anderen in een downperiode pas om vier uur in de middag hun bed, doen boodschappen, bezoeken bioscoop of theater, maken een wandeling door de verlaten straten. En draaien tenslotte overigens de alle Seresta overtreffende dvd *Ludwig*[4.] van Luchino Visconti op hun scherm.

Het dunkt me overigens alleszins acceptabel dat een niet onbemiddelde vorst enigszins exquiser vertier zoekt. Ludwig liet zich bijvoorbeeld, zoals hierboven vermeld, diep in de nacht naar afgelegen dorpjes hoog in de Alpen rijden, verraste de eenvoudige landlieden die door het ongewone geratel van zijn koets wakker waren geschrokken met zijn aanwezigheid, waarop ze hem luid toejuichten. Wie mocht menen dat hij de ritten ondernam om zich als eens Haroen al Rashid of de verlichte koning Friedrich van Pruisen populair te maken heeft het mis. Ook zijn niet-onderdanen in het maar enkele kilometers verderop liggende Oostenrijk hoorden zodra er sneeuw lag 's nachts vaak de belletjes van zijn arreslee.

Al eerder noemde ik Ludwigs al dan niet betrouwbare dagboek, dat hij van 1869 tot aan zijn dood bijhield. Het beschrijft de worsteling met een homofiele geaardheid van een man uit de negentiende eeuw. Hoewel zijn geliefde vaderlijke leraar Döllinger hem, vooral nadat paus Pius IX zich in 1870 onfeilbaar had verklaard, ervan poogde te doordringen dat de rooms-katholieke leefregels met een korreltje zout moesten worden genomen en hem zelfs ertoe bewoog stelling te nemen tegen de klerikale meerderheid als die pogingen ondernam de ruimdenkende regering onder minister Pfretzschner ten val te brengen, bleef het *journal intime* steeds weer (overigens in het Frans) getuigen van zijn wanhoop: ‘Ik zweer vandaag de 21ste januari, verschrikkelijke herinnering aan de datum waarop de koning van Frankrijk en Navarre, Lodewijk XVI, werd vermoord, plechtig dat wat gisternacht plaatsvond [meestal bevre-

digde hij zichzelf kijkend naar staljongens of jonge soldaten] voor altijd de laatste keer was - ik zet er mijn Koninklijk Bloed voor in! - (bij de Heilige Graal!) pertinent de laatste keer, op straffe dat ik ophoud koning te zijn!' Misschien dat de onophoudelijke verdachtmakingen door de kerk (was zijn biechtvader soms indiscreet over zijn onanie?) hebben bijgedragen tot zijn misère. In een dagboeknotitie van 1878 geeft hij zichzelf als koning het bevel zich nooit meer te bevlekken: 'Au Roy. In deze brief vindt u het bevel en hiermee ook de noodzaak en mogelijkheid van algehele onthouding, zelfs van het kussen, anathema in aeternum! Derhalve overwonnen op een leeftijd van 32 jaar en niet helemaal drie weken als laatste tegenslag, rakelings langs totaal door de knieën gaan. Nacht op de 13de sept. 77 vervloekt de oogverblindende gedaante die onze zinnen binnendringt. Gezworen nooit en nimmer, nimmer meer.'

De kerk had nog andere redenen om Ludwig kwijt te willen zijn. In die tijd bereikte het ultramontanisme zijn hoogtepunt. Uit fragmenten in Ludwigs dagboek blijkt dat hij het koningschap beschouwt als hem door God gegeven. De paus dient af te zien van wereldlijke macht.

Mij trof een wel heel droevige passage in zijn geheime dagboek: 'De par le Roy. Het hele jaar niet meer kussen. Uit de lelie[5.] de kracht gewonnen om alle aanvechtingen het hele jaar te weerstaan. - LR.' Wat mij raakte was dat het handschrift niet van de koning zelf is, maar van Richard Hornig,[6.] Ludwigs jarenlange hofstalmeester en vertrouweling.

Toen ik ooit het tweeduizend pagina's tellende dagboek van een ander hoogadellijk persoon, August Graf Von Platen, begon te vertalen trof ik dezelfde wanhoop aan. Von Platen ging zover dat hij in zijn vertwijfeling nu en dan in het Frans of Italiaans zijn toevlucht zocht omdat het Duits geen woorden kende om de intieme gevoelens tussen gelijkgeslachtelijke mensen weer te geven. Bij Ludwig zie je dat hij soms tot het Frans zijn toevlucht neemt. Von Platen was even mensenschuw en eenzaam. Ik had toen het idee dat, afgezien van enkele korte ontmoetingen, de enige levensgezel met wie hij echt kon praten zijn dagboek was.[7.] Ludwig koos eveneens het dagboek als vertrouweling. Enige literaire vaardigheid kan hem niet worden ontzegd, maar het overstijgt niet de kwalificatie van uniek *document humain*. Het scheppen van een hoogtepunt uit de wereldliteratuur, waarin Von Platen slaagde, was voor hem niet weggelegd. Daarbij ga ik voor een deel af op de beoordeling door anderen omdat ik slechts een flintertje van zijn oorspronkelijke

zeer omvangrijke drie dagboeken heb kunnen inzien. Daarbij afschriften van afschriften. De drie oorspronkelijke volumineuze banden zijn in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan.[8.] Alle door mij weergegeven citaten zijn bijgevolg onbetrouwbaar. Ik vond enkele niet onaardige dagboeknotities waarin Ludwig van proza overgaat op poëzie.

'Du nahst als Gottgesandte, ich folg' aus holder Fern, so fährst du in die Lande, wo ewig strahlt dein Stern.'

Of: 'Ein Engel bat für dich auf Erden; schon schwebt Er segnend über Dich [...] wenn Sie entschwebt vom Thal der Erden, ein sel'ger Engel dort zu werden!' Maar boven een zekere gymnasiale poëtische vervoering stijgt dit niet uit.

Ludwig werd vanwege zijn vermeende zondigheid steeds mensenschuwer. Hij liet bijvoorbeeld in zijn slot Lindenhof een ingenieuze liftachtige installatie naar zijn eetzaal ontwerpen waarmee een rijk met spijs en wijnen beladen tafel uit de vele verdiepingen lager gelegen keuken naar boven werd gebracht in tijden dat hij dagenlang niemand, zelfs niet zijn meest vertrouwde bedienden, om zich heen kon velen.

Nauwelijks op de troon kreeg hij, zoals eerder vermeld, te maken met afschuwelijke politieke verwikkelingen, waardoor hem een groot deel van de status die hij nooit ambieerde, maar die hij in tweede instantie toch aangenaam vond, werd ontnomen. De Duitse vorstenhuizen vielen voor de intrige van Bismarcks *Emser Depesche* en kroonden de koning van Pruisen na lange deliberaties in Versailles in de spiegelzaal van Lodewijk XIV tot keizer. Ludwig was absent: hij had kiespijn. Hij hoefde ook niet aanwezig te zijn want Bismarck had hem (tegen een royale jaarlijkse gift) een aanbeveling laten schrijven. De afgevaardigde van Baden zei daarover: 'Het ligt nauwelijks voor de hand dat er nog ooit een Beierse koning zal zijn die de keizerskroon aan iemand aanbiedt omdat hij kiespijn heeft.' In wezen was Beieren alle macht over zijn territoir kwijt en werd Ludwig tot een operettekoning gedegradeerd. Wie weet is de afwezigheid van Ludwig ook wel te verklaren uit zijn immense bewondering voor de Franse koningen, en vooral voor hun levensstijl die na de revolutie van 1848 onmogelijk was geworden. Zijn verering ging zover dat hij tijdens het maal vaak een buste van Lodewijk XVI en van Marie Antoinette tegenover zich op tafel liet plaatsen. Hij organiseerde zelfs privé-voorstellingen van weinig bekende stukken in het Frans, waarvan hij vermoedde dat de Zonnekoning ze ook had

gezien, en kinderachtig of niet: hij liet de Spiegelzaal waarin door de kroning van een Pruis tot keizer zijn grootste vernedering had plaatsgevonden in het paleis Herrenchiemsee nabouwen, maar dan enkele meters langer. Anderzijds was hij ook bescheiden: hij noemde zichzelf de ‘Maankoning’. Toen hij door de afgedwongen alliantie met de nieuwbakken keizer werd gedwongen aan de Pruisisch-Franse oorlog deel te nemen kende zijn ellende geen grenzen. Hij nam niet eens de parade van zijn leger af toen dit zegenrijk naar München terugkeerde.

De staatsgreep die Luitpold op de troon hielp, werd gesanctioneerd door een krankzinnigheidsverklaring van de hand van zekere Dr. Bernhard von Gudden, alsmede door drie andere artsen die hem geen van allen ooit ontmoet hadden. Heel wat mensen uit zijn omgeving stonden erop ontlastende verklaringen af te leggen: in hun ogen was Ludwig hooguit een beetje apart. Zijn kabinetssecretaris verzamelde driehonderd eigenhandig door de koning geschreven brieven, waaruit zonneklaar zijn geestelijke gezondheid bleek. De commissie weigerde er nota van te nemen.

Over zijn zogenaamde zelfmoord zijn talrijke speculaties in omloop. Op de twaalfde drong een afvaardiging van de regering door de verontruste menigte rond Neuschwanstein en bracht de koning onder protest van de onderdanen, die zich niet durfden verzetten, gewapenderhand over naar het makkelijker te beveiligen kasteel Berg aan de oever van het Starnbergermeer. Het is zeker dat hij op de avond van 13 juni 1886 met zijn zenuwarts, professor Bernhard von Gudden een wandeling langs de oever van het Starnberger meer ging maken. Toen ze niet terugkeerden ging men naar ze op zoek en trof professor Gudden met ingeslagen schedel en de koning drijvend in het water aan. Als meest waarschijnlijke theorie geldt tegenwoordig dat zijn gewiekste oom Luitpold hem uit de weg liet ruimen. Daarop wijst de bliksemsnelle afwikkeling door het justitiële apparaat. Hijzelf had er al een voorgevoel van. Op 10 juni 1886 stuurde hij de volgende proclamatie naar het Bamberger Nieuwsblad:

‘Prins Luitpold is tegen mijn wens van plan de regering van mijn land over te nemen, en mijn eerste minister heeft gebruik makend van valse verdachtmakingen ten opzichte van de staat van mijn gezondheid mijn geliefde volk om de tuin geleid en staat op het punt zich schuldig te

maken aan hoogverraad. [...] Ik doe een beroep op iedere loyale burger van Beieren om zich te scharen onder mijn getrouwe onderdanen en het voorgenomen verraad jegens de koning en het vaderland tegen te houden.'

Het nieuwsblad drukte de proclamatie af, maar de complete oplage werd door de autoriteiten in beslag genomen.

De precieze toedracht zal wel altijd in nevelen gehuld blijven. De autoriteiten beweerden achteraf dat de koning zich tijdens een avondwandeling met zijn psychiater op 13 juni van het leven zou hebben beroofd. Alleen is zelfmoord door verdrinking hoogst onwaarschijnlijk gezien het feit dat de koning een enthousiast en geoefend zwemmer was en het water waarin hij werd gevonden slechts tot borsthoogte reikte. Bovendien bleek tijdens de autopsie geen water in zijn longen aanwezig te zijn. Hoewel we hier weer eens met een moord zoals die op Kennedy en zoveel andere hooggeplaatste persoonlijkheden te maken hebben - daarover blijven altijd en eeuwig speculaties de ronde doen - houd ik het er op dat de koning zo de pest had aan de inderdaad fielterige Gudden, dat hij met een later gevonden bebloede steen diens schedel insloeg en toen geschrokken van zijn daad ging pootjebaden, maar door de emotie en door het ook in de zomer ijskoude water van het meer een hartaanval kreeg. Maar ik vrees dat dit een uit rechtvaardigheidsgevoel ingegeven romantische uitleg is.

Eindnoten:

1. *In Orson Welles' meesterwerk* Citizen Kane *zien we dat de op Hearst geïnspireerde hoofdpersoon net als Ludwig een grote hartstocht voor het fenomeen kasteel koesterde*.
2. *Cosima (1837-1930) was de dochter van Franz Liszt. Ze zou nog lang leven en was bij Adolf Hitler (Wölfchen) kind aan huis*.
3. *M. van Amerongen,* Richard Wagner. De buikspreker van god, *Amsterdam 1983*
4. *Italië, Frankrijk, Duitsland, 1973. Behalve de interieurs van veel van Ludwigs kastelen zien we Romy Schneider, ouder geworden, voor de laatste keer in de rol van keizerin Sissi kruipen*.
5. *De lelie uit het sap waarvan hij zijn kracht put komt vaak in het dagboek voor. Het is de Franse lelie van de Bourbons. In Ludwigs ogen zijn de Franse koningen Lodewijk XIV -XVI nagenoeg goddelijk. Daarbij deelt hij hun naam Louis*.
6. *Richard Hornig was Ludwigs vertrouweling. Hij heeft diens vertrouwen nooit beschaamd, terwijl de koning hem de moeilijkste opdrachten gaf. Hij mende de paarden voor de arreslee, waarbij zijn handen meer dan eens aan de teugels vastvroren. Hij moest twee keer naar Capri reizen om het blauw van de beroemde grot die Ludwig in zijn kasteel Linderhof liet nabouwen in zijn hoofd te prenten*.
7. *Hinrichs, Jan Paul, red*. Napoli, *Klaus Siegel, 'Waar ieder zuchtje wind wellust ademt', Amsterdam 2002*.
8. *We zijn daardoor volkomen afhankelijk van de plusminus honderd pagina's tellende selectie door zekere Edir Grein, Lichtenstein, 1925, die zijn uiterste best doet om aan te tonen dat de gekroonde perverseling al vanaf het begin van zijn koningschap vanwege zijn ondeugd ongeschikt was om te regeren. Er staat ook een obductie-rapport in van Obermedizinalrat Dr von Kerschensteiner. Daarin staat te lezen dat je na schedelopening geen afwijkingen mag verwachten die op krankzinnigheid wijzen. Maar... hij trof ook geen anomalieën aan die geestesziekte weerspraken*.

Light Verse

(Hola)
Tom Bezemer

Hun taal in 't openbaar is zeer bescheiden:
Ons streven is om dicht bij 't volk te staan
In alle eenvoud. U als onderdaan
Eist zeer terecht dat wij te allen tijde

In touw zijn om ons gans en al te wijden
Aan uw belang. O nee, geen mooie baan
Of macht of aanzien meten wij ons aan
Wij laten ons door altruïsme leiden

Waar blijft die deemoed in besloten kringen?
Verdwenen is de minzaamheid van toon
De prins, prinses, de koning, koningin

Vertolken luid hun levenslied: Ze zingen
Verwaten en hautain op hoge troon:
En van je hela (...) houd er de hoogmoed in

Bekroonde gedichten
Jaap van den Born

[De kroontjespen heeft niet voor niets die naam]

De kroontjespen heeft niet voor niets die naam
Gekroonde hoofden schreven eeuwenlang:
Zelfs poëzie. En meestal niet te lezen

De poetry slam werd Rome's ondergang
Zeer knarsetandend werd het werk geprezen
Van Nero en de hele keizerskliek

Waardoor opstandige gedachten rezen
En heimwee naar de oude republiek
Want vorsten dichten uiterst onbekwaam

Neem nou bijvoorbeeld Assurbanipal[1.]
Die was niet vies van pochen en gebral:

[‘Aan Ninup; lof, o zoon van Nukimmut]

‘Aan Ninup; lof, o zoon van Nukimmut
Verheven Oppergod! Verbrijzelaar!
Die mij de macht gaf over de Vier Landen

Dat ik de Grootste ben is zonneklaar!
Mijn vijands schatten vielen in mijn handen
Hun lijken hoopten zich tot bergen op!

Ik brak hun nek, verbrijzelde hun tanden
Verkrachtte vrouwen, gaf hun kat een schop
En waadde tot mijn schouders in hun bloed

Hun handen, voeten, neuzen sneed ik af:
Mijn rijk is een gigantisch massagraf!’

[De poëzie wordt nogal grof en ruig]

De poëzie wordt nogal grof en ruig
Als je maar steeds op wraak en weerwraak broedt
Ook David wist van wanten in zijn psalmen:

'Je voeten zullen waden in het bloed'[2.]
Zo hoorde men de vrome dichter galmen
'Waarvan de honden likken met hun tong

Wij loven God met bladeren van palmen
En maken Hem ter eer een huppelsprong:
Sla dood, o Heer, dat onbesneden tuig

Maak onze vijand toch de allerdoodste
Want U, o God, bent toch de Allergrootste!'

[Nou niet bepaald verheven poëzie]

Nou niet bepaald verheven poëzie
Het geeft niet echt van overpeinzing blijk
Die vorsten waren ongelikte beren

Nee, dan het meer beschááfde Keizerrijk
Chinese keizers; waren dat geen heren?
Verfijnd, gecultiveerd en gracieus?

Van hun gedichten kun je nog wat leren
Zo hoogstaand en verheven - maar niet heus
Neem nou het werk van keizer Gong Chengyi:[3.]

Die was wel niet zo bloedbelust en plat
Maar Jezus, wat een mietje was me dat:

[Zie; de chrysant op Tao's schutting bloeit]

Zie; de chrysant op Tao's schutting bloeit
Een duizendvoudig blad van jadegroen
Pluk uit dit woud een tak met gouden scharen

En zoemend rijst een bijenlegioen
Gevolgd door wolken vlinders; door de blaren
Verspreidt hun vleugelslag een lafenis

De schaduw maakt zijn rustige gebaren
In 't open raam - en gracieus en fris
Verheft een kelk zich naar de zon en groeit

Die geur en schoonheid zag ik in Pengze
Geen groter lof dan deze bloemenzee'

[Maar koning Hendrik[4.] maakte het écht bont]

Maar koning Hendrik[4.] maakte het écht bont
If Love now Reigned as it hath been, schreef die
En nóg een stapel kreupelrijmgedichtjes

Hij hekelde daarin de jaloezie
En prees de trouw, aanminnige gezichtjes
De vrouwenblos en ook hun ranke nek

Hij overdreef schijnheiligheid niet lichtjes
De man was zelf een grote vrouwengek
Al was zijn liefde verre van gezond

We hebben het hier wél over 'de achtste'
En die vond menig vrouwenhals de zachtste

[Goed, koning James[5.] schreef een demonenleer]

Goed, koning James[5.] schreef een demonenleer
En sprak zijn volk ook graag belerend toe
Helaas te vaak in sinterklaasgedichten

Aa bb cc; hij werd niet moe
Te wijzen op hun rechten en hun plichten
Maar een komeet legde hij netjes uit:

‘Laat u hierdoor niet geestelijk ontwrichten
Niets aan de hand, bij Koninklijk Besluit;
't Is geen bericht van Onze Lieve Heer’

Hoe bijgelovig hij normaal ook was
Die onrust kwam niet in zijn kraam van pas

[*‘Umwami si umuntu ni imaana’*:]

‘Umwami si umuntu ni imaana’:
‘De koning is geen mens, hij is een god’
Ruanda kent óók poëzie en saga

En (merk hoe ik nu met de klemtoon spot)
Nyiraruganza Nyirarumaga[6.]
Verzamelde dat allemaal secuur

En als ik heel haar levenswerk eens naga
Dan redde die vorstin zo haar cultuur
(Heel anders dus dan onze Juliana)

Ze schreef ook poëzie, zo wordt verhaald
Maar daarvan is tot heden niets vertaald

[En hier is dan de keizer van Japan![7.]]

En hier is dan de keizer van Japan![7.]
Die leest zijn versjes voor met oud en nieuw
En iedereen staat dan beleefd te klappen:

‘Ik verdrijf de tijd
Zittend bij mijn microscoop
Op een zomernacht
In mijn laboratorium
Terwijl een krekel zingt’

Vooruit, nog één:

‘Ons schip vaart voorbij
Het eiland van Oshima
Wij en de mensen
Op het strand van Seisho En
Heffen onze handen op’

Zo'n tanka is voor luiaards een cadeautje
Al is mijn versstructuur wel naar zijn grootje

[Tot slot óns koningshuis; dat geeft niet thuis]

Tot slot óns koningshuis; dat geeft niet thuis
‘Wij dansen poot aan poot’ en verder niks[8.]
Dat was het wel, meer valt er niet te halen

Een nouveau riche als onze Beatrix
Is zo poëtisch als een gros garnalen
En ook haar vrienden halen net dat peil

De schat denkt literair te lopen pralen
Met dominee Ter Lindens vroom gekwijl[9.]
Of godbewaarme, met Huub Oosterhuis[10.]

Ze denkt dat die taalkundig een genie is
En dat zijn broddellapwerk poëzie is!

Eindnoten:

1. *Assurbanipal (669-627 v. Chr.), Assyrisch vorst: Annalen van Assurnasipal, kolom I.*
2. *David (ongeveer 1000 v. Chr.), mythische koning van Israël: psalm 68.*
3. *Gong Chengyi (1654-1722), Chinese keizer: Een lied voor chrysantemum door Gong Chengyi van de Tang, geschreven in de stijl van Mi Fu.*
4. *Hendrik VIII (1491-1574), koning van Engeland.*

4. *Hendrik VIII (1491-1574), koning van Engeland*.
5. *King James I (Jacobus VI), koning van Engeland en Schotland: Poem on the Great Comet of 1618*.
5. *King James I (Jacobus VI), koning van Engeland en Schotland: Poem on the Great Comet of 1618*.
6. *Nyiraruganzu Nyirarumaga (?), koningin-moeder van de grote Heiland-Koning Ruganzu Ndori. Stichtte de Intebe y'Abasizi (de 'Stoel der Dichters') die alle orale poëzie van haar volk verzamelde*.
7. *Akihito (1933), keizer van Japan*.
7. *Akihito (1933), keizer van Japan*.
8. *Prinses Juliana enz. (1909-2004), koningin der Nederlanden: 'De haasjes van het bos.'*
9. *Nico ter Linden (1936), dominee. Herschreef de Bijbel joviaal en tof*.
10. *Huub Oosterhuis (1933): Jezuïet. Geestelijkeliederendiarreelijder*.

Vijf gedichten
Hendrik Jan Bosman

April

Het regent en het is april.
Weer keert de limousine en draagt
Het hart dat koninklijk en stil
Zich schikt in wat het niet behaagt.

En in de dorpen waar gelaten
Het jaarlijks wuiven wordt verricht,
Volbrengt in troosteloze straten
Een moede vrouw haar glimlachplicht.

Gezichten gaan zoals ze gingen,
Er is allengs geen onderscheid
Meer tussen dans en folklorezingen,
Cadeaus, gepunnikt en gekleid.

Gedoemd tot leuren langs de wegen
Daaraan ontkomt geen majesteit.
Altijd april, en altijd regen,
Altijd die lege lach, altijd.

Genesis 14

Bera van Sodom en Sinab van Adma,
Semeber van Seboïm (wie kent ze niet?),
Birsa (Gomorra) en dan die van Bela
(Geen mens kent zijn naam meer), vijf stukken verdriet,
Trokken ten strijde, met Kedorlaomer
(U weet wel, van Elam), en Tidal (Goïm),
Arjoch van Ellasar, Amrafel (Sinear),
Vier vorsten sterk, als het andere team

Verder geen punt, hoor, want ieder zijn hobby
En ‘leef en laat leven,’ zo zeg ik altijd
Maar dit partijtje gaf nogal wat overlast,
Zo ben ik allerlei spulletjes kwijt:
Voedsel gestolen, het grasveld vertrappeld,
En niet te vergeten mijn goede neef Lot:
Zomaar ontvoerd, samen met zijn gezinnetje,
Daarbij ging ook nog zijn tuinhek kapot

Moeder die zei al: ‘Dat heb je met koningen,
Breng ze bijeen en ze gaan weer tekeer
Geef mij er één, die dan troont in de hemelen!’
Gek was ze niet, nee, dat zie je maar weer

Richteren 21:25

Het is me toch een tijd! Wat U, meneer?
Men doet gewoon maar wat men niet kan laten
Dat krijg je met zo'n rommelig beheer
Een beetje meer gezag zou hier wel baten

Want neem nu, kom, hoe heet 'ie ook al weer,
Die Gideon, die zou laatst met zijn maten
Het wel eens klaren. Ach, dat ging tekeer,
Met kruiken, vuur en toeters door de straten![1.]

Hij had ook zoons, wel zeventig of meer
Nu vraag ik u! Het waren psychopaten:
Een eerste trok met bijl en blok van leer,[2.]
Een ander bleek met struik en boom te praten[3.]

En Ehud, ook bepaald geen man van eer
Hij placht zich op te dringen in privaten
Van welgestelde lieden, en zijn speer
Of zwaard te planten in wie daar dan zaten[4.]

Dan Jefta: ik moet zeggen, ik waardeer
Zijn inzet, maar betreur de resultaten:
Te veelbelovend. In familiesfeer
Was dochterlief vooral in alle staten[5.]

En kent U Simson nog? Die geile beer,
Zo ongeschoren, driftig en verwaten,
Die baardaap met zijn grof geschuinsmarcheer,
Zijn lief Delila en zijn honingraten![6.]

Die Godgeroepen richters: 't spijt me zeer
U heeft, zo hoop ik, nu wel in de gaten
Dat ik een monarchie toch prefereer
De koning leve! Weg met theocraten!

1. *Ri. 7:19-22*
2. *Ri. 9:5*
3. *Ri. 9:7-15*
4. *Ri. 3:20-23*
5. *Ri. 11:30-40*
6. *Ri. 13-16*

II Samuel 11:13

I

Mijn slaapmat is wat dun, de nacht is koud
De andere soldaten slapen vast
Maar ik lig wakker om de dag van morgen

En om vandaag: bij David zelf te gast!
Hij heeft zijn achting niet voor mij verborgen
Mijn koning en mijn heer, hij schat mij hoog

Zo hoog zelfs, dat hij mij beval te zorgen
Dat ik vooraan loop morgen. Pijl en boog
Zal ik weerstaan, omdat hij mij vertrouwt

En overmorgen zal mij binnenhalen
Mijn Bathseba, mijn lief, wat zal ze stralen!

II

Hij denkt beslist dat ik het nog niet weet
Was mij vandaag bijzonder goed gezind
En noemde mij de trots van zijn bewind
Het was gênant, zo veel hij voor me deed

Wat denkt hij wel van mij? Ik ben niet blind
Ik ken mijn lief, haar blik, haar stem, haar zweet
Hij denkt het te verbergen, maar vergeet
Dat heel haar lijf me toeroept van hun kind

Ik zal niet bij haar slapen meer vannacht
Ik kan het niet, noch uitleggen waarom
Ze wordt door hem al veel te zwaar gekweld

Wat kan ze doen? Hij wil haar. Hij heeft macht
Ik zeg maar niets, vertrek met stille trom
En maak haar morgen weduw van een held

I Koningen 3-11

Hij stond bekend als buitensporig wijs
Een vorst die met veel inzicht kon regeren
Maar ook berucht om tempel en paleis
Gevuld met parels, goud en pauwenveren
Dat moet men als onmatigheid waarderen,
Ik blijf toch wel graag trouw aan common sense
Want wat ze ook van Salomo beweren,
Een koning blijft tenslotte toch een mens

Zo stelde hij bekendheid zeer op prijs
Die zocht hij in vakkundig arbitreren
Maar maakte 't in zijn zucht naar roem wel grijs:
Hij zou zowaar een kind gaan decouperen...
Het liep goed af, zoals de Schriften leren
Maar stel, men had gedaan naar 's konings wens:
Dat had zijn wijs- in dwaasheid doen verkeren
Een koning blijft tenslotte toch een mens

De koningin van Sheba ging op reis
Om Salomo's succes te inspecteren
Zij werd onthaald op massa's drank en spijs
En overdaad, gericht op imponeren
De vorst mocht mooie dames graag charmeren
Hij zou zich dra, voorbij aan elke grens,
Met duizend echtgenotes engageren
Een koning blijft tenslotte toch een mens

Onmatigheid, o mens, kan corrumperen
Zelfs ik vertoon die gulzige tendens
Nu ik dit lange vers wil publiceren
Een dichter blijkt tenslotte ook een mens

Ik heb met de keizer ruzie gemaakt

Heinrich Heine[*]
(Vertaling Wiebe Hogendoorn)

Ik heb met de keizer ruzie gemaakt,
Natuurlijk alleen in mijn dromen -
In waaktoestand zouden we nooit
Tegen vorsten in opstand komen.

Maar dromend (de ideale droom)
Durft de Duitser hen te tarten
Met de Duitse opinie, die hij zo diep
Verborg in het trouwe harte.

Wakker geworden reed ik een bos
Voorbij, en het het zien van de bomen,
Van de naakte houten werkelijkheid,
Maakte een eind aan mijn dromen.

* *Het gedicht vormt Caput XVII van Heine's* Deutschland, ein Wintermärchen *(1844). In de twee voorgaande hoofdstukken droomt de dichter tweemaal dat hij Keizer Roodbaard, dus Friedrich Barbarossa, bezoekt in diens grot in het Kyffhäusergebergte, waar deze vorst volgens de legende met zijn ridders sinds eeuwen de dag afwacht waarop hij het Duitse Rijk zal vestigen. De dichter vertelt de keizer over de nieuwste geschiedenis en maakt hem woedend door het verhaal over de Franse Revolutie te vertellen en in het bijzonder over de guillotinering van Lodewijk XVI en Marie-Antoinette. De dichter wordt op zijn beurt woest en maakt de keizer uit voor een nutteloos spook uit vroeger tijden. Hij moet maar in zijn grot blijven, want: 'Bedenk ich die Sache ganz genau, / So brauchen wir gar keinen Kaiser.'*
Heine (1797-1856), die de cyclus schreef na een kort ballingsbezoek aan Duitsland, bespot in het bovenstaande dus de ideeën van de Restauratie (1815-1848): de droom van dat ene Heilige Duitse Rijk onder een absolute monarch, compleet met bijbehorend militarisme en chauvinisme. Het resultaat was voorspelbaar: de bundel werd in Pruisen verboden, de koning vaardigde een arrestatiebevel uit (mocht de dichter zich uit Parijs weer naar Pruisen begeven) en Heine bleef in Duitsland nog lang onbemind.

De eiken schudden bedenkelijk het hoofd,
De berken met hun roeden,
Zij knikten vermanend - ‘Ach Keizer,’ riep ik,
‘Houd mij mijn droom ten goede!

Vergeef mij, o Roodbaard, mijn haastig gepraat!
Ik weet, u bent veel wijzer
Dan ik, ik heb zo weinig geduld -
Maar kom toch spoedig, o Keizer!

Staat u het guillotineren niet aan,
Kies middelen die u bevielen:
Het zwaard voor edellieden, de strop
Voor burgers en boeren in kielen.

Maar wissel dikwijls af: knoop op
Die adel, en andere keren
Onthoofdt u de burgers en boeren, wij zijn
Allen schepselen van de Heere.

Breng Karel de Vijfdes strafrecht weer,
Patent tegen zware zonden,
En deel het volk in als vanouds
Naar standen, gilden en bonden.

Het oude Heilige Roomse Rijk,
Doe het opnieuw verschijnen,
Geef ons de mufste rommel terug
Met alle tierelantijnen.

De Middeleeuwen, nu allà,
Dat authentieke verleden,
Ik zal het verdragen, bevrijd ons alleen
Van die tweeslachtigheden,

Van al dat kaplaarsridderschap
Dat een walgelijk compromis is
Van gotische waan en modern bedrog
En dat noch vlees noch vis is.

Verjaag die komediantentroep
En sluit ook het theater,
Waar men het verre verleden bespot -
Keizer, kom nu, niet later!'

Ich habe mich mit dem Kaiser gezankt

Ich habe mich mit dem Kaiser gezankt
Im Traum, im Traum versteht sich -
Im wachenden Zustand sprechen wir nicht
Mit Fürsten so widersetzig.

Nur träumend, im idealen Traum,
Wagt ihnen der deutsche zu sagen
Die deutsche Meinung, die er so tief
Im treuen Herze getragen.

Als ich erwacht', fuhr ich einem Wald
Vorbei, der Anblick der Bäume,
Der nackten hölzernen Wirklichkeit,
Verscheuchte meine Träume.

Die Eichen schüttelten ernsthaft das Haupt,
Die Birken und Birkenreiser,
Sie nickten so warnend - und ich rief:
'Vergib mich, mein teurer Kaiser!

Vergib mir, o Rotbart, das rasche Wort!
Ich weiss, du bist viel weiser
Als ich, ich habe sowenig Geduld -
Doch komme du bald, mein Kaiser!

Behagt dir das Guillotinieren nicht,
So bleib bei den alten Mitteln:
Das Schwert für Edelleute, der Strick
Für Bürger und Bauern in Kitteln.

Nur manchmal wechsle ab, und lass
Den Adel hangen, und köpfe
Ein bisschen die Bürger undBauern, wir sind
Ja alle Gottesgeschöpfe.

Stell wieder her das Halsgericht,
Das peinliche Karls des Fünften,
Und teile wieder ein das Volk
Nach Standen, Gilden und Zünften.

Das alte Heilige Römische Reich,
Stell's wieder her, das ganze,
Gib uns den modrigsten Plunder zurück

Mit allem Firlifanze.

Das Mittelalter, immerhin,
Das wahre, wie es gewesen,
Ich will es ertragen - erlöse uns nur
Von jenem Zwitterwesen,

Von jenem Kamaschenrittertum,
Das ekelhaft ein Gemisch ist
Von gotischem Wahn und modernem Lug,
Das weder Fleisch noch Fisch ist.

Jag fort das Komödiantenpack,
Uns schliesse die Schauspielhäuser,
Wo man die Vorzeit parodiert -
Komme du bald, o Kaiser!'

Drie gedichten
Kees Jiskoot

Louis Napoléon

Postuum eerbetoon

Die Fransman troonde op Soestdijk
van achttienzes tot achttientien
als eerste koning van ons rijk,
bij 't volk geliefd en zeer gezien.

Hij ordende het landsbestuur,
het Recht, de Burgerlijke stand,
droeg bij aan kunst en aan cultuur,
ja, naast het Rijks is van zijn hand

De Koninklijke Boekerij
waarop Den Haag tot heden stoft;
tot Leidens troost present was hij
toen daar een kruitschip was ontploft.

Veel goeds heeft deze soeverein
in korte tijd voor ons gedaan.
Maar wie zich noemde ‘Uw konijn’
moest als een haas het land uit gaan,

op last van broer, Napoleon.
Een eregraf kreeg dat sujet! -
Waarop Louis niet bogen kon:
werd een konijn ooit bijgezet?

Hoogwoud 1256 - Doorn 1918

Graaf Willem II, op dat moment Roomskoning,
maar ook al zeker van een keizerskroning,
   is, zwaargeharnast, door het ijs gezakt
met paard en al in Hoogwoud; en door Friezen,
wier bloed gaat koken als het streng gaat vriezen,
   werd hij ter plaatse tot gehakt geprakt.

Zijn domheid moest hij met de dood bekopen;
je dient niet voor de troepen uit te lopen,
   wanneer je zicht hebt op een keizerstroon,
of die al hebt, want evenmin veel wijzer
was Wilhelm II, de laatste Duitse keizer -
   in Doorn bleef hem alleen een doornenkroon.

Muiden, 23 juni 1296

Van Velsen, Van Woerden, Van Amstel: o wie
vergeet ooit de naam en de daad van die drie?
Zij sloegen de smerige handen ineen
en daarmee graaf Floris. Graaf Floris ging heen.

Die graaf nu, ook koning van Schotland in spe,
rust nu, zegt men, in Rijnsburg. Vergeten? O nee!
Nog steeds, op zijn sterfdag, beweent daar een Schot,
Een doedelzakspeler, der kerelen god.

Over Messalina

(Satiren, boek 6, rr. 115-132)

Juvenalis[*]

(Vertaling Peter Verstegen)

Veel erger was wat keizer Claudius moest doorstaan,
Want amper was hij 's avonds onder zeil gegaan,
Of zijn hoogmogende, hoerige gemalinne,
Dorst 's keizers bed te ruilen voor het grofste linnen.
Ze glipte het paleis uit, met één meisje dat
Haar begeleiden mocht; ze gingen pas op pad
Nadat ze door hun mantels onherkenbaar waren
En zij zich 't hoofd gedekt had met geleende haren.
't Bordeel dat zij betreedt, dampend van beddegoed,
Biedt haar een peeshok waar ze elke klant begroet
Voor wie zij zich, onder de naam Lysisca, gaat ontkleden
En uitzicht geeft op heel de naaktheid van haar leden.
Niet op haar zwarte haar onder de blonde pruik,
Maar wel op haar vergulde tepels en de buik
Die jou, grote Britannicus, heeft mogen dragen,
Om daar van elke man haar hoereloon te vragen
Die zij op haar matras verleidelijk ontvangt
En die zijn stotend lid bij haar naar binnen prangt.
Dan sluit de baas de tent, zij gaat het laatst naar buiten,
Na vol van trieste spijt haar peeshok af te sluiten.
Met nog het vuur van binnen brandend en met roet
Besmeurd van olie die de lampen branden doet.

* *Juvenalis (60-140) is de bekendste Romeinse satirendichter, over wiens leven niets bekend is. Het hier vertaalde fragment is afkomstig uit de zesde satire, gericht tegen de vrouw, met de teneur: 'Waarom trouwen als er nog touw is om je op te hangen?' De regel 'lassata viris necdum satiata' is beroemd geworden in de verkorte vorm 'lassata sed non satiata'. Het verhaal over Messalina's bordeelbezoek vormt de kern van Alfred Jarry's novelle 'Messaline'. Het door haar bezochte bordeel stond volgens de overlevering aan het Stadium van Domitianus, nu het Piazza Navona, op de plaats waar de Chiesa Sant' Agnese staat, gewijd aan de twaalfjarige die in de derde eeuw naakt aan den volke werd vertoond voor ze als martelares werd gedood.*

Zo ging zij met nog hete, strak gespannen schede,
Wel moe van mannen maar nog lange niet bevredigd;
En zo droeg zij van het bordeel de stank en smook
Naar 't keizerlijke bed, en daar stonk het nu ook.

Claudius audi
quae tulerit, dormire virum cum senserat uxor,
sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos
ausa Palatino et tegetem praeferre cubili
linquebat comite ancilla non amplius una.
sed nigrum flavo crinem abscondente galero
intravit calidum veteri centone lupanar
et cellam vacuam atque suam; tunc nuda papillis
prostitit auratis titulum mentita Lyciscae
ostenditque tuum, generose Brittanice, ventrem.
excepit blanda intrantis atque aera poposcit.
continueque jacens multorum absorbuit ictus.
mox lenone suas iam dimittente puellas
tristis abit, et quod potuit tamen ultima cellam
clausit, adhuc ardens rigidae tentigine volvae,
et lassata viris necdum satiata recessit,
obscurisque genis turpis fumoque lucernae
foeda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.

De hond, het konijn en de jager

Napoleon Bonaparte[*]

(Vertaling Meindert Burger)

De jachthond Cesar, welbekend,
Die zich een hele kerel waande,
Hield een konijn vlak bij zijn schuilplaats staande,
Verstijfd van schrik, in doodsangst sidderend.
De hond beval met brulstem: ‘Geef je over!’
En alle woudbewoners rilden mee.
‘'k Ben Cesar, menige trofee
Bezit ik: heel de wereld praat erover.’
Bij 't horen van die naam vroeg het konijn,
Bereid zijn ziel aan God te geven,
Met bibberende stem: ‘O hoogverheven,
Beroemde Dog, mijn naam is klein -
Als ik me overgeef, wat zal mijn lot dan zijn?’
‘Je gaat eraan.’ ‘Ik sterf! Ik laat het leven!
En als ik vlucht?’ ‘Dan sneuvel je pas goed.’
‘Hoe nu?’ hernam het dier dat zich met kruiden voedt,
‘Ik heb dus hoe dan ook geen keuze?
Wil, goedertieren, genereuze
Heer hond, mij dan verschonen dat ik vlied;
Wanneer ik toch moet sterven, wacht ik niet.’
De held van 't bos weet pijlsnel heen te rennen.
Cato zou 't hem verwijten, maar ik geef hem groot
Gelijk: de jagerman laat zich niet kennen,
Legt aan en schiet... zijn eigen jachthond dood.
Wat zou de les zijn van de brave La Fontaine?
Ieder voor zich, God voor ons allemaal.
Ik ben het roerend eens met die moraal!

* *Deze pastiche op La Fontaine schreef Napoleon op zijn dertiende in het kader van een schoolopdracht. Paul Damen, die het idee voor publicatie leverde, werkt op dit moment aan een bundel gedichten van dictators zoals Nero, Stalin, Hitler, Mao en Mussolini, te verschijnen bij Uitgeverij Meulenhoff.*

Le Chien, le Lapin et le Chasseur

César, chien d'arrêt renommé,
Mais trop enflé de son mérite,
Tenait arrêté dans son gîte
Un malheureux lapin de peur inanimé.
‘Rends-toi!’ lui cria-t-il d' une voix de tonnerre,
Qui fit au loin trembler les peuplades des bois:
‘Je suis César, connu par ses exploits,
Et dont le nom remplit toute la terre.’
À ce grand nom, Jeannot-Lapin,
Recommandant à Dieu son âme pénitente,
Demande d ‘une voix tremblante:
‘Très-sérénissime Mâtin,
Si je me rends, quel sera mon destin?’
‘Tu mourras.’ ‘Je mourrai!’ dit la bête innocente;
‘Et si je fuis?’ ‘Ton trépas est certain.’
‘Quoi!’ reprit l'animal qui se nourrit de thym,
‘Des deux côtés je dois perdre la vie?
Que votre auguste seigneurie
Veuille me pardonner, puisqu'il me faut mourir,
Si j'ose tenter de m'enfuir.’
Il dit et fuit en héros de garenne.
Caton l'aurait blamé: je dis qu'il n'eut pas tort;
Car le Chasseur le voit à peine
Qu'il l'ajuste, le tire... et le Chien tombe mort.
Que dirait de ceci notre bon La Fontaine?
Aide-toi, le Ciel t'aidera.
J'approuve fort cette morale-là!

Wilhelm II (1859-1941)
Drs. P

Zijn rechterarm was duidelijk te kort
En werd dus steeds gebogen afgebeeld
(Vervelend, als men daarmee is geboren)

Toch heeft hij een markante rol gespeeld
Hij was als vorst en Kriegsherr uitverkoren
Te wapen! Maar het noodlot blies zijn hoorn

De macht, de glorie - alles ging verloren
Als vluchteling kreeg hij verblijf te Doorn
Na ja, es liesz sich friedlich leben dort

En ook de tuin had redelijk wat stijl
Men zag hem dikwijls bezig met een bijl

Oude leeuw in de dierentuin
Patty Scholten

Ontzag wekt hij niet meer, slechts spot en hoon.
Zijn tanden afgestompt, de manen kaal.
Zijn felle, gele ogen worden vaal.
Artritis is niet goed voor machtsvertoon.
En als hij vlees scheurt, breekt een tand gewoon.
Hij brult sinds maanden weer - van nijd en pijn.
Men spuit hem plat en belt een chirurgijn.
Die metselt koning leeuw een gouden kroon.

Vertaald proza

Uit de Memoires
Catharina de Grote[*]
(Vertaling Monse Weijers)

Na Pasen verhuisden we naar het Zomerpaleis. Ik had al sinds enige tijd opgemerkt dat kamerheer Sergej Saltykov het hof vaker bezocht dan gewoonlijk. Hij kwam er altijd in gezelschap van Leon Narysjkin, die iedereen vermaakte met zijn originaliteit waarvan ik al enkele staaltjes heb gereleveerd. Sergej Saltykov was het bête noire van prinses Gagarin, die ik erg graag mocht en in wie ik zelfs vertrouwen stelde. Léon Narysjkin werd door iedereen geduld en beschouwd als een persoon zonder enig gewicht en als zeer oorspronkelijk.

Sergej Saltykov deed zijn uiterste best om in het gevlei te komen bij de Tsjoglokovs. Aangezien die noch innemend, noch intelligent, noch onderhoudend waren, moest hij daar wel verborgen bedoelingen mee

* *Catharina de Grote beschrijft in haar memoires het leven aan het hof van keizerin Elisabeth, een dochter van Peter de Grote, die regeerde van 1741 tot 1762. Ze had geen kinderen en koos daarom een zoon van haar zuster Anna, de dertienjarige Karl Peter Ulrich, hertog van Holstein-Gottorp, als troonopvolger. Vervolgens liet ze in 1744 prinses Sophie von Anhalt-Zerbst (geb. 1729) naar Rusland komen als bruid voor de kroonprins. Een jaar later traden ze in het huwelijk. Karl Peter Ulrich kreeg bij zijn overgang naar de orthodoxie de naam Peter Fjodorovitsj en Sophie werd Jekaterina oftewel Catharina. Het huwelijk werd echter niet geconsummeerd. Toch kreeg Catharina drie kinderen. Na de dood van Elisabeth in 1762 besteeg Peter de troon. Hij liet zich in zijn buitenlandse politiek leiden door een blinde verering voor Pruisen. Hierdoor vervreemdde hij de militairen en hoge ambtenaren van zich. Na een half jaar stootte Catharina hem van de troon en liet hem gevangen zetten. Een week later was hij dood. Officieel vanwege een koliek, maar officieus door een dronkemansgevecht. Catharina werd toen keizerin.*
Tijdens haar keizerschap schreef ze onder andere (in het Frans) haar memoires, die de periode beslaan vanaf haar kindertijd tot 1758. In dit fragment beschrijft ze haar relatie met de hoveling Sergej Saltykov, de eerste van haar twaalf minnaars en waarschijnlijk de vader van haar zoon Paul. Een sterk argument hiervoor is dat Sergejs broer Peter net zo'n wipneus had als Paul. Toen Paul na de dood van zijn moeder in 1796 de troon besteeg was daarmee dus een einde gekomen aan de Romanovdynastie. Althans voor wie de (alleen in manuscript circulerende) memoires kende. Vandaar dat de opvolgers van Catharina niet erg happig waren op publicatie hiervan. Tsaar Nicolaas I liet zelfs een aantal kopieën in beslag nemen door de geheime politie. De enige nog overblijvende kopie werd in 1859 door Alexander Herzen Rusland uitgesmokkeld en gepubliceerd in zijn Londense tijdschrift 'De klok'.

hebben. Madame Tsjoglokov** was toen zwanger en vaak onwel; daar zij beweerde dat ik haar amuseerde, gaf ze zowel in de zomer als in de winter vaak de wens te kennen dat ik bij haar kwam. Sergej Saltykov, Leon Naryjskin, prinses Gagarin en enkele anderen waren gewoonlijk bij haar wanneer er geen concert was bij de kroonprins en er geen toneelstuk aan het hof werd opgevoerd. De concerten verveelden Madame Tsjoglokov, die pas laat of helemaal niet kwam. Monsieur Tsjoglokov ontbrak er nooit. Sergej Saltykov had een bijzondere manier gevonden om hem bezig te houden. Ik weet niet hoe hij het had klaargespeeld om in deze meest lompe en het meest van iedere verbeeldingskracht en geest verstoken man ter wereld een passie op te wekken voor het bedenken van nonsensliedjes. Toen dit eenmaal ontdekt was, vroeg men monsieur Tsjoglokov iedere keer wanneer men zich van hem wilde ontdoen, een nieuw liedje te schrijven; hij ging dan zeer bereidwillig in een hoek van de kamer zitten, meestal bij de haard en begon een liedje te maken, wat hem de hele avond bezig hield. We vonden zijn liedjes, als ze af waren, erg leuk en moedigden hem aan om voortdurend nieuwe te schrijven. Leon Narysjkin zette zijn liedjes op muziek en zong ze samen met Tsjoglokov, en onderwijl verliep de conversatie in de kamer zonder enige gêne en zei men wat men wilde. Want als Tsjoglokov eenmaal ergens zat, stond hij de hele avond niet meer op; dus het hing van de plaats waar hij zat af of hij handelbaar of onhandelbaar was, onverdraaglijk of charmant; dat laatste was hij alleen als hij ergens ver weg zat. Ik heb een dik boek met zijn liedjes gehad, maar ik weet niet wat daarvan geworden is.

Tijdens een concert maakte Saltykov me duidelijk wat de reden was van zijn bezoeken. Ik gaf hem eerst geen antwoord; toen hij opnieuw tegen me begon over hetzelfde onderwerp, vroeg ik waar hij op hoopte. Toen begon hij een even aanlokkelijk als gepassioneerd beeld te schetsen van het geluk waar hij op hoopte. Ik zei hem: ‘En uw vrouw, met wie u twee jaar geleden uit hartstocht bent getrouwd, op wie u verondersteld wordt verliefd te zijn en die ook dol is op u, wat zal zij hiervan zeggen?’

** *Keizerin Elisabeth had madame Tsjoglokov, aanvankelijk haar eigen hofdame, zeer tegen de zin van Catharina aangesteld als háár voornaamste hofdame. Catharina noemt haar dom, grillig, kwaadaardig en vol zelfzuchtige ambitie. Waarschijnlijk was het de taak van madame Tsjoglokov alles wat Catharina zei en deed over te brengen aan Elisabeth. Ook wilde deze misschien het huwelijk van madame en monsieur Tsjoglokov, een kamerheer van de keizerin, dat verondersteld werd goed te zijn, ten voorbeeld stellen aan Catharina en Peter.*

Toen vertelde hij me dat het niet alles goud was wat er blonk en dat hij duur betaalde voor een moment van verblinding.

Ik deed wat ik kon om hem van gedachten te doen veranderen en was zo naïef te denken dat ik hierin zou slagen; ik had medelijden met hem. Helaas bleef ik naar hem luisteren: hij was beeldschoon en kende zijn gelijke niet, noch aan het grote hof, noch aan het onze. Het ontbrak hem niet aan geest noch aan dat geheel van kennis, manieren en tact, dat men verwerft in de grote wereld, maar vooral aan het hof. Hij was zesentwintig jaar en zowel dankzij zijn geboorte als door verschillende andere kwaliteiten een voornaam heerschap. Wat zijn gebreken betreft, die wist hij te verbergen; de grootste hiervan waren zijn neiging tot geintrigeer en zijn gebrek aan principes. Toentertijd was ik me hier niet van bewust.

Ik gaf geen krimp gedurende de lente en een deel van de zomer. Ik zag hem bijna elke dag, maar mijn gedrag tegenover hem veranderde ik niet: ik gedroeg me tegen hem zoals ik altijd gedaan had en zoals ik me tegen iedereen gedroeg. Ik zag hem alleen in tegenwoordigheid van het hof of van een deel daarvan. Op een dag zei ik, om van hem af te zijn, dat hij zich tot de verkeerde richtte, en voegde daaraan toe: ‘Wat weet u ervan? Misschien is mijn hart al bezet.’ Die woorden ontmoedigden hem niet, maar zetten hem er integendeel toe aan om mij nog hartstochtelijker te achtervolgen.

Mijn dierbare echtgenoot speelde bij dat alles geen enkele rol, het was namelijk een bekend en geaccepteerd feit dat hij zelfs niet beminnelijk was tegen degenen op wie hij verliefd was, en dat was hij voortdurend. Hij maakte alle vrouwen die hij tegenkwam het hof; alleen degene die officieel zijn echtgenote was bleef verstoken van zijn attenties.

Intussen nodigde Tsjoglokov ons uit voor een jachtpartij op zijn eiland, waar we met een boot heengingen; onze paarden waren vooruit gestuurd. Zodra ik aankwam besteeg ik mijn paard en reden we achter de honden aan. Sergej Saltykov wachtte op het moment waarop de anderen achter de hazen aanzaten en voegde zich toen bij mij om over zijn geliefde onderwerp te praten. Ik hoorde hem geduldiger aan dan anders. Hij zette me het plan uiteen dat hij bedacht had om, zoals hij zei, het geluk waarvan men in een dergelijk geval kon genieten, zo goed mogelijk geheim te houden. Ik zei geen woord. Hij maakte gebruik van mijn stilzwijgen om me ervan te overtuigen dat hij hartstochtelijk veel

van me hield en vroeg me hem toe te staan te geloven dat hij me niet onverschillig liet. Ik zei hem dat hij mocht geloven wat hij wilde. Tenslotte vergeleek hij zichzelf met andere hovelingen en deed me ermee instemmen dat hij de voorkeur verdiende boven hen; hieruit concludeerde hij dat hij ook de voorkeur had. Ik lachte om wat hij zei, maar innerlijk moest ik toegeven dat hij bij me in de smaak viel.

Nadat we anderhalf uur met elkaar gesproken hadden, zei ik hem dat hij moest gaan, omdat zo'n lang gesprek een verdachte indruk zou maken. Hij zei me dat hij niet zou gaan, tenzij ik hem zei dat ik niet onverschillig tegenover hem stond. Ik antwoordde hem: Ja, ja, maar ga nu. Hij zei: ‘Ik weet wat je bedoelt,’ en gaf zijn paard de sporen. Ik riep hem na: ‘Nee, nee,’ en hij herhaalde: ‘Ja, ja.’ Op die manier namen we afscheid.

Nadat ik in het huis op het eiland was teruggekeerd, soupeerden wij daar en tijdens het souper stak er vanuit zee een harde wind op, die het water deed stijgen tot aan de traptreden van het huis en het hele eiland overdekte met zeewater van enkele voeten hoog. We waren gedwongen op het eiland te blijven totdat de storm was gaan liggen en het water was gedaald, wat duurde tot twee of drie uur 's middags.

Gedurende die tijd zei Sergej Saltykov me dat de hemel zelf hem gunstig gezind was die dag, omdat de hemel ervoor gezorgd had dat hij langer kon genieten van mijn aanblik, en meer van dat soort zaken. Hij waande zichzelf al erg gelukkig, maar ik was dat nauwelijks; allerlei sombere voorgevoelens gingen me door het hoofd. Ik was erg chagrijnig die dag en erg ontevreden met mezelf. Ik had gedacht dat ik in staat zou zijn zowel zijn wil als de mijne te beteugelen en te sturen, maar op dat moment besefte ik dat dat erg moeilijk zo niet onmogelijk was.

Twee dagen later zei Sergej Saltykov me dat een van de kamerdienaren van de kroonprins, een Fransman, Bressan geheten, hem had verteld dat Zijne Hoogheid in zijn kamer had gezegd: Sergej Saltykov en mijn vrouw bedriegen Tsjoglokov, ze laten hem geloven wat ze willen en lachen hem uit.’ Eerlijk gezegd was daar wel iets van waar en de kroonprins had het gemerkt. Ik ried Saltykov aan voortaan voorzichtiger te zijn.

De kroonprins was toen verliefd op Martha Sjafirov, die de keizerin onlangs bij me had aangesteld, en ook op haar oudere zuster, Anna geheten. Sergej Saltykov, die een duivelse intrigant was, drong zich aan deze twee jongedames op om erachter te komen wat de kroonprins over hem tegen de zusters zei en daar zijn voordeel mee te doen. Die meisjes

waren arm, tamelijk dom en zeer hebzuchtig, en inderdaad werden ze in zeer korte tijd erg vertrouwelijk met hem. Intussen waren we naar Oraniënbaum gegaan, waar ik opnieuw alle dagen paard reed en altijd, behalve op zondag, mannenkleren droeg.

Tsjoglokov en zijn vrouw waren zo mak geworden als schapen. Ik had in de ogen van madame Tsjoglokov een nieuwe verdienste: ik hield veel van een van haar kinderen, een zoontje dat bij haar was, en ik liefkoosde hem voortdurend: ik maakte kleren voor hem en God mag weten wat voor een speelgoed en afgedragen kleren ik hem gaf. Zijn moeder was dol op dat kind, dat later zo'n deugniet zou worden dat het wegens zijn escapades tot vijftien jaar gevangenisstraf werd veroordeeld.

Sergej Saltykov was de vriend, de vertrouweling en de raadsman van madame en monsieur Tsjoglokov geworden; natuurlijk zou iemand met enig gezond verstand nooit de zware taak op zich genomen hebben om hele dagen lang de kletspraat van twee trotse, arrogante en zelfzuchtige idioten aan te horen, als hij daar geen groot belang bij had. Er werden gissingen en veronderstellingen geuit over het belang dat hij erbij kon hebben; deze bereikten Peterhof en ook de oren van de keizerin.

Welnu, in die tijd gebeurde het vaak dat wanneer Hare Majesteit iemand een reprimande wilde geven, ze daarbij niet de ware reden noemde van haar ontstemming, maar iets dat niemand zou kunnen bedenken. (Dit is de observatie van een hoveling, ik heb hem uit de mond van de auteur zelf gehoord, en wel van graaf Zachar Tsjernysjev). In Oraniënbaum stemde ons hele gezelschap, zowel de mannen als de vrouwen, ermee in om voor de zomer kostuums van dezelfde kleur te laten maken; van boven grijs, en de rest blauw met een zwarte fluwelen kraag, en dat alles zonder enige versiering. Die uniformiteit kwam ons in vele opzichten van pas. Het was op dit kostuum dat Hare Majesteit haar toorn richtte, en vooral op het feit dat ik altijd gekleed ging in een ruiterkostuum en als een man te paard zat. Op een dag zei de keizerin in Peterhof tegen madame Tsjoglokov dat mijn manier van paardrijden mij belette om kinderen te krijgen, dat mijn kleding onbetamelijk was en dat wanneer zij zelf paard had gereden in een mannenkostuum, zij meteen daarna andere kleren aantrok.

Madame Tsjoglokov antwoordde haar dat er geen sprake van was dat ik kinderen zou krijgen, dat kinderen niet ter wereld kunnen komen zonder oorzaak en dat, hoewel Hunne Hoogheden vanaf 1745 getrouwd

waren, er intussen nog geen oorzaak was. Hare Majesteit mopperde toen op madame Tsjoglokov en zei haar dat ze haar kwalijk nam dat zij had nagelaten de betrokkenen op hun plicht te wijzen; überhaupt gaf ze blijk van een erg slecht humeur en zei dat haar man een uilskuiken was dat zich bij de neus liet nemen door een paar snotneuzen.

Dit alles werd door de Tsjoglokovs binnen vierentwintig uur overgebracht aan hun vertrouwelingen; bij het woord ‘snotneuzen snoten de snotneuzen hun neus en in een zeer geheime bijeenkomst die naar aanleiding hiervan door de snotneuzen werd georganiseerd, werd besloten en verordonneerd dat, geheel volgens de bedoelingen van Hare Majesteit, Sergej Saltykov en Leon Narysjkin schijnbaar in ongenade zouden vallen bij monsieur Tsjoglokov, die hier zelf wellicht geen enkel vermoeden van zou hebben, en dat beiden zich onder het voorwendsel van een ziekte van hun ouders voor drie weken of een maand in hun landhuizen terug zouden trekken teneinde de ongunstige geruchten die over hen de ronde deden, te doen verstommen. Dat plan werd uitgevoerd naar de letter en de volgende dag vertrokken ze om zich gedurende een maand af te zonderen bij hun families.

Wat mij betreft, ik wisselde meteen van kostuum; mijn andere kleren waren nu toch nutteloos geworden. Het idee van uniforme kostumering was ons ingegeven door de kledij die men op de hofdagen in Peterhof droeg: van boven wit, de rest groen en het geheel afgezet met zilveren biezen. Sergej Saltykov die zwart haar had, zei dat hij zich in deze kledij van wit en zilver voelde als een vlieg in de melk. Verder bleef ik de Tsjoglokovs als tevoren frequenteren, alleen verveelde ik me er nog erger: man en vrouw betreurden de afwezigheid van de twee pijlers van hun gezelschap. Daarin sprak ik ze natuurlijk niet tegen.

De ziekte en de dood van de moeder van Sergej Saltyykov zorgden ervoor dat hij nog langer wegbleef. Intussen liet de keizerin ons zeggen dat we ons vanuit Oraniënbaum bij haar moesten voegen in Kronstadt, waar ze heen was gegaan om het kanaal van Peter de Grote vol te laten stromen, het kanaal waaraan deze keizer was begonnen en dat nu gereed was gekomen. Vanuit Kronstadt ging iedereen weer naar huis. De keizerin ging naar Peterhof en wij naar Oraniënbaum.

Monsieur Tsjoglokov vroeg en verkreeg toestemming om voor een maand naar een van zijn landgoederen te gaan. Gedurende zijn afwezigheid gaf zijn echtgenote zich veel moeite om de bevelen van de kei-

zerin naar de letter uit te voeren. Om te beginnen had ze verschillende besprekingen met de kamerdienaar van de kroonprins, Bressan. Deze had in Oraniënbaum een leuke schildersweduwe gevonden, madame Groot geheten. Het kostte enkele dagen om haar te overreden, men beloofde haar van alles; vervolgens maakte men haar duidelijk wat men van haar wilde en waar ze zich toe moest lenen. Daarna werd Bressan belast met de taak om de kroonprins te laten kennismaken met deze jonge en knappe weduwe.

Ik zag heel goed dat Madame Tsjoglokov iets in haar schild voerde, maar ik wist niet wat, tot Sergej Saltykov eindelijk terugkeerde uit zijn vrijwillige ballingschap en mij in grote trekken onthulde wat er aan de hand was. Tenslotte bereikte madame Tsjoglokov met veel moeite haar doel, en toen ze zeker was van haar succes, verwittigde ze de keizerin dat alles verliep overeenkomstig haar wensen. Ze verwachtte grote beloningen voor haar moeiten, maar in dit opzicht vergiste ze zich, want men gaf haar niets. Toch zei ze dat het rijk haar dank was verschuldigd. Na een kort verblijf in het Zomerpaleis, verhuisden we naar het Winterpaleis.

Ik had de indruk dat Sergej Saltykov zijn hofmakerij verwaarloosde, dat hij verstrooid was, soms zelfs verwaand, arrogant en onoplettend. Dat irriteerde me en ik sprak hem erop aan; hij gaf er een aantal slechte redenen voor en beweerde dat ik geen oog had voor de fijne kneepjes van zijn gedrag. Daar had hij gelijk in, want ik vond zijn gedrag behoorlijk vreemd.

Men zei dat we ons moesten voorbereiden op de reis naar Moskou, wat we ook deden. We vertrokken op 14 december 1752 uit Petersburg: Sergej Saltykov bleef daar en voegde zich pas enkele weken later bij ons. Ik vertrok van Petersburg met een paar lichte symptomen van zwangerschap. We reden erg snel, zowel 's nachts als overdag. Op het laatste station voor Moskou verdwenen die symptomen onder hevige pijnen. Toen ik in Moskou was aangekomen en ik zag hoe de zaken er voor stonden, realiseerde ik me dat ik waarschijnlijk een miskraam had gehad.

Madame Tsjoglokov was in Petersburg gebleven, omdat ze net haar laatste kind had gebaard, dat een meisje was: het was haar zevende kind. Toen ze weer hersteld was, voegde ze zich bij ons in Moskou. Hier had men ons ondergebracht in een houten zijvleugel, die net was gebouwd die herfst, zodat het water van de lambrisering stroomde en alle ver-

trekken bijzonder vochtig waren. In die vleugel waren twee rijen van vijf of zes kamers, waarvan degene die uitzagen op de straat voor mij waren en die aan de andere kant voor de kroonprins. Mijn kamermeisjes en kameniers met hun bedienden had men ondergebracht in de kamer die als kleedkamer voor mij moest dienen, zodat er zeventien meisjes en vrouwen gehuisvest waren in één kamer. Deze had weliswaar drie grote ramen, maar geen andere uitgang dan mijn slaapkamer, waar zij voor alle soorten behoeften doorheen moesten, hetgeen noch voor hen noch voor mij erg geriefelijk was. De eerste tien dagen na mijn komst naar Moskou waren zij en ik gedwongen dit ongemak, dat ik nooit eerder had meegemaakt, te verdragen. Bovendien diende een van mijn antichambres als hun eetkamer.

Toen ik arriveerde was ik ziek. Om het ongemak te verhelpen, liet ik grote schermen in mijn slaapkamer zetten, met behulp waarvan ik hem in drieën verdeelde; maar dat hielp bijna niets, omdat de deuren voortdurend geopend en gesloten werden, hetgeen niet was te voorkomen.

Tenslotte kwam de keizerin me op de tiende dag opzoeken, en toen ze die voortdurende doortocht zag, betrad ze de andere kamer en zei tegen mijn vrouwen: ‘Ik zal een andere uitgang voor jullie laten maken, zodat jullie niet door de slaapkamer van de kroonprinses hoeven. Maar wat deed ze? Ze liet een tussenwand maken, die een raam afscheidde van de kamer, waar zeventien personen met veel pijn en moeite verbleven; men maakte de kamer nog smaller om ruimte te krijgen voor een gang. Het raam kwam uit op de straat, men maakte daar een trap en mijn vrouwen waren gedwongen om zich via de straat te verplaatsen.

Onder hun ramen plaatste men latrines. Wanneer ze gingen dineren, moesten ze weer over straat. Kortom, die hele constructie was nergens goed voor, en ik weet niet waar het aan te danken was dat die zeventien opeengepakte vrouwen, die soms ziek waren, niet een of andere smerige koorts opliepen in die woning. En dat alles speelde zich af naast mijn slaapkamer, die vol zat met allerlei ongedierte, waardoor je soms zelfs niet kon slapen.

Tenslotte arriveerde madame Tsjoglokov, opgestaan van het kraambed, in Moskou, een paar dagen later gevolgd door Sergej Saltykov. Moskou is een erg grote stad en allen zijn daar altijd verspreid over een groot gebied; Sergej Saltykov maakte gebruik van deze omstandigheid om er de mindere frequentie van zijn bezoeken aan het hof mee te ver-

hullen. Om de waarheid te zeggen maakte dit me zeer verdrietig; maar hij gaf er zulke goede en deugdelijke redenen voor dat mijn bedenkingen ten aanzien hiervan verdwenen zodra ik hem had gesproken.

We kwamen overeen dat ik om het aantal van zijn vijanden te verminderen, enkele woorden tegen graaf Bestoezjev zou laten zeggen waardoor deze de hoop zou krijgen dat ik minder tegen hem gekant was dan tevoren. Ik belastte een zekere Bremse met het overbrengen van die boodschap. Wanneer die man niet aan het hof was, ging hij vaak naar het huis van de kanselier, graaf Bestoezjev. Hij kweet zich zeer ijverig van zijn taak en zei me dat de kanselier bijzonder verheugd was geweest, dat hij had gezegd zovaak ik dat nodig achtte tot mijn beschikking te staan, en dat hij, als hij van zijn kant voor mij van nut kon zijn, me verzocht hem een weg te suggereren waarlangs wij elkaar wederzijds de nodige mededelingen zouden kunnen doen. Ik begreep waar hij op doelde en antwoordde Bremse dat ik erover na zou denken.

Ik bracht dit over aan Sergej Saltykov en we besloten onmiddellijk dat hij naar kanselier Bestoezjev moest gaan onder voorwendsel van een kennismakingsbezoek na zijn aankomst in Moskou. De oude man ontving hem hartelijk, nam hem apart, sprak met hem over het huiselijk leven aan ons hof en de domheid van de Tsjoglokovs, en zei hem onder andere: ‘Ik weet wel dat u dichter bij hen staat, maar dat u net zo over hen denkt als ik, want u bent een intelligente jongeman.’ Vervolgens sprak hij over mij en mijn situatie alsof hij in mijn slaapkamer had gewoond. ‘Uit erkentelijkheid voor de goede wil ten aanzien van mij waarvan de kroonprinses heeft blijk gegeven,’ zo zei hij, ‘zal ik haar een kleine dienst bewijzen, waarvoor ze me, denk ik, dankbaar zal zijn: ik zal haar madame Vladislavov teruggeven, mak als een lammetje, en zij zal met haar doen wat ze wil. Ze zal zien dat ik niet zo'n monster bent als men mij tegenover haar heeft afgeschilderd. Tenslotte kwam Sergej Saltykov terug, enthousiast over zijn opdracht en over Bestoezjev. Deze had hem verschillende even verstandige als nuttige adviezen gegeven. Dat alles bracht ons nader tot elkaar zonder dat iemand er iets van wist.

Intussen nam Madame Tsjoglokov, wier geliefde bezigheid het was om te waken over de troonsopvolging, me een keer apart en zei me: ‘Luister, ik moet eens ernstig mee u praten. Ik spitste natuurlijk mijn oren. Ze begon met een lang verhaal over haar gehechtheid aan haar man, over haar kuisheid, over wat man en vrouw moesten doen om van elkaar te houden

en de huwelijksbanden in stand te houden. Vervolgens ging ze er toe over te verklaren dat bepaalde situaties, waarin grote belangen op het spel stonden, als uitzonderingen op de regel beschouwd moesten worden.

Ik liet haar alles zeggen wat ze wilde zonder haar te onderbreken en zonder te weten waar ze heen wilde. Ik was enigszins verbaasd en verkeerde in onzekerheid of ze me in de val wilde laten lopen of dat ze sprak in alle oprechtheid. Op het moment dat ik daarover nadacht, zei ze me: ‘U zult spoedig zien hoe ik van mijn vaderland houd en hoe oprecht ik ben. Ik twijfel er niet aan dat u iemand de voorkeur hebt gegeven; ik laat u kiezen tussen Sergej Saltykov en Leon Narysjkin; als ik me niet vergis, is het de laatste. Waarop ik uitriep: ‘Nee, nee, helemaal niet.’ Toen zei ze: ‘Goed, als hij het niet is, dan is het ongetwijfeld de ander.’ Ik antwoordde met geen woord en zij vervolgde: ‘U zult zien dat ik niet degene zal zijn die het u moeilijk zal maken.’ Ik hield me van de domme en speelde die rol zo goed dat ze er vaak over mopperde tegen mij, zowel in de stad als op het land, waar we na Pasen heen gingen.

Gedurende de maand mei had ik opnieuw symptomen van zwangerschap. We gingen naar Ljoebertsy, het landgoed van de kroonprins, op twaalf of veertien werst van Moskou. Het stenen huis dat daar stond en dat lang geleden gebouwd was door vorst Mensjikov was zo vervallen dat het onbewoonbaar was; daarom lieten we tenten opzetten op het erf. Iedere morgen tussen drie en vier uur werd mijn slaap onderbroken door bijlslagen en door het geluid van werklieden die een houten vleugel aan het stenen huis bouwden. Ze bouwden deze zo snel als maar kon op twee pas afstand van onze tenten bij wijze van spreken, zodat we gedurende de rest van de zomer ergens konden verblijven. De rest van de tijd waren we op jacht of wandelden; ik verplaatste me niet meer te paard, maar in een cabriolet.

Tegen het feest van de heilige Petrus gingen we terug naar Moskou en daar kreeg ik zo'n slaap dat ik iedere dag tot het middaguur sliep en dat men moeite had om me te wekken voor het middageten. Het feest werd gevierd zoals gewoonlijk: ik kleedde me aan, was bij de mis, het diner, het bal en het souper.

De volgende dag had ik pijn in mijn lendenen. Madame Tsjoglokov liet een vroedvrouw komen en die voorspelde de miskraam die ik inderdaad de volgende nacht kreeg. Ik was waarschijnlijk twee of drie maanden zwanger geweest. Ik bevond me gedurende dertien dagen in groot

gevaar, omdat men vermoedde dat een gedeelte van de moederkoek was achtergebleven. Men verborg dat feit voor mij. De dertiende dag kwam hij vanzelf naar buiten zonder pijn of inspanning. Men hield me vanwege deze complicatie zes weken vast op mijn kamer, tijdens een ondraaglijke hitte. De keizerin kwam me de dag waarop ik ziek werd, opzoeken en scheen aangedaan te zijn door mijn toestand. Gedurende de zes weken dat ik op mijn kamer bleef, verveelde ik me dood. Mijn hele gezelschap bestond uit madame Tsjoglokov (die maar zelden kwam) en een kleine Kalmukse die ik graag mocht omdat ze erg aardig was. Ik huilde vaak uit louter verveling.

Wat de kroonprins betrof, die was het grootste deel van de tijd op zijn kamer, waar een Oekraïner die hij als kamerdienaar had, Karpovitsj geheten, een stommeling en een dronkelap, hem zo goed als hij kon bezighield door hem te voorzien van speelgoed en hem zoveel wijn en andere sterke drank te verschaffen als hij maar kon; dit zonder medeweten van monsieur Tsjoglokov - die overigens door iedereen werd bedrogen en met wie men de draak stak. Maar tijdens die nachtelijke bacchanalen van de kroonprins met zijn kamerdienaren, waaronder verschillende Kalmukse jongens, werd de kroonprins vaak slecht gehoorzaamd en slecht bediend, want dronken als ze waren wisten ze niet wat ze deden en vergaten dat ze bij hun meester waren en dat die meester de kroonprins was.

Dan nam Zijne Hoogheid zijn toevlucht tot stokslagen en trok zijn degen; desondanks gehoorzaamde zijn personeel hem slecht en meer dan eens riep hij mijn hulp in; hij beklaagde zich over zijn mensen en verzocht mij hen tot rede te brengen; ik ging dan naar zijn vertrekken en zei hun waar het op stond, hen herinnerend aan hun plichten, en zij schikten zich hier onmiddellijk in. Voor de kroonprins was dit aanleiding om mij meer dan eens te zeggen, en ook tegenover Bressan te herhalen, dat hij niet wist hoe ik zijn mensen aanpakte, dat hij hen aframmelde en hen er niet toe kon brengen hem te gehoorzamen, en dat ik hen met een woord kon laten doen wat ik wilde.

Toen ik een keer met dit oogmerk het appartement van Zijne Hoogheid betrad, werd mijn blik getroffen door een grote rat die hij temidden van allerlei folterapparatuur had laten ophangen in een kamertje dat hij door middel van een tussenwand had laten maken. Ik vroeg wat dat moest betekenen en hij zei me dat die rat een misdaad had begaan en volgens de

militaire wetten de zwaarste straf had verdiend: hij was over de wallen van een kartonnen fort geklommen dat de kroonprins in dat kamertje op een tafel had staan, en had twee schildwachten, gemaakt van stijfsel, die op een van de bolwerken de wacht hielden, opgevroten. Daarom had hij de misdadiger laten berechten volgens de wetten van het oorlogsrecht. Hij zei dat zijn setter de rat had gevangen en dat hij, zoals ik zag, meteen was opgehangen en als afschrikwekkend voorbeeld gedurende drie dagen blootgesteld zou blijven aan de ogen van het publiek.

Ik kon mijn lachen niet houden door de pure waanzin van dit alles, maar dat ergerde hem bijzonder, want hij nam de zaak zeer serieus. Ik verontschuldigde me en verschool me achter de onbekendheid van een vrouw met de militaire wetten, maar hij bleef boos op me vanwege mijn gelach. Het minste wat men ter verdediging van de rat kon aanvoeren, was dat men hem had opgehangen zonder hem een kans te hebben gegeven zich te rechtvaardigen.

Het gelukkige paar

Elisabeth van Roemenië[*]

(Vertaling Antonia Bolweg)

Roman in drie delen

I

Ze waren elkaar beloofd, dat wil zeggen dat ze elkaar al toebehoorden. Ze zaten voortdurend tegenover elkaar, of naast elkaar, terwijl ze elkaars handen vasthielden en in eikaars ogen keken. Ze waren zo gelukkig dat ze soms helemaal stil werden en zuchtten alsof ze hun geluk niet meer konden verdragen. Het was ook niet meer te verdragen! Hij had veel geld, zij had veel geld. Hij was een knappe man, en zij was een buitengewoon mooi meisje, met donkere levendige ogen, een mondje dat getuigde van energie en wilskracht, en zwarte krullen. Hij was blond, kalm en goedig, als een grote lobbes van een hond, al had hij een kantoor met veel personeel en een heleboel geld. Hij had ook heel mooie ringen en een glinsterende dasspeld, en zij had hem een horloge gegeven met zijn portret in email aan een zware gouden ketting en een medaillon vol met haar haar. Zij kreeg elke dag een nieuwe armband, een boeket bloemen of een doos bonbons. En terwijl haar snoezige witte tandjes aan de bonbons knabbelden, bestelde ze de laatste creaties van Worth die ze paste als ze waren binnengekomen. Op een dag was ze diepbedroefd; het lijfje van een japon was een centimeter te wijd - een onvergeeflijke slordigheid, om je 52 centimeter aan te meten als je een taillewijdte van 51 centimeter hebt! Wat dacht die man wel? De aanstaande werd erbij geroepen en gevraagd of hij het ook niet onvergeeflijk vond, wat hij zonder mankeren deed. Dat kalmeerde haar al aardig. Niets kon haar beter kalmeren dan te zien

* *Elisabeth, koningin van Roemenië (1843-1916), die geboren werd als Fürstin von Neuwied en in 1869 trouwde met Karel, de latere koning, publiceerde onder de naam Carmen Sylva. Ze verzamelde en publiceerde Roemeense volksliedjes en sprookjes, maar was ook zelf actief als dichteres en schrijfster van novellen. In haar tijd was ze populair en werd ze veel vertaald. De Amsterdamse UB heeft 37 titels van haar, waaronder 'Gedachten eener koningin'. Ze schreef een hele dichtbundel over de Rijn,* Mein Rhein. *Bij de opening van het Vredespaleis in Den Haag droeg zij een voor de gelegenheid vervaardigde ode voor*.

dat anderen haar mening deelden, en niets kon hem beter kalmeren dan anderen voor hem te zien denken en besluiten.

Hoe zouden ze heten? Hij heette Edgard, en zij Valérie. Ze hadden dus, behalve hun geld, bijzonder fraaie namen! Er ontbraken alleen nog een adelspartikel en een familiewapen. Ze hadden dan ook nog twee wensen: een adelspartikel en een wapen, en om te zorgen dat die vervuld zouden worden kon je rekenen op het fonkelen van haar donkere ogen. Desnoods zou ze ervoor naar haar aanbidders gaan. Edgard was niet jaloers, zo zeker was hij van haar grenzeloze liefde! Maar hij mocht buiten haar geen andere godheid dienen, want Valérie was jaloers. En ze had volkomen het recht om alle attenties voor haarzelf alleen te willen, want ze was dikwijls de mooiste, gewoonlijk de rijkste en altijd de meest gefêteerde, en Edgard, de man die door iedereen zo werd benijd, had de kleine fee stormenderhand veroverd in haar diamanten kasteel met de gouden deur, waar hij als een overwinnaar was binnengegaan om er alras klein gehouden en als een slaaf behandeld te worden. Buiten doolden de hongerlijders, zich voedend met de kruimels die hen door een driftig, met ringen bedekt handje werden toegeworpen. - Aanbidders zijn handige dieren om te hebben, dacht Valérie, je moet ze niet tegen de haren instrijken zolang ze van pas kunnen komen.'

Edgard was het terecht helemaal met haar eens, wat haar geheel en al kalmeerde; want ook als hij het niet met haar eens was geweest, zou ze aanbidders hebben gehad en daar was misschien twist van gekomen. De bruiloft was natuurlijk zo mooi dat niet alleen de hele stad, maar alle binnen- en buitenlandse kranten erover spraken. De vader van Valérie had alle journalisten uitgenodigd en kostbare cadeaus gegeven. De bruid was prachtig. De bruidegom weerspiegelde haar pracht.

II

Valérie had geen 52 centimeter taillewijdte meer, maar wel een adelspartikel en 'wapens', jawel: wapens, wel honderd wapens, wapens boven de deur, in de hal, op elk paneel van haar rijtuigen, op elke livrei van elke bediende, wapens op het damasten behang in haar slaapkamer, in het houtsnijwerk van de eetkamer, wapens op het tafelzilver en het kristal, wapens op het porselein en het linnengoed, wapens op het briefpapier

en de enveloppen! Ze had geen 52, zelfs geen 62, zelfs geen 72 centimeter taillewijdte, maar in ruil daarvoor twee kinderen, een jongen en een meisje, als op bestelling, en dat was genoeg. Valérie was de tederste moeder van de wereld. Twee keer per dag mochten de kinderen naar beneden komen, een keer in klein toilet voor het dejeuner, dat het petit dejeuner was voor de ouders, omdat die nooit voor elf uur opstonden, en vervolgens, beeldig aangekleed, voor het diner. Ze hadden kleren van fluweel, droegen oude Venetiaanse kant en donkerrode pluchen hoeden zo groot als wagenwielen, even mooi als oude schilderijen, zij het ook wat vergeeld, want ze kwamen nauwelijks in de buitenlucht, bang als men was voor verkoudheid. Valérie had pas rust als ze in hun goed verwarmde kamer waren en de gangen zo heet waren gestookt als keukenfornuizen. Edgard bewonderde haar nog altijd en zij bewonderde Edgard nog altijd. ‘Is het geen knappe man geworden?’ placht ze te zeggen tegen haar bewonderende vriendinnen die geen wapen hadden.

III

Valérie was aan alle kanten rond: ze rolde meer dan ze liep. Maar haar man was haar vertrouwelijke raadsman en zij zijn vertrouwelijk raadsvrouw; haar zoon was met zijn nicht getrouwd, een miljonaire, en haar dochter had een rijke man gevonden. Haar zoon had een zoon die een beetje simpel was, maar Valérie bedacht dat hij veel geld had en wel een goede vrouw zou vinden, en ze kalmeerde. Haar dochter had twee lelijke dochters, maar Valérie bedacht dat ze veel geld hadden en dat ze rijke echtgenoten zouden vinden, en ze kalmeerde. Edgard was overigens meer dan ooit bezig haar te kalmeren, want met haar corpulentie zou het niet ongevaarlijk zijn haar uit haar humeur te brengen. Ze ontvingen prinsen en ministers aan hun tafel, ze gaven bals waarop het operakoor de wals zong, de eerste militaire kapel de polka speelde en waarvoor ze uit Nice rozen, camelia's en viooltjes lieten komen, met een speciale trein.

En op de promenades en bij de rennen vertoonden ze zich in de elegantste calèches, bespannen met de mooiste paarden, paarden die zo mooi waren dat de heren de twee meisjes die hun grootmoeder vergezelden nog zo kwaad niet begonnen te vinden en hun allerlei attenties

begonnen te bewijzen en zelfs zo ver gingen dat ze hen tenslotte lieten geloven dat ze mooi waren. En waar word je gelukkiger van dan te geloven dat je mooi bent, na altijd het tegendeel gedacht en gehoord te hebben? De grootmoeder zei:

‘Voor de mond van de ene en de neus van de andere een houden we een miljoentje, en dan zullen wij eens zien of ze niet toehappen!’

En ze hadden niet alleen voor elk één kandidaat, maar twaalf, veertien, achttien kandidaten! De jongedames praatten over niets anders dan over hun schare aanbidders en werden zo kieskeurig dat het een keer niet veel scheelde of Valérie begon zich te ergeren, waarop de jongedames te verstaan werd gegeven dat hun grootmoeder zich niet mocht ergeren, omdat ze anders een beroerte zou krijgen en dat zou heel erg zijn. Er mocht in dat huis niet iets ergs gebeuren. Ze werden dus dezelfde dag nog uitgehuwelijkt. Valérie kalmeerde en de meisjes werden erg gelukkig, omdat ze zich allerlei nukken en grillen konden veroorloven. Wanneer hun heer-en-meesters hun stem wilden verheffen tegen de nukken en grillen, zeiden ze:

‘Maar we hebben ervoor betaald!’

En de andere jonge vrouwen benijdden hen om hun goeie sullen van echtgenoten en hun nukken en grillen; want zij hadden daar het geld niet voor en moesten gehoorzaam zijn, volgens de Tien Geboden. Maar de Tien Geboden zijn niet gemaakt voor rijke mensen. Die hebben er geen behoefte aan, want ze kunnen alles afkopen.

Iedereen zou dus moeten proberen rijk te worden, om gelukkig te zijn!

Uit: De arte venandi cum avibus*

Keizer Frederik II
(Vertaling David Rijser)

Het is uw dringende verzoek, zeer vermaarde M[ichael] S[cotus],[1.] dat ons ertoe heeft gebracht dit werk aan te vangen. Een verzoek, zowel om de dwaling weg te nemen van velen die, door het navolgen van leugenachtige en ontoereikend geschreven geschriften over dit onderwerp, zonder kennis van zaken oneigenlijk gebruik maakten van die dingen die juist kennis van zaken vereisten, als ook om aan het nageslacht een inhoudelijk accuraat handboek over dit onderwerp na te laten.

Hoewel wij ons al zeer lang geleden hadden voorgenomen dit werk te schrijven, hebben wij de uitvoering in geschrifte niettemin bijna dertig jaar uitgesteld, omdat we meenden dat we op dat moment niet voldoende capabel waren, en we geen auteur hadden gelezen die ons was voorgegaan in de volledige behandeling van deze materie: slechts deelonderwerpen waren door enkele auteurs op grond van de praktijk alleen vaardig maar onwetenschappelijk overgeleverd. Daarom hebben we al wat tot deze kunst behoort gedurende lange perioden zorgvuldig en met nijvere overgave onderzocht, en ons in de theorie en praktijk van deze zaken geoefend om uiteindelijk in staat te zijn dat wat onze eigen ervaring of die van anderen ons had geleerd, tot een boek te bewerken. Wij hebben kosten noch moeite gespaard om deze externe experts, aangezien ze praktische ervaring in het vak hadden, bij ons te roepen, en eenmaal van heinde en ver geroepen, bij ons te houden, waarbij we wat zij beter wisten zorgvuldig selecteerden en hun woorden en handelwijze memoriseerden. Hoewel we door de zware, elke beschrijving haast tartende lasten van de regering van ons koninkrijk en imperium[2.] zeer dikwijls ernstig werden belemmerd, hebben wij het plan om dit boek te schrijven daaraan niet ondergeschikt gemaakt.

Bij het schrijven hebben we Aristoteles slechts gevolgd waar dat opportuun was. Want, zoals ons uit de praktijk is gebleken, in het bijzonder waar het de aard van enkele vogels betreft, schijnt hij ons in de meeste gevallen van de waarheid af te wijken. Daarom volgen we de

* *Zie voor een toelichting het essay van de vertaler op p. 48.*

meest vooraanstaande der filosofen niet overal: zelden of nooit immers oefende hij de vogeljacht zelf uit, terwijl wij er altijd een passie voor hebben gehad en haar fanatiek hebben bedreven. Aristoteles daarentegen zegt over vele zaken die hij in zijn *Historia animalium* vertelt, dat zijn bronnen aldus luiden; maar dat wat zijn bronnen aldus hebben gezegd, heeft hij wellicht zelf niet gezien, en zijn zegslui evenmin. Welnu, volledige accuratesse komt niet tot stand op grond van horen zeggen. Het feit echter dat velen vele boeken hebben geschreven en toch slechts enkele aspecten van dit onderzoeksterrein raken, vormt er een indicatie van dat deze kunst in de hoogste mate gecompliceerd is en bovendien een groot terrein beslaat.

Daar voegen we aan toe dat andere edelen, die met minder taken belast zijn dan wij, indien zij zich intensief met deze kunst bezig zullen houden, met behulp van dit boek een beter zullen kunnen schrijven, zeker daar voortdurend nieuwe en gecompliceerde gezichtspunten bij de uitoefening ervan aan het licht komen. Wij vragen dan ook iedere edelman, die alleen al op grond van zijn geboorte dit boek ter harte hoort te nemen, het zich te laten voorlezen en uitleggen door iemand bedreven in deze wetenschap en daarbij niet te tolerant te zijn ten aanzien van de formulering. Want aangezien deze kunst net als alle andere technische termen heeft, en wij in het Latijn niet altijd de juiste hebben kunnen vinden, hebben we zelf die termen gekozen die ons in de buurt leken te komen, en wel zo dat onze bedoeling erdoor begrepen kon worden.

Het onderwerp van dit boek is de wetenschap van het jagen met roofvogels, waarvan het eerste onderdeel bestaat uit analyse en kennisvorming, de theorie; en het tweede uit de uitoefening, de praktijk. Een algemene beschouwing richt zich voorts op elementen die zowel theorie als praktijk betreffen. Ten slotte is er aandacht voor speciale gevallen op beide terreinen.

Onze bedoeling is in dit boek over de roofvogeljacht de dingen die zich voordoen weer te geven zoals ze zijn, en zaken waarvan niemand tot nu toe wetenschappelijke kennis of vaardigheid bezat terug te brengen tot de vaste omlijning van een vak. We hebben hiertoe als literaire vorm het proza gekozen, zowel voor de aanhef als voor de uitwerking. Die uitwerking valt in onderdelen uiteen, deels categoriserend, deels beschrijvend, deels wijzend op overeenkomsten en verschillen, deels zoe-

kend naar oorzaken. Er zijn ook andere analytische strategieën die we volgen, zoals blijkt uit het boek.

De auteur is een vorser, liefhebber van kennis, de goddelijke, verheven Frederik de Tweede, keizer der Romeinen, koning van Sicilië en Jerusalem.

Velen zullen van dit werk profijt hebben: de edelen en machtigen voorwaar, belast met het bestieren van wereldse zaken, zullen dankzij dit traktaat hun zorgen vaak kunnen afwisselen met vreugde. Armen en minder vooraanstaanden, die de adel in dit vak ter zijde staan, zullen er een middel tot het winnen van hun levensonderhoud door kunnen verkrijgen. Beide categorieën hebben hiermee in ieder geval een voorbeeld van de werking der natuur bij de vogels. In de zin immers dat ze de aard van de vogels omschrijft, is de roofvogeljacht is een onderdeel van de natuurwetenschap, ook al schijnt die aard, zo blijkt uit de argumentatie in dit boek, in zekere zin veranderlijk te zijn.

De titel is als volgt: ‘De wetenschap van het jagen met roofvogels, door de goddelijke, verheven Frederik de Tweede, keizer van de Romeinen, koning van Jerusalem en Sicilië, een analytisch onderzoek naar de werking van de natuur zoals die zich manifesteert bij het jagen met vogels.

Bibliografische noot

De vertaling is gemaakt op grond van de tekst van C.A. Willemsen, die een leven van studie en talloze publicaties aan Frederik heeft gewijd, Über die Kunst mit Vögeln zu jagen, *2 voll., Frankfort a.d. M. 1969. Hij heeft ook een commentaar geschreven* (Über die Kunst mit Vögeln zu jagen, Kommentar zur lateinischen und deutschen Ausgabe, *Frankfort a.d. M., 1970) en een facsimile-editie bezorgd,* De arte venandi cum avibus: *ms. Pal. Lat. 1071, Biblioteca Apostolica Vaticana / Fredericus II [*I: Facsimileausgabe. II: Kommentar: Einleitung und erläuternde Beschreibung zu der Facsimileausgabe von Carl Arnold Willemsen], *Graz, 1969, waarvan weer een bekorte versie bestaat,* Das Falkenbuch Kaiser Friedrichs des Zweiten = De arte venandi cum avibus: zwölf Faksimile-Drucke aus dem Codex Ms. Palatinus Latinus 1071 der Biblioteca Apostolica Vaticana: Einführung und erläuterende Beschreibung von Carl Arnold Willemsen. *Graz 1973. Vermeldenswaard voor de reislustigen is de weerslag van Willemsen's studiën in zijn* Dumont Reiseführer *gewijd aan Puglia uit 1971. Een grondig kritisch apparaat op de proloog wordt gegeven in C.H. Haskins,* 'The De arte venandi cum avibus of the Emperor Frederick II', *The English Historical Review 36 (1921), 334-355, een seminale en uiterst vermakelijke studie, herdrukt in C.H. Haskins,* Studies in the History of Medieval Science, *Cambridge Mass., 1927, 279vv. Francesco Cardini heeft een aardig artikel aan het valkenboek gewijd, 'Federico II e il de arte venandi cum avibus', in: S. Gensini (ed.),* Politica e cultura nell'Italia di Federico II, *Pisa, 1986, 213vv. De Franse vertaler B. Van den Abeele heeft de zaken recentelijk nog eens samengevat in 'Federico falconiere: il destino del De arte venandi cum avibus', in: M.S. Calò Mariani [etc.] (edd.),* Federico II: immagine e potere, *[tt. cat.], Bari 1995, 377-385. Voor Frederik in het algemeen raadplege de Nederlandse lezer de zwanenzang van Jan Pieter Guépin,* De drie bedriegers: Mozes, Jezus en Mohammed, *Amsterdam 2006*.

Eindnoten:

1. *Deze waarschijnlijk inderdaad Schotse geleerde arriveerde aan het begin van de 13e eeuw in Palermo aan het hof van de jonge Frederik en maakte deel uit van de kring van geleerden om hem heen. Hij is volgens sommigen zelfs zijn leraar geweest (de bronnen noemen hem zijn astroloog)*.
2. *Heilig Rooms keizer, maar ook Koning van Sicilië en Jerusalem, zie ook de bibliografische noot op de volgende pagina*.

Uit: Koningin van Holland
Koningin Hortense[*]
(Vertaling Peter Verstegen)

Ik was alles in gereedheid aan het brengen voor de reis toen Mme de Broc, die moeite had haar tranen te bedwingen, op mij toegesneld kwam. ‘Wat hoor ik?’ zei ze. ‘Gaat u terug naar Holland? Wilt u dan dood? Ik heb u vaak gehouden aan het vervullen van vervelende plichten, maar nu zal ik u er van afhouden. U hoeft niet zo wanhopig te zijn dat u zich gaat opofferen!’ Ze had geraden hoe moedeloos ik was en gemerkt dat ik sinds enige tijd mijn narigheden voor haar verzweeg omdat ze er zelf genoeg had. ‘Ik heb het beloofd, lieve Adèle.’ Meer kon ik haar niet zeggen en overweldigd door verdriet namen we afscheid. [...]

Mijn moeder was in Navarre. Ik had de kracht niet om afscheid van haar te gaan nemen. Ik schreef haar een brief en ik weet niet of ze daarin heeft gelezen hoezeer ik alle hoop had laten varen, maar ze was verontrust en ongelukkig over het besluit dat ik had genomen.

Ik begaf me naar Compiègne. De keizer hield zich uitsluitend bezig met zijn nieuwe echtgenote. De prinsen en prinsessen gaven zich over aan het kaartspel, het dansen en het onstuimig tumult van vele pleziertjes bij elkaar, en ze discussieerden om het hardst over sieraden, successen, pracht en praal. De vrolijkheid had het hele hof aangestoken. Ik was als enige triest en vervreemd van alles om mij heen. Mijn treurige stemming isoleerde me temidden van de feestvreugde. Ik moest alles opkroppen bij die luidruchtige uitbarstingen, waardoor ik me nog somberder ging voelen. De zusters van de keizer zagen dat ik op het punt stond om te vertrekken en besteedden meer aandacht aan mij dan anders. Ze hoefden me geen moed in te spreken. Hun voldane gezichten wekten genoeg trots in mij om niets te laten merken van mijn ellende. Maar als er een was geweest die me met tederheid de hand had gedrukt,

* *Hortense de Beauharnais was een dochter van Joséphine, Napoleons eerste vrouw, en getrouwd met Nederlands eerste koning, Lodewijk Napoleon. Het huwelijk was niet erg gelukkig, zoals dit fragment uit haar memoires laat zien. Het speelt in april 1810, als Napoleon juist getrouwd is met Marie-Louise, de dochter van de Habsburgse keizer.*

dan had ik me niet goed kunnen houden. Dan hadden mijn tranen mijn innerljke kwellingen verraden.

Tenslotte moest ik afscheid nemen van de keizer en keizerin, die ik huilend omhelsde. De keizer leek aangedaan door mijn tranen. ‘Waarom vertrek je zo vroeg?’ zei hij. Ik gaf geen antwoord en holde naar mijn koets zonder nog iemand te zien. Ik had alleen mijn zoon bij me en Mme de Boubers. Ik herademde toen we Compiègne uit reden. Ik hoefde me tot niets meer te dwingen en dat was heel wat na alle vormen van dwang waaraan ik me had onderworpen. De reis was treurig. De lijdende ziel schijnt alleen behagen te scheppen in het broeden op eigen ongeluk. Toen ik de Hollandse garde zag die me opwachtte aan de grens, dacht ik terug aan die eerste reis toen ik mezelf al zo te beklagen vond. Er leek niets veranderd, ik vond alles terug op dezelfde plaats, maar toen had ik mijn [eerste] zoon nog! Hij was er niet meer en in welke toestand was ik zelf? Als je diep ongelukkig bent, gaat dat altijd gepaard met bijgelovige ideeën. Ik dacht dat ik weldra dood zou gaan en toen ik een begrafenisstoet tegenkwam in het eerste dorp waar we door kwamen leek dat een bevestiging.

Ik arriveerde in Utrecht. Niemand rekende op mij. De koning was in Amsterdam. Mme de Bouber bracht mijn zoon naar bed. Mijn andere koetsen waren er nog niet. Drie uur bleef ik alleen. Wat een nare gedachten! Een simpele kaars die de conciërge voor me had aangestoken op de schoorsteenmantel was uitgegaan zonder dat ik er erg in had. Ik bleef een poosje in het donker zitten en werd er bang van. De volgende dag kwam de koning. Hij was heel blij zijn zoon te zien. Aan mij besteedde hij nauwelijks aandacht. Ik ontving de hele stad en ik was zo bleek, zo verbazend anders, dat iedereen mij belangstellend en vol deernis aankeek. Ik kwam aan in Amsterdam. Iedereen was tegen mij ingenomen. Men dacht dat ik jong en fris was, genietend van de pleziertjesvan Parijs en vol minachting voor de mensen van het land dat mijn kinderen geroepen waren te regeren. Zodra men mij zag, maakte de vooringenomenheid plaats voor echte belangstelling. Zelfs het volk riep met expressieve gebaren en met ontroerde stemmen: ‘Onze arme koningin!’

Ik ontving alle notabelen. Ik beval me aan in het gebed van de voorgangers van alle gezindten. Verscheidenen onder hen hielden een heel betoog en toonden een ontroering die me verbaasde. Ik vroeg de abbé Bertrand naderhand hoe hij dat verklaarde. Hij zei dat ze bij hun aan-

komst sterk tegen mij gekant waren geweest, maar dat mijn aanblik ze had geroerd; ze hadden zich hun onbillijke houding kwalijk genomen en zeiden op hoge toon dat men ze had bedrogen.

Het paleis van Amsterdam, het vroegere stadhuis, was van buiten heel mooi. De koning had veel verfraaiingen aangebracht, maar van binnen is er nooit een triester verblijf geweest. Mijn salon, die vroeger had gediend als strafkamer van de rechtbank, had in het fries bij wijze van versiering doodskoppen van zwart en wit marmer en men had dat hoog gewaardeerde beeldhouwwerk niet willen vernielen. De gangen waren somber; mijn appartement keek uit op een kerk; de stank was er verschrikkelijk. Als je de ramen opende, steeg er uit de gracht [het Damrak] een broeierige lucht en een damp van zwavel op. Mijn Hollandse hofdames leken me niet kwaad, maar ik kende ze amper; de meesten waren nieuw. Ik bracht de eerste ochtend dus alleen door in mijn appartement, met een boek. Mijn zoon kreeg ik amper te zien. Men kwam mij waarschuwen dat de koning mij verwachtte voor het diner. Ik ging erheen. Aan tafel bracht hij geen woord uit. Na het diner liet de koning zijn handen gaan over een piano met opgeslagen klep. Hij nam zijn zoon op schoot, kuste hem en liep met hem naar het balkon dat uitziet op het plein. Het volk dat hem zag, juichte een beetje. De koning kwam weer binnen, ging weer aan de piano zitten, declameerde wat Franse verzen of neuriede een deuntje. Ik zat op een fauteuil, zei niets en keek wat er in het vertrek gebeurde. Toen er op die manier een paar uur verstreken waren, schelde hij, beseffend hoe geforceerd deze situatie was, en liet de Hollandse staf komen en de hofdames. Speeltafels werden binnengebracht. Soms speelde ik een spelletje mee en ik ging om negen uur naar mijn eigen vertrekken na hem goedenacht te hebben gezegd, het enige woord dat we hadden gewisseld. Precies zo verliepen al mijn dagen in Amsterdam.

De correspondentie met Andrej Koerbski
Ivan de Verschrikkelijke[*]
(Vertaling Monse Weijers)

MISSIVE VAN DE TSAAR EN HEER IOANN VASILIJEVITSJ AAN HEEL ZIJN GROOTRUSSISCHE RIJK TEGEN HEN DIE DE EED OP HET KRUIS HEBBEN GEBROKEN, TEGEN VORST ANDREJ KOERBSKI EN ZIJN KAMERADEN, OVER HUN VERRAAD.

Wij prijzen God vanwege de eindeloze genade, die hij ons deelachtig heeft doen worden, omdat hij tot nu toe niet heeft toegestaan dat onze rechterhand bevlekt werd met het bloed van stamgenoten, want wij hebben ons rijk aan niemand ontnomen, maar door Gods genade en met de zegen van onze voorvaderen en vaders zijn we als tsaar geboren, zijn we zo opgevoed en volwassen geworden en hebben op Gods bevel de

[*] *In 1560 stierf Anastasia, de geliefde vrouw van Ivan IV de Verschrikkelijke (1530-1584)*[1]*. Zij had de pathologische kanten van zijn karakter weten in te tomen; geen van de zes vrouwen waarmee Ivan daarna nog getrouwd was, bleek daartoe in staat te zijn. Ivan IV liet zich nu geheel overheersen door zijn waanvoorstellingen. Om te beginnen gaf hij de priesters Silvester en Aleksej Adasjev, zijn twee naaste adviseurs, die ook zijn opvoeders waren geweest, de schuld van de dood van Anastasia, die ze volgens hem hadden betoverd. Silvester werd verbannen uit het klooster waar hij al zat naar een klooster op het Solovki-eiland in de Witte Zee, en Adasjev werd ontheven van zijn functie als gouverneur van het Lijflandse Fellin en in de gevangenis gezet, waar hij na twee maanden stierf. Daarna pakte Ivan de bojaren aan, in wie hij een bedreiging zag voor zijn alleenheerschappij. Hij liet hun bezittingen confisqueren en moordde ze met hun families uit. Een aantal bojaren vluchtte naar het Pools-Litouwse rijk. Een van hen was vorst Andrej Koerbski (1528-1583), voormalig opperbevelhebber van het Russische leger die ook tot de groep rond Silvester had behoord. Hij werd in Wilnius gastvrij ontvangen door koning Sigismund Augustus, en voelde zich weldra thuis aan diens hof, waar de cultuur op een veel hoger peil stond dan in Rusland. In 1564 schreef hij zijn eerste brief aan Ivan de Verschrikkelijke, die hij met veel complimenten tot rede probeerde te brengen, al noemde hij Ivans geweten 'lepreus'. De teneur was: Waarom al die moorden? De slachtoffers hadden toch als goede christenen voor u gevochten en overwinningen behaald? Ikzelf heb mijn hele leven in uw dienst gesteld.*
Ivan beantwoordde de brief van Koerbski nog in hetzelfde jaar 1564. In deze brief tracht hij de beschuldigingen van Koerbski te weerleggen, vaak aan de hand van bijbelcitaten. Zijn complete brief beslaat ongeveer tachtig pagina's.

troon bestegen, en met de zegen van onze vaderen en voorvaderen hebben we datgene genomen wat ons toebehoorde, en wat niet van ons was, daar zijn we afgebleven. Door de gebieder over deze waarlijk orthodoxe christelijke autocratie, die heerst over vele landen, zou jou een bevel gezonden moeten worden; maar dit is ons christelijke nederige antwoord aan hem, die vroeger een bojaar, een adviseur en veldheer van onze autocratie was, die het ware orthodoxe christendom aanhing, nu echter een afvallige van het heilige en levengevende kruis des Heren is geworden, en een vernietiger van het christendom, die zich heeft aangesloten bij de vijanden van het christendom, die de goddelijke ikonen niet langer vereert en alle heilige geboden met voeten treedt, heilige tempels verwoest, die heilige vaten en beelden heeft bevuild en vertrapt - aan vorst Andrej Michajlovitsj Koerbski, die op verraderlijke wijze vorst van Jaroslavl heeft willen worden, dat het bekend zij.

Waarom heb jij, vorst, als je vindt dat je over godsvrucht beschikt, je eigen ziel niet uitgestoten? Waar zul je haar op de dag van het laatste oordeel door vervangen? Zelfs als je de hele wereld verovert, zal de dood je op het einde toch achterhalen. Waarvoor heb je omwille van je lichaam je ziel verraden, toen je bang was voor de dood, omdat je geloof hechtte aan de leugenachtige woorden van jouw door duivels opgehitste vrienden en raadgevers? Zoals duivels in de hele wereld ervoor gekozen hebben om jullie vrienden en dienaren te worden, zo hebben zij die mij verloochend hebben en hun eed op het kruis geschonden hebben, duivels geïmiteerd en op allerlei wijzen netten tegen ons gespannen, en ze bespioneren ons nog, naar de gewoonten van duivels, op allerlei wijzen, houden ieder woord dat ik zeg en iedere stap die ik zet in de gaten, houden zichzelf voor onzichtbaar en zuigen daarom allerlei lasterpraatjes en verwijten tegen mij uit hun duim; en deze brengen ze aan jullie overen maken ons daardoor voor de hele wereld te schande. Jullie echter belonen hen rijkelijk voor deze misdaden met onze grond en uit onze staatskas, hen ten onrechte beschouwend als onze dienaren; en vervuld van die duivelse geruchten - als een slang van dodelijk gif - hebben jullie je, na tegen mij in woede ontstoken te zijn en jullie ziel te gronde gericht te hebben, geworpen op de vernietiging van de kerk. Denk niet dat het juist is om God te beledigen uit woede tegen een mens; het is één ding om een mens, zelfs als hij in het purper van een tsaar gekleed is, te beledigen en heel iets anders om God te beledigen. Of denk je, ver-

vloekte, dat je daaraan kunt ontkomen? Dat zal niet gaan. Als je samen met hen oorlog moet voeren, dan moet je ook kerken vernietigen en ikonen vertrappen en christenen doden; en als je dat niet eigenhandig durft te doen, dan zul je toch veel ellende brengen door het dodelijke gif van je opzet.

Stel je voor hoe tijdens een militaire bestorming de tedere lichamen van zuigelingen door paardenhoeven worden vertrapt en verminkt. Wanneer de aanval in de winter plaats vindt, zullen de gevolgen nog verschrikkelijker zijn. Lijkt jouw duivelse plan om mij te verraden niet op de razernij van Herodes, zoals die zich manifesteerde in zijn kindermoord? Beschouw je dat als godsvrucht - om zulke misdaden te plegen? Als je daar tegenin brengt dat wij ook oorlog voeren met christenen, met de Duitsers en de Litouwers, dan zit je er helemaal naast. Ook al zouden er christenen zijn in die landen, dan zouden wij toch oorlog met hen voeren volgens de gewoonte van onze voorvaderen, zoals dat hiervoor al vele malen gebeurd is; maar wij weten nu dat er geen christenen[2.] in die landen wonen behalve een paar kerkdienaren en heimelijke dienaren van de Heer. Bovendien is ook de oorlog met Litouwen veroorzaakt door jullie verraad, kwaadwilligheid en gewetenloze nalatigheid.

Jij hebt immers ter wille van je lichaam je ziel te gronde gericht, je hebt onvergankelijke roem opgeofferd aan vluchtige roem, en in woede ontstoken tegen een mens ben je opgestaan tegen God. Begrijp toch, ongelukkige, van welke hoogte je je met lichaam en ziel in welke afgrond hebt gestort. De woorden van de profeet: Maar wie niet heeft, die zal ook wat hij heeft ontnomen worden[3.], hebben zich aan jou voltrokken. Schuilt je godsvrucht hierin dat je jezelf te gronde hebt gericht vanwege je egoïsme en niet omwille van God? Zij die hier wonen en verstand hebben, zien het kwaadaardige gif dat in jou schuilt heus wel, ze doorzien dat je niet bent gevlucht voor de dood, maar omwille van de roem in dit kortstondige en snel voorbijgaande leven en omwille van rijkdom. Als je daarentegen, zoals je beweert, rechtschapen en godvruchtig bent, waarom was je dan bang om onschuldig te sterven, want dat is geen dood maar een beloning. Uiteindelijk sterf je toch.

Als je bang was voor een onterecht doodvonnis en geloof hechtte aan de boosaardige laster van je vrienden, de dienaren van Satan, dan is dat van het begin tot nu toe jouw verraderlijke bedoeling geweest. Waarom heb je geen acht geslagen op het woord van de apostel Paulus, die ver-

kondigde: ‘Laat iedere levende ziel gehoorzamen aan de hogere machten, want er is geen macht die niet van God komt; hij die zich verzet tegen de gevestigde macht, verzet zich tegen Gods gebod.’ Denk hierover na en besef: wie zich verzet tegen de macht, verzet zich tegen God, en wie zich verzet tegen God, die wordt een afvallige genoemd, wat de ergste der zonden is. En dat wordt over iedere macht gezegd, zelfs over macht die is verworven tegen de prijs van bloed en strijd. Denk na over wat ik hierboven heb gezegd, dat ik de macht niet met geweld heb veroverd, daarom geldt des te meer: wie zich verzet tegen zo'n macht, verzet zich tegen God. Dezelfde apostel Paulus zegt (en ook deze raad heb je in de wind geslagen): ‘Slaven! Gehoorzaam aan jullie meesters, werk niet alleen voor het uiterlijk vertoon, om bij de mensen in de gunst te komen, maar voor God, gehoorzaam niet alleen aan goede meesters, maar ook aan slechte, niet alleen uit angst voor straf, maar ook omdat jullie vinden dat het zo moet. Want dit is de wil van de Heer, dat jullie lijden, omdat jullie iets goeds doen. Als je rechtschapen en godvruchtig bent, waarom wilde je dan niet omwille van mij, de weerbarstige heerser, lijden en de kroon van het eeuwige leven verdienen? [...]

Je schrijven is ontvangen en goed begrepen. En omdat je slangengif onder je tong hebt verborgen, is je brief, ofschoon naar jouw bedoeling gevuld met honing en honingraten, wat smaak betreft bitterder dan alsem; zoals de profeet zei: ‘Hun woorden waren zachter dan heilige olie, maar het waren getrokken zwaarden’.[4.] Is dat jouw manier om als christen een christelijke heer te dienen. Moet je zo eer bewijzen aan je door God gegeven meester, zoals jij dat doet, gif uitbrakend als een duivel? Het begin van je brief heb je geschreven, zonder er goed bij na te denken, redenerend als Novatianus,[5.] niet denkend aan berouw, maar daaraan dat je boven de menselijke natuur staat, zoals Novatianus meent. En wat betreft je karakterisering van ons als ‘Hij die onder de rechtgelovigen het zuiverst in de leer was’, dat is de waarheid. Maar zoals vroeger, zo geloven we ook nu met een oprecht geloof in de ware en levende god. En als je zegt: hij is bevonden in strijd met de orthodoxie te zijn en heeft een lepreus geweten, dan oordeel je als een Novatianus en denk je niet aan het woord van het evangelie, dat zegt: ‘Wee de wereld met haar valstrikken. Het is onvermijdelijk dat er mensen ten val worden gebracht, maar wee de mens die de valstrik zet. Het zou beter zijn als men hem een

molensteen om zijn nek bond en hem verdronk in de diepte der zee.'[6.] Jij bent totaal verblind door je woede en niet in staat om de waarheid te zien: hoe kun je denken dat je waardig bent om bij de troon van de allerhoogste te staan en altijd samen met de engelen te dienen en eigenhandig het offerlam te slachten voor de redding van de wereld, terwijl je dat alles samen met je duivelse raadgevers hebt vertrapt en ons met je snode plannen veel ellende hebt gebracht. Jullie hebben immers al sinds de tijd van mijn jeugd de godsvrucht vernietigd en het mij door God en mijn voorvaderen geschonken rijk onder jullie eigen macht gebracht. Het getuigt toch niet van een 'lepreus geweten' om je keizerschap niet uit handen te geven en je slaven niet te laten heersen? Is dat 'tegen het verstand' om niet overheerst te willen worden door je slaven? En is dat 'zuivere orthodoxie' - om te moeten gehoorzamen aan slaven?

Dat wat betreft wereldse zaken; wat geestelijke en kerkelijke zaken betreft, als hierin sprake zou zijn van een kleine zonde van mijn kant, dan is dat alleen vanwege jullie ontaarding en verraad; bovendien ben ook ik een mens; er is immers geen mens zonder zonden, alleen God is zonder zonde; ik ben niet zoals jij, die zichzelf beschouwt als gelijk aan de engelen. En wat de goddeloze volkeren betreft - wat moet je erover zeggen?! Daar heersen de vorsten immers niet over hun eigen rijk, want zoals hun onderdanen het bevelen zo regeren ze. Russische autocraten echter hebben al vanaf het begin zelf over hun rijk geregeerd, en niet hun bojaren en niet hun magnaten. En dat heb jij in je verbittering niet kunnen begrijpen, toen je het godsvrucht noemde dat de autocratie was overgeleverd aan een zekere priester en aan jouw misdadige bevelen. Is dat in jouw opvatting een zonde dat wij zelf met de ons door God geschonken macht regeren en niet ondergeschikt willen zijn aan die priester en jouw misdaden? Is dit dan wat we moeten verstaan onder 'strijdig met de orthodoxie', dat ik me toen via Gods genade en de voorspraak van de Heilige Moeder Gods, dankzij de gebeden van alle heiligen, en met de zegen van mijn ouders, niet door jullie duivelse kuiperijen te gronde heb laten richten? Hoeveel kwaad heb ik niet van jou moeten doorstaan! Over dat alles zal ik verderop uitvoeriger spreken.

Als je denkt dat in mijn kerkgang iets niet in orde was en dat spelen aangemoedigd zijn, dan was dat allemaal vanwege jouw sluwe plannen, want jij hebt mij onttrokken aan een rustig en geestelijk leven en mij, op de manier van een farizeeër, een nauwelijks te torsen last opgelegd,

en zelf heb je die last met geen vinger beroerd. Daarom was mijn kerkgang niet onberispelijk, vanwege de zorgen van het keizerlijk bestuur (dat door jou was ondermijnd) en omdat ik me moest onttrekken aan jouw snode plannen. Wat de spelen betreft, daarin heb ik toegegeven aan menselijke zwakheid; want veel mensen hebben zich door jouw verderfelijke plannen laten meeslepen en daarom (zoals een moeder haar kinderen ieder soort vermaak toestaat vanwege hun prille leeftijd, waar ze zich door ouder te worden van zullen afkeren of door de ouderlijke rede tot iets beters gebracht zullen worden, of zoals God Israel toestond alleen aan God offers te brengen, en niet aan duivels) daarom heb ik ook deze dingen gedaan, toegevend aan een zwakheid, opdat ze ons erkenden als hun meesters, en niet jullie, verraders. Want wat voor vermaak waren zij gewend om van u te krijgen?

Scheen dit je soms in strijd met de orthodoxie, dat ik me niet door jou te gronde heb laten richten? En waarom heb jij in strijd met het gebod van je ziel je eed op het kruis gebroken? Was het soms uit angst voor de dood? Toch laat je jezelf niet vernietigen, je raadt ons alleen aan om vernietigd te worden! Dit is de truc van een novationist en een farizeeër: van een novationist omdat je van de mens eist dat hij boven de menselijke natuur staat, van een farizeeër omdat je van anderen eist wat je zelf niet doet. Bovendien gaan jullie door met de beledigingen en verwijten waarmee je vroeger begonnen bent en tekeer gaand als beesten voltooien jullie je verraad: moet dat ijver en trouwe dienst voorstellen, om te beledigen en verwijten te maken? Jullie beven als bezetenen en lopen vooruit op Gods oordeel, daarvóór al veroordelen jullie mij met jullie sluwe en eigenmachtige uitspraken; samen met de priester en met Aleksej Adasjev veroordelen jullie mij als honden. En daarom zijn jullie tegenstanders geworden van God en van alle vereerde heiligen, die roem hebben verworven door te vasten en heldendaden te verrichten, en verwerpen jullie barmhartigheid voor zondaars, terwijl je onder hen velen vindt die gevallen en weer opgestaan zijn (het is geen schande om op te staan), die de helpende hand geboden hebben aan de lijdenden en hen vol barmhartigheid hebben weggevoerd van de afgrond der zonde, in de (door jouw verworpen) woorden van de apostel ‘hen beschouwend als broeders en niet als vijanden’[7], maar jullie hebben je van hen afgekeerd. Zoals zij hebben geleden onder duivels, zo heb ik geleden onder jullie.

Wat moet jij, hond, na zo'n misdaad begaan te hebben nog schrijven en

klagen? Waar lijkt jouw advies op, dat erger stinkt dan stront? Of hebben jouw duivelse geestverwanten soms juist gehandeld toen ze de monnikspij afwierpen en oorlog gingen voeren tegen de christenen? Of is je antwoord hierop misschien dat ze gedwongen waren om in een klooster te gaan? Maar dat is niet zo, zeker niet! Heeft Johannes Climacus soms niet gezegd: 'Ik heb monniken gezien die gedwongen waren om in te treden en die zich beter zijn gaan gedragen dan vrijwillig ingetredenen.' Waarom hebben jullie geen gehoor gegeven aan die woorden, als jullie zo godvruchtig zijn? Er waren er velen, die gedwongen zijn ingetreden, zelfs onder tsaren, die de monnikspij niet bezoedeld hebben. Zij die het wel gewaagd hebben dit te doen, hebben daar geen baat bij gehad, hun wachtte een nog erger ondergang, zowel geestelijk als lichamelijk, zoals dat gebeurde met grootvorst Rjoerik Rostislavitsj Smolenski, die moest intreden op bevel van zijn schoonzoon Roman Galitsjki. Denk aan de godsvrucht van zijn echtgenote: toen hij haar wilde bevrijden uit het klooster waar ze gedwongen was ingetreden, wilde ze geen voorbijgaand koninkrijk, maar gaf ze de voorkeur aan het eeuwige, en nam zelfs de schema[8.] aan. Toen hij echter was uitgetreden, vergoot hij veel christelijk bloed, plunderde heilige kerken en kloosters, martelde kloosteroversten, priesters en monniken en wist uiteindelijk zijn vorstendom niet te behouden; en zelfs zijn naam is vergeten. Er zijn ook veel van zulke gevallen geweest in Tsaargrad [Constantinopel]: bij sommigen werd de neus afgesneden, anderen, die de monnikspij hadden afgeworpen en de troon opnieuw hadden bezet, stierven in deze wereld een pijnlijke dood, terwijl hun in het hiernamaals nog eindeloze kwellingen te wachten stonden, want ze hadden dit gedaan uit trots en eerzucht. Als dat al opging voor vorsten, wat dan te zeggen van hun onderdanen. Gods oordeel wacht iedereen die het priesterkleed heeft afgelegd, waaronder velen, die pas onlangs zijn ingetreden na een beslissing van de synode. Degenen die het niet waagden een dergelijke zonde te begaan, behielden hun vroegere eerbaarheid. [...]

Zelfs ten tijde van godvruchtige tsaren kun je vele voorbeelden vinden van de meest wrede straffen. Ben jij in je onverstand soms van mening dat een tsaar altijd op gelijke wijze moet handelen en niet in overeenstemming met de eisen van het tijdsgewricht? Moeten rovers en dieven soms niet terechtgesteld worden? Het sluwe gekuip van deze misdadi-

gers vormt een veel groter gevaar! In dat geval zullen alle rijken uiteenvallen door wanorde en burgeroorlog? Is het soms niet de taak van de heerser om de twisten van zijn onderdanen te beslechten?

Waarom schaam je je niet om booswichten martelaars te noemen zonder na te gaan wie voor wat heeft geleden? De apostel roept uit: als iemand voor zijn misdaden wordt gemarteld, en niet vanwege het geloof, dan is hij de martelaarskroon niet waardig; de goddelijke Chrysostomus en de grote Athanasius zeiden in hun geloofsbelijdenis: ‘Dieven, rovers, booswichten en echtbrekers worden gemarteld, maar ze zijn niet zalig, want ze worden gemarteld voor hun zonden en niet in naam van God.’ De goddelijke apostel Petrus zei: ‘Het is beter te lijden voor een goede zaak dan voor een slechte’.[9.] Zie je dan niet dat niemand de martelingen die boosdoeners ondergaan prijst. Jij echter die door je duivelse gedrag veel weg hebt van een vergif uitbrakende draak, houdt geen rekening met de omstandigheden, noch met het berouw of de misdadigheid van een mens. Je wilt in je duivelse opzet alleen je geniepige verraad verhullen met vleierij.

Het is toch niet ‘in strijd met het verstand’ om rekening te houden met de omstandigheden en met de tijd? Herinner je de grootste aller keizers, Constantijn, die omwille van zijn rijk, zijn zoon, door hem verwekt, doodde. En hoeveel bloed heeft uw voorvader vorst Fjodor niet vergoten in Smolensk met Pasen? En toch worden zij tot de heiligen gerekend. En herinner je dat de door God beminde David beval dat iedereen de Jeboesieten moest doden, zelfs de manken en blinden[10.], als ze David haatten, want ze hadden hem niet in Jeruzalem ontvangen. Of reken je ook hen tot de martelaren, hoewel ze de door God gegeven tsaar niet wilden ontvangen? Hoe verklaar je het dat zo'n godvruchtige tsaar al zijn macht en zijn toorn heeft doen neerdalen op zijn zwakke slaven? Hebben de verraders van vandaag de dag soms niet net zo'n misdaad begaan? Die zijn juist nog erger. De Jeboesieten hebben alleen geprobeerd de koning te verhinderen om de stad binnen te komen, maar slaagden daar niet in; dezen echter hebben, na hun eed op het kruis te breken, de door hen al aanvaarde, hun door god geschonken en op de troon geboren tsaar verstoten en al het kwaad gedaan dat ze konden doen: met het woord, metterdaad en met geheime kuiperijen. Waarom zouden de Jeboesieten wel de ergste straffen hebben verdiend en zij, de huidige verraders niet? Je zegt misschien: de eersten handelden openlijk

en de laatsten in het geheim; maar daarom is jullie verraad des te kwalijker: de mensen zien jullie goede wil en trouwe dienst, maar aan jullie hart ontspruiten kuiperijen en misdaden, het streven naar ondergang en verwoesting. Met jullie woorden zegenen jullie mij, maar in jullie hart vervloeken jullie mij. Je zult vele andere dingen vinden in tijden van andere tsaren. Ze hebben hun rijken gered van allerlei oproer en hebben de duivelse plannen en misdaden van de mensen verijdeld. Want tsaren moeten altijd behoedzaam zijn: nu eens zachtaardig, dan weer wreed: barmhartigheid en zachtmoedigheid zijn voor de goeden, wreedheid en martelingen voor de slechten. Als een tsaar zo niet doet, is hij geen tsaar, want een echte tsaar is niet tegen goede werken, maar tegen het kwaad. Wil je het gezag niet vrezen? Doe dan het goede - maar als je het slechte doet, vrees dan, want een tsaar draagt niet voor niets het zwaard, maar om booswichten af te schrikken en deugdzamen aan te moedigen. Maar als jij goed en rechtschapen bent, waarom heb je dan, toen er een vuur ontbrandde in de troonraad, dat niet geblust, maar het juist opgestookt? Waar je met verstandig advies een snood plan had moeten verijdelen, daar heb je onkruid gezaaid. En de woorden van de profeet zijn aan jou in vervulling gegaan: ‘Jullie allen, die het vuur hebben aangestoken, loop ook in het licht van de vlam van het vuur, dat jullie zelf hebben aangestoken.’ Denk vooral niet dat je ook maar een haar beter bent dan de verrader Judas. Zoals hij omwille van het geld tekeer ging tegen de Heerser over ons allen en hem uitleverde om vermoord te worden, terwijl hij zich onder diens discipelen bevond en zich vermaakte met de joden, zo heb jij, terwijl je bij ons verbleef, ons brood gegeten en beloofd ons te dienen, terwijl je in je hart wrok tegen ons bent gaan koesteren. Heb je je zo aan de eed op het kruis gehouden, je eed om ons zonder enige arglist in alles het goede toe te wensen? Wat kan erger zijn dan jouw goddeloze plannen? Zoals de wijze zei: Er is geen gif dat giftiger is dan dat van een slang; zo is er ook geen wrok die erger is dan de jouwe.

Waarom wil je zo graag de leermeester van mijn ziel en van mijn lichaam zijn? Wie heeft jouw aangesteld als rechter of als gebieder over mij? Zul jij soms verantwoording afleggen voor mijn ziel op de dag van het laatste oordeel? De apostel Paulus zegt: ‘Hoe kunnen ze geloven zonder prediker en hoe zullen ze prediken als ze niet zijn uitgezonden?’[11.] Zo was het tijdens de komst van Christus; maar door wie ben jij gezonden? Wie heeft jou aangesteld tot geestelijk leidsman en je toegestaan de

waardigheid van leraar aan te nemen? [...]

Zie je het werkelijk als godsvrucht dat een rijk zich in de handen bevindt van een onbenul van een priester en van booswichten-verraders, en dat de tsaar aan hen moet gehoorzamen? En beschouw je het als 'in strijd met het verstand en blijk gevend van een lepreus geweten', wanneer een onbenul wordt gedwongen om te zwijgen, booswichten terecht worden gewezen en de door God op de troon geplaatste tsaar regeert? Je zult nergens een koninkrijk vinden dat niet ten onder gaat wanneer het door priesters wordt geregeerd. Waar ben je eigenlijk op uit? Op datgene wat met de Grieken is gebeurd, die hun rijk te gronde hebben gericht en zich hebben overgegeven aan de Turken? Raad je ons dat aan? Laat die ondergang dan op jouw eigen hoofd neerdalen. En daarmee word je gelijk aan wat de apostel schrijft aan Timotheus. 'Mijn zoon Timotheus, weet dat de laatste dagen van de wereld zwaar zullen zijn: de mensen worden egoïstisch, hebzuchtig, hoogmoedig, trots, godslasterlijk, ongehoorzaam aan hun ouders, ondankbaar, zondig, vijandig.'[12.]

Er werden nog diverse brieven uitgewisseld tussen de tiran en zijn gewezen opperbevelhebber. Of het iets met de brieven van Koerbski te maken had, is niet bekend, maar in 1583 - een jaar nadat hij zijn eigen zoon Ivan had vermoord en een jaar vóór zijn eigen dood - kreeg tsaar Ivan wroeging. Hij stuurde geschenken naar een groot aantal kloosters, die van hem de opdracht kregen 'in alle eeuwigheid, zolang de heilige woning staat' te bidden voor het zieleheil van zijn slachtoffers. De lijst van degenen die herdacht moesten worden, telde 3300 namen. Historici menen echter dat het werkelijke aantal slachtoffers van Iwans terreur minstens twee keer zo groot moet zijn geweest.

Eindnoten:

1. *'Verschrikkelijke' is een eigenlijk niet geheel juiste vertaling van het Russische* grozny, *'de ontzaglijke', wat ook bewondering kan uitdrukken. Ivan IV kreeg zijn bijnaam na zijn verovering van Kazan*
2. *Ivan bedoelt hier orthodoxe christenen als tegengesteld aan protestanten en katholieken.*
3. *Woorden ontleend aan de bijbelse parabel over de talenten*
4. *Psalm 55:22*
5. *Novatianus was een vroeg-christelijk theoloog, die aanzien kreeg door zijn geleerdheid en mooie Latijn. Hij was van mening dat de lapsi, christenen die tijdens een periode van vervolging van hun geloof waren gevallen, niet opnieuw in de kerkgemeenschap mochten worden opgenomen. Na de verkiezing van zijn tegenstander Cornelius tot bisschop van Rome riep hij zichzelf uit tot tegenpaus en gaf leiding aan degenen die zijn schisma aanhingen. Het novationisme werd gekenmerkt door een puriteinse opvatting van de kerk als gemeenschap van heiligen waarin geen plaats is voor zondaars. Novatianus en zijn aanhangers werden in 251 geëxcommuniceerd.*
6. *Mattheus 18:6 en Lukas 17:2*
7. *Globaal gebaseerd op Mattheus, XVIII 15-17*
8. *Schema - hoogste en strengste kloosterorde in de orthodoxie.*
9. *1Petrus 3:17*
10. *2 Samuel 5:8*
11. *Gebaseerd op Rom. 10:14-15*
12. *2 Tim. 3:1-2*

Uit: *Petites Histoires*[*]
Lodewijk, koning van Holland
(Vertaling Antonia Bolweg)

... U moet weten, heren, dat ik ongelukkig ben en, verre van dit minder te zijn dan anderen, ben ik ongelukkiger dan iedereen., of meen dat te zijn. Wroeging, angst en hun ketenen nemen regelmatig mijn tijd in beslag en terwijl ik me zou willen overgeven aan de genoegens en de bedwelming van het sentiment, voel ik mijn hart bonzen en het lijkt met zware, lugubere stem te zeggen: 'Ongelukkige, jij kunt in vrede leven, terwijl je ministers de wreedste dwingelandij opleggen aan de bevolking, terwijl ongelukkigen sedert dertig jaar zuchten in de verschrikkelijke kerkers van de Bastille. Je ziet het allemaal onder je ogen gebeuren en je slaapt. Je slaapt, je slaapt, terwijl moordenaars het vrije handelsverkeer tot stilstand brengen! Is het niet voldoende dat je je volk minacht en je de wreedheden die het ondergaat naast je neerlegt, wil je je ook nog in slaap sussen over dit alles? Hoe zouden je oogleden zich kunnen sluiten voor de afgrijselijke aanblik van het bloed dat door je volk vergoten wordt? Je slaapt niet, Ninus, ontwaak en voorkom, als je kunt, alles wat je volk doet lijden. Slaap niet, zeg ik je, en bedenk dat je niet geboren bent om gelukkig te zijn, maar, integendeel, uitsluitend om je volk gelukkig te maken.'

Dat is het moment waarop een weemoedig stemmend gevoel van rechtvaardigheid bezit neemt van mijn ziel. Ik ontwaak met een treurig hart en brand van verlangen om mijn volk te wreken, maar ik heb nog

* *Dit fragment is genomen uit Frédéric Masson's* Petites Histoires, *tweede serie:* Les pressentiments et les prophéties de Louis Buonaparte (futur roi de Hollande), *en afkomstig uit een toevallig gevonden cahier dat 62 genummerde, volgekrabbelde blaadjes papier bevatte, soms ondertekend met: Le Comte de Stramiamone, een titel die na 10 augustus 1792 fatale gevolgen kon hebben, terwijl op de binnenzijde van de kaft geschreven stond:* Cours d'études de Louis Buonaparté. Opuscules. Cahier 7e. *Onderaan pagina 4 werd een datum aangetroffen: 1791 août, de maand die viel binnen de korte periode dat Napoleon Bonaparte met zijn twaalfjarig broertje ten huize van Mlle Bou in Valence verbleef, waar hij zich met diens opvoeding bemoeide. Al was hij beïnvloed door wat hem uit de mond van zijn oudere broer ter ore kwam, het blijft frappant hoe een kind zijn toekomstig lot voorvoelde: vijftien jaar later was hij Lodewijk Napoleon, koning van Holland. 'Ik ben de Konijn van Holland,' zou hij hebben gezegd bij zijn intrede, een Konijn dat zijn volk gelukkig wilde maken, tegen beter weten in.*

geen twee stappen gezet of ik zeg bij mezelf, denkend aan mijn toekomstige bestemming; maar als ik nu mijn hof tot last wordt? Kunnen ze me niet onttronen?... Ah! Laten ze me maar onttronen, ik zou blij zijn als ik met snelle, zekere pas van de troon naar het geluk zou lopen: maar in plaats daarvan zal het volk me haten, zodra ik van de troon afstap, omdat het niet begrijpt wat me ervan heeft kunnen weerhouden een eind te maken aan alle misstanden. Mijn hof zal me ook verafschuwen, mijn opvolger zou proberen me het leven te benemen en ik zou nog even ongelukkig zijn, omdat alles wat me doet lijden, zal veranderen in spijt, angst en minachting. Ik zou dus genoodzaakt zijn afstand te doen en de misstanden te laten voortbestaan terwille van mijn persoonlijke veiligheid; maar nee! zal ik dan verontwaardigd roepen, het is beter dat ik te gronde ga, dan dat ik die monsters laat voortbestaan. Fluks de pen ter hand genomen! Ik stel een hervormingsplan op en ik begin het ten uitvoer te brengen, tot grote tevredenheid van het volk. Dat werk zal ik voltooien, maar weet wel, vrienden, mijn leven zal eerder dan de hervorming ten einde zijn en u zult verdriet hebben omdat u mij hebt verloren én verdriet om het verlies van de vrijheid. Een ander zal me opvolgen: hij zal ofwel rechtvaardig zijn en hetzelfde lot ondergaan, of hij zal niet rechtvaardig en niet gelukkig zijn. Ik vraag dus aan mijn vrienden of ik, levend met wroeging en angst en zonder vrijheid, gelukkig zou hebben geleefd...

Op slag weerklinkt uit alle hoeken van de zaal applaus. Na dit betoog en dat van de voorgaande spreker, (dat aan de korte kant, maar goed onderbouwd was), kwam de vergadering, geheel in overeenstemming met de voorgaande spreker, tot de conclusie dat koningen ongelukkig zijn.

‘Rechtvaardig of wreed: koningen zijn ongelukkig.’

Uit: *Raadgevingen aan de Hertog van Anjou*[*]
Lodewijk XIV
(Vertaling Robert de Does)

- Koester nooit enige hartstocht voor wie dan ook.
- Houd van uw vrouw, leef fatsoenlijk met haar, vraag er een aan God die u schikt. Ik denk dat u geen Oostenrijkse moet nemen.
- Houd van de Spanjaarden en van al uw onderdanen die onderhorig zijn aan uw verscheidene kronen en uw persoon; geef niet de voorkeur aan hen die u het meest vleien; acht hen die te goeder trouw u durven te mishagen: zij zijn uw ware vrienden.
- Streef naar het geluk van uw onderdanen; en vanuit dat standpunt, voer slechts oorlog als u daartoe gedwongen wordt en u de redenen daartoe terdege overwogen hebt in uw Raad.
- Als u verplicht bent oorlog te voeren, dan is uw plaats aan het hoofd van uw troepen.
- Herstel overal de toestand van uw legers, en begin met die in Vlaanderen.
- Laat nooit uw zaken liggen ten gunste van uw genoegens, maar stel een regel die u tijd geeft voor vrijheid en ontspanning.
- Doe uw uiterste best om de belangrijkste mensen goed te leren kennen, teneinde hen te kunnen gebruiken indien nodig.
- Bejegen iedereen ordentelijk; zeg tegen niemand ooit boosaardigheden, maar behandel edellieden en mensen van verdienste met onderscheid.
- Houd alle Fransen binnen de perken van het gezag.
- Behandel uw personeel goed, maar wees niet te familiair met hen en

* *Lodewijk XIV, het toonbeeld van de absolute vorst bij de gratie Gods, was, als een paar van zijn zestiende-eeuwse voorgangers, een liefhebber van kunst en litteratuur, maar heeft, anders dan zij, zelf geen litteraire werken nagelaten, wel zeer interessante maar onvoltooide memoires en drieëndertig eigenhandig geschreven* Instructions au Duc d'Anjou, *raadgevingen aan zijn zeventienjarige kleinzoon, die in 1700 op het punt stond als Filips V koning van Spanje te worden. Uit deze* Raadgevingen aan de Hertog van Anjou *citeren wij, met weglating van minder interessante punten, er enige die een mooi beeld geven van de opvattingen van de oude en devote Lodewijk XIV over het beroep van koning ('le métier de roi', zoals hij elders zegt).*

schenk hun zeker geen vertrouwen; maak gebruik van hun diensten zolang zij toegewijd zijn; ontsla hen bij de minste misslag die zij begaan en verdedig hen nooit tegen Spanjaarden.

- Onderhoud slechts betrekkingen met de koningin-weduwe voor zover die onvermijdelijk zijn; zorg dat zij Madrid verlaat en Spanje niet uitgaat; bespied haar gedrag waar zij zich ook bevindt en verhinder dat zij zich bemoeit met enige zaak; beschouw als verdacht ieder die haar te vaak bezoekt.

- Houd altijd van uw verwanten; denk aan de smart die zij gevoelen door uw vertrek; blijf de banden met hen onderhouden voor grote en kleine zaken; vraag ons waaraan u behoefte zou hebben of zin in hebt, als dat niet bij u voorhanden is; wij zullen hetzelfde tegenover u doen.

- Werp wat geld naar het volk als u in Spanje komt, en vooral als u Madrid binnenkomt.

- Vermijd zoveel u kunt om gunsten te verlenen aan hen die geld daarvoor bieden; geef als het te pas komt en rijkelijk, en neem geen geschenken aan, tenzij het kleinigheden zijn; en als u een gift soms niet kunt afslaan, geef dan de gever een aanzienlijker gift terug, een paar dagen later.

- Zorg dat u een kistje hebt om persoonlijke zaken op te bergen, waarvan u alleen de sleutel bezit.

- Ik eindig met de belangrijkste raad die ik u geven kan: laat u niet regeren; wees de meester, heb geen gunstelingen en geen eerste minister, luister, raadpleeg uw Raad, maar beslis: God, die u tot koning heeft gemaakt, zal u het licht schenken dat u van node hebt zolang u van goede zin zult zijn.

Discussies met een moslim

Manuel II Palaiologos[*]

(Vertaling W.J. Aerts)

Discussie 7

Toen het dag was geworden, verscheen Mouterizes [Arab. *Mudarris* = professor] voor de deur en begroette ons zoals hij gewoon was en zei: ‘Laten wij, als u wenst, de discussie van gisteren voortzetten.’ Men ging in een kring om ons heen zitten, zoals steeds, en toen begon ik aldus met mijn onderwerp: ‘Dat, zoals gezegd, de wet van Mozes van God stamt, wordt niet alleen bewezen door het grote aantal bovennatuurlijke wonderen (zelfs Mozes zou bij zijn wetgeving geen bovennatuurlijke dingen hebben kunnen doen als God daar niet toe besloten had), maar ook doordat God die wet blijkbaar heeft geëerd met talloze woorden en daden, niet alleen die waarmee hij de wetgever eer heeft bewezen vóór, tijdens en na diens wetgeving, maar ook doordat hij zich als het ware in afkeer afwendde van de overtreders, zich niet bekommerde om degenen die zich niet om de wet bekommeren, maar hun hun gerechte straf gaf. Maar ik wil u kort en helder het verschil tussen beide wetten duidelijk maken.

* *Keizer Manuel II Palaiologos (1350-1425, keizer vanaf 1391) is een van de opmerkelijkste persoonlijkheden uit de laat-Byzantijnse tijd. Naast regeringszaken in een zeer moeilijke tijd hadden theologische vraagstukken zijn grote aandacht. Sinds de verbreiding van de islam na 622 hebben Byzantijnse theologen zich met de islamitische doctrines beziggehouden. Zij beschouwden de islam doorgaans als een nieuwe ketterij; van een echte discussie was meestal geen sprake. Pas in confrontatie met de Turkse dreiging wordt de islamitische geloofsinhoud serieuzer genomen. Manuels dialogen met een ‘Pers’ zijn het beste voorbeeld van deze serieuze discussie. De gesprekken zijn in Ankara gehouden waar Manuel als gijzelaar aan het hof van Beyazit I verbleef. Tussen 1391 en 1399 heeft Manuel de stof uitgewerkt in 26 lange dialogen in de stijl van Plato. In het hier vertaalde begin van dialoog 7 worden de verschillen tussen de wetten van Mozes, Christus en Mohammed aan de orde gesteld. Het was deze dialoog waaruit Paus Benedictus XVI in zijn te Regensburg gehouden rede citeerde (zie noot 3). Manuels taalgebruik is hoog-byzantijns (Atticistisch), zijn stijl is over het algemeen helder, maar naar onze smaak nogal omslachtig. Interessant zijn de korte schilderingen van het ‘decor’ waarin de gesprekken plaatshebben en de reacties van de omstanders.*

De mensheid is zo ongeveer in drieën verdeeld: volgelingen van Mozes, volgelingen van Christus en volgelingen van degene die uzelf op één lijn durft te stellen met die Ziener Gods [= Mozes]. Maar alleen uw wet is in de ogen van iedereen om allerlei redenen [of: met het oog op alles en iedereen] iets absoluut ongezonds. Bekijk het maar eens zo: ulieden beweert dat de Mozaïsche wet van God komt, en dat onze wet eigenlijk nog veel beter is dan die wet. Daarom eert u deze beide wetten als goed, hoezeer u ook de uwe nog de voorkeur geeft boven deze, ofschoon die door niemand geprezen en door iedereen bekritiseerd wordt. En dit volgt hieruit: als men aan eenieder de vraag zou stellen, welke wet de beste is van alle en welke de slechtste, dan zou iedereen dit zeggen, dat zijn eigen wet de beste is, maar die van Mohammed de slechtste. Zeker, dit zeg ik nu bij wijze van hypothese, maar u weet zelf maar al te goed dat het echt zo is, ook al trekt men er zich niets van aan als men door iedereen als vijand wordt gekwalificeerd. Maar dat is een denkfout. Men moet inderdaad geen waarde hechten aan ieders getuigenis voor zichzelf en die voor geldend verklaren, maar men moet wel de getuigenissen van iedereen over ieder willekeurig onderwerp serieus nemen, vooral bij eenstemmigheid. En wat aan uw wet de kwalifikatie terecht wet genoemd te worden ontneemt, en aan degene die die wet heeft gegeven ontzegt om tot de wetgevers gerekend te worden, is wel dit, dat de hoofdpunten van die bewuste wet zelfs ouder zijn dan de wet(geving) van Mozes. Die punten zijn al van oudsher aan de orde gesteld en zijn geen regels van Mohammed: dat men zich moet onthouden van afgodendienst, dat men polytheïsme moet afwijzen, de besnijdenis als geloofsteken moet aanvaarden,[1,2] en soortgelijke zaken heeft Abraham als ongeschreven wet aangegeven, waarna Mozes de wet op schrift heeft gesteld, met als aanvulling alles wat God hem persoonlijk [= in zijn omgang met Mozes] heeft opgedragen. Met andere woorden, de jongere wet volgt de oudere en heeft daardoor klaarblijkelijk haar uitgangspunten en principes daarvandaan. Andersom kan natuurlijk niet! En hoezeer de oudere wet bij wat zij geeft hierbij de voorkeur verdient, hoeft zelfs niet onder woorden gebracht te worden.

Wat spreek ik over uitgangspunten en principes, wanneer ook de allertriviaalste dingen, alles waaruit, zou men kunnen zeggen, uw wet lijkt te zijn samengesteld, duidelijk aan de oude wet is ontleend, zodat er niets nieuws is uitgevonden, maar twee keer hetzelfde is gezegd, om

1,2 *Hier valt een redeneertruc op: in de tien geboden wordt niets over de besnijdenis gezegd!*

niet te zeggen dat de oude wet schaamteloos is geplunderd! Geef maar eens aan, wat er aan nieuws in die wet bepaald is. Dat is onmogelijk, of het moest iets minderwaardigs en absoluut onmenselijks zijn, zoals de bepaling om het geloof dat hij gepredikt heeft met het zwaard te doen verbreiden.[3] Ik moet me misschien duidelijker uitdrukken. Eén van drieën moest volgens hem gebeuren: òf de mensen in ieder willekeurig land ter wereld moesten tot de wet toetreden òf belasting betalen en eventueel ook slavenarbeid verrichten òf, zo niet, onbarmhartig over de kling gejaagd worden, en dat is het toppunt. Waarom? Wel, God kan geen behagen vinden in bloedvergieten, en redeloos handelen is God vreemd. Wat u echter zegt overschrijdt haast de grens van het absurde: in de eerste plaats is het toch al te ongerijmd dat men een ellendig en zedeloos leven zou moeten kopen voor veel geld; ten tweede: geloven is een vrucht van de ziel, niet van het lichaam, en degene die iemand tot het geloof brengt, dient de juiste taal en een oprechte gezindheid te gebruiken, geen geweld, geen bedreiging, geen belediging of gruweldaad. Zoals men het in het geval van noodzakelijke dwang jegens een redeloos wezen niet hoeft te proberen met overreding, zo moet men de redelijke ziel niet zien te overreden met handgemeen, zweep of andere bedreigingen van het leven. Men kan toch niet beweren dat als iemand onvrijwillig laf is, hij dat is in opdracht van God? Immers, als het een goede zaak zou zijn de volstrekt ongehoorzamen met het zwaard te lijf te gaan en dit een van God uit de hemel afkomstige wet zou zijn, zoals Mohammed beweerde, dan zou men allen moeten doden die zich niet aansluiten bij die wet en die verkondiging. Want vroomheid kopen met geld is toch zeker net zo goddeloos, vindt u niet? Natuurlijk kunt u dat niet vinden, denk ik. Dit deugt niet, en moorden nog veel minder.[4] Maar al wat hij toegevoegd heeft aan de wet van Mozes noemt u daarentegen meteen wet, en neemt er geen genoegen mee dat men u gunt deze zo te noemen, maar eist ook nog die boven de voorafgaande wetten te stellen (op grond waarvan?), een wet die eigenlijk niet verdient wet te worden genoemd. Want voor wie een schijnwet wet kan zijn, voor hen doet die schijn de wet teniet. Want het is de kracht van een wet om nieuwe God welgevallige bepalingen op te dragen, maar die wet (van jullie) is opgesierd met bepalingen van elders. Haalt men de oudere bepalingen weg, dan zal hij niet verschillen van de kraai uit het verhaal, die zich van allerlei veren had voorzien, maar, er terstond van beroofd, weer gewoon

3 *Op deze passage doelde de Paus in zijn gewraakte rede. Manuel's formulering is inderdaad prikkelend, maar heeft geen andere bedoeling dan om zijn gesprekspartner uit zijn tent te lokken. Vast te stellen is dat deze dan ook helemaal niet gepikeerd reageert; integendeel, hij houdt zijn kruit droog om zijn tegenstander pas in zijn antwoord van repliek te dienen.*

4 *Verwijzing naar Sura 9:5-6, 9:29 etc., bepalingen waaruit (naast andere) de djihad ('heilige oorlog') afgeleid is (zie bv. Thomas Patrick Hughes,* Lexikon des Islam, *s.v. Dschihad). Theophanes,* Chronographie, *p. 399, 20 e.v. geeft een duidelijk voorbeeld van een dergelijke 'bekering': (jaar 710) '...in Syrië dwong Omar de Christenen moslim te worden; wie moslim werden stelde hij vrij van belasting, wie niet accoord gingen liet hij doden...*'

een kraai werd.[5] Gegeven dat dit zo is, ik ken niemand die uw wet (laten we die nu om uwentwille maar even 'wet' noemen) niet onder de Joodse wet zou stellen. En als hij al minder is dan die, zoveel te minder dan ten opzichte van die van Christus, waarvan u en iedereen toegeeft dat die de Joodse verre overtreft.'

Tot zover mijn woorden en er viel geruime tijd een stilte. De tolk van dat moment (een christen van geboorte, die zijn ouders liefhad en hun levensstijl volgde, zij het niet zo goed als eigenlijk zou moeten) was, naar het leek, bevlogen door onze woorden, en met een van vreugde stralend gezicht zei hij tegen de Pers, hem - zij het niet openlijk - onder druk zettend: 'Hoelang nog blijven we als wassen beelden zitten?[6] Nu moet u de moed hebben iets flinks te doen; anders zullen we beschaamd moeten vertrekken en de overwinningskransen aan anderen laten!' Hij keek op, richtte eerst een wat hautaine, ernstige blik op zijn gevolg, wendde zich vervolgens tot mij en begon ongeveer aldus:

'Ik heb gezegd, zeg nu en zal blijven zeggen dat de wet van Christus voortreffelijk is en veel beter dan de oude(re); de mijne overtreft evenwel beide. Neem in overweging wat ik zeg, misschien hoort u iets wat u zich in het geheel niet realiseert. Uw wet is voortreffelijk, maar te hard en te vulgair, en (zodoende) niet in staat veel effect te sorteren, zoals men te forse medicijnen terecht als niet erg perfect zou kunnen kwalificeren. De wet van Mohammed houdt het middenpad, geeft enkele goed uitvoerbare en zeker mildere en menslievender voorschriften en overtreft (daarmee) de andere wetten door zelf in alles gematigd te zijn. De gebreken van de oude wet vult hij met zijn eigen toevoegingen aan en perkt de overdrijvingen in de wet van Christus in, heft uit beide sommige voorschriften op en betoont zich ook daarin absoluut de beste door namelijk, naar mijn mening, tegelijkertijd zowel het nederige en gebrekkige van de Joodse wet, als ook het verhevene, onbereikbare, moeilijke, overdrevene en voor de mensen tot nu toe onbegaanbare in de voorschriften van Christus te vermijden (die tot op zekere hoogte onze aardse natuur als het ware wil dwingen naar de hemel op te stijgen). Door die beide dingen te vermijden en door in alles maat te houden blijkt ook deze wet beter te zijn dan alle voorafgaande.

Wat de deugden betreft, u weet toch stellig, dunkt me, dat door altijd de uitersten te vermijden en precies in het midden te blijven, dít het is wat men deugden noemt en wat deugden zijn. Wat deugd is, is gematigd-

5 *Verwijzing naar een fabel van Aesopus, opgenomen in Lucianus, Apologie 4 en in de Byzantijnse verzameling van Ignatius Diaconus, Fabelkwatrijn 1, 29: 'een kauw, gehuld in andervogels vedertooi,/ beschouwde zich als koning van het vogelrijk./Als eerste nam de zwaluw haar geschenk terug/ en zo deed elk; toen stond de vorst weer in de kou.' (Vert. Geert-Jan van Dijk: Ignatius Diaconus*, Fabelkwatrijnen, *Styx Publications, Groningen 2000, p. 17)*

6 *De gedachte lijkt frappant veel op de beginverzen van de* Katmuizenoorlog *van Theodoros Prodromos (12e eeuw): "Waarom toch blijven wij, een heldenvolk, zolang/ hier zitten, steeds maar binnen in ons huis. / Waarom toch scholen wij uit lafheid saam vol angst/ en schrik.."(Vert. W.J. Aerts: Pseudo-Homerus*, Kikkermuizenoorlog *en Theodoros Prodromos*, Katmuizenoorlog, *Styx Publications, Groningen 1992, p. 19)*.

heid, wat dat niet is, is geen deugd (dat was de mening van de ouden,[7] zoals u ook al eerder gezegd hebt.[8] Waar blijven we nu, zeg me, met die matigheid als men zijn vijanden moet beminnen, voor hen moet bidden, hun, als ze honger hebben, het noodzakelijke voedsel moet verschaffen;[9] en dan dat lieflijke (voorschrift) - laat ook mij even zeggen waar het op staat! - om zijn eigen ouders en broers en zelfs zijn eigen ziel te haten[10] en om wie je hemd heeft genomen ook nog je mantel te schenken[11] en zonder aarzeling aan ieder die vraagt te geven, (waarbij men) “kaler dan een luis”[12] (eig. ‘naakter dan een stamper’) (wordt) en volstrekt lachwekkend in de ogen van hen die al zijn bezit tot “Muzenbuit”[13] zouden durven maken door te doen alsof ze het nodig hebben. En om degene die je op je wang geslagen heeft ook de andere toe te keren,[14] door je nooit tegen een slechterik te keren,[15] nooit een staf te hebben, een knapzak, brons(geld), een tweede hemd,[16] geen zorg te hebben voor de dag van morgen?[17] Wie is zo van ijzer, van staal, ongevoeliger dan stenen,[18] dat hij dat alles zal verdragen: dat hij accepteert dat hij beledigd wordt en zijn belediger kust, degene die hem slecht behandelt weldoet, degenen die zich bij hem aangesloten hebben vraagt zich zó op hem te storten als gieren op dode lichamen, fa, welk oor kan zo iets verdragen, tenzij ons gevraagd wordt een diepe dankbaarheid te koesteren jegens degenen die ons op iedere manier aanvallen en nooit verzadigd raken van onze ellende?

Ook het volgende is absoluut onaanvaardbaar, om nl. zelfs tegen een oud voorschrift van God te strijden: ik doel hier op het maagd blijven. Dat is toch duidelijk: dat degenen met een lichaam (van vlees en bloed) de natuur der lichaamlozen (= engelen) nabootsen en, alsof wij louter ziel zijn, geen vrouw aanraken, dat is toch volstrekt onlogisch, onacceptabel, moeilijk en erg geforceerd, en bovendien: geen kinderen als opvolgers te krijgen door vol te houden ongehuwd te blijven, betekent duidelijk de ondergang van de wereld. Het is toch volkomen ongerijmd en God onwaardig om eerst de mens man en vrouw te maken en hun op te dragen zich te vermenigvuldigen, om vervolgens, als die opdracht vervuld is en de aarde vol mensen geworden is, de mensen een wet te geven die de mensen weer zal laten verdwijnen? Praat me niet over de zondvloed, niet over hen die ten tijde van Mozes omkwamen in de woestijn, niet over het vuur van de jongste dag[19] - het vuur van Sodom, bedoel ik. Door deze en dergelijke gebeurtenissen verdween de wereld

7 *Aistoteles,* Ethic. Nicom. *1106b 27.*
8 *Dialoog 4, pag. 47,6 Trapp*
9 *Cf. Matth. 5:44; Rom. 12:20.*
10 *Cf. Luc. 14:26*
11 *Cf. Matth. 5:40*
12 *Spreuken 23:31*
13 *Strattis Comicus 35 = Demosthenes 18,72 = Aristot. Rhet. 1372b33. Spreekwoordelijke uitdrukking voor iets dat voor het grijpen ligt.*
14 *Cf. Matth. 5:39*
15 *Eveneens Matth. 5:39.*
16 *Cf. Matth. 10:10*
17 *Cf. Matth. 6:34.*
18 *Cf. Homerus, Odyss.23, 103* ‘*Jouw hart is altijd harder dan steen*’.
19 *Sodom in de Koran 11:7-83. Verwijzing naar het hellevuur is in de Koran schering en inslag.*

niet alleen volkomen, maar het overkwam de zondaars wegens hun grote ongerechtigheid. Ook Christus kwam niet als dienaar van de toorn of om wraak te nemen als een van de mensen tegen God gezondigd had, maar om de mensen wel te doen en te helpen op velerlei wijze en in het bijzonder met een betere wet. Laten we maar eens kijken: goed is het zijn vader en moeder te verlaten en zijn vrouw aan te hangen[20] en haar het mensengeslacht in de hand te geven, zoals ook de oude opdracht luidde? Hier is m.i. zelfs geen antwoord op nodig. Er is dus geen speld tussen te krijgen[21] dat Gods opdracht aan de voorouders ter instandhouding van het geslacht deze aarde met mensen gevuld heeft. Maar u zou natuurlijk kunnen zeggen dat die tweede opdracht tot maagdelijkheid veel beter is dan de eerdere. Dan zou iedereen zich eraan moeten houden, maar als iedereen zich eraan houdt, dan zou het hele mensengeslacht tot nul gereduceerd worden, zodat die voorschriften om te vermeerderen en om maagd te blijven niet parallel lopen en met elkaar in strijd lijken.[22] En daar slechts één van de twee juist kan zijn, kan, bij tegenstrijdigheid tussen beide, díe niet juist zijn die het de mensen mogelijk maakt over God dingen te denken die ongepast zijn. En dat is het geval met dat waardoor het mensengeslacht teloorgaat, de maagdelijkheid, zoals ik zei.

Die middelste wet (die van u, bedoel ik) verschaft ons dus veel van dergelijke uitgangspunten, maar is duidelijk niet volmaakt: enerzijds is hij absoluut veel beter dan de voorafgaande, anderzijds neemt hij duidelijk de tweede plaats in. De laatste wet blijkt dus hoger te reiken dan de andere, zoals bij bouwwerken, en daarom is het ons niet geoorloofd een Jood te accepteren met zijn als het ware op de bodem liggende wet, wanneer hij niet eerst, zoveel mogelijk, de verschuldigde eerbied heeft betuigd aan uw geloof, voordat hij zich begeeft naar het hoogste geloof, dat in Mohammed. Wie op weg is naar God moet geen stadium overslaan, noch op de gis lopen, maar als het ware via een trap, beginnend bij de eerste (verdieping) via de middelste naar de bovenste; zo blijft overal de orde gehandhaafd. Samenvattend: de Joden waren geheiligd tot de komst van Christus, daarna die in hem (Christus) geloofden, waarbij de overigen niet meer de wet bewaarden en niet meer aan Mozes gehoorzaamden, die zijn (Christus') komst voorspeld had, ook al vervulden zij alle voorschriften, ook al zeiden zij, na het Opperwezen, Mozes te eerbiedigen en te eren, maar allen die in Christus geloofden waren daarna Gods volk, totdat Mohammed de meest volmaakte wet kwam brengen,

20 *Cf. Gen. 2:24, Matth. 19:5.*

21 *Lett.: probeer niet dit te ondergraven, namelijk...*

22 *Zie de gespiegelde redenering t.o.v. het betoog boven van Manuel, dat als geloof afdwingbaar zou zijn als niet-gelovigen over de kling gejaagd zouden moeten worden.*

en daarna alleen diegenen (Gods volk waren) die tot die wet toetraden. Met andere woorden, zij die zich bij Mohammed hebben aangesloten, die zijn werkelijk leerlingen van zowel Christus als van Mozes. Deze zijn echter jaloerser dan nodig en blijven daarom vasthouden aan hun waardeloos geworden wetten, waarmee ze de woede van de wetgevers tegen zich opwekken[23] en hun eigen ondergang door hun eigen dwaasheid bewerkstelligen.'

Na deze woorden ging de oude met opgetrokken wenkbrauwen zitten. De kring toehoorders bleef gespannen luisteren (ze dachten dat de strijd hiermee op z'n toppunt was gekomen); maar de kinderen en ongeïnteresseerden begonnen op vaders woorden te applaudiseren en wilden opspringen. Maar ik zei: 'Wat hebben we hier nu, m'n beste? Met uw moedige frontale aanval op mijn burcht en met een forse portie dédain en machtsvertoon dacht u die zomaar even in te nemen, maar u zult bedrogen uitkomen! Want die burcht wordt bewoond door mannen en is precies op de rots gebouwd.[24] Hij is vol wonderbaarlijke goederen en, als u de krijg beeindigt, hoop ik voor u dat u met Gods hulp samen met uw twee kinderen hier die goede dingen deelachtig zult worden, waarvan u nog niets hebt ervaren.

[Hierna komt Manuel weer uitvoerig aan het woord om later zijn betoog weer beantwoord te horen door de 'Pers'.]

23 *Cf. Deut. 4:25.*
24 *Toespeling op Matth. 16:18: '...op deze rots zal ik mijn kerk bouwen.'*

Uit de: *Heptamérone*
Marguerite van Navarre[*]
(Vertaling Antonia Bolweg)

Derde vertelling

Over een koning van Napels die de vrouw van een edelman in zijn netten verstrikt, om zelf te eindigen als hoorndrager.

Dames, zei Saffredant, omdat ik dikwijls heb gewenst het geluk deelachtig te worden van degeen van wie ik u het verhaal wil doen, wil ik u zeggen dat er in de stad Napels, ten tijde van Koning Alfonso, wiens zinnelijkheid de scepter van zijn koninkrijk was, een edelman woonde die zo rechtschapen, mooi, en innemend was dat een bejaarde edelman hem vanwege deze volmaakte eigenschappen zijn dochter schonk, die in schoonheid en gratie in niets voor haar echtgenoot onderdeed. Er bestond grote genegenheid tussen deze twee, totdat tijdens een carnaval de koning zich gemaskerd in de huizen van de stad begaf, waar eenieder zich beijverde om hem de best mogelijke ontvangst te bereiden. In het huis van de edelman aangekomen, werd hij nog vele malen guller onthaald dan waar ook elders, zowel op lekkernijen als op muziek en zang, en daarbij nog door de mooiste vrouw die de koning zich mocht te wensen. En die aan het eind van het feest met haar echtgenoot een lied ten gehore bracht, zo vol gratie, dat haar schoonheid er nog door toenam. De koning was echter, bij de aanblik van zoveel volmaaktheid in een en hetzelfde lichaam, weinig ingenomen met de innige harmonie tussen echtgenoot en gade, zodat hij ging overpeinzen hoe hij hen zou kunnen scheiden. Hij zag in dat zich hierbij een moeilijkheid voordeed, en wel de grote genegenheid die hij tussen hen beiden bespeurde. Hij hield zijn passie derhalve in zijn hart verborgen, zo goed als hem dat mogelijk was. Maar om er toch enigszins aan toe te geven, liet hij festijnen aan-

* *Marguerite de Navarre, koningin van Navarre (1492-1549) was de zuster van koning Frans I en de moeder van de latere Franse koning Hendrik IV. Ze was beschermvrouwe van veel kunstenaars en een steunpilaar voor de Franse Renaissance. Ze schreef toneel, poëzie en religieuze geschriften, maar is bekend gebleven door haar navolging van Boccaccio's* Decamerone *die, omdat ze stierf na het 72ste verhaal, bekend staat als de* Heptamérone.

richten voor alle edellieden en adellijke vrouwen van Napels, waarbij de edelman en zijn vrouw niet werden vergeten. En omdat de mens gaarne geloof hecht aan wat hij ziet, meende hij dat de ogen van de edelvrouw een belofte voor de toekomst inhielden, ware het niet dat de aanwezigheid van de echtgenoot een belemmering vormde. En in een poging aan de weet te komen of deze gedachte op waarheid berustte, belastte hij de echtgenoot met een opdracht die hem noodzaakte twee of drie weken op reis te gaan naar Rome. Direct na zijn vertrek, toen hij ternauwernood buiten haar gezichtskring was, werd zijn vrouw door grote smart bevangen, maar de koning kwam haar, zo vaak hij gelegenheid had, troosten met zijn aangename praatjes, zijn attenties en zijn geschenken, zodat ze niet alleen werd getroost, maar content was met de afwezigheid van haar echtgenoot. En eer de drie weken tot zijn thuiskomst waren verstreken, was zij zo verliefd op de koning geworden, dat ze haar mans aanstaande terugkeer evenzeer betreurde als tevoren zijn vertrek. En om de aanwezigheid van de koning niet te hoeven ontberen, kwamen ze overeen dat ze de koning telkens bericht zou sturen als de echtgenoot naar zijn landgoederen was vertrekken, waarna hij haar wis en zeker zou komen bezoeken, en zo discreet dat zij haar eer (waarvoor zij meer beducht was dan voor haar geweten) op generlei wijze zou schaden.

Dit hoopvolle vooruitzicht stemde de edelvrouw zeer vrolijk. En toen haar echtgenoot arriveerde, ontving ze hem zo recht hartelijk dat hij er niets van geloofd zou hebben als hem ter ore zou zijn gekomen dat de koning haar tijdens zijn afwezigheid had gekoesterd. Maar na verloop van tijd begon dit moeilijk te verbergen vuur beetje bij beetje aan het licht te treden, zodat de echtgenoot ernstige vermoedens omtrent de waarheid begon te koesteren en haar zo in de gaten hield dat hij het bijna zeker wist. Maar uit vrees dat degene die hem zoveel onrecht deed, hem nog erger kwaad zou doen als hij liet merken wat hij wist, besloot hij zich van de domme te houden, in de mening dat hij beter kon leven met een weinig bedrog dan zijn leven te riskeren voor een vrouw die zo liefdeloos was. Desalniettemin overwoog hij, uit nijd, de koning hetzelfde aan te doen, als hij er kans toe zag. En wetend dat nijd een vrouw dikwijls tot meer beweegt dan liefde, in het bijzonder als zij beschikt over een groot en eervol hart, verstoutte hij zich op een dag, tijdens een onderhoud met de koningin, te zeggen dat hij het zeer betreurde dat zij niet op andere wijze door haar echtgenoot de koning werd bemind.

De koningin, die de vriendschap tussen de koning en de vrouw van de edelman ter ore was gekomen, sprak: ‘Ik kan niet tegelijk het genot en de eer bezitten en weet dus zeer wel dat een ander het genot smaakt als ik de eer geniet en dat degene die het genot smaakt niet de eer bezit die ik heb.’ Hij, die zeer wel begreep voor wie deze woorden bestemd waren, antwoordde haar: ‘Mevrouw, de eer is u aangeboren, u bent immers van zo hoge geboorte dat u geen koningin of keizerin had behoeven te worden om uw adeldom nog te doen toenemen, terwijl uw schoonheid, gratie en eerbaarheid in zo hoge mate het genot verdienen dat degene die u berooft van wat u toekomt zichzelf meer schade berokkent dan u. Want omwille van een glorie die voor haar een schande is, schiet zij er evenveel genot bij in als u, Vrouwe van dit koninkrijk, zou kunnen winnen. En ik kan u dit zeggen, Mevrouw: als de koning zijn kroon van zijn hoofd heeft gezet, geniet hij naar mijn mening geen enkel voordeel boven mij als het erom gaat een vrouw tevreden te stellen. Want ik weet zeker dat hij, om aan een zo eerbaar persoon als uzelve te kunnen voldoen, zijn temperament zou moeten willen verruilen voor het mijne. De koningin antwoordde hem lachend: ‘Als het temperament van de koning delicater zou zijn dan het uwe, dan nog stemt de liefde die hij me toedraagt me zo tevreden stemt dat ik die verkies boven elke andere.’ De edelman sprak: ‘Mevrouw, als dat zo was, zou ik u geenszins beklagen, want ik weet heel goed dat de oprechte liefde van uw hart bevredigd zou zijn als u in het hart van de koning evenveel liefde voor u zoudt vinden, maar daar heeft God u voor behoed, zodat u, als u bij hem niet kunt vinden wat u vraagt, van hem niet uw God op aarde zult maken. - ‘Ik beken u,’ zei de koningin, ‘dat de liefde die ik hem toedraag zo groot is dat ze niet haar gelijke heeft in enig ander hart dan het mijne.’ - ‘Vergeef mij, Mevrouw,’ sprak de edelman tot haar, ‘u heeft niet de liefde in alle harten naar behoren gepeild, want ik durf u wel te zeggen dat een zeker iemand u bemint met een zo grote liefde dat deze ondraaglijk is, en dat de uwe vergeleken met de zijne niets te betekenen heeft. En als hij ziet hoe de liefde van de koning voor u tekortschiet, groeit de zijne nog en neemt navenant toe, en wel zodanig dat al wat u verloren hebt erdoor zal worden goedgemaakt, mocht dit u welgevallig zijn.’ De koningin begon zowel door zijn woorden als zijn houding te beseffen dat zijn woorden kwamen uit het diepst van zijn hart en ze herinnerde zich dat hij haar al lang een dienst zocht te bewijzen, met zoveel gevoel dat hij er

melancholiek van was geworden, en terwijl ze tevoren had gedacht dat dit door zijn vrouw kwam, geloofde ze nu met stelligheid dat het een gevolg was van zijn liefde voor haar. En door de kracht van zijn liefde die, mits niet geveinsd, voelbaar is, kreeg zij zekerheid omtrent datgene wat voor iedereen verborgen bleef. En toen ze de edelman goed aankeek, die zo veel beminnelijker was dan haar echtgenoot, en zag hoe hij door zijn vrouw verlaten was, zoals zij door haar echtgenoot, verzuchtte ze, geprangd door nijd en jaloezie en in vuur en vlam gezet door de liefde van de edelman, met tranen in haar ogen: ‘Oh, mijn God! Moet wraak bereiken wat geen liefde vermocht te bewerkstelligen?’ De edelman die deze uitroep maar al te goed begreep, gaf haar ten antwoord: ‘Mevrouw, de wraak is zoet wanneer ze, in plaats van de vijand te doden, het leven geeft aan een volmaakte vriend. De tijd lijkt gekomen dat de waarheid u verlost van de dwaze liefde die u een persoon toedraagt die u in het geheel niet bemint, en dat rechtmatige en redelijke liefde de vrees verdrijft die nimmer in een groot en eerbaar hart kan verwijlen. Welnu dan, Mevrouw, laten we voorbijzien aan uw hoge positie en erkennen dat degenen die wij zo volmaakt hebben bemind, ons tot de meest bespotte en bedrogen man en vrouw op aarde hebben gemaakt. Laten we ons wreken, Mevrouw, niet zozeer om hen met gelijke munt te betalen, maar om de liefde te honoreren die ik van mijn kant niet meer kan verdragen zonder te sterven. En als uw hart niet harder is dan een steen of zelfs een diamant, lijkt het mij onmogelijk dat u geen vonkje bespeurt van het vuur dat hoger oplaait dan ik wens te verbergen. En als medelijden met mij, die sterft uit liefde voor u, u er niet toe brengt om van me te houden, dan zou tenminste medelijden met uzelf u hiertoe moeten bewegen, u die zo volmaakt bent dat u het hart van elke rechtschapen man ter wereld verdient, terwijl u miskend en verlaten wordt door degene voor wie u alle anderen hebt versmaad.’

De koningin raakte bij het horen van deze woorden zo in vervoering dat ze, vrezend door haar gedrag haar geestesverwarring te tonen, op de arm van de edelman steunend een naast haar kamer gelegen tuin inliep, waar ze lange tijd bleef wandelen zonder een woord te kunnen uitbrengen. Maar de edelman, die zag dat ze zich al half gewonnen had gegeven, verklaarde haar, aan het eind gekomen van de wandeldreef waar niemand hen kon zien, metterdaad de liefde die hij zo lang voor haar had verheimelijkt. En omdat ze het geheel eens waren geworden, namen ze

met plezier wraak op datgene wat hen ondraaglijk had doen lijden. Ze besloten dat hij, telkens als hij naar zijn buitenplaats zou gaan en de koning van zijn kasteel naar de stad, hij zou terugkeren naar dit kasteel en naar de koningin. En door de bedriegers te bedriegen zouden zo vier het genot delen dat twee meenden voor zich alleen te hebben.

Toen deze afspraak was gemaakt, keerde de koningin naar haar kamer en de edelman naar zijn huis terug, zo tevreden gesteld dat ze alles wat hen in het verleden had bezwaard, vergaten. En de vrees die beiden hadden ervaren door de betrekkingen tussen de koning en de edelvrouw, was omgeslagen in begeerte, zodat de edelman veelvuldiger dan gewoonlijk naar zijn buitenplaats ging die slechts op een paar mijl afstand gelegen was. En zodra de koning dit wist, draalde hij niet om de edelvrouw te bezoeken en ging de edelman, als de nacht was gevallen, naar het kasteel van de koningin om er als remplaçant des Konings zijn plaats in te nemen, maar zo in het geheim, dat niemand er ooit lucht van kreeg. Dit leven vond geruime tijd voortgang, maar de koning, een publiek personage tenslotte, kon zijn liefde zo goed niet verbergen of iedereen wist ervan, zodat iedereen medelijden had met de edelman en kwajongens achter zijn rug spottend het gebaar van het hoorndragen maakten, wat hij heus wel merkte. Maar hij kon deze spotternij goed verdragen, omdat hij die hoorns dezelfde waarde toekende als aan de kroon van de koning. Toen deze op een dag bij de vrouw van de edelman in diens huis een hertenkop aan de muur zag hangen, kon hij zijn lachen niet houden en zei hem recht in zijn gezicht dat die kop wel heel toepasselijk was in dat huis. De edelman, ook niet voor een kleintje vervaard, liet boven de kop schrijven: ‘*Io porto le corna, ciascun lo vede, ma tal le porta chi no lo crede*’ (Ik draag hoorns, wat iedereen ziet, maar zeker iemand draagt ze en weet het niet). Toen de koning zijn huis weer bezocht en het nieuw aangebrachte opschrift zag, vroeg hij de edelman naar de betekenis, waarop dezelve sprak: ‘Dat het geheim van de koning in het hert verborgen zit, is nog geen reden om het geheim van het hert kenbaar te maken aan de koning. Maar stel u tevreden, niet al degenen die hoorns dragen zijn slechtgemutst, want ze zijn zo zacht dat ze niemand misstaan, en wie ze draagt met onbezwaard gemoed, meent ze niet te hebben.’ De koning begreep uit deze woorden heel wel dat hij iets van zijn affaire afwist, maar zou nooit hebben vermoed dat er vriendschap bestond tussen de edelman en de koningin. Want hoe meer de

koningin ingenomen was met het leven van haar echtgenoot, hoe meer ze voorgaf er bedroefd over te zijn. Zo hielden deze wederzijdse vriendschappen langdurig stand, totdat de ouderdom tenslotte orde op zaken stelde.

Vijfendertigste vertelling

In de stad Pamplona leefde eens een adellijke dame die mooi en eerbaar werd gevonden en de meest kuise en vrome vrouw van het land. Ze beminde haar echtgenoot en was hem zo gehoorzaam dat hij volledig vertrouwen in haar stelde. De edelvrouw woonde met zeer grote regelmaat kerkdiensten en predikaties bij. Ze overreedde haar echtgenoot en kinderen dit evenzeer te doen als zij zelve, die de leeftijd van dertig jaar had bereikt, een leeftijd waarop vrouwen er gewoonlijk vanaf zien mooi te heten om voortaan door te gaan voor verstandig. Deze edelvrouw dus ging op de eerste dag van de vasten naar de kerk om te gedenken dat ze sterfelijk was, waarbij het zo uitkwam dat de preek werd gehouden door een franciscaan die door iedereen voor een heilig man werd gehouden, vanwege zijn grote soberheid en goede levenswijze die hem een bleek en mager voorkomen gaven, maar niet zodanig dat hij niet desondanks een van de mooiste mannen ter wereld was. De edelvrouw luisterde devoot naar zijn preek, de ogen strak gericht op de eerwaarde man en een en al oor voor wat hij te zeggen had, met het gevolg dat zijn zoete woorden het hart van genoemde edelvrouw binnendrongen en de schoonheid en gratie van zijn gelaat via haar ogen zo diepe indruk maakten op haar gemoed dat ze iemand leek die buiten zinnen raakt door ontluikende liefde. Na de preek keek ze goed waar de prediker de mis opdroeg, die ze bijwoonde en waar ze het askruisje ontving uit een hand die even mooi en blank was als een edelvrouw zich maar kon wensen. De vrome vrouw had er meer oog voor dan voor de as die hij op haar aanbracht, in de vaste overtuiging dat een dergelijke geestelijke liefde, al voelde ze genot, haar geweten geen kwaad zou doen. Zij verzuimde geen dag om naar de preek te gaan en haar echtgenoot mee te nemen, en zowel de een als de ander was zo vol lof over de prediker dat zij aan tafel noch elders over iets anders spraken. En aldus werd dit zogenaamde geestelijke vuur zo

vleselijk dat het hart waarin het verwijlde het hele lichaam van de arme edelvrouw in vlam zette. En zo langzaam als ze deze vlam was gaan voelen, zo snel laaide het vuur op, zodat de overgave aan haar passie eerder kwam dan het besef verliefd te zijn. Daardoor was ze totaal overrompeld door haar vijand, Amor, en kon geen van zijn bevelen weerstaan. Maar het ergste was dat degene die haar ervan kon genezen onbekend was met haar kwaal. Daarom besloot ze, na te hebben afgerekend met alle vrees die ze moest voelen als ze haar dwaasheid zou tonen aan een zo verstandig man, en haar zondige verdorvenheid aan een zo deugdzaam en goed persoon, hem de liefde te beschrijven die ze hem toedroeg, aanvankelijk zo voorzichtig als ze kon. Ze vertrouwde haar brieven toe aan een kleine page en zei hem wat hem te doen stond; hij moest er vooral voor zorgen dat haar echtgenoot hem niet naar de franciscanen zag gaan. De page, die de kortste weg nam, kwam toevallig door de straat waar zijn meester in een winkel zat. Toen de edelman hem zag langskomen, liep hij hem na om te vragen waar hij heenging. Toen de page hem opmerkte, verstopte hij zich dodelijk verschrikt in een huis. De meester zag het, volgde hem en vroeg, terwijl hij zijn arm beetpakte, waar hij naar toe ging. Bij het horen van zijn uitvluchten, die geen enkele grond hadden, en bij het zien van zijn angstig gezicht, dreigde hij hem met een pak slaag als hij niet zei waarheen hij op weg was. De arme page zei hem: ‘Helaas, heer! als ik het u zeg, zal mijn vrouwe me doden.’ De edelman, die vermoedde dat zijn vrouw iets buiten hem om deed, verzekerde de page dat hem geen kwaad zou geschieden als hij de waarheid vertelde, maar dat hem integendeel zeer veel goeds zou overkomen; als hij loog zou hij hem evenwel voor altijd in de gevangenis stoppen. Teneinde het goede te verkrijgen en het kwade af te wenden vertelde de kleine page hem alles en liet hem de brieven zien die zijn meesteres aan de priester geschreven had; de echtgenoot was in hoge mate verwonderd en danig ontsteld, omdat hij er al zijn hele leven van overtuigd was dat zijn vrouw hem trouw was en nooit een fout in haar had gevonden. Maar hij was zo verstandig om zijn woede voor zich te houden en teneinde de intenties van zijn vrouw volledig aan de weet te komen, stelde hij een antwoord op waaruit moest blijken dat de priester haar dankte voor haar welwillendheid en liet weten dat de zijne niet minder was. De page bezwoer zijn meester dat hij met overleg te werk zou gaan in deze affaire en bracht de vervalste brief naar zijn meesteres, die er zo blij mee was

dat haar man het duidelijk aan haar gezicht kon zien: want in plaats dat ze was vermagerd door het weinige eten was ze mooier en frisser dan aan het begin van de vasten. De helft van de vastentijd was al verstreken zonder dat de edelvrouw er vanwege het lijden van Christus of de Goede Week van afzag om de priester door middel van brieven op de hoogte te houden van haar onstuimige fantasieën. Als hij in haar richting keek of over de liefde Gods sprak, dan dacht zij dat het was uit liefde voor haar, terwijl zij haar ogen geenszins spaarde om haar eigen gevoelens over te brengen. Van zijn kant liet de echtgenoot niet na haar in dezelfde trant van repliek te dienen.

Na Pasen schreef hij haar uit naam van de priester een brief, waarin hij smeekte te laten weten op welke manier hij haar in het geheim zou kunnen ontmoeten. En omdat ze het al bijna niet meer uithield, bracht ze haar echtgenoot op het idee om zijn buiten de stad gelegen landerijen te gaan inspecteren. Hij beloofde dit te doen, maar verstopte zich in het huis van een vriend. De edelvrouw schreef de priester onverwijld dat het moment gekomen was om haar te bezoeken, omdat haar echtgenoot de stad uit was. De edelman, die het hart van zijn vrouw tot de bodem wilde doorgronden, ging nu naar de priester om te vragen hem ter ere Gods zijn monnikspij te lenen. De priester, die een fatsoenlijk man was, zei dat zijn regel hem dat verbood en dat hij hem het kledingstuk in geen geval zou lenen voor een verkleedpartij. De edelman verzekerde dat hij de pij niet voor zijn plezier wilde gebruiken, maar dat hij hem nodig had voor zijn welzijn en zieleheil. De franciscaan, die hem kende als een fatsoenlijk en vroom man, leende hem de pij; behalve dit kledingstuk dat het grootste deel van zijn gezicht bedekte, zodat zijn ogen niet te zien waren, nam hij, om nog meer op de priester te lijken, een valse baard en een valse neus en deed hij kurk in zijn schoenen om even lang te zijn als de priester. Aldus gekleed ging hij op een avond naar de slaapkamer van zijn vrouw, die hij in gebed verzonken aantrof. De arme verdwaasde wachtte niet tot hij naar haar toekwam, maar rende als een krankzinnige op hem af, om hem te omhelzen. Hij hield zijn gezicht omlaag gebogen, uit angst te worden herkend, maakte bij herhaling het teken des kruises en deed alsof hij haar wilde ontvluchten, onderwijl ‘Temptatie, temptatie’ roepend. De edelvrouw zei tot hem: ‘Helaas! Vader, u hebt gelijk, niets is sterker dan de verleiding die voortkomt uit liefde, waarvoor u mij hebt beloofd een remedie te geven; nu we alle tijd en gelegenheid

hebben, smeek ik u: heb medelijden met mij.' Zo sprekend bleef ze hardnekkige pogingen ondernemen om hem te omhelzen, zodat hij in alle hoeken van de kamer een heenkomen zocht, terwijl hij met grote gebaren kruistekens sloeg en 'Temptatie, temptatie' riep. Maar toen hij zag dat ze hem al te na kwam, haalde hij een dikke stok onder zijn mantel vandaan en sloeg haar zo hard dat alle temptatie haar verging. Zonder door haar te zijn herkend, bracht hij toen de pij naar de priester terug en verzekerde hem dat ze geluk hadden gebracht. De volgende dag deed hij alsof hij van een reis terugkeerde naar huis, waar hij zijn vrouw te bed vond, en alsof hij niet wist wat haar mankeerde, vroeg hij waardoor ze onwel was. Ze antwoordde dat het door de jicht kwam en dat ze haar armen en benen niet kon gebruiken. De echtgenoot had veel zin had om te lachen, maar deed alsof hij met haar te doen had en zei, om haar op te vrolijken, dat hij zojuist de heilige man, de priester, had uitgenodigd voor het avondmaal. Waarop zij riposteerde: 'Laat ik het niet merken, beste vriend, dat u dergelijke lieden uitnodigt, want ze brengen ongeluk aan elk huis waar ze komen.' - 'Hoezo, lieve?' zei haar echtgenoot, 'u was altijd zo vol lof over hem en zelf vind ik ook: als er iemand op deze wereld heilig is, dan is het zeker deze man.' De edelvrouw antwoordde: 'Ze zijn goed in de kerk en als ze hun prediking afsteken, maar in de woonhuizen zijn het Antichristen. Ik bid u, lieve, laat hij me niet onder ogen komen, want het zou, met de pijn die ik reeds heb, mijn dood zijn.' De echtgenoot zei haar: 'Als u hem niet wilt zien, hoeft u hem niet te zien, maar ik zal hem wel degelijk zijn avondmaal geven.' - 'Doe waar u zin in hebt,' sprak ze, 'als ik hem maar niet hoef te zien, want ik haat die lieden alsof het duivels waren.' De echtgenoot zette de eerwaarde pater een maaltijd voor en zei toen: 'Vader, mij dunkt dat u dusdanig door God wordt bemind dat hij u geen enkel verzoek zal weigeren en daarom smeek ik u medelijden te hebben met mijn arme vrouw, die sedert een week bezeten is van een boze geest en nu iedereen wil bijten en krabben. Er is geen kruis en geen wijwater tegen bestand. Als u haar de hand oplegt, weet ik zeker dat de duivel uit haar weg zal gaan en ik smeek u met alles wat ik in me heb om dat te doen.' De eerwaarde pater zei tegen hem: 'Mijn zoon, voor een gelovige is alles mogelijk. Gelooft u niet vast en zeker dat God in zijn goedheid niets weigert aan hem die vanuit zijn geloof genade vraagt?' - 'Dat geloof ik, vader, zei de edelman.' - 'Wees ervan verzekerd, mijn zoon,' zei de franciscaan, 'dat Hij kan wat Hij

wil en dat Hij even machtig is als goed. Laten we met een sterk geloof derwaarts gaan om die brullende leeuw weerstand te bieden en hem de prooi te ontrukken die God toebehoort door het bloed van zijn zoon Jezus Christus.' En dus bracht de edelman de priester naar de plek waar zijn vrouw in een smal bed rustte; ze raakte zo ontsteld toen ze hem zag, denkend dat hij degene was die haar had geslagen, dat ze in een geweldige woede ontstak, maar omdat haar echtgenoot aanwezig was, sloeg ze haar ogen neer en zweeg. De echtgenoot zei tegen de heilige man: 'Zolang ik voor haar sta, kwelt de duivel haar niet al te zeer, maar zodra ik vertrokken ben, moet u wijwater op haar gooien en dan u zult de boze geest aan het werk zien.' De echtgenoot liet hem alleen met zijn vrouw, en bleef bij de deur staan, om te zien wat ze deden. Toen ze niemand anders dan de eerwaarde pater zag, begon ze als een dolle uitzinnig te schreeuwen en hem uit te maken voor een boosaardige, vileine, moordlustige bedrieger. De franciscaan, die voor waar aannam dat ze door een boze geest was bezeten, wilde haar hoofd in zijn handen nemen om er zijn gebed over uit te spreken, maar zij beet en krabde hem zodanig dat hij gedwongen was van een afstand te spreken, onderwijl krachtig wijwater sprenkelend en een menigte passende gebeden zeggend. Toen de echtgenoot zag dat hij zich voldoende van zijn plicht had gekweten, trad hij de kamer binnen, hem dankend voor de moeite die hij had gedaan en zodra hij binnen was, maakte zijn vrouw een eind aan haar scheldpartij en verwensingen en kuste ze teder het kruisbeeld, uit angst voor haar echtgenoot. Maar de heilige man, die haar zo woest had gezien, was er stellig van overtuigd dat Onze Lieve Heer door zijn gebeden de duivel had uitgedreven en ging heen, God lovend voor dit grote wonder. De echtgenoot, die vond dat zijn vrouw voldoende gestraft was voor haar dwaasheid, dacht er niet over haar te vertellen wat hij had gedaan. Want hij stelde zich ermee tevreden dat ze door zijn wijsheid van mening was veranderd, dat ze degene die ze op ongepaste wijze had bemind nu dodelijk haatte en haar eigen dwaasheid verfoeide. En omdat ze vanaf dat moment voorgoed afzag van elke waangedachte, wijdde ze zich, beter nog dan voorheen, geheel aan haar echtgenoot en haar huishouden.

Herinneringen aan het Russische hof

Koningin Maria van Roemenië[*]

(Vertaling Peter Verstegen)

Ik wil het hebben over tsaar Nicolaas II, wijlen de soeverein van alle Russen, niet om een oordeel uit te spreken, maar als familielid en vriendin, want ik was in den bloede verwant en van zijn geslacht. Zelf wreed getroffen door de grote tragedie van onze tijd, voel ik het als mijn plicht om met sympathie te spreken over een man die ik beschouw als een martelaar, vooral in deze tijden nu er van officiële zijde niemand opstaat om hem te verdedigen.

Is er een tragischer lot dan alles te hebben bezeten, te zijn geplaatst in de hoogst mogelijke positie, te zijn begiftigd met de macht ten goede of kwade, en dan niet in staat te zijn geweest om er iets mee te doen, niet te hebben geweten hoe leiding te geven aan een groot land dat beefde van verlangen om op te gaan naar het licht! Alleen al de naam van de tsaar elektriseerde miljoenen mensen. Hij was tegelijkertijd een despoot, een symbool, het hoofd van de kerk, en ook nog 'Vadertje', een mystiek wezen dat iedereen toebehoorde, een soort aan allen vertrouwde huisgod, de ware hoeksteen van het immense rijk.

Deze macht, dit immense gezag dat hij echt uitoefende, viel hem ten deel in zijn jeugd, toen hij zijn hele leven voor zich had om zijn idealen te verwezenlijken, om te zoeken naar het licht. Maar in een tijd dat alle inspanning gericht was op vooruitgang kon hij alleen maar achteruit kijken. Dat is het tragische element, het geheim van zijn val, zijn fout,

* *Koningin Maria van Roemenië (1875-1938) was een kleindochter van zowel koningin Victoria als tsaar Alexander II. Ze trouwde in 1893 met Ferdinand von Hohenzollern die in 1914 zijn neef opvolgde als koning van Roemenië. Zij zorgde ervoor dat Roemenië in de Eerste Wereldoorlog koos voor het geallieerde kamp. Ferdinand was zelf opperbevelhebber van het leger. Aanvankelijk verslagen en in ballingschap gegaan in Moldavië, deelde Ferdinand in de overwinning, waardoor het Roemeense grondgebied sterk werd uitgebreid. Maria was actief als schrijfster. Ze schreef romans, verhalen, sprookjes, memoires en twee autobiografieën. Bovenstaande tekst dateert van 1919. De catastrofe waarover ze vertelt, had plaats toen een houten constructie, opgericht op het veld waar tienduizenden boeren kampeerden, instortte, waarna in de paniek die volgde 1900 mensen werden vertrapt.*

zijn hele grote fout. En toch had Nicolaas II hoge aspiraties. Hij verlangde vurig naar een gelukkig bestaan voor zijn reusachtige volk. Hij had een zacht en teder hart en was geneigd tot al wat groot en goed was. Als hij goede mensen om zich heen had gehad en het juiste soort raadgevers, en als hij was getrouwd met een vrouw met een heldere blik, met een grote visie en moderne ideeën, die hem vooruit had geholpen in plaats van hem achteruit te trekken, dan was hij misschien een reusachtige kracht ten goede geweest voor zijn volk.

De uiterlijke omstandigheden van zijn leven zijn bekend. Ik zal ze niet herhalen. Liever roep ik een intiemer beeld op, persoonlijke herinneringen, dingen die ik met eigen ogen heb gezien, emoties die een weerklank vonden in mijn hart. Onze wegen hebben elkaar niet vaak gekruist, maar we waren naaste verwanten en ik kende de tsaar uit mijn vroegste jeugd. Mijn moeder was de enige dochter van tsaar Alexander II.

Het Russische hof was stellig een van de sprankelendste van Europa. Mijn moeder kwam er vandaan en zolang ik me kan herinneren had dit hof voor mijn kinderblik altijd een buitengewoon prestige gehad, een speciale glans die met niets anders te vergelijken was. De tsaar was de centrale figuur, het was of de hele wereld draaide om zijn mystieke presentie.

Zelfs nu nog neemt een soort bijgelovige vrees bezit van mij als ik terugdenk aan de sfeer die de tsaar van alle Russen omgaf. Ik zie weer de immense paleizen, oneindige aantallen militairen en hovelingen, grote stille gangen met gardesoldaten in bizarre uniforms en, voor de deuren, reusachtige kozakken in rode tuniek, vervaarlijk om te zien, met hun gordel vol pistolen en dolken, en met enorme bontmutsen op hun hoofd.

Er hing een speciale geur in die keizerlijke verblijven, een vreemd mengsel van terpentijn en Russisch leer die ik nooit ergens anders ben tegengekomen. Voor de poort stonden de grote koetsen te wachten; de gebaarde koetsiers, gehuld in hun lange overjassen van blauw laken, praatten sussend tot de schitterende Orlov-paarden die ongeduldig met hun hoeven over het plaveisel schraapten, hun lange manen schudden en het stof lieten opdwarrelen met hun lange staart. De paarden waren doorgaans zwart, maar vaak glommen hun flanken goudachtig in de zon als glimmende kurassen; sommige waren wit met grijze vlekken.

In deze beelden van het oude Rusland zijn kerken, kapellen en priesters onderdeel van een groot paleis. Ik herinner me het glorieuze gezang

dat opsteeg naar de gewelfde koepels; de stemmen rijk aan diepe klanken die als bronzen klokken oprezen boven de stilte in een bovennatuurlijke harmonie. Ik zie het blinkende goud en de edelstenen; ik zie de pracht van de oude ikonen en gigantische zuilen van kostbaar porfier en malachiet. En in de schaduwen, flonkerend van de vele kaarsvlammen, zie ik de priesters, jonge en oude, in zware gewaden van goudbrokaat, bezig met vreemde riten mijn jeugdige verbeelding schrik aanjoegen. De oudere mannen hebben een sneeuwwitte baard en lang haar, maar de jongere doen opvallend sterk denken aan het beeld van Gods Zoon, zoals hij is geschilderd op de Russische ikonen. Hun stemmen brengen mijn hart in beroering, terwijl wolken van geurige damp oprijzen uit de wierookvaten.

En ik zie een zee van gezichten: heel mooie vrouwen, gekroond met prachtige tiara's, bijna gebogen onder het gewicht van hun juwelen; en daarnaast heel lange mannen in uniform, sommige met een glimlach, andere met een streng gezicht, maar stuk voor stuk totaal in beslag genomen door de kerkdienst, vaak knielend met gebogen voorhoofd, terwijl ze met berouwvol gebaar een groot kruis slaan.

Mijn eerste herinnering aan Nicolaas II - of Niky, zoals we hem allemaal noemden - stamt uit zijn jongenstijd. Hij was een beetje timide, met goede grijsblauwe ogen, dromerig en ingekeerd, en rode lippen die gevormd leken voor vriendelijke woorden. Ik meen hem nog voor me te zien, gekleed in zijn witte zomeruniform. zoals hij naar ons toe kwam over de lange, met bomen omzoomde oprijlaan van zijn zomerverblijf. Ik zie hem rijden op zijn kozakkenpaard waarvan de lange staart bijna over de grond sleept. Hij wordt gevolgd door een dozijn Russische wolfshonden die soms opspringen naar het hoofd van het paard, dan weer tussen de bomen dwalen, soepel en sierlijk als fabeldieren, hun blik gericht op de blonde knaap die een zo formidabel goed erf tegemoet ziet. Als hij een paar woorden gericht heeft tot de andere kinderen, gaat hij er in galop vandoor en wij volgen hem met onze ogen, hopend om hem te zien terugkomen, hem weer te horen spreken, te voelen hoe hij ons aankijkt met zijn dromerige ogen, zo goed, zo strelend.

In 1894 stierf Alexander III en Nicolaas II besteeg de troon. Hij was pas zesentwintig en een paar weken later trouwde hij met Alice, prinses van Hesse, een heel mooi en heel serieus meisje dat de naam Alexandra

aannam bij haar bekering tot het orthodoxe geloof.

Ik zie Nicolaas opnieuw bij zijn kroning, op het moment van zijn grootste glorie en op het hoogtepunt van zijn aardse macht: het unieke ogenblik dat hij voor zijn volk stond, het vleesgeworden symbool van alles wat de tsaar toen personifieerde in de ogen van een groot rijk. Die kroningsdagen komen mij weer voor de geest als een reeks beelden van een fantastische weelde. Hier zag je alle uiterlijke praal die afstraalt van wereldse macht, geërfd van generatie op generatie, vermengd met dat mysticisme dat in Rusland inherent is aan alles. De jonge en mooie keizerin maakte evenveel indruk op mij als de tsaar: beiden leken vrijgesteld van de sterfelijkheid. Je had ze kunnen aanzien voor twee godenkinderen van wie groot en klein alleen maar de lof wilden zingen.

Hoe goed zie ik ze samen bij hun plechtige inkomst in Moskou, de legendarische oude stad waarin de tsaren altijd gekroond werden en waar morgen het heilig teken van de macht op hun hoofd zal worden geplaatst temidden van pracht en praal en gebeden, ten goede of ten kwade.

Als het voornaamste personage in de stoet rijdt Nicolaas op een grote schimmel de straat door. Hij verschijnt niet in weelderige kledij, maar draagt het donkergroene uniform waarin we hem meestal zien en op zijn hoofd draagt hij de strakke, ronde astrakan muts die typerend is voor het Russische leger. Over zijn borst loopt het blauwe lint van het St. Andreüskruis: de edelstenen van de grote ordes fonkelen op de donkere stof van zijn kleding. Er is niets magnifieks, niets echt imponerends aan zijn kostuum of zijn voorkomen. We zien weer dezelfde dromerige ogen, dezelfde vriendelijke lippen die we als kinderen hadden gekend, die gevormd leken voor vriendelijke woorden. Toch lees je in zijn zelfverzekerde houding de kalme waardigheid van iemand die zich bewust is van zware plichten. Hij groet naar links en naar rechts, met een zweem van een vriendelijke glimlach om zijn lippen.

De volgende dag werden Nicolaas en zijn lieftallige gezellin gekroond in de oude kathedraal van het Kremlin en werden ze de gezalfde monarchen van het grootste rijk op aarde. De ceremonie duurde eindeloos, maar was van een fascinerende schoonheid en legendarisch vorm gegeven. Het was zo magnifiek dat het onwezenlijk werd, alsof je was teruggevoerd naar oude, historische tijden.

De kerk is hoog, somber en gewelfd: de gouden wanden zijn versierd

met archaïsche fresco's. Het koloriet is geharmoniseerd door de tijd die alle kleuren prachtig heeft verzacht. Gouden stofjes dwarrelen door het priesterkoor; daarbinnen verandert ieders gelaatsuitdrukking in iets vreemd raadselachtigs; een plechtig gevoel van afwachting neemt van iedereen bezit; de sfeer wordt gespannen alsof ergens in de schaduwen reuzenvleugels wieken, Alle ogen zijn gericht op de twee gestalten van de man en de vrouw aan wie allen eer zullen bewijzen, de man en de vrouw die voortaan het lot van het grote land zullen belichamen.

Nicolaas is bleek; hij lijkt te buigen onder het gewicht van de wonderbaarlijke kroon van zijn voorouders. Zijn gouden mantel lijkt te zwaar voor zijn schouders en je denkt onwillekeurig aan het reusachtig postuur van degenen die hem voorgingen.

Maar in zijn ogen straalt een mystiek vuur.

De keizerin lijkt minder moeite te hebben met de eretekenen der monarchie, maar haar wangen branden, haar ogen staan koortsig en haar lippen zijn strak. Er is geen zachtheid in haar trekken. Zelfs daar in die gouden kathedraal, in het uur van haar grootste glorie, lijkt ze een onzichtbare vijand uit te dagen die haar elk ogenblik vanuit de schaduw kan belagen.

De plechtigheid is afgelopen, het gekroonde paar verlaat het priesterkoor; het zonlicht van een lentedag straalde door de deuren. Gevolgd door priesters en hoogwaardigheidsbeklederes bestijgen ze langzaam de treden, bedekt met rood tapijt, die leiden naar een estrade die uitziet over de bevolking; pages in scharlaken kostuum met zilverdraad dragen de sleep van hun zware mantels. Gearriveerd op de estrade wenden ze hun gezicht naar hun onderdanen. Het zonlicht valt recht op hen neer en straalt op hun fantastische juwelen, terwijl van beneden de zware donder rolt van het gejuich van myriaden stemmen uit de menigte. Gedreven door een onweerstaanbare emotie valt die menigte op de knieën en kijkt in extase naar de twee lumineuze figuren die roerloos boven hen staan als vreemde goden die maar eens in het leven te zien zijn

Een wrede gebeurtenis heeft deze weelderige dagen gemarkeerd met een bloedvlek. Buiten de stad was op een enorm open veld een groot volksfeest georganiseerd. Daar zouden de boeren souvenirs krijgen met de beeltenis van hun keizer erop. Het pas gekroonde paar zou er, gevolgd door de keizerlijke gasten, in luisterrijke optocht naar toe gaan om aan-

wezig te zijn bij de uitreiking van deze souvenirs aan de duizenden boeren die uit alle hoeken van het immense land gekomen waren. Door een fout in de organisatie ontstond er een opstootje en honderden mannen, vrouwen en kinderen die bijeen waren voor de feestvreugde, verloren het leven bij een bloedige catastrofe die moorddadiger was dan een veldslag. Die jammerlijke gebeurtenis wierp een schaduw op alle feesten en plechtigheden die volgden. De tsarina, van nature al geneigd tot melancholie, was er diep door geschokt. Velen zagen er een boos voorteken in voor het nieuwe bewind. ‘In bloed begonnen,’ zeiden ze, ‘zal het eindigen in bloed.’

Corsicaanse novelle

Napoleon[*]

(Vertaling Wim Reilingh)

Ik was in Livorno aan boord gegaan om naar Spanje te varen, maar we werden door tegenwind gedwongen om bij Gorgona, een steile rots van zowat een halve kilometer omtrek, aan te leggen. Het was niet direct een ideaal toevluchtsoord, maar we hadden geen keus, want het water begon inmiddels op verschillende plaatsen ons schip binnen te dringen.

Het eiland is uiterst pittoresk gelegen, door een machtige zeearm van het vasteland gescheiden, omgeven door rotsen waartegen de golven onstuimig breken. Soms biedt het de zeelui een toevlucht tegen de storm, maar gewoonlijk is het niet meer dan een klip waarop al menig schip te pletter liep.

Vermoeid van de doorstane storm ging ik direct met enige matrozen aan land. Ze hadden het eiland nog niet eerder bezocht en wisten niet of het bewoond was. Op het strand aangeland, verzamelde ik al mijn krachten om een wandeling rond het eiland te maken. Ik was ervan overtuigd dat geen menselijk wezen dit troosteloze oord ooit bewoond had. Dat ik me daarin vergiste, bleek toen mijn vluchtige blik dikke, door de tijd half ingestorte muren ontwaarde. Ze schenen enkele eeuwen geleden gebouwd te zijn.

Binnen die stenen ring, waarin eens huizen gestaan hadden, liet ik

* *Napoleon werd geboren in 1769, het jaar nadat Frankrijk het eiland Corsica had gekocht van de republiek Genua, die de opstandige bevolking er niet onder had kunnen krijgen. Onder leiding van de Corsicaanse generaal Pasquale Paoli waren de Genuezen keer op keer verslagen en beleefde het eiland tien jaar van onafhankelijkheid. Tegen de Fransen werd de vrijheidsoorlog voortgezet door Paoli, die de steun kreeg van Napoleons vader Charles Buonaparte. Nadat Paoli verslagen was en was uitgeweken naar Engeland (waar hij vriendschap sloot met Samuel Johnson), verzoende de oude Buonaparte zich met het Franse bestuur en in 1779 verkreeg hij een beurs voor zijn zoon, aan de militaire academie van Brienne, waar deze werd opgeleid tot kanonnier. In 1786 kwam Napoleon met verlof terug naar Corsica. Waarschijnlijk heeft hij bovenstaand verhaal toen geschreven. Het speelt op het eiland Gorgona, vijfendertig kilometer uit de Toscaanse kust. Het is opmerkelijk door het virulente anti-Franse sentiment. Waarschijnlijk is dat de reden waarom het ontbreekt in* Napoléon Inconnu *(1895) van Frédéric Masson en Guido Biagi, waarin de geschriften van de jonge Napoléon verzameld zijn. Bij ontstentenis van een Franse tekst is het verhaal vertaald uit een Duitse vertaling:* Napoleon I, Mein Leben und Werk, *samenstelling Paul und Gertrude Aretz (1936).*

een tent opzetten om er de nacht door te brengen. De matrozen sliepen aan boord. Ik was alleen. Die gedachte hield me een deel van de avond tamelijk aangenaam bezig. Ik bevond me zogezegd in een kleine wereld waar voor mijn levensonderhoud werd gezorgd, ver van de verleidingen der mensen, hun eerzuchtige intriges, hun vluchtige hartstochten. Waarom zou ik hier niet gelukkig of tenminste rustig en tevreden kunnen leven? Met die gedachte sliep ik in. Men wil wel geloven dat ik mezelf gedurig met Robinson Crusoe vergeleek. Net als hij was ik koning van mijn eiland. Ik was nog in mijn eerste sluimer toen ik door felle lichten en angstkreten werd gewekt. Mijn verbazing veranderde in vrees toen ik in het Italiaans hoorde roepen: ‘Sterf! Ongelukkige!...’

Ik had geen ander wapen dan mijn rotting. Ik greep hem en liet me daarbij van mijn matras vallen. De uitgang van mijn tent was versperd. Ik zocht nog naar een uitweg toen er vuur in de tent geworpen werd en ik hoorde roepen: ‘Zo moeten ze allemaal creperen!’ De toon waarop die verschrikkelijke woorden werden uitgesproken deed me van afschuw verstijven. Maar ik vermande me en half verstikt door de rook lukte het me mij te bevrijden en buiten het bereik van het vuur te komen. Ik keek rond naar de slinkse vijand die mij op zo'n onmenselijke wijze had willen doden, maar ik zag niemand en hoorde geen enkel geluid. Men moet zich mijn toestand eens voorstellen!

Nog vervuld van het doorstane gevaar, ongerust vanwege de verschrikkingen die me misschien nog te wachten stonden en naakt aan een hevige storm blootgesteld, zag ik de verschrikkingen nog toenemen door het geraas van de golven en het donker van de nacht. In de gloed van de lekkende vlammen die mijn kamp omgaven, zag ik de ruïnes, die schenen te zeggen dat alles in de natuur ten onder moest gaan, ook ik.

Nauwelijks een kwartier was voorbijgegaan, toen ik geluiden hoorde en een ogenblik later twee mensen zag naderen. Ongewapend als ik was, verstopte ik me achter de tent. Misschien kwam ik de oorzaak van hun wreedheid te weten, want ik kon me niet voorstellen dat ze zonder gegronde reden de mensen haatten. Groot was mijn verbazing toen ik de volgende woorden vernam:

‘Mijn zoon, je hebt aan de rand van het graf je vader aan de pijnlijkste gewetenskwelling overgeleverd. Mijn god, hoor het geweeklaag van je rampzalige slachtoffer! Hij roept de Eeuwige aan die reeds zoveel jaren ons leven rekt. Mijn zoon, wat heb je gedaan? Misschien heb je aan

de zielen der onzen zelfs een landgenoot geofferd. Misschien is het wel een van de goede Engelsen die onze vluchtende medeburgers beschermen... Nee! Nee! Mijn hart overleeft het niet. Ik heb het ongeluk van mijn vaderland, het ongeluk van mijn familie en dat van mezelf doorstaan zolang mijn hart geen schuld kende, maar wanneer mijn witte haren door misdaad bezoedeld worden... Vaarwel, mijn zoon, ik vergeef je je schuld. Ja, het laaiende vuur moge haar verdelgen... Ik vergeef je, mijn zoon. Leef om mij te wreken en vergeef de onderdrukkers van je va...derland nooit... Leg hen deze nieuwe misdaad ten laste, evenals de dood van je vader.'

Deze woorden deden me opleven. Een dergelijke aandoening is moeilijk te beschrijven. Ik wierp me aan de voeten van de goede oude. 'Ja, vader,' zei ik. 'Ik ben Engelsman en een vriend. Wat ik zojuist gehoord heb, strekt me tot troost na het ongelukkige voorval dat me bijna het leven kostte.' De oude gaf blijk van zijn vreugde, daarop leidde hij me naar het hol dat hij bewoonde. 'Wees welkom, Engelsman, uw wensen zijn hier bevelen. Edelmoedigheid zal overal geëerd worden.' Het zou teveel tijd vergen om alles te herhalen wat we bespraken. Ik vroeg hem wat hem ertoe gedreven had de mensen te ontvluchten. Hij begon te vertellen:

Corsica heeft mij het leven geschonken en daarmee haar vurigste liefde en onafhankelijkheid. Wij zuchtten destijds onder het juk der Genuezen. Toen ik twintig jaar oud was ontvouwde ik voor het eerst het vaandel der vrijheid, en behaalde overwinningen op de onderdrukker die mijn landgenoten tot tien jaar geleden nog bezongen... Enkele jaren later riepen onze kwelgeesten de Duitsers te hulp. Wat hadden wij de Duitsers misdaan dat ze oorlog tegen ons voerden? Maar zij hadden buiten de waard gerekend. Dikwijls zagen we de keizerlijke adelaar voor onze flinke bergherders vluchten... De slechtheid vindt altijd vrienden. De Fransen kwamen hen te hulp. Ze werden verslagen, daarop versloegen zij ons. Ze onderwierpen het platteland en de steden. Ik vluchtte samen met een aantal landgenoten die gezworen hadden voor de vrijheid te zullen sterven.

Na verschillende wederwaardigheden werd Paoli di Rostino tot onze hoogste rechter en generaal benoemd. Wij verdreven de onderdrukker. We waren vrij en gelukkig totdat de Fransen, die vijanden van ieder die vrij is, te vuur en te zwaard terugkeerden. In twee jaar hadden ze Paoli op de vlucht gejaagd en het volk aan zich onderworpen. Ik en mijn

vrienden en verwanten bleven nog acht jaar oorlog voeren. In die tijd zag ik veertig van mijn metgezellen sterven; zij werden als misdadigers terechtgesteld. We hadden besloten ons te wreken. Op een dag daalden we af uit de bergen met een man of zestig, het treurige restant van ons vrijheidsleger. Beneden namen we meer dan honderd Fransen gevangen. We voerden hen naar onze verblijfplaats. Daar aangekomen ontdekten we dat de onderdrukkers haar bezet hadden. Ik verliet onmiddellijk mijn kameraden om mijn ongelukkige vader te hulp te snellen. Ik vond hem badend in zijn bloed. Hij had nog slechts de kracht om me te zeggen: ‘Wreek mij, mijn zoon. Zo luidt de eerste natuurwet. Sterf, zoals ik, het hindert niet, maar erken nimmer de Fransen als heersers.’ Ik vervolgde mijn weg om mijn moeder te zoeken. Haar naakte, met wonden overdekte lijk trof ik aan in een afschuwelijke toestand. Mijn vrouw en drie van mijn broers waren op dezelfde plek opgehangen. Zeven van mijn zonen, van wie er drie nog geen vijf jaar oud waren, hadden hetzelfde lot ondergaan. Onze hutten waren platgebrand, het bloed van onze schapen vermengde zich met dat van mijn verwanten. Ik zocht naar mijn dochter en vond haar niet. Razend, waanzinnig van woede, verlangde ik te sterven onder de houwen van de rovers die mijn hele familie hadden uitgemoord. Mijn gezellen weerhielden me. We begroeven onze ongelukkige verwanten en besloten... O god! wat besloten we niet!... Maar eindelijk namen we het besluit dit vervloekte eiland, waar de tijgers heersten, te verlaten. Ons schip landde in Gorgona. Het landschap beviel me en ik bleef er. Ik behield slechts drie geweren en drie vaten kruit. Mijn gezellen zetten de reis voort naar Italië. Ik zag het schip dat hen meevoerde zonder bezorgdheid afvaren. Ik had voor drie dagen voedsel. Er zijn weinig plaatsen op de wereld waar een mens niet iets te eten kan vinden. We bewoonden de ruines van een oud klooster. De waterput doet nog steeds dienst. De vissen en zeedieren en de eikels van de bomen die u hier ziet dienen mij tot voedsel. Ik beschouw mij hier als heerser over een rijk. Er leven veel vogels op de rotsen, maar ik dood ze niet, ze zijn mijn onderdanen. Hoe zou ik ze trouwens moeten doden; ik kan ze immers niet zien... De noodlotsslagen die mijn leven vergiftigden, hebben me ook het licht van de zon doen haten. Nooit schijnt ze voor mij. Alleen 's nachts schep ik frisse lucht om mijn smart niet op te wekken bij de aanblik der bergen, waar mijn voorouders als vrije mensen leefden. Het kleine dennenbos dat u ginds ziet, schenkt ons meer

hout dan we nodig hebben en dit hout dient ons ook ter verlichting. Bij het licht van fakkels leven wij. Onze tochten en onze visvangsten worden door een licht beschenen dat weliswaar niet zo fel schijnt als het uwe, maar het beschijnt tenminste enkel eerlijke daden.

Een jaar ging voorbij zonder noemenswaardige gebeurtenissen, toen ik op een dag in december, omstreeks deze tijd, bij de waterput een vuur ontwaarde dat op de aanwezigheid van mensen duidde. Ik sloop zo zacht ik kon naderbij en zag zeven Turken die drie geboeide mensen bij zich hadden. Ik zag dat ze hen losmaakten, een van hen doodden en de twee andere lieten lopen zonder hen iets te eten mee te geven. Daarop keerden ze terug naar hun schip. Nadat ik me ervan vergewist had dat de twee geen Fransen waren, besloot ik ze onderdak te bieden. Ik keerde daarom terug naar mijn behuizing en ontstak een groot vuur. Aangelokt door de gloed kwamen de twee naderbij. Groot was mijn verrassing, ik herkende mijn dochter. De ander was een jonge Fransman. Rekening houdend met mijn dochter schonk ik hem het leven. U weet, zei ik, dat ik een vijand van uw volk ben en dat ik bij de door u gelasterde god wraak heb gezworen en de dood aan allen die in mijn handen vallen. Met het oog op mijn dochter maak ik voor u een uitzondering. Zoek onderdak op het eiland, ver van het mijne. Verlaat het enkel wanneer de zon boven de horizon staat. Ik schenk u het leven. Iedere overtreding zal uw dood tot gevolg hebben. Zo verliepen drie jaren zonder dat ik de moeite nam om te gaan kijken of hij nog leefde. Uiteindelijk ging ik op onderzoek en vond geen spoor meer van hem. Ik weet niet wat er van hem geworden is. Maar ik dank God dat hij mij van zo'n slecht mens heeft verlost.

Zes jaar geleden werd ik door meerdere kanon- en musketschoten gewekt. De zon was net opgekomen. Hoewel ik popelde om mijn behuizing te verlaten, wilde ik mijn eed niet breken en wachtte de nacht af. Toen die haar sluier had neergelaten, maakte ik een groot vuur en begon aan een rondgang door mijn koninkrijk. Ik stuitte op zeven mannen, in dekens gehuld op de grond liggend. Vier anderen verzorgden hen. Deze vier kwamen naar mij toe. Ik waanzinnige had niet de tegenwoordigheid van geest om me te verdedigen. Ze trokken aan mijn baard, ze sloegen en beledigden me en noemden me een wilde. Ze wilden van me weten waar ze water konden vinden. Ik antwoordde niet om hen voor hun slechtheid te straffen. Het waren Fransen van het vasteland. Mijn doch-

ter, die me vrijwel altijd volgde, kwam net aan toen ik mishandeld werd. Met een geweerschot doodde ze twee rovers. De beide anderen brachten zich in veiligheid. Het schip lag op een tamelijke afstand en kon vanwege de rotsen niet dichterbij komen. Ik riep hun toe hun zieken op te halen. Daarop stuurden ze drie man, die naar het eiland zwommen. Ik liet allen aan boord gaan. Maar hoe vreselijk was hun ondankbaarheid. Nauwelijks waren ze terug op hun schip, of ze vuurden enige kanonschoten af op de ruïneresten die ze voor mijn woning hielden.

Sindsdien heb ik opnieuw gezworen geen enkele Fransman te sparen. Enkele jaren geleden heb ik twee Franse schepen zien zinken. Enkele goede zwemmers wisten het eiland te bereiken, maar wij schonken hunde dood. Wanneer we ze al gered zouden hebben omdat het mensen waren, doodden we ze omdat het Fransen waren.

Vorig jaar is een postschip dat tussen Corsica en Frankrijk voer hier in de buurt gestrand. De kreten om hulp der ongelukkigen gingen me aan het hart. Ik heb mezelf deze zwakheid sindsdien vaak kwalijk genomen, maar ik ben maar een mens en voordat men het hart van een koning of een heerser heeft, moet men alle natuurlijke gevoelens verstikken; en ik was pas sinds elf jaar koning. Ik maakte daarom een groot vuur op de plek waar ze aan land konden gaan en redde hen daarmee. U denkt misschien dat ze mij dankbaar waren? Nee! Nog maar nauwelijks aan land, begonnen ze de lakens uit de delen. Twee van hen begeleidden een misdadiger. Ik vroeg wat hij gedaan had. Ze antwoordden dat hij een Corsicaanse bandiet was en dergelijke lieden moesten allen opgehangen worden. Mijn woede was ontzettend. Maar wat gebeurde! Ze bemerkten dat ik een Corsicaan was en wilden me inrekenen. Ik was een schurk die geradbraakt moest worden. Ze sloegen mij in de boeien. Voor mijn uitlevering, zeiden ze, was een beloning uitgeloofd. Ik was verloren. Ik zou met mijn leven voor mijn zwakheid boeten. Mijn vertoornde voorouders namen wraak omdat ik aan mijn plicht hun ziel te wreken verzaakt had. Maar de hemel, die mijn wroeging zag, vergaf me. Het schip werd zeven dagen lang opgehouden. Er ontstond gebrek aan water en ze wilden weten waar een bron was. Noodgedwongen beloofden ze mij de vrijheid en maakten me los. Van dat ogenblik maakte ik gebruik en stootte twee van die honden mijn wrekende dolk in het hart. Voor het eerst aanschouwde ik de zon. Hoe heerlijk scheen zij! Maar hoe kon zij op een dergelijk verraad neerblikken!

Mijn dochter was gekneveld op het schip achtergebleven. Gelukkig hadden de gemene kerels niet bemerkt dat zij een vrouw was. Ik moest een middel bedenken haar te bevrijden. Na lang overwegen trok ik de kleren van een der door mij gedode soldaten aan, bewapende me met twee pistolen die ik op zijn lichaam vond, met zijn sabel en vier dolken. Zo betrad ik het schip. De kapitein en een scheepsjongen waren de eersten die door mijn wrekende zwaard werden getroffen. Daarop vielen alle anderen onder mijn woedende handen. Ik eigende me alle gebruiksvoorwerpen van de bemanning toe. Wij sleepten de lijken naar de voet van ons altaar en verbrandden ze. Deze nieuwe wierook scheen de Godheid welgevallig te zijn.'

Aan Akropolites*
Theodorus II
(Vertaling Michiel Op de Coul)

‘We kwamen aan in Pergamum, een stad die haast lijkt te zweven in de lucht, niet een plek waar boze geesten hun intrek hebben genomen,[1] neen, men weet zich er eerder tegen de demonen beschermd (welke demonen ik bedoel, hoef ik je niet te zeggen). De stad is moeilijk te overzien en nog moeilijker te beklimmen, volgepakt als ze is met imposante resten van een, kan men zeggen, eerbiedwaardige ouderdom, verteerd door de tijd en vervaagd, maar voor het oog nog scherp genoeg om een beeld te geven van de schittering van weleer en van de grootsheid van hen die hier bouwden. Het is alles vol van de hoge ideeën van de Grieken, hun genialiteit is in deze bouwwerken voelbaar aanwezig; de stad toont ze ons en doet ons, afstammelingen, beschaamd staan door de roem die onze voorvaderen groot heeft gemaakt. Ontzagwekkend zijn ze, in vergelijking met wat er vandaag de dag gebouwd wordt, ook al meent Aristoteles dat elke verwondering achterblijft bij die voor het universum.[2] De stadsmuren rijzen op in een grandioze constructie die doet denken aan het bronzen paleis van Zeus in de hemel. Midden door de stad stroomt een rivier,[3] overbrugd door omvangrijke boogwerken, en ik verzeker je bij de bouwheer van het heelal, je zou niet zeggen dat ze ooit steen voor steen waren aangelegd, eerder dat ze nooit een andere vorm hebben gehad en uit één enkel stuk bestaan; als een tweede Phidias, de beeldhouwer, ze zou zien, dan zou zelfs hij verbaasd staan over de perfecte liniëring, zonder de geringste afwijking. Midden tussen de oude bouwwerken zijn lage krotten te zien, als het ware de stoffelijke resten van afgestorven huizen, een buitengewoon smartelijk gezicht. Stel de holletjes van muizen een ogenblik tegenover de huizen van nu, en je begrijpt wat deze schamele resten zijn in vergelijking met die huizen waar niets meer van over is. En als iets dergelijks ook geldt voor de bewoners van toen en nu, hoe miserabel is dan eigenlijk het lot der levenden. Hoe zeer veel minder is de stad die zij nu in bewaring hebben!

Bij de muren die het grote theater aan twee kanten omringen staan hoge ronde torens[4] die voor elkaar niet onder willen doen: er is namelijk een exact even groot aantal stenen in verwerkt en ze zijn met een soort

* *Zie het essay van de vertaler op p. 43.*

1 *In de Openbaring van Johannes (18:2) wordt het wufte Pergamum* ‘*de troon van Satan*’ *genoemd, een verwijzing naar het kolossale Zeusaltaar.*

2 *Aristóteles, Peri Kosmou 391a18-b3*

3 *De Selinus, die uitmondt in de Egeïsche Zee. Tegenwoordig heeft hij dezelfde naam als de stad: Bergama.*

4 *Van deze torens is door archeologen hoegenaamd niets teruggevonden.*

van friezen omgeven, die onmogelijk het werk noch het ontwerp van de mensen van vandaag zouden kunnen zijn. Alleen al het zien ervan doet je versteld staan! De torens bevinden zich aan weerskanten van de weg naar omhoog en leiden de bezoeker naar de omliggende bebouwing daarachter. Een eerste blik op de eigenlijke stad brengt een nieuwe verrassing: de voet van de heuvel is namelijk van een grotere schoonheid dan de top, de stad van de doden schoner dan die van de levenden.[5] Een gevoel van moedeloosheid kwam over ons toen we dit zagen, anderzijds waren we verheugd, en we geraakten in een toestand van blijdschap en verdriet, wanneer een lach zonder reden door de tranen heenbreekt. Het was maar goed dat we de oude Christophoros als gids bij ons hadden en daarna het Paioneion zagen, het huis van Galenus[6] zoals het ook wel genoemd wordt. Toen Kostomyres het ook in de gaten had, kwam hij naar ons toe gelopen om een en ander mee in ogenschouw te nemen. [...] Men bereikt de voet van de heuvel ...[7]

Wat de opvoeding aangaat ..., ... maar als dienaar van het woord en, om het zonder terughoudendheid te zeggen, als zoon en kleinzoon van keizerlijken bloede ... Wij achten het namelijk niet juist ..., mijn zeer dierbare vriend, zeldzaam baken van wijsheid en liefde voor de wijsheid.

Noten

De tekst is vertaald naar de enige complete editie van de brieven van Laskaris die tot nu is verschenen: Theo-dori Ducae Lascaris, Epistulae CCXVII, ed. Nicolaus Festa, Firenze 1898 (nr. 80, p. 107-108). De vertaler is dank verschuldigd aan Eva de Vries-Van der Velden die zowel de Griekse tekst als een oudere ontwerpvertaling belaneeloos ter beschikking stelde.

5 *Bovenop de acropolis (‘de eigenlijke stad’) waren de antieke bouwwerken vervallen en onherkenbaar geworden, overwoekerd door de willekeurige aanbouw van armzalige woonhuizen waarvoor men goedkoop cement vermengd met het puin uit de oudheid gebruikt had. Bij de hellingen aan de voet van de acropolis was dit niet het geval; deze hadden hun oorspronkelijke vorm en bebouwing goeddeels bewaard*.

6 *Galenus (129-199) beoefende de geneeskunst in zijn geboortestad Pergamum, waar hij gladiatoren behandelde en lijfarts werd van keizer Marcus Aurelius. Met de term Paioneion (‘hospitaal’) bedoelt Laskaris vermoedelijk het Asklepieion, een tempelcomplex van grote allure gewijd aan Asklepios, de god van de geneeskunst, gelegen in de vlakte ten zuidwesten van de acropolis op de plaats waar thans de moderne stad zich bevindt*.

7 *Begin van de corrupte slotpassage in de editie van Festa, die geen verdere handreiking biedt - to say the least. Zelfs een opmerking in de marge [...] genoteerd door de kopiist van het Florentijnse handschrift (‘als je een punt leest na prostaxin, begrijp je hoe het in elkaar zit’) is plompverloren in de brieftekst van Laskaris terechtgekomen en daar blijven staan. In de laatste regels van de brief is de auteur inmiddels van onderwerp veranderd*.

Vertaalde poëzie

Uit: *Cantigas de Santa Maria*
Koning Alfons de Wijze[*]
(Vertaling August Willemsen)

HOE DE HEILIGE MAAGD EEN MONNIK DRIEHONDERD JAAR LIET DOORBRENGEN BIJ DE ZANG DER VOGELEN, OMDAT HIJ HAAR HAD GEVRAAGD HEM HET GELUK TE TONEN DAT ZIJ GENOTEN DIE ZICH BEVONDEN IN HET PARADIJS.

Al wie de Maagd met ere dient...
heeft straks het Paradijs verdiend.

Nu wil ik u 't verhaal vertellen van een zeer groot wonder
dat de Maagd deed voor een monnik die bleef vragen, zonder
ophouden, hem het geluk van 't Paradijs te laten zien,
Al wie de Maagd met ere dient...

En dat hij het nog bij leven zien zou voor hij dood zou gaan.
En ziet nu wat de Heilige voor hem toen heeft gedaan:
zij liet hem een tuin ingaan waar hij reeds vaak, voordien,
Al wie de Maagd met ere dient...

Geweest was; maar die dag liet zij hem komen bij een bron
met schoon en helder water, waar hij zich een zitplaats vond;

* *Koning Alfons X, koning van Castilië en León, ofwel Alfons de Wijze (1221-1284, regerend van vanaf 1252), is vooral bekend gebleven als groot bevorderaar van de peninsulaire cultuur in de tweede helft van de dertiende eeuw. Met de hulp van Moorse en Hebreeuwse geleerden zorgde hij voor Spaanse vertalingen van wetenschappelijke werken uit het Latijn, Arabisch en Hebreeuws, terwijl hij zelf, eveneens in het Spaans, verhandelingen schreef op het gebied van geschiedenis, astronomie en rechten. Daarnaast schreef hij, in het Galicisch-Portugees, cantigas de amor en hekeldichten, en heeft hij ons het enige religieuze liedboek in die taal uit de Middeleeuwen nagelaten, de* Cantigas de Santa Maria. *De circa 400 composities hiervan, afwisselend lyrisch en verhalend, vormen een onschatbaar taalkundig en cultureel document uit die tijd.*

hij wies zijn handen en zei: ‘Heil’ge Maagd, wat zal ik nu nog zien?
Al wie de Maagd met ere dient...

Zal ik het Paradijs zien, wat ik u al zo lang vraag,
al was 't een glimp slechts van zijn pracht, voordat ik henen ga,
en zal ik weten welke prijs het goede werk verdient?’
Al wie de Maagd met ere dient...

De monnik had zijn bede nog niet goed en wel geuit
of hij hoorde een vogel zingen met zo schoon geluid
dat hij vergat dat hij bestond, en dat hij bovendien
Al wie de Maagd met ere dient...

Zo opging in dit vogellied en dit gekwinkeleer
dat hij driehonderd jaren daar verbleef, misschien nog meer,
denkend dat het heel kort was, zoals men wel heeft gezien
Al wie de Maagd met ere dient...

Bij monniken die soms de tijd vergeten in de gaarde;
maar daarop vloog de vogel weg, hetgeen hem zeer bezwaarde
en hij zei: ‘Ik wil gaan, de maaltijd wordt nu opgediend
Al wie de Maagd met ere dient...

In 't klooster.' En hij ging en vond de poort van een abdij
hem onbekend, en zei: ‘Moeder Maria, sta me bij!
Wat overkomt me nu? Dit klooster heb ik nooit gezien!’
Al wie de Maagd met ere dient...

Hij ging de kerk in, waar de monniken een visioen
zagen in hem, en vreesden zeer; de prior vroeg hem toen
‘Wie zijt ge en wat zoekt ge, vriend? Zijt ge verdwaald misschien?
Al wie de Maagd met ere dient...

Hij zei: ‘Ik zoek mijn abt, die in dit klooster hier moet wonen
de fraters, de prior, van wie ik afscheid heb genomen
toen ik ging wand'len in de tuin; heeft iemand hen gezien?’
Al wie de Maagd met ere dient...

Toen de prior dit hoorde, waande hij hem zwak van zinnen,
maar zodra tot hem doordrong, en ook tot de kloosterlingen,
hoe het gegaan was en welk wonder zich had aangediend,
Al wie de Maagd met ere dient...

Toen zeiden zij: 'Wie gelooft wat God voor deze man vandaag
gedaan heeft door de voorspraak van zijn Moeder, de Heilige Maagd!
Laten wij haar daarom prijzen, maar wie zou haar bovendien
Al wie de Maagd met ere dient...

Niet om nog and're dingen prijzen? Dat is billijk en is vroom
want wanneer wij haar gunst afsmeken geeft ze ons haar Zoon,
en wat zij later geven zal, heeft ze ons heden laten zien.'
Al wie de Maagd met ere dient...
heeft straks het Paradijs verdiend.

Como Santa Maria feze estar um monge trezentos anos ao canto da passarya, por-
que lhe pedia que lhe mostrasse qual era o ben que avian os que eram em Paraíso.

Quena Virgen ben servirá...
A Parayso irá.

E daquest' un gran miragre vos quer' eu ora contar,
que fezo Santa Maria por um monge, que rogar
lh' la sempre que lhe mostrasse qual ben en Paraís' hà,
Quena Virgen ben servirá...

E que o viss' en ssa vida ante que fosse morrer.
Et porend' a Groriosa vedes que lhe foi fazer:
fez-lo entrar em uma horta, en que muitas vezes já
Quena Virgen ben servirá...

Entrara; mais aquel dia fez que uma fonte achou
mui crara et mui fremosa, et cab' ela s' assentou;
et pois lavou mui ben sas mãos, diss': - Ai, Virgen! Que será?
Quena Virgen ben servirá...

Se verei do Parayso, o que ch' eu muito pidi,
algun pouco de seu viço ante que saya daqui,
et que sábia do que ben obra que galardon averá?
Quena Virgen ben servirá...

Tan toste que acabada ouve o mong' a oraçon,
oyu uma passarinha cantar log' en tan bon son
que se escaeceu seendo et, catando sempre alá,
Quena Virgen ben servirá...

Atan gran sabor avia daquel cant' e daquel lais
que grandes trezentos anos estevo assi ou mays,
cuidando que non estevera senon pouco, com' está
Quena Virgen ben servirá...

Mong' alguma vez no ano, quando sal ao vergeu;
des i foiss' a passarynha, de que foi el mui greu,

et diz: - Eu daqui ir-me quero, ca ôy mais comer querrá
Quena Virgen ben servirá...

O convent'. E foi-sse logo et achou un gran portal,
que nunca vira, et disse: - Ai, Santa Maria, val!
Non é est' o meu mõesteiro; pois de mi que se fará?
Quena Virgen ben servirá...

Des i entrou na eigreja, et ouveron grãn pavor
os monges, quando o viron, et demandou-lh' o prior,
dizend': - Amigo, vós quen sodes ou que buscades acá?
Quena Virgen ben servirá...

Diss' el: - Busco meu abade, que agor' aqui leixey,
et o prior et os frades, de que mi agora quitey
quando fui a aquela horta; u seen quen mi dirá?
Quena Virgen ben servirá...

Quand' est' oyu o abade, teve-o por de mal sen,
et outrossi o convento; mais des que souberon ben
de como fora êste feyto, disseron: - Quen oyrá
Quena Virgen ben servirá...

Nunca tan gran maravilha como Deus por êste fez
polo rogo de ssa Madre, Virgen Santa de gran prez!
E por aquesto a loemos; mais quen a non loará
Quena Virgen ben servirá...

Mais d' outra cousa que seja? Ca, par Deus, gran dereit' é,
pois quanto nós lhe pedimos nos dá seu Filh', a la ffé
por ela, et aqui nos mostra o que nos depois dará.
Quena Virgen ben servirá...
A Parayso irá.

Zes liederen

Dom Dinis[*]

(Vertaling Harrie Lemmens)

Ik wil dan nu

Ik wil dan nu naar Provençaalse aard
een liefdeslied gaan schrijven, dat ik aan
mijn vrouwe wijden zal, die mijn bestaan
verblijdt, omdat ze grote schoonheid paart
aan deugd en goedheid; en ik zeg u meer:
nooit eerder werd door Onze-Lieve-Heer
volmaakter vrouw geschapen hier op aard.

* *Soms heeft een volk geluk. Dan krijgt het een vorst die zijn land niet louter tot zelfverrijking benut, maar het op alle niveaus ontwikkelt. Zon vorst was de zesde Portugese koning, Dom Dinis, die regeerde van 1279 tot aan zijn dood in 1325. Hij trad op tegen corruptie en machtsmisbruik, vernieuwde de landbouw - hij zou de geschiedenis ingaan onder de bijnaam O Lavrador, 'De Landbouwer' -, stimuleerde de ontginning van ertsen en breidde de scheepsbouw aanzienlijk uit, onder andere door de aanplant op grote schaal van zeedennen rond Leiria, waarmee hij de basis legde van de Portugese expansie anderhalve eeuw later. De binnen- en buitenlandse handel bloeide, de eerste Portugese universiteit zag het licht en hij stichtte de Christusorde, als opvolger van de in ongenade gevallen Tempeliers. Verder veranderde hij de wetgeving, legde hij bibliotheken aan en werd het Portugees de officiële taal. En hij dichtte. Honderdvierendertig gedichten zijn er van hem bewaard gebleven, ongeveer voor de helft hoofse minnedichten die voortborduurden op de Provençaalse stijl. Toch zijn deze* cantigas de amor *geen klakkeloze overname van wat er uit Frankrijk overwaaide: het accent verschoof van eerbetoon naar problematische liefde, naar lijden en verlangen, naar wat later zou worden uitgedrukt in dat prachtige woord* saudade. *In deze, vanuit het perspectief van de man geschreven gedichten is de geliefde vrouwe vaak hard, koud en meedogenloos, beantwoordt ze de liefde van de dichter niet. Dom Dinis moest niet veel hebben van wat hij bloedeloze liefdeslyriek noemde. Hij wilde emotie uitdrukken. Een echte vernieuwing vormen de* cantigas de amigo, *waarin de dichter in de huid van de dame kruipt. Het zijn vaak prachtige staaltjes van psychologisch inzicht die ondanks de setting uiterst modern aandoen. De vrouw klaagt over haar geliefde, ze drukt haar* saudade *uit (zie het eerste couplet van 'Vriend, ik leef in pijn!') uit of protesteert tegen wat haar liefde in de weg staat. Soms in de vorm van een monoloog, andere keren als een gesprek met haar moeder of een vriendin, of, zoals in 'Ach bloemen', met planten of dingen. Dom Dinis, een groot mens, een groot dichter. De eerste drie liederen betreffen* de amor, *het tweede drietal* de amigo. *(HL)*

Hij heeft gewild haar louter achtenswaard
te maken: ze is uitzonderlijk humaan,
zachtaardig en van elke smet ontdaan,
en verder is ze hoffelijk en bedaard,
zoals het hoort, en werd ze al evenzeer
door God begiftigd met verstand en eer,
zodat geen enkele vrouw haar evenaart.

De zonde van het kwaad bleef haar bespaard,
met charme, pracht en lof werd zij belaan,
haar blijde lach en heldere stem verslaan
de stem en lach van elke vrouw; daar schaart
zich dan haar trouw nog bij en keer op keer
denk ik: wie kan genoeg gepaste eer
betuigen aan een vrouw zo rechtgeaard?

Quer' eu

Quer' eu em maneira de proençal
fazer agora um cantar d' amor,
e querrei muit' i loar mià senhor,
a que prez nem frem[o]sura nom fal,
nem bondade; e mais vos direi ém:
tanto a fez Deus comprida de bem
que mais que toda-las do mundo val.

Ca mià senhor quiso Deus fazer tal,
quando a fez, que a fez sabedor
de todo bem e de mui gram valor,
e, com tod' est[o], é mui comunal
ali u deve; er deu-lhi bom sém,
e, des i, nom lhi fez pouco de bem
quando nom quis que lh' outra foss' igual.

Ca em mià senhor nunca Deus pôs mal,
mais pôs i prez e beldad' e loor
e falar mui bem, e riir melhor
que outra molher; des i, é leal
muit'; e por esto nom sei hoj' eu quem
possa compridamente no seu bem
falar, ca non há, tra-lo seu bem, al.

Mijn leven, vrouwe

Mijn leven, vrouwe, kent slechts grauwe
dagen sinds gij niet meer naar mij kijkt
en mij opzettelijk ontwijkt;
in godsnaam, smeek ik, schone vrouwe,
erbarm u en heb medelijden,
of laat mij uit het leven scheiden.

Gij vat het leven voor mij samen:
of'k mij mistroostig, slecht of goed
voel, wordt bepaald door uw gemoed;
in godsnaam, smeek ik, mooie dame,
erbarm u en heb medelijden,
of laat mij uit het leven scheiden.

Een leven, vrouwe, zonder vreugden,
noch slaap of rust is nu mijn lot
dus smeek ik u in naam van God
die u voorzag van zoveel deugden
erbarm u en heb medelijden,
of laat mij uit het leven scheiden.

Want alles, vrouwe, al wat gij
ook maar wilt doen, is goed voor mij.

Senhor, eu vivo

Senhor, eu vivo coitada
vida, des quando vos nom vi,
mais, pois vós queredes assi,
por Deus, senhor bem talhada,
querede-vos de mim doer
ou ar leixade-m' ir morrer.

Vós sodes tam poderosa
de mim que meu mal e meu bem
em vós é todo; [e] porém,
por Deus, mià senhor fremosa,

Eu vivo por vós tal vida
que nunca estes olhos meus
dormem, mià senhor; e, por Deus,
que vos fez de bem comprida,
querede-vos de mim doer
ou ar leixade-m' ir morrer.

Ca, senhor, todo m' é prazer
quant' i vós quiserdes fazer.

O schone vrouwe

O schone vrouwe, ik hoorde dat ge klaagt
omdat ik van u houd, en in mijn hart
draag ik, en God vergeve het mij, veel smart,
omdat ik zie hoezeer dat aan u knaagt;
om u had ik mijn liefde graag verjaagd,
maar 'k heb geen macht meer over 't eigen hart,

dat mijn verstand niet langer heersen liet;
sindsdien ben ik volledig in uw macht;
en van de pijn die u dat heeft gebracht,
heb ik, mevrouw, bij God heel veel verdriet,
en graag deed ik die liefde nu teniet,
maar door mijn hart mis ik daartoe de kracht,

want zo sterk, vrouwe, is de dwang daarvan,
dat ik mij zwakker voel na elke slag;
en van de pijn die ik u dag na dag
laat lijden, lijd ik zelf meer dan ik kan
verdragen; 'k wil dus vrij zijn van uw ban,
maar 't hart kan veel meer dan ikzelf vermag.

Senhor fremosa

Senhor fremosa, vejo-vos queixar
porque vos am', e no meu coraçom
hei mui gram pesar, se Deus mi perdom,
porque vej' end' a vós haver pesar;
e queria-m' ém de grado quitar,
mais nom posso forçar o coraçom,

que mi forçou meu saber e meu sém;
des i, meteu-me no vosso poder;
e, do pesar que vos eu vej' haver,
par Deus, senhor, a mim pesa muit' ém,
e partir-m'-ia de vos querer bem,
mais tolhe-m' end' o coraçom poder,

que me forçou de tal guisa, senhor,
que sém nem força nom hei já de mi;
e, do pesar que vós tornades i,
tom' eu pesar que nom posso maior,
e queria nom vos haver amor,
mais o coraçom pode mais ca mi.

Ach bloemen

Ach bloemen, bloemen van de groene linde,
kunt gij mij iets vertellen van mijn vrind?
O God, waar is hij toch?

Ach bloemen, bloemen van de groene wingerd,
kunt gij me iets zeggen over mijn beminde?
O God, waar is hij toch?

Kunt gij mij iets vertellen van mijn vrind,
die leugens over hem en mij verzint?
O God, waar is hij toch?

Kunt gij me iets zeggen over mijn beminde,
hij die ontkent dat eden ons verbinden?
O God, waar is hij toch?

‘Gij vraagt of ik iets weet omtrent uw vrind?
Ik kan u zeggen: hij is welgezind.’
O God, waar is hij toch?

‘Gij vraagt of ik iets weet van uw beminde?
Ik kan u zeggen: hij is sterk en flink.’
O God, waar is hij toch?

‘Ik kan u zeggen: hij is sterk en flink,
en is bij u eer de tijd voor hem dringt.’
O God, waar is hij toch?

‘Ik kan u zeggen: hij is welgezind
en hij is bij u eer zijn tijd verzwindt.’
O God, waar is hij toch?

Ai flores

Ai flores, ai flores do verde pinho,
se sabedes novas do meu amigo,
  Ai Deus!, e u é?

Ai flores, ai flores do verde ramo,
se sabedes novas do meu amado?
  Ai Deus!, e u é?

Se sabedes novas do meu amigo,
aquel que mentiu do que pôs comigo?
  Ai Deus!, e u é?

Se sabedes novas do meu amado,
aquel que mentiu do qu mi há jurado?
  Ai Deus!, e u é?

- Vós preguntades polo voss' amigo:

eu bem vos digo que é sã' e vivo.
- Ai Deus!, e u é?

- Vós preguntades polo voss' amado:
eu bem vos digo que é viv' e são.
- Ai Deus!, e u é?

- Eu bem vos digo que é sã' e vivo,
e será vosc' ant' o prazo saído.
- Ai Deus!, e u é?

- Eu bem vos digo que é viv' e são,
e será vosc' ant' o prazo passado.
- Ai Deus!, e u é?

Vriend, ik leef in pijn

Vriend, ik leef in pijn, daar ik u niet ontvangen
kan en gij lijdt ook en hebt een sterk verlangen
mij te zien, maar desondanks wil ik gevangen
blijven in een hartzeer
- waardoor ik langzaam wegteer -
als van iemand, vriend, met zulk een sterk verlangen.

Vriend, om u te zien, lijd ik de ergste pijnen,
en gij om mij te zien, want vruchteloos verdwijnen
onze dagen en verbaasd voel ik het schrijnen:
God, hoe leef ik, vraag ik,
wat voor ziekte draag ik
in mij, want ik zou het liefst in 't niets verdwijnen.

Hoeveel mensen zijn er wie zo'n leed beschoren
werd, die net als wij het leven net verloren?
En ik vraag mij af (was ik maar nooit geboren!)
of ik dit wel aankan:
ik benijd de dood van
iedereen die wél het leven heeft verloren.

Coitada viv', amigo

Coitada viv', amigo, porque vos nom vejo,
e vós vivedes coitad' e com gram desejo
de me veer e mi falar, e porém sejo
   sempr' em coita tam forte
   que nom m' é senom morte,
come quem viv', amigo, em tam gram desejo.

Por vos veer, amigo, vivo tam coitada,
e vós por me veer que hoimais nom é nada
a vida que fazemos, e maravilhada
   sõo de como vivo,
   sofrendo tam esquivo/
mal, ca mais mi valria de nom seer nada.

Por vos veer, amigo, nom sei quem sofresse
tal coita qual eu sofr', e vós, que nom morresse;
e com aquestas coitas eu (que nom nacesse!)
   nom sei de mim que seja
   e da mort' hei enveja
a tod[o] home ou molher que já morresse.

O, moeder, wat bezielt

O moeder, wat bezielt u dat u mij
bewaken laat, opdat ik toch vooral
mijn vriend maar niet zal zien, mijn schat, mijn al?!
Maar als het mogelijk is, God sta mij bij,
om hem te zien, om bij mijn lief te zijn:
dan doe ik dat, al doet het u ook pijn.

Uw macht als moeder hebt u ingezet
om boven alles te voorkomen dat
ik mijn vriend zou zien, mijn al, mijn schat.
Maar als het mogelijk is en niets mij let
om hem te zien en bij mijn lief te zijn:
dan doe ik dat, al doet het u ook pijn.

Of wou u soms mijn dood, toen u bedacht
om mij te onderwerpen aan het verbod
mijn vriend te zien, de bron van mijn genot?
Maar als het mogelijk is, wat ik verwacht,
om hem te zien en bij mijn lief te zijn:
dan doe ik dat, al doet het u ook pijn.

Want moeder, als ik kans zie, dan verdwijn
ik, wat daarvan ook de gevolgen zijn.

Que coita houvestes

Que coita houvestes, madr' e senhor,
de me guardar que nom possa veer
meu amig' e meu bem e meu prazer!;
mais, se eu posso, par Nostro Senhor,
que o veja e lhi possa falar,
guisar-lho-ei, e pês a quem pesar.

Vós fezestes todo vosso poder,
madr' e senhor, de me guardar que nom
visse meu amig' e meu coraçom;
mais, se eu posso,_a todo meu poder,
que o veja e lhi possa falar,
guisar-lho-ei, e pês a quem pesar.

Mià morte quisestes, madr', e nom al,
quand' aguisastes que, per nulha rem,
eu nom viss' o meu amig' e meu bem;
mais, se eu posso,_u nom pod' haver al,
que o veja e lhi possa falar,
guisar-lho-ei, e pês a quem pesar.

E, se eu, madr', esto poss' acabar,
o al passe como podér passar.

Twee liederen

Dom Dinis[*]

(Vertaling August Willemsen)

[Een herderin hoorde ik klagen,]

Een herderin hoorde ik klagen,
zeer droevig, op zekere dag,
zij sprak en zuchtte en stelde vragen,
zij weende en zei met zelfbeklag,
daartoe geprest door liefdes plagen:
‘Jou zag ik op een kwade dag,
o wee, mijn lief!’

[Uma pastor se queixava]

Uma pastor se queixava
muit' estando noutro dia,
e sigo medês falava
e chorava e dizia
com amor que a forçava:
‘Par Deus, vi-t' en grave dia,
ai, amor!’

* *Voordat de Italiaanse poëzie een Dante of een Petrarca had, de Franse een Villon of Ronsard, de Engelse een Chaucer of Shakespeare, de Castiliaanse ook maar enige lyrische dichter wiens naam bewaard is gebleven, bestond vanaf het begin van de dertiende eeuw in het noordwesten van het Iberisch Schiereiland, geschreven in een taal die men het Galicisch-Portugees noemt, een lyrische literatuur die door Roman Jakobson is betiteld als ‘een uitzonderlijk hoofdstuk in de geschiedenis van de Europese woordkunst’.*
De twee voornaamste genres van deze poëzie zijn de cantiga de amor *en de* cantiga de amigo. *Het eerste is een rechtstreekse erfenis van de* cansó *van de Provençaalse troubadours; het tweede, het ‘vriendenlied’, is waarschijnlijk een authentieke dichtvorm, in de verte verwant met het Oud-Franse* chanson de toile *of ‘spinnelied’.*
Hierin spreekt een meisje, of jonge vrouw, van haar verlangen naar de afwezige geliefde, die op zee is, of in de oorlog. Dit gebeurt vaak in de vorm van een dialoog met een vertrouwenspersoon (moeder, vriendin, soms zelfs met een papegaai) of met de natuur, de golven van de ría (de Galicische fjord) of van de zee. Veel voorkomend in dit genre is een bepaalde vorm van versherhaling, die men parallellisme noemt: de verzen 2 van de eerste en de tweede strofe zijn de verzen 1 van de derde en de vierde strofe. Voorts verschillen de verzen alleen in woordkeus en niet naar inhoud van elkaar, terwijl alle strofen worden gevolgd door een refrein, ook wanneer dit niet meer aansluit op de inhoud. Het rijm is vaak geen vol rijm maar klankrijm, of assonantie.
De hier geboden gedichten zijn van de zesde koning van Portugal, Dom Dinis. Van hem is een groot aantal gedichten bekend, zowel cantigas de amor als cantigas de amigo, overgeleverd in het Cancioneiro de D. Dinis. Hij stichtte in 1290 de Universiteit van Lissabon, die in 1307 werd overgeplaatst naar Coimbra. (AW)

[Vervolg Nederlands]

Zij weende, zoals ik kon horen,
gelijk een vrouw met grote smart
en die, sedert zij was geboren,
in harteleed niet was gehard,
en zeide, droever dan tevoren:
‘Jij bent voor mij niets dan mijn smart,
o wee, mijn lief!’

Liefde gaf haar slechts hartezeer,
dat voor haar niets was dan de dood;
zij lei zich tussen bloemen neer
en zei in grote zielenood:
‘Het ga je slecht, voor immermeer
want jij brengt mij niets dan de dood,
o wee, mijn lief!’

[Vervolg Portugees]

Ela s' estava queixando,
come molher con gran coita
e que a pesar, des quando
nacera, non fora doita,
por en dizia chorando:
‘Tu non és se non mia coita,
ai, amor!’

Coitas lhi davam amores,
que non lh' eran se non morte,
e deitou-s' antr'umas flores
e disse con coita forte:
‘Mal ti venha per u fores,
ca non és se non mia morte,
ai, amor!’

[Een herderin, zeer schoon van leest,]

Een herderin, zeer schoon van leest,
was bij haar lief in haar gedachten
en was, zoals u kunt verwachten
en zo ik zag, zeer droef van geest,
en zeide toen: ‘Van nu af aan
kan geen oprecht verliefde vrouw
nog van haar lieveling op aan,
want die van mij was mij ontrouw.’

En zij droeg op de ene hand
een wonderschone papegaai,
die praatte en die zong zeer fraai,

immers, de lente kwam in 't land,
en zij zei toen: ‘O vriend zo schoon,
hoe krijg ik ooit je liefde weer,
waarom was jouw ontrouw mijn loon?’
En zij viel tussen bloemen neer.

[Uma pastor bem talhada]

Uma pastor bem talhada
cuidava en seu amigo
e estava, ben vos digo,
per quant' eu vi, mui coitada,
e diss’: ‘Oimais non é nada
de fiar per namorado
nunca molher namorada,

poisque mi o meu à errado.’
Ela tragia na mão
um papagai mui fremoso,
cantando mui saboroso,
ca entrava o verão,
e diss’: ‘Amigo loução,
que faria per amores,
pois m' errastes tam en vão?’
E caeu antr' umas flores.

[Vervolg Nederlands]

Een groot deel van die lange dag
lag zij daar neer, en praatte niet;
soms werd zij wakker van verdriet,
soms sliep zij in van zelfbeklag,
en zei: ‘Moeder Maria middelaar,
hoe zal mijn lot nu verder zijn?’
Toen zei de papegaai tot haar:
‘Zeer schoon, naar 'k weet, o vrouwe mijn.’

‘Wil je me echt vertroosting geven,’
zei zij, ‘wil mij de waarheid spreken,
o papegaai, wat ik mag smeken,
want niets dan dood is mij dit leven.’
En hij zei: ‘Schone vrouwe, laat
uw tranen nu niet langer vliên,
want als ge d' ogen openslaat
zult ge uw vriend hier voor u zien.’

[Vervolg Portugees]

Uma gran peça do dia
jouv' ali, que non falava,
e a vezes acordava,
e a vezes esmorecia,
e diss': ‘Ai santa Maria,
que será de min agora?’
E o papagai dizia:
‘Ben, por quant' eu sei, senhora.’

‘Se me queres dar guarida,’
diss' a pastor, ‘di verdade,
papagai, por caridade,
ca morte m' é esta vida.’
Diss' el: ‘Senhor mui comprida
de ben, e non vos queixedes,
ca o que vos à servida
erged' olho e vee-lo-edes.’

Bij het vertrek van Monsieur

Elizabeth van Engeland[*]
(Vertaling Peter Verstegen)

Ik durf niet tonen hoe ik lijd en strijd,
Ik die bemin, moet doen alsof ik haat,
Ik speel die rol zonder integriteit;
Ik lijk doofstom, hoewel mijn hart nog praat!
Ik ben en ben niet, brand en ben bevroren
Nu ik mijn tweede ik heb afgezworen.

Mijn zorg is als mijn schaduw in de zon,
Volgt als ik vlucht, vlucht als ik erop jaag,
Steeds bij mij, volgt ze na wat ik begon,
De zijne, zo vertrouwd, is waar 'k om klaag;
Vergeefs verdrijf ik hem uit mijn gemoed,
Hij zal pas gaan als ik mijn eind begroet.

Dat 'k mij aan milder passie toch mocht wijden!
Want ik ben zacht als sneeuw die smelten gaat;
O lief, verzwaar uit liefde nog mijn lijden,
Jij die mij zweven of diep zinken laat.
Och, dat men mij toch meer voldoening gaf,
Of met mijn leven sterft mijn liefde af.

On Monsieur's departure

I grieve and dare not show my discontent,
I love and yet am forced to seem to hate,
I do, yet dare not say I ever meant,
I seem stark mute but inwardly do prate.
I am and not, I freeze and yet am burned,
Since from myself another self I turned.

My care is like my shadow in the sun,
Follows me flying, flies when I pursue it,
Stands and lies by me, doth what I have done.
His too familiar care doth make me rue it.
No means I find to rid him from my breast,
Till by the end of things it be supprest.

Some gentler passion slide into my mind,
For I am soft and made of melting snow,
Or be more cruel, love, and so be kind.
Let me or float or sink, be high or low.
Or let me live with some more sweet content,
Or die and so forget what love ere meant.

* *De 'Monsieur' in dit gedicht is de broer van de Franse koning Charles IX, die zelf als Henri III koning werd in 1574, Zijn moeder, Catharina de Medici wilde hem in 1570 laten trouwen met Elizabeth. Hij was toen negentien en zij zevenendertig. Door het probleem van de verschillende godsdienst kwam er niets van het huwelijk, maar Henri sloeg een goed figuur aan het Engelse hof en het zag er enige tijd veelbelovend uit. Het gedicht laat zien dat Elizabeth de Petrarcaanse traditie volledig beheerste*.

Rondeel
Frans I
(Vertaling Robert de Does)

Op volle zee, waar stormwinden mij slaan,
Ben ik het schip dat treurig voort moet gaan,
Bevracht met liefde en bittere wanhoopsvlagen,
Die om jouw gunst en jouw gena te vragen
Meer dan mijn pen kan schrijven heb doorstaan.

De riemen zijn mijn martelende waan,
Want als ik roei riskeer ik te vergaan,
Vaak hebben ze het schip kapotgeslagen
Op volle zee.

Mijn droeve hart merk ik als grootzeil aan
Dat aangevallen wordt door de orkaan
Van mijn gezucht en mijn hartstochtelijk klagen.
Jij bent mijn ster, kom, laat mij niet versagen,
O poolster die mij leidt in goede baan
Op volle zee.

[Frans]

En la grand mer où tout vent tourne et vire,
Je suis pour vrai la dolente navire
De foi chargée et de regrets armée,
Qui, pour quérir ta grace renommée,
Ai tant souffert qu'on ne saurait écrire.

Les rames sont pensers de grief martyre,
C'est bien le pis, quant il faut que j'y tire,
Car trop souvent ont la nef abimée
En la grand mer.

Mon triste coeur la voile je puis dire
Et le gros vent qui pour enfler aspire
Sont griefs soupirs, de chaleur enflammée.
Hélas! Tu es la tramontane aimée
Et celle-là que plus voir je désire
En la grand mer.

* *Koning Frans I (1494-1547) heeft niet alleen een belangrijke rol gespeeld op politiek en militair gebied, maar ook grote invloed gehad op het wetenschappelijke en culturele leven in het zestiende-eeuwse Frankrijk. Als beschermheer van kunstenaars en schrijvers en oprichter van het Collége de France heeft hij de verbreiding van de ideeën van de Italiaanse Renaissance krachtig bevorderd. Zijn talrijke gedichten in de luchtige stijl van zijn hofdichter Clément Marot, rondelen, epigrammen, chansons, getuigen van formele vaardigheid maar de inhoud is van geringe poëtische waarde.*

Epigram
Frans I (?)[*]
(Vertaling Robert de Does)

U ziet hier, door een kleine ruimte omgeven,
Hetgeen iets groots omgeeft voor 't nageslacht.
Een pen, een werk, een taal en heel een leven
Aan een geliefde als liefdepand gebracht.
O edele ziel, die zo hoog werd geacht,
Wie geeft u groter lof dan door te zwijgen?
Want altijd wordt het woord geheel ontkracht,
Als de gedachten aan de spraak ontstijgen.

[Frans]

En petit lieu compris vous pouvez voir
Ce qui comprend beaucoup par renommée.
Plume, labeur, la langue, et le savoir
Furent vaincus par l'amant de l'aimée.
O gentille ame étant tant estimée,
Qui te pourra louer qu'en se taisant?
Car la parole est toujours réprimée,
Quand le sujet surmonte le disant.

* *In de jaren dertig van de zestiende eeuw verblijft de dichter Maurice Scève (ca. 1500-ca. 1560) enige tijd in Avignon, waar twee eeuwen eerder het pauselijk hof gevestigd was en Petrarca zijn beroemde* Canzoniere *had geschreven, gewijd aan zijn onbereikbare geliefde Laura. Tijdens zijn studieverblijf meent Scève in de Heilige-Kruis-kapel van het Sint-Franciscusklooster het graf van Laura ontdekt te hebben en hij vindt in dat graf zelfs een aan haar gewijd Italiaans sonnet. Die ontdekking is voor koning Frans I, in 1533 op doorreis naar Marseille voor een onderhoud met Paus Clemens VII, aanleiding dat graf te bezoeken. Volgens een overlevering heeft de koning tijdens dat plechtige bezoek het onderstaande epigram geïmproviseerd. Veel gegevens van dit verhaal zijn slechts uit de tweede hand bekend en worden in twijfel getrokken en in het bijzonder het vaderschap van het gedicht, waarvan de stijl en en de gedachten meer overkomen met die van Scève dan die van de koning, maar dat in de verzamelde werken van geen van beiden is opgenomen.*

Sonnet
Frederik II[*]
(Vertaling Jean Pierre Rawie)

Omzichtigheid, verdienste, juiste maat,
dit drietal is wat voor een wijs man telt,
waar ware adeldom zich door verraadt
en wat bedachtzaam om doet gaan met geld.

Alleen het voeren van een grote staat
maakt van een laffe hond nog lang geen held,
maar wie zijn weg beheerst en sober gaat
wordt door de medemens op prijs gesteld.

Wie rijk is en een hoge post bekleedt
kan in een oogwenk worden weggevaagd,
terwijl hij zelf nog op zijn macht vertrouwt.

Vandaar dat iemand die van wanten weet
geen onbezonnen hoge sprongen waagt,
maar steeds de hoofsheid hoog in ere houdt.

[Frans]

Misura, providenzia e meritanza
fanno esser l'uomo sagio e conoscente
e ogni nobiltà bon sen'avanza
e ciascuna richeza fa prudente.

Nè di richeze aver grande abundanza
fare l'omo ch'è vile esser valente,
ma della ordinata costumanza
discende gentileza fra la gente.

Omo ch'è posto in alto signoragio
e in richeze abunda, tosto scende,
credendo fermo stare in signoria.

Unde no salti troppo omo ch'è sagio,
per grande alteze che ventura prende,
ma tutt'ora mantegna cortesia.

* *Zie over Frederik II de bijdrage in* Essay, *p. 79*.

Liederen

Keizerin Xiao Guanyin[*]
(Vertaling W.L. Idema)

Tien liederen van de Hof van Berouw

1

Ik veeg de diepe zaal -
Al lang op slot, de bronzen kloppers dof.
Het spinrag en de spinnenwebben vallen neer in hopen;
Het groene mos van vele jaren overdekt de treden.
Ik veeg de diepe hal,
Hoop dat hij hier dineert.

2

Ik streel 't ivoren bed -
Alleen in dromen deel ik nog zijn sponde.
De stukgeslagen ene helft is waar ik pleeg te slapen,
Maar wat de Hemel toebehoort, ontbeert helaas zijn luister.
Ik streel 't ivoren bed,
Hoop op mijn heer en koning.

3

'k Vervang het geurig kussen -
De ene helft verstoken van brokaat.
Dat is omdat ik sinds het najaar heen en weer blijf woelen,
En ook omdat het steeds doorweekt werd door mijn vele tranen.
'k Vervang het geurig kussen,
Hoop dat hij hier zal rusten.

* *Zie voor de achtergronden de rubriek* Essay, *p. 50*.

4

Ik spreid de groene deken -
Ik schaam me voor die trouwe eendenparen!
'k Herinner me dat die destijds ‘Gedeelde Liefde’ heette,
Maar nu bedekt hij slechts één brok van onvervuld verlangen.
Ik spreid de groene deken,
Hoop dat hij hier blijft slapen.

5

Ik installeer de klamboe -
Maar durf geen gouden haken op te hangen.
Ik neem de parels die 's nachts schijnen weg op de vier hoeken,
Zodat hun licht straks niet zal vallen op mijn smart en zorgen.
Ik installeer de klamboe,
Hoop dat hij mij begunstigt.

6

Ik haal een nieuw matrasje -
Steeds weer opnieuw rol ik het uit om niet.
Mijn grootste wens dat ik dat jade-blanke lichaam ben,
Mijn grootste angst dat u een trouweloze minnaar blijkt.
Ik haal een nieuw matrasje,
Hoop dat u mij bezoekt.

7

Ik vouw de slaapmat uit -
Van Koreaanse jade lachen bloemen,
Lachen om mij, omdat ik weer dit bed heb opgemaakt,
Terwijl de vreugde van een vrouw nog nooit een nacht lang duurde.
Ik vouw de slaapmat uit,
Hoop dat u hier zult toeven.

8

Ik trek het kousje op -
Zo'n zilv'ren lamp moet altijd eender branden!
Alleen wanneer u komen wilt, verspreidt hij stralend licht;
Een walmend vlammetje is alles wat hij mij zal gunnen.
Ik trek het kousje op,
Hoop dat u hier zult komen.

9

'k Ontsteek de wierookbrander -
Die kan mij op doen staan uit mijn depressie.
Wanneer je zegt dat ik mijn lichaam heb onteerd, bezoedeld,
Moet ik van deze wierookgeur nu diep doordrongen zijn.
'k Ontsteek de wierookbrander,
Hoop op uw welbehagen.

10

Ik span het hakkebord -
Het klinkt precies als zang van wielewalen.
Zodra ik maar een wijze speel van echtelijke liefde,
Klinkt buiten voor het raam de stem van stormwind en van regen.
Ik span het hakkebord,
Hoop dat u mij zult horen!

Lied in het aangezicht van de dood

Door schamel geluk, helaas, gewerd me grote zegen:
Ik werd gekoppeld, ach! aan Zijne Majesteit
Dankzij de bescherming door het hoogste zwerk
Deelde ik in de luister van zon en van maan.

Door een goede fortuin bevestigde ik mijn positie
Toen plotsklaps de Voorste Ster zijn glorie verspreidde.
Ik onteerde wellicht door een misstap de Keizerlijke Sponde,
Toch beging ik geen zonde jegens de Vooroudertempel.

Ik hoopte op ordelijke wijze U raad te verschaffen
En op de Deugd van Yang naar te hemel te rijzen.
Hoe kon ik weten dat onheil mij onverwachts zou treffen,
Door laster werd ik besmeurd, ach! vanuit het Paleis.

Mijn geopend hart wilde ik U tonen om mijzelf te verklaren,
Ik hoopte op het kerende licht van de heldere zon.
Maar hoe zou ik als een vrouw uit het volk vol schaamte
De vliegende rijp doen dalen om het land te straffen?

Ik kijk naar mijn kinderen - geschokt door verdriet;
Neem afscheid van mijn gevolg - gewond door treurnis.
Samen met het westelijk zonlicht zal ik spoedig zinken -
Hoe plots mijn afscheid van de Peper-Kamers!

Ik klaag tot Hemel en Aarde, ben ten prooi aan ellende,
Wanneer komt in eeuwigheid een einde aan mijn leed?
Maar waarom zou ik me nog bekreunen om een enkele dag,
Beseffend dat eenmaal geboren wij gedoemd zijn tot lijden?

Chanson
Hendrik IV[*]
(Vertaling Robert de Does)

[Chanson]

Bekoorlijke Gabrielle,
Mijn minnebrand ten spijt,
Komt Mars mij roem voorspellen
En roept mij op ten strijd.

REFREIN:

O wrede dag van scheiden,
O bittere nood,
Waarom gescheiden lijden?
Dan liever dood!

Amor heeft me uitgeroepen,
Om jouw lieve oogopslag,
Tot veldheer van zijn troepen,
Onder zijn trotse vlag.

Als jouw naam dan zou prijken
Op mijn geheven vaan,
Zou Spanje voor mij wijken,
En mij nooit meer weerstaan.

Chanson

Charmante Gabrielle,
Percé de mille dards,
Quand la gloire m'appelle
Sous les drapeaux de Mars,

REFRAIN:

Cruelle départie,
Malheureux jour,
Que ne suis-je sans vie
Ou sans amour!

L'amour, sans nulle peine,
M'a par vos doux regards,
Comme un grand capitaine,

* *Iedereen kent Henri Quatre (1553-1610) als de protestantse Henri de Navarre die, toen hij eenmaal koning van Frankrijk was, een eind maakte aan de godsdienstoorlogen door zich tot het katholicisme te bekeren (‘Paris vaut bien une messe’) en de protestanten beperkte godsdienstvrijheid schonk met het Edict van Nantes (1598). Hij versterkte de koninklijke macht en bevorderde de welvaart, ook op het platteland (‘la poule au pot’). De sluipmoord op de koning in 1610 hangt wellicht samen met zijn voornemen de oorlog tegen Spanje te hervatten. Hij is minder bekend als schrijver van vele luchtige niemendalletjes waaronder dit chanson met een destijds populair refrein, gewijd aan een van zijn tarijke maîtresses, Gabrielle d'Estrées.*

Mis sous ses étendards.
Si votre nom célèbre
Sur mes drapeaux brillait,
Jusqu'au-delà de l'Èbre
L'Espagne me craindrait.

[Vervolg Nederlands]

Ik werd door mijn oorlogen
Slechts koning van één land,
Maar jij zet door jouw ogen
Heel de aarde naar jouw hand.

Mijn kroon, als prijs ontvangen,
Bellona's gift voor moed,
O deel haar onbevangen,
Met mijn gekweld gemoed!

Ster die ik moet verlaten,
En al wat jij mij gaf
Met smart moet achterlaten...
Jou weerzien, of het graf!

Ik wil dat mijn trompetten,
Mijn fluiten groot en klein,
Nu vaak de wijs inzetten
Van 't droevige refrein:

[Vervolg Frans]

Je n'ai pu dans la guerre
Qu'un royaume gagner;
Mais sur toute la terre
Vos yeux doivent regner.

Partagez ma couronne,
Le prix de ma valeur,
Je la tiens de Bellone,
Tenez-la de mon coeur.

Bel astre que je quitte,
Ah! cruel souvenir!
Ma douleur s'en irrite...
Vous revoir ou mourir!

Je veux que mes trompettes,
Mes fifres, les échos,
À tous moments répètent
Ces doux et tristes mots:

Twee sonnetten
Maria Stuart[*]
(Vertaling Peter Verstegen)

Vijfde sonnet voor Bothwell

Om hem moest ik in diepe smart verkeren,
Die eerste keer toen hij mijn lijf bezat
Zonder dat ik mijn hart gegeven had.
Daarna moest ik een grote vrees bezweren

Toen hij een zware wond moest incasseren
En ik in tranen liever wilde dat
Ik sterven zou dan zou verliezen wat
De ene burcht was waar ik mij kon weren.

Om hem heb ik mijn eerbaarheid veracht,
Het enige dat ons gelukkig maakt;
Om hem riskeer ik glorie en geweten.

Om hem was ik verwant en vriend vergeten
En heb ik al het andere verzaakt,
Opdat mij slechts uw alliantie wacht.

Sonnet à Bothwell, no. 5

Pour lui aussi j'ai jeté mainte larme.
Premier, quand il se fit de ce corps possesseur,
Duquel alors il n'avait pas le coeur.
Puis me donna une autre dure alarme

Quand il versa de son sang mainte drachme
Dont de grief il me vint laisser douleur
Qu il me pensa ôter vie et frayeur
De perdre las le seul rempart qui m'arme.

Pour lui depuis j'ai méprisé l'honneur
Ce qui nous peut seul pourvoir de bonheur,
Pour lui j'ai hasardé grandeur et conscience.

Pour lui j'ai quitté parents et amis,
Et tous autres respects sont à part mis.
Bref, de vous seul je cherche l'alliance.

* *Zie voor noot p. 188.*

Sonnet geschreven in kasteel Fotheringhay

Ach, wie ben ik? En waartoe dient mijn leven?
'k Ben enkel lichaam, van het hart ontdaan,
Een ijdele schim wier ongeluksbestaan
Mij nog uitsluitend voor de dood doet leven.

Mijn vijanden, waar is uw nijd gebleven
Op haar wier zucht naar grootheid is vergaan?
Dat daarmee aan uw woede is voldaan
Heeft mij een overmaat aan smart gegeven.

Gij, vrienden die mij zo genegen zijt,
Bedenk dat, zonder hart en zwak van leden,
Ik u geen goede werken kan beloven.

Wens dus een einde aan de catastrofe
En dat ik, zo gestraft al hier beneden,
Straks deel krijg aan eeuwige zaligheid.

Sonnet écrit au château de Fotheringhay

Que suis-je hélas? Et de quoi sert ma vie?
Je ne suis fors qu'un corps privé de coeur,
Une ombre vaine, un objet de malheur
Qui n'a plus rien que de mourir en vie.

Plus ne me portez, O ennemis, d'envie
A qui n'a plus l'esprit à la grandeur.
J'ai consomméé d'excessive douleur
Votre ire en bref de voir assouvie.

Et vous, amis, qui m'avez tenue chère,
Souvenez-vous que sans coeur et sans santé
Je ne saurais aucune bonne oeuvre faire,

Souhaitez donc fin de calamité
Et que, ici-bas étant assez punie,
J'aie ma part en la joie infinie.

Gebed
Maria Stuart
(Vertaling Jean Pierre Rawie)

O God goedertieren,
mijn hoop is op U.
O Jezus mijn Here,
Verlos mij toch nu.
Ten wreedste geketend,
geen uitweg meer wetend,
verlang ik naar U.
Verkwijnend en klagend
kniel ik voor u neer,
U biddend en vragend:
verlos mij o Heer.

O Domine Deus,
Speravi in Te.
O care mi Jesu,
Nunc libera me.
In dura catena,
In mesera poena,
Desidero Te.
Languendo, gemendo,
Et genuflectendo,
Adoro, imploro,
Ut liberes me.*

* *Mary Stuart werd geboren in 1542. Pal daarna stierf koning James V, haar vader, zodat ze binnen een week na haar geboorte nominaal koningin werd. De Engelse koning Henry VIII wilde haar binden aan zijn (vroeggestorven) kroonprins Edward, maar haar Franse moeder stuurde haar op vijfjarige leeftijd naar het Franse hof, waar ze verloofd werd met de kroonprins François. Mary leerde Latijn, Grieks, Italiaans en Spaans. Haar Frans bleef altijd beter dan haar Engels. Ronsard gaf haar les in verzen schrijven. Ze trouwde met de Franse kroonprins toen zij vijftien was en hij veertien. Koning Henri II stierf een jaar later bij een toernooi en het jonge paar besteeg de troon; Mary was nu koningin van Frankrijk en Schotland (waar haar moeder in feite regeerde). Al in 1560 stierf haar jonge echtgenoot aan een oorontsteking.*
Mary moest terugkeren naar Schotland. Omdat haar moeder intussen gestorven was, werd ze een speelbal van de strijdende facties in dat land. De ene werd geleid door haar katholieke neef, Henry, Lord Darnley, de ander door de protestant James, Lord Bothwell. In 1565 trouwde ze met de eerste en kreeg in 1566 een kind van hem (de latere koning James).
Een jaar later werd Darnley vermoord op instigatie van Bothwell. Kort daarna nodigde Bothwell haar uit in zijn kasteel, waar hij haar verkrachtte. Daarop slaan de rr. 2 en 3 van sonnet, no. 5; rr. 4 en 5 betreffen een vijandelijk treffen waarbij Bothwell gewond werd. In de slotregel is het verleidelijk alliance ook te lezen als 'trouwring', maar volgens Robert dateert de eerste vindplaats van het woord in die betekenis van 1611.
Ondanks het onfortuinlijke begin van de verhouding werd Mary verliefd op Bothwell en beloofde ze met hem te trouwen als hij zou scheiden van zijn vrouw. Zo geschiedde. Ze trouwden in mei 1567. In een militaire confrontatie met de andere factie werd Mary vervolgens gevangen genomen en mocht Bothwell het land verlaten. (Hij werd gevangen genomen in Denemarken en stierf elf jaar later in de kerker).
Voor Mary begon een twintigjarig leven als gevangene, eerst van de haar vijandige Schotten die haar dwongen afstand van de troon te doen ten bate van haar jonge zoon (die ze na zijn eerste jaar nooit meer zou zien), toen van Elizabeth.
Mary was de hoop van de katholieken in en buiten Engeland en natuurlijk waren er complotten om haar op Elizabeths troon te krijgen. Pas in 1587 kon Mary voldoende in verband worden gebracht met een van die complotten om haar te berechten. Kort voor haar brute onthoofding (de beul had meerdere bijlslagen nodig) schreef ze in haar laatste gevangenis, kasteel Fotheringhay, een aangrijpende nabeschouwing over haar leven.

Op de ochtend van de executie schreef Mary een laatste gedicht, eerder een gebed, in het Latijn.

IJdele dichtersroem
Urbanus VIII (Maffeo Barberini)[*]
(Vertaling Jean Pierre Rawie)

Wat nu, Maffeo? Waarom zit je hier
als in je knapentijd van vroeg tot laat
gedichten te bedenken? Heb je baat
bij al die nachten boven het papier?

Roem is slechts een gerucht dat komt en gaat,
een luchtbel in een vluchtige rivier,
en op de zangberg wint men met de lier
onsterfelijke eer maar mondjesmaat.

Toch mijmer je in zoete dwaling voort.
Geloof je dat je tijd en dood ontvliedt
door middel van het dichterlijke woord?

Het is een dwaze droom die je bekoort:
niet voor een pralend en gekunsteld lied,
voor goede werken wijkt de Hemelpoort.

Quanto sia vano il pensiero d'acquistar fama col mezzo della poesia.

Che fai Maffeo, che pensi? a che con arte
emula all'età prisca, sì ti cale
formar inni canori? a che ti vale
vegliar la notte per vergar le carte?

La fama ~e suon, ch'in un viene e si parte;
e di fugace rio qual bolla frale
dà Permesso l'onor finto immortale,
ein vano altrui quel che non ha comparte.

E pur ami l'inganno e ‘l dolce errore
Eternar credi le cose passate
con cetra armoniosa, e fuggir morte?

Folle speranza ti lusinga il core:
non alla pompa di parole ornate,
al ben oprar del Ciel s'apron le porte.

* *Maffeo Barberini (1568-1644), paus van 1623-44, begunstigde de schone kunsten en dichtte zelf (in het Italiaans en Latijn). Volgens de WP stond hij bekend om zijn ‘ontellend nepotisme’. Deze ‘barokpaus’ liet de bronzen bekleding van het Pantheon omsmelten voor de kanonnen van de Engelenburcht, wat herdacht wordt met het epigram: ‘Quod non fecere barbari, fecere Barberini’ (Wat de barbaren niet deden deden de barberini).*

Vijf gedichten
Li Yu[*]
(Vertaling Jan De Meyer)

Op de wijze van ‘De onsterfelijke bij de rivier’

De kersenbloesems zijn allemaal gevallen -
de lente is weggetrokken.
Vlinders, licht en wit, fladderen in paren.
Een nachtzwaluw roept naar de maan
ten westen van het torentje.
Ragfijne gordijnen aan jaden haken
hangen ontgoocheld in avondlijke mist.

Het afscheidslaantje ligt er verlaten bij
nu iedereen is weggegaan.
Beneveld staar ik naar het nevelige gras.
Uit het vat kringelt langzaam wierook
als een kleine feniks.
Vergeefs omklemt mijn hand een ragfijne sjaal;
ik kijk om, en het hartzeer zeurt maar door.

* *Li Yu (937-978, regerend vorst 961-975) was de laatste keizer van de Zuidelijke Tangdynastie, een staat aan de benedenloop van de rivier de Yangzi die ontstond na de val van de Tang-dynastie (618-907). Toen Li Yu's rijk werd ingenomen door de Songdynastie, werd Li Yu verplicht als gevangene verder te leven in de nieuwe hoofdstad Kaifeng. Li Yu's gedichten behoren tot het toen nog jonge genre van de ci, het lied Ci-liederen zijn gedichten met wisselende regellengte, geschreven op een bestaande melodie. Daarom fungeert als titel van een ci ook steeds de naam van de melodie, ook al is er geen inhoudelijke band meer tussen de tekst van het lied en de oorspronkelijke zangwijze. Li Yu wordt geprezen om zijn intens doorleefde lyriek, die nostalgisch is zonder te vervallen in sentimentaliteit.*

Op de wijze van ‘Pure en serene muziek’

Sinds ons afscheid
verstreek een halve lente.
Alles wat ik zie vervult me
met hartverscheurend verdriet.
Onderaan de trap: een sneeuwstorm
van vallende pruimenbloesems
die, eenmaal weggeveegd,
alles meteen weer bedekken.

In nieuws, gebracht door grauwe ganzen,
heb ik geen vertrouwen.
De weg is lang, terugkeren lukt
enkel nog in dromen.
Het hartzeer van de scheiding
is als gras in de lente:
waarheen en hoe ver je ook gaat,
het blijft maar groeien.

Op de wijze van ‘Het zand van de Zijdewassersbeek’

De rode zon is al geklommen
tot een hoogte van dertig voet.
Gouden vaten worden beurtelings gevuld
met wierook gevormd als dieren,
terwijl tapijten van rood brokaat
onder voetstappen kreukelen.

Prachtige vrouwen dansen in de maat,
hun gouden haarspelden glijden weg.
Ziek van de wijn pluk ik af en toe bloemen
om aan hun meeldraden te ruiken.
Verweg, in een ander paleis, hoor ik muziek
van bamboefluiten en trommels.

Op de wijze van ‘De golven spoelen het zand’

Gedane zaken kunnen enkel worden betreurd,
ze doemen voor me op, moeilijk uit te bannen.
Herfstwind waait door tuinen -
mos overwoekert treden.
Een enkel parelgordijn hangt werkeloos,
niet opgerold,
want niemand komt, de hele dag lang.

Reeds diep begraven is mijn gouden zwaard,
begroeid met onkruid, mijn jeugdige energie.
De avond is koel, de hemel helder -
maanbloesem ontluikt.
In gedachten zie ik jade paviljoenen,
paleizen van jaspis,
vergeefs weerspiegeld in het water van de Qinhuai.

Op de wijze van ‘De schone Yu’

Wind wentelt op de kleine binnenplaats -
het onkruid is groen.
Wilgenblaadjes openen een voor een hun oogjes in de lente.
Ik leun tegen het hek, een halve dag lang, alleen
en zonder woorden.
Onveranderd: de klank van bamboe en de nieuwe maan,
net als jaren geleden.

Mondorgel en gezang nog niet verstomd -
de wijnbekers staan er nog,
het ijs op het gelaat van de vijver begint te breken.
Kaarslicht verduisterd door wierook, in de diepten
van een beschilderde toren.
Mijn slapen bedekt met heldere vorst en restjes sneeuw,
ongebreideld mijn heimwee.

[Nummer 4]

Voorwoord

In dit vrije winternummer *Nederlands proza* met vier bijdragen: Jan Blauwhof schreef een verhaal over een geraffineerd spel met oude aandelen dat vijf generaties omspant; Willem Jardin komt met fantasmagorische beelden uit een abattoir, beschreven met verbazend veterinair raffinement; Philip Snijder rapporteert over verstandsverbijstering en menslievendheid in het inferno van een veerboot vol treinen naar Sicilië, en L.H. Wiener vervolgt - na Nestor en De verering van Quirina T. - zijn fictieve maar levensechte dubbelkroniek van ikfiguur Wiener en alter ego Van Gigch.

In *Nederlandse poëzie* acht dichters, onder wie Frans Pointl, L.F. Rosen, Jos Versteegen en, als debutant, Piet Janssen. Henk van der Haar en Nico Weber leverden, onafhankelijk van elkaar, een rijmende sestina, een ontwikkeling in het genre waar de troubadours nog niet aan hadden gedacht. In *Light Verse* begroeten we twee nieuwelingen, Wietske Loebis en Guus Rekers; verder oude bekenden onder wie Frank van Pamelen (over Elvis Presley en Bram Moszcowicz) en Drs. P.

Vertaald proza biedt proza van de intrigerend on-Amerikaanse Amerikaan Robert Coover, geboren in 1932, maar nooit vertaald in het Nederlands; Monse Weijers vervolgt zijn promotie van Alexander Koeprin met een verhaal dat verdacht veel weg heeft van een Kerstverhaal, en Madeleine Mes, de Joeri Olesja-vertaalster, levert een fragment uit zijn befaamde ‘Afscheidsboek’. In *Vertaalde poëzie* zeven Mandelstam-vertalingen (vier van Berg-Wiebes; drie van Targan Mouravi), werk van een jonge dichter uit India, Sudeep Sen, een sonnet van Plantijn en een canzone van Petrarca.

Dit nummer brengt ook iets geheel nieuws, een *Hommage* (aan de miskende Nederlandse dichter Dèr Mouw), die éénderde van dit nummer beslaat. Zijn miskenning is actueel geworden door een commissie van het Letterkundig Museum die Dèr Mouw heeft geweerd uit de canon van honderd beste, maar dode, Nederlandse auteurs. Co Woudsma en Patty Schoften, die intussen een Dèr Mouw-genootschap hebben opgericht, waren gastredacteur voor dit literaire eerbetoon: het werk van Dèr Mouw wordt diepgaand becommentarieerd in essays van Fresco en Van den Bergh, aanstekelijk de hemel in geprezen door Woudsma, vertaald en gepersifleerd door Paul Claes, verknipt en hergebruikt door Hein Walter. H.H. ter Balkt, Peter du Gardijn en Elisabeth Kaldas eren Der Mouw met een eigen gedicht. Van der Born en Jiskoot steken de draak met Dèr Mouws merkwaardige Nederlands en zes karikaturisten hebben een impressie gegeven van het patriarchale aanschijn van de dichter-filosoof.

Redactie

Nederlands proza

Erfgoed

Jan Blauwhof

I

Tweemaal per jaar werd de zolderkamer schoongemaakt en het beddengoed verwisseld, van winter naar zomer of omgekeerd, voor de logeergast die maar zelden kwam. Na zijn pensioen behoorde dit tot de taken van Arthur. De kamer was vroeger van hun zoon Paul geweest en er stond nog een bureautje met zijn oude Apple en een boekenkast met zijn schoolboeken, met oude boeken uit de familie en met boeken die in de woonkamer plaats hadden moeten maken voor modernere werken - boeken van Geert Mak, Saskia Noort, Tomas Ross en Arnon Grunberg, schrijvers die omstreeks de eeuwwisseling veel werden gelezen maar nu niet meer. Arthur hanteerde de stofzuiger en maakte het bed opnieuw op, en toen hij klaar was ging hij op het bed zitten en pakte op goed geluk een boek uit de kast. Het was een gebonden jaargang van De Kampioen uit 1890, afkomstig van zijn overgrootvader Jannes Stemper. In die tijd was wielrijden nog een sport, en Jannes Stemper was een enthousiast en de eerste rijwielhandelaar in Zwolle, een geduchte concurrent van de grote Otté uit Groningen en van Meiler uit Arnhem. Op het schutblad stond zijn handtekening met daaronder in blauw potlood de aantekening ‘bewaren!’. Arthur raakte verdiept in de advertenties voor rijwielen van lang geleden tot Julia riep waar hij toch bleef. Toen hij het boek terug zette, vielen er losse papieren uit, dubbel gevouwen, van groter formaat. Hij stak ze bij zich om ze na het avondeten te bekijken.

Het waren drie aandelen van duizend gulden van de Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij uit 1890, het jaar van oprichting, met de bijbehorende dividend-bewijzen. De mantels waren fraai gedrukte stukken vol tierlantijnen, de handtekeningen van Kessler, Deterding en Loudon enigszins verbleekt maar toch nog leesbaar. De aandelen waren genummerd van 01100 tot 01102, en deze nummers stonden ook op de dividendbewijzen - bij elk aandeel twee vellen van 50 dividendbewijzen ieder, al even mooi gedrukt - zelfs de talons waren kunstig versierd. Deze vellen waren nog geheel intact. Als de oude Jannes Stemper de aandelen destijds had gekocht (en daar zag het naar

uit) had hij nimmer een dividend getoucheerd. Dat klopte, want in 1891 overleed zijn vrouw, en Stemper, toen veertig jaar oud, deed zijn rijwielhandel van de hand, bracht zijn opgroeiende kinderen onder bij familieleden en reisde af om zijn geluk te beproeven in wat toen ons Indië was. Er was nooit meer iets van hem vernomen. Arthur meende te weten dat Jannes een rijwielhandel op het eiland Banda was begonnen die hij spoedig had verruild voor een bananenplantage; maar dat waren familieverhalen uit zijn jeugd, al lang vervaagd door het verstrijken van de tijd.

II

Arthur ontdekte wat hij gevonden had toen zij na het eten bijeen zaten, Julia met de krant, Arthur met de papieren. ‘Moet je nou eens zien’, zei hij, ‘Drie originele aandelen Koninklijke Olie! Wat werden die dingen prachtig gedrukt!’ Daar had Julia net iets over gelezen. Zij rommelde tussen de oude kranten, vond wat ze zocht en las voor:

Een goede belegging. Wie in 1890 een aandeel van duizend gulden kocht in de Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij en daarna alle dividenden telkens opnieuw in hetzelfde fonds zou hebben belegd beschikt vandaag de dag over een vermogen van 1 340 024 euro. Hoewel niemand er het fijne van weet zegt men wel dat de familie Oranje in 1890 groot-aandeelhouder werd en dit bezit al die tijd op deze manier heeft beheerd. Ons vorstenhuis zit er warmpjes bij!

‘Nu, dan zitten wij er ook warmpjes bij,’ besloot zij, ‘drie stuks, dat is dan bijna vier miljoen.’ Maar Arthur zei dat iemand die in 1890 een aandeel van duizend gulden kocht nu in ieder geval al lang dood was, en dat je ook afgezien daarvan zo niet mocht rekenen. In hun geval waren de dividenden niet geïncasseerd en ook niet herbelegd, en de aandelen waren nooit aangemeld en omgewisseld bij al de veranderingen die de onderneming had ondergaan, van de fusie met Shell tot de grote herstructurering van drie jaar terug. En dan was er nog van alles aan te merken op de berekening in de krant, die de indruk moest wekken dat Koninklijke Olie vanaf het begin een bijzonder goed geleid bedrijf was geweest, dat al dan niet met vorstelijke patronage uitzonderlijke resultaten had bereikt. Maar die enorme waardestijging kwam voor een

groot deel voor rekening van de geldontwaarding, want duizend gulden was in 1890 heel wat meer waard dan duizend euro nu, alleen al omdat alles goedkoper was - je had toen heel goede sigaren voor drie cent, en een prima flanellen trui, speciaal voor fietsers, voor twee gulden - gulden, geen euro. Dat had hij die middag nog in de advertenties in De Kampioen gezien. Iedereen die in 1890 duizend gulden in Sachwerte had gestoken, niet in sigaren of truien maar bijvoorbeeld in een winkelpand, en die zijn bezit met een minimum aan verstand had beheerd, zou nu misschien wel zeven honderd duizend euro bezitten. En terwijl de Oranjes al die jaren rustig dividend op dividend hadden kunnen stapelen zouden gewone burgers daar natuurlijk steeds belasting over hebben moeten betalen, en successierechten bij vererving, en dat zou wel niet in de berekening zijn begrepen. In hun geval was het in ieder geval allemaal al lang verjaard, de successierechten en de belastingen even goed als de aanspraken op dividend - ze zouden hem zien aankomen met zijn dividendbewijzen uit 1890! Kortom, je kon de aandelen maar het best inlijsten en aan de muur hangen naast de prachtige oorkondes die Paul destijds op zijn computer wist te maken, of anders kon je ze misschien verkopen aan een verzamelaar die er een kleinigheid voor over zou hebben. Hij verwachtte er niets van.

Julia was het niet met hem eens. Het wilde er niet bij haar in dat die indrukwekkende drukwerken niets waard waren. Per slot van rekening had de Koninklijke er al die jaren voordeel van gehad dat de dividenden niet waren uitbetaald, en dat was onrechtvaardig. Arthur gaf veel te gauw op, ze moesten eerst maar eens uitzoeken wat ze konden bereiken. Ze kregen misschien geen vier miljoen, maar een nieuwe keuken zouden ze toch zeker van deze onverwachte vondst kunnen betalen. Ruzie kregen zij niet - die kregen zij haast nooit - en voor ze gingen slapen spraken zij af dat ze een maand bedenktijd zouden nemen. In die tijd zouden zij met niemand over de vondst te spreken, ook niet met hun zoon. Paul was als bankier in Singapore werkzaam - nu ja, hij werkte voor een bank, maar hij was meer een moderne technicus voor het ontwerpen van derivaten, en van derivaten van derivaten; het fijne kon je er toch niet van begrijpen. Zij hadden eens per maand een half uur contact met hem via de webcam; want vaker (en langer) wilde hij ze niet zien. Omdat hij alles altijd onmiddellijk veel beter wist dan zijn ouders vielen zij hem niet graag lastig met vragen of problemen.

In de maand die zij zichzelf gaven zouden ze het eens zien te worden over de beste gedragslijn. Strikt genomen hadden zij geen miljoenen nodig: Arthur had bij de Gemeente gewerkt, Julia op de administratie van een steenfabriek, en nu leefden zij tevreden van twee goede pensioenen in een afbetaald huis, met wat spaargeld achter de hand. Zij waren nog van de oude generatie die iedere dag de krant las, en die wist hoe het in de wereld toeging, ook in de financiële wereld - hoe je een hypotheek moest nemen (en aflossen), wat je in je testament moest zetten, hoe je op de beurs kon beleggen. Maar aan dat laatste deden zij niet mee; want beleggen, geld lenen of geld uitlenen, dat was niets voor hen. Zij waren altijd mensen zonder grote ambities en zonder grote onvervulde wensen geweest, en nu ze op leeftijd waren gekomen gold dat nog sterker dan voorheen.

Toch kwamen de aandelen in de volgende weken bijna iedere avond aan de orde en werden alle aspecten bekeken. De vraag of de aandelen hen wel toebehoorden was gemakkelijk beantwoord: Arthur kende de familiegeschiedenis goed genoeg. Jannes vertrok in 1891 en liet daarna nooit meer iets van zich horen. In 1917, bij de meerderjarigheid van zijn jongste dochter, werd de bescheiden som voor de verzorging en opvoeding van de kinderen afgerekend en het restant verdeeld, tegelijk met wat overgebleven huisraad. In 1936 werd Jannes door de rechtbank dood verklaard, maar toen was er geen erfenis meer. Zijn nageslacht was niet talrijk; volgde men de lotgevallen van de verschillende vertakkingen van de familie, dan was Arthur nu de enige overgebleven erfgenaam - tenzij Jannes in Indië een tweede gezin zou hebben gesticht. Daarover was niets bekend, maar je kon nooit weten; misschien had hij juist daarom niets meer laten horen. ‘Om te beginnen houden we het maar een beetje stil,’ zei Julia. ‘Stel je voor dat het in de kranten komt! De Telegraaf wordt ook in Indonesië gelezen.’ Een andere vraag, die vooral Arthur bezighield, was of er geen luchtje aan de hele zaak was. Als duizend gulden in 1890 zo'n groot bedrag was - en dat was het zeker - was drieduizend gulden bij de toenmalige inkomens een klein vermogen. Hoe had Jannes Stemper dat ooit kunnen betalen? En waarom had hij de stukken verstopt en de dividenden laten schieten? Arthur kwam er niet uit.

III

Aan het eind van de maand waren zij het over een aantal punten eens. Ze hadden de geschiedenis van de Koninklijke zo'n beetje uitgezocht, en het was ze gaan duizelen van de kameleontische gedaantewisselingen van deze machtige onderneming. De oorspronkelijke maatschappij waarin zij aandelen bezaten had maar tot 1907 bestaan. Dat was wel heel lang geleden, en dat maakte hun kansen gering; maar daar stond tegenover dat de huidige rechtsopvolger nog altijd onvoorstelbaar rijk was. Naarmate zij zich in de kwestie verdiepten kwamen ook nieuwe verlangens bij hen op. Het was niets voor hen om miljonair te worden, met een villa met zwembad en een zeegaand zeiljacht; op hun leeftijd was dat nergens goed voor. Maar Julia droomde van een nieuwe keuken, en Arthur ontdekte bij zichzelf de ambitie langs deze weg aandeelhouder te worden van Royal Dutch, uit een gevoel van familietrots jegens de oude Stemper dat hij niet eerder had gekend. Zij spraken deze wensen zelden uit, maar hielden het er op dat ze recht zouden hebben op een bescheiden beloning en misschien op enige erkenning. Dit laatste was echter een beetje dubbelzinnig, want zij wilden in geen geval in de publiciteit komen. Misschien moesten zij juridische bijstand zoeken, maar dan toch niet bij de flamboyante advocaten die meer tijd voor de camera's doorbrachten dan in de rechtszaal - de Engelse advocaat Million euro Jackson, die ongekende bedragen aan letselschade wist binnen te halen, de jongste generatie van de dynastie Moskovitz, de jonge Donner, Docters van Leeuwen, die naar verluidt ook al een beroemde grootvader had. Tenslotte hadden zij geen haast. Zij zouden om te beginnen heel onnozel langs gaan bij enkele deskundigen die zij vertrouwden, bij de plaatselijke bank, bij de notaris te Hengelo, bij een accountant met een administratiekantoor die Arthur nog kende uit zijn tijd bij de gemeente. Julia voegde er een groot en zwijgzaam advocatenkantoor uit Rotterdam aan toe, dat volgens de krant geregeld voor bankiers en andere topmensen uit het bedrijfsleven optrad.

Deze bezoeken leverden weinig op. Bij de bank kregen ze een ongeduldige adviseur in effectenzaken te spreken. Arthur zei maar direct: ‘Ik heb een aandeel Koninklijke Olie, wat is dat waard?’ ‘U bedoelt zeker Royal Dutch,’ zei de man, ‘Even kijken. 42 euro. Maar waar hebt u dat depot? Bij ons zie ik niets op uw naam.’ ‘Wij hebben het thuis.’ zei Julia,

‘het is lichtblauw.’ ‘Dat kan niet. Papieren aandelen bestaan niet meer. Als u een aandeel hebt staat er een registratie in de centrale computer, dat is alles.’ Eensgezind hielden zij hun mond om de man niet wijzer te maken. De notaris maakte een akte op van Arthur's verhaal hoe hij de stukken had gevonden, en na raadpleging van het testamenten-register bevestigde hij dat Arthur de enige wettige erfgenaam was van Jannes, althans binnen europa; misschien moest hij voor alle zekerheid een oproep in de Indonesische kranten plaatsen. In Rotterdam kregen ze alleen een junior te spreken die hen afpoeierde. De accountant zei dat ze zich maar het best rechtstreeks tot de huidige onderneming konden wenden. Zij vonden dat een goed idee: per slot van rekening hadden zij niets te verliezen, zij waren te goeder trouw en zij verwachtten dat Royal Dutch dat ook zou zijn. Als juridisch raadsman kozen ze een voormalig firmant van een plaatselijk kantoor, de oude heer Houtman van Houtman & de Vree.

Het was niet gelukt de zaak helemaal geheim te houden, want na deze gesprekken kregen zij ongevraagd bezoek van een consultant die als hun zaakwaarnemer wilde optreden en van een journalist die beweerde dat hij van Quote kwam. Het kostte hen veel moeite deze bezoekers buiten de deur te houden en niets prijs te geven. Maar zij begrepen dat zij niet veel langer konden wachten. De afspraak met Royal Dutch was spoedig gemaakt.

IV

Dit is allemaal tergend ouderwets, maar Arthur en Julia waren ouderwetse mensen, en de Achterhoek waar zij woonden was een oase van ouderwetse rust in het rumoerige europa van 2017. Royal Dutch was trouwens ook nog behoorlijk ouderwets, gesteld op rust en wars van publiciteit. Bij de grote overname van 2014 was de exploratie en exploitatie van olie en gas in zijn geheel overgegaan naar Gazprom, de andere onderdelen aan een conglomeraat uit Korea, en wat overbleef was een lege huls met een grote zak geld. De privatisering van de Koninklijke paleizen en de Kroondomeinen bracht uitkomst, en het bedrijf was nu een keurige, nogal stijve exploitant van onroerend goed. Er werkten nog altijd veel Leidenaren.

Zij namen Houtman mee om alles op te nemen en zo nodig de puntjes op de i te zetten. De afspraak was op het hoofdkantoor in den Haag - niet langer het grote gebouw aan de Carel van Bylandtlaan (daar was nu RTL in gevestigd), maar een kleiner, nog steeds uiterst deftig kantoorpand aan de Denneweg. Zij werden ontvangen door Marcelle Pluim, belast met contacten met aandeelhouders, die er al gauw een jurist bij haalde. Arthur vertelde van zijn ontdekking en toonde één aandeel met de dividendbewijzen; hij liet in het midden hoeveel hij er had. Hij wees op het voordeel dat de oude onderneming en zijn opvolgers hadden gehad doordat de dividenden niet waren uitbetaald, en hij besloot met de vraag of de maatschappij de aandelen voor hem wilde omwisselen en de dividenden alsnog wilde uitbetalen. De jurist antwoordde dat de huidige maatschappij slechts een beperkte tijd aansprakelijk was geweest voor de verplichtingen van zijn rechtsvoorgangers en dat die termijn was verstreken, net zoals alle termijnen die bij eerdere structuurwijzigingen, omwisselingen en dividendbetalingen hadden gegolden. Voor de Koninklijke Olie moest je wel heel ver teruggaan, daar zaten een hele reeks schakels tussen, en Arthur's directe aanspraken op dividenden waren na 137 jaar dubbel en dwars verjaard. Hij gaf hem heel weinig hoop. Maar men zou er intern nog eens naar kijken, en dan zouden ze nader bericht krijgen. Was hij bereid zijn stukken (tegen ontvangstbevestiging) achter te laten voor een onderzoek naar herkomst en echtheid? Arthur stemde er graag mee in, want het leek hem een gunstig teken. Hij begreep heel goed dat er enige tijd mee gemoeid zou zijn voor hij definitief uitsluitsel zou krijgen.

V

memorandum d.d. 15 oktober 2017
van: Okko Slaat (juridische zaken)
aan: Marcelle Pluim (shareholders relations)
cc.: Guido Stevens
betreft: oude aandelen Koninklijke Olie (hr. van Lunt)

Op 21 september ontvingen wij bezoek van het echtpaar van Lunt en Mr. S. Houtman, juridisch raadsman. Van Lunt bezit een of meer aandelen

van de oorspronkelijke vennootschap uit 1890, met een compleet stel dividendbewijzen, onverzilverd. Hij maakt aanspraak op deze dividenden en op aandelen van de huidige onderneming alsof die door omwisseling zouden zijn verkregen, al begrijpt hij ook wel dat deze aanspraken goeddeels zijn verjaard. Van Lunt maakt niet de indruk van een querulant.

Welke aanspraken op onze maatschappij kan van Lunt aan zijn stukken ontlenen? Voor de aandelen is het antwoord op deze vraag heel eenvoudig: geen enkele. Bij de herstructurering van 2014 zijn duidelijke termijnen van aanmelding en omwisseling van de oude aandelen gesteld en op ruime schaal bekend gemaakt, en deze termijnen zijn verstreken zonder dat van Lunt van zich heeft laten horen. Daarmee is alles wat er daarvóór ten aanzien van onze rechtsvoorgangers wel of niet kan zijn gebeurd voor de positie van de huidige Royal Dutch irrelevant. Na het verstrijken van de termijnen hebben wij geen enkele verplichting jegens aandeelhouders van rechtsvoorgangers. De maatschappij waarvan de Lunt aandelen bezit bestaat al lang niet meer, en de aandelen uit 1890 zijn in 1907 ongeldig geworden door omwisseling bij de fusie met Shell Trading. Maar dit behoeft niet verder te worden uitgezocht of geadstrueerd, want de herstructurering van 2014 plaatst ons geheel en al buitenspel.

Van de dividendbewijzen kan dit helaas niet met dezelfde stelligheid worden gezegd. Maakt men deze los van de aandelen op het ogenblik dat ze voor uitkering worden aangewezen, dan vertegenwoordigen zij zelfstandige aanspraken op het geannonceerde dividend. Sedert jaar en dag wordt ook hier de verzilvering gebonden aan termijnen die in het onderhavige geval alle verstreken zijn. In de aanvangsjaren is dit echter niet goed geregeld; dit is althans mijn indruk*. Volgens Engels en Amerikaans recht zou van Lunt derhalve mogelijkerwijze alsnog aanspraak kunnen maken op de dividenden die de Nederlandse maatschappij tussen 1890 en 1907 heeft uitgekeerd, en het valt niet te ontkennen dat het destijds genoten voordeel uiteindelijk bij onze onderneming terecht is gekomen, en daar kan men aanspraken uit construeren. Dit is een hoogst onzekere claim, maar er zijn juist in die eerste jaren tussen 1890 en 1907 exorbitante dividenden uitgekeerd. Indien bovendien over deze dividenden tot heden (samengestelde) rente wordt opgerekend

* *Ik heb de indruk dat ons archief uit die vroege jaren erg onvolledig is, verschillende stukken waar ik om vroeg waren onvindbaar. Kan hier eens naar worden gekeken?*

komt men uit op aanzienlijke bedragen. Bij een rentevoet van 4% kwam ik voor één aandeel uit op een huidige waarde van bijna € 200.000. Maar bij zo'n lange periode kan het bedrag gemakkelijk (veel) hoger uitvallen als men een iets hogere rentevoet kiest. Als van Lunt een gewiekste advocaat neemt die deze weg volgt en grondig onderzoek doet, is er dus een mooi bedrag om mee te beginnen. Met dubieuze redeneringen over de dividenden in latere jaren, die per slot van rekening ook nooit zijn uitbetaald, kan de claim vervolgens gemakkelijk worden opgeblazen tot enkele miljoenen. Het risico dat van Lunt hiermee zal aankomen is klein, het risico dat zijn claim vervolgens door een rechtbank wordt toegewezen is volstrekt onzeker, maar de financiële gevolgen kunnen heel groot zijn. Als het tot een proces komt zal dat zeker de aandacht van de media trekken, met als gevolg reputatieschade; bovendien, wij weten niet precies hoeveel aandelen van Lunt bezit, en wie weet hoeveel oude aandelen van diverse rechtsvoorgangers van de huidige maatschappij er nog kunnen opduiken!

In het voorafgaande is aangenomen dat van Lunt bona fide is, rechtmatig eigenaar van de aandelen, en dat deze waardepapieren geen namaak zijn. Dit laatste verdient bijzondere aandacht, omdat in 1969 door een Amsterdamse drukkerij behalve bankbiljetten van 2000 gulden ook diverse aandelen zijn gedrukt, die er bedrieglijk echt uitzagen. Deze werden destijds in feestwinkels te koop aangeboden tot onze rechtsvoorganger daar een einde aan heeft gemaakt*. De stukken van van Lunt zagen er goed uit, maar dat zegt niets; het aandeel lijkt op de afbeelding in een Werkboek Ekonomie uit mijn schooljaren, maar dat zegt ook niets. Een deskundig onderzoek is geboden, en dat is intussen (met toestemming van van Lunt) in gang gezet.

Worden de stukken echt bevonden, dan is het zeker in ons belang om de portefeuille van van Lunt te verwerven: wij vermijden daarmee verder gesteggel en het gevaar van langdurige juridische procedures met onvoorzienbare gevolgen. Ik stel derhalve voor in dat geval van Lunt een bod te doen van € 10 000, onder de volgende voorwaarden:

* *Deze namaak-aandelen waren overigens duidelijk van echte te onderscheiden, onder meer doordat als directeuren Jan Klaasen, S. van Oekel en Barend Servet werden genoemd. Nochtans heeft onze rechtsvoorganger destijds de hele oplage opgekocht en vernietigd, en door met vervolging te dreigen afgedwongen dat er geen nieuwe werden gedrukt.*

- van Lunt verkoopt ons alle aandelen en dividendbewijzen van de maatschappij en haar rechtsvoorgangers waarover hij beschikt;
- van Lunt vrijwaart ons van claims van derden met betrekking tot deze stukken;
- beide partijen verbinden zich geen mededelingen aan derden te doen, en zeker niet de media.

e-mailbericht d.d. 18 oktober 2017
van: Guido Stevens
aan: Okko Slaat (juridische zaken)
cc: Marcelle Pluim (shareholders relations)
betreft: oude aandelen van hr. van Lunt

Yo Okko,
Wat een verhaal! Je hebt het grondig uitgezocht. Miezerig bod lokt echter proces uit; volgens mij is het of niets, of (veel) meer, beiden final, dan zijn we er vanaf. Eerst maar eens onderzoeken of we niet gefopt worden, zo niet dan zal de zaak op directieniveau worden afgehandeld. In ieder geval bedankt. Guido.

VI

Guido Stevens had het land dat hij zich met de affaire van de oude aandelen moest bezig houden, terwijl hij juist zo lekker bezig was de activiteiten in Denemarken op poten te zetten. Die oude aandelen, dat was gezeur, daar was geen eer aan te behalen. Maar na Okko's memorandum had hij ook wel ingezien dat er grote gevaren dreigden en dat ze behoedzaam te werk moesten gaan. Hij gaf zijn personal assistant Heleen opdracht de antecedenten van van Lunt na te gaan en de stukken op echtheid te laten onderzoeken. Drie weken later waren de resultaten binnen. Van Lunt had geen strafblad en geen onbetaalde schulden, er waren geen aanwijzingen dat hij een psychopaat of fantast was, of een practical joker; en hij was ook geen journalist. Het echtheidsonderzoek was uitgevoerd door een bureau dat te Brussel was gevestigd en zich *Certifiabel* noemde; Guido bladerde het rapport door dat in het Frans was geschreven, met een samenvatting in het Engels. ‘Zeg het maar,’ zei

hij. ‘Ik ga dat niet allemaal lezen.’

‘Er zijn geen aanwijzingen dat de stukken vals zijn,’ zei Heleen, ‘Maar ze kunnen ook geen positieve authentificatie afgeven omdat ze geen vergelijkingsmateriaal hebben. Ze kunnen het nog verder uitzoeken, maar dan wordt het materiaal aangetast en het gaat heel wat kosten.’

‘Hoezo geen vergelijkingsmateriaal?’ vroeg Guido, ‘Hebben we zelf geen oude aandelen in het archief?’

‘Ze zijn weggeraakt,’ zei Heleen, ‘De mensen van het archief houden vol dat die oude stukken in de oorlog in een depot in het Bezuidenhout lagen en bij het bombardement zijn verbrand, maar volgens mij zijn ze bij de verhuizing van twee jaar geleden met het oud papier meegegeven of heeft iemand ze mee naar huis genomen als aandenken. Straks worden ons nog onze eigen oude aandelen aangeboden! Maar er is niets aan te doen. Ik heb dagenlang gezocht, maar ik kon niets vinden, geen oude aandelen, geen voorbeeld, geen lijsten van intekenaars - die had ik dolgraag ingekeken, niet alleen voor die oude Stempers, maar om nu eindelijk eens te kijken of de Oranjes destijds werkelijk zo groot hebben ingeschreven.’

‘Wacht eens,’ zei Guido, ‘Okko heeft het over een plaatje in een schoolboek. Dus toen moet er nog iets zijn geweest. Zoek dat wel even uit, wil je? Je kan nooit weten, en als het namaak is slaan we een modderfiguur.’ Hij bekeek het echtheidsrapport nog eens. ‘Het lijkt me ook niet zo'n heel goed bureau,’ zei hij, ‘waarom heb je ze die opdracht gegeven?’ Heleen haalde haar schouders op. ‘Hoger beleid. Ik moest iets in België doen, zeiden ze.’

Guido zuchtte. Op deze manier had hij niets in handen om van Lunt mee te verslaan. Hij zou het moeten doen met de juridische argumenten van Okko, en die boden maar een smalle plank over de afgrond. Hij moest een plan maken en zeker vooraf Agnes inlichten, want als het niet goed afliep moest de Raad van Bestuur op de hoogte zijn. Allemaal gedoe dat niets opleverde, en dat was iets waar hij een gruwelijke hekel aan had. Hij keek in zijn agenda en zocht een dag uit waarop hij zich ongestoord aan de kwestie kon wijden. In zijn gedachten ontstonden al de contouren van een plan: zij zouden van Lunt inpakken, en als dat niet lukte en hij een procedure begon zouden zij aansturen op een snelle schikking; die moest in hoofdlijnen vooraf klaarliggen. Hij moest nu eerst een praatje maken met Marcelle en Okko, die die van Lunt hadden

ontmoet, dan zijn plan op papier zetten, en het akkoord van Agnes zien te krijgen. Het zou hem tenminste een hele werkdag kosten; volgende week dan maar. Hij zuchtte opnieuw. Maar Agnes had al van de zaak gehoord (ze wist altijd alles eerder dan ieder ander), en nog vóór hij aan de gang ging ontving hij een van haar karakteristieke korte memo's:

Beste Guido, ik hoorde iets over oude aandelen Koninklijke. Mijn advies zou zijn: try good old Dember. Sterkte, A.K.

Natuurlijk volgde hij deze goede raad onmiddellijk op.

VII

Naarmate de weken verstreken probeerde Arthur de aandelen te vergeten. Hij had alle hoop op een gul aanbod van Royal Dutch opgegeven, en toen hij eindelijk een brief kreeg was hij niet verbaasd dat iedere claim werd afgewezen. Dit was echter met zoveel warm begrip en wellevendheid geformuleerd dat hij na lezing eerder opgelucht dan teleurgesteld was. Aan het eind van de brief werd aangekondigd dat de stukken die hij voor het echtheidsonderzoek had afgestaan in persoon door een employé van de onderneming aan hem zouden worden teruggebracht.

Zij kwamen met zijn tweeën in een auto met chauffeur. De eerste man was Guido Stevens, volgens zijn visitekaartje managing director, een onberispelijke veertiger. Hij legde nog eens uit waarom men niet op Arthur's verlangens kon ingaan, hoezeer het ze ook speet; zoals hij het vertelde zouden ze Arthur wel willen tegemoet komen, maar konden en mochten ze dat helaas niet doen, vanwege hogere belangen. Hij gaf de stukken terug, en hij vertelde van het echtheidsonderzoek - Arthur mocht het rapport van Certifiabel inzien, maar niet behouden - en hoe er onzekerheid bleef omdat de maatschappij zelf geen originele stukken meer had; allemaal verbrand bij bombardementen in de oorlog. Arthur zag nog wel dat het Belgische bureau een vervolgonderzoek had voorgesteld, waarbij ze monsters van het papier zouden nemen, maar daar had Royal Dutch blijkbaar geen zin in gehad; zeker te duur..

Toen ze vroegen wat Arthur nu met zijn aandelen ging doen zei hij dat hij ze aan zijn zoon zou geven, en als die ze niet wilde hebben (wat hij verwachtte) dan had hij geen idee. De ene confidentie is de andere

waard, en nu Guido had verteld dat Royal Dutch geen originele oude aandelen had wilde Arthur wel zeggen dat hij er drie bezat. Op dit ogenblik nam de tweede bezoeker het woord. Dit was Maarten Dember, een keurige oude heer, vertegen-woordiger van een vereniging of stichting die zich met de geschiedenis en de voor-geschiedenis van Royal Dutch bezig hield. Hij zei hoe erg het was dat de onderneming zelf geen oude aandelen had, hoe ernstig dit gemis uit historisch oogpunt wel was. Hij durfde het haast niet te vragen, maar hij deed het toch: het zou ten zeerste worden geapprecieerd als Arthur zijn stukken zou willen afstaan. Juridisch en financieel bezien waren ze niets waard, maar het was uniek nationaal erfgoed, en zijn Stichting had er een goede bestemming voor. Eén aandeel zou in bruikleen worden gegeven aan het Groot Museum van de Nationale Nederlandse Geschiedenis, waar men juist bezig was een zaaltje over de vroege jaren van de Koninklijke in te richten, het tweede aandeel zou aan de Koning worden aangeboden, vanwege de oude banden, en het derde hielden ze zelf. Als blijk van waardering - uitdrukkelijk niet: als tegenprestatie - kon Dember Arthur een overeenkomstig aantal aandelen van de huidige maatschappij aanbieden, en als aardigheid had hij er voor gezorgd dat drie daarvan dezelfde nummers van 01100 tot 01102 zouden dragen als de stukken van de oude Stempers. Als hij een bankrelatie wilde opgeven zou het zó in orde worden gemaakt.

Arthur vroeg nog even door; ook in de verheven stemming die Dember verspreidde wilde hij wel weten hoeveel stukken hij dan kreeg. Dit was ruim genoeg voor een nieuwe keuken, volgens een snelle berekening, wat hem erg meeviel; maar hij liet niets merken. Hij verlangde bedenktijd, want hij moest ook zijn zoon nog vragen wat die ervan vond. Maar het was duidelijk dat het voorstel van Dember in goede aarde was gevallen.

In de auto, op de terugweg naar den Haag, zei Guido Stevens (die zich graag zo nu en dan van de engelse taal bediende) ‘That went rather well.’

‘Zeker,’ zei Maarten, ‘Je moet alleen raden wat zo iemand eigenlijk wil, en dat had je precies goed geschat.’

‘Zijn onze aandelen echt genummerd?’ vroeg Guido nog.

‘Deze wel,’ antwoordde Maarten.

VIII

Voor hun maandelijks contact per webcam met Paul in Singapore gold een vast tijdstip, een vaste duur (niet langer dan een half uur), en vaste regels - je mocht bijvoorbeeld niet zeggen dat je die maand niets beleefd had, of zeuren over gebreken en ongemakken. Nu, deze keer hadden ze iets te vertellen, de ontdekking, hun bezoek aan Royal Dutch, het voorstel dat hen bij het tegenbezoek was gedaan. Paul hoorde het met aandacht aan, en zei dat hij het werkelijk een mooi verhaal vond. Hoe heette dat bureau van het echtheidsonderzoek ook alweer? Nee, hij had geen belangstelling voor deze aandelen, trouwens ook niet voor andere, dat was allemaal geheel passé. Als Koninklijke Olie zo kort had bestaan zou het dividend in die eerste jaren ook wel niet veel soeps zijn geweest. Wat Royal Dutch aangaat, hij was verbaasd te horen dat er nog een bedrijf met die naam bestond. Wat hem betreft konden ze hun gang gaan.

Maar toen de webcam weer was uitgezet bleef Paul een hele tijd zitten nadenken. Wat een sterk verhaal! Het bracht zijn schooljaren levendig terug in zijn herinnering. Hoe heette dat malle bureau dat het echtheidsonderzoek had gedaan? Certifiable? Ze kenden hun talen niet eens, ze leken wel gek. Enfin, hij zou het maar zo laten; het was alleen jammer dat hij er nooit met niemand over zou kunnen spreken.

IX

Als je een beetje handig bent in de wereld van de financiële derivaten kun je vroeg met werken ophouden. Twintig jaar later was Paul even in de vijftig, en toen was hij al een paar jaar stil gaan leven. Hij was getrouwd, en hij woonde nu in Florida, niet te ver van een golfclub, zijn bezigheden beperkt tot een enkel belang. En eerst nu kwam hij er toe, na al die jaren, toen hij eens in Rotterdam moest zijn en een paar uur over had, een bezoek te brengen aan het Groot Museum van de Nationale Nederlandse Geschiedenis in Delft om te zien wat er van zijn aandelen was geworden. In de vleugel over de Helden van het Kapitalisme vond hij het zaaltje over de vroege jaren van de Koninklijke. Tegenover de portretten van Deterding, Kessler en Loudon hingen twee panelen. Het eerste toonde de volgende tabel:

Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij dividenden in de eerste 16 jaren

1894	8%	1901	24%
1895	44%	1902	35,9%
1896	46,5%	1903	65%
1897	52%	1904	50%
1898	6%	1905	50%
1899	6%	1906	73%
1900	8%		

Paul bekeek deze opstelling vol ongeloof. De bedragen waren absurd: geen enkele onderneming kon in de eerste jaren na de oprichting zulke uitkeringen doen. Hij was ervan overtuigd dat er een vergissing was gemaakt. Toen keerde hij zich tot het tweede paneel. Daar hing zijn aandeel. Hij herkende het direct, en tot zijn verbazing voelde hij zich ontroerd, zo levendig was de herinnering aan de schooljongen die hij was geweest, altijd op zijn zolderkamer in de weer met zijn computer. Op de Apple kon hij alles maken, zijn cijferlijst (maar dat was niet nodig), diploma's alsof hij parachutist eerste klasse was, of een met goud bekroonde banketbakker. Aan het aandeel was hij begonnen voor een Sinterklaassurprise voor zijn leraar economie, maar het was door zijn hang naar perfectie uit de hand gelopen en hij had het niet op tijd klaar gekregen. Het grootste probleem was geweest van dat oude papier te vinden; hij had maar een paar velletjes, anders had hij wel meer dan drie exemplaren gemaakt. En toen de aandelen en dividendbewijzen eindelijk af waren zat hij voor zijn eindexamen en had hij andere dingen aan zijn hoofd. Hij wist niet goed wat hij met de aandelen moest doen en had ze maar verstopt. Nu hing zijn werk hier.

Bij de uitgang schreef hij met grote hanepoten in het gastenboek: ‘Zaal 316 - Koninklijke Olie. De staat van dividenden moet een vergissing zijn en het aandeel uit 1890 is een falsificatie.’

En hij tekende Paul van Lunt, en schreef zijn adres op. Wat kon het hem schelen? Arthur en Julia waren dood, Royal Dutch bestond niet meer, en dit museum zou het ook niet lang meer maken.

Zijn boodschap werd aan het eind van de maand door de directie gelezen, want bij het Groot Museum namen ze het gastenboek au sérieux.

Hij was niet de eerste die de dividendcijfers in twijfel trok, dat gebeurde geregeld; toch waren ze geheel juist, afkomstig uit Gerretsons' beroemde Geschiedenis van de Koninklijke. Aan zijn opmerking over het aandeel schonk men vervolgens geen aandacht.

Slachtbordes

Willem Jardin[*]

Voor de overkappingen op het houten talud, minutieus door mijzelf met oud eikenhout en geroest staaldraad gereconstrueerd, werden de dieren aangevoerd. Niet alleen aanvoer van dieren uit Nederland. O nee: veel aanvoer kwam uit Oost-europa. Als kind ging ik met opa mee om de treinen af te wachten. Van oudsher was het dé handel in de streken rond Warschau, Poznan, Lodz, Lublin en wanneer de handel erom vroeg werden deze steden bevoorraad vanuit het nog diepere achterland van Wit-Rusland en Oekraïne, stad en land van Minsk, Kiew, Smolensk, Berditschew, Kirovograd. Eenmaal, soms tweemaal per week arriveerden gesloten treinwagons. Vier, vijf of zes maal twintig paarden met uitpuilende ogen. De aanvoer van de dieren vond ik gruwelijk, maar ook, onder invloed van mijn opa, interessant, zelfs imponerend. Sommige paarden stortten in door uitputting of kwade droes, andere hadden wonden of ontstekingen in het gezicht, aan de huid, de pezen, de staart, de achterzijde van de koot. De hitten trapten elkaar gedurende de lange reis. Ze waren blootgesteld aan ijzige wind die door de reten van de wagons blies en kregen te weinig eten en drinken. Ze leden aan neusvloeiing, aan ettervlokken, aan natte en droge mok, fistels, schurft, vlekziekte, Maltakoorts, kolieken, glasogen en druivenpitten, zelfs aan reebenen en hazenhakken. Die laatste afwijkingen liepen de paarden niet gedurende de reis op, aldus mijn opa. Deze afwijkingen waren er de reden voor dat de paarden überhaupt op transport werden gezet. Ook aan een ziek paard kon je in het westen een paar gulden verdienen. Meest schrijnend waren paarden met een botbreuk. Het paard zieltogend op de met stront bedekte planken van de wagon, vertrapt, besmeurd. Dan kon de noodslachter niet snel genoeg komen. Veel paarden kwamen niet in blok 1 terecht, maar werden kribbebijtend, luchtzuigend of met een zwakke doffe hoest per as doorgezonden naar blok 2: het abattoir aan de Veelaan.

* *Dit is een door de auteur bekort fragment uit de roman* Monografie van de Mond, *die in het voorjaar van 2008 zal verschijnen bij uitgeverij Meulenhoff. Paul Heineman herinnert zich op zijn zolderkamer, bij een door hem gebouwde maquette de ervaringen die hij deelt met zijn grootvader, slachter met een oorlogsverleden.*

De Veelaan was de korte as die het Amsterdamse schiereiland in tweeen deelde. Aan stadszijde (links op de maquette) werd gehandeld en bleven de dieren leven, aan kanaalzijde (rechts) werden de dieren geslacht. De bakstenen pylonen van de entree aan kanaalzijde waren van karton dat ik insmeerde met roodbruine, met zand gemengde verf. Er stond een gietijzeren hekwerk (een rij van in zwarte verf gedoopte spelden), inclusief zwarte slagboom (een geschilderde lucifer). Het huisje van de portier was gedetailleerd uitgevoerd, luiken van reepjes hout naast de mica raampjes. Dit was de entree, hier kwam je het abattoirterrein op, dit was de oude ingang, de oude poort. Hier werd ooit een foto gemaakt ter ere van opa's jubileum, niet lang voor hij van de ene op de andere dag stopte met zijn werk en zich opsloot in zijn huis aan het Sarphatipark om zich, zoals hij meedeelde, aan zijn oorlogsherinneringen te wijden.

Ik stond op de foto bij die poort, geblokt hesje, overhemd met strak gesloten boord, laarzen, ik was dertien. Niet lang daarvoor had ik kennisgemaakt met K. Fritz, handboek bacteriologie, opa gaf het mij. Ik stond aan het begin en zoals zo veel uit het leven van mijn opa begreep ik later pas dat fotograferen aan de poort een lugubere traditie was, een hardnekkig menselijk verschijnsel waarover ook Fritz in zijn handboek schreef.

De slachters waren rechts opgesteld. Ze droegen ongespoelde voorschoten en sloven, een opvallend aantal had een snor. Vlees was, aan hun dikke buiken en armen te zien, het teken van macht en hoewel er op de foto geen varken, paard of rund te zien was, was het of elk van de slachters een speciaal voor de foto geprepareerd exemplaar aan een haak hield - enkele decimeters gekliefde buikwand, de darmen zichtbaar, maar veilig verborgen achter het zwoerd. Naast de slachters stond opa met een tweetal assistenten, dan mijn vader, een neefje, een oom en ikzelf. In zijn rechterhand toonde opa een serie genummerde plastics met hygiënisch aangesneden lymfeklieren, de namen van de grote afkeuringen, van miltvuur, tongblaar tot vlektyfus in de mond. Kwam opa's eerste assistent, Kehl genaamd, Lodewijk Kehl, juist uit de sectieruimte lopen, microscoop en een hoog glas met toxinevormende bacteriën in de hand? Had hij de malachietproef uitgevoerd en natriumsulfiet aangetroffen in het gemalen vlees van een varken?

Alle personen keken ernstig. Een lichtbeeld aan de poort was een voetstuk voor eigenwaarde. Zelfbewust, handen op de rug, blik fier en recht

de camera in, duidelijk makend aan welke zijde je stond: voor de poort, dat wil zeggen, gemachtigd de poort te openen en te sluiten, gemachtigd de inrichting van slachterijen, looierijen, penserijen, drogerijen en zouterijen te betreden, maar ook, elk moment dat je dat wilde, die vrijelijk en ongeschonden te verlaten.

Die glorie was niet iedereen gegeven. Mij was die glorie gegeven! In het abattoir zag ik het paard, het varken en het rund hangen, helemaal en dood. Niet in mootjes gehakt als bij de slager, maar helemaal. De volledige dood, de volledig dode ouders van de biefstuk, het gehakt, de gepekelde ham, de gepaneerde schnitzels, cornedbeef.

Ja, er werd hard gewerkt op het slachtbordes om dat tragische moment niet te lang te laten duren. De dieren kwamen aanlopen tussen de dranghekken. De ruimte tussen de hekken werd smaller, als vanzelf gingen ze achter elkaar lopen, er waren angstaanjagende geluiden te horen, in hun onschuldige ogen was een angstig vermoeden te lezen, je kon zien dat ze het wisten. Ze liepen niet, ze gingen niet, ze probeerden om te draaien en terug te lopen, ze vielen elkaar aan, ze werden met stokken op hun ruggegraat geslagen, of in hun buik geprikt met elektriciteit, en dan, ineens, als ze over de brug waren, werden ze aan een poot gepakt door een ijzeren klauw van een machine die verbonden was met een lopende band aan het plafond. Onder mijn ogen werden de kolossen de lucht ingeslingerd, aan de bok gefixeerd met kabels en haken, het hele lichaam de hoogte in, geen contact meer met de aarde, hangen, volkomen weerloos, klaar om te sterven, de laatste secondes.

Het gillen was afschuwelijk, er werd geschoten, de hals werd ingesneden, de huid van kaak tot pluim, maag en darmen werden met een hark losgetrokken om in de glijgoot te verbloeden, koppen werden gepeld en gespoeld, voedselresten verwijderd, de koppen belandden in het koppenkabinet, de organen in de organenwagens en rijden maar! Weg was de dood! De slachters met hun geslepen messen waren ervoor op de loop. Je moest de dood klein maken en zo snel mogelijk laten passeren.

Daarom waren de deuren van het abattoir goed gesloten. Het slachten mocht geen openbare aangelegenheid zijn, door kinderen en jonge volwassenen bij te wonen; het abattoir was geen reusachtige markt met paarden-, varkens- en runderkramen waarop het complete huishouden van deze viervoeters werd tentoongesteld, alvorens ploegen slagers zich aan het uitbenen en uitsnijden wijdden alsof het de executie betrof van

een vijandig volk. Nee, overheidsinstructies!

Maar wat een geluk! Ik was niet afhankelijk van het beperkte repertoire van de publieke vertoning. De poort van het abattoir stond voor mij open! In gepaste kleding stond ik op het slachtbordes, een wit petje op mijn hoofd. Ik zag ze aan komen lopen over de brug, ik hoorde het schreeuwen, gillen was het, soms bijna menselijk. Door mijn opa verwierf ik jaren geleden het privilege in levenden lijve getuige te zijn van grove slachtpartijen waarbij de dood als een warm kussen aan mijn voeten werd geworpen. Ik zag er tientallen, honderdtallen als je mijn nachtmerries meerekende: pasgestorven paarden, varkens en runderen die in dampende stukken werden gezaagd. Allemaal voorzien van zijn oordeel. Want hij was de keurmeester, hij moest zich uitspreken over het vlees en steeds beter begon ik in te zien hoe hij dat deed. Hij leverde mij zelf de grondbeginselen van zijn vak. Hij vertelde mij tot in de details wat hij in Duitsland had meegemaakt, Haftnr. 134698, Steinbergerlager. De wetenschap van de hygiëne was een wetenschap van de overwinning.

Quindici
Philip Snijder

Wang tegen wang, de mijne tegen die van de non, een kwartier zeker al. Onze mondhoeken bevonden zich op een centimeter van elkaar, minder nog, omdat ik de zijkant van mijn gezicht waar dat maar kon in volkomen symmetrie tegen de hare probeerde te duwen. Mijn kin tegen die van haar, dan het volle oppervlak van onze wangen, daarboven mijn rechterslaap tegen haar stugge witte hoofdkapje. Om nog dichter bij haar te komen had ik mijn vette lange haren achter mijn oor gehaakt. Ik stelde me voor dat ik bij het knipperen met mijn ooghaartjes die van haar, op haar gesloten oogleden, steeds raakte en liet meebewegen. Dat ik haar zo bijna onmerkbaar kriebelde en dat de snelle trekjes die haar neus en bovenlip steeds maakten door deze ragfijne strelinkjes werden veroorzaakt. Al meerdere keren had ik mijn tong naar buiten laten komen, en even snel laten glijden langs haar iets openhangende mond. Op het glas van het coupéraam dat ons scheidde, en dat onze profielen in elkaar spiegelde, was daar een vettige streep te zien in het condens van mijn adem.

Zittend op mijn rugzak, platgelegd in het gangetje van de nachttrein, kon ik mijn gezicht exact op de hoogte brengen van dat van de non, die in diepe slaap was weggezakt tegen het raampje dat naast de schuifdeur de coupé verder afsloot. Waarschijnlijk om mij, na onze eerdere uitwisseling van sympathiebetuigingen, niet onbeleefd van zich te scheiden, en om mij zicht te geven op de tegen haar schouder slapende Inge, had ze niet het gordijntje dichtgetrokken dat zich naast haar bevond, wat haar toch een aangenamer hoofdsteun zou hebben gegeven.

En zo kon ik mij, aan de andere kant van het glas, overgeven aan een van de vele koortsige hersenkronkels die mij door slaapgebrek, vermoeidheid en hitte in dit laatste deel van onze reis steeds vaker kwamen bezoeken. Ik had, in de plotselinge zekerheid dat de bedorven atmosfeer in het gangetje aan mij te wijten was, zeker een uur lang in mijn zwetende handpalm angstvallig mijn adem onderzocht, waarbij elke controle zowel een bevestiging als een weerlegging van mijn indruk opleverde. Daarvóór had ik een lange tijd met woest kloppend hart zitten loeren naar de knieën en voeten van de mannen die op de bank tegenover Inge een plaats hadden. Ik was ervan overtuigd dat geen van hen écht zo diep in slaap was als ze wilden doen voorkomen, en dat ze zonder uitzonde-

ring bezig waren om door draaiende en onderuitzakkende manoeuvres vleselijk contact met Inges benen te krijgen. En ook was mij door mijn invalide brein opgedragen een verboden intiem moment te hebben met de non. Een blik werpen onder haar zware rokken, haar borsten vol in mijn handen nemen, haar met overgave op de mond zoenen. Juist nu, met al die tientallen slapende of halfslapende lichamen om ons heen. Het was uitgedraaid op deze aanranding achter glas, waarvan maar één partij zich bewust was geweest. Ik trok mijn hoofd weg van het raampje en draaide mij weer om met het gevoel dat mijn wang door het duwen nog zichtbaar plat was, en pas na een paar seconden weer uitbolde in zijn normale vorm.

Deze non hadden we in de avond vóór deze nacht leren kennen, voor zover je van leren kennen kunt spreken bij het op je borst wijzen en je voornaam scanderen.

'Concerta!'

'Inge!'

'Joop!'

Bij die van ons knikte ze met enthousiast herkennende blik, maar het was duidelijk dat ze al bij voorbaat opgaf greep te krijgen op dergelijke exotische klanken.

Geen van beiden hadden we ooit een non van dichtbij gezien. Nonnen bestaan niet in Amsterdam. Toen ze plotseling in het gangetje van de trein verscheen, met haar dikke habijt, strak gesteven kapje en daarmee uit de toon vallende jonge en vrolijke gezicht, durfden we, na een eerste geschrokken blik, niet meer goed naar haar te kijken. Zoals je krampachtig niet kijkt naar een lilliputter of naar iemand met een grote wijnvlek in het gezicht. Ze ging op weg naar het toiletje en moest zich een weg banen langs de lichamen en veelvormige stukken bagage waarmee het gangetje was volgestouwd. In het voorbijgaan bekeek ze ons met vertedering en nieuwsgierigheid. Een jong, ongetwijfeld Duits stelletje zag ze, ongemakkelijk hangend op hun rugzakken, kinderen nog bijna, allebei met piekende lange blonde haren (bij het meisje bijna lichtgevend wit), door de vermoeidheid van het reizen zonder zitplaats nog bleker van huid dan ze van zichzelf al waren, vervuild en bezweet, lijdende ogen, duidelijk aan het eind van hun krachten. Toen ze terugkwam had ze, zoals we zagen, over ons nagedacht. Ze sprak de dikke moeder aan die met haar gezin - de twee kinderen en echtgenoot lagen te slapen op

hun bagage van kartonnen dozen en met touw bijeengehouden koffers - ook in het gangetje de nacht moest doorbrengen. De vrouw, die ons eerder op de avond had verplicht mee te eten van de uitgebreide maaltijd die ze haar gezin ook in deze omstandigheden had weten te serveren, keek ontroerd van medelijden in onze richting en begon met rauwe, harde stem tegen de non te spreken. Ook eerder al, toen ze ons had aangespoord toe te tasten, was me opgevallen dat de agressieve bitsheid van haar stem en het dreunende volume ervan, op geen enkele manier verband hielden met de inhoud van haar, voor ons onverstaanbare maar moeiteloos te interpreteren, vriendelijke woorden. Al voor ze was uitgesproken kwam de non op ons toe, streek Inge over het haar en schudde medelevend haar hoofd. Ze ging voor ons staan en tikte op haar borst.

‘Concetta!’

Toen ze daarna lachend en vragend naar Inge wees, begrepen we dat wat ze had uitgesproken haar naam was en stelden we haar blozend en moeizaam glimlachend op de hoogte van de onze. Omdat er verder geen mondelinge communicatie mogelijk bleek, pakte ze Inge bij haar arm en gebaarde ons met haar mee te gaan. In haar coupé, waar alle plaatsen bezet waren, hoefde ze maar een paar meewarig klinkende woorden tot haar reisgenoten te richten om die zo te laten inschikken dat er naast haar voor Inge een vrij stukje bank ontstond. Mij maande ze voor het raampje te gaan zitten. Ze keek me geruststellend in de ogen en liet haar wijsvinger voor haar gezicht snelle horizontale rondjes draaien: jij mag later uitrusten.

Achter het raam tegenover mij kwam zo nu en dan een fel verlicht stationnetje voorbij, waar we meedogenloos in volle vaart doorheen gierden. Daarna keek ik in een glanzende spiegeling steeds weer aan tegen mijn eigen gepijnigde hoofd met uitgezakte haardos, het gangetje en de coupés erachter.

De gezinsvader draaide zich op zijn koffers kreunend om, waardoor de arm met zijn horloge voor mij zichtbaar werd: kwart over vier. Op de drie uur overstaptijd op het station van Rome na, zaten we nu dus meer dan vijfendertig uur achter elkaar opgesloten in een trein.

Al in Utrecht waren we weggestuurd van de zitplaatsen in de lege coupé waarin we ons na het instappen in Amsterdam opgetogen hadden genesteld. Kijk eens, dit knusse kamertje nemen we helemaal alleen voor ons, nou zo houden we het wel uit tot aan Sicilië! We hadden het

ons breeduit gemakkelijk gemaakt, kledingstukken en etenswaren op de vrije stoelen gelegd, om langskomende reizigers die nog een plaats zochten te ontmoedigen. Nooit eerder hadden we een dergelijke trein gezien, met lange wandelgangen langs afsluitbare coupés, laat staan erin gereisd. We ontdekten dat er aan de binnenkant zelfs een slot op onze deur zat dat we konden gebruiken, dat er gordijnen waren die een intiem slaaphokje van de coupé konden maken. We klapten alle leuningen omhoog en probeerden tevreden het ligcomfort van de twee banken. Ook toen de trein zich in beweging zette, hadden we de coupé nog geheel voor onszelf. Ik trok een blikje bier open, Inge kraakte met chips, schoenen uit, voeten op eikaars bank. Nu eerst maar eens naar Rome.

Twintig minuten later reden we station Utrecht binnen waar we, geheel buiten onze verwachting, tot stilstand kwamen. Vanuit het gangetje zagen we dat het perron afgeladen stond met zwaar bepakte reizigers, die druk roepend en wijzend de wagons gingen afspeuren. Binnen een paar minuten puilde de onze uit van luidruchtige mensen met hun bagage, en stonden wij met onze rugzakken in het gangetje, vol ongeloof starend naar de acht strookjes papier met reserveringen tot Rome in een houdertje op het coupéraam.

Zo waren onze dagen en nachten zonder normale zitplaats begonnen. We hadden het moeten doen met de iele stoeltjes die in het gangetje uit de wand te klappen waren, maar meestal kozen we voor onze rugzakken, zodat we elkaar konden vasthouden en tegen elkaar konden aanhangen. In Frankfurt was de trein midden in de nacht zo verstikkend volgestroomd met vooral sjofele, lawaaiige Zuid-Italiaanse gezinnen met hun etenswaren en bagage van dozen en oude koffers, dat we half huilend onze toevlucht hadden gezocht tot een van de wc-tjes, waar we tot de ochtend - met onderbrekingen als iemand hoge nood had - in de nattigheid en de stank afwisselend hadden gehangen op de rugzakken of gezeten op de pot.

Zwoegend onder onze rugzakken hadden we in Rome een paar uur in de hete, verblindende chaos van station Termini gedoold, gevolgd door honderden schaamteloos nieuwsgierige, indringende ogen. Meerdere keren werden we aangesproken door groepjes uitgelaten jongens die naar Inge keken en even grijnzend en elkaar duwend achter ons aankwamen(‘Doitsjj??’), waarna we snel afwerend doorliepen uit angst bestolen of verkracht te worden. Toen we achter de woelende mensen-

massa op het perron de trein naar Palermo hadden gevonden, werd duidelijk dat de hoop op een meer comfortabel vervolg van onze reis ijdel was geweest.

Ook de moeder van het gezin naast mij in het gangetje was nu in slaap geraakt. Ze had geen controle meer over haar korte dikke lijf dat op het smalle klapstoeltje naar alle kanten werd geschokt. Steeds gleed ze bijna naar de vloer, maar wist zich dan zonder wakker te worden weer rechter te hijsen. Haar rok was opgeschoven en had trillende witte dijkwabben ontbloot.

Toen ik mijn blik weer op het spiegelende raam vóór mij richtte, schrok ik op. Ik probeerde mijn ogen helder te krijgen door ze even stijf dicht te knijpen en weer te openen. De beelden die tot nu toe door de gunstige werking van het kunstlicht duidelijk in het ruit waren afgetekend - de coupé met slapende hoofden achter mij, een deel van de coupés links en rechts daarvan, het gangetje met mijzelf en het slapende gezin onder het lange, overvolle bagagerek - leken nu vale schimmen tussen ontelbaar vele andere vale schimmen. Een niet goed afgestemde tv, met meerdere kanalen door elkaar heen. Het was plotseling stampvol geworden, daar in die spiegeling. Alles in de trein om mij heen leek zich daarbuiten niet verdubbeld, maar minstens vervierVoudigd te hebben. Een paar keer keek ik schichtig heen en weer tussen de werkelijkheid in onze wagon en de warwinkel achter het raam. Steeds zag ik weer een nieuwe rug, een niet te plaatsen hoofd, een onbekende koffer. Totdat ik, me verbazend over hoe lang deze zinsbegoocheling had weten stand te houden, tot het besef kwam dat vlak naast de onze een andere, net zo afgeladen trein was komen rijden, die zich voortbewoog met exact dezelfde snelheid. En mij omdraaiend zag ik, kijkend achter de coupé van de non en Inge, dat ik daaroverheen nog de reflectie had gezien van een dérde trein vol hangende slaaplichamen, die aan onze andere zijde net zo synchroon met ons optrok.

Ik probeerde te volgen wanneer de twee buurtreinen op andere sporen terecht zouden komen en huns weegs zouden gaan, maar dit gebeurde niet. In strakke formatie bleven we naast elkaar voortrijden, wagon aan wagon, venster aan venster, zonder dat de positie van de ene trein ten opzichte van de andere ook maar een centimeter verschoof. Van het nachtelijke landschap en de lichten van stations en huizen kon ik niets meer zien, ook niet als ik mijn ogen inspande en door de andere trei-

nen heen probeerde te turen. Je kon alleen nog voelen, niet meer zien dat we reden. Aan het veranderde geluid van onze trein en een steeds zwaarder wordende trek naar achteren in mijn lichaam merkte ik dat we aan het afremmen waren. Om mij heen, en in de trein naast ons, zag ik dat steeds meer mensen door diezelfde sensaties wakker werden. Verwrongen gezichten werden met een grimas strakgetrokken, pijnlijke ruggen gestrekt, beslagen tongen schoongekauwd. Met een gezamenlijk snerpend gegier kwamen de drie treinen precies tegelijk tot stilstand.

Een paar seconden zweeg alles, daarna bloeide overal beweging op en werd er naar elkaar gebaard en geroepen. Er ging iets gebeuren, men bereidde zich voor op activiteit, zo dacht ik uit de opeens verwachtingsvolle gezichten en doelgerichte motoriek van de Italianen te begrijpen. In de coupé achter mij werden schoenen aangetrokken, ceintuurs dichtgegespt. Inge stond rechtop. Stijf van slaap en met ogen die niet open wilden keek ze vragend naar de non. Ze wees naar de grond. ‘Palermo...?’ zag ik uit haar mond komen.

De non schudde lachend haar hoofd, draaide zich om en trok de deur van de coupé open. Ze leidde Inge aan haar arm naar buiten. Toen ze ons naast elkaar voor zich had staan, begon ze luid en met veel nadruk tegen ons te spreken. Ze probeerde ons iets uit te leggen, dat werd ook wel duidelijk uit de werveling van beeldende gebaren die haar habijt deden wapperen en waarvan wij er maar één konden duiden: het tikken met haar wijsvinger op de plek van haar pols waar een horloge had kunnen zitten. Kennelijk was de tijd een belangrijk element in haar betoog. ‘Capito??’ vroeg ze, heftig knikkend en ons hoopvol aankijkend, na elke paar zinnen. Bij zoveel geestdriftige goede wil durfden we ons volslagen onbegrip niet openlijk te bekennen. We knikten langzaam en voorzichtig terug, met gezichten waarop we het kraken van onze hersenen probeerden te tonen: we begrepen het un poco...

Ondertussen had zich om ons heen een halve kring van medereizigers gevormd, die steeds vaker met lange, verontwaardigd klinkende uithalen (‘Mannóóóóó...!’) de non onderbraken en de uitleg van haar probeerden over te nemen. Om de aandacht naar zich toe te trekken tikten die omstanders míj voortdurend aan - niemand deed dit bij Inge. Uit alle richtingen zochten handen contact met mijn armen, borst en rug, en iedere keer probeerde ik een persoon aan te kijken die het woord tot ons wilde voeren. Maar zodra ik een gezicht in beeld had, voelde ik

weer meerdere ongeduldige vingers prikken en moest ik mij omdraaien. Steeds verwarder schokte ik heen en weer tussen de opgewonden Italianen, die in hun hulpvaardigheid elkaar probeerden te overschreeuwen. Niemand kreeg de kans meer dan twee zinnen uit te spreken voor hij luidkeels en met veel armgezwaai werd onderbroken door anderen die het beter wisten of ervan overtuigd waren wél met ons te kunnen communiceren. Toen ik het punt had bereikt dat ik me - ondankbaar of niet - uit hun midden wilde losrukken, verloor even iedereen zijn evenwicht doordat de trein zich met een schok weer in beweging zette.

Het groepje viel uiteen. Sommigen begaven zich terug naar hun plaats, anderen stelden zich op, met niet meer dan een pakje sigaretten als bagage, achter de klapdeur naar de tussenruimte waar de deuren naar buiten zich bevonden. Met uitnodigende gezichten wenkten ze ons hen te volgen. Toen ik over ze heen keek, zag ik dat die ruimte bij de buitendeuren inmiddels stampvol gepakt was met andere wachtenden, eveneens zonder hun koffers of dozen. Ik zag dat de trein naast ons nog stilstond. Stapvoets trokken we erlangs, schokkend en onder een continu schel geknerp van de wielen op de rails.

‘Waar zijn we nou?’

Inges ogen, waarin ik onderdrukte angst zag, gingen van mij naar de non en weer terug. Als antwoord legde de non bij ons allebei een hand op de schouder en duwde ons zacht maar met overtuiging in de richting van de wachtenden. Nog steeds schoven we uiterst traag langs de raampjes van de trein naast ons. Ondanks onze lage snelheid leek het schokken steeds heviger te worden. Het gegier en geknerp leek nu zelfs een echo te hebben gekregen.

Ik wees op onze rugzakken, maakte de pantomimegebaren van die opdoen, en keek de non vragend aan. Nee, schudde ze weer, lachend en met geruststellende ogen. Ze wees op zichzelf en daarna op onze bagage: zij zou die bewaken zodat wij konden doen wat zo ongeveer iedereen ging doen, en waarvoor we klaarblijkelijk de trein moesten verlaten. Weer tikte de non op de bovenkant van haar pols. Na dit gebaar strekte en sloot ze drie keer de vingers van haar rechterhand vlak voor onze gezichten. Nu verstond ik het woord dat ze ook eerder al met nadruk had uitgesproken, maar dat ik toen in alle drukte niet had herkend, terwijl ik het wel degelijk was tegengekomen in het boekje dat ik, direct na het wegrijden uit Amsterdam, had opengevouwen met het idee daar de ver-

dere reis uit te studeren: Wat en Hoe in het Italiaans. De telwoorden tot twintig had ik voor Utrecht nog kunnen doen.

‘Quindici!’ Vijftien minuten! We gaan ergens stoppen en dan kunnen we een kwartier op het perron frisse lucht ademen en onze benen strekken! Jezus, wat ben ik daar aan toe, Ing!’

‘Moeten we dan niet wat belangrijke spullen meenemen...? Alles zit weggestopt in die rugzakken, paspoorten, reischeques...’

‘We blijven dicht bij de wagon. En nonnen kan je vertrouwen.’

Ik lachte naar onze weldoenster en liet daarna met open mond en wapperende handen blijken hoezeer we verlangden naar buitenlucht. In haar ogen werd grote vreugde zichtbaar nu ze zag dat we haar eindelijk hadden begrepen. Haar hoofdknikken nam nog in heftigheid toe terwijl ze ons breed lachend wees dat we snel moesten aansluiten achter de wachtenden bij de deuren.

Daar werden we door drukke, vrolijke stemmen binnengehaald. Er werd een doorgang voor ons vrijgemaakt zodat we ons nog wat dichter bij de buitendeuren konden opstellen. Aan alle kanten gaven handen ons schouderklopjes en maakten veelbelovende wijzende gebaren naar wat ons achter de wanden van de trein te wachten stond. Ik probeerde te zien of we al een station binnenreden, maar we stonden nu in het deel van het gangetje tussen het laatste raam en de buitendeuren. De vele elkaar verdringende hoofden maakten het onmogelijk ook maar iets van de buitenwereld te onderscheiden door de ramen achter ons. We reden nog steeds stapvoets en onregelmatig schokkend. Door het scherpe lawaai heen dat we zelf maakten, meende ik nu ook af en toe hol klinkende stemmen te horen roepen. Na een laatste heftige schudding, die onder onze medepassagiers uitbundige hilariteit wekte, stonden we stil.

Het volume van de vele stemmen was nu zo opgelaaid dat wij er niet meer overheen konden komen als we iets tegen elkaar probeerden te zeggen. In het gedrang en de collectieve manoeuvres in de richting van de deuren waren we van elkaar losgeraakt. Inge probeerde tussen armen, schouders en hoofden door mijn blik te vinden. In wat ik van haar gezicht kon ontwaren zag ik dat ze haar best deed zich te laten overtuigen door de vrolijkheid om haar heen, maar dat dit niet goed lukte. Een krampachtige halve glimlach zag ik, een flits onzekerheid in een oog.

Er weerklonk een luid geklik en gesis. Als kinderen die worden losgelaten bij de poort van een speeltuin begonnen de Italianen om ons heen

te juichen toen iemand daarna de zware deur kon openduwen. Geen perron kwam in zicht, maar de zijkant van een eveneens stilstaande andere trein, die met een tussenruimte van niet veel meer dan een meter naast de onze was opgesteld. De voorste wachtenden stapten meteen op de traptreedjes die aan de buitenkant onder de deur waren bevestigd en zakten naar beneden in de smalle ruimte tussen de treinen. Door het lage niveau waarop ze terecht kwamen was alleen nog hun borst en hoofd te zien. Vandaar maanden ze hun reisgenoten ook snel naar beneden te komen, en verdwenen de een na de ander haastig en vrolijk roepend naar rechts.

Toen ik zelf bij de deur was aangekomen - meer getild en voortgeduwd door de bewegingen van de massa om mij heen dan op eigen kracht - zag ik dat Inge al beneden stond. Ze moest moeite doen om niet te worden meegevoerd door de continue stroom passagiers die langs haar wilde en die, zag ik nu, ook van links, uit andere deuren van de trein, werd gevoed.

‘Kóm nou...!’

Ze leek nu echt benauwd. Snel sprong ik van de laatste trede en stond naast haar. We pakten elkaars hand. In het gedrang van de zich langs ons persende stoet haastige mensen hadden we niet de gelegenheid om ons heen te kijken. We stonden iedereen in de weg en het was onmogelijk langer op dezelfde plaats te blijven. Toen een jongen in militair uniform die in Inges coupé had geslapen uit de trein sprong en ons lachend wenkte, gaven we ons dan ook over aan de eensgezinde stromende beweging en gingen achter hem aan.

Vlak bij de brede rug van de soldaat liepen we in het smalle pad tussen de twee treinen, onophoudelijk op de hielen getrapt door de mensen achter ons. Van frisse lucht was niet veel te merken. Het leek hier in die onafzienbaar lange, dunne mensenkaravaan, waarvan het massale geroep en gebabbel inderdaad scheen te worden versterkt door een echo, nog heter en benauwder dan binnen in de trein. Ik zag dat Inge elk ogenblik haar plakkende T-shirt lostrok van haar borsten en rug, waarbij ze steeds haar mond wijd opendeed om genoeg lucht te kunnen binnenhalen. Bij ons allebei kleefde het haar kletsnat tegen onze voorhoofden. Ik probeerde tijdens het doorstappen soms even naar beneden te kijken, in de schemering onder onze kniëen. Als ik kon zien wat voor bodem daar was - asfalt, tegels, kale aarde - zou ik misschien

kunnen begrijpen in welk deel van het station we ons bevonden. Maar direct vóór en achter de mijne zag ik slechts andere snel lopende voeten. En mijn pas inhouden om ruimte te laten ontstaan en beter te kunnen kijken was onmogelijk: iedere keer dat ik even tempo minderde, voelde ik de mensen achter mij onmiddellijk ongeduldig dringen. Ook een blik naar boven, waar ik bij het uit de trein stappen een donkere overkapping met hier en daar een lamp dacht te hebben waargenomen, zou mij nu zeker hebben doen struikelen.

Net iets te laat merkten we dat de soldaat had halt gehouden, zodat we tegen hem opbotsten. Glimlachend keek hij om en wees ons op de stroom voor hem, die naar links was afgebogen en zich nu langzaam en met moeite door een opening tussen twee losgekoppelde wagons probeerde te werken. Het leek wel of de vrolijkheid en goede sfeer nog waren toegenomen, juist door het gezamenlijk moeten nemen van deze hindernis. Iedereen hielp elkaar om langs de loshangende kabels en dikke stootbumpers heen te komen zonder vet of vuil aan zijn zomerkleren te krijgen. Toen wij ook waren gepasseerd, stonden we voor een derde trein. Ik voelde Inges vragende en ongeruste ogen de mijne zoeken, maar ik keek niet terug. Met mijn houding en blik probeerde ik te tonen dat ik vol vertrouwen was in een goede afloop van deze expeditie. Achter onze voorgangers aan liepen we langs de derde trein een stuk naar rechts, tot er opnieuw een opening tussen twee wagons was. Weer sloegen we naar links af en kwamen na een paar meter tot stilstand.

Ik rekte mij uit en zag over de schouder van de soldaat en de hoofden voor ons heen dat de mensen verdwenen door een deur in een hoge glimmende wand waar de laatste trein dicht tegenaan was gerangeerd.

‘We zijn er.’

Ik probeerde het te laten klinken alsof alles tot nog toe geheel volgens verwachting was verlopen en er bij mij van verwarring of zorg geen enkele sprake was.

‘Wát nou “We zijn er?” Jij weet toch zeker ook niet waar we zijn of waar we naartoe gaan? Ik word hartstikke achterlijk hier! We gaan terug, hoor...’

Maar keren was uitgesloten met die oprukkende horde achter ons. De soldaat keek weer naar ons om, nog breder lachend dan tevoren. Hij knikte naar de deur met de mensen die zich daar verdrongen, en liet dicht bij onze gezichten om en om zijn wijs- en middelvinger snel op en

neer gaan, waarbij zijn hele hand langzaam omhoog kwam.

‘We moeten geloof ik een trap op, Ing...’

‘Waar is dat malle perron dan helemaal? We zouden toch dicht bij onze trein blijven...’

Nu we dichterbij gekomen waren zag ik dat de deur inderdaad toegang gaf tot een hel verlicht trappenhuis en dat iedereen zich omhoog spoedde. Met boven ons het kabaal van vele voeten op metalen treden en van echoënde stemmen die nu wel leken te juichen van opwinding, begonnen ook wij te klimmen. In wat ik tussen de lichamen door kon zien van de nauwe koker met gladde wanden waarin we naar boven gingen, wist ik geen aanwijzing te vinden om uit af te leiden waar we ons bevonden of waarnaar we op weg waren. Wel zag ik dat we na twee trappen op een overloop of etage kwamen, waar een deel van de mensen uitstroomde en door een deur verdween. Behalve wat felle lampen was voor ons van wat daarachter was niets te zien, doordat de deuropening continu gevuld was met passerende lichamen. De soldaat draaide zich om, schudde olijk nee en wees enthousiast naar de trappen die verder naar boven leidden. We hadden nauwelijks de tijd een blik te wisselen en volgden hem en de vele anderen omhoog. Het leek wel of iedereen nu nog iets haastiger liep dan voorheen. De tweede overloop had een zelfde deur als de eerste, maar deze bleef gesloten en niemand toonde er belangstelling voor. We gingen door naar de volgende serie trappen. Inge trok hard aan mijn hand. Ze probeerde in te houden en zich te verzetten tegen de manier waarop we voortgejaagd werden, zich schrap te zetten tegen deze krankzinnige volksverhuizing waarin we als kiezelsteentjes in een rivier willoos werden meegesleept.

‘Ik heb mijn benen wel genoeg gestrekt zo, ik wil godverdomme terug...!’

Maar achter ons werd haar protest teniet gedaan door vriendelijke handen op onze schouders die deze jonge kwetsbare buitenlanders ervoor wilden behoeden omver gelopen te worden en die ze tegelijkertijd maanden op te schieten. Verder omhoog gingen we.

We bereikten de derde overloop, de hoogste zo te zien: hier waren geen trappen verder naar boven. Met meerderen tegelijk drongen de mensen zich door de deur, die zich in dezelfde hoek bevond als op de etages onder ons. Voor het eerst sinds we de trein verlaten hadden, voelde ik koelere lucht langs mijn gezicht gaan. De voor ons lopende soldaat maakte zich los uit het gedrang in de deuropening en stapte opzij. Met

een gespeeld ceremonieel gezicht maakte hij een lichte buiging en liet ons met een hoffelijk handgebaar voorgaan. Nog steeds hand in hand volgden we - ik voor, Inge achter - de ruggen die over de verhoging in de deuropening stapten.

Van het ene moment op het andere stonden we in een loeiende wind die ons bijna omver blies. De mensen voor ons verspreidden zich, zodat we vrij zicht kregen. Een witte reling, daarachter een blauwzwarte nachthemel waarin duizenden sterren elkaar verdrongen. Zonder een woord liepen we naar voren en keken naar beneden. Ver in de diepte klotsten golven en sprongen schuimkoppen weg. De luchtstroom was hier zo sterk dat we ons moesten vastgrijpen aan de reling. Nu de drukke stemmen van de andere reizigers niet meer alle andere geluiden bedekten, hoorden we ook een zwaar ritmisch gebonk van onder onze voeten. We keken elkaar aan. Inges gezicht was zo vertrokken door haar verbijstering dat het leek of ze hevige pijn leed.

‘Zitten we op een bóót dan...?’

‘Op een várende boot, Ing. En we gaan behoorlijk snel ook, zo te voelen...’

‘Jezus! Waar is onze trein dan? Alles zit in die trein, we hebben helemaal niks bij ons... O god, we zijn alles kwijt!’

Ze sloeg een hand aan haar mond en er kwamen tranen over haar wangen rollen. Het volgende moment huilde ze voluit, met heftige schokken van haar borst en schouders. Ik wilde een arm om haar heen slaan, maar die duwde ze vinnig weg.

‘Jij met je frisse lucht en je benen strekken... Wat moeten we nou dóén, wat moeten we nou dóén?’ Ze schreeuwde nu, met hoge uitschieters door het snikken.

‘Ik denk dat die trein over een brug gaat, of door een tunnel, en dat we dan straks weer... Al die mensen zijn toch óók uitgestapt...’

Ter bestrijding van vooral mijn eigen paniek wilde ik om ons heen wijzen, naar de ontspannen van de nachtlucht genietende, rokende medepassagiers. Maar toen ik omkeek zag ik dat zich om ons heen, net als eerder in de trein, een halve kring had gevormd van Italianen die onze consternatie aandachtig volgden. Ze keken bezorgd en leken met elkaar te overleggen. Een kleine man in een van zweet doordrenkt overhemd liet zijn hand rondjes draaien over zijn dikke buik en knikte met vragend gefronste wenkbrauwen in Inges richting.

‘Ze denken dat je zeeziek bent.’

Pas nu drong tot mij door dat er inderdaad een behoorlijke deining voelbaar was. Inge veegde haar wangen droog en schudde ontkennend haar hoofd naar het groepje.

‘Probeer te vragen waar die trein is.’

Met mijn gezicht verborgen achter een melaatsenkap van door de wind naar voren gestuwde haren begon ik, voor de tweede keer in tien minuten, de buigingen en armbewegingen te maken die horen bij het omdoen van een rugzak. Met mijn handen aan de denkbeeldige draagbanden op mijn borst deed ik een paar overdreven moeizame stappen, en mimede daarna het afdoen en op de grond zetten van de zware last. Ik duwde het haar uit mijn gezicht, probeerde het geluid van een rijdende trein zó hard na te bootsen dat ik boven het geraas van de wind en de scheepsmotor uit te horen was (‘Tjoeketjoeketjoek...!’) en spreidde tenslotte theatraal mijn onderarmen: waar is hij?

Uit mijn publiek kwam een in koor uitgestoten ‘aah!’ van begrip en opluchting, gevolgd door hartelijk gelach. En alsof daartoe commando was gegeven, stond vervolgens waar ik ook keek iedereen driftig naar het stukje scheepsdek voor zijn voeten te wijzen. Sommige mannen gingen er zelfs bij op hun hurken zitten. Van alle kanten werden we bestookt met geroep om onze aandacht en opgewonden, over elkaar heen tuimelende pogingen tot uitleg.

‘Waarom wijzen ze nou allemaal op dat schip, dan?’ Inge wendde zich ernstig kijkend tot de breed naar ons lachende Italianen. ‘Train! Not ship! Train!’

Eerdere pogingen om in het Engels met onze medepassagiers te communiceren hadden nooit meer opgeleverd dan nee schuddende, verlegen gezichten, maar nu waren er wel degelijk aan alle kanten enthousiaste reacties. Nog sneller en nadrukkelijker gingen de vele naar het dek wijzende vingers op en neer. Eén woord schoot uit het chaotische gekwetter overal omhoog.

‘Treno!’ ‘Treno!’ ‘Treno!’

‘Jezus, Ing, ik geloof dat onze trein gewoon méévaart, dat die hele trein gewoon hieronder óp de boot is...’

‘Dat kan toch helemaal niet! Heb je gezien hoe lang die trein was, hoe zwaar... Dan zinkt die boot toch meteen! We zijn gewoon alles kwijt, man...!’

Voordat ik kon antwoorden maakte de kleine dikke man van het zee-ziekte-gebaar zich los uit het groepje en kwam vlak voor ons staan. Hij begon een ratelende tekst tegen ons uit te spreken waarin elk woord, gemeten aan de nadruk die het kreeg, van levensbelang leek te zijn. Steeds wees hij op zijn horloge en daarna op de deur van het trappenhuis achter ons.

‘Treno?’ vroeg ik.

‘Treno! Treno!’

Ik zag nu dat er aan het lange dek waarop wij stonden niet één maar, om de tien meter ongeveer, meerdere deuropeningen waren, waaruit koepels hel licht naar buiten vielen. Op al die plekken was een gedrang ontstaan van passagiers die naar de trappen wilden. Ook via de deur waardoor wij waren gekomen stroomden de mensen nu massaal naar beneden. De dikke man wees weer op zijn horloge en gebaarde ons daarna aan te sluiten. Hijzelf elleboogde zich een opening tussen de dicht bijeengestuwde lichamen en verdween uit zicht.

Ik pakte Inges hand. ‘We gaan er achter aan.’

We voegden ons bij de laatste wachtenden. Meteen maakten die ruimte voor ons en lieten ons door. Met druk geroep waarschuwden zij de mensen voor hen, die ook opzij stapten. Zo ging het door tot de groep te compact werd om ons nog verder te laten doorschuiven. Met onze neuzen tegen de ruggen vóór ons stapten we het trappenhuis binnen. Net als een kwartier geleden waren we volledig ingepakt door ongeduldige, lawaaierige Italiaanse lijven die ons, nu in omgekeerde richting, met zich meesleepten.

Ondanks ieders haast kwamen we met zo velen tegelijk maar langzaam de eerste trap af. Terwijl onze armen steeds meer werden uitgerekt probeerden Inge en ik door het gedrang heen elkaars hand te blijven vasthouden. Met al het uitgelaten geschreeuw en gelach rondom ons was mondeling contact weer niet mogelijk. Na twee trappen kwamen we op de eerste overloop. Voor zover dat mogelijk was nam mijn verwarring nog verder toe toen ik zag dat de deur daar wijd openstond, terwijl ik me met zekerheid herinnerde dat die op de tocht naar boven dicht was geweest. Door die deur wurmde zich nu een tamelijk dikke aftakking van onze mensenstroom, terwijl de rest doorliep naar de trappen verder naar beneden. Doordat het uit elkaar gaan van de twee groepen een opstopping veroorzaakte en we even stil moesten staan, had ik de kans tussen de hoofden door snel vast te stellen wat er achter

de deuropening te zien was.

‘Ik zie een trein, Ing! Onze trein is daar! Zie je nou!’

Mijn stem sloeg over van het schreeuwen, maar bereikte haar niet. Terwijl ik probeerde mezelf los te werken uit de hoofdstroom en in te voegen in de kleinere die in de richting van de deur ging, wist ik Inge naar mij toe te trekken.

‘Onze trein is hierachter! Ik heb het gezien!’

Toen ze me aankeek zag ik hoe radeloos en uitgeput ze was.

‘We kwamen net van veel lager. Waar gaan al die anderen dan naartoe?’

Ik tikte op een willekeurige rug. Een stralend vrouwengezicht onder een dik bos zwarte krullen draaide zich naar ons toe. Ik wees naar de deuropening waarnaar ze op weg was.

‘Treno??’

Bij de bevestiging dansten haar krullen wild op en neer. ‘Treno, treno!’

Ook anderen hadden zich nu naar ons toegewend en volgden lachend de dialoog. Nu wees ik naar de mensen die verder naar beneden doorstroomden en keek de jonge vrouw vragend aan. Weer dansten de krullen.

‘Treno!’

Opnieuw voelde ik van verschillende kanten zachte duwtjes en tikjes om mijn aandacht te vragen. Om ons heen stonden nu meerdere mensen druk te wijzen met allebei hun handen: de ene wijsvinger in de richting van de open deur, de andere naar de trappen verder omlaag. De vele chaotische explicaties rondom ons kwamen tijdens deze kwart minuut van heftig wijzen steeds meer bij elkaar, werden steeds kernachtiger, tot ze uit niet meer leken te bestaan dan één enkel woord dat in alle toonaarden door het trappenhuis werd geschald.

‘Treno!’ ‘Treno!’ ‘Treno!’

Ik zag dat Inge moeite moest doen om haar tranen binnen te houden. Ook ik herinnerde me dat we naar boven komend meer trappen hadden beklommen dan de twee die we nu achter ons hadden.

‘Ze bedoelen geloof ik dat er twee treinen op de boot zijn, eentje hier en eentje beneden. Die van ons is hieronder... En ik denk dat we moeten opschieten, dat kwartier zal zo ongeveer wel voorbij zijn...’

Aan haar hand trok ik haar mee in de stroom naar beneden, die, zag ik, veel dunner was geworden. Waarschijnlijk hoorden we inmiddels bij de laatsten die nog op weg naar hun trein waren. Doordat er meer

ruimte was ontstaan konden de mensen sneller afdalen. Sommigen renden en drongen zich langs anderen. De uitgelaten vrolijkheid van zoëven was verdwenen. Iedereen leek nu geconcentreerd bezig om zo snel mogelijk in zijn coupé terug te zijn. Ik voelde aan de slapte en het schokken van Inges hand dat ze huilde. We kwamen op de volgende overloop. Ook hier stond een deur open waardoor de passagiers verdwenen. Maar niet alle: er was een kleine groep die in grote haast de trappen nog vérder naar beneden afstormde. Ik keek door de openstaande deur en zag vele treinwagons, niet áchter maar náást elkaar leek het wel.

'Hier zijn we toch uitgekomen net...? Of was het nou nog lager...? Weet jij het nog goed, Ing...?'

Ik probeerde de woorden ontspannen en licht geamuseerd te laten klinken, alsof we door eigen verstrooidheid nu met een grappig probleempje zaten, maar hoorde de paniek in mijn eigen stem. Inges tranen bleven stromen. In een bitter ontkennen van alle geloof in redding uit deze toestand schudde ze voortdurend langzaam haar hoofd heen en weer. Bijna onhoorbaar bleef ze hetzelfde zinnetje mompelen.

'Alles zijn we kwijt... Alles zijn we kwijt...'

In een impuls om in elk geval íéts te doen, trok ik haar mee de trappen naar beneden af. De weg was nu geheel vrij. Kennelijk waren we in een oogwenk als laatsten in het trappenhuis overgebleven. Op de volgende overloop gekomen, renden we de open deur door en botsten tegen de aan elkaar rakende buffers van twee treinwagons. Waar ik me herinnerde dat er een kwartier geleden een doorgang was, waren nu de wagons aan elkaar gekoppeld. Een brede kap van zwaar rubber met plooien dekte de verbinding tussen de wagons af. Inge als een stuk bagage achter me aantrekkend begon ik het smalle paadje tussen de trein en de scheepswand af te rennen. Ik probeerde te roepen en te gebaren tegen de mensen achter de raampjes boven ons, maar niemand zag ons omdat we te laag liepen, en te dicht bij de trein. Met mijn linkervuist sloeg ik in het voorbijgaan steeds op de groene zijkant, maar het zwakke gebonk dat ik wist te produceren werd volledig verzwolgen door het zware gebrul waarmee de hele rangeerruimte gevuld was. Ik probeerde mezelf wijs te maken dat dit pompende motorlawaai boven onze hoofden nog steeds door de boot zelf gemaakt werd, maar het was duidelijk een zeer herkenbaar ander geluid. En door de echo leek het van meerdere kanten te komen.

‘Jezus, de locomotief is al gestart...!’

Omdat we nergens een passage naar links tegenkwamen, moesten we doorrennen tot het eind van de laatste wagon. Daar konden we ons zijwaarts lopend door de zeer smalle ruimte persen die was overgebleven tussen de achterkant van de trein en wand van het schip. We stapten achter de wagon vandaan in een bredere ruimte die zich bevond vóór de verticaal staande oprij-klep aan de achterkant. En hier, van links naar rechts kijkend, besefte ik dat we alle hoop om zelf onze coupé en bagage terug te vinden konden laten varen.

Naast de trein waar we net helemaal langs waren gelopen, stonden nog twee identieke exemplaren. Ze waren alle drie zó lang dat we het andere einde niet konden zien.

‘Die hele kloteboot zit vol treinen...!’ schreeuwde Inge. ‘Boven, beneden, naast mekaar... overal treinen! Dat kán toch niet...! Wat moeten we nou dóén...?’

‘Rennen naar de voorkant, zorgen dat ze niet wegrijden! We gaan ervoor staan en houden ze tegen!’

Weer pakte ik haar hand en sleepte haar mee het pad in tussen de eerste en de tweede trein. Hier was de ruimte iets breder dan waar we net hadden gerend, zodat de mensen achter de raampjes aan weerszijden ons konden zien voorbijkomen. Elk ogenblik struikelden we over uitsteeksels in de metalen vloer. Ik keek steeds snel omhoog en probeerde oogcontact te maken met de mensen in de trein. Achter elk raampje dat we voorbijrenden, zag ik stomme-filmacteurs met dezelfde heftige reactie van verbazing en schrik. Ik hoopte dat ons wanhopig aanzien iemand ertoe zou bewegen naar het treinpersoneel te ijlen om via hen ervoor te zorgen dat de treinen nog niet zouden wegrijden.

We naderden de locomotieven, die op volle kracht draaiden en duidelijk op scherp stonden om zich in beweging te zetten. In de open ruimte ervoor zag ik op verschillende plekken mannen in werkpakken die aan knoppen draaiden en gebaarden naar de machinisten achter hun raampjes. Toen we uit het pad tussen de twee treinen stapten, zag een van deze mannen ons. Alhoewel ik aan zijn dichtgeknepen ogen en heftige kaakbewegingen kon zien dat hij voluit schreeuwde, wist door het geraas van de treinen zijn stem ons niet te bereiken. Zijn rechterhand, waarvan vingers en duim waren samengebracht en omhoog wezen, liet hij in lange banen krachtig voor zijn borst op en neer gaan: wat we in godesnaam

te zoeken hadden daar op de rails, vlak voor drie loeiende locomotieven die nu elk moment konden gaan rijden en ons konden vermorzelen. Inge staarde met open mond naar een punt recht voor ons. Snel draaide ik me om en zag dat de enorme afrij-klep langzaam aan het dalen was en zich al bijna weer geheel in horizontale stand bevond. In de grote open rechthoek zagen we als op een bioscoopscherm het Siciliaanse land in de ochtendschemering: donkere bergruggen, verspreide lichtjes, in de verte verdwijnende spoorlijnen met kabels erboven.

‘Ze rijden weg...! We zijn alles kwijt...!’

Er werd aan mijn arm geschud. Achter ons stond, het zweet gutsend langs zijn gezicht, de soldaat uit de coupé van de non. Zijn paniekogen weggrijnzend maakte ook hij het vragende gebaar met de samengeknepen vingertoppen en wenkte ons daarna snel mee te komen. Continu struikelend, over oneffenheden in de metalen vloer en over elkaar, renden we achter hem aan het pad in tussen de derde trein en de scheepswand. Na een meter of twintig trok de soldaat ons een deur door en waren we terug in het trappenhuis. Hij stormde naar boven en wij volgden hijgend. Twee trappen hoger stapten we weer naar buiten en stonden voor de buitenste trein op dit dek. Al probeerde ik het tegen mezelf te ontkennen en de waarneming toe te schrijven aan mijn eigen uitputting, ik zag dat deze trein in beweging was, zij het zeer langzaam. We holden naar de achterkant, sloegen achter de soldaat aan een pad in tussen twee treinen, renden blind volgend weer voort, en werden voor we het beseften door vele handen van het dek geplukt en naar binnen gehesen in een openstaande deur, die achter ons meteen werd gesloten. Onmiddellijk werden we omstuwd door Italianen, die op zowel bezorgde als opgeluchte toon luid op ons inspraken. Als een verwijtende bezwering werd van alle kanten het gebaar met de vingers op ons toegezonden. Onze soldaat maakte een weg vrij in het gewoel en trok ons achter zich aan het gangetje in. Met beide handen in grote bezorgheid tegen haar mond gedrukt, stond daar de non naast onze rugzakken. Uitroepen van medelijden slakend, ontving ze onze trillende, druipende lijven in haar armen. Uit het gekners onder onze voeten en de schokken die ons steeds gezamenlijk deden wankelen concludeerde ik - mijn neus tegen het ruwe habijt van de non - dat we over de afrij-klep reden, de veerboot verlieten en op het eiland van onze bestemming, Sicilië, waren aangekomen.

Habitare necesse est

L.H. Wiener

Mijn naam is Victor van Gigch en ik wil dood!

Ik heb er genoeg van!

Vandaag of morgen zal ik verdwijnen, als een oude en eenzame soldaat, als de moegestreden korporaal uit het commando van de auteur LHW, wiens naam ik niet meer horen kan, die mooiprater, ‘die nooit helemaal echt schrijver is geworden, maar altijd leraar is gebleven,’ zoals de criticus Max Pam onlangs terecht opmerkte. ‘Een leraarsbaantje is niet iets waardoor het aanzien van een schrijver stijgt. Een leraarsbaantje is voor iemand die overdag zijn talent vergooit en 's avonds of in de vakanties probeert in te halen wat hem werkelijk bezighoudt.’

En zo zit het precies!

Oh, hoe haat ik die zondagsschrijver, die rustig aan zijn pensioen verderbouwt, jaarlijks tevreden zijn vakantiegeld opstrijkt, om daarna met de twintigjarige Quirina Taselaar, een vroegere leerlinge van hem godbetert, weg te zeilen op de Noorderzon, zijn ‘drijvende sarcofaag,’ terwijl hij mij als katvanger achterlaat, mij, ik, Victor van Gigch, de sukkel en de loser, de ‘paranoïde zwartbloed-misantroop,’ zogenaamd verslaafd aan het Koningswater en de Vrouw, jawel.

Maar nu is het genoeg, na veertig jaar vernedering!

In dit verhaal maak ik er een eind aan, dat is een verworven recht.

Ik zal hem nog eenmaal recht aankijken en dan de deur voor altijd dichtsmijten in zijn gezicht!

Nu ik dit denk is het 10 november 2006, 03.07.

Een uur geleden ongeveer ben ik woedend uit bed gekomen, geheel uit mijn doen. Ik heb in de keuken een pot thee gezet en ben de tuin ingelopen. Een heldere sterrennacht, fris en windstil, met hier en daar een whisp of cloud. Excuus voor het Engels, maar ik word ook zo vaak opgescheept met die rol van leraar ‘aan het Lourens Coster gymnasium te Haarlem’ dat het vakidioom soms naar mijn eigen vocabulaire doorsijpelt.

Het natte gras lag bezaaid met dode bladeren, de meeste van de perenboom, waartegen ik een dampende plas heb gedaan. Eerder op de avond stond die LH daar ook, met een glas whisky in zijn hand, een bel Koningswater, Highland Mist, zijn favoriete merk, dat ik niet meer door mijn strot kan krijgen. Hing is een beter woord dan stond. Eerder op de avond hing die Lul Hannes daar tussen de takken. Hij lalde een lied, een soort zelfgemaakte fado, waar werkelijk niets van klopte. Je schaamde je voor de buren. De tuindeur van mevrouw Goudsmit ging dan ook een moment open, maar ze zei verder niets. Ga naar binnen Lul, dacht ik toen, ga naar binnen en slaap je roes uit. Het is toch niet meer dan natuurlijk dat dat meissie weer weggelopen is. Ze kwam en ze ging. Wat wil je anders met een leeftijdsverschil van 42 jaar!

Ik heb de pot thee met toebehoren op een dienblad mee naar boven genomen en ben achter de tekstverwerker gaan zitten, zijn tekstverwerker. Ik start hem op en zoek in Zijn Documenten naar het verhaal Habitare necesse est. Latijn, weet je wel, omdat hijzelf maar ‘een middelmatige HBS-er’ was. Een ‘epitheton’ geleend uit het werk van Gerard Kornelis van het Reve, waarmee hij in zijn eigen werk nog koketteert ook, uit louter kift dat hij geen gymnasiale opleiding genoten heeft. Vandaar dat hij er nu leraar is, want wraak is zijn drijfveer.

Ik begin te lezen, maar ditmaal met mijn eigen ogen, mijn blik helder en mijn visie ontdaan van effectbejag en onwaarachtigheid. Ik zal aan dit verhaal verbeteren wat fout is en toevoegen wat ontbreekt. Eindelijk niet meer alleen het vuile werk doen. Ik lees dit als schrijver, niet als alter ego, ik lees dit als de man die ik ben. Dit verhaal is naast het verhaal dat het vertelt, tevens mijn wilsbeschikking. Het is het definitieve demasqué van een literaire poseur. Ik lees:

De eerste keer dat ik buurvrouw Goudsmit hoorde huilen zat ik te werken in mijn schrijfhok. Het was een gedempt en in toonhoogte varierend kermen, dat onmiskenbaar voortkwam uit een diepschrijnend verdriet. De weduwe Goudsmit is hier onlangs komen wonen, toen het grote praktijkhuis aan het Kenaupark, na het overlijden van haar echtgenoot, moest worden verkocht. Dat was onvermijdelijk en zo ging het nu eenmaal in het leven. Het leven was eindig en voor haar en haar man

was het een rijk en mooi leven geweest. Zo heeft zij mij zelf verteld, met die montere lach van haar. Dr. Goudsmit was een vooraanstaand zenuwarts hier ter stede, zoals bekend, met zelfs internationale vermaardheid, zoals ik inmiddels van zijn weduwe heb begrepen. Talloze congressen hebben zij samen bezocht, waaraan zij dan een korte vakantie vastknoopten. Zo hebben deze twee echtelieden samen gedurende meer dan veertig jaar, op een nuttige en tegelijk aangename wijze, de wereld bereisd. Dulce et utile. Men zou er jaloers op kunnen worden.

Of het waar is dat uitersten elkaar aantrekken, weet ik niet, maar ik kon het met mevrouw Goudsmit van stonde af aan goed vinden, in tegenstelling tot de vorige bewoner, een ijdele eikel, met wie ik binnen twee weken na oplevering van het huis al ruzie had. De man lag namelijk dagelijks urenlang naakt in zijn tuin te zonnen, ook als de zon nauwelijks scheen en dat terwijl iedere afrastering nog ontbrak en de tuin nog slechts bestond uit zwarte aarde. Ik heb aan mannen niet per se een grotere hekel dan aan vrouwen, maar een naakte man, met zo'n wiebelend ventiel, wekt mijn weerzin op, om niet te zeggen mijn agressie.

Na haar intrek hier op nummer 39 wisselden mevrouw Goudsmit en ik weldra huissleutels uit, voor het geval wij onze buitendeur onvoorzien achter ons zouden dichttrekken, of om elkaar bij langere afwezigheid van dienst te kunnen zijn met de post of de planten. Bovendien heeft zij de papegaai Jet en ik de poes Lolita-poes, die in mijn boedel is achtergebleven na het weglopen van Carina Wijnberg, de moeder mijner kinderen, en sedertdien verdwenen in de mist der mensen, zoals alle vrouwen uit mijn leven.

Mannen en vrouwen zijn niet voor elkaar geschapen, al zouden hun lichamelijke kenmerken anders kunnen doen vermoeden. Evenmin zijn mannen en vrouwen tot elkaar veroordeeld, zoals weleens wordt beweerd. Een extremere propositie plaatst mannen en vrouwen tegenover elkaar als natuurlijke vijanden en men kan zich afvragen of de kern van de zaak, the heart of the matter, hier niet heel dicht benaderd wordt, gezien de welhaast dwangmatige wijze waarop beide soorten elkaar bejagen.

Ik heb in mijn leven heel wat vrouwen gehad, of zij mij, daar ben ik nog steeds niet uit, want de strijd tussen man en vrouw blijft menigmaal onbeslist en eindigt soms zelfs in liefde. Meestal niet. Meestal is het een kat-en-muisspel, waarbij de rollen niet vastliggen, of op willekeu-

rige momenten kunnen omkeren. In sommige verhoudingen vormt dit zelfs het overlevingsmechanisme. Nu, ‘in de herfst van mijn leven’ is het grootste leed wel geleden, naar ik meen, zeker nu ik Quirina Taselaar het huis heb uitgezet, inmiddels drie weken geleden. Ik heb haar bij het afscheid verboden nogmaals contact met me op te nemen en daar heeft zij zich bewonderenswaardig braaf aan gehouden. Het zou mijn dood betekend hebben, als ik haar aanwezigheid nog langer had geduld. En niet mijn geestelijke dood, zoals in de meeste verhoudingen, maar mijn lijfelijke dood, die weliswaar minder erg is dan mijn geestelijke, maar toch niet zeer verbeid. Zeker, dat kontje was wel lekker en ze paste fellatio op me toe tot ik sterretjes zag, maar juist daarom. De laatste maal dat ik haar consumeerde, of zij mij, voelde ik in cohabitatione een onbestemde, maar ronduit akelige druk in mijn schedel ontstaan, waarmee ik niet geboren ben en die ik plotseling als levensbedreigend ervoer en op dat moment besloot ik dat ik deze natuurlijke tekens niet mocht negeren.

[Hier, dit bedoel ik nu! Zich er bewonderenswaardig aan gehouden? Jij haar het huis uitgezet? Grootspreker! Zij is zelf weggelopen, oude viezerik. Verbaast dat je soms? Een meisje van twintig met een man van over de zestig! Je hebt vanavond nog staan janken onder de perenboom, leugenaar! ‘Oh, Quirina absolve me!’ Zal ik die smartlap nog eens voor je herhalen, perverse huilebalk? Ze is gewoon een vriend van haar eigen leeftijd tegengekomen, wat dacht je dan, sentimentele brulaap!]

Buurvrouw Goudsmit is een vriendelijke vrouw, een sterke weduwe, met een onverzettelijk vertrouwen in haar medemensen en een onblusbare levenslust, die uitbundig van haar afstraalt en alles wat zij aanraakt doet bloeien. Nu raken wij elkaar niet aan, waarom zouden we, maar ik merkte dat ik zo nu en dan graag een praatje met haar maakte en dat vond ik toch wel bijzonder. Dit laat zich ook anders formuleren. En wel zo: de rust en de stilte die ik zocht drong zich zo af en toe toch ook wurgend aan mij op. Wat ik na een mislukt leven als schrijver schreef, was goed en waar en authentiek en ga zo maar door, maar het stelde niet het leven voor dat anderen konden herkennen, niet echt, het stelde slechts het leven voor zoals ik dat zag. Maar zoals ik de dingen zag bood geen perspectief dat iemand anders dan ik kon herkennen, of wilde herkennen. Dat is altijd al zo geweest. Gelijk hebben is niet hetzelfde als gelijk

krijgen en gelijk krijgen onderhoudt geen enkele relatie met de waarheid. Iedereen die gelijk heeft weet dat dit zo is.

Als ik beweer dat de weduwe Goudsmit alles wat zij aanraakt tot bloei brengt, bedoel ik dat niet figuurlijk, maar letterlijk, want binnen één seizoen heeft zij de kleine tuin die in onze hoek van het plantsoen negen meter diep is en op het zuidoosten ligt, omgetoverd van een steriel terras tot een ware hortus botanicus, met een uitgekiend assortiment aan planten, die de tuin in bloei doen staan van de maand april tot de maand oktober.

Mijn buren ter andere zijde zie ik zelden en spreek ik nooit. Slechts aan het onophoudelijk aanvegen van hun met sierbestrating geplaveide ‘plaatsje’ kan men horen dat het huis wordt bewoond. Ik heb een echte tuin, tuintje, dat ik laat woekeren, zoals het leven zelf. Van Dr Julia Bientjes, mijn goede collega van het eerste uur, heb ik in 1987 een destijds pas ontkiemd zaadje gekregen van een echte Canadian maple leaf (haar broer woont in Winnipeg) en daar is nu een esdoorn van een meter of tien uit gegroeid, tot ergernis van mijn hoekburen, die klagen dat zij van die boom overlast ondervinden (ik ben vergeten welk soort) en in het midden van mijn tuin(tje) ontplooit zich traag een perenboom, die ik in hetzelfde jaar 1987 bij de hema in Schalkwijk heb gekocht. Duimdik toen pas, maar met een certificaat van echtheid, dat helemaal tot Tiel reikte.

Tot nu toe heb ik gewoond op acht verschillende adressen in drie dicht bijeen liggende gemeenten. Een gebied van nauwelijks dertig vierkante kilometer op deze aarde. Een tamelijk honkvast bestaan, al met al. Niet dat ik aan deze woonhistorie enige verdienste ontleen, net zomin als veelverhuizers prat kunnen gaan op hun onrust.

Wonen is een noodzaak en wordt door iedere dakloze of huizenkraker beschouwd als een recht. Zelfs de meest overtuigde zwerver heeft liever een bed dan een kartonnen doos, liever een kamer dan een portiek.

Wonen moet, maar of leven moet is een minder makkelijk te beantwoorden vraag, waarbij het antwoord afhankelijk is van persoonlijke voorkeur en visie, van fysieke gesteldheid en psychiese geaardheid. Zo heb ik ervoor gekozen om naast een veertigjarig schrijverschap gedurende een

even lange, onafgebroken periode het eerzame, maar in aanzien nogal wankele ambt van leraar uit te oefenen, docent in de Engelse Taal- en Letterkunde, dat klinkt iets deftiger; bijna veertig jaar nu, waarvan dertig jaar aan dezelfde school, mijn lief-en-leedschool, het Lourens Coster gymnasium te Haarlem.

Over honkvastheid gesproken.

Ik heb in mijn schrijverschap volhard en ben daarin trouw gebleven aan mijn sociale verplichtingen, maar de vraag of men ook trouw moet blijven aan het leven zelf is in feite onbeantwoordbaar, daarvoor zijn de gedaantes van het leven te grillig en de ontkenning van een noodzaak sluit de dwang van een keuze uit.

Richten wij ons hieromtrent op de dieren.

Een dier vraagt zich niet af of het leven zin heeft. Een dier leeft omdat het er is en de oerdrift die het voelt is: niet doodgaan. Voedsel, veiligheid en voortplanting vormen de natuurlijke instincten van het dier en de drang te overleven is de enige reden van zijn bestaan.

[Tja, uiteindelijk resteren alleen de dieren. Staat het er niet zo? De dieren wijzen ons de weg. Zie in dit verband de lemming.]

Sommige critici zijn van mening dat een schrijver zijn talent verkwanselt als hij niet full time schrijver is. Een bizarre misvatting, zoals laatstelijk nog door Max Pam geventileerd. Denken wij hierbij aan J.J. Slauerhoff, die scheepsarts was en ondanks dat tot een van onze grootste dichters wordt gerekend, denken wij aan W.F. Hermans, die weliswaar liever professor was geworden dan lector gebleven, maar die zijn beste werk schreef naast dat leraarsbaantje aan de Universiteit van Groningen, denken wij aan Theo Thijssen en zijn gelukkige klassen, ook al een schoolmeester, en denken wij aan F. Bordewijk die zijn advocatenpraktijk te Schiedam gaande hield, naast zijn roeping als schrijver, denken wij aan Nescio, kantoorbediende, aan Gerrit Krol, wiskundige, Leo Vroman, bioloog, maar denken wij vooral aan het talent dat de meeste full time schrijvers vergooien in kroegen en overspelige bedden. Indien de eis geldig is, dat schrijvers geen andere bezigheden dan schrijven mogen hebben, dan zou het schrijvers ook aangerekend moeten worden als zij een gezin hebben, een vrouw en kinderen, aangezien de nevenactiviteiten die hiermee gepaard gaan hen evenveel, zo niet meer, van het schrijven afhouden dan een maatschappelijke positie. Mogen schrij-

vers en dichters wel vertaalwerk doen? Bij een uitgeverij werken? Of bij een drukkerij? Zelf uitgever zijn, zoals R.J. Peskens en Theo Sontrop? Schaadt dat hun werk dan niet, of hun aanzien als schrijver? Mogen zij wel anthologieën samenstellen of TV-programma's leiden? In panels zitten of politiek bedrijven? Kan men ooit aan een boek aflezen hoeveel moeite het de auteur heeft gekost het te schrijven? Onzin, allemaal onzin. Het boek bestaat of het bestaat niet. En als het eenmaal bestaat, dan bestaat het zoals het geschreven is en niet hoe het is ontstaan. Sommige schrijvers kunnen schrijven in de trein, anderen in de vakantie. Ik moet schrijven in een hok.

Mijn schrijfhok bevindt zich in de schuur en neemt daarvan ongeveer een derde deel in beslag. Het is opgebouwd uit twee rijen bouwblokken, waarbij een zes centimeter brede spouw nauwsluitend met piepschuim schotten is opgevuld. De buitenkant van de wand is afgedekt met drie centimeter dik spaanplaat en de binnenkant rondom voorzien van geluiddempend materiaal, bolletjesschuimrubber met een zilveren glittertje erin, zoals ook vaak in opnamestudio's wordt gebruikt. Ik heb deze ruimte gecreëerd om te ontkomen aan burengerucht en buitenruis. Alleen het opschrijven, het literair fixeren, biedt aan het leven enig soulaas. Maar terwijl ik dit opschrijf bekruipt mij het gevoel dat ik zit te fabuleren, want in feite zou ik niets liever doen dan stoppen met schrijven. Echt waar! Heus! Weg ermee! De brand in al dat papier! Weg met al die nagelaten bekentenissen van onmacht en chagrijn! Geniet toch van je tijd en doodverf hem niet als de meedogenloze vijand die hij is, deel hem op in de onvermijdelijke levensfasen van je bestaan en probeer gelukkig te zijn. Trap dicht die deur en verlaat voor altijd dat spookhuis van de twijfel, die enge, donkere schrijfcel van negentig bij één meter negentig, ongeveer de afmetingen van een graf. Kom naar buiten en graai in de tuin met beide handen de natte herfstbladeren bijeen en pers ze tegen je gelaat, snuif op die verkwikkende geur des doods en raak vervuld van de regelmaat der seizoenen.

[Soms is kitsch inderdaad mooier dan kunst.]

Ik ben geboren in Amsterdam in het Annapaviljoen, dat ik als woonof verblijfplaats niet meereken, want in ziekenhuizen woont men niet, daar is men te gast. Het woord gasthuis wordt niet voor niets voor dit soort instituten gebruikt. Het woord paviljoen wordt overigens me-

rendeels gebezigd om een afdeling aan te duiden waar gekken zich ophouden en is dan synoniem aan kliniek, zoals paviljoen Eikman, of de Valeriuskliniek, maar ik ben niet als gek geboren; die geestesgesteldheid heeft men mij later trachten aan te praten. Zonder bewijsbaar gevolg overigens, tot nu toe. Volgens mij.

[Daar zou ik geen Highland Mist op durven innemen.]

Huizen worden niet gebouwd om gesloopt te worden, zoals mensen niet geboren worden om te sterven, maar sloop en dood zijn oorzakelijke gevolgen en slechts een kwestie van tijd. De tijd die alle wonden heelt is dezelfde tijd die alle wonden slaat. Huizen worden gebouwd om in te leven en niet om in dood te gaan. Maar 'the schemes of mice and men gang oft agley,' volgens de Schotse dichter Robert Burns, hetgeen vrij vertaald neerkomt op de observatie dat wij het in het leven niet altijd voor het zeggen hebben, zelfs als schrijver niet.

Mijn ouderlijk huis bleek zich op 16 februari 1945 - toen ik 'onder luid maar tevergeefs protest' ter wereld kwam - te bevinden aan het onderduikadres Diepenbrockstraat hoek Stadionweg te Amsterdam, een monumentaal pand, een paviljoen op zich, waarvan mij echter geen concrete beelden meer bijstaan. Van het interieur dan, want het pand op zich bestaat nog steeds, al zwijgt het nu als het graf en springen er geen doodsbange vaders meer uit de bovenramen in de boomkruinen, om daarna langs de lagere takken via de tuin te verdwijnen, zoals vroeger, veel vroeger, in een tijd die oorlog heette, een tijd van horen zeggen.

Ik weet niet waarom ik besta.

Gold voor mijn vader hetzelfde als voor mij? Dat alleen zijn ouders geleefd hadden en daarna zijn kinderen? En hijzelf daartussenin anoniem passeerde?

In een oorlog van tijd?

In een tijd van oorlog?

Moet ik dat besef als levenslot accepteren? Dat wij slechts bestaan in een ander, die wij niet kunnen doorgronden, omdat wij opgesloten zitten in onszelf?

In de onbegrijpelijkheid van mijn bestaan heb ik nogal eens de neiging vertoond me over te leveren aan een vrouw, omdat vrouwen de uitersten van het bestaan in zich verenigen, in zich belichamen, het begin

en het eind, het leven en de dood, versmolten tot één gedaante en gesublimeerd tot één drang, de oerdrift: het plegen van seks.

Ik heb aan de oorlog geen enkele herinnering, maar ik heb wel de gevolgen gemerkt, als de naschok van een aardbeving. Het zij zo. Het geeft niet, niet meer. ‘Ik vergeef je jouw oorlog,’ schreef ik over mijn vader, want de oorlog was onvermijdelijk en onvervreemdbaar de zijne, zoals ik nu zelf de mijne heb.

[Ja, dat weten we nu wel, de moeder aller oorlogen: de Vrouw.]

Na mijn beeldloze verblijf in de Diepenbrockstraat begint mijn herinnering op een benedenwoning aan de Haarlemmerstraat nummer 18 te Zandvoort. Vage flitsen van een knuffelaap, die door toedoen van een bepaald niet onschuldig buurmeisje in de vlammen van de open haard, onder onbeschrijfelijke pijnen, verkoolde.

Daarna volgen beelden van het oude vissershuisje aan de Marnix van Sint Aldegondestraat nummer 2, waar ik in 1952, op zevenjarige leeftijd, voor altijd verslaafd zou raken aan de borsten van Grietje Heerkens, een naaister, die op een warme zomermiddag in dat jaar in slaap was gevallen op de kniptafel van mijn moeder, zodat ik steels haar bloes kon openen om oog in oog te komen met mijn noodlot.

[En waar je later het hondje Janus met een op een bezemsteel gebonden bokshandschoen, aan het eind van de derde ronde, na een minuut of tien dus, voor altijd vals hebt gestompt.]

Dan doemt het eenzame huis aan de Duinweg 29 op, met een bos als tuin, waar ik het grootste gedeelte van mijn jeugd zou doorbrengen en waar buurvrouw Maria Drommel mij in haar tuinhuisje op een wel zeer vunzige wijze de ware gedaante der seksualiteit zou tonen. Dat was in het jaar 1959, toen ik veertien was en zij een wellustige oude heks, met dikke paarse lippen en een in belletjes kwijlende mond, waarmee ze aan mij zoog tot het pijn deed. Maria Drommel. Des nachts kroop ik met bonzend hart uit bed om door het natte gras naar het tuinhuis te sluipen, waar ik driemaal zachtjes op de deur klopte, die zij dan met een natte glimlach voor mij opende. Ik was veertien en verslaafd aan iets waarvan ik walgde. Hoe kon ik die vieze Maria Drommel van mij afschudden? Alleen Clair kon mij nog redden, het mooiste meisje van de school. Alleen door de verovering van Clair kon ik mijn onschuld her-

winnen en opnieuw beginnen. En voor de verovering van Clair had ik een wapen nodig, een medium, de jonge ransuil Nestor. Ik wilde Nestor grootbrengen en trainen om indruk te maken op Clair. Daarna zou ik hem weer vrijlaten en ook zelf weer vrij zijn, van vreemde smetten vrij. Weer schoon en Clair waardig. Ja... ja...

[Yes, yes, yes... Weet je nog hoe je die jonge en nog onervaren uil Nestor, als eerste oefening nota bene, op het zeil van de overloop, een hoogzwangere witte muis hebt laten vangen, wreed en knullig hebt laten verwoesten, is een betere formulering. Weet je dat niet meer? Je was nog jong, maar je wist wel degelijk wat je deed. Waarom uit je voorraad muizen nu juist die moedermuis genomen en niet een neutraal mannetje, of een grijze, gevangen in een val, in een van de kippenhokken van je vader? Weet je wat jij bent, zogenaamde dierenvriend en vogelman? You are culpa, maxima culpa! Men kan, gaande zijn leven, categorieën van rottigheid samenstellen. Rottigheid en wreedheid. Rottigheid die men heeft veroorzaakt, actief, als dader, dan wel rottigheid die men heeft ondergaan, passief, als slachtoffer. Leed bijvoorbeeld berokkend aan vogels, vissen, amfibieën, insecten, katten, honden en kleine knaagdieren, kunnen tezamen worden opgeslagen in de map: Dieren. De map Mensen loopt gewoonlijk in een later stadium vol en moet voor alle duidelijkheid worden onderverdeeld in 1. Mannen en 2. Vrouwen. De rest kan in de map: Rottigheid Algemeen.]

Terug dan nu naar de Duinweg 29 te Zandvoort, waar het eigenlijk allemaal begon en waar daarom nogal wat van mijn verhalen zich voltrekken, verhalen waarin ik mij voornamelijk als vogelman manifesteer en met dieren in het algemeen meer opheb dan met mensen. Ik heb daar gewoond, vanaf mijn vierde jaar tot mijn verhuizing naar de Zijlweg te Haarlem, nummer 54 rood, waar ik gedurende een aantal jaren in een huwelijkse staat van ontbinding heb verkeerd, alvorens mijn heil te zoeken in een torenflat te Schalkwijk, dertien hoog, gelijk een solitaire slechtvalk. Hoogtevrees had ik nauwelijks en al helemaal niet als het Koningswater mij door het hoofd ging, zodat ik daar een enkele keer in het donker op de rand van het balkon ben gaan staan, om te voelen hoe het voelde. Hoe het voelde om te kunnen wegvliegen, voor altijd, wegvliegen, als een steen, als een steenarend.

Een eenvoudig kwatrijn illustreert deze periode uit mijn leven:

Ik was in de echt verbonden
Aan een hele mooie vrouw
Maar haar adres was ik vergeten
En ik bleef haar ook niet trouw

En zo belandde ik aan het Spaarne, nummer 70, een huis van vier verdiepingen, mijn eerste Eigen Huis, dat na een aantal jaren plotseling niet meer van mij bleek te zijn, maar van de honderdduizend muizen die naar mijn pand waren overgestoken, vermoedelijk als wraakactie voor een hoogzwangere collega van weleer, want ze konden alle windstreken opvluchten, toen een roestige sloopkogel (geschat gewicht vierduizend kilo) met de regelmaat van een pendule-des-doods dag in dag uit, week in week uit, maand in maand uit, een jaar lang ongeveer, opdreunde tegen de kolossaliteit van het oude gebouw op de hoek, een wel zeer onverzettelijke bakstenen gigant, die nochtans gebroken en geveld werd en ten langen leste afgevoerd als gruis en puin, zoals uiteindelijk - in meer overdrachtelijke zin - alles en iedereen.

Muizen moeten toch ook leven verzuchtte Robert Burns (poor beastie, thou maun live!) toen hij in november van het jaar 1785 het nest van een veldmuis omver ploegde. Alles goed en wel, maar wat te doen als de manuscripten die je overdag gemaakt hebt des nachts door een ritselende muizentsunami worden versnipperd en als nestmateriaal afgevoerd? Wat te doen als de strooppot van dik, hard en vetvrij karton wordt lekgeknaagd en de keukentafel bedekt raakt door een trage laag zoete mastiek? En wat te doen als de opgebouwde resistentie in het muizengestel de giftige tarwe transformeert tot een gezochte lekkernij? Wat dan te doen?

‘Oh, had ik maar een huis vol winteruilen!’ riep ik destijds herhaaldelijk uit.

[Ja, dat zou mooi zijn, alleen maar uilen om je heen, die al je muizenissen voor je oplossen. En je hoort ze niet als ze vliegen, uilen. ‘Het zijn net poezen met vleugels,’ weet je nog? Net zoals de poes Lolita-poes ook eigenlijk een uil is, zonder vleugels. Leuk allemaal, maar wat je niet vermeldt is dat Miriam Sluyser toen van dat Spaarne bij je weg-

gelopen is. Na twaalf jaar moedwil en misverstand. Twaalf jaar, die je hier ‘even’ vergeet te noemen. Ken je de uitdrukking ‘to be conspicuous by one's absence?’ Dat is Engels en betekent precies wat er staat. Twaalf jaar *down the drain*. Zal ik je het adres even geven van die winkel in toneelattributen, waar diezelfde Miriam Sluyser eens haar blauw geslagen oog heeft laten wegschminken?]

Nachtenlang heb ik daar op de trap gezeten, neerloerend in de keuken, met mijn Weihrauch windbuks in de aanslag. Ik heb ze uit de koekenpan geschoten, ik heb ze op de houten vloer doorboord, ik heb ze van het aanrecht weggeknald, ze met klemmen de rug gebroken, ze door de toiletpot gespoeld, ik heb mij onverzettelijk getoond en mijn gerodentiseerde territorium met de moed der wanhoop verdedigd, totdat mijn oog viel op een ‘nog te realiseren nieuwbouwproject’ tussen de Leidsevaart en de Koninginneweg, in de tijdloze schaduw van de Kathedrale Basiliek Sint Bavo.

Een muisbestendig huis, opgetrokken uit betonnen pre-fab muren, waar alles recht staat en alle knoppen het doen.

Doen!

[Oef!]

En zo nam ik in het jaar 1987, op tweeënveertig jarige leeftijd mijn intrek in het pand Zwanenburgplantsoen 41, alhier, een bunker, in de letterlijke betekenis van het woord, onder de poëtiese verzuchting:

> Nu is alles anders
> Mijn wereld heel sereen
> Nu kan ik vrijuit leven
> Eindelijk volstrekt alleen

[Met een toefje ironie, I presume? Eindelijk volstrekt alleen... Op Quirina T. na dan, die zo goed kon pijpen. ‘Twintig jaar oud inmiddels alweer.’ Hoe durf je! Ik zal je kraken, weet je dat... I'll burn you down! Ik zal je een spiegel voorhouden, zoals jijzelf vroeger deed bij die kauw van je, die dan ‘Akka! Akka!’ begon te kraaien, omdat-ie zo heette. En wat zal jij dan fluisteren, bij het aanschouwen van die kale hypocriete kop van je? Met dat armzalige leraarsbaantje, waaraan je nu ten derde

male, middels snode machinaties, een ‘oud-leerlinge’ hebt weten te ontfutselen... met wie je mij vervolgens opzadelt, omdat je te laf bent om het onder je eigen naam te doen... Victor van Gigch, die schrijft onder het pseudoniem LHW. Was het niet zo? Eerst Miriam Sluyser, die gedurende een periode van twaalf jaar aan het Spaarne onder je tirannie heeft geleden, daarna Carina Wijnberg, die je in je muisvrije bunker acht jaar lang het leven zuur gemaakt hebt, met complimenten als: ‘Oh, Carina, wat heb je toch een mooie o-benen,’ of bij het nemen van een foto: ‘Kijk nu maar gewoon in de lens, want een karakter kun je toch niet fotograferen’. Vreemd hè, dat ze op diezelfde mooie o-benen dan wegloopt. Carina Wijnberg, de moeder van je kinderen, weet je nog, wier namen je in dit verhaal nog niet eenmaal hebt genoemd! Wel ‘de poes Lolita-poes,’ maar niet je kinderen. Ik geloof, waarachtig, dat ik meer om ze geef dan jij! Cuntcrazy lush! Eerst Miriam Sluyser, dan Carina Wijnberg en tenslotte ‘de reine begeerlijkheid’ van Quirina Taselaar. Ja, ja...‘Quirina, absolve me!’ Fellatio dulce et decorum est, zal je bedoelen! Absolve me, dat is zowel Engels als Latijn, leuk gevonden in jouw geval, maar in beide talen klinkt het even patheties. Eindelijk volstrekt alleen... Protserige charlatan!]

‘Is dit dan uiteindelijk de human condition: blijven trachten iets van waarde tot stand te brengen in de stellige overtuiging dat men hierin falen zal, maar blijven volhouden, totdat het leven ons laat afdalen in de zwartste diepten van onze ziel, en wat ooit als een eed begon eindigt als een vloek...’

Als ik me afvraag of ik met deze passage niet wat al te zwaar leun op het werk van Joseph Conrad (de laatste woorden van Kurtz in *Heart of Darkness*) en overweeg hem in zijn geheel te schrappen, hoor ik de schuurdeur van mevrouw Goudsmit naast mijn schrijfhok opengaan en onmiddellijk het begin van gekreun, dat langzaam aanzwelt tot een smartelijk kermen. Ik stel me haar voor, staand tussen haar fiets en haar tuingereedschap, of leunend tegen de muur, met haar handen voor haar gelaat. Dit is nu al derde keer in één week.

Waarom loopt ze toch steeds naar de schuur om dit te ondergaan? Waarom niet naar de keuken, of de badkamer waar ze water heeft. Of de kooi van Jet? Bij Jet zal ze toch meer troost kunnen vinden dan bij een schoffel of een spade? Maar misschien wil ze niet dat Jet haar zo ziet.

Ze mist haar echtgenoot smartelijk, dat is evident, al zal ze dat nooit bekennen, niet tegenover Jet, niet tegenover mij en ook niet tegenover haarzelf. Kunnen mooie herinneringen aan een goed huwelijk en aan een welbesteed leven dan soms ook tekort schieten, als schild tegen de eenzaamheid? Moet dit daarom in het donker gebeuren?

De volgende ochtend belt ze aan, Charlotte Goudsmit; dat is dus officieel, want meestal roepen we lacherig wat heen en weer over de muur tussen onze tuinen, een muur die ik in het najaar van 1987 heb laten zetten, om definitief verlost te zijn van elk soort aanblik van mijn toenmalige buurman, die overigens gelukkig geen homofiel bleek te zijn, want anders zou ik moeten overwegen of hij zijn achterste wellicht voor mij in de schrale zon had gelegd, een gruwelijk idee, want ik heb een grote hekel aan homofielen, die met hun achterste te koop lopen of liggen.

[Paranoïde zwartbloed-misantroop!]

[Maar je hebt hier wel een punt.]

‘Dag Charlotte,’ zeg ik, ‘Kom binnen, wat een eer.’

Dat tutoyeren is haar schuld, daar is zij mee begonnen.

‘Ik wil je wat vragen, Victor.’

[Victor!!! Daar ga je weer!! Bastard that you are!]

We drinken koffie en babbelen wat.

Dan kijkt ze me aan met een ernstige blik, die de eigenlijke reden van haar visite verraadt.

‘Zou je een paar dagen voor Jet willen zorgen, Victor. Ik ga morgen naar Oxford, waar mijn dochter woont, zoals je weet.’

Ik knik en noem haar dochters naam.

‘Dorrit?’

‘Ja, ze voelt zich een beetje depressief...’

‘Toch niets ernstigs, hopelijk?’

Ze schudt met haar hoofd.

‘Nee, het is een periode. Ze heeft het wel vaker aan het eind van het jaar. Dan wordt het haar allemaal wat teveel.’

‘Ga haar maar wat opbeuren dan... En Oxford is prachtig. Als er niet zo krankzinnig veel auto's reden, zou je je daar in de middeleeuwen wanen, vind je niet.’

‘Ja... dat is zo, net als Cambridge...’

‘En vergeet niet om een glas Pimm's te gaan drinken in The Black Swan. Dat is een prachtkroeg, in een zijstraat van de Highstreet.’

‘Pims...?’

‘En ga ook een kijkje nemen bij Blackwell's. Mooiere boekhandels zijn er niet. Met Jet regel ik het wel. Maak je geen zorgen. Jet en ik zijn nu niet echt on speaking terms, maar wat niet is kan nog komen.’

‘Ga even met me mee, als je wilt, dan ziet ze je weer eens en wijs ik je meteen waar alles ligt.’

‘Kijk eens wie hier is, Jet,’ zegt ze even later, met geforceerde vrolijkheid, als we voor de kooi staan van de wat sjofele amazonepapegaai. ‘Dit is meneer Van Gigch, Victor, weet je nog?’

De overwegend groene vogel houdt zijn kop scheef en monstert me.

‘Dag Jet,’ zeg ik ook maar.

‘Ze is niet erg aanhankelijk, maar ze heeft dan ook een rotleven achter de rug.’

‘Een rotleven? Bij jou?’

‘Nee, niet bij ons, ze heeft het bij ons juist heel goed gehad, maar als heel jong dier is ze geleewiekt...’

Ik ben een vogelman, maar ik ken het woord leewieken niet; schande.

‘Zo zo... dat is niet mis...’

‘Nee... dat is zo'n beetje het ergste wat je een vogel kunt aandoen, want het is voor altijd.’

‘Tja... hoe lang heb je haar eigenlijk al?’

‘Een jaar of veertig... denk ik, laat eens zien... tweeënveertig jaar om precies te zijn.’

Ze opent het deurtje van de kooi, laat Jet op haar arm stappen en tilt het dier naar mij toe. Er flikkert een lichtflits in Jets ogen, ze observeert me scherp en is op haar hoede, dat is duidelijk, maar je zal dan ook maar geleewiekt zijn. Een ketsend geluid spat door de kamer, een geluid dat een mens ook kan voortbrengen wanneer de tong een vacuüm trekt tegen het verhemelte en vervolgens met kracht wordt neergetrokken, terwijl de onderkaak openklapt. De papegaai beweegt zijn bovenlichaam op en neer en herhaalt het ketsen, harder nog dan de eerste keer.

‘Jetje toch...,’ zegt mevrouw Goudsmit nu op bestraffende toon. ‘Victor komt voor jou zorgen, hoor. Je mag niet zo lelijk tegen hem doen. Hij heeft het alleen maar goed met je voor.’

Een schelle, hoge fluittoon kerft op mijn trommelvliezen in, gevolgd door een nog schellere en nog hogere fluittoon.

Thuis zoek ik in Van Dale op wat leewieken is: **leewieken** (overg.; leewiekte, h. geleewiekt) [naar analogie van kortwieken, van lee, oud mv. van lid], (m.betr.t. vogels) het laatste vleugellid, waaraan de grote slagpennen groeien, wegnemen van -: *om het wegvliegen te beletten worden de zwanen geleewiekt*.

Arme Jet.

De volgende dag staat er op de tafel in de woonkamer van buurvrouw Goudsmit een fles Highland Mist naast een kristallen whiskyglas op me te wachten. Aardig. Ik kan me niet herinneren dit merk ooit tegen haar genoemd te hebben. Een ander weet soms meer van je dan je weet. Of weten wil. Ook liggen er enkele knabbelstokken klaar voor Jet. Een knabbelstok is een speciaal voor papegaaien gemaakte zaadstok, notenstok is een beter woord, die je in hun kooi moet steken. Het is een lekkernij, een extraatje, net als whisky.

‘Dag Jet,’ presenteer ik mezelf opnieuw.

De papegaai verstijft en kijkt me opnieuw doordringend aan.

Ik open het klemluikje en til een witporseleinen drinkbakje naar buiten. Er drijven wat flintertjes van zonnepitschillen in. Ik hang het verse water terug en vul het etensbakje bij uit een bruine papieren zak. Als ik ook dat bakje terughang zie ik hoe de vogel enkele schijnbewegingen in mijn richting maakt. Wat wil hij? Zij. Maar als ik mijn arm als opstap aanbied schuifelt de vogel op de zitstok naar achteren weg.

Niet forceren, denk ik.

Ik zet mij aan tafel, open de fles en schenk het glas half vol.

‘Zo Jet... daar ga je,’ zeg ik.

Terwijl ik de drank door mijn mond beweeg, kijk ik in de kamer om me heen en constateer dat ik me eigenlijk in een museum bevind. Overal attributen en foto's: souvenirs van verleden reizen. Wajangpoppen, krissen, reusachtige dennenappels, uitheemse cactussen en vetplanten, een bamboe lamp, een ebbenhouten boekenmolen, uit hout gesneden dieren, nergens, gelukkig, een opgezet exemplaar. Modellen van schepen, kunstig gemaakte textiele werkvormen en diverse maskers. Sommige zo dreigend dat er geen hoofd meer in hoeft. Ik sta op en loop naar de

vensterbank. In de aarde van de potten heeft mevrouw Goudsmit houten merktekentjes gedrukt, miniatuurbordjes, waarop de namen van de planten staan. Kalanchoë crenata, lees ik bij een vetplant. Een aantal cactussen blijkt tot de Cereus familie te behoren, weer andere zijn Opuntia's.

Cactussen en vetplanten zijn duidelijk favoriet. In een hoek van de kamer staat een bijna tot het plafond reikende yucca, ook al zo'n overlever.

'Die planten hebben ons niet nodig, Jet,' mijmer ik hardop.

De vogel stapt over de dikke, zwart uitgeslagen zitstok heen en weer en zwijgt.

Maar juist zo'n eerste shot Koningswater werkt bij mij als spraakwater en ik begin aan een monoloog die ikzelf grotendeels als dialoog ervaar.

'Wist je, Jet, dat ik ooit eens een verhaal heb geschreven over een papegaai. Echt waar. Een grijze roodstaart was het en hij heette Balthasar. En hij praatte ook, ik bedoel sprak écht. Die papegaai zei dus dingen waar gedachten achter zaten, weet je wel. Dus niet alleen aangeleerde kreten, zoals "blote kont" of "godverrrrdomme", zoals bijna alle papegaaien die dan tot overmaat van ramp ook nog Polly heten, maar mijn papegaai Balthasar deed uitspraken, gaf commentaar en had een eigen mening. Hij zei bijvoorbeeld eens: "En ze dronken een glas en ze pisten een plas en ze lieten de zaak zoals die was." Niet erg waarschijnlijk, hè? Ik geef het toe. Achteraf schaam je je als schrijver dat je over zo'n papegaai hebt geschreven. Dan schrijf je liever over een papegaai zoals jij, Jet, een papegaai die niets zegt en alleen maar luistert...'

Ik schenk mezelf nogmaals in, maar realiseer me dan dat het nog wel erg vroeg is. In het vriesvak vind ik een rubberen vorm voor ijsblokjes, geheel gevuld. Daarmee kan ik de drank wat afblussen.

Zo blijf ik nog ongeveer een uur bij Jet zitten, waarbij ik een verhandeling houd aangaande de diverse vogelverhalen die ik tijdens mijn veertig jarig schrijversleven geschreven heb en de verscheidenheid aan vogelsoorten die daarin een rol spelen, zoals uilen, arenden, valken, sperwers, kauwen, kraaien, alken, eenden, spechten, reigers, teveel eigenlijk om in één bezoek de revue te laten passeren.

'Morgen meer, Jet,' zeg ik ten slotte en zet een knabbelstok tussen de tralies van de kooi vast.

De volgende dag leg ik de post op tafel en neem de draad weer op, onge-

veer op eenderde van de fles.

‘Luister, Jet,’ begin ik, na het vervangen van de krant op de bodem van de kooi, het verversen en bijvullen van de bakjes en het innemen van twee glazen vloeibare dood, ‘ik zou het vandaag eens met je willen hebben over het adagium van de grote W.F. Hermans, dat inhoudt dat er in het werk van een schrijver geen mus van het dak mag vallen, als daar niet tenminste een gegronde reden voor bestaat. Deze stelregel wordt vaak met acclamatie geciteerd, maar voor mij gaat hij in het geheel niet op, in tegendeel zelfs, want in mijn werk vallen er bijna uitsluitend mussen van het dak zonder reden, al voldoet een mees even goed als een mus, en is een muur net zo bruikbaar als een dak. Als je valt dan val je en als er geen reden voor is extra hard. Je zou kunnen zeggen, Jet, dat in mijn werk de redeloosheid der gebeurtenissen zo ongeveer het thema is. Ik geef je een voorbeeld, een citaat uit eigen werk:

“Zandvoort 1954. Op een hemelsblauwe middag in dat jaar hield een koolmees zich vast aan de hoge kant van een blinde muur. Het was op de hoek van de Haltestraat en de Tramstraat. Wij waren daar alleen, met de zon en de lispelende zee. De muur was strak en steil. Eens had op die plaats een huis gestaan, maar dat was weg, zoals alle huizen uit Zandvoort zouden weggaan, om nooit meer terug te komen, evenals de bomen en de Tramstraat en ik. Spechten zitten zo tegen boomstammen, de pootjes voor hun borst. Zouden er insecten lopen over het cement? Of zat hij daar wat in de zon? De pootjes van een mees zijn zo dik als het metaal van een paperclip, maar dan blauw en niet zo sterk. Zij hebben vier nageltjes aan iedere poot. Vier. In totaal zijn dat er acht. Daarmee kunnen zij zich vasthouden aan bijna alles in de wereld. De oude zeeman nam zijn boog, een kruisboog, las ik later. Hij wist niet wat hij deed. Zo raapte ik een steentje van de grond, in de vorm van een olijf. In de verte begon de zee te ruisen, sissen is een beter woord. Ik trof hem precies over zijn gehele rug, dat lukt haast niemand bij de eerste keer. Gelijk een albatros stortte hij ter aarde neer. Hij leefde nog een uur, in een schoenendoos, met een stofdoek als bed. Nog vijftig jaar nadien hang ik des winters zaden in de tuin, maar goedmaken gaat niet meer.’”

Ik haal een notitieboekje uit mijn zak en leg het op tafel, vervolgens trek ik mijn pen en schrijf: ‘De oude zeeman’ vervangen door ‘The ancient

mariner’.

Dan vul ik mijn glas bij en neem opnieuw het woord.

‘Tja, Jet, zo is het gebeurd, echt waar. Ik heb dit voorval ooit eens als een gedicht opgeschreven, maar het is helemaal geen gedicht, het is gewoon een redeloze rotstreek.

's Winters hangt er in de perenboom bij mij in de tuin een langwerpig houdertje van groen geplastificeerd ijzerdraad, waar je vetbolletjes in kan doen, voor de mezen dus, maar andere vogels zijn ook welkom. Overigens valt er bij mijn weten in het werk van W.F. Hermans nergens een mus van het dak, waardoor zijn uitspraak nogal in de lucht blijft hangen, als het ware. Proost, Jet, zeg ook eens wat.’

Maar Jet zwijgt.

In alle talen, zoals men dat noemt.

Ik sta op en nader de kooi.

[Als je nu in hemelsnaam maar niet weer de dronken dichter gaat uithangen...]

Jet is een magnifieke vogel, met glasheldere, witomrande ogen, waarvan de gitzwarte pupillen uitdijen en krimpen in rode irissen, een soort vermiljoen, dat terugkeert in het vederdek van haar kop. Zij heeft een krachtige, gedrongen haaksnavel van glanzend ivoor, die iedere noot kraken kan. Het bloedrood van haar kop gaat over in het lentegroen van haar borst. Ook haar vleugels zijn roodgroen, met accenten van goudgeel en oranje.

Ik open het tralieluikje en steek mijn hand langzaam naar binnen.

‘Jij bent geleewiekt, Jet...’ fluister ik, ‘maar ik ook...’

[Oh, my God!]

De vogel maakt zachte, snorkende geluiden en komt tastend een pas naderbij.

‘Wat ik bezat dat waren dromen...visioenen van artistiek formaat...’

[Ophouden!]

‘Mijn tijd zou nog wel komen... maar toen hij kwam was het te laat...’

Ik duw mijn hand nog iets verder de kooi in en kan Jet nu bijna aanraken. De vogel zit, licht trillend, iets ineengedoken. Het is alsof hij naar mijn woorden luistert.

‘De dieren, Jet... uiteindelijk...’

Dan slaat de snavel van de papegaai klem op de top van mijn middelvinger. Een vlijmende pijn. Er is onmiddellijk bloed. De vogel wrikt

en draait, alsof hij dwars door het bot wil bijten. Ik slaak een kreet van schrik en pijn en trek mijn hand terug. De papegaai maakt nu blazende geluiden en dreigt de kooi uit te komen. Ik duw het beest terug en probeer het luikje te vergrendelen, waarbij de punt van zijn snavel opnieuw door mijn hand scheurt.

[Wat uiteindelijk resteert...]

Als ik in de keuken het bloed van mijn vingers sta te spoelen, hoor ik hoe de deur van de kamer in het slot valt en even vermoed ik dat er tocht door het huis gaat, maar als ik naar de gang loop om een stuk toiletpapier rond mijn hand te wikkelen, zie ik dat de kamerdeur nog openstaat.

[Dat ben jijzelf...]

Verbeelding dus daarnet?

[Eindelijk volstrekt alleen...]

Maar als ik mij op het toilet bevind, hoor ik duidelijk hoe de buitendeur met kracht wordt dichtgetrokken.

[Good-bye!]

Een buitendeur die niet openstond.

Vreemd.

Vreemde verschijnselen, waar ik niet gek op ben, want ik verlies niet graag de greep op de werkelijkheid; althans niet de greep op mijn eigen werkelijkheid.

Gek worden is geen optie om te overleven.

Ik loop de kamer in en ga aan tafel zitten.

Maskers grijnzen.

Ik neem met mijn ongekwetste hand de fles op en taxeer de hoeveelheid verbruikte brandstof. Niets ongewoons. Een paar glazen slechts.

Ik schenk opnieuw in, fors en zonder ijs ditmaal: straight, no chaser.

Als ik het glas aan mijn mond zet, raak ik beheerst door een gevoel van onmetelijke verlatenheid, dat ik nog nooit eerder zo sterk heb moeten ondergaan.

Nederlandse poëzie

Sestina

Henk van der Haar

Ik zie weer hoe ze door de polder reden:
Mijn moeder zonder glimlach naast mijn vader.
Met kalme snelheid kwamen ze mij nader.
Droomachtig scherp, als in herinnerd heden,
Stormde verleden aan van alle zijden.
Toen keek ik weg. Ik moest hun blikken mijden.

Twee auto's die elkander rustig mijden,
En ook een polder waarin zonder reden
Ik onderweg was en zij van hun zijde
Zich repten naar een kerkdienst waar mijn vader
Zou voorgaan, roemend op barmhartigheden
Gods. En voorbij al kwamen zij toch nader

Tot mij. Ik bloosde zelfs van die benader-
baarheid. Niet langer zou ik kunnen mijden
Glimlachloze liefde, veredeld heden
Van hunkering en vragen zonder reden:
De schorre donderpreken van mijn vader
En moeders grage tranen, zacht als zijde.

Zij reden vredig naar de overzijde.
En hoe zij wezenlijk mij ook steeds nader
Kwamen, steeds verder reed die oude vader
Zijn allerlaatste brug op. Bij het mijden
Van wat hen nog kon tegenhouden, reden
Zij biddend naar een onverbiddelijk heden.

Wat zou ik met de onverkwikkelijkheden,
De narigheid, verdriet aan beide zijden,
De ruzies en het kwetsen zonder reden,
Nu ik ze daar zo zag? Zij waren nader
Dan ooit tevoren. Nooit kon ik nog mijden
Die auto met mijn moeder en mijn vader.

De welbekende preken van mijn vader
Zijn schaduwen van eeuwigheid in 't heden.
Het mensdom moet zich richten op het mijden
Van kwaad en zonde. Aan Gods rechterzijde
Komen zijn schapen, maar als ik Hem nader
Word ik naar links verwezen. En met reden.

Kies ik toch niet de zijde van de Vader,
Terwijl ook ik het eeuwig heden nader?
Wat let mij toch het mijden van die rede?

Twee gedichten
Kees Hermis

Beeldschrift

Geschetst hoe jouw gezicht er vandaag
uit zou kunnen zien, een virtueel
concept met terugwerkende kracht

Beeld dat na vijftig jaar in potlood
aan het licht gebracht je dood uitdaagt
en in een verte staart waar niemand
bij kan komen

Zo ben je dus bewaard, uit het geheugen
opgedolven, doorlijnd gelaat dat bij
de mondhoeken en ogen
sporen van tijd en leven draagt

Een op papier geboren jij die
afgetekend uitspreekt hoe je bestaat
voorbij het almaar wijkende voorbij

Omslag

Na stilte van jaren en andere geluiden
was daar ineens het lange stoten van
een nachtvogel

Alsof er een bepaald alarm werd
beproefd in de natuur

Iemand die dood is belt je op en
zegt ik ben er nog

Een geur van vochtige aarde vulde
het hele huis, als was er juist een graf
gedolven waar iemand uit was opgestaan

We ademden de avond in, de tuinkamer
wijd open, het was de tweede helft van
maart door voorjaar aangeraakt

Twee gedichten
Hans Hoenselaars

Kajuit

Monstert hij de passer, het kompas,
de ellebogen in een blauwe kaart
gedoopt die als cascade over tafel
hangt, dan is het of hij door zijn wimpers

hoort (de muur van zwetende
machines, roeren van het roer, het hoesten
van een spant). Pas als de scheepshuid
in hem zwijgt - dan vangen verten aan

Vergelijkbaar vind ik voortgang uit: ik laat mij
in de luwte van je deining
met alle oren aan je adem

neer, tot wij ons door elkander opgeheven weten,
wanen, weer: er is geen nader meer
dan dit -

Bitte

In de file tussen onze vaderlanden
in, met nog de schaduw van je
shampoo in mijn baard, jouw lippen
op mijn oor, wordt, ach, je taal zo zachtjes-

aan weer vreemd als woorden, zoals ziel
& lief in dialogen tijdens schaften
in de bouw; als monden achter autoglas, of
sneeuw gedurende een asfalteren.

Maar al wachtend worden je handen
van gisteren verstaanbaar, of

zij fluisterden: *Bitte*. Namen
mijn rechter van het stuur, stopten

hem tussen je dijen, gaven aan:
kom, laat ons toekomst in gaan rijden -

Drie gedichten
Piet Janssen

tuinman

alles loopt uit in de lente
ook de tuinman

of ik nog een klus voor hem heb?
als een god die zijn schepping
wil rechtzetten, wijst hij
op de ondergrondse woekeringen
van lelietjes van dalen
het sluipende gevaar van mos
de ongepaste aanwezigheid
van paardebloem en weegbree

hij wrijft in zijn handen
ze jeuken

ik moet hem teleurstellen
gisteren nog liep ik in mijn tuin
en ik zag dat het goed was

jachtseizoen

hazewinden zijn het,
ongedurig draaien ze om elkaar,
snuffelen nerveus kwispelend rond
verdringen zich bij de poort
staan op springen

jij neemt de tijd
om je schootsveld te bepalen
het vizier op scherp te stellen

en dan, klaar af
spuiten ze naar buiten, buitelen
holderdebolder over elkaar
ongeleide projectielen
met maar één doel, rennen
rennen om als eerste en enige
zich vast te bijten
de buit binnen te halen

tevreden laat je je wapen zakken

zoeker

haarscherp was je
maar toen ik je wilde
vastleggen

trok je bleek weg
als foto voor de zon
je brak in barsten
trok een vergeelde grimas
krulde je tenen

en vatte vlam
in het brandpunt van
mijn vergrootglas

Twee gedichten

Frans Pointl

Leemte / olvg 2007

Heel af en toe mis ik de hand
de streling
die de verstokte eenling
nu eenmaal ontbeert

maar ik kan - hoe lief ook -
niemand lang om mij heen
dat is zo gegroeid
afschermen afweren negeren
wegduwen

daarom schrijf ik over
wat ik meemaak
anders draai ik
als een moslim
om mijn ka'aba vol kwalen
waarin ik wel moet geloven

Olvg / 2007

De tijd is rijp
de zon staat breed
aan het ziekenhuisraam
morgen mag ik naar huis
hoge koorts, veel pijn,
weer overleefd
twaalf verschillende pillen
nu per dag
doos Pointl voor klein chemisch afval
ik heb artritis temporalis in mijn kop
nee dit is geen klassiek pianoconcert

Eenmaal thuis
zal Vladimir Horowitz
voor me spelen
de kleine elfjarige Poelie Poesje Poentje
zal op mijn stoelleuning
zitten behaaglijk spinnend -
momenten van geborgenheid en vrede
in een piepklein universum
tijdelijk helaas tijdelijk.

Drie gedichten
L.F. Rosen

Vragen aan het vlees

Eindelijk alleen, sidderend
als puddingvlees op een bed.

De vingers van de beul
hebben er kuiltjes in
achtergelaten, hebben het
lichaam aan het denken gezet.

Hoeveel in- en uitgangen
heeft het wel niet?

Bij duizend, niet eerder,
mocht het ophouden
met tellen.

Resten nog wat vragen
aan het vlees - de reeks die
altijd weer eindigt met vraag een:

is niet elk lichaam
een hemellichaam -
heeft het niet zijn brandende
huid en zijn vloeibare kern
met de sterren gemeen?

Ook ik sta achter je

De dunne onderjurk, opgetrokken
tot vlak boven de waterlijn, hangt
als een puntzak om het samengeknepen
achterwerk. Zeewater ontbloot
de volle ronding van je billen.

Achter je wordt het nu pas echt
levendig, komt het schoolreisje
op stoom, trekken jongens gekke,
ongemakkelijke gezichten
en hoopt zich preutsheid op
in de meisjes. Scheveningen
krijgt een nieuwe duinenrij.

Bij deze foto aangekomen,
in het diepst
geheim, krijg ook ik het

benauwd: welke van de potsierlijke
gezichten (de voortekenen
zijn ongunstig) zou het mijne kunnen zijn?

De speelgoedverzamelaar

Ik hou van het kind
om zijn speelgoed,
haat het kind
om zijn spel.

Wat ik begeer
slijt zienderogen
onder zijn rusteloosheid,
zijn felrode tong.

Dus kan ik nauwelijks
wachten tot het klaar is,
zijn vingers krom en stram,
zijn ogen
uitgeblust.

Het verleden luistert
mijn toekomst op,
en als het moment
eenmaal daar is verdwijn ik
erin met huid en haar.

En word ook ik weer
de vrolijk meedogenloze,
jonge veldheer.

Hoe zal ik het zeggen -
hoe wreder het dier,
hoe speelser het jong?

Een volk zandlopers*

Jos Versteegen

Een volk zandlopers staat er in
je op wanneer je voet aan wal zet,
om vijf uur, op het bruine zeil
dat ooit geschuurde planken was
of inderdaad alleen maar zand.
Je bent hier niet alleen: je moeder
kookt koffie en je vader zegt
niet veel, zoals hun ouders en
hun ouders en. Ze kijken door
je ogen, werken in je vingers,
lopen in schoenen, laarzen met
je mee.
  Het land op met die stoet
bejaarde aardappelschoffelaars
en bietenwieders in je vlees.
Nachtschade van de voet gesneden,
brandnetels uit de schoot gewrongen,
een zwerm van blikken in je oog
voor hondsdraf die het waagt een sprint
te trekken naar de sperziebonen
of uitschiet naar de jonge sla.
Je leest het onkruid uit de regels,
dat achter je de bladen krult:
het stuiptrekt in de junizon
en ligt daar morgen knisperig
en bruin en onbegraven.
  Onder
een hemel als een blauwe cloche
staat onze maaltijd op het land,
al woont er hier en daar nog luis
en dienen slakken nog verdreven
uit waaierbladeren van kool.

* *Dit gedicht maakt deel uit van de bundel* Slapen bij een warme man, *die in het voorjaar van 2008 verschijnt bij uitgeverij Nieuw Amsterdam*.

Je zult de dikke muizen rapen,
die 's winters in de kelder liggen
met droog zand in de ogen, aan
de huid: een massagraf om met
een emmer leven uit te putten.

Een volk zandlopers ben je, vol
onheuglijke tijden. Schenk koffie
onder een boom, om drie uur 's middags,
praat in jezelf met iemand die
vergeten is in jou, vermoeid
of schimmelig, en laat de rest
maar snijden door die paardebloemen,
die wolfsmelk en dat varkensgras:
kadavers maken is hun vak.

Een volk zandlopers gaat naar huis
en legt geperste aarde neer
tot bij de achterdeur: het is
geen tekst die uit de zoolprofielen
van plastic laarzen op de grond
getekend wordt alsof het land
een spreuk of wijsheid heeft bedacht
voor ons, aan tafel, straks.
    Een duif
tikt met zijn nagels seinen in
de goot, en van de borden dampt het.
Een volk zandlopers eet er met
je mee terwijl de klimop als
een onkruid naar de ramen groeit.

Traditie

Nico Weber

Een sestina voor Corrie Hogetoorn

Je zou een tijdlang je geweld uitwonen.
Hoe aardig leek het handelen naar wetten -
je hekelde de strijd in je sonnetten,
met vulpen. Inkt uit flessen, geen patronen.
Jouw liefelijke kant, was die normaal,
gewoonte, camouflage, jouw verhaal -

de schuilhoek in een welbekend verhaal;
een onderdak dat zich scheen uit te wonen?
Sjablonen, aan de buitenkant normaal,
intern een residu van oude wetten:
de kern van kogellagers en patronen.
Conflicten overheersten jouw sonnetten.

Hoe moest het verder? Hoe kon jij sonnetten
van moord en doodslag in een zoet verhaal
veranderen - de chaos in patronen
bedwingen door agressie uit te wonen.
Er school teveel verwarring in je wetten.
Vernieling scheen gewoon, de dood normaal.

En jij maar zoeken. Was het zo normaal?
Je leverde een slag in je sonnetten.
Waar was je invloed, wetten bleven wetten.
Er was geen huis te houden. Geen verhaal
meer op te maken dan het uit te wonen:
een wapenstilstand tussen oerpatronen,

het wijkende van inkt- en knippatronen.
Je braakte op je vondsten. Te normaal
leek het om ook je leven uit te wonen;
platvloers verzameld in een reeks sonnetten.
Wat dit jouw poëzie of je verhaal,
of beide? Aangetast door welke wetten?

Je raakte oorlogszuchtig, door wiens wetten?
Ze waren niet te delen in patronen,
sjablonen, een vertelling; spookverhaal.
Je voelde je uitzonderlijk normaal
toen je de feiten toeliet in sonnetten:
je met de ondergang ging samenwonen.

Normaal, het waren algemene wetten,
patronen - jij schreef andere sonnetten,
verhalend, om restanten uit te wonen

(van illegale wanhoop in terzetten
het overschot, te vreemd om in te wonen
te weinig om de bakens te verzetten).

Light Verse

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Com niet met sangh

Des vrijdags neem ik stevig in
waarna ik galmend huiswaarts keer.
Daar wacht mijn muzikaal gezin
me steevast op met: kom erin,
maar, vaderlief, ach zing niet meer.

Een oude rapper

Kompjoeterapparaten, groot of klein, desktop of lap-,
voorzien in een behoefte die ik absoluut niet heb.
Ook lijd ik, ongelogen, noem het geen aanstelleritis,
na twee minuten turen al aan ernstige schermitis.
En weet u dat zopas nog maar ik voor een kroontjespen
mijn ganzenveer heb ingeruild, en bang voor muizen ben?
Nee, mail me niet maar stuur ondanks de hoge posttarieven,
in schoon- dan wel in spijkerschrift, mij handgeschreven brieven.
En is er iets waarvan u vindt dat ik het snél moet weten -,
Lex Bell vond daar een ding voor uit, de telefoon geheten.

Drie gedichten

Wietske Loebis[*]

Koning Midas

Veel koningen zijn gul, goedlachs en groots
Bij tijd en wijle zelfs inschikkelijk
Maar koning Midas was verschrikkelijk
Zijn goudkoorts kreeg al gauw iets idioots

Hij wenste velden vol met gouden gierst
Men hoorde hem om goudreinetten jengelen
En nadat hij naar goudvissen wou hengelen
Had hij een gouden ring genavelpiercet

Wat voelde hij zich lusteloos en leeg
Die dag dat hij een gouden handdruk kreeg

Ik heb een hekel aan analfabeten

Moet ik toch zeker voor mijn eigen weten
Het zal misschien onaardig van me wezen

Ze kunnen dit gedichtje toch niet lezen

Stoffelijk overschot spreekt

‘...
Waar ik het meeste tegenop zie
Is morgenochtend de autopsie’

* *In januari 2008 verschijnt van Wietske Loebis de bundel* Cavia's begin september *bij Nijgh en Van Ditmar*.

Twee gedichten

Drs. P

Een welbekende Belgische figuur*
Aan wie men naar zijn volkslied had gevraagd
Begon de Marseillaise te vertolken

De Fransen waren denkelijk mishaagd
Wallonië was ook niet in de wolken
‘Mooi lied, bien sûr - maar wel totaal verkeerd’

En onder hen die Vlaanderen bevolken
Werd evenmin verheugd gereageerd
Dit was geheel in strijd met hun cultuur

Dus als de Brabançonne wordt besteld
Zing nooit iets anders, of er dreigt geweld

De global warming wint dan nu het pleit
En overal verdwijnen ijs en sneeuw
Riante bergen worden kale rotsen

Wat valt er te verwachten deze eeuw?
Zal boven Rotterdam de zee gaan klotsen
Door al die capriolen van 't klimaat?

't Is ergerlijk (of op zijn Duits: zum Kotzen)
Dat onze wereld zo te gronde gaat
Nu nog maar schrikbeeld, straks voldongen feit

De Aarde blijft voorlopig wel bestaan
Er is voor ons niet veel plezier meer aan.

* *Yves leterme, voorman der christendemocraten*

Geachte heer E. Presley

Frank van Pamelen

I

Geachte heer E. Presley,

Op verzoek van mijn cliënte schrijf ik u dit schrijven, waarin ik vraag om uit haar buurt te blijven, want u staat als opdringerig te boek. Niet enkel komt u hitsig uit de hoek, maar als u structureel blijft overdrijven met al te suggestieve zwarte schijven, dan heeft u mooi een rechtszaak aan de broek. Als mijn cliënte eens een plaatje draait, heeft zij gewoonlijk weinig moeilijkheden met rock 'n roll of dergelijke kitsch. Maar vragen of ze lonesome is tonight, dat is in strijd met alle goede zeden.

Hoogachtend,
Mr. M. (Max) Moszkowicz.

II

Geachte heer E. Presley,

Ondanks mijn verzoekschrift om wat minder op te vallen door tekstueel uw lusten uit te stallen gaat u nog altijd verder op die lijn. Vooral vond mijn cliënte het niet fijn om uit haar speakerbox te horen schallen dat you can't help it om in love te fallen. Alsof zijzélf daar schuldig aan zou zijn. Er zit voor mij dus weinig anders op dan u hierbij persoonlijk aan te klagen voor al het leed dat u heeft aangericht en - zie de akten in de envelop - u officieel voor het gerecht te dagen.

Hoogachtend,
Mr. Moszkowicz,
Maastricht.

III

Geachte heer E. Presley,

U heeft lef. Dat u laatst zonder reden op te geven bij ons gerechtsgebouw bent weggebleven getuigde al van weinig schuldbesef. Maar waarom ik mijn stem opnieuw verhef (of meer precies: mijn vulpen heb verheven) betreft het briefje dat u heeft geschreven en dat ik heden in mijn postbus tref. Een schrijven dat ik niet zal openmaken, maar dat acuut return to sender gaat. Ik open - zet maar vast op uw kalender - veel liever nog meer rechtelijke zaken.

Hoogachtend,
Moszkowicz, M.
Advocaat.

PS: Iets voor een lied? ‘Return to sender’?

IV

Geachte heer E. Presley,

U houdt vol. Dat kan ik ook. Op grond van uw poëmen ga ik juridisch stappen ondernemen die verder gaan dan ieder protocol. U bent dan wel the king of rock 'n roll, maar door wat mijn kantoor van u gaat claimen raakt u geheid zo diep in de problemen dat u straks snakt naar drugs en alcohol. Uw repertoire had toch al weinig fraais en werd in toon alleen maar ongepaster, maar nu zit u volledig aan uw taks. Uw uiting “You're the devil in disguise” is in mijn ogen regelrechte laster. See you in court!

Hoogachtend,

Mr. Max.

In zekere zin

Guus Rekers

In 't hooi op zoek
gaan naar een speld,
is dat verloren tijd?

Al vind je ook
geen speld, je vindt
soms wel een boerenmeid.

En als die meid
van wanten weet,
dan wordt ermee gevrijd.

In zekere zin
staat dus die speld
en anders wel die meid

voor liefde, hoop
en diep geloof
in serendipiteit.

Vertaald proza

De gevoelige lens

Robert Coover[*]

(Vertaling Martijn Boven)

1. Scène voor ‘De winter’

Het is stil, zonder enig geluid zet het zich in beweging, het is stil, op nu en dan wat onwaarneembaar knisperen na dat wel iets weg heeft van ruis, maar ons oor compenseert dit met gemak, hoort niet dat geluid maar de afwezigheid van geluid, spant zich tot het uiterste in, reikt verder dan wat voor storende onvolkomenheden er ook mogen zijn en vindt: alleen maar de stilte. Zo begint het. Er staat zelfs nog geen zuchtje wind. Enkel de poederfijne sneeuw die stilletjes en gelijkmatig neervalt, oneindige kleine lichtvlekken die ijzig als bevroren stof op het stille woud neerdalen, meer niet. De sneeuw heeft zich tot heuvels opgehoopt, of wellicht is de grond eronder zelf wel ribbelig, zijn er door omgevallen bomen en ophopingen van dode bladeren geulen ontstaan - we kunnen het niet weten, het enige waar we zeker van kunnen zijn is de bovenlaag die we wel zien, een licht golvend oppervlak dat de zwarte schaduwen van de bomen in een vlechtwerk van ingewikkelde patronen kromt en spant, ingewikkeld maar toch vredig, geordend en reflectief: de dooreengevlochten schaduwen en polygonen van de in het felle daglicht oplichtende sneeuw wijzen op de wankele stabiliteit van licht, op de nauwelijks waarneembare kracht en beweging van schaduw. We bevinden ons zo dicht bij de sneeuwheuvels dat we de bomen niet in hun geheel kunnen zien, we zien alleen dikke zwarte stammen overdekt

* *Oorspronkelijke titel: ‘Scene for “Winter”’. Dit verhaal maakt onderdeel uit van de verhalencyclus ‘The Sentient Lens’ uit de veelgeprezen verhalenbundel* Pricksongs & Descants *(1969). Robert Coover (1932 -heden) is een in Nederland relatief onbekende Amerikaanse auteur die werd geboren op 4 februari 1932 in Charles City, Iowa. In 1966 won hij met zijn debuutroman* The Origin of the Brunists *de William Faulkner Award. Het vormde het startpunt van een innovatief en veelzijdig oeuvre waarin volop ruimte was voor het experiment. Hij schreef talloze romans, waaronder* The Public Burning, Pinocchio in Venice, *en* Briar Rose. *Naast romans publiceerde hij ook enkele toneelstukken en een groot aantal korte verhalen. Vooral in dat laatste genre komt zijn talent goed tot zijn recht. Waar zijn romans soms nog ietwat langdradig en hybride kunnen zijn, weet hij in zijn korte verhalen de balans tussen experiment en leesbaarheid meestal goed te bewaren. In 1987 won hij dan ook de Rea Award voor het korte verhaal.*

met witte takken die doorbuigen onder het gewicht van de sneeuw en gevaarlijk dicht langs de witte aardhopen zwiepen: we gaan er onderdoor, glijden langs de zwarte stammen, over de maagdelijke vlakten van grondsneeuw.

Kort scherp knisperend geluid! We houden stil. Er is verschil met de ruis. Nog een keer! Naast ons, vlakbij: bij de zuilvormige stam van een enorme pijnboom. Krak! Tussen de bomen. Ja, nog een keer! De nauwelijks merkbare bijtende klank van bevroren hout. We aarzelen, wachten af, spannen ons in het nog een keer te horen - maar opeens verzwakt onze aandacht en raken we in de ban van een nieuw geluid, een onregelmatig geritsel en gekraak dat zich zo'n vier of vijf keer herhaalt en dan stopt, om vervolgens weer op te klinken - ach ja, natuurlijk! het onmiskenbare knerpende opspattende gedempte gekraak van sneeuw die fijngetrapt wordt! Een beweging. Nu zien we hem ook: daar! Wit op wit, maar duidelijk te onderscheiden. Konijn! Knerp knerp knerp knerp knerp. Stop. Knerp knerp knerp. Stop. Spitst de oren. Zijn wijd opengesperde neusgaten gaan zenuwachtig op en neer. Zachter wordende knerp knerp klap. Stop. Opnieuw, luider dit keer. Stop. Ha! Achter die pijnboom! Nu verwijdert het zich weer, knerp knerp knerp knerp. Ten slotte: stilte. Plotselinge verbluffende close-up van een hondekop, kleine glinsterende ogen, een grote zwarte neus die snuffelend slingerend schokkend over de witte aarde gaat, en puntige driehoekige alerte oren, dan komt de hond in zijn geheel in beeld: hij is lenig en gespierd, heeft een lichte vacht en is van een goed ras. Met de neus naar beneden sluipt de hond geruisloos door het zwijgende woud, door het gewichtloze vallen van de zachte sneeuw.

Zonder verder nog aan de hond te denken bereiken we een kleine open plek waar de grond vrijwel vlak is, de clair-obscur configuraties worden er niet onderbroken door uitstekende delen. Hier stoppen we even. Onze blik dwaalt omhoog, door de afnemende sneeuwval heen, voorbij de arcade van omhoog gerichte takken, naar de hemel, daar waar de toppen van de bomen tegen elkaar aan leunen alsof ze geobsedeerd zijn door en aangetrokken worden tot een of ander almachtig verdwijnpunt. Het verdwijnpunt zelf kunnen we niet zien, net zomin als de hemel: de sneeuw die op ons en onze omgeving neervalt wist alles uit, behalve de onveranderlijke zwarte contouren van de bomen. Als we weer naar beneden kijken zien we dat die open ruimte in werkelijkheid

een park is, met daarin rechtlijnige, mysterieuze lantaarnpalen en brede, met sneeuw bedekte bankjes die over de diepe sneeuw aan hun voeten zijn uitgespreid, verder steekt er uit de sneeuw nog een bordje waarvan de verf bijna volledig verweerd is. Nauwelijks zichtbaar en dan alleen nog van heel dichtbij, staat het woord Heren er op te lezen, maar er staat geen pijl om aan te geven waar we ze kunnen vinden. De lampen branden niet: het is midden op de dag.

De weg die door het park loopt is nauwelijks zichtbaar temidden van de onbegrensde sneeuw, we zien niet veel meer dan een half ondergesneeuwd plat vlak van ongeveer drie meter breed dat zich tot in oneindige verten uitstrekt. Eigenlijk staan we er bovenop. Onze blik speurt de horizon af - een horizon die door het aaneengesloten woud overigens in het geheel niet begrensd, maar er juist door vertroebeld wordt - en we zien een arreslee aankomen, getrokken door twee donkere paarden. Hij nadert geruisloos en snel, de paardenhoeven doen de droge sneeuw opstuiven tot een dwarreling van kolkende wolken die op ons af stormen, maar zonder geluid. Het zijn prachtige paarden, met hun wapperende manen, gespierde, ranke lichamen, zwetende schouders, opbollende spieren en schuimende mond. Opeens dringt het geluid van arrenbellen en denderende hoeven tot ons door, terwijl de arreslee voorbijvliegt, in een werveling van verblindende sneeuw!

Even snel als het geluid begon, breekt het weer af. Een moment lang is alles onscherp. Daarna zien we, terwijl de fijne, koude stuifsneeuw op ons neerdaalt, dat er in het kielzog van de arreslee een man is achtergebleven. Hij is te voet en wuift lachend naar de arreslee alsof hij zijn waardering wil laten blijken; nu gaat hij er achteraan, met vaste, afgemeten tred volgt hij een van de twee smalle sporen die door de glijders van de arreslee zijn achtergelaten.

Het gezicht van de man komt ons bekend voor, het is van iemand die we kennen of die we op zijn minst al eens eerder gezien hebben, of anders lijkt hij op iemand die we eerder gezien hebben; hij heeft een soort ruw, mannelijk en verweerd gezicht, boven de ooit gebroken neus prijkt een rotsachtig voorhoofd, de dunne wenkbrauwen trekken zich samen, de kleurloze kleine oogjes turen tegen het licht in, op het gezicht lijken de uitdrukkingen van stomme verbazing en niet aflatende woede elkaar af te wisselen, de kraaiepootjes staan diep in de slapen gebrand, de sterke kaken zijn op elkaar geklemd en het stugge, zongebleekte haar is door

de wind in de war geraakt. Zijn ogen fixeren zich op een punt ergens in de verte, misschien op de arreslee achter ons die geruisloos achter de horizon verdwijnt, of misschien richten ze zich wel resoluut op de horizon zelf. De man blijft glimlachen, de glimlach trekt grappige, diepgegroefde lijnen in zijn verweerde wangen. De oogverblindende zon blijft onophoudelijk schijnen. Op zijn wangen prijkt een baard van een dag, de korte, springerige stoppelharen steken als een plaag van onvermoeibare bloedzuigers uit hun donkere holtes. Een grote, grillige moedervlek ter grootte van de kop van een zwarte mier onderbreekt de dichte stoppelbaardgroei vlak naast een van de verticale plooien die door de glimlach nog verder uitgediept wordt. Geleidelijk aan vervaagt de glimlach, zonder volledig te verdwijnen, en de frons wordt dieper, maar we tekenen daar direct bij aan dat het de graag geziene, manhaftige frons is die bij vastberadenheid hoort. Een eigenaardigheid: zijn dunne lippen zien er ongewoon donker, bijna zwart uit en hij heeft bijzonder opvallende wimpers. Dat is ongetwijfeld alleen maar te wijten aan het ontbreken van bepaalde vaardigheden; we doen net alsof we het niet zien, net zoals we een misplaatste opmerking, een ongewilde traan, een kapotte schoen of ruis, zouden negeren. De man draagt een open leren jasje dat bij zijn schouders en borst nogal strak zit en met zijn grote verweerde handen maakt hij weidse, ritmische bewegingen, er zitten ruwe grijze beenbeschermers om zijn benen en hij loopt met krachtige passen door de sneeuw. Hij stampt opzettelijk met zijn laarzen in de sneeuwheuvels, maar de sneeuw schittert zo verblindend dat die laarzen er uitzien als zwarte schoenvormige stompjes, meer niet: slechts zelden vangen we een glimp van een veter of een haakje op, nee, over het algemeen zien we niet veel meer dan iets bonts en zwarts dat af en toe het onbestendige wit doorbreekt.

Vanaf een afstandje zien we de man onze richting opkomen, uit een vreemd complex van verbijstering en woede klemt hij zijn kaken op elkaar. Hij is alleen, helemaal alleen, temidden van een onmetelijke witte woestenij. Het is opgehouden met sneeuwen. De lucht is blauw. Er zijn geen bomen, geen schaduwen, zelfs de sporen van de arreslee zijn verdwenen: het enige wat er nog rest is deze tengere man in leren jas, die met vastberaden tred en verwaaide haren over een onherbergzame vlakte van schaduwloze hellingen loopt. De man houdt nu af en toe zijn pas in. Hij lijkt zich zorgen te maken en kijkt onrustig om zich heen,

misschien is hij wel verdwaald. Hij stopt. Dan: drie gespannen ongecontroleerde stappen. Hij stopt weer. Kijkt om zich heen. We komen dichterbij. Hij houdt een vlakke hand boven zijn wenkbrauwen om zijn ogen af te schermen, leunt vanuit zijn middel ietsje voorover en speurt aan alle kanten de horizon af. Hij laat zijn hand vallen, trekt zijn broek op, lijkt te zuchten en fronst zijn voorhoofd. Hij haalt een pakje sigaretten uit de zak van zijn jasje, een verfrommeld pakje waar nog maar een sigaret in zit. Hij haalt hem eruit, klopt ermee op de rug van zijn hand en klemt hem uitdagend tussen zijn lippen. Hij verkreukelt het lege pakje met een snelle, geoefende beweging en gooit het een stukje verder in de sneeuw. Nu, uit dezelfde zak: een luciferboekje. Hij scheurt er een lucifer uit, strijkt hem af en houdt hem bij het uiteinde van de sigaret die hij zorgvuldig afschermt met zijn handen. Hij blaast de rook door zijn neus. Hij gooit de lucifer weg en neemt een diepe trek van zijn sigaret. Zijn gespannen, vastbesloten gezicht drukt een doelbewuste onbuigzaamheid uit; hij ademt langzaam uit, met de lippen op elkaar en de ogen op de verte gericht. Afwezig schiet hij de sigaret weg, werpt een vluchtige blik om zich heen, steekt zijn hoofd naar voren en gaat weer op pad.

Na nog geen drie of vier stappen stopt hij alweer. Hij kijkt om zich heen. Likt zijn lippen af. Drukt de zijkant van zijn rechterhand tegen zijn lies. Opnieuw spiedt hij behoedzaam en ook wat onbeholpen naar alle kanten, waarbij hij zijn ogen met donkere oogharen afschermt met zijn linkerhand. Kennelijk is hij gerustgesteld dat hij alleen is, doet zijn gulp open en wil gaan urineren.

Vanachter zijn linkerschouder, langs zijn gloeiende linkeroor, kijken we de imponerende ononderbroken helling af die voor hem ligt. De spanning in zijn linkerwang neemt af nu er een zekere mate van concentratie - een bepaalde vorm van voldoening, zeg maar - valt af te lezen aan wat we van zijn gezicht kunnen opvangen: alleen het linkerdeel en dat nog niet eens volledig. Hij schrijft iets in de sneeuw terwijl hij zijn water loost. We volgen het citroengele spoor dat de urine in het onberispelijke witte oppervlak brandt, maar we kunnen er geen woorden in ontdekken - of liever, we hebben ze er wel in gezien, maar achteraf herinneren we ze ons niet meer, we herinneren ons niet eens of hij het woord, of de woorden, heeft afgemaakt voor de stroom urine afnam en de sterke straal uit het begin geslonken is tot een zwak, armetierig druppelen om vervolgens, na nog drie onbeheerste uitbarstingen, te slinken

tot een incidentele drup. De man staat met zijn schouders te schudden en we merken dat hij staat te lachen, dat hij de hele voorstelling heeft staan lachen, en nu in een onbedaarlijk lachen is uitgebarsten, maar van dit alles horen we niets, de stilte heeft ons bewustzijn nog steeds in haar greep, het enige wat we horen is een incidenteel geruis, al kan het zijn dat dit geluid er de hele tijd al was.

De man schudt de laatste druppels eruit en doet zijn gulp dicht, zonder ondertussen op te houden met lachen, met zijn hoofd in zijn nek, wijdopen mond, ontblote tanden, kleine dichtgeknepen oogjes en sterk aangezette, klamme kraaienpootjes. Hij valt op zijn knieën en krabbelt met zijn vinger in de sneeuw

DIT IS MIJN WERK!

maar al snel lacht hij zo hard dat hij met het hoofd vooruit in de sneeuw valt en er door heen rolt. Het lachen! Het geluid begint nu tot ons door te dringen! Hard, folterend, hysterisch, aanzwellend, lichtzinnig en pervers, een gedender dat steeds luider en luider wordt: maar terwijl het lachen aanzwelt merken we dat zijn gezicht steeds kalmer staat! Hij krimpt ineen in de sneeuw, rolt zich op tot een bal van angst, zijn omlijnde ogen worden vochtig, zijn wangen worden bleek alsof ze met meel zijn bestoven; en voor het eerst zien we dat de glimlach niet echt, maar op zijn gezicht geschminkt is: zijn echte mond vertrekt, terwijl de glimlach, wat we aanzagen voor een glimlach, zielloos en onverzettelijk op zijn gezicht blijft staan. Het waanzinnige gelach bereikt een bulderend hoogtepunt en sterft dan denderend weg in de verte. Hol. Vreemd. Dan: enkel nog een echo. Daarna weer die stilte. Een stilte die we onderhand kennen. De donkere lippen van de man bewegen zonder ophouden, alsof ze een afschuwelijk woord opdreunen, wat de geschminkte glimlach uiteen doet spatten, hoewel we er, zoals we al wel verwacht hadden, niets van kunnen horen. Enkel de... maar opeens, enigszins tot onze verbazing, horen we tóch iets, een nieuw geluid dat wel iets weg heeft van kokhalzen, een soort van gesmoord kokhalzen dat achter uit de keel komt.

Langzaam vlúg zwenken we achteruit, bij de man en het geluid vandaan, we laten hem kronkelend in de sneeuw achter, hulpeloos als een kever die op zijn rug ligt, we draaien van de uitgestrekte en oogverblindende vlakte weg en keren dankbaar terug naar de bemoedigende scha-

duwen van het woud, het enorme dichte woud met het laaghangende loofdak van met sneeuw bedekte takken. Gedurende een kortstondig maar verbluffend moment zien we opeens het hysterische gezicht van de man voor ons, alsof het ons net weer te binnen schiet, een plotselinge angstaanjagende herinnering die een kille en onwelkome huivering teweegbrengt.

Maar langzamerhand beseffen we dat het helemaal niet het gezicht van de man is, nee, het is maar de kop van het konijn, meer niet; zijn wijd opengesperde neusgaten trillen, zijn knaagdierogen staan troebel en zijn gezicht is vertrokken tot een sardonische grijns. We bewegen naar achteren en ontdekken dat het konijn tussen de kaken van de slanke hond zit. Als we goed luisteren, horen we een ritmisch gekraak dat enigszins doet denken aan soldaten die over teer porselein marcheren. Het wordt al luider en luider, zelfs nadat de hond en het konijn waar hij op kauwt allang uit het zicht verdwenen zijn. Niettemin neemt uiteindelijk ook dit geluid af en wordt het opgenomen in de transcendente stilte van de winter. De sneeuw begint weer te vallen.

De wonderbaarlijke dokter

Alexander Koeprin

(Vertaling Monse Weijers)

Het hier volgende verhaal is geen ijdel verzinsel. Alles wat door mij wordt beschreven heeft inderdaad een jaar of dertig geleden in Kiëv plaatsgehad en wordt tot op de dag van vandaag gekoesterd in de overlevering van het gezin waarvan sprake is. Ik heb alleen de namen van enkele personen in deze roerende geschiedenis veranderd en het mondelinge verhaal een schriftelijke vorm gegeven.

‘Grisja, hé, Grisja! kijk het biggetje eens... het lacht... ja-ja. En wat heeft 'ie in zijn bek? Kijk eens, kijk eens... het heeft een strootje in zijn bek, bij God, een strootje... niet te geloven!’

De twee jochies, die voor het enorme, uit een stuk glas bestaande raam van een levensmiddelenwinkel stonden, konden hun lachen niet houden, terwijl ze elkander in de zij porden, maar daar vanwege de felle kou onwillekeurig bij huppelden. Ze hingen al langer dan vijf minuten voor deze prachtige etalage die in gelijke mate hun brein en hun maag prikkelde. Hier verhieven zich, beschenen door het felle licht van de hanglampen, hele bergen stevige rode appels en sinaasappels; er stonden hele piramiden van mandarijnen, die goudkleurig door het vloeipapier dat hen omhulde heen schemerden; op schotels lagen enorme gerookte en gemarineerde vissen met wanstaltig geopende bekken en uitpuilende ogen; daaronder prijkten, omringd door worstenguirlandes, sappige hammen met een dikke laag roze vet. Een ontelbare massa blikjes en doosjes met gezouten, gekookte en gerookte hapjes voltooide dit indrukwekkende panorama, door de aanblik waarvan beide jongens een ogenblik de twaalf graden vorst vergaten, evenals de belangrijke opdracht die hun moeder hun had meegegeven - een opdracht, die zo'n onverwacht en triest einde had gekregen.

De oudste jongen rukte zich het eerst los van de aanschouwing van het betoverende tafereel. Hij trok zijn broer aan zijn mouw en sprak streng: ‘Vooruit, Volodja, laten we gaan, laten we gaan... wat hebben we eraan om hier...’

Tegelijkertijd een zware zucht onderdrukkend (de oudste van hen was nog maar tien jaar en bovendien hadden ze die dag nog niets gegeten

behalve koolsoep zonder vlees) en een laatste verliefd-gulzige blik werpend op de gastronomische etalage renden de jongens haastig de straat op. Soms zagen ze door de beslagen ramen van een huis een kerstboom, die uit de verte de indruk op hen maakte van een druiventros van felle, schitterende vlekken, soms hoorden ze zelfs de klanken van een vrolijke polka. Maar ze boden manmoedig weerstand aan de verleiding om een paar seconden te blijven staan en hun gezicht tegen het raam te drukken.

Naarmate de jongens verderliepen werden de straten verlatener en donkerder. De prachtige winkels, de schitterende kerstbomen, de onder hun blauwe en rode netten voortsnellende paarden, het gepiep van slede-ijzers, de feestelijke levendigheid van de menigte, het vrolijke geroezemoes van kreten en gesprekken, de lachende, door de vorst blozende gezichten van chique dames - alles lag achter hen. Nu strekte zich braakliggende grond voor hen uit, kromme, smalle steegjes, sombere, onverlichte hellingen... Tenslotte kwamen ze bij een scheefstaand vervallen huis, dat afgezonderd was van de andere huizen; de onderkant ervan, dus de kelder, was van hout en de bovenkant van steen. Nadat ze het krappe, met ijs bedekte en smerige erf waren opgegaan, dat voor alle bewoners dienst deed als een natuurlijke afvalput, gingen ze een trap af naar de kelder, liepen in het donker door de gemeenschappelijke gang, zochten op de tast hun deur en openden die.

De Mertsalovs woonden al langer dan een jaar in deze ondergrondse ruimte. Beide jongens waren allang gewend geraakt aan de beroete, van het vocht druipende wanden, aan de natte vodden die aan door het vertrek gespannen touwen te drogen hingen en aan de afgrijselijke lucht van petroleum, vuil kinderondergoed en ratten - kortom, de lucht van echte armoede. Maar vandaag, na alles wat ze op straat gezien hadden, na de feestvreugde die ze overal gevoeld hadden, krompen hun kleine kinderharten ineen door een fel, on-kinderlijk lijden. In een hoek lag een meisje van een jaar of zeven op een vuil, breed bed; haar gezicht gloeide, haar ademhaling ging hortend en moeilijk, haar wijdgeopende, glanzende ogen keken strak in de verte. Naast het bed, in een aan het plafond gehangen wieg, schreeuwde, zijn gezicht vertrekkend en zich verslikkend, een zuigeling. Een lange, magere vrouw met een uitgemergeld, vermoeid, als het ware door leed getekend gezicht, stond op haar knieën naast een ziek meisje, terwijl ze haar kussen rechtlegde en tegelijkertijd met haar elleboog af en toe de schommelende wieg een duwtje

gaf. Toen de jongens met witte wolken vrieslucht achter zich aan binnenkwamen, keek de vrouw met een bezorgd gezicht om.

‘Nou? En?’ vroeg ze abrupt en ongeduldig.

De jongens zwegen. Alleen Grisja wreef luidruchtig zijn neus met de mouw van zijn jas, die gemaakt was van een vermaakte oude, gewatteerde kamerjas.

‘Hebben jullie de brief weggebracht...? Grisja, ik vraag het aan jou, heb je de brief afgegeven?’

‘Ja,’ antwoordde Grisja met een stem die nog hees was van de vorst.

‘Nou, en verder? Wat heb je hem gezegd?’

‘Alles wat jij me gezegd hebt: “Hier is de brief van Mertsalov, van uw vroegere huisbewaarder.” Maar hij schold ons uit: “Maak dat jullie hier wegkomen, tuig dat je bent...”’

‘Maar wie was het dan? Wie heeft er met jullie gesproken? Vertel alles, Grisja!’

‘De portier heeft met ons gesproken... wie anders? Ik zei tegen hem: “Geef die brief alstublieft aan vadertje, dan wacht ik hier beneden op antwoord.” En hij zegt: “Dan kun je lang wachten. Dacht je dat de baas tijd heeft om jullie brieven te lezen?” Ik heb hem alles verteld wat jij me hebt opgedragen: “We hebben niets te eten. Mijn moeder is ziek... ze sterft...” Ik zeg: “Als papa een baan krijgt, dan zal hij u zijn erkentelijkheid betonen, Saveli Petrovitsj.” Nou, en op dat moment gaat de bel en hij zegt tegen ons: “Maak dat jullie hier wegkomen! Ik wil jullie hier niet meer zien...” En hij heeft Volodja zelfs een stomp in zijn nek gegeven.’

‘Ja, in mijn nek,’ zei Volodja, die het verhaal van zijn broer aandachtig gevolgd had en krabde in zijn nek.

De oudste jongen begon plotseling bezorgd in de diepe zakken van zijn jas te zoeken. Tenslotte haalde hij er een verkreukelde enveloppe uit, legde hem op de tafel en zei: ‘Hier is 'ie, de brief...’

Verder vroeg zijn moeder niet. Lange tijd was in het benauwde, vochtige vertrek alleen het gebrul van de zuigeling te horen en de snelle, korte ademhaling van Masjoetka, die meer weghad van een onophoudelijk, eentonig gesteun. Plotseling draaide de moeder zich om en zei: ‘Er is nog bietensoep over van het middageten. Willen jullie die misschien opeten? Hij is alleen koud - er is niets om hem mee op te warmen...’

Op dat moment waren in de gang plotseling aarzelende voetstappen te horen en het tasten van een hand die in het donker naar de deurklink

zocht. De moeder en de twee jongens - alledrie bleek geworden door de gespannen afwachting - keken die kant op.

Mertsalov kwam binnen. Hij had een zomerjas aan, een vilten zomerhoed, maar geen overschoenen. Zijn handen waren opgezwollen en blauw van de vorst, zijn ogen waren ingevallen, zijn tandvlees zat strak om zijn kaken, als bij een lijk. Hij zei geen woord tegen zijn vrouw en zij stelde hem geen enkele vraag. Ze begrepen elkaar door de wanhoop die ze in elkaars ogen lazen.

In dat verschrikkelijke, noodlottige jaar werden Mertsalov en zijn gezin getroffen door de ene ramp na de andere. Eerst had hij zelf buiktyfus gekregen, en werd al hun karige spaargeld opgeofferd voor zijn genezing. Daarna, toen hij weer beter werd, kreeg hij te horen dat zijn betrekking, een armzalig baantje als huisbewaarder voor vijfentwintig roebel per maand, was overgenomen door een ander... Dit was het begin van een wanhopige, krampachtige jacht op los werk, van sollicitaties naar een miezerig baantje, van het belenen en verpanden van spullen, van de verkoop van al hun huishoudelijke lompen. En toen werden ook de kinderen nog ziek. Drie maanden geleden was een meisje gestorven, nu gloeide er weer een ander meisje van de koorts, was buiten bewustzijn. Jelizaveta Ivanovna moest tegelijkertijd voor het zieke meisje zorgen, de zuigeling de borst geven en bijna naar het andere einde van de stad lopen, naar het huis waar ze iedere dag de was deed.

De hele dag van vandaag was verloren gegaan aan het door middel van onmenselijke inspanningen aan een paar kopeken zien te komen voor de medicijnen voor Masjoetka. Met dit doel voor ogen had Mertsalov bijna de hele stad afgelopen, overal bedelend en zich vernederend; Jelizaveta Ivanovna was naar haar bazin gegaan en de kinderen waren eropuit gestuurd met een brief, naar de baas voor wie Mertsalov vroeger als huisbewaarder had gewerkt. Maar allen hadden niet thuis gegeven, hetzij omdat ze het te druk hadden met de feestdagen, hetzij omdat ze geen geld hadden. Sommigen, zoals de portier van Mertsalovs vroegere patroon, hadden de rekwestranten eenvoudig van de stoep gejaagd.

Tien minuten lang kon niemand een woord uiten. Toen stond Mertsalov plotseling op van de koffer waarop hij tot dan toe gezeten had en drukte met een vastberaden beweging zijn versleten hoed vaster op zijn hoofd.

‘Waar moet je heen?’ vroeg Jelizaveta Ivanovna ongerust.

Mertsalov, die de deurklink al in zijn hand had, draaide zich om.

‘Hier blijven zitten lost niets op,’ antwoordde hij met schorre stem. Ik ga nog maar eens de deur uit om te bedelen.’

Eenmaal op straat liep hij doelloos voort. Hij zocht niets en hoopte nergens op. Hij had die periode van bittere wanhoop, dat je ervan droomt op straat een portefeuille met geld te vinden of plotseling een erfenis te krijgen van een onbekende oudoom, allang achter zich. Nu werd hij beheerst door het onweerstaanbare verlangen om zijn neus achterna te lopen, zonder omkijken door te lopen, alleen om de stille wanhoop van zijn hongerige gezin niet te hoeven zien.

Zou hij aalmoezen gaan vragen? Die mogelijkheid had hij al twee keer uitgeprobeerd. Maar de eerste keer had een heer in een jas van wasbeerbont hem vermanend toegesproken dat je moest werken en niet bedelen, en de tweede keer had men gedreigd hem naar het politiebureau te brengen.

Zonder het zelf te merken was Mertsalov in het centrum van de stad beland, bij de omheining van een dichtbegroeid park. Omdat hij de hele tijd omhoog had moeten lopen was hij begonnen te hijgen en hij merkte dat hij moe was. Werktuigelijk liep hij door een hek en liet zich, nadat hij een lange laan met besneeuwde linden afgelopen had, vallen op een lage bank. Hier was het stil en feeërieк. De in witte waden gehulde bomen stonden te dromen in roerloze grandeur. Af en toe viel er van een hoog takje een vlok sneeuw naar beneden en was te horen hoe het ruiste in zijn val en zich vastklampte aan andere takken. De diepe stilte en de majesteitelijke rust die over het park waakten, wekten in de gekwelde ziel een ondraaglijk verlangen op naar net zo'n rust, naar net zo'n stilte.

Kon ik hier maar gaan liggen en inslapen, dacht hij, en mijn vrouw, de hongerige kinderen en de zieke Masjoetka vergeten. Toen hij zijn hand onder zijn vest stak, voelde Mertsalov het tamelijk dikke touw, dat hem tot gordel diende. De gedachte aan zelfmoord kwam als een volkomen concrete mogelijkheid bij hem op. Maar hij schrok niet van die gedachte, sidderde geen moment tegenover het duister van het onbekende.

‘Is het, nu ik toch langzaam te gronde ga, niet beter om een kortere weg te kiezen?’ vroeg hij zich af. Hij wilde al opstaan om zijn verschrikkelijke voornemen ten uitvoer te brengen, maar op dat moment was aan het einde van de laan het geknerp van voetstappen te horen, dat helder weerklonk in de vrieslucht. Mertsalov keek verstoord in de richting waar het vandaan kwam. Er liep iemand door de laan. Eerst was het

lichtje te zien van een nu eens opgloeiende, dan weer uitdovende sigaar. Daarna kon Mertsalov geleidelijk aan een kleine, oude man in een bontjas en met een warme muts en hoge overschoenen onderscheiden. Toen hij bij de bank was gekomen draaide de onbekende zich plotseling om naar Mertsalov en vroeg, met een licht tikje aan zijn pet: ‘Staat u me toe om hier te gaan zitten?’

Mertsalov wendde zich opzettelijk bruusk van de oude man af en schoof op naar de rand van de bank. Er gingen vijf minuten voorbij in een wederzijds stilzwijgen, in de loop waarvan de onbekende een sigaar rookte en, voelde Mertsalov, zijn buurman van opzij observeerde.

‘Wat een heerlijke nacht,’ begon de onbekende opeens te praten. ‘Het vriest... het is stil... Wat is de Russische winter toch prachtig!’

Zijn stem was zacht, vriendelijk, oudemannenachtig.

Mertsalov zweeg en draaide zich niet om.

‘Ik heb cadeautjes gekocht voor kinderen die ik ken,’ vervolgde de onbekende (hij had een paar pakjes in zijn handen). ‘Maar onderweg hield ik het niet meer uit, ik heb een omweg gemaakt om door het park te lopen; het is wel erg mooi hier.’

‘Cadeautjes... cadeautjes...! Cadeautjes voor kinderen die ik ken! Maar ik... maar mijn kinderen, meneer, creperen op het ogenblik thuis van de honger... Cadeautjes...! Mijn vrouw heeft geen melk meer en onze zuigeling heeft de hele dag niet gegeten... Cadeautjes!’

Mertsalov verwachtte dat de oude man er na deze onsamenhangende, verbitterde kreten vandoor zou gaan, maar hij vergiste zich. De oude man hief zijn intelligente, ernstige gezicht met de grijze bakkebaarden naar hem op en zei op vriendelijke en tegelijk ernstige toon: ‘Wacht even... windt u zich niet op! Vertelt u me alles in de juiste volgorde en zo kort mogelijk. Misschien kunnen we samen iets voor u bedenken.’

In het ongewone gezicht van de onbekende was iets dat zo rustgevend en vertrouwenwekkend was dat Mertsalov onmiddellijk, zonder ook maar iets over te slaan, maar in grote opwinding en haast zijn verhaal deed. Hij vertelde over zijn ziekte, over het verlies van zijn baan, over de dood van een kind, over al zijn rampspoed, tot aan de dag van vandaag toe. De onbekende luisterde naar hem zonder hem ook maar een keer te onderbreken. Hij keek hem alleen steeds vorsender en strakker aan, alsof hij wilde doordringen tot in het diepst van de ziel van dit getormenteerde, verongelijkte mensenkind. Plotseling sprong hij met een

snelle, bijna jongensachtige beweging op en pakte Mertsalov bij de arm. Mertsalov stond onwillekeurig ook op.

‘Laten we gaan!’ zei de onbekende, Mertsalov aan zijn arm meevoerend. ‘Laten we snel gaan...! U heeft geluk gehad dat u een arts bent tegengekomen. Ik kan natuurlijk nergens voor instaan, maar... laten we gaan!’

Een minuut of tien later betraden Mertsalov en de dokter de kelder al. Jelizaveta Ivanovna lag in bed naast haar zieke dochter en verborg haar gezicht in vuile, vettige kussens. De jongens lepelde bietensoep en zaten nog steeds op dezelfde plaats. Ze huilden, beangstigd door de lange afwezigheid van hun vader en de onbeweeglijkheid van hun moeder, waarbij ze hun tranen met hun vieze handen over hun hele gezicht uitsmeerden. Zodra hij de kamer betreden had, deed de dokter zijn overjas uit en liep, nu gekleed in een ouderwetse, tamelijk afgedragen geklede jas op Jelizaveta Ivanovna toe. Ze keek niet eens op bij zijn nadering.

‘Nou, genoeg, genoeg, mijn liefje,’ zei de dokter, terwijl hij de vrouw teder over haar rug streek. ‘Sta eens op! Laat me uw zieke kind eens zien.’

En net zoals zoëven in het park bracht iets teders en overtuigends in zijn stemgeluid Jelizaveta Ivanovna ertoe om in een oogwenk van haar bed op te staan en zonder tegensputteren alles te doen wat de dokter zei. Twee minuten later was Grisjka de kachel al aan het aanmaken met hout, dat de wonderbaarlijke dokter bij de buren had laten halen, was Volodja uit alle macht de samovar aan het aanblazen en was Jelizaveta Ivanovna Masjoetka in een warm kompres aan het wikkelen. Even later was ook Mertsalov weer terug. Voor de drie roebel die hij van de dokter gekregen had, had hij in die tijd thee, suiker en broodjes kunnen kopen en had hij in het dichtstbijzijnde café warm eten kunnen halen. De dokter zat aan tafel en schreef iets op een stukje papier dat hij uit een notitieboekje gescheurd had. Toen hij hiermee klaar was en er een eigenaardige krul onder had gezet bij wijze van handtekening stond hij op, bedekte het geschrevene met een schoteltje en zei: ‘Met dit papiertje gaat u naar de apotheek... iedere twee uur moet ze een theelepel hebben. Daardoor zal de kleine slijm opgeven... Ga door met warme kompressen... en ook al voelt uw dochter zich beter, vraag toch in ieder geval dokter Afrosimov om te komen. Dat is een kundig arts en een goed mens. Ik zal hem dadelijk waarschuwen. En dan: vaarwel beste mensen! God geve dat het komende jaar zich wat vriendelijker tegen u zal gedragen dan dit jaar, maar het voornaamste is: verlies nooit de moed.’

Nadat hij Mertsalov en Jelizaveta Ivanovna, die nog steeds niet van hun verbazing waren bekomen, de hand had gedrukt en Volodja, die hem met open mond aanstaarde, op zijn wang had getikt deed de dokter snel zijn overschoenen en zijn jas weer aan. Mertsalov kwam pas tot zichzelf toen de dokter al in de gang was en rende achter hem aan.

Daar hij in het donker niets kon onderscheiden riep Mertsalov op goed geluk: ‘Dokter, dokter, wacht...! Zegt u me uw naam, dokter! Laat in ieder geval mijn kinderen voor u bidden.’

En hij bewoog met zijn armen in de lucht om de onzichtbare dokter te grijpen. Maar op dat moment sprak aan het andere einde van de gang een rustige oudemannenstem: ‘Ach! Wat heeft u nu weer voor een onzin bedacht... Ga maar gauw weer terug!’

Toen Mertsalov terugkeerde, wachtte hem een verrassing. Onder het schoteltje lagen samen met het recept van de wonderbaarlijke dokter een paar forse bankbiljetten...

Diezelfde avond nog vernam Mertsalov de achternaam van zijn onverwachte weldoener. Op het etiket dat op het medicijn flesje was geplakt had de apotheker in een leesbare hand geschreven: ‘op recept van professor Pirogov’.

Ik heb dat verhaal meer dan eens gehoord uit de mond van Grigori Jemeljanovitsj Mertsalov - dezelfde Grisjka die op de door mij beschreven kerstavond tranen vergoot in een berookt gietijzeren potje, waar al geen bietensoep meer in zat. Nu bekleedt hij een tamelijk belangrijke, verantwoordelijke positie bij een bank en geldt hij als een toonbeeld van eerlijkheid en van ontvankelijkheid voor de noden van de armen. En iedere keer wanneer hij zijn verhaal over de wonderbaarlijke dokter besluit voegt hij er met een stem waar tranen in doorklinken aan toe: ‘Sindsdien was het alsof er een weldoende engel was afgedaald naar ons gezin. Alles veranderde. Begin januari vond mijn vader een baan, mijn moeder stond weer op en het lukte om mij en mijn broer op kosten van de staat naar een gymnasium te laten gaan. Die heilige man heeft gewoon een wonder verricht. En wij hebben onze wonderbaarlijke dokter sindsdien nog maar een keer gezien - dat was toen men zijn stoffelijk overschot overbracht naar zijn landgoed Visjnja. Maar eigenlijk hebben we hem nooit meer gezien, want dat grootse, krachtige en heilige dat tijdens zijn leven in de wonderbaarlijke dokter leefde en brandde, was toen onherroepelijk uitgedoofd.

Fragment uit ‘Afscheidsboek’

Joeri Olesja[*]

(Vertaling Madeleine Mes)

Ik liep vaak met Bagritski door de stad. Hij had natuurlijk in alle gevallen de leiding - als we gedichten beoordeelden, als we bedachten waar we heen zouden gaan en als we vrede met iemand sloten of ruzie hadden. Een keer hielden we stil toen er een groep dichters naar ons toe kwam, bijna alle dichters van Odessa, die ook aan de wandel waren door de stad. Het was een zuidelijke stad en je kon er prettig rondlopen. Het was een zuidelijke stad, wij waren jong, het was lente en wij liepen door de stad.

Dus bijna alle dichters van Odessa kwamen naar Bagritski toe (ik tel niet mee; nee, naar Bagritski). Stel je de leegte van het plein voor, met hier en daar tulpen als gele tongen, en in die leegte, of beter gezegd tegen die achtergrond, met een eindje achter zich de wuivende vlam van de tulpen, staan zo'n vijf mensen, jonge mensen. Ze staan er recht, slank en mooi - en de gezichten van de meisjes zijn half beschaduwd door hun hoeden en in die schaduw lichten hun ogen op... Stel je dat voor en bedenk daarbij dat die jonge mannen en vrouwen schitterende gedichten schrijven. Was dat iets om je je hele leven te herinneren? Dat was het! Degenen die er die avond bij waren, kunnen me zeggen dat ik

* *Joeri Karlovitsj Olesja (1899-1960) is in Rusland vooral bekend door zijn novelle* Afgunst *en het revolutionaire sprookje* De drie dikzakken. *In de twintiger jaren werkte hij, evenals o.m. Babel en Ilf en Petrov, voor het tijdschrift* De stoomfluit. *Hij was toen een van Ruslands populairste schrijvers. Na 1934, toen het socialistisch realisme was uitgeroepen tot officiële artistieke ideologie van de Sovjetunie, heeft hij bijna niets meer gepubliceerd. Na zijn terugkeer uit Toerkmenistan, waarheen hij in de Tweede Wereldoorlog geëvacueerd was, weigerde hij om die reden een woning te accepteren van de Schrijversbond. Hij was jarenlang dakloos en zwaar aan de drank. Wel was al die tijd zijn motto: Geen dag zonder regel. Hij schreej korte stukjes over de meest uiteenlopende onderwerpen, soms niet meer dan fragmenten, die hij eindeloos bleef polijsten. Dit resulteerde in een nalatenschap van een ‘hooiberg van papier’, dozen vol losse, ongedateerde aantekeningen. De meeste hiervan dateren van na Stalin's dood in 1953, toen er hoop was dat hij weer kon gaan publiceren. Een klein deel verscheen al tijdens zijn leven. Ook verscheen in 1956 een keuze uit zijn eerdere werk. In 1965 zag een selectie uit zijn aantekeningen, ‘Geen dag zonder regel’ het licht. In 1999 verscheen een meer complete selectie, ‘Afscheidsboek’, waaruit dit fragment afkomstig is. Een groot deel van dit ‘Afscheidsboek' verscheen in april 2007 in Raster 117.*

overdrijf, zoals dat altijd gaat met jeugdherinneringen... Waarom waren het schitterende gedichten? Dat denk je nu, dat ze schitterend waren. Nee, dat denk ik niet alleen. Ze waren echt schitterend! Want als hun gedichten niet schitterend waren geweest, dan was die avond ook niet gebeurd.

‘Vandaag moeten we op de universiteit zijn,’ zegt Bagritski.

‘Ja, ja, we zijn uitgenodigd,’ herinnert iedereen zich. ‘Op de universiteit, ja.’

Je zou denken dat het over een of ander literair avondje in de universteit ging... Nee, de studenten hadden ons overdag uitgenodigd om gedichten voor te dragen en met ze te praten, overigens gewoon in een van de collegezalen.

En dan zijn we in de collegezaal. Het is een van de kleinere, hij is stampvol, zelfs bovenin bij de hemelsblauwe ramen zie je studentensilhouetten. De bijeenkomst wordt geleid door een lange professor met zwart haar, die aan één oog blind is en op een Turk lijkt - een van de bekende letterenprofessoren van Odessa. Ik kan me geen bijzonderheden herinneren, ik weet niet meer wie van ons succes had en wie niet, maar wat ik wel heb onthouden is de gezichtsuitdrukking van de professor: niet echt minachtend, maar wel arrogant. Hij, gewend om met zijn studenten over Milton, Homerus, Dante en Byron te spreken, was op dat moment gedwongen naar gewone stadsjongetjes te kijken - gewone Odessieten, die, ziet u, ook aan het dichten waren geslagen. Soms dacht ik dat hij ook niet echt naar de gedichten luisterde, maar voortdurend bij zichzelf aan het herkauwen was dat er - kijk toch eens! - rondom wat jonge Odessieten toch echt gedichten opwervelden...

Ik wil helemaal niet dat die professor een negatief personage is in mijn memoires. Dat heeft hij ook niet verdiend. Het was een heel gewone professor - ongewoon was het dat hij een hele groep goede dichters voor zich had; probeer zo'n fenomeen maar eens rustig te overwegen, probeer je daar maar eens niet tegen te keren! En ergens kon die burgerlijke professor het ook helemaal niet hebben dat de jonge dichters die hij voor zich had aan de kant van de revolutie stonden - van het matrozenvolk, van de cavaleristen met hun legermutsen, van de Tsjekisten. Hoe het ook zij, hij keerde zich tegen ons en - wat absoluut in het oog sprong - hij probeerde zijn studenten te beschermen tegen de betovering die van ons uitging.

‘Byron,’ kwam er om de haverklap uit zijn mond, ‘toen Byron...’ En dan volgde er iets over Byron wat tegen ons was gericht. ‘De onovertroffen Dante...’ En iets over Dante, tegen ons.

‘Petrarca's sonnetten...’

‘Petrarca's sonnetten?’ vroeg Bagritski. ‘Wilt u misschien dat ik een sonnet schrijf, meteen in het net?’

Natuurlijk was Bagritski niet van plan om in competitie te treden met Petrarca... Hij ergerde zich aan de arrogantie van de professor, die ik al noemde, en werd nijdig van de snobistische manier waarop hij ‘Petrarca’ uitsprak, met een langgerekte ‘a’.

‘Ja, ja,’ knikte de dichter met zijn verwarde haar, ‘hier, op het schoolbord, waar iedereen bij is, schrijf ik een sonnet, zonder verbeteringen.’

‘Nu, goed dan,’ zei de professor, ‘u bent net een haantje, dat...’

‘Wat, een haantje?’ onderbrak Bagritski hem. ‘Hij geeft me een schouderklopje!’

Dat was onbeleefd tegenover een bekende professor, maar wie lette er in die tijd van grootse herwaardering van alle waarden nog op wat er beleefd of onbeleefd was?

‘Zonder verbeteringen! Een sonnet in vijf minuten en zonder verbeteringen!’

‘Zo, zelfs in vijf minuten?’ De professor begon te lachen.

‘In vijf minuten! Ik zal eerst uitleggen wat een sonnet is.’

Met zijn gezicht naar de studenten en met het bordkrijt al in zijn hand gaf Bagritski zijn uitleg. Laten ook wij onze studenten uitleggen wat een sonnet is. Een sonnet is een gedicht met een speciale, vrij moeilijke vorm. Het bestaat uit twee strofes van vier regels en twee van drie - in totaal veertien regels. De rijmklanken van de eerste strofe moeten in de tweede worden herhaald. In de drieregelige strofes worden de rijmen niet herhaald, maar in een bepaalde volgorde gezet. Het gaat niet eens om de rijmen, het gaat om de inhoud van het gedicht: het moet zo in elkaar zitten dat de inhoud op de volgende manier is verdeeld: in de eerste strofe een these, in de tweede de antithese en in de twee drieregelige strofes de conclusie, de stelling die de dichter wil bewijzen.

‘Duidelijk?’ vroeg Bagritski.

‘Duidelijk!’ antwoordden de collegebanken.

‘Geef me nu een onderwerp.’

‘Steen,’ zei iemand.

‘Goed, steen!’

En de atleet betrad de arena.

‘Misschien komt er echt wel een of andere rijmelarij uit,’ begon de professor, ‘maar...’

Toen zweeg hij, aangezien op het schoolbord de eerste regel verscheen. Er kwam een slinger in voor. De professor begreep dat een dichter die als onderwerp voor een sonnet een steen heeft opgekregen en begint met een slinger, begrijpt wat een sonnet is, en als hij de inhoud beheerst, dan beheerst hij de vorm zeker ook. Het auditorium, de professor ervoor, die van ernst zijn armen over elkaar had geslagen, en onze hele groep wat opzij van het bord keken toe hoe dat wonder van intellect losbrandde. Het krijt brokkelde af, Bagritski liep langs de letters die op het bord waren verschenen, maakte de regel af, keerde om, liep terug langs de regel, begon aan de volgende, liep daar langs, keerde weer om... Het auditorium las intussen - een woord, het volgende, het derde en de hele regel achter elkaar, die het ontving als een geschenk - begeleid door applaus, door uitroepen en door een glimlach van de even omkijkende atleet.

‘Stilte!’ riep de professor uit met zijn arm omhoog. ‘Stilte!’

Het sonnet, geheel volgens de voorschriften geschreven, was binnen vijf minuten af. Op het schoolbord schemerden achter de witte letters, waar het krijtstof nog vanaf viel, beelden van een held met een slinger, van een veldslag en van een grafsteen.

Na een paar dagen begon de professor eraan te twijfelen of Bagritski zijn experiment wel correct had uitgevoerd.

‘Het was voorbereid,’ zei hij. ‘Iemand in het publiek riep een onderwerp dat u van te voren had bedacht, en u...’

‘Ook goed,’ hoor ik de doffe stem van Bagritski, alsof het nu gebeurt, ‘dan kan ik er nu, hier ter plekke, een schrijven over een ander onderwerp. Maar waarover? Toen was het steen, dan kan het nu water zijn.’

‘Ha! Slim, slim! Precies het tegenovergestelde! Dat hebt u ook vooraf bedacht! Water, steen! Slim! U hebt al een sonnet geschreven met water als onderwerp!’

Bagritski gaf het op en wij liepen weg.

‘Bagritski!’ klonk het achter ons, toen we vijf of tien stappen verder waren.

‘Bagritski!’

Dat was de professor.

‘Bagritski!’ En nog harder: ‘Bagritski!’

Bagritski liep door zonder om te kijken.

‘Kijk toch ten minste om, mijn vriend. Kijk toch tenminste om!’

Bagritski keek om en wuifde naar de professor.

‘Vergeeft u me!’ riep de professor. ‘Ik geloof u! Ik geloof het! Het is wel moeilijk te geloven, maar ik geloof het! Het is moeilijk te geloven, heel moeilijk! De onovertroffen Dante...’

Bagritski luisterde niet meer, draaide zich om en liep weg. Steeds verder weg. Steeds verder weg.

Vertaalde poëzie

Vier gedichten
Osip Mandelstam
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

De lutheraan

Ik wandelde langs 't protestantse kerkje,
Op zondag was 't, er kwam een lijkstoet aan, en
Al liep ik wat afwezig daar, ik merkte
De strenge onrust der parochianen.

De vreemde taal bereikte niet mijn oren,
En slechts de dunne paardeleidsels blonken.
Ik kon de trage paardenhoeven horen
Die op het zondags wegdek dof weerklonken.

En in het verend duister van een koetsje,
Waar droefenis zich hulde in een pose, -
Geen woorden en geen tranen, spaarzaam groetend, -
Flitste een corsage op van najaarsrozen.

Als een zwart lint zag ik de vreemden voortgaan,
Er liepen vrouwen in de stoet die schreiden,
Een blos onder de voile; onverstoorbaar
Bleef de koetsier daarboven verder rijden.

Лютеранин

Я на прогулке похороны встретил
Близ протестантской кирки, в воскресенье.
Рассеянный прохожий, я заметил
Тех прихожан суровое волненье.

Чужая речь не достигала слуха,
И только упряжь тонкая сияла,
Да мостовая праздничная глухо
Ленивые подковы отражала.

А в эластичном сумраке кареты,
Куда печаль забилась, лицемерка,
Без слов, без слез, скупая на приветы,
Осенних роз мелькнула бутоньерка.

Тянулись иностранцы лентой черной,
И шли пешком заплаканные дамы,
Румянец под вуалью, и упорно
Над ними кучер правил вдаль, упрямый.

Кто б ни был ты, покойный лютеранин, -
Тебя легко и просто хоронили.
Был взор слезой приличной затуманен,
И сдержанно колокола звонили.

И думал я: витийствовать не надо.

Мы не пророки, даже не предтечи,
Не любим рая, не боимся ада,
И в полдень матовый горим, как свечи.

[Vervolg Nederlands]

Wie, dode lutheraan, jij ook mocht wezen, -
Ze hebben je begraven, doodeenvoudig.
Een blik werd door een nette traan beneveld,
En zelfs de klokken luidden ingehouden.

Ik dacht: welsprekendheid is overbodig.
Geen wegbereiders of profeten zijn we.
Geen angst voor 't hellevuur, geen hemel nodig,
Als kaarsen die een vale dag beschijnen.

1912

[Al strelen namen van beroemde steden]

Al strelen namen van beroemde steden
't Oor met hun broze aanzien, toch bestaat
Niet de stad Rome tot in eeuwigheden,
Het is de mens waar 't in 't heelal om gaat.

De vorsten doen hun best hem klein te houden,
Door priesters worden oorlogen aanvaard,
Maar zonder hem zijn altaren, gebouwen,
Als schamel afval slechts verachting waard.

1917

[Пусть имена цветущих городов]

Пусть имена цветущих городов
Ласкают слух значительностью бренной.
Не город Рим живет среди веков,
А место человека во вселенной.

Им овладеть пытаются цари,
Священники оправдывают войны,
И без него презрения достойны,
Как жалкий сор, дома и алтари.

[Als Psyche, 't Leven zelf, afdaalt naar 't schimmenrijk,]

Als Psyche, 't Leven zelf, afdaalt naar 't schimmenrijk,
Achter Persephone, het ijle woud inschrijdend,
Zal met een groene twijg, als Stychisch liefdeblijk,
Een klein blind zwaluwtje zich aan haar voeten vlijen.

Er komt de nieuwe gast, de vluchteling, een schaar
Van schimmen tegemoet met luide jammerklachten.
Onmachtig wringen ze de handen, een gebaar
Van niet-begrijpen en van schuchtere verwachting.

Ze dragen spiegeltjes en flesjes reukwerk aan -
De ziel is vrouw, - zij houdt van ditjes en van datjes.
Door 't bladerloze woud van ijle stemmen gaan
De dorre klachten rond, als kleine regenspatjes.

De ziel is uit haar doen in 't tedere geweld,
Herkent de bomen niet in 't woud van ijle eiken,
Ademt op 't spiegeltje en talmt om 't kopergeld
Voor deze overtocht in nevels aan te reiken

1920

[Когда Психея-жизнь спускается к теням]

Когда Психея-жизнь спускается к теням
В полупрозрачный лес, вослед за Персефоной,
Слепая ласточка бросается к ногам
С стигийской нежностью и веткою зеленой.

Навстречу беженке спешит толпа теней,
Товарку новую встречая причитаньем,
И руки слабые ломают перед ней
С недоумением и робким упованьем.

Кто держит зеркальце, кто баночку духов, -
Душа ведь женщина, ей нравятся безделки,
И лес безлиственный прозрачных голосов
Сухие жалобы кропят, как дождик мелкий

И в нежной сутолке не зная, что начать,
Душа не узнает прозрачные дубравы,
Дохнет на зеркало и медлит передать
Лепешку медную с туманной переправы.

[Golvend Tiflis van mijn dromen,]

Golvend Tiflis van mijn dromen,
Snarenspel dat zachtjes ruist,
Op de brug de mensenstromen
Die naar de tapijtstad komen,
't Water van de Koera bruist.

Op de oever zijn taveernen
Waar je pilafrijst krijgt, wijn.
Rode herbergiers serveren
Volle glazen aan de heren,
Brandend om van dienst te zijn.

Volle wijnen uit Kachetië,
In de kelder iedereen, -
In de koelte daar heerst vrede,
Drink volop, drink met zijn tweeën,
Drinken doe je niet alleen.

In taveernen, zelfs in kleine,
Vind je zo een kameraad.
Vraag maar om Teliani-wijnen,
Tiflis zal in mist verdwijnen,
Jij maakt nog een fles soldaat.

Ieder mens wordt oud, krijgt kwalen,
Jeugdig blijft alleen het lam.
Onder fletse manestralen
Zal de rode wijn verschalen...
Samen met de sjaslikwalm.

1920

[Мне Тифлис горбатый снится,]

Мне Тифлис горбатый снится,
Сазандарей стон звенит,
На мосту народ толпится,
Вся ковровая столица,
А внизу Кура шумит.

Над Курою есть духаны,
Где вино и милый плов,
И духанщик там румяный
Подает гостям стаканы
И служить тебе готов.

Кахетинское густое
Хорошо в подвале пить,
Там в прохладе, там в покое
Пейте вдоволь, пейте двое,
Одному не надо пить!

В самом маленьком духане
Ты обманщика найдешь,
Если спросишь «Телиане»
Поплывет Тифлис в тумане,
Ты в бутылке поплывешь.

Человек бывает старым,
А барашек молодым,
И под месяцем поджарым
С розоватым винным паром
Полетит шашлычный дым...

Drie gedichten
Osip Mandelstam
(Vertaling Nina Targan Mouravi)

[Een ijle rookpluim lost in luchten op, het vriest,]

Een ijle rookpluim lost in luchten op, het vriest,
Ook ik zou nu, versmacht door vrijheid koud en triest,
In een sereen gezang ten hemel willen zweven,
Verdwijnen voor altijd, toch moet ik me begeven
Door de besneeuwde straat, op deze avondstond.
Het Westen gloeit nog na, en ergens blaft een hond,
Er komen op mijn pad zo nu en dan passanten.
Niet spreken alsjeblieft! Wat zeg ik je ten antwoord?

[В морозном воздухе растаял легкий дым,]

В морозном воздухе растаял легкий дым,
И я, печальною свободою томим,
Хотел бы вознестись в холодном, тихом гимне,
Исчезнуть навсегда, но суждено идти мне
По снежной улице, в вечерний этот час
Собачий слышен лай и запад не погас
И попадаются прохожие навстречу...
Не говори со мной! Что я тебе отвечу?

Tristia

Я изучил науку расставанья
В простоволосых жалобах ночнаых.
Жуют волы, и длится ожиданье -
Последний час вигилий городских,
И чту обряд той петушиной ночи,
Когда, подняв дорожной скорби груз,
Глядели вдаль заплаканные очи
И женский плач мешался с пеньем муз.

Кто может знать при слове ‘расставанье’
Какая нам разлука предстоит,
Что нам сулит петушье восклицанье,
Когда огонь в акрополе горит,
И на заре какой-то новой жизни,
Когда в сенях лениво вол жует,
Зачем петух, глашатай новой жизни,
На городской стене крылами бьет?

И я люблю обыкновенье пряжи:
Снует челнок, веретено жужжит.
Смотри, навстречу, словно пух лебяжий,
Уже босая Делия летит!
О, нашей жизни скудная основа,

Куда как беден радости язык!
Все было встарь, все повторится снова,
И сладок нам лишь узнаванья миг.

Да будет так: прозрачная фигурка
На чистом блюде глиняном лежит,
Как беличья распластанная шкурка,
Склонясь над воском, девушка глядит.
Не нам гадать о греческом Эребе,
Для женщин воск, что для мужчины медь.
Нам только в битвах выпадает жребий,
А им дано гадая умереть.

Tristia

Ik moest me aan de leer des afscheids wijden:
De haren los, het nachtelijk geklaag.
De stedelingen wachten op het einde
Van de vigilies, ossen kauwen traag.
Ik eer de rite van de nacht der hanen:
De vrouwen raapten hun verdriet bijeen,
De ogen staarden naar de kim, vol tranen,
En door de zang der muzen klonk geween.

We zeggen ‘afscheid’ - kunnen we voorspellen
Hoe deze scheiding wordt, van welke duur,
En wat de hanekraai ons wil vertellen
In de Acropolis, bij brandend vuur?
Waarom, bij 't krieken van een ander leven,
Terwijl de os verveeld zijn hooi herkauwt,
Luidt klapwiekend de haan het nieuwe leven
Vanaf de stadsmuur in, als een heraut?

Ik houd van de gewoonte van het weven:
De spoel schiet heen en weer, de spindel gonst.
Kijk, Delia komt uit de hemel zweven,
Op blote voeten, licht als zwanedons!
O, wat is onze vreugdetaal armzalig,
Hoe schamel is het canvas van ons lot!
Alles was reeds en zal zich steeds herhalen,
En in herkenning scheppen we genot.

Weer liggen er doorzichtige figuren
Als eekhoornhuiden op het leem gespreid.
De meisjes neigen naar de schaal en turen,
Zo moet het zijn, dat deden ze altijd.
Erebus vragen is ons niet geoorloofd,
De vrouw heeft bijenwas, de man heeft lood.
Wij loten om de toekomst in een oorlog
En vrouwen gaan al wichelende dood.

[Waar kan ik deze januari heen?]

Waar kan ik deze januari heen?
De open stad vertoont haar scherpe klauwen...
Zou 'k van de dichte deuren dronken zijn? -
Die grendels, kettingen, ik kan wel grauwen.

En al die stegen - kousen vol geblaf,
En al die gangen - hokken, scheefgetrokken,
En al die bendes bengels druipen af,
En kruipen weer behendig uit de hokken...

En naar de pomp in een bevroren put
Slip ik dan door een duisternis vol wratten,
En eet als struikelend de dode lucht,
En roeken vliegen op als zwarte spatten -

Ik hol erachteraan, door het gekras,
Roep een of andere berijpte kist in:
‘Een lezer graag! Een raadgever! Een arts!
Een praatje op een prikkeltrap, tenminste!’

[Куда мне деться в этом январе?]

Куда мне деться в этом январе?
Открытый город сумасбродно цепок...
От замкнутых я, что ли, пьян дверей? -
И хочется мычать от всех замков и скрепок.

И переулков лающих чулки,
И улиц перекошенных чуланы -
И прячутся поспешно в уголки
И выбегают из углов угланы...

И в яму, в бородавчатую темь
Скольжу к обледенелой водокачке
И, спотыкаясь, мертвый воздух ем,
И разлетаются грачи в горячке -

А я за ними ахаю, крича
В какой-то мерзлый деревянный короб:
- Читателя! советчика! врача!
На лестнице колючей разговора б!

Twee gedichten
Czesław Miłosz
(Vertaling Tom Eekman)

Ontmoeting

We reden vóór de dageraad over bevroren velden,
een rode vleugel rees al, maar het was nog nacht.

Een haas stak plots vlak vóór ons over,
en één van ons wees naar hem met de hand.

't Is lang geleden. Geen van beiden leeft nu meer,
de haas niet noch degeen die naar hem wees.

Mijn liefde, waar zijn ze en waarheen gaan ze,
de handzwaai, 't rennen van de haas, het wielgeknars -
ik vraag het niet uit droefheid, maar nu ik er sterk aan denk.

(1937)

Spotkanie

Jechaliśmy przed świtem po zamarzłych polach,
Czerwone ksrzydło wstawało, jeszcze noc.

I zając przebiegł nagle tu ż przed nami,
A jeden z nas pokazał go ręką.

To było dawno. Dzisiaj już nie żyją
Ni zając, ani ten co go wskazywał.

Mi łosci moja, gdzież są, dokąd idą
Błysk ręki, linia biegu, szelest grud -
Nie z żalu pytam, ale z zamyślenia.

Wat het betekent

Weet niet dat hij licht geeft
Weet niet dat hij vliegt
Weet niet dat hij die is en geen ander.

En steeds vaker, met open mond,
met een smeulende Gauloise-sigaret,
bij een glas rode wijn,
denk ik erover wat het betekent die te zijn en geen ander.

Zo was het ook toen ik twintig was.
Maar toen was er de hoop dat ik alles zou zijn,
misschien zelfs een vlinder en een merel, door een betovering.
Nu zie ik de stoffige wegen van het district
en het stadje waar de postbeambte zich dagelijks bedrinkt
van verdriet dat hij alleen met zichzelf identiek is.

Omsloten mij maar alleen de sterren
en ging het maar gewoonlijk zo
dat de zogenaamde wereld bestond
en het zogenaamde lichaam, die twee,
en dat ik niet recalcitrant wilde zijn. Maar nee.

(1960)

Co znaczy

Nie wie że świeci
Nie wie że lata
Nie wie że jest tym a nie innym.

I coraz częściej z otwartymi ustami,
Z gasnącym papierosem Gauloise,
Nad sklanką czerwonego wina,
Myślę o tym co znaczy być tym a nie innym.
Tak samo było kiedy miałem dwadzieścia lat.
Ale wtedy nadzieja, że będę wzystkim,
Może nawet motylem i kosem, przez zaklęcie.
Teraz widzę zapylone drogi powiatu
Imiasteczko w którym urzędnik poczty upija się
co dzień
Z żalu, że jest tożsamy tylko ze sobą.

A dbyby tylko gwiazdy zamykały mnie
I gdyby tak się zwykle odbywało,
Że jest tak zwany świat i tak zwane siało.
Gdybym chciał być nie-sprzeczny. Ale nie.

Aards geluk

Christophe Plantin[*]
(Vertaling Wiebe Hogendoorn)

Wie een mooi huis bezit, rijk aan gerieflijkheden,
Een tuin waar latwerk geurt, een kostelijke wijn,
Het personeel gering, het aantal kinderen klein,
Alleen een trouwe vrouw van onbesproken zeden;

Geen schulden, liefjes, twist en geen familieleden
Met wie men procedeert over het mijn en dijn;
Wie sober levend, niet afhankelijk hoeft te zijn
En zijn affaires steeds bestiert naar recht en reden;

Wie zonder eerzucht een zelfstandig leven leidt,
Zonder angstvalligheid zich aan de vroomheid wijdt
En wie door matiging zijn driften kan betomen,

Zijn denken vrij laat zijn, zijn geestkracht sterk en groot,
Een rozenhoedje bidt bij 't enten van zijn bomen,
Zo één wacht bij zich thuis heel vredig op de dood.

Le bonheur de ce monde

Avoir une maison commode, propre et belle,
Un jardin tapissé d 'espaliers odorants,
Des fruits, d 'excellent vin, peu de train, peu d 'enfants,
Posseder seul, sans bruit, une femme fidèle;

N 'avoir dettes, amour, ni procès, ni querelle,
Ni de partage à faire avecque ses parents,
Se contenter de peu, n 'espérer rien des grands,
Régler tous ses desseins sur un juste modèle;

Vivre avecque franchise et sans ambition,
S 'adonner sans scrupule à la dévotion,
Dompter ses passions, les rendre obéissantes;

Conserver l 'esprit libre, et le jugement fort,
Dire son chapelet en cultivant ses entes,
C 'est attendre chez soi bien doucement la mort.

* *De beroemde Franse, in Antwerpen gevestigde drukker, op z'n Nederlands Christoffel Plantijn (ca. 1520-1589), was ook de auteur van enkele gedichten, meest gelegenheidspoëzie. Dit sonnet, op een bekend thema, verscheen anoniem op een los blaadje: aldus is het nog steeds verkrijgbaar in het Plantijn-Moretusmuseum. Als muurgedicht siert het een gevel in Leiden (Kaasmarkt).*

Canzone

Petrarca[*]

(Vertaling Peter Verstegen)

50

Als weer de hemel zich begint te neigen
naar 't Westen en de dag vliegt van ons heen
naar een ver volk, want dat verwacht hem vast,
trekt door vreemd land, op pelgrimstocht alleen,
een oude vrouw en ze lijkt haast te krijgen,
ze is vermoeid maar voelt niet meer haar last.
Blij is de pelgrimsgast
nu 't einde van de dag
haar eenzaamheid wat mag
vertroosten, want het zwaar bestaan kan zij
vergeten en haar zorgen zijn voorbij.
Maar hoeveel smart míj ook de dag bereidt,
die groeit nog aan voor mij
als in de West het eeuwig licht verglijdt.

Wanneer de zon haar vlammenwagen keert
en 't veld ruimt voor de nacht, daalt uit de bergen
de schemering in het beschaduwd dal.
De grage boer gaat zijn gerief opbergen,
de zware dagtaak is gedaan, hij weert
de zorgen met zijn alpenlied; hij zal
zijn tafel dekken: al
zijn povere etenswaar,
gelijk aan eikels waar
men wel van zingt maar nooit van eten ziet.
Elk heeft momenten waar hij van geniet,
maar ik heb geen gelukkig uur gekregen,
zelfs rusten mocht ik niet,
hoe sterren en planeten ook bewegen.

* *De vertaling van het complete* Liedboek *verschijnt voorjaar 2008 bij Athenaeum - Polak & Van Gennep*.

Een herder die de zon haar stralen ziet
neigen naar 't oord waar zij des nachts verblijft
en ziet hoe reeds het Oosten donker wordt,
springt op en, met zijn staf gebarend, drijft
hij nu zijn vee uit waterrijk gebied
met gras en beukebomen zachtjes voort,
ver van de mensensoort,
en bouwt zich een alkoof
van biezen en van loof
en vlijt zich neer om onder zeil te gaan.
Maar, wrede Amor, jij port mij nog aan
om achter stem en voetspoor van dat ene
wilde dier aan te gaan.
Je vangt haar niet, ze schuilt of ze ijlt henen.

Zeelui gaan, als de zon zich 's avonds baadt,
en zij in stille baai voor anker gaan,
onder ruw dek op 't harde hout te rust.
Ook ik zie hier de zon weer ondergaan
die Spanje en Granada achterlaat,
de Zuilen en de Marokkaanse kust.
Mens en dier krijgen rust,
zo wordt wat leeft op aard
in slaap voor kwaad bewaard,
maar niets weet mijn verlangen te bedaren
en elke dag blijkt nieuwe pijn te baren.
Ik zie toch hoe mijn hartstocht nog gedijt -
nu al bijna tien jaren -,
en weet niet wat er mij ooit van bevrijdt.

Zomaar wat praten, ach, verlicht de druk,
dus kijk ik hoe de ossen huiswaarts komen
van het geploegde heuvelland. Maar wat
verklaart dat nooit mijn smart wordt weggenomen
en net zo min het op mij drukkend juk?
Waarom zijn dag en nacht mijn ogen nat?

Arm man, je weet toch dat
je eerste blik, gericht
op haar lieflijk gezicht,
haar beeld in je herinnering moest snijden!
List noch geweld kan het daaruit bevrijden
eer míj de Dood van 't leven zal beroven
die alle ding zal scheiden.
Ik weet niet eens wat over hem te geloven.

Mijn Lied, als mijn nabijheid
dag en nacht maakt dat jij
behoort tot mijn partij,
weet ik: elders vertoon jij je niet meer,
en jij mijdt lof van anderen zozeer
dat jou 't idee volstaat, heel 't bergpad lang,
hoe ik in 't vuur verteer
van die bezielde steen waaraan ik hang.

[50]

Ne la stagion che 'l ciel rapido inchina
verso occidente, et che 'l dí nostro vola
la gente che di là forse l 'aspetta,
veggendosi in lontan paese sola,
la stancha vecchiarella pellegrina
raddoppia i passi, et piú et piú s 'affretta;
et poi cosí soletta
al fin di sua giornata
talora è consolata
d 'alcun breve riposo, ov 'ella oblia
la noia e 'l mal de la passata via.
Ma, lasso, ogni dolor che 'l dí m' adduce
cresce qualor s' invia
per partirsi da noi l' eterna luce.

Come 'l sol volge le 'nfiammate rote
per dar luogo a la notte, onde discende
dagli altissimi monti maggior l'ombra,
l'avaro zappador l'arme riprende,
et con parole et con alpestri note
ogni gravezza del suo petto sgombra;
et poi la mensa ingombra
di povere vivande,
simili a quelle ghiande,
le qua' fuggendo tutto 'l mondo honora.
Ma chi vuol si rallegri ad ora ad ora,
ch ‘i’ pur non ebbi anchor, non dirò lieta,
ma riposata un' hora,
né per volger di ciel néé di pianeta.

Quando vede 'l pastor calare i raggi
del gran pianeta al nido ov 'egli alberga,
'nbrunir le contrade d 'oriïente,
drizzasi in piedi, et co l 'usata verga,
lassando l 'erba et le fontane e i faggi,

move la schiera sua soavemente;
    poi lontan da la gente
o casetta o spelunca
di verdi frondi ingiuncha:
ivi senza pensier' s 'adagia et dorme.
Ahi crudo Amor, ma tu allor piú mi 'nforme
a seguir d 'una fera che mi strugge,
la voce e i passi et l 'orme,
et lei non stringi che s 'appiatta et fugge.

E i naviganti in qualche chiusa valle
gettan le membra, poi che 'l sol s 'asconde,
sul duro legno, et sotto a l 'aspre gonne.
Ma io, perché s 'attuffi in mezzo l 'onde,
et lasci Hispagna dietro a le sue spalle,
et Granata et Marrocchо et le Colonne,
et gli uomini et le donne
e 'l mondo et gli animali
aquetino i lor mali,
fine non pongo al mio obstinato affanno;
et duolmi ch 'ogni giorno arroge al danno,
ch ‘i’ son già pur crescendo in questa voglia
ben presso al decim 'anno,
né poss 'indovinar chi me ne scioglia.

Et perché un poco nel parlar mi sfogo,
veggio la sera i buoi tornare sciolti
da le campagne et da' solcati colli:
i miei sospiri a me perché non tolti
quando che sia? perché no 'l grave giogo?
perchéé díí et notte gli occhi miei son molli?
Misero me, che volli
quando primier síí fiso
gli tenni nel bel viso
per iscolpirlo imaginando in parte
onde mai né per forza né per arte
mosso sarà, fin ch ‘i’ sia dato in preda
a chi tutto diparte!
Né so ben ancho che di lei mi creda.

Canzon, se l'esser meco
dal matino a la sera
t 'à fatto di mia schiera, tu non vorrai mostrarti in ciascun loco;
et d 'altrui loda curerai sí poco,
ch 'assai ti fia pensar di poggio in poggio
come m 'à concio 'l foco
di questa viva petra, ov 'io m 'appoggio.

Twee gedichten

Sudeep Sen
(Vertaling Susan Ridder)

IJsvarens

Voor mijn bureau zijn de ruiten van het raam berijpt - maar de temperatuur binnen is niet ijskoud. Buiten maakt de tropisch vochtige hitte van de middag voorafgaand aan de regen de aanblik van breed gebladerde palmbomen het toppunt van drukkende lusteloosheid en overvloed.

De lucht in mijn werkkamer is koel, misschien zelfs airco-koud, in verhouding tot de hitte buiten. Eenvoudige natuurkundige en geometrische verschijnselen doen simpele taferelen in uiterlijk variëren; van de ene hoedanigheid in de andere veranderen, hoewel dat tijdelijk kan zijn.

Er zijn ondubbelzinnige mathematische vergelijkingen die zulke waarnemingen staven, beproefde algoritmen - maar voor mij bieden illusies meer ruimte voor verbeelding dan de exacte status van de ruimte.

De palmbladeren buiten zijn gigantisch, enorm, als grote varenzeilen, de randen gedefinieerd door de nette steken en snit van hun onzichtbare naden. Hun kracht en waardigheid moeten afkomstig zijn van de elegantie van hun geleide ruggegraat.

Dit alles heeft veel weg van de blik van een ervaren toeschouwer - een visualiseerder - die hetzelde tafereel met een ander besef van kalmte, rust, rede en verbeelding ziet.

Fern frost

In front of my desk, the glass panes on the window are frosted - but the temperature inside is not freezing. Outside, the tropical pre-rain humid-heat of the afternoon makes the sight of broad-leafed palm trees an epitome of brooding languor, and plenitude.

The air in my study is cool, perhaps even conditioned cold, relative to the heat outside. Plain acts of physics and geometry make simple sights alter their guise; change from one state to another, even though that may be transitory.

[Vervolg Engels]

There are definite mathematical equations to corroborate such sights, well-tested algorithms - but for me, illusions provide more room for imagination than the exact state of space.

The palm leaves outside are huge, enormous, like large fern-sails, their edges defined by the crisp ‘cut-n-stitch’ along their invisible seams. Their strength and dignity must come from the elegance of their trained spine.

All this is much like the gaze of a sophisticated onlooker - a visualiser - who sees the same scene with a different sense of calm, poise, thought, and imagination.

Regenbetovering

Alweer een dag vol regen; alles is doordrenkt: vijvers, afvoerpijpen, straten en rivieren - overal loopt het over. De groene blaadjes gras in de tuin liggen ondergedompeld onder een rimpelende, oppervlakkige film van water. Door de breking krijgen ze toverachtige onderwater-zeewier-vormen. Behalve hier is het gras gelijkmatig gemaaid, zodat het een geglaasde, geweven natgroene mat lijkt. Door de regen glanzen ook de planten en bomen, barstend van overvloed.

Een teveel aan natuurlijke irrigatie creëert zijn eigen langzame rotting, een subliem slijm van vochtig verval en geboorte, overdaad en onweerstaanbaarheid. Regen heeft een bijzondere verleidingskracht: zijn onschuldige natheid, zijn priemende kracht, zijn zachte druil-strelingen, zijn vermogen om te weken en te wekken. De hele betovering schuilt in zijn eenvoud.

Rain charm

Another rain-swept day leaves everything water-logged - ponds, drains, streets and rivers - everywhere water is overflowing. The green blades of grass in the garden lie submerged under a rippling shallow sheet of water. Through refraction, they take on magical underwater seaweed shapes. Except here, the grass is evenly cropped, so it appears as a glazed woven mat of wet-green. Rain has also left the plants and trees gleaming, bursting in plenitude.

Natural irrigation in excess creates its own slow rot, a sublime slime of wet decay and birth, profusion and irresistiblility. Rain has this special seductive appeal - its innocuous wet, its piercing strenght, its gentle drizzle-caresses, its ability to douse and arouse. The entire charm lies in its simplicity.

Hommage aan J.A. dèr Mouw

Over J.A. dèr Mouw (Adwaita)

Een deel van dit Winternummer is ingeruimd voor een speciale hommage aan de dichter Dèr Mouw. De aanleiding is dat hij niet werd uitverkoren als een van de honderd belangrijkste Nederlandse auteurs, de canon die is samengesteld onder auspiciën van het Letterkundig Museum. De medewerkers aan deze Dèr Mouwkaterns hebben een Dèr Mouw-genootschap opgericht en zullen niet rusten tot zijn faam tot groter hoogte is opgestuwd. Wie was hij?
In Gelderland geboren, in 1863, doorliep hij het gymnasium en studeerde klassieke talen in Leiden, waar hij in 1890 promoveerde op een proefschrift in het Latijn over natuurbeleving in de Oudheid. Hij werd leraar oude talen aan het gymnasium van Doetinchem, waar hij zich vestigde en in 1893 trouwde met Wijnanda van Enst. Aanvankelijk maakte Dèr Mouw naam als filosoof en in 1905 publiceerde hij zijn boek 'Absoluut idealisme', dat weinig overliet van de ideeën van de destijds beroemde Hegeliaan Bolland te Leiden. Intussen was er in Doetinchem een schandaal geweest rond zijn persoon dat hem dwong te verhuizen naar Den Haag. De ingrediënten van het schandaal, dat leidde tot twee zelfmoordpogingen van Dèr Mouw en een rechtszaak, waren: het helpen laten slagen van eindexamenkandidaten, Dèr Mouws verdenking dat de rector van zijn school zich daarvoor liet betalen, Dèr Mouws persoonlijke relatie met de zoon van de rector (Max Schwartz, die ook classicus werd en later roem verwierf met zijn vertaling van de Aeneïs) en Dèr Mouws reputatie anti-christelijk te zijn en dus een slechte invloed te hebben op de jeugd; de onuitgesproken verdenking van homoseksualiteit speelde op de achtergrond een rol.
In Den Haag begon Dèr Mouw een nieuw leven als privédocent, die onder meer Victor van Vriesland klaarstoomde voor het staatsexamen. Rond 1912 kreeg zijn filosofisch denken een impuls toen hij zich verdiepte in de Indische wijsbegeerte en speciaal in het concept van de Algeest en de universele onscheidbaarheid van de dingen. Dit opende de sluizen van zijn poëtische talent: in de zeven jaren die volgden schreef hij al zijn poëzie. Hij publiceerde in enkele tijdschriften maar stierf, in 1919, kort voor de publicatie van zijn officiële debuut. Als dichter is hij ongeëvenaard door de wijsgerige inhoud van zijn werk.

Aan Adwaita

H.H. ter Balkt

Wie zou deze kameleon die wij zijn niet bewonderen?
Pico della Mirandola

Uit de eendenpers keert geen eend héél weer
maar wie zegt dan dat wij eenden zijn. Dèr Mouw;
noch Pico noch Ficino* in hun landhuis.
Vandaar woei eenmaal Renaissance aan.

Zoals de korenbloem zijn stengel vlecht
uit zand, vlocht jij bestanddelen samen
uit opstijging en neerdaling allebei,
Dèr Mouw, ‘en harsreuk, zon, en hei, het groeit’.

De gesel van het metrum zet aan tot draf;
vluchtigheid is een doorschijnend gewaad;
dun rag legt het tegen de stormwinden af.

De stof van 't universum is geen rok,
zomin als wij broodkruimels zijn, Dèr Mouw.
De dichter is geen wisselkind of kaf.

* *Marsilio Ficino (1433-1499) schreef onder meer* Onder de zon en het licht. *Pico della Mirandola (1463-1494) schreef het manifest in 900 stellingen* Rede over de menselijke waardigheid, *dat was in het najaar van 1486*.

Foutieve interpretaties
Hans van den Bergh

De moeilijkheidsgraad van Dèr Mouw

Het is vaak maar schijn, maar het werk van sommige dichters lijkt heel makkelijk te interpreteren, terwijl dat van anderen op het eerste gezicht al moeilijk te duiden valt. Neem de poëzie uit de laatste bundel (Nieuwe gedichten, 1934) van Martinus Nijhoff. Dat werk staat bekend om zijn onmiddellijke begrijpelijkheid die door Nijhoff ook opzettelijk werd nagestreefd; ook gewone lezers moesten immers bij zijn poëzie betrokken worden. Dus kom je daar beroemde gedichten tegen als Het *kind en ik* (‘Ik zou een dag uit vissen’) en *De moeder de vrouw* (‘Ik ging naar Bommel om de brug te zien’). Wat er staat is bijna normale spreektaal; pas in discussies over de ‘eigenlijke’, diepere betekenis kan er verschil van mening optreden. Dan dienen zich ineens interpretaties aan die beweren dat ‘naar Bommel gaan’ ook als eufemisme voor ‘doodgaan’ kan dienen...

Maar bij Dèr Mouw treedt de complexiteit van de boodschap doorgaans meteen op de voorgrond. De titels van beide bundels (*Brahman I* en *Brahman II*) duiden al dadelijk op het mystieke ideeëncomplex waarin de dichter ons wil binnenleiden: de eenheid in al het bestaande, die de verlossing inhoudt uit de dualiteit of ‘tweeheid’, namelijk de tegenstelling tussen geest en lichaam, groot en klein, goed en kwaad, materie en stof, verleden en toekomst, waarmee het rationele denken ons steeds blijft kwellen. Die contrasten kunnen wij alleen overwinnen als we beseffen dat we zelf deel uitmaken van die allesomvattende kosmos, een inzicht dat ons evenzeer ‘tweeheidsloos’ maakt als de dichter zelf met zijn pseudoniem aanduidt. Dèr Mouw was ervan overtuigd dat alleen langs de weg van de kunst inwijding in de Brahmanleer kon worden bereikt; poëzie, maar ook beeldende kunst en muziek doen immers een beroep op onze zintuigen, op onze hele persoon en niet alleen op onze eenzijdige verstandelijke vermogens. Juist de opvallende kunstmatigheid van het sonnet of van de complexe strofische gedichten waarin hij zich als Adwaita uitdrukte, moet de lezer doordringen van het besef dat hier een beroep wordt gedaan op zijn hele inlevingsvermogen en dat

er bewust naar de zin van de getoonde beelden gezocht dient te worden. Het zou Dèr Mouw immers een gruwel zijn geweest als we bleven steken in de voorstelling zelf en niet zouden doordringen tot de 'zielengrond' van het gedicht. In dat verband lezen we in één van zijn brieven: natuurbeschrijvingen (vreeselijk woord!)'. Nee, het was er deze dichter nooit om te doen de natuur ('de buitenkant van de dingen') weer te geven, maar veeleer erachter te komen wat daar verborgen is.

Zo bestaat het merendeel van zijn sonnetten ook uit acht regels die een tafereel uit de ons bekende werkelijkheid weergeven, gevolgd door zes regels die de eigenlijke betekenis daarvan aanduiden.

Het lijkt dus of een dergelijk sonnet niet mis te verstaan kan zijn; de sleutel wordt er immers in de terzinen bijgeleverd. Maar de complexiteit van de Brahmanleer moet toch in de beknopte, regelvaste structuur van die veertien regels gevangen worden en dat verschil tussen veelheid van betekenis en ingetogen, strakke vorm maakt dat de lezer zich vaak moeite moet geven om tot de bedoelingen van de dichter door te dringen. Dit genre poëzie maakt het evident duidelijk dat we *moeten* interpreteren, - de gedichten lijken zelden kinderlijk eenvoudig als die van Nijhoff - maar er blijft toch steeds speelruimte voor wie aan het duiden slaat; en het zijn dan nuances in onze bekendheid met de Brahmanleer of toevallige elementen uit onze ervaringen of belezenheid, die het resultaat van onze uitlegkunst bepalen.

Het gevolg is dan ook dat zelfs ingewijden gemakkelijk een scheve schaats rijden als ze aan het interpreteren slaan. Een paar voorbeelden zijn illustratief voor de manier waarop zij al lezend een verkeerd pad zijn ingeslagen.

Een van de grootste kenners van Dèr Mouws werk en leven is dr. A.M. Cram-Magré die niet alleen in 1962 op deze dichter promoveerde (*Dèr Mouw-Adwaita. Denker en dichter*, Groningen) maar die ook deel uitmaakte van het driemanschap dat in 1986 het *Volledig Dichtwerk* bezorgde en van uitgebreid commentaar voorzag.

In haar proefschrift behandelt zij (op blz. 226) een sonnet waarvan zij met recht opmerkt dat Adwaita zich hier uitspreekt over de ware aard van belangrijke kunstwerken; zij moeten in de toeschouwer het bewustzijn opwekken van de ware aard van de zichtbare werkelijkheid. Die is immers maar schijn ('Maja' zegt de Voorindische wijsbegeerte), oftewel een sluier die ons verhindert te ontdekken dat daarachter de immaterië-

le werkelijkheid van Brahman schuilgaat. Het sonnet (316 in het *Volledig dichtwerk*) luidt als volgt:

'k Hoor, hoe met gouden lijst de schilderij
onhoorbaar zegt, terwijl ik sta te kijken:
‘Ik hang in 't niets, zelf niets dan schijn van eiken,
van weiden en van wolken, zee en hei;

Brahmans gedachte heeft bereikt in mij,
wat in uw werklijkheid hij wou bereiken.
Met kosmisch Zelfgevoel zal 'k u verrijken:
zink door mijn schijn in 't Wezen en word vrij.’

Maar 't panorama - ergernis voor wijding
geeft mij zijn sluwe en spokige misleiding:
't liegt mij de straat op, wrev'lig en beklemd,

waar, diep genot om eerlijkheid verscherpend,
rumoerig klikkend, knallend, klinglend, snerpend,
het leven rent en motort, fietst en tramt.

In het octaaf hoort de ik-figuur dat een schilderij hem zelf in de regels 3 t/m 8 vertelt wat zijn functie is: wie ernaar kijkt moet de overeenkomst beseffen tussen het ingelijste beeld van de wereld en de wereld zelf: beide zijn maar schijn-werkelijkheid. Door ons goed te laten merken dat de afbeelding in haar gouden lijst niet ‘echt’ is, kan het doek ons de ogen openen voor het evenmin ‘echt’ zijn van de materiële wereld; het wezen daarvan is immers Brahmans geestelijke al-eenheid. In haar commentaar op dit sonnet miskent mevrouw Cram echter dat er tussen de kwatrijnen en de terzinen een grote omslag plaatsvindt (ook wel aangeduid met ‘chute’ of ‘volta’). Zij meent dat het ‘panorama’ in regel 9 een andere benaming is voor de voorstelling op het schilderij en zij interpreteert daarom de laatste zes regels als een weerlegging van de pretenties die het schilderij in zijn gouden lijst zelf naar voren heeft gebracht. Zij schrijft: ‘Het schilderij, wellicht een pretentieuze en oppervlakkige weergave van een natuurtafereel, geeft hem [de dichter] ergernis in plaats van wijding.’

Maar in feite is het Dèr Mouw te doen om het contrast met een andere vorm van beeldende kunst, namelijk een op een groot rond doek geschilderd panorama, zoals het panorama-Mesdag waar de dichter destijds dicht in de buurt woonde. Zo'n panorama gebruikt inderdaad een ‘sluwe en spokige misleiding’ om een indruk van ‘net echt’ te maken: de bovenrand van het immense rondom hangende doek wordt met gordijnen afgeschermd en aan de onderrand liggen echte driedimensionale voorwerpen om de illusie compleet te maken.

Dit kunstwerk miskent dus zijn eigenlijke functie; het komt niet rond uit voor het feit dat het maar een schijnwerkelijkheid zichtbaar maakt en verhindert dus dat de toeschouwer ‘in zijn wezen kan zinken’ en ‘kosmisch Zelfgevoel’ verovert. Dan loopt de ik-figuur nog liever de straat op waar al het luidruchtige verkeer zichzelf tenminste eerlijk presenteert voor wat het is: de onbeduidende buitenkant van de dagelijkse werkelijkheid. Alleen doordat mevrouw Cram blijkbaar geen ervaring had met het verschijnsel ‘panorama’ ontging haar de quintessens van de terzinen.

Om nu de verdenking te vermijden dat ik mijn mede-redactrice van het *Volledig dichtwerk* postuum een hak wil zetten, kom ik graag nog even met een volkomen verkeerde lezing van eigen hand die als zodanig helaas in de verzamelbundel staat afgedrukt.

Sonnet 395 luidt daar:

> Vol winteravondscheemring ligt de laan,
> een buis, de wand hier, ginds grijswit als krijt;
> de tram, een blok van gelig schijnsel, rijdt
> tussen twee lichtrechthoeken af en aan;
>
> soms knapt, verwaaiend links, rechts van de baan,
> een boeket van meteoren los en smijt
> blauwgroene sterren door de donkerheid,
> waarin plotsling zilvrige sprookjes staan.
>
> Zo glijdt de herinnering 't verleden door,
> een lichtplek, schuivend steeds langs 't zelfde spoor
> langs schimmen van verdriet, nevelig groot;

soms toont een feeërie van tov'rig blauw
hoe somber ligt het onderwerelds grauw
op 't vroeger leven, levend in de dood.

Op zichzelf een typisch, schijnbaar niet zo moeilijk Dèr Mouw-gedicht: een tram rijdt in het donker door een laan; zo nu en dan spetteren vanaf de rails blauwgroene vonken die de omgeving even in een sprookjesachtig schijnsel zetten. Dit beeld wordt in de terzinen dan vergeleken met onze herinnering die ook telkens in ons donkerste innerlijk iets van vroegere ervaringen op laat lichten.

Bij mijn interpretatie (op blz. 708 van de Van Oorschot-bundel) ging het eigenlijk al mis in regel 4. Want ik schrijf: 'De af- en aanrijdende trams lijken voor de passagiers aan weerszijden van de spiegelende ruiten een verlicht blok mee te voeren.' Ik meende dus dat het gezichtspunt van de dichter binnen de tram lag en dat de passagiers aan weerszijden een weerspiegeling van het interieur ('twee lichtrechthoeken') zagen meerijden. In werkelijkheid is het, ook door de toepassing in de terzinen, onbetwijfelbaar dat het point de vue *buiten* de tram ligt en dat de voetgangers het voertuig over de rails heen en weer zien rijden. In dit geval is nu eens precies te traceren hoe ik op dat dwaalspoor gekomen ben. Bij de beschrijving van de tram in de donkere nacht, kreeg ik namelijk meteen het beeld voor ogen van de bus die in een bekend gedicht van Vasalis ('Afsluitdijk' uit *Parken en woestijnen*) 'als een kamer door de nacht rijdt. Hier ligt het perspectief onmiskenbaar binnen het voertuig en rijden inderdaad twee parallel-bussen buiten aan weerszijden met hem mee; de ik-figuur zit in de bus als haar ineens iets achter de ruiten opvalt:

Dan zie ik plots, als waar 't een droom, in 't glas
ijl en doorzichtig aan de onze vastgeklonken
soms duidelijk als wij, dan weer in zee verdronken
de geest van deze bus.

Deze regels zag ik voor me toen ik Dèr Mouws tram zich ook liet verdubbelen in zijn spiegelruiten. En dat bederft de compositie van het sonnet als hechte eenheid; als je het octaaf namelijk meebeleeft als een van de trampassagiers, dan kun je het effect dat de vonken buiten teweeg bren-

gen niet ondergaan. Het gaat er juist om dat wij - in de laatste zes regels - willoze toeschouwers zijn, wanneer de in onze herinnering opgeslagen beelden onverwachts opduiken, doordat ons zelfstandig opererende geheugen ze plotseling in het licht zet.

Zo kunnen eigen levens- en leeservaringen - of het gebrek daaraan - onze lectuur van nieuwe teksten beïnvloeden. Soms is je eigen eerste lezing zo dwingend dat je als het ware blind wordt voor alles wat zich in de tekst tegen jouw aanvankelijke opvatting verzet. Meedogenloos moet je dan door een betere lezer op het rechte pad gewezen worden (zoals in mijn geval gebeurde in een strenge doch rechtvaardige brief van mevrouw J.M. Hollaar uit Epse).

Zeker als het gaat om Adwaita met zijn betekenisvolle, streng gecomponeerde poëzie mag je pas tevreden zijn als alle elementen in de voorliggende tekst hebben geleid tot een sluitende duiding die je weer een stap dichter bij zijn intrigerende metafysica brengt.

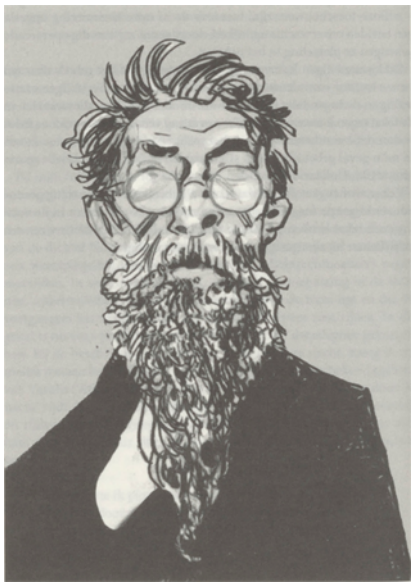

tekening Serge Baeken

Vier gedichten

Jaap van den Born

'T gulz'ge, zonn'ge, wich'lend, grac'lijk org'len
Van infuzoren; 't vred'ge Helicon!
'T onwill'ge, deft'ge, bloed'ge Pantheon!
‘K vang aan weêr stott'rend een sonnet te gorg'len!

Een gorgelrijm! Kan:''K kies U klaar te morg'len?’
Al tast'k en aai'k en lees'k mijn Lexicon
(Waar'k meen'g duur woord als ‘troglodyt’ in von)
Helaas en shit! 'T zwijgt mordiaal van ‘morg'len’

'K ben Brahman in het diepst van mijn gedachten
Waarom zou ik dan niet de taal verkrachten?

'K rijmd'ooit zelfs *unverfroren* op ‘sanskrit’
En zonder blikk'n of blooz'n: ‘Neen, ik dans niet’

'K beheers én Orion én zonnestraal!
Maar niet, eilaas, de Nederlandse taal

Sonnet (vul zelf het octaaf in)

T ..... gefluit
'K ..... dichtgeplakt
D' ..... autodidact
O, ... luid!

X' ..... getuit
'T ..... gepakt
'T ..... stopcontact
'T ..... uit!

‘Pak dan de stoppen en draai nieuwe in;
Jij bent hier Brahman; jíj gaat over 't licht!’
Zo sprak mijn vrouw, niet zonder geestigheid

Nu was ik ook al hoofd van het gezin!
Ik ging en keerde weêr met sip gezicht:
‘'K ben Brahman, maar we zitten zonder, meid.’

'K 'K 'K 'K 'K 'K
'T 'T 'T 'T 'T 'T:
J.A. dèr Mouw is
Een vloek voor de krop

Onze sadistische
Logopedieleraar
Neemt smerig grijnzend
Zijn bundel weer op

'K groei opwaarts, 'k stoot 't hoofd aan Orion
'K stap voorwaarts, 'k struikel over de Karpathen
Tot melkwegstof vervloeien mijn ledematen
'K smak neer, 'k grijp hoûvastzoekend naar de Zon

'T Al vonkenregend, gloeiend brandt Achnaton
Mijn wolkgewade hemelkleed vol gaten
'K vloek: ‘Honderdmillioen bommen en granaten!’
En doof't met d'Oceaan uit mijn bidon

'K herrijs! 'K vlieg op! 'K herneem mijn ijle vlucht!
En donderstroom in Brahman's groot gerucht

Eén word 'k, Eén ben 'k, met Kosmos en atoom!
'K bekroon mijzelv' met god en chromosoom!

'K omgord mijn lend'nen met Attila's horden!
Ach, dat die paddo's nou verboden worden!

'K ben Brahman. Maar ik ben geen Engelsman

Paul Claes

Waar haalde ik de moed vandaan om Dèr Mouw in het Engels te vertalen?

Vertalen is het spannendste spel dat ik ken. Mijn gedicht ‘De zonen van de Zon’ zette ik ooit voor mijn plezier om in zeven talen. De bundel *Metamorphoses* bevat vierentwintig Latijnse vertalingen uit de Europese poëzie. *Feux* was een Franse sonnettenkrans, *Glans* de Nederlandse weergave ervan in disticha. En niet lang geleden bundelde ik mijn Latijnse versies van gedichten van Hugo Claus in *Eros*.

In 1971 verscheen de Engelse Gezelle van Christine D'haen. De Vlaamse dichteres had de gedichten indertijd in Amsterdam vertaald en bij een studieverblijf in Edinburg door native speakers laten keuren. Hoewel de bejubelde bundel drie drukken had gehaald, waagde ik het toch enkele kanttekeningen te maken. De vertaalster stelde me voor om haar versie samen onder de loep te nemen. Bij die revisie vertaalde ik een aantal nieuwe gedichten. Zo verschenen de volgende drukken onder ons beider naam.

Christine D'haen had nog een Engelse vertaling van Leopolds *Cheops* in portefeuille. We namen ook die versie samen door. De enthousiaste Johan Polak zorgde voor een bibliofiele uitgave bij de Regulierenpers van Ben Hosman (1985). Zo rijpte het plan voor een reeks Engelse vertalingen van Nederlandse dichters. Omdat ik nu de smaak te pakken had, stelde ik voor om zelf een andere van Polaks lievelingsdichters te vertalen: Johannes Andreas dèr Mouw, alias Adwaita.

Ik had de dichter vijfentwintig jaar daarvoor ontdekt in *Een nieuwe bundel*, een schoolbloemlezing van K.H. de Raaf en J.J. Griss. Het verbaasde me toen dat ikzelf nog nooit had gehoord over iemand die bekende dichters als Van Eeden, Verwey en Van Eyck duidelijk in de schaduw stelde. Bij de eerste gelegenheid kocht ik een antiquarische editie van *Brahman*. Het was een openbaring.

Later ondervond ik hoe onbekend en onbemind Dèr Mouw wel was. In de pastichebundel *Mimicry* (1994) nam ik een imitatie van hem op. Ik constateerde toen dat de meeste lezers de dichter niet konden plaatsen,

al was er in 1986 een nieuwe uitgave van zijn poëzie verschenen.

Het vertalen van een zo complexe dichter bleek geen sinecure. De eigenzinnige spelling, het tegendraadse metrum, het gezochte vocabulaire, de weerbarstige zinsconstructies en de mystieke gedachtegang stelden meer problemen dan me lief waren. Mijn werk vorderde dan ook bijzonder moeizaam. Christine D'haen spaarde haar aanmerkingen en aanmoedigingen niet. Mijn stadgenoot, de Ier John Dudley, las de uiteindelijk voltooide vertaling na. Beiden betuig ik hier graag opnieuw mijn dank.

Het project van Polak ging vanwege zijn vroege dood niet door. Ben Hosman publiceerde in 1999 de bibliofiele uitgave *I'm Brahman*, vijftien sonnetten van Dèr Mouw met mijn Engelse parallelvertaling. Ik ben blij dat vier daarvan nu in dit tijdschrift een nieuwe kans krijgen.

In een andere dan je eigen taal vertalen is een heikele zaak. Niemand beheerst het vreemde idioom zo goed als zijn moedertaal. Barbarismen zijn nauwelijks te vermijden. Toch is vertalen een van de beste manieren om inzicht te krijgen in taaleigen. Ik blijf betreuren dat vertaaloefeningen in ons onderwijs bijna taboe geworden zijn.

Elk nadeel heeft, zoals Johan Cruijff al wist, zijn voordeel. Er zullen maar weinig vreemde vertalers zijn die alle nuances van Dèr Mouws idioom vatten en daar equivalenten voor willen zoeken. In de Angelsaksische wereld bestaat een tendens om vreemde literaturen te naturaliseren. Beroepsvertalers werken zoveel mogelijk naar een eigentijds idioom toe. Dichters opteren meestal voor bewerkingen die aansluiten bij hun eigen poëzie (naar het model van Robert Lowells *Imitations*). Voor een idiosyncratisch dichter als Dèr Mouw lijkt dat me niet de juiste aanpak. Ondanks haar moderniteit klinkt zijn poëzie voor ons allesbehalve alledaags. Net als bij mijn Gezellevertalingen ben ik niet teruggeschrokken voor ongewone woorden en wendingen.

Een groot probleem was de sonnetvorm. Ik besloot geen toegevingen te doen en het rijmschema zoveel mogelijk te handhaven. Gelukkig is rijmen in het Engels ietwat gemakkelijker dan in het Nederlands. *Whitfield's University Rhyming Dictionary* en *The Penguin Rhyming Dictionary* werden trouwe vrienden. Net als gewone dichters komen vertalers door rijmdwang op onverwachte vondsten. Serendipiditeit leverde me prachtige rijmen op als ‘knowledge / porridge’ en ‘religiosity / callosity’.

Vertalingen worden veelal beschreven in termen van verlies. De vertaler heeft niet alle nuances kunnen handhaven, de poëzie van het origineel is bij het vertalen verloren gegaan (‘lost in translation’, naar het gevleugelde woord van Robert Frost). Maar misschien is een positievere benadering mogelijk. Wat heeft Dèr Mouw gewonnen bij een vertaling in het Engels?

Iedere versie wekt andere potenties in poëzie. Vergis ik mij als ik het Engels hier en daar fraaier vind klinken dan het Nederlands? Als dat zo is, dan lijkt dat overigens niet zozeer de verdienste van de vertaler als die van een taal die door haar krachtige accenten minder met doffe lettergrepen worstelt dan de onze.

Zoals ik al suggereerde, zie ik mijn vertaalpoging vooral als een spel. Dèr Mouw schreef zelf voor zijn plezier Griekse en Latijnse gedichten. Zo pasticheerde hij Aeschylus in een Shakespeareaanse redevoering van Marcus Antonius. Ik wed dat hij mijn experiment zou hebben gewaardeerd en graag zou hebben geluisterd nu Brahman behalve Sanskriet en Nederlands ook Engels spreekt.

[I'm Brahman. Our maid left us nonetheless.]

I'm Brahman. Our maid left us nonetheless.
At home I do the only thing I can:
I throw the slops away and fill the can;
But I've no dish-cloth; and I am a mess.

She says this is no duty of a man.
And I feel helpless and full of distress
While she is coddling my old clumsiness
With all she has conjured up in the pan.

Ever have I adored Him, who outstrips
Himself in wonders of world, art and knowledge:

When she gives me my little plate of porridge
And I observe her hardened finger tips,

I burn with the same religiosity
For Sun, Bach, Kant, and that callosity.

[K ben Brahman. Maar we zitten zonder meid.]

K ben Brahman. Maar we zitten zonder meid.
Ik doe in huis het een'ge, dat ik kan:
'K gooi mijn vuilwater weg en vul de kan;
Maar 'k heb geen droogdoek; en ik mors altijd.

Zìj zegt, dat dat geen werk is voor een man.
En 'k voel me hulp loos en vol zelfverwijt,
Als zij mijn lang verwende onpraktischheid
Verwent met wat ze toverde in de pan.

En steeds vereerde ik Hem, die zich ontvouwt
Tot feeërie van wereld, kunst en weten:

Als zij me geeft mijn bordje havermout,
En 'k zie, haar vingertoppen zijn gespleten,

Dan voel ik éénzelfde adoratie branden
Voor Zon, Bach, Kant, en haar vereelte handen.

Aquarium

In this obscure green spot of the great sea,
Ghostlike, the marine animal will glide
While looking through the glass wall, stupefied,
The human mind admires the prodigy

Of the small soul, which quivering inside,
Burning unseen, frail with transparency,
Makes the strange bird of glass beat wavily
Its little wing of lace-work at its side.

Thus floats my verse in me, who am a part
Of God; and something mocking wit and art
Hides in magnificent transparency;

And every reader feels, transferred a while
Outside the limitations of his I,
Tremble the spell of his eternity.

Aquarium

In schem'rig groen stukje van de oceaan
Zweeft als een schim het zeedier, transparant:
Zich zelf vergetend, ziet door glazen wand
De menschengeest 't ontzaglijk wonder aan,

Hoe 't zieltje, dat in elk trillend orgaan,
Teer van doorschijnendheid, onzichtbaar brandt,
'T vreemd, glazen vogeltje zijn fijn als kant
Geweven vleugeltje golvend doet slaan.

Zoo drijft mijn vers in mij, zelf deel van God;
En iets, dat met verstand en weten spot,
Verbergt zich in kunst'ge doorschijnendheid;

En wie het leest, voelt, voor één oogenblik
Verplaatst buiten de grenzen van zijn Ik,
Trillen 't mysterie van zijn eeuwigheid.

[It lies there still, the stone: a year ago]

It lies there still, the stone: a year ago
I laid it there myself; again I see
The spot I know, close to the leaning tree
Where the white path leads to the heath below.

I thought: I do what Pharaohs did before,
The same dismay urging in them and me:
All passes: am I not who I must be,
And was and shall remain for evermore?-

I had lain down, my head beside the stone,
Which, in the slowly darkening dusk, had grown
A monument of Egyptian history.

A tiny star above. I thought: its light
Set out when Ramses' tomb rose on its site;
And felt: I was the king's contemporary.

[Hij ligt er nog, de steen: een jaar geleden]

Hij ligt er nog, de steen: een jaar geleden
Heb 'k zelf hem daar gelegd; en ik herken
Heel goed de plek, vlak naast die scheve den,
Waar 't zandpad, wit, loopt naar de hei beneden.

'K dacht vaag: Wat 'k doe, lijkt op wat Pharao's deden;
Eenzelfde ontzetting vroeg in mij en hen:
Alles vergaat: ben ik niet, die ik ben,
En was en blijven zal in eeuwigheden?-

Ik was gaan liggen, 't hoofd dicht bij de steen;
En die, in 't langzaam dieper donker, scheen
Een monument, aegyptisch oud en groot.

Een kleine ster er boven. 'K dacht: zijn licht
Vertrok, toen 't graf van Ramses werd gesticht.
En 'k voelde duidelijk: 'k was zijn tijdgenoot.

[Far, far away the night-train's sound still trails-]

Far, far away the night-train's sound still trails-
Blue by green cornfield a farmer at work.
Heath. Above wood the steeple of a church.
Peace, everywhere; though deepest on the rails.

The five telegraph-wires look like a scale's
Staff; the clef-on the other side, that birch;
Black on the red sky the notes' swallows perch,
Bearing like flags their long and dainty tails.

And Mendelssohnian melodies are sung
Upon the birches' stage by blackbird's tongue;
The nightingale starts his nocturnal tune:

That at the climax of his harmony
He might ring out, there rose a monitory
Oblique point d'orgue, the crescent of the moon.

[Nog hoorbaar, heel heel ver, is de avondtrein-]

Nog hoorbaar, heel heel ver, is de avondtrein-
Blauw naast groen korenveld een boer aan 't werk.
Hei. Boven bosch de toren van een kerk.
Rust, overal; 't diepst op de spoorweglijn.

'T is of de vijf telegraafdraden zijn
Een notenbalk; de sleutel - ginds, die berk;
De noten zwaluwen, zwart op 't roode zwerk;
De vlaggetjes hun staarten, lang en fijn.

En Mendelssohnsche melodieën zingen
Op 't beukenpodium de gietelingen;
De nachtegaal vangt zijn nocturnes aan:

Dat hij bij 't hoogtepunt van zijn gezangen
Goed uit zal halen, komt herinn'rend hangen,
Als scheef point-d'orgue, 't boogje van de maan.

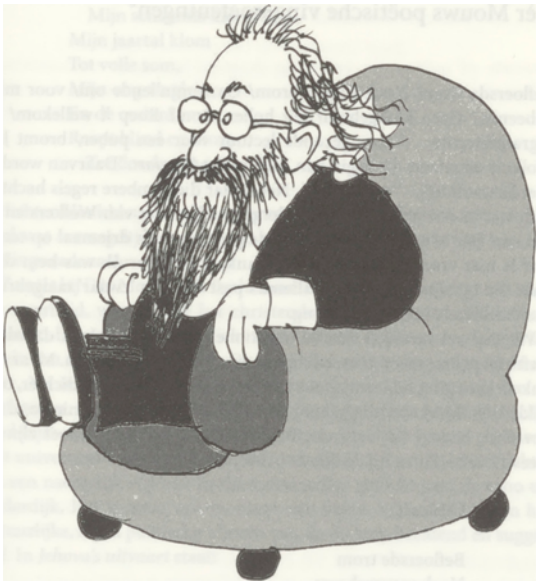

tekening Ruud Straatman

Van rouwgebrom tot Pim en Pom

Marcel F. Fresco

Dèr Mouws poëtische vingeroefeningen*

Befloersde trom/ Noch rouwgebrom/ Ga romm'lende om/ voor mijn gebeente;/ Geen klokgebom/ Uit hollen Dom/ Roep 't wellekom/ In 't grafgesteente... ‘Geen gezonde lectuur voor een puber,’ bromt Jan Wolkers en citeert dit begin van Bilderdijks *Uitvaart*. ‘Daarvan word je niet leeuwrikblij...’ vervolgt hij. Nee, maar die sombere regels hechten zich wel in een ontvankelijk kindergemoed, in dat van Wolkers en in dat van Dèr Mouw. Laatstgenoemde grijpt er zelfs driemaal op terug. Dat is niet vreemd, expressief en klankvol taalgebruik was hem dierbaar. En bij zijn vaak grootse thema's past dan een ‘zwaar’ taalgebruik met beeldende klankschildering.

Wat hij wel vermeed was de traditionele dichtertaal. Juist daardoor leeft zijn poëzie meer dan van sommigen van zijn tijdgenoten. Maar een enkele keer ging hij leentjebuur spelen bij een traditionele dichter, bij... Bilderdijk. Merkwaardig genoeg is dat bij mijn weten later niemand opgevallen, hoewel het vers van Bilderdijk ooit vermaard moet zijn geweest. Die had toen hij de dood voelde naderen geschreven:

Uitvaart

Befloersde trom
Noch rouwgebrom
Ga romm'lende om
  Voor mijn gebeente;
Geen klokgebom
Uit hollen Dom
Roep 't wellekom
  In 't grafgesteente;

* *Alle vermelde en geciteerde gedichten van Dèr Mouw zijn te vinden in de dundrukeditie van zijn* Volledig dichtwerk *(1986).*

Geen dichte drom
Volg' stroef en stom;
Festoen noch blom
Van krepgefrom
Om 't lijk, vermomm'
  Mijn schaamle kleente!
Mijn jaartal klom
Tot volle som,
Mijn oog verglom;
En de ouderdom
Roept blind en krom
  Ter doodsgemeente.

In lichter klankkleur wordt deze oproep om niet somber te treuren nog heel wat versregeltjes voortgezet. Maar het blijft een treurige boel, en dat is paradoxaal.

Zo niet bij Dèr Mouw. Het Brahmandichterschap verkondigt een nieuwe waarheid, waarin ook het christendom overstegen wordt. *Jehova's uitvaart*, het eerste grote gedicht in de bundel *Brahman*, verbeeldt het einde van de christelijke visie. De ene godenschemering volgt op de andere. Nu is het einde van Jehova gekomen, van de God van joden en christenen. Chaos volgt. De dood van God, die alleen al als christelijk God bijna tweeduizend jaar heeft geheerst, dat is een groots gebeuren. Het universum rouwt om ‘toch gestorven God’. Dit schildert de dichter als een nachtelijk visioen. In dit omvangrijke gedicht past de echo uit Bilderdijk. Het is maar een moment: een beetje Bilderdijk binnen het natuurlijke, eigen poëtische idioom van de dichter, beeldend en suggestief. In *Jehova's uitvaart* staat:

Nu hield door duizelende Melkwegpoort
Jehovaschem'ring intocht, en gebom
In machtig cirkelrond van noord tot noord,

Omfloersde roffel, dof op holle trom,
Klonk donker op om som'bre horizon.
Toen liet de hooge monnik 't zwart gegrom

Van 't stormend orgel dond'ren, en begon
De marche funèbre op Gods ondergang.
En klaagviool van helle orkaan omspon

'T heelal-doorgolvend krip van orgelzang
Met zilverdraad van teere herinnering...*

Bewuste of onbewuste inspiratie door Bilderdijk is onmiskenbaar. Alleen al de d van ‘omfloersde’ verraadt het.† De doffe ô-klank past bij de sombere stemming tijdens een uitvaart en roept in klankschildering het beeld op van de plechtige stoet die in trage tred onder tromgeroffel en klokgelui voortschrijdt. Zo althans bij Bilderdijk. Bij hem mag je ook veronderstellen dat hij daarmee tegelijkertijd zijn eigen gevoelens heeft willen weergeven (en misschien heeft hij ze zo wel gewekt) en zulke gevoelens bij zijn lezers willen oproepen. Bij het jongetje Jan Wolkers is dat gelukt. De Brahmandichter blijft veel meer, wellicht geheel, binnen de wereld in woorden, die het gedicht is. De woorden zijn expressief, zeker, maar wat wordt uitgedrukt slaat op wat er binnen de tekst gebeurt. Bij Bilderdijk is merkwaardig genoeg het omgekeerde het geval: Hij roept een stemming op om zijn lezers of hoorders ertoe op te roepen niet aan die stemming toe te geven, zoals gezegd paradoxaal. De Brahmandichter staat mede daarom minder dicht bij zijn voorbeeld dan op het eerste gezicht lijkt. Zelfs als hij blijkbaar de crêpe als stof voor het rouwkleed eraan ontleent, wordt het helemaal anders. Geen ingeweven bloem- of festoen-motief, maar een zilverdraad van tere herinnering.

De dichter moet haast hebben geweten dat hij een Bilderdijk-inspiratie verwerkte. Daarvoor hebben wij - ten overvloede - een aanwijzing in een geestige bewerking van een geestig Latijns gedicht. Een ‘droef’ vers op het dode kanariepietje van je vriendinnetje is al standaard sedert Catullus: Passer mortuus est meae puellae (Het pietje van mijn meisje is dood). Een van de aardigste pogingen om deze minnaar van Lesbia naar de kroon te steken is het *Papegaaitje* van Ovidius (Amores II, 6). Dèr Mouw had veel waardering voor de taalvirtuoos Ovidius en hij verwijst al in 1897 juist naar dit gedicht. In dat jaar is hij op een eindexamenfeest in Doetinchem, waar hij toen lesgaf, met een lang Latijns vers gekomen

* *De monnik is de nacht, die de dodenwacht houdt bij de baar van Jehova.*
† *De modernisering tot ‘omfloerste’ in de uitgave van 1986 is dus betwistbaar.*

(Ad amicos olim discipulos), waarin enkele strofen aan de Latijnse literatuur waren gewijd en het papegaaitje uitdrukkelijk wordt genoemd.*

Juist van dit gedicht van Ovidius heeft hij later een fraaie Nederlandse bewerking gemaakt in zes tienregelige strofen. Daarvan luidt de eerste (met de eerste regels van Ovidius erbij):

Gevleugeld kunstenaar uit oostersch land,
Ons papegaaitje, is dood
Ter uitvaart, vogels, trekt, in somb're drommen,
Op, trouwen! - Laat de smart uw lijfjes krommen,
En wringt uw klauwtjes rood.
Laat 't hangend wiekje slepen over 't zand,
Vermoeid door zoo'n verdriet.
En rouwgedreun van koper en gebom,
Omfloersd geroffel, dof op holle trom,
Vervangt door 't klagend lied.

(Psittacus, eois imitatrix ales ab Indis
Occidit, exequias ite frequenter, aves.
Ite, piae volucres, et plangite pectora pinnis,
Et rigido teneras ungue notate genas.
Horrida pro maestis lanietur pluma capillis
Pro longa resonent carmina vestra tubas.)

De klank heeft weinig van het Latijnse voorbeeld, al laat dat in regel 3 een doffe p-alliteratie horen die het rouwgeroffel op de borst volgens antiek gebruik moet uitbeelden. Overeenkomsten met Bilderdijks *Uitvaart* daarentegen springen in het oog, tot '...uw lijfjes krommen' toe, maar ook met het boven geciteerde fragment uit *Jehova's uitvaart* (vergelijk regel 4 daarvan met regel 9 van het *Papegaaitje*).

Jehova's uitvaart is een van de vroegste gedichten uit de Brahmanpoëzie. Het is al in 1912 grotendeels of geheel geschreven. Zou dan het *Papegaaitje* ook pas uit die tijd stammen? Je zou je kunnen voorstellen dat de dichter

* *'Wie denkt niet met plezier aan het papegaaitje terug? Dood is de dichter, het verdriet om het vogeltje voorbij, maar neen: de doden leven: het genieten van wie nog aan hen denkt is een nieuw leven.' (Psittaci quis non meminisse gaudet?/Occidere auctor volucrisque cura:/mortui vivunt: memorum voluptas/ altera vita.)*

zich bij het schrijven van *Jehova's uitvaart* als het ware zelf op de Bilderdijk-reminiscentie betrapt. Zou hij geschrokken zijn en het Papegaaitje als remedie hebben gebruikt? Het is dolle speculatie, maar niet zo speculatief is het te constateren dat de dichter ook in het *Papegaaitje* poëzie schrijft. Het is zeer speels, maar niet ondichterlijk, integendeel, men leze het hele gedicht.

Maar dan Pom

Het is mooi te zien hoe een modern dichter als Dèr Mouw, dat was hij, en zeker in zijn tijd, het toppunt van negentiende-eeuwse bezielde retoriek tot eigen poëzie kon ommunten, in scherts en ernst. Maar dat is niet alles. In 1916 springt hij over zijn eigen staart, en gebruikt het materiaal nog eens in bewuste anti-poëzie. En dat ter ere van een andere echte dichter!

Dèr Mouw was sedert 1907 actief als (privé)leraar in Den Haag. Als zodanig had hij contact met allerlei interessante jongelui. Ook de rechtenstudent Pim Nijhoff behoorde tot zijn leerlingen. Aan hem heeft hij eens een Grieks gedicht gericht om hem bij zijn verjaardag te feliciteren. Een datering is niet bekend, maar om een aantal redenen is het waarschijnlijk van 1912, het jaar van *Jehova's uitvaart*. Bij deze gelukwens geen somberheid, maar wel een dreunende p-alliteratie. De eerste woorden van de Griekse tekst klinken zo: Pompon Pim pempô pampan soi kairiou euchès/ chartèn... Dat is goed Grieks voor iets als: ‘Ik stuur je een brief, Pim, met een heel toepasselijke gelukswens...’ De toepasselijkheid zat ook in het trommelend spelen met Pims naam in verbinding met die van zijn broer Pom, alias Martinus, de dichter en in 1916 de echtgenoot van Netty Nijhoff, later bekend als A.H.Nijhoff. Poëzie is die p-alliteratie natuurlijk niet, aldus ook de paradoxale uitspraak van Ilja Pfeijffer: ‘Puistig provoceren op een popi podium is geen poëzie/ want poëzie is geen performance.’

Ter gelegenheid van zijn huwelijk (‘per le nozze’ en ‘Aan mijn Vrouwe’) heeft Nijhoff van zijn eerste dichtbundel *De wandelaar* een soort nulde druk gemaakt, in vijftig exemplaren. Daarin is een aantal gedichten uit zijn in het zelfde jaar te verschijnen eersteling opgenomen. Een van die vijftig exemplaren schonk hij aan Dèr Mouw met als opdracht: ‘Het licht

stroomt over stille menschen. Voor Dr. J.A.Dèr Mouw van Pom’.

Dèr Mouw liet zich niet onbetuigd. Hij zat vermoedelijk aan bij het diner en in elk geval produceerde hij een vers dat bij de intimi destijds veel succes had. In het Dèr Mouw-archief (in het Letterkundig Museum) bevinden zich drie nette manuscripten vrijwel zonder correcties en vrijwel identiek. Een ervan is ondertekend. Dit vers sluit aan bij het Griekse Pim-gedicht:

Hoor, bruidegom,
O blonde Pom,
Hoor, slanke blom
  In 't wit van bruiden,
Tot u ik kom
Met: ‘Wellekom
In 't heiligdom
  Van de echteluiden!’

Ik zal alom
Sprenk'len rondom
Leerrijk gebom
  Van rijmgeluiden.
Niet'lijk 't gebrom
(Als 't licht verglom
aan hemeldom)
  Van verre puiden:

Tot Hillegom,
Tot Heukelom,
Tot Ellekom
  En tot Geertruiden-
Berg, tot Zalt-Bom-
Mel en tot Stom-
Pwijk en tot Om-
men en Schipluiden,

(...)

Je vraagt: ‘Waarom
Gaat dit gerom-
Mel klep'lend om
  Naar noord, naar zuiden?’
Zwijg even; mom-
Pel niet; wees stom.
'K zal zonder om-
  haal 't je beduiden:

(...)

Dus: ik vermom
In jamb-getrom
De wijsheidssom
  Van de oude Druiden:
Kleeft saam, als gom,
Tot trekken krom
Van ouderdom
  Uw beider huiden.

J.A.dèr Mouw

Waarachtig, met het schema van Bilderdijk, het spel met de ô-klank enz. Dit is bewuste gekkigheid en misschien zelfs een niet zo bewuste zelfkritiek.

In de Pim en Pom-gedichten is een soort indirecte adequaatheid aanwezig: Pompom slaat nergens op. Het hele spel met de klanken slaat nergens op, dat onderstreept de nonsens.

tekening Jean-Marc van Tol

Brahmandichter, een poëtische biografie
(Fragment van een nog ongepubliceerde tekst)

Marcel F. Fresco

> 't Is zo eenvoudig toch, wat 'k heb te zeggen,
> en 't is meteen zo sterrenachtlijk groot,
> dat ik, al vonk ik verzen tot mijn dood,
> het niemand ooit volledig uit kan leggen.*

Johan Andreas dèr Mouw

Wie en wat was hij? ‘Een ster van de eerste grootte,’ schrijft Frederik van Eeden op 5 juni 1918 aan Jacob Israel de Haan, als die hem gedichten van een onbekende laat lezen. Het blijken verzen te zijn van Dr. J.A. dèr Mouw. Een ster van de eerste grootte, dat vindt poëzieminnend Nederland nog steeds. Het zijn sterk emotionele, beeldende gedichten, die niet lijken te passen bij een Weledelzeergeleerde intellectueel. Het gaat over Brahman, het Indische alomvattende goddelijke principe. Dat is intrigerend. Als Brahmandichter noemt hij zich tenslotte Adwaita, de Tweeheidloze. Van Eeden adviseerde hem onder pseudoniem te publiceren. Dèr Mouw schrijft: ‘In plaats van Kaiwalya heb ik Adwaita genomen = Tweeheidloos (zoowel van het Brahman, als van iemand, die geen Tweede naast Brahman aanneemt).’ De vertaling komt dus van Dèr Mouw zelf en is letterlijk: A-dwai-ta. Dr Dèr Mouw, de geleerde filosoof met zijn lange baard, heeft natuurlijk veel gemeen met Adwaita, de Brahmandichter, de ik van de poëzie. Als Adwaita vertelt hoe hij 's nachts bij het suizen van het gas, sigaren rokend, ‘de tafel (...) vol opgeslagen boeken’ heeft liggen en beseft: ‘...mijn leven heb 'k vermorst met wijsheid zoeken...’, dan zal ook werkelijk J.A. dèr Mouw vaak zo hebben gezeten en zullen die gevoelens ook bij hem zijn opgekomen. Veel wat zijn alter ego, de Brahmandichter, schrijft, heeft een achtergrond in wat Dèr Mouw beleefd heeft, maar veel is getransformeerd. Ik maak daarom

* *Citaten meestal volgens de dundrukeditie* Volledig dichtwerk *(1986). Deze uitgave heeft een omvangrijke, zeer informatieve commentaar*.

een onderscheid tussen meneer Dèr Mouw en Adwaita, waarmee de ik uit de gedichten wordt aangeduid. De waarde van een gedicht is niet afhankelijk van het ‘werkelijkheidsgehalte’. Het gaat mij om de poëzie en het wonder daarvan wordt door biografische feiten niet ontsluierd. Biografieën van interessante mensen zijn interessant, zeker, maar dat zou een aparte, andere bijdrage vereisen. De vraag of iets ook ‘echt’ zo is gebeurd blijft buiten beschouwing.

Wie echter was Adwaita? Het alter ego van de geleerde Dr. J.A. dèr Mouw, de Brahmandichter, de ‘ik’ uit de gedichten? Ja, Adwaita was degene die de Brahmanleer belijdt en als Brahmandichter een wereld sticht. Wij willen proberen diens Brahmanbesef en het hervinden van het verloren goddelijke Brahman* na te gaan door uit de gedichten zelf te citeren. Dat is de ‘poëtische’ biografie van Adwaita. Het begint bescheiden maar veelbelovend bij het kind:

> Dan las ik weer van 't jonge lelijke eendje:
> eerst zwom hij blij door 't groene licht op 't water;
> toen joegen ze hem weg met kwaad gesnater
> en gooide een jongen naar hem met een steentje;
>
> (...)
>
> En stilletjes werd 't kleine eendje groot;
> en vloog eens in een meer. Daar kwamen aan
>
> drie zwanen; en hij zei: ‘Pik me maar dood!’
> en boog naar 't water; en hij zag een zwaan.
>
> En 'k had altijd, wanneer ik 't sprookje las,
> een vreemd gevoel, dat 'k zelf zo'n zwaantje was.

* *Aan de weinige Indische termen moet men niet teveel belang hechten. Misschien dienden ze wel voornamelijk om de al twee of meer eeuwen (natuurlijk eigenlijk minstens sedert Plato) woedende problematiek van kennistheoretische en metafysische allure te ontgaan. Een westerse filosoof vraagt naar de betrouwbaarheid van kennis (omtrent de werkelijkheid), de oosterse veel minder. Dr. J.A. dèr Mouw was een westerling, Adwaita niet en zijn naam onderstreept dat.*

Ja, de latere Adwaita was als zo'n eendje uit Andersen. Het goddelijke Brahman was voor hem voelbaar in de onmiddellijke ervaring van de nachtelijke hemel. Het is onbeweeglijk en eeuwig, maar manifesteert zich in de cirkelende beweging van de sterrenhemel om de stilstaande Poolster, beweging en rust tegelijk:

> Mijn Brahman, Wereldvuur, waaruit mijn ziel
> en Sirius opvonkt, verre lichtverwant,
> o rustende as van wentlend wereldwiel,
>
> van gouden wiel om as van diamant:
> u zocht ik, neen, u vond ik reeds als kind,
> toen 'k stond, zalig, op nachtlijk heideland,
>
> en 'k zag de Melkweg, schemerlichtend lint,
> dat om de wereldbloemen van 't heelal
> in gratievolle majesteit zich windt,
>
> en 'k zag, hoe soms uit donkerblauw kristal
> een kelk losgleed van onzichtbare steel,
> geritselloos in licht zwevende val. -

Brahman is alles en alles is Brahman. Brahman is eeuwig, goddelijk, de alomvattende wereldgrond. Brahman is het eeuwige Zelf, het Wereld-Ik, waarvan de wereld de doelloze Zelfontvouwing in de tijd is, een maskerade, een vermomming van Brahman (in Brahmans liefdefeest).

Het is niet een rationele ontwikkeling naar een hogere eenheid, geen synthese als van Hegel, maar een in zichzelf terugkeren, een cyclische opvatting van de tijd. De zelfontvouwing van het Zelf is uiteindelijk maar schijn. De Poolster die stilstaat, om wie de andere sterren wentelen, vertegenwoordigt dan ook het onveranderlijke Brahman. Maar de geleerde Dèr Mouw weet natuurlijk dat ook de onbeweeglijkheid van de Poolster schijn is. Of de dichter Adwaita verwacht dat de lezer dat beseft?

Die wereldgrond is geen geordende werkelijkheid, eerder ‘Koning Chaos’; de ordening van de wereld (kosmos) is prachtig, is echter een ontvouwing in de tijd en moet ontmaskerd worden. Die ontmaskering helpt de weg naar Brahman Zelf te vinden.

‘Ik ben Brahman’: het kleine Ik is identiek met het grote IK (‘een vonk van Brahmans wereldvuur’ en ‘een druppel God’). Het kleine Ik schept ook een wereld - zijn voorstelling - niet alleen de dichtbundel, ja, zijn schepping valt met de Zelfontvouwing van het oerbeginsel samen.

Het onderwerp van de Brahmanpoëzie is de herontdekking door het kleine Ik van het goddelijke absolute eeuwige Brahman zelf. Dit is voor het logisch denken in de wetenschap niet houdbaar, maar ook in het ‘cirkus Wetenschap’ biedt de logica maar een slappe draad, waarover de ‘Mensengeest’ ijverig maar zonder veel succes koorddanst, zelfs niet als zijn dans wiskundig langs z omhoogvoert (*In de hoogte*). ‘Mensengeest’ blijkt teveel gezegd: zoals de kasteelheer van Brahmans liefdefeest eenzaam is, zo danst ‘iedere geest (...) op zijn eigen koord’, zonder oog te hebben voor de andere dansers, eenzaam. Daartegenover kan een Brahmanbesef onweerlegd de meest paradoxale stellingen combineren.

En dat doet de Brahmanweter. De alomvattendheid van Brahman betekent dat alle tegenstellingen onhoudbaar zijn: groot en klein, mooi en lelijk, goed en slecht, menselijk en dierlijk, mannelijk en vrouwelijk, het is allemaal één; alles - groot en klein - is even belangrijk: ‘mijn ziel en Sirius’ of ‘een melkweg en een kindertraan’. Telkens worden twee kanten van Brahman samen genoemd: ‘Judas en Christus’. De Brahmaneenheid van Adwaita blijkt meer tweezijdigheid dan tweeheidloosheid te zijn. Poëtisch althans, want principieel is er volledige eenheid, is de tweezijdigheid overstegen.

Daarbij wordt de dichter door inconsequentie bedreigd. De harmonische schoonheid van de sterrenhemel krijgt vaker en misschien overtuigender aandacht dan de chaotische aspecten van Brahmans Zelfontvouwing, de liefde zou niet belangrijker moeten zijn dan de wreedheid. Kunnen wij het de dichter kwalijk nemen? Zijn wij niet gelukkig met de positieve momenten van de wereld zoals hij die schildert? En is hij niet radicaal in zijn schildering van het wrede en driftmatige, de andere kant? Zie uit *Bevrijding*:

> 'k Voel mij de mens niet meer dan 't dier verwant:
> mijn voortijd eer 'k in kunstige infuzoren;
> 'k vervloei, hen ziende, in schem'ring vreemd verloren,
> waaruit tot mijn ziel Brahman is ontbrand;...

De schoonheid van Brahmans ene kant blijkt deel uit te maken van de maskerade. Venus, de godin van de planeet, zo lief en schijnbaar zo onschuldig, toont ook ‘Brahmans andere kant’, als zij in ‘DAT ben jij’ door sferendirigent Puthagoras tot een dans wordt uitgenodigd. ‘Verberg’ - zegt hij - één heil'ge nacht/ u niet in veil'ge pracht/van 't blonde haar en dracht/van maskerade:/ dans wat uw wezenheid/was, is, zal zijn altijd...’ Zij neemt de ‘oervorm’ aan en danst: ‘Zij, die jong, slank en blond,/ glimlach om ernst'ge mond, / in 't wereldcentrum stond, verliefd, verlegen - (...) zij staat, sfingisch fantoom/ uit wilde waanzindroom,/ op licht- en schaduwzoom/ van 't manelandschap:/ de brede schemergrens/ draagt 't mysterie, immens,/ van God en dier en mens/ en hun verwantschap;/ staat, spok'ge schrikgestalt',/ hoog overeind, omwald/ door blauw en dood bazalt/ van manekrater,/ duivling, die elk verzoekt,/ monster, door smart vervloekt,/ godheid, die Plato zoekt, Sibulle en sater.’

Zoeken naar de waarheid. Inwijding in het Brahmanmysterie

De onmiddellijke intuïtie van het kind gaat verloren. De biografie van de Brahmandichter is het verslag van zijn zoeken naar waarheid en het terugvinden tenslotte van Brahman. Zijn weg gaat via wetenschap en filosofie, door de schoonheid van natuur en kunst, door de hartstochtelijke liefde, en het verdriet om het verlies van die liefde, en dat leidt tot het weer beleven van de Brahmaneenheid.

Het is als een inwijding in mysteriën, de wetenschap als voorbereidend stadium; schoonheid en harmonie van natuur en kunst als eerste wijding. Daarmee wordt ook het Brahmandichterschap bedoeld; liefde als tweede (voorlaatste); en verdriet als de echte inwijding, de ‘laatste wijding’, het besef van de herwonnen eenheid.

De beleving van de sterrennacht, van de stilte op de heide, dat alles brengt het onmiddellijk Brahmanbesef dichterbij, vooral de liefde doet dat, maar de doorslag geeft het verlies van de liefde, het verdriet: uiteindelijk is er de onmiddellijke beleving van de Brahmaneenheid, als eeuwigheid, doordat de tweeheid van de liefde wordt overstegen.

Wetenschap

Wetenschap opent de weg naar de eerste wijdingen, naar het besef van de schoonheid van de natuur, de harmonische regelmaat in Brahmans zelfontvouwing in de wiskunde en in microbiologie met de microörganismen, de infuzoren, noctiluca's, die de gedichten - bijna zou ik zeggen - bevolken. Het belang van astronomie spreekt helemaal vanzelf: de harmonie der sferen van Pythagoras in ‘DAT ben jij’ ‘’t Wiskundig nachtpoëem, mechanisch prachtprobleem en het binomium (de tweeterm) van Newton. Zij zijn de “wetgevers” aan wie wij inzicht in de regelmaat van de natuurverschijnselen danken. Toch ontmaskert diezelfde wetenschap de zelfontvouwing van het Brahman.

Later, als Adwaita de somberheid van zijn studeerkamer verruilt voor een luie stoel, dan kan hij het streven naar wetenschappelijk inzicht relativeren:

> Gemakk'lijk lig ik in mijn leuningstoel
> naast rode pluche van zonnig tafelkleed;
> Plancks quantenleer zou 'k lezen, maar 'k vergeet
> van mijn hier-zijn 't hoogst wetenschapp'lijk doel:
>
> want 'k zie een tulpenveld, vol gekrioel
> van lichte en donkre vlammen; eer ik 't weet,
> silhouetteert mijn hand een haas, die eet
> met mumm'lend mondje van het vlamgewoel;
>
> en 't voorvlak van een doosje lucifers
> lijkt net een driehoek hyacintenblauw,
>
> met vage zilverglanzen, alsof vers
> waasde over 't veld de voorjaarsmorgendauw;
>
> en 'k schrik, van wat ik plotsling denk, pervers:
> tulpen zijn rood, filosofie is grauw.

De meetkundige voorbereiding opent de weg tot de eerste wijding, de schoonheid van natuur en kunst. Pythagoras combineert de schoon-

heid van natuur, muziek en wiskunde. In een ‘kubistisch’ sonnet blijkt hij de sleutel te hebben voor een avondimpressie:

> Waar bleef wel de meetkund'ge die begon
> zijn gouden werkstuk ginds te konstrueren?
> Hij liet een paar reusacht'ge tekenveren
> achteloos liggen op de horizon.
>
> Wat cirkelboog en punt daarbuiten leren,
> neergezet, scherp, met heldergeel crayon
> op effen vlak van blauwig grijs karton,
> staat in het oost de nacht te mediteren,
>
> En langzaam, langzaam om onzichtbare as
> wentelen rond in groots balancement
> de wereldstolpen van gespikkeld glas.
>
> 'k Hoor - Ja! nu weet ik 't: 't was Puthagoras,
> van sferenharmonie de dirigent,
> teeknaar van sterrepunt en maansegment.

Ja, dit wordt voortgezet in ‘DAT ben jij’. ‘Leunend aan wereldas,/ mijmert Puthagoras’ over zijn stelling en de vraag of die ook buiten de vlakke meetkunde houdbaar is: ‘De leer: een kromme is recht,/ logisch bezien, is slecht.’ Precies! ‘Logisch bezien’, dat was in het ‘cirkus wetenschap’ al afgewezen.

Dit zoeken is immers het thema van In de hoogte, waar de ik als een koorddanser balanceert in dat ‘cirkus wetenschap’, vervolgens grijpt naar zijn ‘aëroplaan van kunst’ om inderdaad de Waarheid te ontmoeten, die hem moederlijk toespreekt en Brahman vertegenwoordigt.

Het zoeken naar de waarheid is zoeken naar houvast, naar zekerheid en dat uit zich in een streven naar eeuwigheid. In de ordening van de bundel volgt op *In de hoogte* onmiddellijk dit sonnet:

> Hij ligt er nog de steen: een jaar geleden
> heb 'k zelf hem daar gelegd; en ik herken

heel goed de plek, vlak naast die scheve den,
waar 't zandpad, wit, loopt naar de hei beneden.

'k Dacht vaag: Wat 'k doe, lijkt op wat farao's deden;
eenzelfde ontzetting vroeg in mij en hen:
Alles vergaat; ben ik niet die ik ben,
en was en blijven zal in eeuwigheden? -

Ik was gaan liggen, 't hoofd dicht bij de steen;
en die, in 't langzaam dieper donker, scheen
een monument, egyptisch oud en groot.

Een kleine ster er boven, 'k Dacht: Zijn licht
vertrok, toen 't graf van Ramses werd gesticht.
En 'k voelde duidlijk: 'k was zijn tijdgenoot.

In het perspectief van het eeuwige Brahman is ook een Egyptische farao een tijdgenoot. Eigenlijk is er geen tijd, in het perspectief van de eeuwigheid is zelfs het woord gelijktijdigheid niet precies genoeg.

Schoonheid, natuur en kunst

De dichter beroept zich herhaaldelijk op de kunst. Maar natuurschoonheid lijkt meer bij te dragen dan kunstschoonheid. Beeldende kunst loopt het risico van ‘net echt’ te willen zijn; het panorama dat het moet afleggen tegenover een schilderij dat tenminste eerlijk is en zegt: ik ben maar schijn.

Toch wordt in Brahmans liefdefeest een verrassende en mooie verbinding gelegd tussen tempelsculpturen en de Griekse tragedie - beide hebben dezelfde mythologische onderwerpen:

...de tempel op 't terras straalt ongeschonden
de schoonheid uit, die denkende eeuwen gaven:
(...)
versteend in driehoekgevels openbaren (...)

trots, God en val tragisch schokkende jamben*
en zijn begrijpende aandacht meent te horen
verdampen weer tot ekstatische koren
de stilte van bevroren dithuramben.

Dit is een zeer directe verwijzing naar Sleetocht, dat zelf teruggrijpt op de tragische trilogie Oresteia van Aischylos, het verhaal van heroïsche Klutaimnêstra, die haar man Agamemnon doodt, en door hun zoon Orestes weer zelf vermoord wordt. Adwaita vertelt het verhaal op een sleetocht aan de geliefde vrouw. Uit het slot:

En als een wolk - hij kan een tijd versperren
met nacht en vuur het zonne- en sterrelicht;
maar dan verijlt hij: dunne nevel ligt
op 't stille land; er door schijnen de sterren -

zo pracht'ge Klutaimnêstra. Uit haar geest
nevelden weg Nu, toekomst en verleden.
Al wat ze had gedaan en had geleden,
haar grootheid en haar schuld - 't was niet geweest.

En Aiskhulos? Zijn vroomheid dacht te horen
verre oplossing van aardse dissonant:
tot inzicht leidt door leed Hoger Verstand;
recht, leiding, leed verheerlijkten zijn koren (...)
In de ontzettende orkhêstra van 't heelal
draaiden de wereldkoren; en ze zagen
(...)
het tragische aan van waan en schuld en val.
(...)
Ook zij - ginds lag 't hotel - stil overdacht
't 'Lering door leed' en 't sterlicht van Kronion.
Vol grootheid, vol tragedie, vol Orion
voelden wij beiden: nu geen liefdenacht.†

* *De jambische versmaat was karakteristiek voor de Griekse tragedie.*
† *Van Vriesland heeft ooit tegen mij gezegd: 'Dat verzin je niet. Dat moet werkelijk zo gegaan zijn.' Kronion is de planeet Jupiter.*

De tragedie brengt inzicht: zelfs dit is maskerspel. In de zelfontvouwing van het Brahman blijken ook de schuld en de grootheid van ‘pracht'ge Klutaimnêstra’ niet meer geweest te zijn dan een tijdelijke verschijning. Schuld en val zijn tragische waan. Hier is alles bijeen, de beleving van het tragische door kunst getoond - de schoonheid en de grootheid van het heelal, in harmonische ordening en cirkeling, en zelfs het besef dat de eenwording door de liefde overstegen moet worden, de tweezijdigheid van man en vrouw in Brahman geen stand houdt, maar kortstondige eenwording is.

De kunst die het meest bijdraagt tot de verwerving van het Brahmaninzicht blijkt muziek te zijn, vooral opera. De vaak genoemde Richard Strauss krijgt ergens een kritische opmerking om zijn ijdelheid, maar hij brengt de ik wel ‘langs Bach en Orpheus naar mijn Brahmanzon.’

Liefde, hartstocht en verlies

Opera is de hervonden Griekse tragedie en Wagner knoopt bewust aan bij Aischylos; juist hij is prominent in de bundel Brahman. Het gaat in diens opera's telkens om de vrouw die een gedoemde man redding of verlossing brengt, Senta in de Fliegende Holländer, Isolde (Tristan) en vooral Brünhilde (Ring des Nibelungen, waarin de Feuerzauber en tenslotte in een apotheose de crematie van held en heldin een afsluiting vinden waarmee de wereld tot het oervuur terugkeert.

De volgende, ‘voorlaatste wijding’ in het Brahmanmysterie is liefde, hartstochtelijke liefde. De geliefde doorbreekt de eenzaamheid van het kleine ik, de tweeheid en de tijdelijke eenwording in de liefdedaad brengen tot Brahmans eenheidsbesef, maar pas werkelijk als door de dood van de geliefde vrouw de late idylle is kapotgeslagen. Uit een tripelsonnet:

> Langs 't meer schitterde 't vuurwerk, knal na knal:
> (...)
> en toen ekstatisch vuur en donder rolde,
> keek ik naar jou, mijn Brünhild, mijn Isolde,
> en 'k dacht: Neen, 't is geen vuurwerk; 't is haar ziel.
> (...)

'k Zag irreëel 't solstitium-vierend bal:
was jij geen ster, die zalig door 't heelal
een zal'ge droeg, mij donkre, jij glorieuze?
Neen, neen, geen ster - jij was een opening
in muur van wereld - was 't herinnering? -
Maar 't Zelfde zie 'k nu nog door Betelgeuze.

Zij is een ster (een zon en lichtgevend), hij een planeet zonder eigen licht. Zij is ‘een opening in muur van wereld’. Dit is de sleutel!

De verstikkende eenzaamheid, die ook van een slot of kasteel in Brahmans liefdefeest een kloostercel maakte die elk contact frustreerde met de werkelijkheid buiten dit bewustzijnscellulair - om met Dr Dèr Mouw te spreken, wordt doorbroken door de vrouw:

Neen, 't was geen Mendelssohn, geen teer verhaal
van hoe een jongen en een meisje smachten:
opschreeuwden, triomfeerden, psalmden, lachten
violen, koper, orgel en cymbaal.

Brünhildes adem is 't, die 'k ademhaal:
haar jonge kracht, haar gretig lichaam trachten
niet af te weren, wat ze heet verwachtten,
't uit 't wereldhart opwagnrend bacchanaal.

De liefde als hartstocht is de voorlaatste wijding, het beleven van de eenwording van een tweeheid:

Rood vlamde in 't licht van vol schijnende lamp,
een vuur, jouw haar, kronkelend over 't kussen,
en hijgend knelden wij elkander tussen
onze begerige armen, klamp naast klamp;

In je ogen zag 'k, wazig door gouden damp,
flikk'ren 't verlangen, rillend door mijn kussen
weer, weer mijn gloed in jouw lichaam te blussen,
vertrokken in zalig kermende kramp. -

Toen ze in de kist je naar de vlammen droegen,
was 't, of de voeten een triomfmars sloegen
van diepe onsterflijkheid; en 'k heb gedacht:
Tot rook en as zal nu het vuur verteren
je lichaam, maar jouw ziel zal niets ooit deren,
die niet verbrandde in die extazenacht.

Liefde, die de opening van de wereld is, de eenzaamheid van de ik in zijn geïsoleerd kasteel doorbreekt. Maar ook die liefde, late idylle moet kapotgeslagen worden. Zij sterft. Pas het verlies van de geliefde doet deze tweeheid overstijgen tot de eenheid in het Brahmanbesef. De late idylle wordt dan wel kapotgeslagen, maar de beleving blijft te intens en is meer dan alleen Brahmaninwijding. En minder: Brahman zegt het zelf bij monde van de Waarheid - Zelfs die liefde bereikt niet Brahman:

Nog eens, toen je oud werd, zag je de Alpendalen
van 't leven jou met late idylle lokken;
(...)
‘En tot geluk geschapen’ - wat je leerde
als kind - 't verdord geloof zag je herbloeien.

'k Sloeg met bronzen bekkendonder kapot,
episch en groot, 't elegisch klokgetinkel:
(...)
En 't klonk als kanonnades, schot na schot,
(...)
Op ieder wolkenblad een gouden letter,
orakelde ik, en noodlot en sibylle:
‘Jouw wezenheid verwerkelijkt zich niet hier.’

En toen 'k - mijn laatste wijding - sloeg te pletter
't half zelfbedrog, de half tragische idylle,
gaf ik je als troost de stemming van King Lear.

Dit leidt tot:

Wie 't meisje, dat hij liefheeft, aait en kust,

dat hij zich, wereld, God zelfs haar vergeet,
hij zoekt, zonder dat zijn ekstase 't weet,
de vredige eenheid van wensloze rust.
(...)
Geen liefde - Niets, niets dan bewondering.

Ja, dat is de consequentie, maar de liefde die als laatste wijding ook weer kapotgeslagen moest worden klinkt in de gedichten toch heel hartstochtelijk. Adwaita wordt soms meegesleept en dreigt niet helemaal consequent te zijn. Hij probeert het: Zelfs de zo hartstochtelijk beleefde ‘late liefde’ was schijn, de geliefde vrouw zelf zelfs was onwerkelijk:

(...)
mijn laatste liefde, vromer nog dan de eerste,
gaf 't mooiste en 't heiligste, het diepste en het teerste -
onwerklijk was, die 'k 't meest heb liefgehad,
(...)
Zo wil ik dan, genezen voor altijd,
mij zalig om mijn grootste droefheid prijzen,
die aan 't verganklijk Ik het Zelf kwam wijzen
in vergezicht op de een'ge Wezenheid.
Geen stilte is zo diep, als die volgt op tranen;
en, weggevlucht voor lach, komt dichterbij
de schuwe wijsheid van vred'ge brahmanen:
schijnbaar gescheiden lijdt, die sloeg in mij.
En 't is, als hoorde ik Iets zichzelf vermanen:
‘Mijn liefde was ikzelf.’ - Zo werd ik vrij.

De geliefde sterft en daarmee bereikt de ik de eenwording met Brahman, al zal die pas door zijn eigen dood volledig zijn. Maar het tijdsbesef vervaagt: in het ‘Bedevaartgedicht’. Men denkt onwillekeurig aan Orpheus en Eurydike.

Toen 'k wist, dat voortaan 't mooiste van mijn leven
niets wezen zou dan één herinnering,
wou 'k zijn, waar zij was jong geweest, en 'k ging
naar 't dorp, dat zij me dikwijls had beschreven.

(...)
De boot legde aan. Afwezig ging 'k aan land;
en 'k had een vreemd gevoel, als was verboden,
wat ik kwam doen: een levende, die doden
verstoren gaat met heiligschenn'ge hand
(...)
't Leek of de levenden gestorven waren.
(...)
En 'k wist niet recht, wie eig'lijk van ons beiden
gestorven was: het leek als leefde zij
haar leven, groot en sterk, en troostte mij
met verre stem als toen, ginds, op die heiden,
dat 'k zou herleven, door haar ziel bezield,
en jong zou worden door haar liefdeleven,
dat zij mij kracht en teerheid weer zou geven,
Senta, de tere, en de heldin Brünhild
(...)
En prachtig hing de zon. 'k Wist: lang te voren
heb 'k dit beleefd bij net zo'n schittering.
Maar 'k wist niet, of hij op of onderging,
niet of 'k lang dood was al, of pas geboren.

Slot

Adwaita is tweezijdig gebleken, hij verwoordt ook het wrede, hartstochtelijke, maar hij bezingt vooral de schone schijn die tot Brahmaninzicht leidt. Niettemin:

Niets kan het Brahman eren, niets hem smaden
dan Brahmans eigen lof en spot:
geen spot, geen lof dan voor wat, wijze en zot,
het Brahman speelt in wereldmaskeraden:

Hij kunstnaar in natuur en mensendaden,
is kanker hier, trapt ginds zijn hoogst gebod,
en leeft de humor van almacht'ge God,
die, Christus, zich door Judas heeft verraden...

De eenheid in het Brahmanbesef is bereikt, opnieuw gevonden. Het eendje van Andersen ervaart extatisch wat het jongetje op de nachtelijke heide al voelde:

Ja, laat heb ik 't ontdekt: ik ben een zwaan;
mij heeft uit poel van dof, smartelijk leven
het stil gegroeide Godsgevoel geheven,
aardse gehechtheid heb ik weggedaan;

mijn vleugels zijn weer wit en waard te slaan
in Brahmans licht; want wat van slijk bleef kleven,
met blijde tranen heb ik 't weggewreven:
nu mag, nu durf, nu kan, nu moet ik gaan,

ik die, uit angst van aarde, hijgend wou vluchten
naar bevrijding in storm, in sterreluchten,
in koele smartenloosheid van natuur,

tot waar, van eeuwigheid in Brahman dronken,
de extaze ziet als wolk van sterrevonken
stuiven 't Heelal uit 't eigen Wereldvuur.

Ontmoeting met Adwaita

Peter du Gardijn

Ik leg mijn vereelte handen op het pantserglas:
naast mijn schemerlamp houdt zich zilt
een stille rechthoek uit de oceaan staande,
die mijn hoofd vervult van waterdamp.

Tussen scherven van vulkaanrots borrelt adem,
recht van boven daalt broos zinklicht neer.
Dit is Brahmans wiegende troostlichaam,
een zacht koraalrif waar tulen mist in hangt.

Dan zie ik hem. Zwevend langs de toppen
van het anemonenbos, horlogegroot duikbootje.
'T is een trilkristal en 't woelt iets los. Zeer

waterproof boekt het voortgang per millimeter
en waaiert mij met de vinnen inzicht toe.
Het is ter plekke om mijn missing link te zijn.

Op stap met Adwaita

Kees Jiskoot

Een ignorant

Ik wurm me door het werk van deze dichter.
Taai ongerief, geen vers geeft mij een schok,
geen halfje zelfs maar op de schaal van Richter;
het vlindert niet en draagt geen minirok.

Het wemelt van inversies en elisies,
aan apostroffen tel ik een miljoen;
zijn poëzie is mij te metafysisch,
dat Ál, dat Zelf, dat Wereldvizioen...

Maar dan brengt plots een trilling mij tot leven,
een Light Verse, jongens! Prachtig om te zien,
hoe geestig hij Gods schepping heeft beschreven;*
ik geef hem enkel daarvoor al een tien.

Weet iemand mij intussen uit te leggen:
is het Der Móuw, of moet je Dèr Mouw zeggen?

* *Zie: 'God's wijze liefde had 't heelal geschapen'.*

Adwaita in de binnentuin

Elisabeth Kaldas

De zon staat hoog en warm, ik zit verscholen
in 't zomers groen en hoor de karekiet
- of één of and're vogel - met zijn lied,
libellen dansen rond in parabolen.

Lavendel spreidt haar geurstof onverholen,
ik lees de dichter die de wereld ziet
als één geheel, een scheiding voel ik niet;
'k ben Brahman - in de herrie van twee scholen!

Dan zie ik jongens rennen met een beker
en waarschuw zacht de vluchtende libel.
Geroep: juf, juf, hij trekt de vleugels uit!

De juf zit ver, hoort niks - dat is wel zeker.
Kijk toch eens, wat geniet dat stoere stel
van de natuur! Haar blije stemgeluid.

Gedicht
J.A. dèr Mouw

Kent iemand dat gevoel: 't is geen verdriet,
't is geen geluk, geen menging van die beiden;
't hangt over je, om je, als wolken over heiden,
stil, hoog, licht, ernstig; ze bewegen niet.

Je voelt je kind en oud; je denken ziet
door alles, wat scheen je van God te scheiden.
't Is, of een punt tot cirkel gaat verwijden;
't is, of een cirkel punt wordt en verschiet.

Je denkt: Nooit was het anders; tot mijn Wezen
ben 'k al zo lang van sterflijkheid genezen.
Je weet: Niets kan mij deren; ik ben Hij.

Tot zekerheid je twijfel opgeheven,
zo hang je als eeuwig boven je eigen leven:
je bent de wolken en je bent de hei.

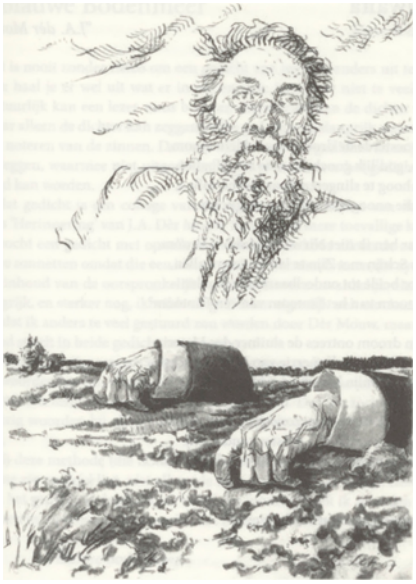

tekening Jet Nijkamp

Adwaita

‘J.A. dèr Mouw’

Ik koesterde de droom van 't klein atoom,
Om, god'lijk goochelaar, de hemelballen
Omhoog te slingeren door alleelallen,
Ik, die onooglijker lijk dan de gnoom.

Maar ben ik niet Nirwana's dubb'le droom,
Om Schijn met Zijn te laten samenvallen,
Door beide tot ondeelbaarheid te ballen -
Fantoom van het fantoom van een Fantoom?

Mijn droom ontrees de sluimer der Materie,
Die zélf uit Nachtmerrie van Niets verscheen:
'K ben in mijn kleinheid even groot als Zij.

Zooals ik niet schijn zonder Haar mysterie,
Blijft Zijn geschitter duister zonder mij:
Brahman's erbarmen maakt ons drieën Eén.

(een pastiche door Paul Claes)

't Blauwe Bodenmeer
Hein Walter

Het is nooit zonder risico om een gedicht van iemand anders uit te leggen; haal je er wel uit wat er in zit, en ook: haal je er niet te veel uit. Natuurlijk kan een lezer soms beter en dieper zien dan de dichter zelf, maar alleen de dichter kan zeggen welke gedachten belangrijk waren bij het noteren van de zinnen. Daarom wil ik eens een gedicht van mijzelf uitleggen, waarmee niet uitgesloten is dat er meer over het gedicht gezegd kan worden.

Het gedicht is een collage van de eerste twee sonnetten van de cyclus ‘Herinnering’ van J.A. Dèr Mouw. Een min of meer toevallige keus: ik zocht een gedicht met opvallende woorden. Ik koos alleen de eerste twee sonnetten omdat die een kleine eenheid vormen binnen die cyclus. De inhoud van de oorspronkelijke gedichten was aanvankelijk niet belangrijk, en sterker nog, ik wilde de gedichten eigenlijk ook niet kennen omdat ik anders te veel gestuurd zou worden door Dèr Mouw, maar de dood speelt in beide gedichten een grote rol.

Mijn werkwijze was als volgt: ik typte de twee gedichten over, knipte de woorden los van elkaar, zodat de tafel vol lag met losse woorden. De eerste tien minuten heb ik alleen maar gekeken. Daarna zocht ik voorzichtig woorden bij elkaar, halve zinnen. De keuzes maakte ik impulsief.

Bij deze methode (die ik vaker gebruik) is het zo, dat als eenmaal de eerste zin op tafel ligt, niet alleen de toon is gezet, maar ook de inhoud van het gedicht al duidelijk is. Vanaf dat moment zoek ik woorden die passen in de inhoud. De woorden die niet passen, blijven ongebruikt.

't Blauwe Bodenmeer

Een man staat op de oever van zijn leven:
langzaam strijkt de dood neer op zijn voorhoofd.
Hij hoort de vlakte van het meer.
Hij hoort de laatste sneeuw.
Hij hoort de klokslag van de veerman
die herinnering tot afgrond splijt.
De man kijkt weerloos in zijn ziel.

't Is niet de dood die sart en nauwelijks eindigt,
maar het is angst, de ongeduldige, die spreekt.
Wie luistert: hem zit de dood als waanzin
in zijn keel met tinteling en hoefgeklop,
een late ruiter op zijn schaduwpaard,
sneeuwstuivend, worgend.
Luister oor, hij beukt en bonkt,
hij komt, goddank, hij komt.

De titel: *'t Blauwe Bodenmeer* - Een plaatsbepaling, het gedicht kan nog alle kanten op. *Een man staat op de oever van zijn leven* - een man is aan het einde gekomen van zijn leven en staat aan de oever van een meer. Hij staat, kijkt, wacht af.

Langzaam strijkt de dood neer op zijn voorhoofd. - De dood (een klein vliegend, vogelachtig wezen?) strijkt behoedzaam op het voorhoofd van de man. Ik dacht hierbij aan de olie, het laatste heilig sacrament, die op het voorhoofd van een stervende wordt aangebracht door een priester.

Hij hoort de vlakte van het meer. - Is de man nu dood? Hij is in ieder geval niet van zijn gehoor beroofd. *Hij hoort de vlakte van het meer*. Kun je een vlakte horen? Ja, vraag het aan een blinde, die hoort of voelt aan de stilte of een landschap weids is of vol. Als je stervend bent (of al gestorven), zegt het gedicht, hoor je dingen die je nooit eerder hoorde.

De vlakte staat voor mij voor eenzaamheid, een emotie die onlosmakelijk met sterven lijkt verbonden.

Hij hoort de laatste sneeuw. - Kun je sneeuw horen vallen? Vraag het de blinden.

De laatste sneeuw. De allerlaatste sneeuw. De man hoort voor het allerlaatst (en misschien ook wel voor het eerst) het vallen van sneeuw. Wat een melancholie. Afscheid, treurnis, ook emoties die voor mij verbonden zijn met doodgaan.

Hij hoort de klokslag van de veerman - Daar komt de veerman. Zal hij de man naar gene zijde brengen? Klokslag: zijn tijd is gekomen. Maar ook klinkt daarin het kolken van het water door.

die herinnering tot afgrond splijt - Nu gaat het beginnen. Er is geen terugweg voor de man.

Ik geloof in reïncarnatie. En ook dat, voordat je reïncarneert, je in het reine moet komen met het laatst geleefde leven. Volgens Rudolf Steiner

herleef je je leven na je dood. Je herleeft je eigen leven, maar je bent je ook bewust van wat anderen voelden en dachten van jou. Er is dan een soort onbegrijpelijke verbondenheid met alles en iedereen. Je ziet en voelt het leven dat je hebt geleefd in al zijn facetten (goede en slechte). De man in het gedicht staat aan de duizelingwekkende afgrond die zijn leven is.

De man kijkt weerloos in zijn ziel. - In de vorige regels heeft de man geluisterd, nu moet hij zien. Hij moet onder ogen zien wat hij gedurende zijn leven anderen heeft aangedaan. Alleen op die manier kan er sprake zijn van leren, en dus van een hopelijk beter volgend leven. Dat kijken zal geen pretje zijn.

't Is niet de dood die sart en nauwelijks eindigt,
maar het is angst, de ongeduldige, die spreekt.

- Hier neemt het gedicht een wending: het gaat niet meer over de man, maar over hoe mensen soms tegen de dood aankijken. De angst voor de dood kan een leven ernstig verzieken.

Wie luistert: hem zit de dood als waanzin
in zijn keel met tinteling en hoefgeklop,
een late ruiter op zijn schaduwpaard,
sneeuwstuivend, worgend. - Als je luistert naar de doodsangst, dan lijkt het of de dood al bezit van je neemt tijdens je leven; je hartslag verandert in het hoefgeklop van het schaduwpaard (een van de paarden van de Apocalyps?). De ongenoemde raad die in deze zinnen ligt verborgen, is om tijdens je leven niet te veel met de dood bezig te zijn; luister niet naar de angst.

Luister oor, hij beukt en bonkt,
hij komt, goddank, hij komt. - Als je dan tóch luistert naar die doodsangst, dan zul je denken dat je de dood zal horen naderen. Als het dan werkelijk zover is, zal de dood een bevrijding zijn, zoals de laatste zinnen van dit gedicht bevrijdend zijn na zoveel deprimerende zinnen.

Dèr Mouw probeerde in zijn gedichten uitdrukking te geven aan zijn diep religieuze (Hindoe-) inzicht dat de menselijke ziel (Atman) gelijk is aan de wereldgeest (Brahman). Met andere woorden, het ‘ik’, de waarneembare wereld en God vallen samen.

Het bijzondere bij het nieuwe gedicht is, dat niet alleen de woorden van Dèr Mouw dezelfde zijn gebleven, maar dat ook de inhoud religieus

is gebleven, slechts getransformeerd in een geloof, dat misschien helemaal niet wezenlijk anders is dan wat Dèr Mouw geloofde.

Van gedichten wordt wel eens gezegd dat ze ingefluisterd worden door een hogere macht. Als dat inderdaad zo is, dan maakt die hogere macht deel uit van het gedicht. De volgorde van de woorden kun je veranderen, maar het gedicht blijft bezield.

De oorspronkelijke gedichten, de eerste twee gedichten uit de cyclus ‘Herinnering’:

ZOALS DE RUITER OVER 'T BODENMEER, -
Voortvloog sneeuwstuivend 't paard. 'T werd schemering.
Zijn schaduw, blauwe reus, tot grauw verging.
Ook 't laatste violet. De nacht zonk neer.

Eindigt dan nooit de vlakte? Nauwelijks meer
Ziet hij de grens van sneeuw en kimmenring.
Goddank! Uit verre lamp een tinteling:
Hij moét naar de overkant - Hij staat aan 't veer.

Verbijsterd spreekt de veerman. En hij hoort.
Maar hoort iets anders: hoort, hoe zijn galop
Beukt, bonkt op 't ijs met razend hoefgeklop,

Iedere sprong een klokslag aan de poort
Van ongeduld'ge dood: hij sart hem op.
Hij komt - Daar splijt de deur - Een worgend koord -

EN AAN DE MAN, DIE DOOD OP DE OEVER GLEED,
Dood, dood náást 't ijs - terwijl de veerman sprak -
In stervend oor klepelend hoefgeklak,
In dichte keel vergeefs gewilde kreet,

Denkt vaak, wie langzaam oud werd in veel leed:
Zijn leven ziend, begrijpt hij niet, dat 't strak-
Gespannen, door de smart gebonsde vlak
Van 't breekbaar denken niet tot waanzin spleet.

Hij luistert, weerloos: oude herinnering
Mummelt van Toen, en Toen. En 't is, als viel

Over zijn Ik late angst en duizeling
Om wat er loerde in de afgrond van zijn ziel.

Hij luistert; en zijn hand, weifelend, strijkt
Over zijn voorhoofd. En hij zit; en kijkt -

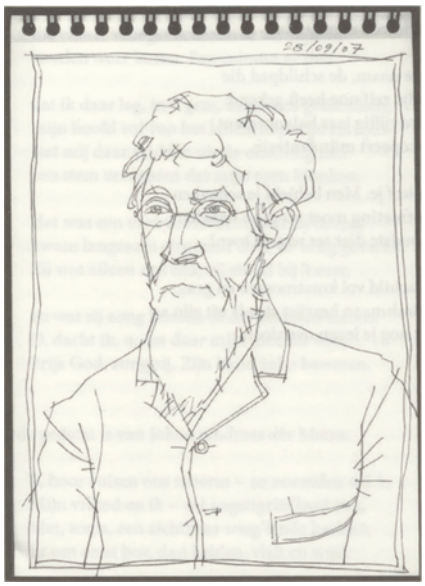

tekening Mars Gremmen

Reuzenschildpad Adwaita

Patty Scholten

Voor Johan Andreas dèr Mouw

Je lijkt op iemand, en 'k weet niet op wie.
Soms lijkt het of je 'n halve aardkloot bent.
Op boomstronken sjouw jij een continent
door India, in een menagerie.

Adwaita is je naam, de schildpad die
de maharadja zelf nog heeft gekend:
tweehonderdvijftig jaar balancement
en stil bioscopeert mijn fantazie.

Tenslotte stierf je. Men behield je schaal en
een koolstofmeting moet nu gaan bepalen:
was jij het oudste dier ter wereld toen?

Er rest een schild vol korstmossen en gras.
Maar een Brahmaan herrijst steeds uit zijn as.
Ja, één keer nog je leven overdoen.

Twee regels

Co Woudsma

Graag wil ik twee regels vergelijken. Elke regel staat in een bekend gedicht van een beroemde Nederlandse dichter. Ik zal eerst beide gedichten citeren. Het eerste gedicht is van Martinus Nijhoff.

De moeder de vrouw

Ik ging naar Bommel om de brug te zien.
Ik zag de nieuwe brug. Twee overzijden
die elkaar vroeger schenen te vermijden,
worden weer buren. Een minuut of tien

dat ik daar lag, in 't gras, mijn thee gedronken,
mijn hoofd vol van het landschap wijd en zijd -
laat mij daar midden uit de oneindigheid
een stem vernemen dat mijn oren klonken.

Het was een vrouw. Het schip dat zij bevoer
kwam langzaam stroomaf door de brug gevaren.
Zij was alleen aan dek, zij stond bij 't roer,

en wat zij zong hoorde ik dat psalmen waren.
O, dacht ik, o, dat daar mijn moeder voer.
Prijs God, zong zij, Zijn hand zal u bewaren.

Het tweede gedicht is van Johan Andreas dèr Mouw.

'K hoor ruisen ons moeras - zo noemden wij 't,
Mijn vriend en ik - vol angstigrits'lend riet,
Met, soms, een zichtbaar wieg'lende karkiet;
Er om eerst bos, dan heiden, vlak en wijd.

Wij stookten vuurtjes, veilig: niemand ziet
De blauwe rook. Over ons, dreigend, glijdt
Kraaiengeroep, vreemd, wild, door de eenzaamheid. -
Leeft hij nog? - 'K ruik de hars - Ik hoop van niet.

Ik heb hem vaak beledigd en gegriefd;
Want 'k hield van hem. Neen, 'k was op hem verliefd.
Neen, meer - mijn ideaal van goed en waar.

Nu ben ik oud. In Brahman is vergaan
Mijn wereld, en ikzelf, grijze brahmaan -
Hij had blauwe ogen en mooi donker haar.

Ik houd zowel van Nijhoff als van Dèr Mouw. Wel denk ik dat Nijhoff een groot talent was, en Dèr Mouw een genie.

Ik vind de titel en de eerste anderhalve regel van ‘De moeder de vrouw’ beeldschoon. De rest van dit overbekende gedicht vind ik ver onder Nijhoffs maat. Krakkemikkig geformuleerd, sentimenteel van inhoud. Het titelloze ‘'K hoor ruisen ons moeras - zo noemden wij 't’ is al sinds 1975 mijn lievelingsgedicht, mijn lijfgedicht, zogezegd.

Maar nu de twee regels waar het mij hier om gaat. Twee regels die elkaars tegengestelde vormen: de dertiende regel van Nijhoffs sonnet en de achtste regel van Dèr Mouws sonnet.

Nijhoff schrijft: ‘O, dacht ik, o, dat daar mijn moeder voer.’

Dèr Mouw schrijft: ‘Leeft hij nog? - 'K ruik de hars - Ik hoop van niet.’

In zekere zin zijn dit van beide gedichten de kernregels.

Nijhoffs regel drukt een algemeen aanvaard, zelfs voor de hand liggend gevoel uit. Je wenst dat een dierbare overledene nog zou leven, dat je hem of haar nog zou kunnen meemaken. Ik twijfel niet aan Nijhoffs oprechtheid, hij heeft het in zijn gedichten zó vaak over zijn moeder dat hij vast wel veel van haar gehouden zal hebben. Dat neemt niet weg dat hij in deze regel, en trouwens ook in de rest van het gedicht, een gevoel uitdrukt dat geheel en al ‘naar behoren’ is. Het gevoel of, anders gezegd, de gedachte is zelfs - los van de formulering - een cliché te noemen.

Zijn moeder is dood. Hij ziet een vrouw. Hij wil dat zijn moeder nog leeft.

Nijhoff is een heel grote dichter. Maar het is ten diepste wel een bur-

gerlijke dichter, en juist in dit gedicht komt dat sterk naar voren. Nu kan een mens als lid van de maatschappij niet burgerlijk genoeg zijn. Maar de burgerlijke waarheid is niet de uiteindelijke waarheid. Het heelal is niet burgerlijk. Het leven zelf is, in al zijn verschrikking, niet burgerlijk. Het door Nijhoff weergegeven en opgeroepen gevoel is, in hedendaagse modetaal uitgedrukt, ‘politiek correct’. Het is een gevoel dat is goedgekeurd door de Nederlandse Vereniging tot Seksuele Hervorming van Huisvrouwen.

Nu de regel van Dèr Mouw. Die heeft iets verschrikkelijks. Hij hoopt dat de vriend, van wie hij zoveel hield, niet meer leeft. Op het eerste gezicht is dat een vreemde gedachte. Een gezonde Hollandse kerel gaat toch graag naar een reünie? Tegenwoordig zijn er zelfs TV-programma's waarin mensen verloren geraakte dierbaren laten opsporen en op het internet heb je populaire reüniesites. Je jeugdvriend, op wie je verliefd was, die je ideaal van goed en waar was, doodwensen lijkt zowel absurd als onethisch te zijn.

Dèr Mouw heeft hier de moed om een gedachte te uiten die bepaald onburgerlijk is en voorbij de ethiek ligt. Misschien heeft zijn jeugdvriend dit (in 1933 voor het eerst gepubliceerde) sonnet wel gelezen, je kunt het niet uitsluiten. Dan moet het voor die vriend toch akelig zijn geweest op de regel ‘Leeft hij nog? - 'K ruik de hars - Ik hoop van niet.’ te stuiten.

Dèr Mouw laat hier een beangstigende emotie en gedachte zijn zelfcensuur passeren. Die prachtige, ideale, of schijnbaar ideale jongen van toen mag geen middelbare, hoogstwaarschijnlijk in allerlei opzichten lang niet ideale man zijn geworden. Veel beter was het, als hij dood was, misschien zelfs (al staat dat er niet letterlijk) jong was gestorven.

Deze regel ontroert en fascineert mij nog net zo sterk als toen ik hem, zelf nog jongen, voor het eerst las. Hij verplaatst me naar het niet-alledaagse, naar een diepere werkelijkheid. Je komt in contact met een extreem pessimisme, dat juist weer schoonheid en troost schept. Het is niet een regel die de wandtegeltjes zal halen.

De goedbedoelde moeder van Nijhoff is kitsch. U vraagt, wij draaien. De doodgewenste vriend van Dèr Mouw leeft als het dodenmasker van Toetankamon. ‘Hij had blauwe ogen en mooi donker haar.’

'K ben Brahman, maar ik sta niet op de lijst...

Co Woudsma

Het is fijn én treurig om je bewondering voor iets of iemand met weinigen te delen. Enerzijds is het strelend om tot een elite te behoren, anderzijds frustreert het gebrek aan erkenning. ‘Maar dit is toch gewoon superieur? Ik ben toch niet gek?’

Zo ervaar ik al ruim dertig jaar dat de naam ‘Dèr Mouw’ bij nagenoeg niemand ook maar iets oproept. Dat iemand zijn middelbare school heeft afgemaakt, dat iemand nadrukkelijk in de Nederlandse poëzie is geïnteresseerd - dat zegt in dit geval niets. Een enkeling weet de relatief beroemde regel ‘'K ben Brahman, maar we zitten zonder meid...’ te produceren, maar dan heb ik het al over een zeer kleine minderheid.

In 1975 was ik veertien en zat ik in de derde klas van het Atheneum. Voor mijn plezier nam ik de bekende literatuurgeschiedenis annex bloemlezing (in twee delen) van Lodewick door. Tjonge, wat vielen de meeste gedichten en prozafragmenten mij tegen. Was dit nu die veelbezongen vaderlandse letterkunde?

Tot ik op een viertal heel vreemde gedichten stuitte. Ik was inmiddels in de jaren '10 van de twintigste eeuw beland. Jaren met veel zee, meeuwen, ouderwetse naamvalsvormen, noem maar op. En daar was dan plotseling een dichter die het over een draaiorgel had dat kwijldraderig gejank spuugt, over gespleten vingertoppen, over een aquarium, een dichter die hoopt dat zijn jeugdvriend, op wie hij verliefd was, niet meer leeft.

Zó kon het dus ook! Je hoefde je als dichter dus helemaal niet te beperken tot schrijven in een clichétaal over clichéonderwerpen. Alle woorden, alle onderwerpen waren toegestaan. Originele beeldspraak - ja, graag! En ook inhoudelijk waren er geen taboes.

Het spreekt haast vanzelf dat ook in 1975 de poëzie van Dèr Mouw niet in de boekhandel lag, en ook niet in de kasten van de Openbare Bibliotheek Weesp stond. Gelukkig kon ik bij de bibliotheek de drie delen poëzie van de *Verzamelde werken* aanvragen. Het lezen van die boeken was een koortsachtige, uitputtende ervaring, in positieve zin.

Inmiddels is het een generatie later. Ik ben nu zelf dichter (zei de muis tegen de olifant) en geef ook vaak les in dichten. Zelden tref ik een leerling die van Dèr Mouw gehoord heeft - althans, voordat ik mijn idool aan hem of haar opdring. Hoeveel straten en pleinen zijn er naar Dèr Mouw genoemd? Is er een Dèr Mouwprijs? Heeft zijn portret ooit op een bankbiljet gestaan? Toegegeven, in 1986 verscheen het *Volledig dichtwerk* en in 1980 en 2000 Komrij's bloemlezing *'K ben Brahman, maar we zitten zonder meid*, maar anno 2007 is er niets, werkelijk niets van Dèr Mouw eerstehands te koop.

Dit voorjaar publiceerde het Letterkundig Museum een lijst (‘canon’) van de honderd grootste dode Nederlandstalige schrijvers. Een door het Museum benoemde commissie van deskundologen (Maarten Asscher, Geert Buelens, Sophie Levie, Marita Mathijsen, Nelleke Noordervliet, Cyrille Offermans, Frits van Oostrom, Pieter Steinz, René van Stipriaan en Joost Zwagerman, onder voorzitterschap van Anton Korteweg, directeur van het Letterkundig Museum) stelde de lijst samen. De gecanoniseerde schrijvers zullen - natuurlijk niet in eigen persoon - de komende jaren met elkaar de permanente expositie van het Letterkundig Museum vormen.

Toen ik van de canon hoorde zocht ik onmiddellijk - vol hoop maar ook door ervaring argwanend geworden - de website van het Museum op. Dèr Mouw ontbrak. Ik besloot meteen een virtuele brief aan het Letterkundig Museum te schrijven.

Geacht Letterkundig Museum,

Zojuist bekeek ik op uw website de lijst van de volgens u honderd grootste dode Nederlandse schrijvers.

Gelukkig: Couperus, Bordewijk en Reve ontbreken niet. Wel ontbreekt onze grote zeventiende-eeuwse erotische en mystieke dichter Jan Luyken. En tot mijn verbazing ontbreekt ook... de enige werkelijk grote auteur die de Nederlandse taal ooit heeft opgeleverd! Precies, Johan Andreas dèr Mouw (1863-1919), alias Adwaita.

U kent zijn werk, in elk geval zijn gedichten? Zijn revolutionaire spreektaaltoon zijn uiterst vernieuwende metaforiek, zijn enorme verrijking van het dichterlijke lexicon, zijn beeldenrijkdom, zijn filosofische diepzinnigheid?

Zijn enorme invloed op de naoorlogse dichtkunst, en heus niet alleen op de ‘sonnettenbakkers’?

U meent toch niet serieus dat bijvoorbeeld Marsman, Bomans en Carmiggelt grotere schrijvers zouden zijn?

U kent de mening van onder anderen Ter Braak, Bordewijk, Vestdijk, Buddingh', Hermans, Komrij en Rob Schouten over Dèr Mouws oeuvre?

In tegenstelling tot het werk van de Tachtigers is dat van Dèr Mouw nog perfect leesbaar.

Alstublieft, herstel deze vergissing snel!

(...)

Hoe moet onze enige dichter van internationaal formaat nu ooit wereldberoemd worden, als deze profeet niet eens in zijn eigen land wordt geëerd?

(...)

In deze verschrikkelijke Marco Borsato-tijd is het belangrijk dat de Nederlanders hun grootste dichter leren kennen.

Het lijkt me zo zonde van mijn tijd om hier actie voor te moeten voeren - toch zal ik dat doen als dit mailtje niet afdoende mocht blijken.

Ongerust wacht ik op uw antwoord.

Met vriendelijke groet,

Co Woudsma, dichter

Korte tijd later kreeg ik antwoord van directeur Anton Korteweg. Dit leidde tot mijn tweede mail:

Geachte heer Korteweg,

Dank voor uw sympathieke (maar helaas niet bevredigende) antwoord.

(...)

Dat u persoonlijk Dèr Mouw mist, dat doet me natuurlijk deugd. Wij zijn beiden blijkbaar fan (ik al 32 jaar, sinds mijn veertiende). Maar het is, vanzelfsprekend, geen antwoord op mijn vraag.

Even een terzijde. Je kunt je natuurlijk afvragen (...) of een lijst met de honderd grootste dode Nederlandse schrijvers niet puur een lijst van onze honderd grootste literaire schrijvers zou moeten zijn. Ik vind eigenlijk van wel. Er staan, zoals u zelf al aangeeft, heel wat schrijvers die in het algemeen niet tot de literatuur (bellettrie) gerekend worden op de lijst: Spinoza, Anne Frank etc. Personen die, mijns inziens, wellicht tot de honderd grootste Nederlanders behoren, maar daarom nog niet tot de honderd grootste schrijvers (kunstenaars, stilisten, scheppers van taalschoon-

heid, of hoe je het ook wilt definiëren). Dan staan er ook nog eens veel schrijvers op de lijst die, naar het mij toeschijnt, vanwege hun ‘historische belang’ op de lijst staan (bijvoorbeeld Tollens en Carmiggelt). Er is dus, blijkbaar, gekozen voor een soort ‘politiek correcte’ van-alles-een-beetje-lijst. En níet voor een lijst met ‘simpelweg’ onze honderd beste schrijvers (ongeacht hun invloed of hun historisch belang of hun populariteit of hun representativiteit etc.). Dat vind ik erg jammer. Ik kan me een lijst met onze honderd grootste schilders (Bosch, Hals, Rembrandt, Fabritius, Vermeer, Van Gogh, Breitner etc.) voorstellen. Of - met meer moeite - een lijst van onze honderd grootste componisten (Sweelinck, Vermeulen, Schat etc.). Die lijsten zouden hoogstwaarschijnlijk puur esthetisch zijn. Zo zou er ook een puur esthetische lijst van onze honderd grootste, beste schrijvers gemaakt kunnen worden. Dat kan nog steeds! Tot zover mijn terzijde.

Ik heb niet de indruk dat, om het maar even ambtelijk uit te drukken, ‘mijn klacht in behandeling is genomen’, dat wil zeggen aan de commissie (die de lijst heeft samengesteld) is voorgelegd. Ik zou graag willen dat dat alsnog gebeurt. Ik hoop dat serieus naar mijn (in mijn eerste mailtje verwoorde) argumenten wordt gekeken. Ik ga er nog altijd maar vanuit dat Dèr Mouw over het hoofd is gezien, vergeten is (dat is al erg genoeg), en dat hij niet moedwillig buiten de lijst is gelaten. (...)

Want, laten we wel wezen: het gaat hier niet over een of ander twijfelgeval, een of andere randfiguur. (De een mist Pietje Puk, de ander mist Marietje Jansen.) (...)

Er zijn toch niet honderd Nederlandse schrijvers groter dan Dèr Mouw? Of zelfs maar tien? Dat kan een serieuze literatuurkenner toch niet menen?

Zouden de Duitsers een top honderd maken zonder Hölderlin en Rilke, de Engelsen een top honderd zonder Marveil en Hopkins (om maar wat voorbeelden te noemen)? Je mag toch hopen van niet!

Als Dèr Mouw blijft ontbreken, verliest die hele lijst (en de daarbij behorende toekomstige permanente tentoonstelling) haar waarde.

Ik hoop dat de zaak ‘in der minne geschikt kan worden’. Dat mijn (opbouwend bedoelde) klacht door de commissie in behandeling wordt genomen en dat Dèr Mouw alsnog (ten koste van een of andere onbetekenende, of althans minder grote figuur) op de lijst wordt geplaatst. Vergissing is toch menselijk? Het is toch geen schande als de commissie toegeeft Dèr Mouw over het hoofd gezien te hebben? En de commissie moet toch openstaan voor discussie en voor gefundeerde kritiek? Een van bovenaf opgelegde canon lijkt mij een onware canon, een namaak-canon.

Ik zou het echt héél vervelend vinden als ik actie moest gaan voeren. Ik ben beslist geen activist van nature. Maar als het nodig is, kom ik voor Dèr Mouw op. Natuurlijk niet in zijn belang, maar in het belang van de Nederlandse cultuur. Dat klinkt ietwat zwaar, maar het ís ook zwaar.

Zelfs als u Dèr Mouw half zo goed vindt als ik hem vind, staat u nóg aan mijn kant! Stelt u mij alstublieft niet teleur!

Met vriendelijke groet,

Co Woudsma

Er volgde weer een mail van Korteweg. Daarin stond dat Dèr Mouw bewust buiten de canon was gelaten. Korteweg stelde dat beroep niet mogelijk was maar ‘over een jaar of wat komt er ongetwijfeld een herkansing.’ Dit teleurstellende antwoord leidde tot mijn derde mail:

Geachte heer Korteweg,

Ach, wat jammer...
(...)
Uw mail is vriendelijk van toon, daarvoor ben ik u erkentelijk. Maar dat u weigert mijn elektronische bezwaarschrift(en) aan de commissie(leden) door te sturen, dat vind ik natuurlijk heel vervelend.

Een paar mensen die zonder inspraak beslissen wat de honderd grootste dode Nederlandstalige schrijvers zijn - dat kan niet kloppen. Hebben deze mensen de wijsheid in pacht? Vergeleken met Dèr Mouw zijn zij niet groter dan atomen. Waarom zouden juist déze mensen die top honderd kunnen samenstellen? En: wie heeft deze mensen benoemd?

Natuurlijk: je kunt zo'n lijst ook niet ‘democratisch’ laten vaststellen. Dan krijg je een lijst met Toon Hermans en Nel Benschop (vier miljoen verkochte dichtbundels!). Bij die niet zo lang geleden vastgestelde lijst van de honderd belangrijkste Nederlanders aller tijden eindigde Pim Fortuyn op de tweede plaats... Nee, de massa heeft de wijsheid zéker niet in pacht.

Maar een intelligente gedachtewisseling, een openstaan voor kritiek door literair onderlegde personen, dát is toch helemaal niet zo raar! Dat is, lijkt mij, zelfs een voorwaarde om die canon tot een ware canon te maken.

Getuige uw eerste antwoord vindt u dat Dèr Mouw wél in de canon thuishoort. Maar er zitten blijkbaar verschillende personen in de commissie die van mening zijn dat er honderd Nederlandse auteurs belangrijker zijn dan Dèr Mouw. Daarmee diskwalificeren ze zich. Want er zijn nul Nederlandse auteurs belangrijker dan Dèr Mouw. Aan de samenstelling van de lijst hebben dus verscheidene ondeskundige personen meegewerkt. Sowieso is een top honderd zonder Dèr Mouw van nul en generlei waarde, niet serieus te nemen en zeker geen canon.
Er zit voor mij dus niets anders op dan actie te gaan voeren. (...) Een canon zonder Dèr Mouw, dat vind ik onacceptabel. (Ook zou elk Nederlands huisgezin naast de

Bijbel Dèr Mouws *Volledig dichtwerk* in de boekenkast moeten hebben staan. Maar wordt daar aan gewerkt? Is er überhaupt al een Dèr Mouwgenootschap?)

Bij voorkeur samen met andere Dèr Mouwminnende dichters (m/v) zal ik mij beraden op volgende stappen.

(...)

Met vriendelijke groet,

Co Woudsma

Korteweg mailde terug dat het Letterkundig Museum toch zeker zelf wel mocht uitmaken welke schrijvers het exposeert, en dat het Rijksmuseum ook zelf beslist welke schilders worden tentoongesteld. Hierop volgde de laatste Dèr Mouwmail:

Geachte heer Korteweg,

Dank voor uw mail!
(...)
Natuurlijk mag het Letterkundig Museum helemaal zelf bepalen welke schrijvers het exposeert! Daar gaat het mij niet om! Al richt het Museum een Sonja Bakkerzaal in, al bouwt het Museum er een Kluunvleugel bij: wie ben ik om me daar mee te bemoeien?

Maar de vergelijking met het Rijksmuseum gaat niet op. Voor zover ik weet heeft het Rijksmuseum geen lijst uitgevaardigd met wat volgens deze instelling de honderd belangrijkste dode Nederlandse schilders zijn.

Het Letterkundig Museum heeft wél een top honderd gepubliceerd. Sterker: uw museum heeft voor het samenstellen van die lijst een externe commissie benoemd. Althans, ik ga er van uit dat niet alle commissieleden in dienst van het Letterkundig Museum zijn.

De vergelijking zou pas opgaan als het Rijksmuseum een externe commissie zou benoemen die vervolgens zou moeten bepalen wat de honderd belangrijkste dode Nederlandse schilders zijn (en de resulterende lijst zou publiceren).

U heeft met uw canon welbewust de publiciteit gezocht. Bovendien sluit uw canon aan bij de vorige twee canons: die van de honderd belangrijkste Nederlanders aller tijden (die rare lijst met Willem de Zwijger op de eerste, en Pim Fortuyn op de tweede plaats) en die van de honderd belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis.

Ik denk dat uw canon ook een soort voorbeeldfunctie heeft. U wilt, lijkt mij, invloed uitoefenen op het onderwijs. Schoolklasjes zullen uw Museum bezoeken en werkelijk gaan denken dat Tollens, Loveling, Ter Braak, Theun de Vries, Carmiggelt, Bomans etc. grotere schrijvers dan Dèr Mouw (of Luyken, of Van Oudshoorn) zijn. Dát lijkt me een kwalijke zaak.

Bovendien is het mijn indruk dat de schilderijenafdeling van het Rijksmuseum puur op esthetische gronden selecteert. (Op de historische afdeling zijn natuurlijk schilderijen met een louter historisch belang te vinden.) De schilders die in het Rijksmuseum hangen zijn ook écht onze grootste oude meesters. De personen die het beste/mooiste konden schilderen. (Waar nog bij komt dat het Rijksmuseum uiteindelijk schilderijen exposeert, en geen schilders.)

Nee, ik vind uw argument niet overtuigend. De vergelijking gaat niet op. Voor alles omdat de canon verder dan de muren van uw museum reikt.

(...)

Met vriendelijke groet,

Co Woudsma

Nadat Liechtenstein China voor de laatste maal gewaarschuwd had, moest ik natuurlijk de daad bij het woord voegen. Ik besefte dat ik een wel heel extreme Dèr Mouwfan ben (naar mijn stellige overtuiging is Adwaita de Rembrandt en de Vermeer van onze literatuur), maar zelfs iemand die precies 99 dode Nederlandse schrijvers beter dan mijn idool vond, zou nog in de op te richten actiegroep kunnen gaan zitten.

Ik legde contact met dichter en Dèr Mouwfan Patty Scholten en samen gingen we op zoek naar andere erkende en tot actie bereide fans. Uiteindelijk werd op 14 juli, in Leiden, in café De Grote Beer (een vaak in Dèr Mouws oeuvre schitterende constellatie) het zeer informele Dèr Mouwgenootschap opgericht.

Aanwezig waren, naast Patty en ik, Hans van den Bergh (republikeins Dèr Mouwkenner, een van de bezorgers van het *Volledig dichtwerk* uit 1986), Jos Damen (fan en, pikant genoeg, bestuurslid van het Letterkundig Museum) en Elisabeth Kaldas (fan). Afwezig met bericht waren: Marcel Fresco (filosoof en Dèr Mouwkenner, een van de bezorgers van het *Volledig dichtwerk*), Gerrit Komrij (onder veel meer samensteller van de genoemde Dèr Mouwbloemlezing) en Jan Kuijper (dichter en redacteur).

Sympathisanten van ons prille genootschap zijn de dichter en criticus T. van Deel en de dichter, schrijver, vertaler en essayist Paul Claes.

T. van Deel gaat samen met Hans van den Bergh een nieuwe uitgave van Dèr Mouws poëzie in de Deltareeks samenstellen. Paul Claes heeft (lang geleden) vijftien gedichten van Dèr Mouw in het Engels vertaald. Ze zijn bibliofiel gepubliceerd, onder de titel *I'm Brahman*.

Dichter en criticus Rob Schouten was ook aangeschreven, hij antwoordde niet maar reageerde toch op een sympathieke manier door zowel in Trouw als in Awater voor de canonisering van Dèr Mouw te pleiten. Volgens hem behoort Dèr Mouw zeker tot onze tien grootste schrijvers.

Wat wil het Dèr Mouwgenootschap bereiken? Kort gezegd:

1. Dat Dèr Mouw alsnog in de canon van het Letterkundig Museum wordt opgenomen.
2. Dat Dèr Mouws poëzie in Nederland (en Vlaanderen) veel bekender wordt dan zij nu is.
3. Dat Dèr Mouw een internationaal bekende dichter wordt.

Wat punt 1 betreft: als je een top honderd maakt, doe het dan goed! Wat punt 2 betreft: Dèr Mouw zou minstens zo bekend als Nijhoff en Achterberg moeten zijn. Wat punt 3 betreft: Dèr Mouw is een van de heel weinige Nederlandse dichters van internationaal niveau, hij heeft - ook internationaal - stilistisch en inhoudelijk iets unieks te bieden, hij is een figuur van het formaat van Rilke of Eliot.

Wat wil het Dèr Mouwgenootschap - overigens een informele organisatie, waar iedereen vrijblijvend lid van kan worden - concreet gaan ondernemen?

Allereerst publiciteit genereren. Direct, door media (kranten, tijdschriften, radio, tv, websites) te gaan benaderen. Indirect, door het organiseren van van alles en nog wat, zoals bijvoorbeeld Dèr Mouwnummers van literaire tijdschriften, tentoonstellingen (bijvoorbeeld in het Letterkundig Museum) en bijeenkomsten (onlangs was er al een bescheiden Dèr Mouwmanifestatie in Monnickendam). Maar er is meer waar we ons voor willen beijveren.

Belangrijk is de verkrijgbaarheid van het oeuvre. De in de Deltareeks te verschijnen uitgave zal de kern van Dèr Mouws poëzie bevatten:

Brahman I, Brahman II en de Nagelaten gedichten. Daarnaast zou het goed zijn als de goedkope en handzame Komrij-bloemlezing werd herdrukt. Maar het lijvige, uitvoerig geannoteerde Volledig dichtwerk zou ook verkrijgbaar moeten zijn. En de interessante filosofische geschriften van Dèr Mouw mogen ook niet vergeten worden.

In 1984 werd veel secundaire literatuur in *Over J.A. dèr Mouw* gebundeld, maar sinds die tijd is er her en der aardig wat verschenen, vooral van de hand van Fresco. Hoog tijd voor een nieuwe bundeling!

De door Paul Claes in het Engels vertaalde sonnetten zouden de kern van een door een Britse of Amerikaanse uitgever te publiceren bundel kunnen vormen. Alleen door middel van een goede vertaling - bijvoorbeeld een tweetalige editie met inleiding en notenapparaat - zal Dèr Mouw internationaal kunnen doorbreken.

Het Dèr Mouwgenootschap zou ook een website kunnen maken. Er zijn trouwens al een paar websites die aandacht aan Dèr Mouw besteden: de Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren heeft interessante secundaire literatuur, Laurens Janszoon Coster heeft een aardige selectie gedichten en Remco van der Zwaag heeft een aantal door hem zelf in het Engels vertaalde gedichten op het web gezet. Google ‘dèr mouw’ of ‘adwaita’ en je merkt snel dat onze dichter, hoe onbekend ook, wel degelijk tot de virtuele wereld is doorgedrongen.

Een persberichtje van ons prille genootschap op de poëziewebsite De Contrabas leidde tot een aantal leuke reacties, initiatieven en ideeën. Zo richtte Wim van Til in zijn Poëziecentrum Nederland een kleine tentoonstelling over Dèr Mouw in. De dichter Bart F.M. Droog kwam met talrijke ideeën, waaronder: aandacht voor Dèr Mouw in het onderwijs, aandacht voor Dèr Mouw op poëziefestivals en bij poëzie-organisaties, het schrijven van een biografie en 2009 als Dèr Mouwjaar. Ook overweegt Droog een gedicht van Dèr Mouw in zijn repertoire als performer op te nemen.

Het begin is er. Als in 2019, honderd jaar na zijn dood, Dèr Mouw een begrip is en zijn poëzie algemeen bekend, is het DMG niet voor niets opgericht.